

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

KAIS. KÖN. HOF- BIBLIOTHEK

61.563-B

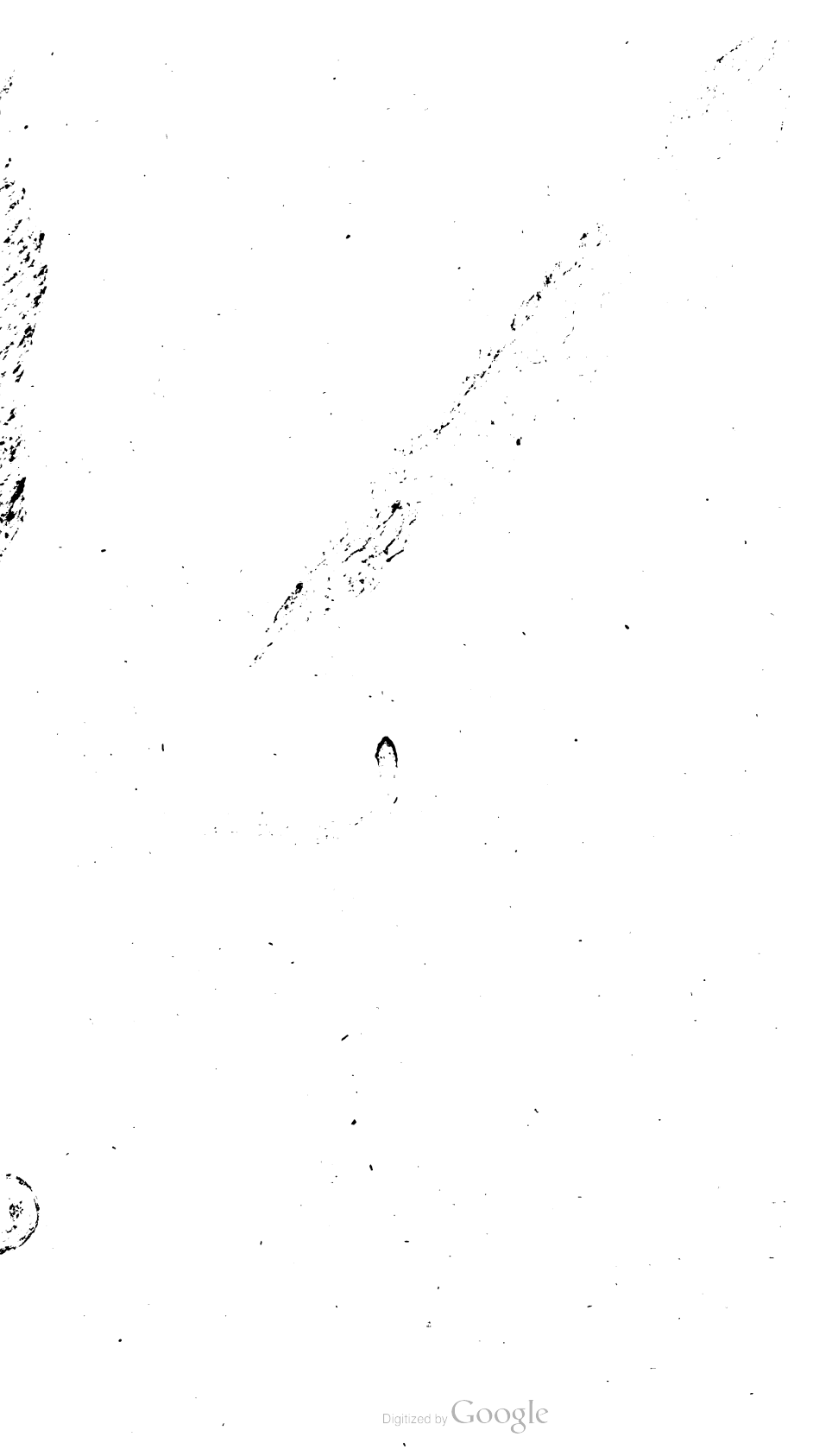
Neu-

85. G. 9.

Österreichische Nationalbibliothek

+Z225252205

L A T E R E
V E R S C H E I D E N H E D E N

U I T

H E T G E B I E D D E R

N e d e r d u i t s c h e T a a l k u n d e ,

D O O R

D r . A . D E J A G E R .

Eerste Afllevering.

61563-B.

D E V E N T E R ,

A . T E R G U N N E .

1 8 5 8 .

Met nog eene aflevering van nagenoeg gelijke grootte, die ten spoedigste volgt, is dit werk compleet. Bij de laatste aflevering ontvangen de koopers gratis een algemeenen omplaktitel, inhoud enz.

INHOUD.

	Bladz.
TOESPRAKEN OP DE NEDERLANDSCHE TAALCONGRESSEN	1
I. Over het belang, dat er in de samenwerking van Belgische en Noordnederlandsche letterkundigen gelegen is voor den bloei der Nederlandsche taal	3
II. Over de vervaardiging van een Nederlandsch taalkundig woordenboek	13
III. Over het belang van de kennis der idiotismen onzer taal, en over hetgeen aan die kennis nog ontbreekt	21
IV. Over het tegenwoordige standpunt der Nederlandsche spelling	27
V. Over het overdrijven van goede taalregels	36
VI. Over het steeds blijvend belang van de beoefening der Middelnederlandsche geschriften, voor eene grondige taalstudie	49
DE VERSTERKTE ONTKENNING IN ONZE TAAL, VOORAL BIJ DE MIDDELNEDERLANDSCHE SCHRIJVERS	57
I. Rijk der Delfstoffen	63
II. Rijk der Planten	86
III. Rijk der Dieren	118
VERKLARENDE WOORDENLIJST OP DE KANTEEKENINGEN VAN DEN STATENBIJBEL	155

T O E S P R A K E N

O P D E

N E D E R L A N D S C H E T A A L C O N G R E S S E N .

I.

OVER HET BELANG, DAT ER IN DE ZAMENWERKING VAN BELGISCHE EN NOORDNEDERLANDSCHE LETTERKUNDIGEN GELEGEN IS VOOR DEN BLOEI DER NEDERLANDSCHE TAAL (1).

Vershillende redenen maakten mij het denkbeeld aantrekkelijk, aan deze plaats eenige woorden te mogen spreken. De eerste openlijke aanmoediging, die aan mijne letteroefeningen ten deele viel, ontving ik voor 22 jaren van een genootschap, destijds in Vlaanderens andere hoofdstad bloeiende. De Bundel dier Maatschappij (2), waarin mijn' naam hulde werd bewezen, was een der laatste, zoo niet de allerlaatste lettervrucht, in den tuin der vereenigde gewesten gekweekt, en wat zij voor den toekomstigen bloei van nederlandsche taal en letteren voorspelde, liep kort daarna op teleurstelling nit. Sedert dien tijd evenwel was bij mij steeds het gevoel van betrekking levendig op de streken, die, hoezeer in het staatkundige van den dierbaren grond mijner geboorte gescheiden, daarmede door gemeenschappelijke taal vereenigd bleven. Met hooge belangstelling nam ik deel aan 't geen door belgische beoefenaren der letteren van tijd tot tijd ter handhaving en ter volmaking der nederduitsche taal werd verrigt. Wederkeerig toonden zij op

(1) Voorgedragen op het Eerste Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres, te Gent, den 26 Augustus 1849.

(2) Werken der Koninkl. Maatsch. van vaderl. Taal- en Letterkunde, te Brugge, Dl. V. 1829.

eenigen prijs te stellen wat door mij, in zwakheid maar met welgemeenden ijver, tot hetzelfde einde werd beproefd. En toen nu in 't begin dezes jaars van de letterkundige Genootschappen dezer stad eene roepstem uitging, om binnen hare muren uit Nederland en België zamen te brengen, wie in den bloei van beider gemeenschappelijke taal en letterkunde belang stelden, hoorde ik daarin de aanvankelijke vervulling van den lang gekoesterden wensch tot meer eendragtige samenwerking, tot meer vereenigd streven van allen tot hetzelfde doel. Ik aarzelde dan ook geen oogenblik, mij zelven het genoegen te verschaffen, mij in ulieder midden te bevinden, overtuigd als ik was, dat ook in deze zaak het goede te hebben gepoogd, in uwe oogen reeds eenigen lof waardig was. Ik besef levendig, dat mijne afwezigheid te dezer plaatse voor u gering verlies zou hebben opgeleverd tegen over de aanwinst, die ik mij van mijne tegenwoordigheid voor mij zelven beloof; doch ik meen tevens, dat eene eigenliefde, die in vermeerdering van kennis en zucht voor wetenschap haren grond vindt, eenige aanspraak op uwe versooning hebben zal.

Een dubbel deel dier versooning behoeft ik evenwel, waar ik gereed sta, eene korte toespraak tot u te rigten. Ik heb mij, welligt al te onbedacht, daartoe verbonden. De letterkunde was mij nimmer een vak van plicht of studie, maar slechts uit- en ontspanning van ernstige en vaak moeilijke beroepsbezigheden. Ik overschrijd misschien de grenzen der bescheidenheid, met hier de aandacht te vergen van mannen, die het gebied van kunst en wetenschap door ambt of levenslot het hunne mogen heeten. Dan, ik erken openhartig, dat uwe noodiging om hier iets te spreken zooveel bekoorlijks voor mij had, dat ik de neiging om ze op te volgen, niet kon weêrstaan. Ondervind ik dezen oogenblik, vermetel te hebben gehandeld: de beschaming deswegens is mij ligt te verduren bij het genot, dat beter bespraakte redenaars mij hier zullen verschaffen.

De keuze eener te behandelen stoffe kon bij mij niet

twijfelachtig zijn. Ik ontleende ze aan het voorwerp, dat als het middelpunt te beschouwen is van de belangen, die ons hier bijeenbrengen; als de knoop van den band, die ons omsnoert: de nederlandsche taal. Ik wijzigde haar door het bepaalde doel onzer bijeenkomst: de bevordering van al wat den bloei en de beschaving dier taal kan bevorderen. Ik nam mij derhalve voor, u kortelijk in eenige trekken aan te toonen, waarom België en Nederland ten opzichte hunner taal belang hebben bij eene samenwerking hunner letterkundigen. Om dat belang te doen uitkomen, bepaal ik uw aandacht achtereenvolgens:

- I. Bij de gesteldheid der landen, waar die taal leeft;
- II. Bij die der volken, welke die taal spreken;
- III. Bij den aard der taal zelve; en
- IV. Bij den tijd, dien wij beleven.

I. Men behoeft niet eens de wereldkaart in handen te nemen, om zich te overtuigen, dat de belgische en nederlandsche gewesten te zamen eene betrekkelijk kleine ruimte gronds innemen: een blik op de kaart van Europa is tot dat einde voldoende. Die opmerking, M. HH., heeft op zichzelf niets dat vernedert of dat onthoedigen kan. Integendeel, indien de geschiedenis daar is om te staven, dat de bewoners dier gewesten hunne plaats, ook tegenover groote rijken, met eer hebben bekleed en met roem gehandhaafd; dat zij, met betrekking tot uitvinding, kunst of geleerdheid, een getal mannen hebben gekweekt, in evenredigheid der bevolking grooter dan het grootste land kan aanwijzen: dan zou die opmerking eerder geschikt zijn om te verheffen en moed in te boezemen. Was de les voor Alcibiades, door zijn wijzen leermeester uit de onmerkbaarheid zijner bezittingen op de kaart van Griekenland ontleend, nuttig en gepast: zij was dit, omdat de leerling loszinnigheid aan verwaandheid paarde. Doch het valt niet te ontkennen, dat een beperkt grondgebied min gunstig kan werken — ik zeg niet op het bezitten van eigen taal en letterkunde,

maar — op het behoud, op den bestendigen bloei, de toenemende beschaving van beiden. Uit de wrijving der meeningen ontstaat het licht der waarheid. Waar die meeningen vele zijn, zijn ze ligt verscheidener, en het licht rijst meer spoedig en helder. Maken vele schouders den arbeid minder zwaar: indien het getal groot is van hen, die de taak der volksbeschaving aanvaarden, zij zal daardoor te wisser en spoediger gang gaan. Hoe grooter het getal der sprekers en schrijvers is, die de taal tot het voertuig hunner denkbeelden maken in gebonden en ongebonden stijl; hoe meer er zich verledigen om de taal zelve tot het voorwerp hunner navorsching te maken; hoe meer dus die taal gevormd, gekneed en doorwroet wordt, des te buigzamer, des te leniger, des te bruikbaar zal zij worden. Voegt hierbij de meer stoffelijke voordeelen, die een uitgebreid boven een beperkt taalgebied vooruit heeft. De aanmoediging toch voor den geleerde en den letterkundige, om de vruchten hunner studiën of uitspanning het licht te doen zien, vinden zij voor een deel in de hoop, dat hunne geschriften door velen zullen gelezen en gewaardeerd worden; dat zij langs dien weg voor velen zullen nuttig zijn niet alleen, maar ook op billijke vergoeding voor aangewenden tijd en arbeid en kosten kunnen rekenen. Weten zij vooruit, dat hetgeen zij met vlijt en opoffering soms verzameld hebben, het nut of genoegen van slechts weinigen zal uitmaken; dat hunne verdiensten door niet velen zullen worden gewaardeerd, en dat zij te naauwer-nood op eenige belooning te hopen hebben: hun ontbreekt wel niet alle, maar toch een veel vermogende prikkel. Ik heb nimmer aan naburige rijken uitgestrekte magt, talrijke legers of rijke bezittingen misgund; maar wat ik hun benijd is, dat kunst en wetenschap er gemakkelijker belooning en ruimer aanmoediging vinden; dat hij, die minder door pligt of betrekking, dan wel door neiging of aanleg, roeping gevoelt zich aan de beoefening der letteren te wijden, die neiging niet behoeft te onderdrukken, uit vrees dat hij, door ze op te vol-

gen, zich en de zijnen niet altijd van het levensonderhoud zal kunnen verzekeren.

Ik meen genoeg aangestipt te hebben, om u te doen beseffen, dat het voor de gewesten, waar de nederlandsche taal haren zetel heeft gevestigd, van eenig belang is, op middelen bedacht te zijn, om de nadeelen te voorkomen, die uit de beperktheid des grondgebieds noodwendig moeten voortvloeijen. En nu bedenke men, dat de plek, die zij beslaan, op de landkaart door twee verschillende kleuren is afgezet; dat in het staatkundige is gesplitst, wat door zoo vele herinneringen van letterkundige geschiedenis en volksleven schijnt te moeten vereenigd zijn. Ik vraag met gerustheid, of het voor beide volken niet van belang moet geacht worden te zorgen, dat in het letterkundige de in vergelijking van andere natiën reeds zoo beperkte krachten niet worden verdeeld; of het voor beiden geen pligt is, elkaâr op het gemeenschappelijk taalgebied de hand te leenen niet alleen, maar te wedijveren in de bevordering van al wat den bloei dier taal kan vergrooten.

II. De verpligting daartoe volgt voorts uit de gesteldheid dier volken zelve. Die gesteldheid wordt, gelijk in het natuurlijke, zoo ook in het zedelijke, het meest bepaald door wat hen het naaste omringt. Reeds vooruit is het dan te vermoeden, dat de Noordnederlander, met opzigt tot taal en letteren, het meest zal blootstaan voor den invloed van den germaanschen nabuur. En hoe wordt dit vermoeden tot waarschijnlijkheid, als men bedenkt, dat hollandsch en germaansch geene oorspronkelijk verschillende spraken zijn, maar, gelijk de gewone benamingen van neder- en hoogduitsch reeds te kennen geven, eene verwantschap hebben, welke men met die van zusters pleegt te vergelijken! Daarbij voegt zich nog de omstandigheid, dat van geene letterkunde zooveel vruchten worden overgeplaat op hollandschen bodem, dan uit de hoogduitsche, en dat in vele vakken van wetenschap de hollandsche geleerden bij hunne oostelijke naburen uitnemende gelegenheid vinden,

om den dorst naar kennis te stillen. Neemt dit alles bijeen, en het zal u niet langer vreemd schijnen, dat sedert lang, en bepaaldelijk in onze dagen, de hollandsche taalleeraars over het indringen van tallooze germa-nismen de klagten aanheffen; of dat voor lang reeds bij vele hollandsche schrijvers de stijl eene zekere stijfheid, gerektheid, onduidelijkheid, met één woord eene germaansche kleur, heeft aangenomen.

Evenzeer kan men, zonder de gave der profetie deel-achtig te zijn, uit de verhouding, waarin België tot zijne naburen staat, opmaken, van welken kant voor zijne vlaamsche taal vreemde invloed het meest te dūchten zij. Gij denkt hier aan de gevolgen, die het bloote nabuurschap van het magtige Frankrijk doet vermoeden, en te regt; doch er komt nog bij, dat de fransche taal, gelijk overal in de beschaafde wereld, ook in België bij opvoeding en beschaving eene voorname rol speelt; nog bij, dat diezelfde taal in sommige gedeelten van dit rijk als eenige of tweede moedertaal wordt beschouwd. Het zou onmogelijk zijn, dat vlaamsche schrijvers van deze gesteldheid van zaken geene sporen in hunne woordvorming of zinsbouw vertoonden.

Maar wat, M. HH., is dan nu meer geschikt, om de nederlandsche taal, zoowel voor de overheersching van germaansche stijfheid als van gallicaansche wuftheid te behoeden, dan een eenparig streven van nederlandsche en belgische gewesten, om de taal, die als een gemeen erfgoed hun door de vaderen is overgeleverd, ongeschonden te bewaren? Het juiste midden tusschen de twee genoemde uitersten zal bewaard blijven, indien de Noordnederlander zich bevljigt, zijnen stijl de losheid en bevalligheid te geven, die vele vlaamsche schrijvers kenmerkt; en indien de Vlaming de spraakkunstige regels blijft eerbiedigen, welker nakoming, als zijner taal eigenaardig toebehoorende, den Hollander ter harte gaat. Ik vraag nog eens, hoe zal dit doel beter worden bereikt, dan wanneer Vlaming en Hollander, gelijk hun belang, zoo ook hun letterkundig werken en streven, eendragtig zamenparen?

III. Indien ik voorts tot staving mijner stelling uwe aandacht vestig bij den aard der taal zelve, om te doen beseffen van hoeveel belang het is, dat belgische en nederlandsche letterkundigen hunne pogingen vereenigen, is mijne meening u welligt niet zoo terstond duidelijk geweest. Ik vlei mij echter, dat zulks eerder aan de beknoptheid der uitdrukking, dan aan de ongegrondheid der zaak te wijten zij. Welk toch is het eigenaardig kenmerk, het karakter der nederlandsche taal, in onderscheiding van vele andere? Het is, dat zij oorspronkelijk is; dat zij ter harer verrijking uit haar zelve put. Zij heeft het vermogen, den schat harer woorden te vermeerderen, zonder bij andere volken ter markt te gaan. Volgens bepaalde wetten van klankwijziging, woordbuiging en voor- of achtervoeging is de nederlandsche spreker of schrijver in staat, voor zijne denkbeelden steeds gepaste benamingen uit te denken. Hieruit volgt dat de nederlandsche taal dan het meest in wezenlijken rijkdom zal toenemen, naar mate, ja! hare regelen meer algemeen worden gekend en dieper beoefend; maar ook naar mate een grooter aantal gebruikers zich toelegt, haar op verschillende vakken van wetenschap, kunst en bedrijf toe te passen. Is het nu uit dit oogpunt reeds voor eene taal een voorregt te achten, indien het volk dat haar spreekt, veel zulke gebruikers bezit: dit voorregt wordt nog te grooter, indien die taal bij twee volken beoefend en toegepast wordt. Dan heeft men niet alleen de meerderheid van getal: maar men heeft daarenboven de verscheidenheid, die verschil van wetten, instellingen, gebruiken, middelen van bestaan, en wat dies meer zij, opleveren. De schat, in de taalmijn besloten, wordt dus tot meersoortige einden aangewend, in meer uiteenlopende vormen verkneet en versmeed. Verscheidenheid van behoefte alzoo brengt verscheidenheid in de toepassing, en deze, rijkdom der taal te weeg. En indien nu, bij deze taalverrijking, de afwijkingen, waartoe men zou kunnen vervallen, worden verhoed door aller eenparig streven, om zuiverheid en regelmatigheid te behouden en te

bevorderen; indien hier de aandacht zich gevestigd houdt op wat ginds verdacht of min gepast schijnt: dan vraag ik wederom met vertrouwen, of ook in dit opzigt de samenwerking van Vlaming en Hollander niet hoog te schatten zij?

IV. Een' laatsten aandrang daartoe ontleende ik aan den tijd, dien wij beleven. Ik heb daarbij minder het oog op de woelingen, die in Europa heerschen; op de werking en beweging, die zich mede in het verstandelijk en geestelijk leven der volkeren openbaren en ook in onze gewesten haren invloed niet zullen missen. De uitvoerende Commissie heeft in haren Beschrijvingsbrief voor deze bijeenkomst reeds op dit gunstig verschijnsel gewezen. Ik beschouw de zaak voor mijne bepaalde bedoeling van eene andere zijde. Slaat, bid ik u, uwe oogen op ons werelddeel. Schier overal ontdekt gij, in mindere of meerdere mate, ontevredenheid met het bestaande; miskennis van wettig gezag; vorsten van hunne troonen verdreven of daarop waggelende; volken tegen zich zelve en tegen elkander in opstand, en hier en elders de rampen en gevolgen des krijgs reeds ondervonden, of nog te duchten. Doch ziet, aan de westelijke zijde bespoelt de Noordzee twee kleine rijken, min aanzienlijk in rang onder de staten van Europa. Ook daar hebben zich in menig bedrijf en vertier de natrillingen doen gevoelen van de schokken, die van rondom den grond hebben bewogen. Doch orde noch rust is er gestoord. Wet en instelling bleef er geëerbiedigd. Ontwikkeling van volksleven bevestigde er zich of bereidde er zich voor. Al bestond er tusschen Nederland en België geen band van taal en geschiedenis, zij zouden broedervolken verdienen te heeten om hun eenstemmig volharden in de handhaving van vrede en eensgezindheid. En toch, daar is nog één opzigt, waarin zij zich nauwer kunnen aansluiten dan zij tot hiertoe deden. Zij kunnen elkanders taalgebied uitbreiden, elkanders letterkunde ondersteunen en tot nadere volmaking helpen opvoeren. Ik acht, dat het tegenwoordige tijdperk van binnen- en buitenlandsche

vrede en onderlinge eensgezindheid daartoe uitnemend geschikt is.

De hedendaagsche gebeurtenissen gaan voort allerwegen, ook in de gewesten onzer woning, een' ongunstigen invloed te oefenen op velerlei bedrijf en handel, en allereerst op ondernemingen van wetenschappelijken of letterkundigen aard. De geestesrigting van velen in onze dagen, die zich bij voorkeur tot het stoffelijk belang schijnt te bepalen, spant daarmede zamen. In zulk een tijdsgewricht zal het wel niet te onpas heeten, dat onze letterkundigen de handen ineenslaan, om elkanders pogingen te schragen en den druk des tijds te verzachten.

Daarenboven is nimmer een stond geweest, waarvan men zich voor de beoefening der nederlandsche taal zoo veel goeds mogt beloven. Historische studie der levende taal, zietdaar wat een ijverig en bekwaam Geleerde niet lang geleden als het ware middel aan de hand gaf, om de wetenschap der taal tot haar éénige standpunt te verheffen. Maar die studie is nimmer meer mogelijk geweest dan thans. België en Nederland hebben in de laatste jaren gewedijverd om de bronnen te ontsluiten, uit welke zij alleen kan worden geput; velerwegen is het dwangjuk afgeworpen, door onhandige taalmeesters gesmeed. Wat een Heelu en De Klerck, een Deckers en Potter hebben gedicht, mag naast de werken van Stoke en Maerlant worden gelezen en beoefend, om ter opluistering onzer schoone moederspraak te dienen. De lust is aangewakkerd om het nederlandsch in zijne zuiverste vormen te leeren kennen, en die kennis toe te passen op de taal, die wij nog onverbasterd door het volk hooren spreken in al de schakeringen der tongvalen, die onze gewesten kenmerken. Het denkbeeld is verouderd, dat die tongvalen mogen geduld worden, ja! als afwijkingen van wat men de beschaafde taal pleegt te heeten; maar dat zij nimmer kunnen in aanmerking komen, waar het de nasporing van wet of regelmaat geldt. De taal, zoo als zij bewaard is in hare oudste en beste gedenkstukken; de taal, zoo als zij leeft bij de

onverbasterdste standen des volks in alle streken des vaderlands, is thans het voorwerp der navorsching, der overdenking, der vergelijking van onze geleerden. Ik vraag u daarom nog eenmaal en met het grootste vertrouwen: is het harentwege in zoodanig tijdperk niet van groot belang te achten, dat belgische en nederlandsche letterkundigen hunne pogingen samenparen?

Ik heb getracht, M. HH., u eenige wenken mede te deelen, die tot toelichting en staving mijns onderwerps kunnen dienen. Zij zijn voor uitbreiding, voor vermeerdering vatbaar. Ik meende echter uwe aandacht niet te lang te mogen eischen. Indien wat ik sprak u zal hebben overtuigd, dat de samenwerking van letterkundigen uit belgische en nederlandsche gewesten, zonder van andere voordeelen te spreken, reeds voor de taal alleen belangrijke gevolgen hebben kan, dan zal mij de gedachte streelen, uwe beraadslagingen niet onwaardig te hebben ingeleid.

II.

OVER DE VERVAARDIGING VAN EEN NEDERLANDSCH TAALKUNDIG WOORDENBOEK (1).

Op het Nederlandsch Congres, ten vorigen jare te Gent gehouden, zijn eenige personen aangewezen, die hunne gedachten zouden laten gaan over de vervaardiging van een Woordenboek der Nederlandsche Taal. Het voorstel daartoe, zoowel als de goedkeuring, die de Vergadering er aan hechtte, bewijzen, dat er aan zoodanig Woordenboek behoefte is.

Inderdaad die behoefte is dringend, en sedert lang algemeen erkend.

Het eenige Woordenboek voor onze taal, dat we, als dien naam eenigzins waardig, bezitten, is dat van Weiland, aan het slot der vorige eeuw aangevangen en in het begin der tegenwoordige in elf octavo-deelen voltooid.

Ik zou niet durven beweren, dat het Woordenboek van Weiland een meesterstuk is. Op de vraag, of het, voor den tijd waarin het verscheen, voldoende mag geacht worden; of de Schrijver toegerust was met al de bekwaamheden, voor de taak, welke hij op zich nam, gevorderd; of hij van al de hem ten dienste staande hulpmiddelen heeft gebruik gemaakt; of hij bij het raadplegen der hem bekende en toegankelijke bronnen niet meer vlijt dan oordeelkunde en scherpzinnigheid heeft

(1) Voorgedragen op het Tweede Congres, te Amsterdam, den 17 Sept. 1850.

aan den dag gelegd: op deze vragen zou ik niet toestemmend durven antwoorden.

Vraagt men aan den anderen kant, of Weiland verdiend heeft, dat wij hem, wegens de onvolkomenheden, die zijn werk aankleven, hard vallen; of dat wij, zoo als sommigen dit in de laatste jaren deden, met minachting van dat werk spreken: mijn antwoord is evenzeer ontkennend.

De vervaardiging van een Taalkundig Woordenboek is geene gemakkelijke taak. Zij vordert bij veel tijd eene uitgebreide taalkennis, eene groote belesenheid, een taai geduld en meer dan gewonen moed. Al deze eigenschappen in éénen persoon vereenigd te vinden, is geen alledaagsch verschijnsel. Daarenboven miste Weiland, wat de meeste Woordenboekschrijvers hadden, en wat alle Woordenboekschrijvers eener taal op één na altijd hebben: een' voorganger.

Ik geloof, dat de berispers en bedillers van Weilands Woordenboek dit te veel uit het oog hebben verloren. Ik geloof, dat zij er even weinig bij bedacht hebben, dat, blijkens de ondervinding, de vervaardiging van zulk werk bij onze natie te allen tijde aan buitengewoon bezwaar is onderhevig geweest. Of dit verschijnsel te verklaren zij uit een' karaktertrek onzer letterkundigen, die hen te gering van eigen krachten en te hoog van de vereischten der taak doet denken; of uit den beperkten omvang van het publiek, die in evenredigheid van den gevorderden arbeid niet altijd voldoende belangstelling of belooning belooft, zal ik thans niet onderzoeken; maar dat het verschijnsel bestaat, kan ik u met weinig woorden bewijzen.

Het zal over 19 jaren juist eene eeuw geleden zijn, dat bij de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden het voorstel ter tafel kwam, ter vervaardiging van een Algemeen Woordenboek der Nederlandsche Tale. Dat voorstel vond bijval; de noodige plannen werden gemaakt, de proeven geleverd, orde op de verzameling der bouwstoffen gesteld — en nog altijd wachten wij

van de Maatschappij, die meer dan eenige andere in ons vaderland op tal van bevoegde leden en schat van hulpmiddelen zich kan beroemen, de aankondiging, dat met de uitvoering van het werk zal worden aangevangen. Men zegt zelfs, dat zij de taak laat rusten.

Ik durf niet naauwkeurig bepalen voor hoe lang, maar toch stellig voor een' menschenleeftijd, besloot de Tweede Klasse van het Kon. Ned. Instituut tot het vervaardigen van een »Glossarium van verouderde woorden en spreekwijzen." Ettelijke oude schrijvers werden door verschillende leden behandeld; de Klasse schonk voor 25 jaren als voorloopige proeve van dien arbeid, het bekende Uitlegkundig Woordenboek op Hooft; doch ik mis alle jaren in de Verslagen het berigt, dat het Glossarium zijne voltooiing nadert. Daar zijn er zelfs die meenen, dat het niet wordt voortgezet.

Sedert een twintigtal jaren is mij geene opmerking méér gemaakt, dan dat het Woordenboek van Weiland niet volledig, niet meer voldoende is; deze opmerking is in het openbaar ontelbare malen herhaald; zij wordt door allen toegestemd, door niemand wedersproken: en toch, de bestaande behoefte blijft. Geachte en kundige boekhandelaars uit verschillende nederlandsche gewesten zijn mij bekend, die sedert lang er op uit zijn, in de behoefte te voorzien; die aannemelijke aanbiedingen, des nood opofferingen, er voor toonden over te hebben: en toch, de behoefte blijft. Het Woordenboek van Weiland blijft het eenige bestaande Nederduitsch Taalkundig Woordenboek.

Indien ik dit alles bedenk, dan wordt dat Woordenboek mij een onschatbaar gedenkstuk onzer letterkunde; dan word ik geneigd den Schrijver hoog te vereeren, als den eersten, en tot anno 1850 den eenigen, onzer vaderlandsche taalkenners, die de taak heeft — ik zal niet zeggen *kunnen*, maar — *durven* en *willen* ondernemen, om zijnen landgenooten hunnen taalschat voor oogen te stellen. In plaats van uit de hoogte op hem neder te zien, zou ik wenschen, dat men Weilands naam

in eere hield; zelfs zou ik aan het voorstel gedacht hebben, om van deze vergadering een openlijk blijk van hulde voor mijnen stadgenoot uit te lokken, indien ik tegen hem niet ééne grievende had. En die is: dat hij bij eene tweede uitgave van zijn Woordenboek de kostelijke gelegenheid heeft laten voorbijgaan, om aan zijn werk al die verbeteringen aan te brengen, tot welke 25 jaren van voortgezette oefening en waarneming hem hadden kunnen in staat stellen. Het schijnt inderdaad, dat Weiland, bij het sluiten van het laatste Stuk zijns Woordenboeks in 1811, ook tevens alle verder taalonderzoek voor goed heeft gesloten. Zoowel het beknopte als het onbeknopte Woordenboek zweren bij Kiliaan, Wachter, Adelung. Geen der sedert de eerste uitgave zijns werks gedane belangrijke nasporingen op het spraakkunstig gebied, geen der vele sedert aangebragte bouwstoffen zijn benuttigd. Het is als of het eerste vierde tijdperk dezer eeuw (een der gewichtigste misschien onzer geheele letterkundige geschiedenis!) geene merkwaardige prozaschrijvers of dichters heeft opgeleverd. Het Woordenboek van 1826 geeft nog altijd voorbeelden uit de werken van zelfs zeer middelmatige auteurs van vorige eeuwen, maar de Van der Palms en Bilderdijken der tegenwoordige schijnen niet bestaan te hebben.

De vervaardiging van een Nederlandsch Woordenboek, aan de behoeften van den tegenwoordigen tijd geëvenredigd, is en blijft alzoo eene hoogst belangrijke en zeer wenschelijke zaak. Zij verdient, alvorens te worden uitgevoerd, rijpelijk overwogen, en in haren aard en omvang beschouwd te worden.

De eerste vraag, die zich hier voordoet, is deze: van wat omvang zal het Woordenboek zijn? Zal het zich uitstrekken over alle tijdperken van de geschiedenis onzer taal? Zal het de taal opnemen, zoo als zij zich door alle nederlandsche gewesten heen in honderderlei verscheidenheid van uitspraak en tongval doet hooren? Zal het alle uitdrukkingen doen kennen, die, als aan een bijzonder beroep of stand in de maatschappij eigen, schaars daar

buiten gehoord en gevraagd worden? Ik erken, zulk een Algemeen Woordenboek zou, vooral in het belang der wetenschap, een allernuttigste arbeid zijn. Het denkbeeld reeds beveelt zich aan, daar als tot één geheel te zien zamengebragt, wat vroeger of later tot ons taalgebied heeft behoord. Wat schat van leering zou de bijeenvoeging en vergelijking van wat door afstand van tijd en plaats, door graden van beschaving en ontwikkeling is gescheiden, niet opleveren! Intusschen, hoe begeerlijk die arbeid ook in meer dan één opzigt te achten zij, hij is niet van de eerste, dringendste behoefte. De uitgebreidheid van het werk zou ook bij velen de bruikbaarheid in den weg staan. De behoefte van het tegenwoordig oogenblik eischt het allereerst een Woordenboek van de nederlandsche taal, zoo als deze zich als beschaafde spreek- en schrijftaal thans verfoont in de gewesten, zoowel belgische als noord-nederlandsche, die tot haar gebied behooren. Zoo als met alles, wat het gewrocht is van elkander opvolgende geslachten, is het bij de bepaling van wat in de taal tot vroegere of latere eeuw behoorde, wel eens moeilijk de juiste scheidlijnte trekken. Ik zou wenschen, dat de schrijver des Woordenboeks met het afsnijden van het verouderde niet al te zeer de hand ligte, en althans opklom tot het bloeiendst tijdperk onzer letteren: dat van Hooft en Vondel, Cats en Huygens. Wat aan dezen voorafgaat, en door hen reeds als tot den verleden tijd behoorende werd beschouwd, komt mij voor, niet tot zijne taak te behooren. Eveneens is mijn gevoelen over het opnemen van idiotismen en kunsttermen. Voor zoo verre dezen uitdrukkingen betreffen, die in vorm of beteekenis als bijzonder eigen moeten beschouwd worden aan eenige bepaalde plaats, stand of werkkring, en niet of schaars daarbuiten bekend zijn, kunnen zij in het Woordenboek, dat ik op het oog heb, gereedelijk worden gemist. Ieder van deze woordrubrieken, zoowel als de taal onzer ouden, zag ik liever in afzonderlijke werken verzameld, in volledigheid en grondigheid verre overtreffende al wat

we thans van dien aard mogten bezitten. Intusschen verlang ik, hier niet kwalijk begrepen te worden. Indien ik beweer, dat de vervaardiger des Woordenboeks de taalvormen, die vroeger dan Hooft en Vondel dagteekenen, even weinig behoort op te nemen als het plaatselijke en technieke, dan bedoel ik daarmede geenszins, dat hij van dit alles onkundig zij. Integendeel acht ik het een vereischte, dat hij zoowel in de taal onzer ouden, als in die onzer gewesten en werkplaatsen, althans tot op zekere hoogte, bedreven zij; dat hij die kennis aanwende, zoo dikwerf het pas geeft, ter verklaring van oorsprong of beteekenis, van afleiding of verwantschap der tegenwoordige taal; dat zijn werk alzoo het gewrocht zij van de historische studie der levende spraak, in geheel haren omvang.

Wat derhalve het plan des werks betreft, komt mijne bedoeling nagenoeg overeen met hetgeen Weiland zich bij zijn Woordenboek voorstelde, en ik zie niet in, waarom dit niet ten grondslage zou kunnen worden gelegd van een nieuw werk van dien aard. Doch in volledigheid van inhoud, in grondigheid van bewerking, in het raadplegen der voornaamste hollandsche en vlaamsche schrijvers in gebonden en ongebonden stijl, zou het nieuwe Woordenboek het oude verre behooren te overtreffen. De taalleeraar, die eene halve eeuw na Weiland zijne natie wil voorlichten, zal zich op een hooger standpunt dan deze hebben te plaatsen, en dat zooveel te meer, naar mate het tijdsverloop vruchtbaar geweest is in veelzijdig onderzoek, in diepgaande studie, in letterkundige voortbrengselen.

Het behoort misschien tot de punten van ondergeschikt belang, te doen opmerken, dat bij het ontleenen van voorbeelden uit onze schrijvers, op het voetspoor van beroemde buitenlandsche Woordenboeken, en ook op dat van onzen Kluit in zijne bekende Proeve, niet alleen de naam des auteurs, maar liefst ook titel en plaats des werks worde aangeduid.

Indien ik nog eene eigenschap moest aanwijzen van een

Nederlandsch Woordenboek, zoo als ik mij dit voorstel, het zou zijn onafhankelijkheid en onpartijdigheid. De natie behoort er in te vinden hare taal, zoo als zij die gevoelt, gebruikt, schrijft en uitspreekt. De Woordenboekschrijver moet de regels van dat gevoel, van dat gebruik, van dat schrift en die uitspraak trachten op te sporen en te vergelijken, maar niet maken; hij moet ze eerbiedigen, maar niet verwringen. Hij moet niet door scherpzinnigheid of vernuft trachten te vergoeden, wat hem aan nadenken of vlijt ter nasporing ontbreekt; allermintst zich zelve voor de natie of de meerderheid harer stemhebbende sprekers of schrijvers in de plaats stellen.

En langs welken weg zal nu de vervaardiging van zulk een Nederlandsch Woordenboek het best bereikt worden? Zal men dit van eene geletterde Maatschappij of eene te benoemen Commissie te wachten hebben? Ik voor mij ben niet van die meening. De ondervinding schijnt haar ook niet te begunstigen. Eveneens zie ik er zwaarigheid in, de genoemde taak aan een enkel persoon op te dragen. Men zet zich niet tot het schrijven van een Woordenboek, als tot het stellen van een Rapport. Tot het eerste behoort, behalve langdurige studie en rijken voorraad van bouwstof, een zekere tact, dien men niet bij benoeming verkrijgt. Ik meen dan ook, dat eene vergadering als de tegenwoordige aan hare roeping beantwoordt, indien zij het gewigt der zaak doe uitkomen, de belangstelling van Nederland en België gaande make, en hare meest wenschelijke uitvoering aanwijze. Daardoor, meer dan door de eenparigste benoeming, zullen zij, die zich tot de grootsche taak bekwaam gevoelen, zich voorzeker vinden aangespoord, om haar op te vatten of voort te zetten. In de beraadslagingen der vorige zitting is reeds de naam genoemd van een vaderlandsch Geleerde, en ook van elders zijn mij andere bekend, die meer doen dan ernstig er over denken, om aan de vervulling der lang bestaande behoefte te gemoet te komen. Ik verbeeld mij, dat de aandacht, die deze vergadering aan het onderwerp schenkt, hun een sterke

prikkel ter aansporing moet zijn. Mogt een van hen, of meer dan een hunner in vereeniging met elkander, weldra het bewijs geven, dat die verwachting niet ongegrond is. Aan genoegzame opprijsstelling van hunnen arbeid, van de zijde des publieks, zal wel niet te twijfelen vallen. Hoewel dat publiek tegenwoordig juist niet kan gezegd worden, blijkens treurige ervaringen van den laatsten tijd, bijzonder zijne aandacht te vestigen op werken van bloot letterkundigen of wetenschappelijken inhoud, heeft men, in den aard van het werk dat hier wordt bedoeld, en in de sedert zoo lang algemeen erkende behoefte er aan, waarborgen genoeg, om te onderstellen, dat de uitgave van een Nederlandsch Woordenboek op krachtige wijze alom zou worden ondersteund.

III.

OVER HET BELANG VAN DE KENNIS DER IDIOTISMEN ONZER
TAAI, EN OVER HETGEEN AAN DIE KENNIS NOG
ONTBREEKT. (4)

Ofschoon door sommige onzer vroegere taalkenners, met name door den voortreffelijken Lambertus ten Kate, wel eens gewezen werd op het bestaan van verschillende tongvallen onzer moederspraak en op het belang van die te onderzoeken, was het niet voor tegen het einde der vorige eeuw, dat er handen werden aan 't werk geslagen, om die tongvallen te doen kennen, en ten nutte van de beoefening der taal aan te wenden. De eerste poging tot dat einde ging uit van de Maatschappij van Letterkunde te Leiden. Deze verklaarde in hare Handelingen van 1778 »te hoopen, met den tijd van ieder onzer Provintien een Idioticon te verzamelen, zoo volkomen, als het door de samenwerkende pogingen van haare taalkundige Leden in de bijzondere streeken van ons Vaderland zou kunnen worden gemaakt.” -- Wat de Maatschappij betreft, is die zaak niet veel verder dan »het hoopen” gekomen. Sommige harer leden zonden lijsten van woorden en spreekwijzen in van de gewesten, respectvelijk door hen bewoond; doch die zijn nimmer ter kennis van het publiek gebragt. De Hoogleeraar Wassenbergh sloeg een' anderen en beteren weg in. In

(4) Uitgesproken op hetzelfde Congres.

den jare 1802 gaf hij zijn *Idioticon Frisicum* in het licht, en leverde daarin niet alleen eene bijdrage tot de kennis van den frieschen tongval van het Nederlandsch, maar tevens tot die van de hoofdtal in 't gemeen. Zijn voetspoor werd gevolgd, wat de provincie Groningen betreft, door de HH. Laurman en Swaagman; voor Drenthe door de HH. Pan en Lesturgeon; voor Overijssel door de HH. Behrns en Halbertsma; voor Noordbrabant door Mr. J. H. Hoeufft, en voor Zeeland door Dr. H. J. van Eck; terwijl voorts Dr. Snellaert het taaleigen van Kortrijk deed kennen, om thans van menigvuldige andere, doch kleinere en verspreide stukjes niet te gewagen.

Al het genoemde levert te zamen voorzeker reeds rijke stoffe op, om tot de kennis van de verschillende dialecten van het Nederlandsch te geraken; doch de voorhanden zijnde voorraad is verre van voldoende. Daar zijn provinciën, zoo als Noord- en Zuidholland, Utrecht, verschillende vlaamsche gewesten, voor welke niets of weinig is aangebragt. En zelfs die streken, welke ons de uitvoerigste opgaven deden toekomen, met name Drenthe en Groningen, verschaften nog niet alles, wat zij zouden kunnen. Eigenlijk is het onderwerp nooit uitgeput. Iedere stad; elk dorp, ja het kleinste gehucht onzer nederlandsche gewesten, bezit zijne taaleigenheid, waardoor het van andere plaatsen, hoe dicht er aan grenzende, op eene of andere wijze, is onderscheiden. De stad mijner woning is in het hart van Holland gelegen, en toch bespeurt men er bij de middel- en mindere volksklassen afwijkingen van de uitspraak. Ga ik de Maas langs naar Delfshaven, naar Schiedam, naar Vlaardingen; steek ik de rivier over naar de Overmaassche dorpen; begeef ik mij naar de omliggende steden Delft, 's Hage, Leiden, Gouda: een andere tongval treft overal mijne ooren. En zoo is het in al de gewesten, waar het Nederlandsch gesproken wordt, door. Wat belangrijke arbeid zou het zijn, de nederlandsche taal te beschrijven in al de verscheidenheden harer uitspraak, klankbuiging, en woord-

vorming! Maar hoe zal men er immer toe kunnen geraken, zoo de nasporingen deswegens niet op de plaatsen zelve worden gedaan en bekend gemaakt?

Ik kan mij nauwelijks voorstellen, dat de nuttigheid zulker nasporingen ontkend of betwijfeld zou kunnen worden. Waar toch zal men beter de taal onderzoeken, dan in den mond van het volk, dat haar spreekt? En wel bij die standen, die haar het meest onveranderd en meest onverbasterd spreken? Dat onderzoek wordt te noodiger, naar mate, zoo als dit in den gang der beschaving van alle volken ligt, ook bij ons langzamerhand eene taal zich heeft gevestigd, die de geletterden, de aanzienlijken en beschaafden van 't geheele land met elkander gemeen hebben, die in alle boeken gelezen en steeds gehoord wordt, waar men in het openbaar spreekt. Het ligt in den aard der zaak, dat die taal al ligt te veel haren invloed doet gelden; dat zij al ligt beschouwd wordt als de maatstaf van wat als nederlandsch of niet nederlandsch zal doorgaan; en dat de volksspraak, zoo al niet met minachting, dan toch met verwaarloozing zal worden behandeld; dat zij te weinig zal worden geraadpleegd, waar de wetenschap zich zal beijveren, de wetten en regels der taal op te sporen en aan te wijzen.

Uit het gezegde worde door niemand opgemaakt, dat ik de lijn wensch uit te wisschen, die de gesprokene volkstaal van de beschaafde schrijftaal scheidt; dat ik de laatste in allen deele in overeenstemming wil brengen met de eerste. Dit kan niet, en behoeft ook niet. Het doel van spreken en schrijven is niet hetzelfde. Ik verlang slechts, dat waar wij onze taal grondig willen leeren kennen, wij dit zullen doen langs den weg van hare historische ontwikkeling; waar wij haar willen beschaven en verrijken, dat wij dit doen in haren eigenen geest, zoo als die leeft in de schriften uit het tijdvak, toen men nog schreef, wat en zoo als men sprak, en nog heden ten dage in den mond des volks.

Ontelbare malen heeft men beweerd en bewezen, dat onze moederspraak eene rijke taal is. Doch ik beweere, dat niemand tot nog toe den omvang van dien rijkdom heeft kunnen overzien; en dat niemand dat zal kunnen, zoo lang de schatten, die nog in onze dialecten verborgen liggen, hem niet volledig en geordend voor oogen staan. Ongeloofelijk groot is het getal spraakvormen, uitdrukkingen, zegswijzen en spreekwoorden, die hier en ginds in de zamenleving worden gehoord, maar die nog in geen woordenboek zijn opgenomen. Ik zelf had daarvan eenmaal een sterk sprekend bewijs. Ontdekt hebbende, dat eene in de kinderwereld voorkomende zaak, het *heimelijk schoolverzuim* namelijk, in verschillende plaatsen verschillend werd benoemd, stelde ik pogingen in 't werk om die benamingen te verzamelen; en op die wijze kreeg ik eene lijst van meer dan vijftig uitdrukkingen, voor de bedoelde ééne zaak in eenige nederlandsche gewesten — want van alle zijn mij geene berigten deswegens geworden — in zwang gaande. (1) En die aanwinst van kennis bestaat hier niet bloot in het *getal* der spreekwijzen, maar zij verspreiden licht over elkander, en menige uitdrukking is mij verstaanbaar geworden, omdat ik haar met andere kon vergelijken.

Zoo ik een werk moest noemen, dat de beoefenaar der dialecten zich tot voorbeeld heeft te stellen, om zijne nasporingen op grondige wijze en ten meesten nutte der wetenschap in 't werk te stellen: het zou zijn dat van Schmeller. Dit meesterstuk in zijn soort, dat op ruim drie duizend bladzijden druks Beijerens tongval in verband beschouwt met de gemeene hoogduitsche taal, en uit ontelbare oude oorkonden toelicht, staat daar als bewijs van 't geen menschelijke vlijt en inspanning vermogen.

Niet ieder, voorzeker! is het gegeven, zulk een reu-

(1) Zie mijn Archief voor Nederl. Taalkunde, D. I. bl. 185 en volg.

zenwerk tot stand te brengen. Maar wat niemand mag, is te verzuimen het zijne bij te dragen, om, zij het dan ook op minder uitgebreide schaal, een gelijksoortig doel te helpen bereiken. Van geen onzer gewesten zal het mogelijk zijn, een volledig Idioticon te verkrijgen, indien uit alle zijne deelen de eigenaardige bijzonderheden van de taal, die men er spreekt, niet worden opgespoord en aangewezen. Om dit ten uitvoer te brengen, behoeft men juist geen taalgeleerde te zijn: men behoeft alleen opmerkzaamheid en goede ooren te hebben, en daarbij zooveel ervarenheid in zijne taal, als vereischt wordt, om de afwijkende van de gewone vormen en benamingen te kunnen onderscheiden.

Ik heb gemeend, dat het wijzen op 't belang van de kennis onzer Idiotismen en op hetgeen aan die kennis nog ontbreekt, nergens meer gepast ware, dan thans aan deze plaats. Ik stelde mij voor, hier de vertegenwoordigers bijeen te vinden van al de gewesten, waar de nederlandsche taal wordt gehoord; die allen met de zucht bezielde zijn, om tot opbouw van de gemeene moederspraak mede te werken, ja die door zoodanige zucht hoofdzakelijk zijn bijeengebragt. Mogten diegenen uwer, die reeds met de opzaming van wat ten opzichte der volksdialecten merkwaardig is, zich onledig hielden, daarmede ijverig en onvermoeid voortgaan! Mogten zij, die het nog niet deden en er toch de gelegenheid toe hebben, zich aangespoord gevoelen, die voetstappen te volgen! Van onzen geleerden Halbertsma zien wij nog altijd de beloofde vermeerderde uitgave van zijn Overijsselsch Woordenboekje met verlangen te gemoet. In dezelfde provincie is eene Commissie werkzaam, om een dergelijken arbeid tot stand te brengen, en ook van deze poging kan niet dan goeds worden verwacht. Vereenigingen vooral, als deze laatste, schijnen mij toe, grootelijks aanbeveling te verdienen, en konden in elke provincie gemakkelijk in het aanwezen worden geroepen. Mogt mijne zwakke stem daartoe medewerken, ik zou eene streelende voldoening smaken.

Aan ieder uwer, M. HH. durf ik de zaak aanbevelen. Wie ze onderneemt, zal niet alleen de wetenschappelijke nasporingen der moedertaal verligten, maar tevens eene aangename en voor zijne eigene kennis hoogst nuttige bezigheid aanvaarden. En hooger aanbeveling kan een werk toch wel niet met zich voeren, dan dat het voor den uitvoerder zelve en anderen de kennis vermeerdert en verheldert van het edelste geschenk, dat God den mensch op aarde verleende: de taal.

IV.

OVER HET TEGENWOORDIGE STANDPUNT DER NEDERLANDSCHE SPELLING (1).

Mij verbonden hebbende tot u te spreken »over het tegenwoordige standpunt der nederlandsche spelling,» en thans gereed, dien pligt te vervullen, begin ik, met u gerust te stellen. Ieder uwer weet, dat over geen deel der nederlandsche spraakkunst zooveel is geschreven en getwist, als over het hoofdstuk der spelling, en dat over dit onderwerp eene reeks grootere en kleinere verhandelingen bestaan, de eene al geleerder en deftiger dan de andere. Ik verbeeld mij, dat menig uwer, bij het hooren van mijn onderwerp, vreesde, dat thans door mij het getal dier vertoogen zou vermeerderd, en uwe aandacht op de proef gesteld worden door het aanhooren van het vóór en tegen van ten deele beuzelachtige geschilpunten, nog altijd in onze spelling bestaande. Ik hoop mij voor zoo iets te wachten, M. HH. — Onderzoekingen als de zoo even genoemde behooren niet te dezer plaatse, en het onderwerp, min gewichtig als het in mijn oog is, mag uwe aandacht niet te lang vergen. Ziedaar reden genoeg, om mij der korthed te bevljtigen; doch er komt nog bij, dat heden meer dan één spreker is ingeschreven, om over gelijksoortige stoffe het woord te voeren, en dat zij welligt mede niet vreemd zal blijven aan de beraadslagingen, die ons op morgen wachten.

(1) Uitgesproken op het Congres te Brussel, den 30 Aug. 1851.

Ik zal dorhalve thans naar niets minder dan naar volledigheid streven. U eene en andere opmerking en bedenking nopens het onderwerp mijner keuze mede te deelen: dit is al wat ik beoog. Oordeelt gij, dat ze niet geheel onbelangrijk of ongepast zijn, dan is mijn wit getroffen.

Men heeft het wel eens doen voorkomen, dat de invoering der spelling, sedert omstreeks eene halve eeuw in Noord-Nederland heerschende, eene ontijdige nieuwigheid, een opgedrongen maatregel geweest is. Dit is een dwaalbegrip. Die invoering was sedert ik weet niet hoe veel jaren door alle verstandigen en op de nadrukkelijkste wijze begeerd. Zij was ook inderdaad noodzakelijk geworden. In geen tijdvak onzer letterkunde was er onder de nederlandsche schrijvers een eenparig taalgebruik gevestigd. Ieder volgde, zoo als Vondel het ergens uitdrukt, meest „den gemeenen sleur” van zijnen tijd. Dit gaf zeker aanleiding tot uiteenloopende, vaak tegenstrijdige wijzen van spellen, al naar die sleur, en de verstandigen die hem volgden, heen wilden. Doch die verwarring steeg ten top, toen tegen het laatst der vorige eeuw ieder meende, dat die sleur moest eindigen, en dat hij de man was, bevoegd en geroepen, om het gebruik de wet te stellen. Zoodanigen staat van zaken konden mannen als de Hoogleeraren Van der Palm en Kluit niet verdragen. Zij sloegen, met de voornaamste geletterde genootschappen des lands, de handen ineen, en de uitslag van hun pogen is u bekend. De Hoogl. Siegenbeek, jeugdig in jaren maar rijk in kennis, bragt onder hunne aansporing en medewerking eene Verhandeling in 't licht, die steeds een gedenkstuk zal blijven van vlijtige studie en bondig oordeel. De beginselen, in die Verhandeling voorgestaan, werden met staatsgezag bekleed, dat wil zeggen: het toenmalig Bewind *gelastte*, dat die spelling zou worden gevolgd in alle stukken van den Staat uitgaande, en *noodigde* overigens verschillende autoriteiten *uit*, daaraan mede de hand te leenen. Zóó algemeen was de goedkeuring, die de voorgedragen spel-

ling ondervond, dat het mij moeilijk valt, u twee of drie schrijvers van naam te noemen, die haar niet terstond overnamen, en dat nog tegenwoordig, nu het staatsbewind der Bataafsche Republiek reeds lang vergeten en ook in het letterkundige reeds meer dan één geslacht is ondergegaan, zij nog »de heerschende» mag heeten.

Toen de Leidsche Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde in 1804 het haar toegezonden ontwerp der spellingleer overwoog en goedkeurde, was één harer leden verhinderd, aan hare beraadslagingen deel te nemen: dat lid was Willem Bilderdijk. Reeds in 1795, om staatkundige redenen, uit het vaderland verwijderd, hield hij zich nog altijd te Brunswijk op. Ik acht zijne afwezigheid te dien tijde voor jammer. Aan de eene zijde zou zijne groote kennis in het vak van taal de Maatschappij hebben kunnen te stade komen; aan den anderen kant zou de bekrachtiging, die hij aan het gunstig advies, door zijne vrienden Tydeman en Kluit uitgebragt, naar ik meen, niet zou hebben geweigerd, aan de nieuwe taalregeling grooten steun hebben verschaft, en haar vermoedelijk hebben gevrijwaard, van later in denzelfden Bilderdijk een' hevigen bestrijder aan te treffen. De groote Dichter en Geleerde toch, die nimmer voor zich eene eigene spelling maakte, en vroeger weinig blijk gaf er groot belang in te stellen, hoe hij of anderen schreven; die bij zijne optrede als schrijver deed wat de meeste verstandige menschen doen, dat is, zich schikte naar het taalgebruik van zijnen tijd; die na zijne terugkomst in 't vaderland wel zijne gewone spelling behield, doch aan den heer Siegenbeek verklaarde, aan zijne afwijkingen niet veel te hechten en ze alleen te behouden om zich zelven gelijk te blijven, en den Hoogleeraar zelfs de vraag voorlegde, of er niet iets te doen ware, om tot eenparigheid te komen (1): diezelfde groote Dichter en Geleerde bond omstreeks het jaar 1822 tegen

(1) Brieven, III. 61.

den Hoogl. Siegenbeek en diens spellingleer eenen strijd aan, van zijne zijde niet altijd met ridderlijke wapenen gevoerd. Zijne aanvallen, hoe afkeurenswaardig ook in verschillende opzigten, bragten nogtans dit goede te weeg, dat zij de nuttigheid deden inzien, om sommige vraagstukken der spelling op nieuw te overwegen. Menige bijdrage werd er geleverd tot eene grondiger kennis van de ware beginselen der spelling, en menige voorslag gedaan, om die beginselen met meer juistheid toe te passen. Intusschen verkreeg Bilderdijk in de poëzij enkele leerlingen, en in zijne staatkundige en godsdienstige begrippen eenige volgelingen, die meenden hunnen voorganger ook in de spelling te moeten nastreven. Vooral na zijnen dood, en bepaaldelijk in de laatste jaren, vermeerderde hun getal. Onder hen merkte men op aankomende dichters, de meesten, naar ik vertrouw, uit gegronde overtuiging; doch ook sommigen welligt in de meening, dat met de bilderdijksche spelling ook het bilderdijksche dichtgenie op hen zou overgaan; sommigen zeker bloot uit het meer loffelijk begrip van daardoor den grooten meester te vereeren. Voorts jeugdige godgeleerden, die zich onder de vaan der regtzinnigheid schaarden, in den waan, naar 't schijnt, dat de schrijfwijze van Bilderdijk orthodoxer ware dan die van Siegenbeek, hoewel zij konden weten, dat de Synode van Dordrecht evenmin de laatste heeft verworpen, als zij de eerste heeft goedgekeurd, en dat de gemelde Synode alzoo even weinig met onze taalquestie heeft te maken, als het Huis van Oranje met de vlaamsche spelregeling van 1841.

Men ziet, de zaak is niet zuiver taalkundig gebleven: er heeft zich hartstogt en partijzucht in gemengd; en ik geloof, dat wat men een versteend vasthouden aan Siegenbeek heeft genoemd, voor een deel moet worden geweten aan de ruwe en bitse aanvallen van diens tegenstander, en aan het onhandig voorstaan zijner gevoelens, door wie zich zijne vrienden heeten.

Na het aangevoerde zal, naar ik vertrouw, met weinig

woorden kunnen worden opgemaakt, op welk standpunt tegenwoordig de spelling in Noord-Nederland staat: zij is eenigzins wankelend. Het stelsel van Siegenbeek is altijd nog het heerschende, dat der groote meerderheid; doch onder de letterkundigen zijn er verscheidene — en naar 't mij voorkomt, neemt hun getal toe — die zich afwijkingen veroorloven. Waren deze afwijkingen nu bij allen dezelfde, dan zou men kunnen zeggen: daar heerscht bij ons tweederlei spelling, de ouderwetsche van Siegenbeek, en de nieuwerwetsche van Bilderdijk; doch de dusgenaamde bilderdijksche spelling van Mr. A. verschilt zooveel van die van Dr. B, en beide wederom zooveel van die van Ds. C, dat van dien kant geen bepaalde regelmaat is aan te wijzen. Moet die staat van zaken bij toeneming zoo blijven, dan voorspel ik, dat we langzamerhand terugkeeren tot het Babel van vóór 1806, en ieder schrijver en schrijvertje weêr zijn' eigen' sleur zal heensleuren.

Zouden wij de noordnederlandsche spelling in haren tegenwoordigen toestand kunnen vergelijken bij een' nog altijd krachtvollen grijze, maar bij wien zich toch teekens van levensverval opdoen: de zuidnederlandsche ver- toont ons het beeld eens fieren jongelings, die trots allen tegenstand op den voorgrond is getreden, en weldra in mannelijke kracht den zegevierenden blik rondom zich zal werpen. Het zijn schoone bladzijden in Vlaanderens letterkundige geschiedenis, die ons den ijver en de volharding schetsen, met welke de regten der moedertaal werden gehandhaafd. Doch te regt begreep men, dat waar zooveel eenstemmigheid werd aangetroffen in de bevordering van vaderlandsche taal en letteren, niet langer zooveel verschil mogt blijven bestaan in den uiterlijken vorm van 't kleed, waarin men zijne gedachten hulde. De eenheid van zin was daar: de eenparigheid van spelling kon niet achterblijven.

Ook hier, gelijk in het noorden vóór 50 jaar, ging de zaak der spelregeling van de voornaamste letterkundige genootschappen uit, en werd zij van staatswegen

bekrachtigd. De Verhandeling van den Hoogl. Bormans had zeker een ander doel, dan die van den Hoogl. Siegenbeek, maar zal evenzeer als deze op den duur een sieraad onzer taalliteratuur blijven. Onderscheidt zich de laatste meer door bezadigd en kalm oordeel, de eerste meer door scherpzinnig en weelderig vernuft: de eene zoowel als de andere hebben volkomen aan haar doel beantwoord. De bijeenkomsten, in 1841 te Gent, en drie jaar daarna te Antwerpen gehouden, en in welke de voornaamste vraagpunten door de afgevaardigden der verschillende genootschappen werden besproken en beslist, getuigen aan de ééne zijde van de warme belangstelling, die de geleerden en edelen des lands aan de zaak schonken; maar ook aan den anderen kant van de groote meerderheid, aan de toen vastgestelde regelen ten deel gevallen. Konden sommigen zich met die regelen niet vereenigen, en blijft deze en gene nog eene oude spelling aankleven: ik verbeeld mij, dat die tegenstand dra zal worden overwonnen door de overtuiging, dat, waar het te doen is om eenparigheid te bereiken, men een bijzonder begrip kan ten offer brengen, zonder daardoor aan de regten der wetenschap of aan de zelfstandigheid van karakter te kort te doen.

De vraag is in den jongsten tijd te berde gebragt, of het niet wenschelijk ware, dat er middelen wierden beeraamd, om de spelling van Noord- en Zuidnederland geheel op eenparigen voet met elkander te brengen. Ik voor mij zie die wenschelijkheid niet zeer in. Het verschil tusschen de tegenwoordige vlaamsche spelling en de heerschende in de noordelijke gewesten, is, wat hoofdpunten aangaat, uiterst gering: het bestaat, zoo ik wél zie, voornamelijk in de verlenging van de *a* met *a* of *e*, en in het gebruik der *ij* of *y*. Zulke geringe verscheidenheid kan, mijns inziens, zonder eenig bezwaar van weêrszijde, wel blijven bestaan bij volken, die hoe naauw verwant, en hoezeer gemeenschappelijk den bloei der moedertaal beoogende, toch in tongval en uitdrukking iets eigens zullen blijven behouden. De duidelijkheid en

verstaanbaarheid kan daar onmogelijk bij verliezen. Mijne zuidelijke broeders zullen mij gelooven, wanneer ik hun verzekert, dat als een Hendrik Conscience van Antwerpen in zijnen *Loteling* tooneelen en karakters schetst vol natuurlijke eenvoudigheid en diep gevoel, de bekoorlijkheid zijner schildering voor geen zijner talrijke lezers in het noorden, om het vlaamsche taaleigen, verloren gaat. Evenzeer durf ik van hen de verzekering wachten, dat als mijn stadgenoot Bogaers in noord-nederlandsche spelling de deugden vereeuwigt hunner voortreffelijke Koningin, zijne schoone verzen daarom in hunne ooren niets van hunne welluidendheid missen. Hoe vreemd het welligt ook moge klinken, M. HH., het denkbeeld lacht mij aan, dat Hollanders en Vlamingen eene kleine eigenaardigheid, ook in het uiterlijke hunner taal, behouden. Ik zou wenschen, dat de vreemdeling, wanneer hij een' blik slaat op eene verzameling hunner gemeenschappelijke werken, mogt zeggen: zie, dat zijn lettervruchten, deze in 't Zuiden, gene in 't Noorden gekweekt, maar te zamen blijf dragende van vurige liefde voor godsdienst en vaderland; twee volken hebben ze geleverd, ik herken ze aan deze en die kleine bijzonderheid hunner spraak; maar in 't voorstaan van goeden smaak, echte wetenschap en reine zeden zijn zij één van ziel, één van zin.

Onder mijne noord-nederlandsche taalgenooten intuschen zou ik wenschen, dat meerder eenparigheid wierd bespeurd. De beste poging om die te bereiken zou zijn, de heerschende spelling aan eene herziening te onderwerpen; en mij dunkt, bij goeden wil is de keuze niet zoo moeilijk meer tusschen wat te behouden en wat te verwerpen zij. Voor jaren reeds hadden velen het oog geslagen op de Tweede Klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, om haar ten dezen als bemiddelaar te zien optreden. De Klasse heeft zich daarvan verschoond, op gronden, die ik eerbiedig, zonder ze in allen deele te beamen. Ik ben nog altijd van meening,

dat de voorgang van een voornaam wetenschappelijk lichaam op het volk gunstiger werkt en grooter invloed heeft, dan die van enkele personen. Ik vermoed nu, ja ik verwacht, dat de tijd niet ver af is, dat eenige beoefenaars en hoogschatters onzer moedertaal zullen doen, wat zij tot hertoe vruchteloos wenschten, dat anderen, dat vooral onze geleerde maatschappijen deden: dat zij de handen zullen ineenslaan ter wijziging van de bestaande spelling naar de eischen van den tegenwoordigen tijd; dat zij zelve de veranderde spelling zullen verklaren aan te nemen en de natie in de gelegenheid stellen, om, des verkiezende, hen daarin te volgen. Ik zelf, getrouw Siegenbeker tot hertoe (wel te verstaan in de praktijk), zou daartoe gaarne naar vermogen medewerken, overtuigd als ik steeds evenzeer geweest ben, dat eene in de hoofdpunten eenparige spelling, zoo niet een vereischte, dan voor 't minst een sieraad eener letterkunde is.

Tegen alle maatregelen van dwang, of zelfs van drang, intusschen, zou ik mij ten allen tijde nadrukkelijk verklaren. Het gemeenebest der letteren zij ook in dit opzigt een vrij gemeenebest. Wie om der gelijkheid wille zou meenen, eene door hem eenmaal aangenomen spelling te moeten behouden; wie zou verlangen, zich door eene geheel eigene schrijfwijze van alle anderen te onderscheiden; wie zou toonen tot regel te hebben, elken regel te schuwen: deze allen zou ik evenzeer dragen en verschoonen en achten zelfs, als hem, die de verandering zijner spelling eene gevaarlijke nieuwigheid zou oordeelen; of die de zijne zou vasthouden, omdat hij er de artikelen zijns geloofs in had geleerd; of omdat hij zou vreezen, anders onder de steenen zijner mededorpelingen te zullen bezwijken (1). Afkeer alleen zou ik gevoelen, zou ik luide betoonen, voor elk, die zou blijken te oor-

(1) Snellaert, Taelcongres en Vlaemsch feest, te Gent, in 1841, bl. 45.

deelen zonder kennis, te veroordeelen zonder roeping, tegen te werken uit eigen belang; en boven alles voor ieder, die de eenvoudige, onschuldige zaak der spelling aan het opwekken van hartstogten, of aan het vieren van partijzucht zou willen dienstbaar maken.

V.

OVER HET OVERDRIJVEN VAN GOEDE TAALREGELS (¹).

Het was eene nuttige vermaning voor den zeevaarder der oudheid, die in de Middellandsche Zee de kusten van Messina en Calabrië genaakte, dat hij, de Charybdis vermijdende, te zorgen had, niet in de kolken der Scylla te worden meêgesleept. Doch in de les ligt een diepe, zedelijke zin. Zij herinnert aan de waarheid, dat wij menschen, bij en zelfs door het vermijden van het ééne kwaad, al ligt gevaar loopen tot een ander te vervallen. De proeven dier waarheid vindt gij niet alleen op zedelijk gebied: ook op dat van kunst en kennis rond ziende, zult gij ze er evenzeer bespeuren. Ik bepaal mij tot de wetenschap, welker voorwerp aan niemand onzer vreemd of onverschillig is; welker beoefening en aankweeking, reeds omdat wij beschaafde menschen zijn, ons ter harte gaat: de wetenschap der taal, en ik beweer, dat ook hare geschiedenis op meer dan ééne bladzijde voor de genoemde waarheid een onwraakbaar getuigenis aflegt. Neen, de afwijkingen van het spoor der ware taalkennis, die we vroeger of later te betreuren hadden, ontstonden niet altijd uit onbedrevenheid, domheid of betweterij: de ééne feil werd niet zelden begaan door de vrees, van in de tegenovergestelde te vervallen. Menig uitstekend taalbeoefenaar of voortreffelijk schrijver zag de dwaling in, waaraan zijne tijdgenooten zich schuldig

(¹) Uitgesproken op het Congres te Utrecht, den 20 Sept. 1854.

maakten. Hij wenscht er zich voor te hoeden, hij wendt daartoe alle opmerkzaamheid aan; de vrees bekruipt hem, dat ook hij, door anderer voorbeeld en invloed meêgevoerd, in hetzelfde spoor zal geraken; hij spant allen ijver in, om zich daarvan zoo ver mogelijk te verwijderen: — doch die vrees en die ijver vervullen hem geheel; zij beletten hem rond te zien, en eer hij het weet of vermoedt, is hij, ter ééne zijde het valsche spoor ontwijkende, ter andere welligt even ver afgedwaald.

Men ziet, onverschilligheid omtrent zijne moederspraak kan onzen taalkenner of schrijver niet te laste worden gelegd: veeleer onderscheidt hij zich door de zucht om hare zuiverheid ongeschonden te bewaren en te handhaven. Gebrek aan kennis en doorzigt even weinig; want hij merkt op, wat honderden voorbij of verkeerd zien. Zoo hij feilt, is het door overmaat van ijver. De zucht, om de taalregels te handhaven, doet ze hem schenden. Vrees voor dwalen doet hem dwalen. Om de Charybdis te vermijden, is hij op de Scylla vervallen.

't Was geen wonder, dat de Drost van Muiden walgde van 't gebruik der bastaardwoorden in den stijl van zijn tijd; dat den Geleerde van goeden smaak en fijne beschaving de wansmaak hinderde, die toen de geschriften der voornaamste letterkundigen ontsierde. Verbeeldt u, het was de tijd, toen verzen als de volgende — gedrukt en geduld werden, neen — voor modelpoëzij doorgingen; toen men voor meester in de kunst begroette den rijmeelaar, die zijne lessen in de »edele konst van poësiën'' op deze wijze den aankomelingen voordroeg:

» Weet dat dees tittelen in allen manieren
Tdicht zeer verchieren, en den zin deurstralen.
Weereldlick moet ghy de Comparatien hantieren,
Gheestelick de Parabolen allegieren,
Ende meest altoos Goddelick de Moralen.
Hier met illustreert men alle talen:
Ende en meught negheen coleuren zachter vaten.
Van Tsuperfne dicht, meugh dy wel falen:
Al dat overschiet machmen wel achter laten.

»Ontga ik mij ievers, int dicht principalick,
 Ofte oock verbalick, ende rigoureselick,
 Ick bidde elcken sonderlinge, en nemes niet qualick,
 Want niemande en nopick specialick,
 Noch en overkrijssche ick furieuselick.
 Tewylen ick de Jonghers diene courajuselick,
 Vergetick dat ick audt ben, naar Marcus sententie,
 Den middach lijdt 't onsent frauduleuselick,
 Het gater op den avont, dus neemt patientie" (1).

De dichter werd na zijn' dood op den titel zijner werken vereerd met den niet ongepasten bijnaam van »Excellent Poete moderne." Naar een andere eer streefde onze Hooft, die de kracht en rijkdom zijner moederspraak had leeren kennen en waarden, die op 't laatst van zijn leven nog zijn' zoon de vermaning op 't gemoed drukte: »dat gy ook beneerstigt uwe moederlijke taal wel te schrijven en te spreken" (2). En toch! 't is u bekend, de schrandere, de smaakvolle Geleerde en Dichter overdreef zijn' ijver. Den regel in acht nemende, die ons de zuiverheid van taal voorschrijft, vergat hij, dat niet ieder vreemd woord voor eene goede vertaling vatbaar is, dat verstaanbaarheid een eerste vereischte van elken schrijfstijl, en 't gevestigd gebruik in alle talen een meester is, tegen wiens gezag men zich dikwerf vruchteloos verzet. Hij legde al zijn vernuft ten koste, om in zijne historische werken voor de gewone uitheemsche uitdrukkingen nederlandsche benamingen uit te vinden. 't Gevolg was, dat om vele er van te verstaan, men noodig heeft op den rand de onduitsche woorden na te zien, die daar wijselijk zijn opgeteekend. Na het schrijven zijner Historiën erkende hij zelf, dat »de vieze »naauwheid in 't gebruik van puurduitsche woorden hemzelve eenigzins mishagde." — »Maar (voegde hij er »ter zijner verdediging bij) zoo men die deure openzet,

(1) Matthijs de Casteleyn, de Kunst van Rethoriken, (Rotterdam, 1616), bl. 184 en 194.

(2) Brieven van P. C. Hooft. Uitgegeven door B. Huydecoper, fol. 564.

»ik zie niet waar 't eindigen wil met het verloop der »taale" (1). Ik zou niet durven zeggen, dat Hooft door zijne wijze van taalzuiveren veel uitheemsche termen geweerd heeft. Zijne in zich zelve loffelijke poging ging voor een goed deel te loor, omdat ze overdreven was. Bij zijne overige uitstekende verdiensten erkennen we gaarne die van de zuiverheid der taal gehandhaafd te hebben tegen de ingedrongen verbastering; doch we hebben ons tevens te verheugen, dat de wijze, waarop hij het deed, weinig of geene navolging heeft gehad.

Met een voorbeeld uit den vroegeren tijd zal het u duidelijk zijn geworden, dat men goede taalregels kan overdrijven. Ik meen, dat ook onze dagen van dergelijk verschijnsel niet vrij zijn te pleiten; en dat daarop te wijzen, bij eene gelegenheid als die mij hier wordt geboden, ongepast, noch nutteloos te achten is.

Ik schaar mij onder 't getal dergenen, die beweren, dat de studie onzer taal in den laatsten tijd groote vorderingen heeft gemaakt. Vooral verblijd ik mij, dat hare beoefening eene praktische strekking had. Niet alleen toch zijn vele vraagstukken der spraakkunst opgehelderd en beter verstaan dan vroeger; maar ook ons proza, en bepaaldelijk dat mijner noordelijke landgenooten, is merklijk vooruitgegaan. Sedert men bij het taalonderzoek meer den historischen weg is ingeslagen; sedert men onze moederspraak met grooter vlijt heeft nagevorscht, zoo als zij is afgedrukt in hare oudste en beste gedenkstukken en nog leeft in den mond des volks; sedert men haar opzettelijk is gaan beschouwen in de schakeringen harer eigene en verwantschape tongvallen: sedert dien tijd moest menig voorschrift, dat alleen op 't gezag van spraakkunstschrijvers werd gehuldigd, veel van zijn kracht en invloed verliezen. Niet meer zoo angstvallig werd opgevolgd, wat vroeger als strenge wet werd geëerbiedigd, maar nu bleek meer op willekeur of over-

(1) Brieven enz., fol. 326

eenkomst, dan op echten taalgrond te rusten. In den schrijfstijl was de uitwerking van dit een en ander onmiskenbaar te bespeuren. Groot was te dezen aanzien de invloed van een letterkundig tijdschrift, dat, wel eens wat overmoedig van jeugd en streng van eisch, met schitterend talent werd geschreven. Ons proza won in de natuurlijkheid en losheid, die wij aan andere talen en zelfs aan sommige schriften onzer vlaamsche broederen moesten benijden. Veel minder treft men er in aan het angstvallig vasthouden aan regelen van buiging of woordvorming, dat tot stijfheid; het rekken en inwikkelen der volzinnen, dat tot duisterheid leidt.

Het ligt in den aard der zaak, en laat zich reeds opmaken uit hetgeen zoo straks is aangevoerd over de moeilijkheid om bij het taalhervormen de juiste grens te bewaren, dat ook de stijlverbetering, van welke ik sprak, niet aan alle overdrijving zal zijn ontkomen. Ik meen inderdaad dat het zoo is, en ga dit door enkele proeven staven.

Ik zet al dadelijk op den voorgrond, dat het geheel uitwisschen der lijn, die spreek- van schrijftaal scheidt, mij voorkomt een onbedachtzaam werk te zijn. Wie het doet, vergeet, dat het doel van spraak en schrift niet volkomen hetzelfde is; dat het laatste, ja! eene getrouwe nabootsing of afbeelding van de eerste moet zijn, maar dan ook met de wijzigingen, die noodwendig voortvloeijen uit hetgene beide onderscheidt. Om de gedachten met juistheid en vaardigheid kenbaar te maken, heeft de levende stem, zoo in de verscheidenheid harer toon- en klankvormingen, als in de haar verzellende gebaren, eene reeks van hulpmiddelen tot hare dienst, die de schrijfstift te eenenmale mist. 't Gesproken woord vervliegt met de luchtrilling, die het voortbrengt, en is alleen door de omstanders verneembaar; het schrift is tot duurzamer aanwezig, en voor eindelooze kringen van tegenwoordige en toekomstige belangstellers bestemd. Is het niet natuurlijk, dat het schrift wel eens langs andere wegen dan de spraak het doel poogt te bereiken? Dat het

eerste nu of dan zich naar andere wetten, regels en gebruiken tracht te schikken dan de laatste?

't Was voorzeker een bekrompen begrip — en ik verheug mij, dat het bij velen wijkt — dat in ieder soort van stijl de buiging van naam-, lid- en voornaamwoorden, die de spraakkunst voorschrijft, even getrouwelijk moet worden in acht genomen, en dat het weglaten van een' uitgang, die 't geslacht of den naamval aanwijst, als een bewijs van gebrekkige taalkennis moet gelden. Aan de andere zijde verlaat men echter evenzeer den regten weg door te willen — gelijk dit bij sommigen thans het geval schijnt — dat het kenmerkende der buiging zooveel mogelijk uit den stijl verdwijne, en dat men b. v. omdat men sprekende geen *eenen* en *zijn* zegt, dit ook in 't schrijven nalate, en den uitgang door een apostrophe vervange. Dat het met een' goeden stijl bestaanbaar is, het lid- en voornaamwoord *het* te verkorten tot 't, is lang door de ervaring bewezen; doch dat die verkorting nu *altijd* moet plaats hebben, blijkt daarom nog in geen deele. Sommigen schijnen dit thans echter voor zichzelf te verkiezen en van anderen te verlangen. Op titels van boeken zie ik zelfs de kapitale T met het afkortingsteeken verschijnen, dat haar gansch niet versiert. Men behoort zich intusschen dan gelijk te blijven, en elken klinker, die in de uitspraak niet wordt gehoord, ook in 't schrift achterwege te laten. Ik verlang dan, dat ook de tweede *e* in *hebben*, de *i* in *noodig* en ontelbare andere woorden door een teeken worden vervangen. Voegt gij daar nu de weglatingsteekens bij, die velen thans plaatsen in *UTRECHTS hoogeschool*, *VONDELS werken* en dergelijke tweede naamvallen, hoewel daar volstrekt niets uitgelaten is, en de andere, die we eerlang met evenveel regt zullen zien prijken vóór de *s* van het meervoud (¹), dan krijgt ge

(¹) Inderdaad lees ik »de Klijn's" in Spandaws Gedichten (Nieuwe uitgave), I. 63. Zoo dan ook zeker »de Bilderdijk'en, de Tollens'en." En waarom niet »de dichter's, de boek'en"?

eene taal voor u, die onze voorvaderen in den eersten opslag niet ligt voor de hunne zouden erkennen. Ik vrees echter, dat door al die teekens de fraaiheid van druk niet zal bevorderd worden, en vooral dat het oog van den lezer van handschrift wel eens schemeren, en als het laatste niet van de duidelijkste soort is, pijnlijk zal zijn aangedaan bij het pinken op de nieuwe teekentaal. Werkelijk schijnen sommigen nu reeds beducht voor de te groote vermenigvuldiging onzer teekentjes. Waar deze aan de eene zij vermeerderen, zijn zij er op bedacht, ze aan den anderen kant te doen verminderen. In de woorden *een*, *daar* en *zoo*, wanneer die den nadruk vereischen en daarom van oudsher een streepje boven elk der beide klinkers dragen, plaatsen zij er slechts één, en wel boven den eersten klinker: eene schrijfwijze, die ik nooit zie, zonder mij te verbeelden, dat de ledigelaten letter treurt om 't gemis van een voorregt, waarop zij een even oude aanspraak heeft als hare zuster. Indien ik het talent bezat van den dichter, die na ons Amsterdamsche Congres de zaak der *g* zoo edelmoedig en letterlievend heeft opgevat, zou ik een dergelijke poging wagen, om het goed regt der miskende *e*, *a* en *o* te handhaven. Thans zal ik alleen den bescheiden wensch uiten, dat men niet voortga, al ware het alleen om der duidelijkheid wille, deze klinkers van hun streepje te berooven, maar dat men overigens wat meer spaarzaamelijk met de apostrophen te werk ga. Men gebruike ze, waar men ze voor de vloeiendheid of weluidendheid noodig acht; en werke niet mede, om onze taal, die al gaande weg armer geworden is aan buigingsdeelen, van de woorduitgangen te berooven, die zij nog bezit.

Deze laatste opmerking doet mij denken aan die bijzonderheid in den stijl van eenige onzer schrijvers, vooral dagbladschrijvers, welke reeds op 't vorige Congres door mijn ijverigen en hooggeachten vriend Koenen is in 't midden gebracht (¹); maar welker herinnering nóg niet over-

(¹) Handelingen van het derde Nederl. Letterk. Congres, bl. 72. Vergelijk mijn Archief voor Nederl. Taalkunde, III. 405.

tollig schijnt: het verwerpen namelijk van den uitgang onzer bijvoegelijke naamwoorden met trappen. 't Verdient goedkeuring, zich van dien uitgang niet te bedienen, wanneer hij moeilijkheid of wanluidendheid in de uitspraak zou veroorzaken. Van *eenen ervarenere man*, of van *een gewenschtst gevolg* te spreken, zal niemand aanbevelen. Maar 't is den regel der welluidendheid overdrijven, of liever 't is bij eigen rijkdom zich behelpen met de armoede zijner naburen, wanneer men, eene buiging verwerpende, die we 't voorregt hebben van te bezitten, bij voorkeur *meer nuttige bedoelingen* aan *de meest goede maatregelen* paart, zoo als sommigen thans plegen.

Zoo meen ik evenzeer een te ver drijven of liever een verkeerd toepassen van een goed voorschrift te ontdekken in de wijze, waarop de bijvoegelijke naamwoorden, met *rijk* zaamgesteld, somwijlen worden uitgebragt. 't Is eene verandering ten goede, dat ten gevolge van de opmerking, deswegens zoowel door Siegenbeek als door Bilderdijk gemaakt, in de woorden op *lijk* thans veel minder dan vroeger de *ij* wordt gehoord. Oorspronkelijk, ja! was dit *lijk* een zamenstellend deel der woorden, doch reeds eeuwen lang raakte de beteekenis er van in de uitspraak verloren, en ging het tot een' blooten uitgang over. De wijze, waarop men de lettergreep van ouds schreef, wijst dit duidelijk aan. Te regt zegt men daarom: *een manneLEK woord*, en niet *een mannelIJK woord*, *een bevatteLEK voorstel*, en niet *een bevatteLIJK voorstel*. Vreemd is echter de opvatting van sommigen, die deze uitspraak van *lijk* schijnen te willen overbrengen op *rijk*, en gewagen van *een liefdereK man*, *een bloemREK veld* en dergelijke: eene uitspraak, die, naar ik meen, door niets wordt gewettigd.

Prijzenswaardig keur ik den toeleg van eenige, inzonderheid vlaamsche, schrijvers, om zooveel mogelijk het afnemen onzer ongelijkvloeiende vervoeging tegen te houden. De lijst is reeds groot genoeg van werkwoorden onzer taal, die voorheen sterk, doch nu zwak worden verbogen, en wie zou er geen prijs op stellen, de ken-

teekens van de oudheid en oorspronkelijkheid zijner moedertaal te bewaren? Te ver intusschen gaat die ijver, wanneer men thans voor *ik maakte*, *ik miek*, voor *ik klaagde*, *ik kloeg*, en voor *ik preekte*, *ik prak* ⁽¹⁾ bezigt, en alzoo de sterke verbuiging dáár toepast, waar zij of met een eeuwenheugend gebruik, of met den oorsprong der woorden in stellige tegenspraak is.

Zoo zou ik, tot staving mijner vooropgezette bewering, nog andere, zoo gij wilt kleine, maar toch wezenlijke bijzonderheden kunnen aanvoeren. Ik wil echter van niet meer dan ééne spreken, doch van eene, die grooteren invloed dan andere op onzen stijl heeft gehad: zij betreft het gebruik van *dezelve*.

Het is bekend, dat dit woord, benevens het daarvan afgeleide *deszelfs*, in de laatste jaren scherpe veroordeeling heeft ondergaan. Bilderdijk wijdde er in 1825 een vertoog aan, waarin hij op zijne gewone forsche wijze Huydecopers regel aangaande *deszelfs* onderhanden neemt, en tevens een' kleinen aanval doet op het proza van Van der Palm ⁽²⁾. Hij wil »het monstertjen,» zoo als hij het noemt, voor goed uitgebannen zien. De Nestor onzer tegenwoordige geleerden, de scherpzinnige en achttingwaardige Wilhelm Broes, bepaalde in 1844 de Tweede Klasse van het voormalige Koninklijk-Nederlandsche Instituut bij het zijns inziens te veelvuldig gebruik, dat, ook buiten den verheven stijl, van *dezelve* werd gemaakt, en drong er op aan, het zooveel men mag te vermijden ⁽³⁾. Dit een en ander had ten gevolge, dat 3 jaar later dezelfde Klasse van het Instituut, onder meer taalzuiverende voorschriften, eene waarschuwing deed uitgaan tegen de door haar genoemde »ongelukkige, uit den stad-

(1) *Gij miekt* leest men b. v. in van Beers' Jongelingsdroomen, bl. 135. *Hij kloeg*, in van Ryswycks Eppenstein, bl. 11 en 63. *Prak* trof ik aan in den Middelaar of Schoolbode, doch kan de plaats thans niet weêrvinden.

(2) Nieuwe Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden, III. 123 en volgg.

(3) Het Instituut, over 1844, bl. 40.

huisstijl ontleende, inkruipers en verdringers" der eigenaardige voornaamwoorden (1).

Ik zou wel wenschen, M. HH., dat aan alle goede lessen, ook van de Tweede Klasse des voormaligen Instituits, evenveel volgzzaamheid wierd betoond, als aan hare waarschuwing tegen het gebruik van *dezelve* en *deszelfs*. Sedert evengemeld tijdstip toch heerscht onder onze schrijvers allerkennelijkst een toeleg, om die woorden te ontwijken, om den zin op alle mogelijke wijzen te wenden en te wringen, opdat zij er buiten blijven; met één woord een volslagen *antonumio-phobie*. En niet onverklaarbaar is die vrees. Niet alleen toch is het vonnis uitgesproken door de destijds hoogste regtbank der wetenschap: gij ziet u daarenboven, in geval van ongehoorzaamheid, dagelijks in gevaar, van te worden ten toon gesteld. Openbare beoordeelaars vlechten in 't geen zij van uw geschrift zeggen, opzettelijk of in 't voorbijgaan, uwe door de taalsmet bedorvene volzinnen in, en doen — dat is genoeg gezegd — uw *dezelve* of *deszelfs* met cursive letter drukken.

Hoe gewaagd gij het vinden moogt, M. HH., ik schroom niet, u als mijn gevoelen te doen kennen, dat men ook hier te ver gaat. Ik erken, dat het veelvuldig gebruiken van *dezelve* en *deszelfs* geen sieraad te heeten is, van welk proza men ook wil; dat die woorden zeer dikwerf, en naar mijn eigen ervaring beter dan men vermoedt, kunnen worden gemist, en dat zij in sommige soorten van stijl in 't geheel niet te huis behooren. Ik erken dat alles, en oordeel het gepast, waar ten dezen misbruik plaats heeft, dit aan te wijzen en te keer te gaan. Maar wat ik de vrijheid neem te vragen, is of het noodzakelijk zij, om het misbruik, het gebruik eener uitdrukking volstrekt te verbieden. Men zegt: *dezelve* en *deszelfs* zijn oorspronkelijk niet aan onze taal eigen; ik vind echter geen tijdperk dier taal, waarin zij geheel worden

(1) Nieuwe Reeks Verhandelingen der Tweede Klasse van het Kon. Ned. Instituut, D. I. 13.

gemist. Men zegt: in de spreektaal kan men duidelijk zijn en ze toch ontberen; ik herhaal, gesprek en redevoering, spreken en schrijven zijn niet één, eischen en bedoelen niet hetzelfde; en merk er bij op, dat het woordeke *diens*, dat nu dikwerf *deszelfs* vervangt, even weinig in het gemeenzaam gesprek wordt gehoord. Men zegt: *dezelve* en *deszelfs* maakt den zin onwelluidend; ik antwoord, dat keurige schrijvers de woorden wel eens bezigden juist om der vloeijendheid of welluidendheid wil, en dat wat thans nu en dan daarvoor in de plaats treedt, niet van hardheid of gewrongenheid is vrij te pleiten. Ik verklaar bovendien, geen juist begrip te hebben van de welluidendheid, die hier bedoeld wordt, of liever van de onpartijdigheid, die ten dezen opzichte het oordeel bestuurt. De nederlandsche Staten-overzetting des Bijbels, waarin de afgekeurde voornaamwoorden telkens voorkomen, en waaruit ze, oneindig meer dan uit den stadhuisstijl, in andere geschriften zijn overgegaan, hoor ik herhaaldelijk roemen wegens »het zoetvloeiende en echt Nederlandsche harer taal,» en het proza van Van der Palm hoor ik door denzelfden mond »een lastig moschengeschetter» heeten (1). Wie uwer met mij getuige is geweest van den bemeesterenden of liever wegslependen invloed, dien Nederlands groote Redenaar op ontelbare scharen van hoorders wist uit te oefenen; wie zich nog met mij telkens verlustigt in zijne nooit genoeg herlezen geschriften: ik vraag u, zouden we niet wenschen: och! dat veel zulk geschetter in Nederland wierd gehoord!

Ik meen voorts, dat het wenschelijk kan zijn, het gebruik der bedoelde woorden zooveel mogelijk te bekrimpen; doch dat het plotseling en als met geweld verdrijven van wat bij menigen schrijver eene levenslange gewoonte was, op zijn' stijl niet gunstig kan werken. Dat kan de duidelijkheid, de natuurlijkheid en losheid zijner voordragt onmogelijk bevorderen. Een thans overleden hoogleeraar verhaalde mij, dat hij bij den tweeden druk

(1) Bilderdijk, t. a. p. bl. 153 en 145.

zijner Verhandeling al de *dezelwes* en *deszelfs* van de eerste uitgave had doorgehaald. Ik heb die beide drukken nimmer met elkander vergeleken, maar verbeeld mij, dat de sporen van zulk eene kunstbewerking hier en daar nog wel zichtbaar moeten zijn; en dat aan dit werk iets moet zijn overkomen van 't geen Bilderdijk zegt, dat met onzen Statenbijbel gebeurt, sedert men — volgens hem van de Revolutie af — zich aanmatigt, om het voegwoord *ende* in de lezing tot *en* te verkorten; men breekt (zegt hij) van die voortreffelijke vertaling daardoor den anapaestischen kadans, die 't hart aandoet." (1)

Ik heb ten slotte het uitdrukkelijk verzoek, dat mijne meening niet worde misduid. Het ligt volstrekt niet in mijne bedoeling, het gebruik van *dezelve* of *deszelfs* te handhaven of te bevorderen. Ik beroep mij ten blijke daarvan op mijne eigene geschriften. Waar de gelegenheid mij voorkomt, tracht ik het misbruik ten dezen te doen verminderen. Maar ik wenschte tegen onbillijkheid, tegen overdrijving te waarschuwen. Ik verlang, dat een schrijver niet veroordeeld worde, wanneer hij voortgaat, de besproken voornaamwoorden te bezigen, omdat de welluidendheid of de duidelijkheid der uitdrukking hem toeschijnt dit te vorderen. Ik verlang b. v., dat Broes niet worde aangeklaagd, wanneer hij door al zijn werken heen dikwerf die vrijheid genomen heeft, en nog neemt (2); dat Bilderdijk, wiens proza overigens, gelijk dat van meer groote dichters, ook waar het van *dezelwes* vrij is, niet ligt als model zal worden aangewezen, niet worde beschuldigd, als hij het noodig vindt, ééne zijner verhandelingen ten opschrift te geven: »Over Ossiaan en *deszelfs* Fingal;” dat zijn vriend en, op 't gebied van taalkunde, zijn leerling en medestander Wiselius niet worde hard gevallen, omdat hij, gelijk meer keurige schrijvers,

(1) Aanteek. op Huygens' Korenbloemen, VI. 224.

(2) In het amsterdamsche Maandschrift van 1854, No. 11, schrijft Broes nog bl. 650: *derzelver beschrijving*, *deszelfs bestemming*, en bl. 653: *derzelver samenhang*.

in zijn proza *dezelves* invlecht, en zich op den titel van al zijne werken noemt: »Lid van het Koninklijk-Nederlandsche Instituut, vaste Sekretaris van *deszelfs* Tweede Klasse." Met één woord, ik verlang, — en ik verheug mij hier niet alléén te staan, maar mijn' wensch door 't gezag van de bij uitstek bevoegde hoogleeraren Kinker en David te kunnen steunen ⁽¹⁾ — ik verlang, gelijk steeds in 't gebied der wetenschap en letteren, zoo voor anderen als mij zelve, in dit opzigt redelijke vrijheid, en dat ook hier een goed voorschrift niet door overdrijving worde schadelijk gemaakt.

(1) Zie prof. Kinkers Beoordeeling van Mr. W. Bilderdijks Nederl. Spraakleer, bl. 35 en volg., en prof. Davids verhoog over het gebruik van »*deszelfs*» enz. in mijn Archief voor Nederl. Taalkunde, D. IV. 288 en volg.

VI.

OVER HET STEEDS BLIJVEND BELANG VAN DE BEOEFENING
DER MIDDELNEDERLANDSCHE GESCHRIFTEN, VOOR
EENE GRONDIGE TAAJSTUDIE (1).

Na weinige dagen zal het zeven jaren zijn geleden, dat ik in Oostvlaanderens hoofdstad de werkzaamheden van het eerste Nederlandsche Congres inleidde met eene toespraak, waarin ik wees op *het belang, dat in de samenwerking van belgische en noordnederlandsche letterkundigen is gelegen voor den bloei der nederlandsche taal.*

Bij sommigen uwer welligt, bij mij althans zeker, is sedert meermalen de vraag gerezen: heeft zich de toen geuite verwachting vervuld gezien? heeft onze taal werkelijk den gunstigen invloed ondervonden, dien men zich van onze Congressen beloofde? Mijne overtuiging zegt mij, dat die vraag niet ontkennend mag worden beantwoord. Ik meen, dat het reeds niet zonder vrucht is geweest, dat de beoefenaars der nederlandsche taal uit het Noorden en Zuiden de gelegenheid hadden, elkander persoonlijk te leeren kennen, en dat die kennismaking invloed heeft geoeffend op de waardering en verspreiding hunner werken. Ik meen, dat door en op onze bijeenkomsten, ook op het gebied der taalbeoefening, menig denkbeeld werd geuit en menig plan gevormd, dat later in het leven trad; dat vooral op eene schitterende uitkomst zal zijn te wijzen, wanneer de grootsche arbeid zal mogen tot stand komen, van welks gewenschten voortgang

(1) Uitgesproken op het Congres, te Antwerpen, den 15 Augustus 1856.

wij op morgen het aangename bericht te gemoet zien. Inzonderheid meen ik, dat hoog is te schatten de telkens terugkomende gelegenheid, die den voorstanders en beoefenaars onzer moedertaal hier wordt geboden, elkander opmerkzaam te maken op hetgeen het belang dier taal kan bevorderen. Waar beter dan hier is de geschikte plaats, om den weg te wijzen, die ter harer grondige beoefening moet worden ingeslagen; om de dwaalsporen of zijpaden te ontdekken, door welke men zich ter eene of ter andere zijde laat vervoeren; om de middelen te be-ramen, ten einde het ons door de vaders nagelaten pand ongeschonden te bewaren, en, zoo mogelijk nog in luis-ter en bloei toegenomen, weder aan onze kinderen over te leveren? Mij ten minste is het welkom, zoo dikwerf ik hen mag ontmoeten, die uit de afgelegenste deelen van ons taalgebied bijeenkomen, en die gemeenschappe-lijke zucht voor de eigen letterkunde mij tot vrienden hebben gemaakt. Mij ten minste waren zij leerzaam en nuttig, de opmerkingen en bedenkingen, de wisseling en wrijving van gedachten en meenigen, die onze bijeenkom-sten opleverden; mij de welwillendheid streelend en be-moedigend, met welke men meermalen een oplettend oor leende, aan 't geen ik niet ongeschikt achtte, in onzen kring mede te deelen.

Een nieuw blijk dier welwillendheid roep ik in, M. HH., daar ik gereed sta uwe aandacht te bepalen bij een on-derwerp, dat welligt niet allen even uitlokkend zal toe-schijnen: *de beoefening der middelnederlandsche geschriften*. Zoo ik intusschen er in mag slagen u te overtuigen, dat die beoefening *van steeds blijvend belang is voor eene gron-dige taalstudie*, dan zult gij, ter liefde van onze moeder-spraak, mijne keuze niet wraken.

Om eenigzins volledig te zijn, zou het opgegeven on-derwerp eene uitvoeriger behandeling vereischen, dan tijd en plaats gedoogen. Eene korte ontvouwing van enkele gedachten zal voor mijne bedoeling volstaan en voor de tegenwoordige gelegenheid meest passen.

Daar is een tijd geweest — en velen onzer herinneren

zich dien nog — dat het tijdvak onzer lettergeschiedenis, hetwelk men thans het *middelnederlandsche* noemt, onder de taalvorschers een gesloten boek was. Er verschenen spraakkunsten en woordenboeken, waarin de taal alleen scheen opgevat als een gewrocht van het heden. Voor de kennis der woordvorming klom men ten hoogste op tot Kiliaan, en voor die der taalregels tot Vondel en Hooft. Om hetgeen aan dezen voorafging, bekreunde men zich weinig of niets. Geen wonder, dat menig verschijnsel duister of onverklaarbaar was. Men liet dat onaangeroerd, of, zoo men de verklaring ondernam, zij had geen' anderen grondslag dan eigendunk en willekeur. Wel hadden een Huydecoper, een Clignett en een Steenwinkel op de bronnen gewezen, waaruit de zuivere taalkennis te halen was: hunne werken boezemden bijna aan niemand belangstelling in, of, zoo men er het oog in sloeg, het was om het geduld te bewonderen van de liefhebbers, die zooveel oude handschriften durfden doorworstelen, of gedrukte kronijken lezen, die misschien eenig historisch, maar stellig geen taalkundig belang hadden.

Die tijd is gelukkig voorbij, M. HH. Wij weten thans — dank zij den ijver van verschillende noord- en zuidnederlandsche geleerden, door germaansche voorgangers opgewekt — wij weten thans, dat de nederlandsche taal in de zestiende eeuw niet als het beeld van Diana is uit de lucht gevallen, of als paddestoelen uit den grond verzezen; dat zij toen reeds een verleden bezat van wording en bloei, dat eeuwen telde. Wij weten, dat alle verschijnsels, die wij in haar ontmoeten, een' grond moeten hebben in hare eigene wetten, en dat, om die te kennen, elke woordvorm, ja elke letter moet worden nagegaan tot in de diepste oudheid toe. Wij weten bovendien, dat onze taal niet op zichzelf staat; maar dat, gelijk de groote Ten Kate dit het eerst van allen ten aanzien der werkwoorden heeft in 't licht gesteld, er nauwe verwantschap bestaat tusschen de verschillende takken van den germaanschen stam, en dat hoe meer

men achterwaarts opklimt, die familietrekken al duidelijker en duidelijker in het oog vallen; en dat derhalve, om de rechte beteekenis en den waren oorsprong van eene uitdrukking te kennen, niets noodiger is, dan op hare verwantschapsvormen te letten. Wij weten, in één woord gezegd, dat voor eene grondige beoefening onzer moederspraak de studie van de middelnederlandsche geschriften ten eenenmale onmisbaar is.

Indien ik zeg, dat wij dit alles *weten*, bedoel ik daarmee juist nog niet, dat we altijd *toon*en het te weten. Het is nog niet heel lang verleden, dat men in de letterkundige wereld een lijvig werk aan den man bracht, dat niets minder beloofde, dan de etymologie onzer taal te ontwikkelen, en in 't welk niets meer werd verzuimd dan de afleiding op historischen grondslag te bouwen: eene mislukking, te meer te betreuren, omdat uitgebreide ondernemingen van wetenschappelijken aard zoo zelden bij ons aan den man geraken. En zou iemand uwer durven beweren, dat bij allen, die nog tegenwoordig onder ons over taal schrijven of spreken, de bewustheid helder genoeg is, dat, om het nieuwnederlandsch grondig te verstaan, men het oudnederlandsch ijverig moet hebben bestudeerd? Ik zal uwe aandacht niet vermoeijen met de opsomming der bewijzen, die het tegendeel moeten doen gelooven. Ik vertrouw, dat ieder uwer, met zijne gedachten den kring zijner eigene ervaring rondgaande, mij op dit punt het allermint zal tegenspreken, en er zelfs met mij de erkentenis bijvoegen, dat ons zelve te dezen aanzien nog wel wat ontbreekt. Maar ziedaar dan nu ook de nuttigheid, de noodzakelijkheid gestaafd van de herinnering aan de waarheid, dat, voor eene grondige beoefening der nederlandsche taal, zij moet worden nagespoord zoo ver hare bronnen reiken. Geen woordvorm, geen afleiding, geen beteekenis moet worden bepaald, zonder bedachtzaam historisch onderzoek en vergelijking. Huldigen wij, M. HH., en betrachten wij dien stelregel voor ons zelve met de meeste getrouwheid, en verzuimen wij niet, hem ingang te doen vinden bij allen, wier neiging

of roeping hen tot taalstudie noopt. Kweeken wij dien echt wetenschappelijken geest inzonderheid aan bij jeugdige beoefenaars, die zich zoo ligt met oppervlakkige kennis vergenoegen, en vaak het vernuftige en schitterende aan het degelijke en grondige voortrekken. Wijzen wij, met bescheidenheid maar met vrijmoedigheid, ook op 't veld van wetenschap de dwaling aan, waar en in wat vorm wij haar ontmoeten, en rusten we niet, voordat ook hier de waarheid algemeen gekend en erkend zij!

De beoefening intusschen van de middelnederlandsche taal is eene moeilijke, eene veel omvattende taak. Vergunt mij, u eenige wenken mede te deelen, u eenige wenschen te uiten, die haar kunnen verligten en vereenvoudigen.

Zullen de geschriften van het tijdperk onzer lettergeschiedenis, dat wij bedoelen, worden beoefend, dan moeten zij worden gekend en toegankelijk gemaakt. In handschrift kunnen zij dit voor zeer enkelen zijn; uitgaven in druk zijn daartoe onontbeerlijk. Groot is de dank, dien wij zoo aan enkele personen, als aan letterkundige Instellingen hebben voor den ijver, te dezen aanzien aan den dag gelegd. Door hunne zorg zijn in de laatste 25 jaren meer werken van oude schrijvers aan 't licht gekomen, dan in de vorige eeuwen te zamen. Daar schuilt evenwel nog veel in het duister, of is slechts voor enkelen bruikbaar. Van Van Maerlant, bij voorbeeld, bezitten we op verre na nog niet alles in druk. Wij vertrouwen, dat de Brusselsche Akademie en de Leidsche Maatschappij, die ons hebben toegezegd, de werken diens dichters volledig te maken, die belofte spoedig zullen nakomen. Wij voegen er den wensch bij, dat de genoemde of andere Genootschappen zich belasten mogen, met verder alles op te sporen, wat nog hier of daar verholen ligt, en het ontdekte voor de beoefenaars der vaderlandsche letterkunde op eene waardige wijze het daglicht te doen zien.

Op eene waardige wijze, zeg ik, en dit woord geeft mij stoffe tot eene andere opmerking. Niet alle uitgaven van oude schrijvers, die we bezitten, kunnen den toets

der kritiek doorstaan. Sommige zijn zelfs zoo onachtzaam behandeld, dat zij niet dan met omzigtigheid voor een taalkundig doel kunnen worden aangewend. Men behoort dan bij het afdrucken onzer ouden met oordeel en naauwkeurigheid te werk te gaan, en een' tekst te leveren, niet door tal van misstellingen ontsierd. Zelfs zou ik meenen, dat van eenige werken, zoo als de kronijk, die op den naam van Van Velthem gaat, en van den roman van Ferguut, hoe eer hoe liever, een nieuwe druk moest worden bewerkstelligd.

Het openbaar maken van oudnederlandsche handschriften is voorts zóó een gewigtige taak, eischt zóó veel zorg en studie, dat het mij verkieslijk voorkomt, dat niet ieder, die zich met haar belast, tevens op zich neme, het glossarium te leveren. Sommige zaken laten zich misschien met voldoende uitslag ter loops verrigten. Stellig niet het toelichten der oude taal. Dat is eene afzonderlijke studie, die niet minder vlijt en geoefendheid vordert, dan de tekstkritiek zelve. Den hoogst verdienstelijken uitgever van het *Belgische Museum* zijn wij, gelijk voor veel anders wat hij tot den bloei der vaderlandsche letterkunde heeft verrigt, grootelijks dank schuldig voor de oude gedenkstukken, die hij ook in het genoemde werk aan het publiek heeft geschonken: doch wij zouden het nog meer zijn, indien hij ons bloot een' goeden tekst had geleverd, en zijn' ijver had beteugeld om in de verklaring van onduidelijke plaatsen den lezer behulpzaam te wezen. Ik geloof, dat zijn geleerde opvolger, die het *Vaderlandsch Museum* beheert, wel doet zich van het laatste te onthouden, en dat dit voorbeeld door allen moet worden gevolgd, die niet in de gelegenheid zijn, van de beoefening der oude taalkunde hun hoofdwerk te maken.

Die beoefening toch — laat mij dit al verder opmerken — vordert, zou ik bijna zeggen, den *geheelen* mensch, en laat zich althans door niemand als bijwerk behandelen. Door niet weinigen is die studie te ligt geacht. Het moge een gemakkelijk en verleidelijk werk schijnen,

verouderde woorden of spraakwendingen naar hun verband of op den klank af uit te leggen: de ervaring heeft geleerd, dat niets aan meer misvatting onderhevig is, dan dit. Waar zou ik beginnen, en waar eindigen, zoo ik u de reeks wilde voorhouden van de grove misslagen, waarin zelfs overigens geleerde en bekwame mannen in 't genoemde opzigt zijn vervallen? Ik mag mij echter ontslagen rekenen, ook van het leveren van enkele sterk sprekende voorbeelden, nu mijn hooggeleerde Vriend, de leidsche Hoogleraar De Vries, juist voor ettelijke dagen ons zijne *Proeve van middelnederlandsche Taalzuivering* heeft geschonken. En die *Proeve* — een register van niet minder dan 140 zonden — loopt alleen over plaatsen, die, hetzij dan door de slordigheid der tekstuitgevers, hetzij door de onhandigheid der uitleggers, verkeerd zijn gelezen. Ik bid u, hoe breed zou de proeve niet uitvallen van de zuivering der plaatsen, die onjuist zijn verstaan en verklaard? Wie zal het ons zeggen, hoeveel nadeel in de taalkunde is aangerigt door het uitventen en voortplanten van zoovele dwaalbegrippen, te gevaarlijker naar mate zij op beslissenden toon zijn voorgedragen en met gezag van groote namen ondersteund!

Hooge geleerdheid en diep vernuft — voortreffelijke gaven voorzeker op hunne plaats, — indien zij terugdeinzen voor de erkenning van niet alles op het oogenblik te weten, berokkenden in de opheldering van de eenvoudige taal onzer vaders onbedenklijk veel kwaads. Verheugen we ons, M. HH., dat bij meer dan ééne Hoogeschool, zoowel in Noord-nederland als in België, tegenwoordig mannen zijn geplaatst, die echte vertegenwoordigers der taalwetenschap mogen heeten, en wier voorang en lessen ons den tijd doen te gemoet zien, dat al de dwalingen, die wij nu moeten betreuren, tot het verledene zullen behooren.

Om die toekomst te bespoedigen — het zij ten slotte opgemerkt — kan niets meer bevorderlijk zijn, dan het bezit van gepaste hulpmiddelen. Ik noem er u twee, die wij ontberen: eene middelnederlandsche spraakkunst,

en een middelnederlandsch woordenboek. Onze hoogduitsche taalbroeders zijn ons in dit opzigt weder voor. De bijna voltooide *Grammatik* van Hahn, en de uitmuntende *Wörterbücher* van Ziemann en Benecke behoorren onzen naijver te wekken. De poging der Maatschappij van Leiden, ter bekoming van eene middelnederlandsche spraakkunst, bleef, helaas! zonder vrucht; en de hoop, de doorwrochte proeve van onzen Van den Hove, van Brussel, vervolgd te zien, door den dood diens verdienstelijken mans verijdeld. Daarentegen is het vooruitzigt geopend, dat de behoefte aan een middelnederlandsch woordenboek eertlang zal vervuld zijn. De zuiveringsproeve van den Hoogl. De Vries, die ik boven vermeldde, voert ten titel: *Voorbereidende opmerkingen voor de aanstaande uitgave van een middelnederlandsch Woordenboek*. Zijn wij den geleerden Schrijver voorloopig erkentelijk voor dit bemoedigend bericht, en bidden wij hem leven en krachten toe, om een' arbeid te voltooijen, die een waardige voorlooper zal zijn van het grootsche werk, dat aan hem, in vereeniging met andere bekwame mannen, met zooveel regt is toevertrouwd en dat hij met zooveel zorg behartigt. Doen we echter meer, M. HH., dan dankbaar zijn en bidden; laat ons ook werken! Laat ons, ieder in zijn' kring, de pogingen onzer geletterden schragen en niet met onverschilligheid bejegenen! Dat zal hun ijver aanvuren, en ons ten bate strekken. Wij zullen dan tevens het broederschap aankweeken, dat het doel is van onze vereeniging. Wanneer gij in uwe boekcel en ik in de mijne de geschriften ter hand nemen en beoefenen van Van Maerlant en Stoke, van Potter en Boendale, dan valt, o vreedzame vrucht der letteren! de staatkundige scheiding voor onzen geest weg; dan worden hollandsch en vlaamsch ons tongvallen van dezelfde taal, door één volk gesproken, en overwaardig door al zijn nazaten, aan wat zij der Schelde ze ook wonen, te worden geëerd en gehandhaafd tot in lengte van dagen.

DE
VERSTERKTE ONTKENNING IN ONZE TAAL,
VOORAL BIJ DE
MIDDELNEDERLANDSCHE SCHRIJVERS.

Tot hetgeen de geschriften onzer ouden voor den lezer aantrekkelijks hebben, behoort, dat hem daarin de zaken zoo aanschouwelijk worden gemaakt. Wat we nog dikwerf in de redenen van eenvoudige, ongeletterde menschen opmerken, dat vinden wij bij de schrijvers van het eerste tijdperk onzer letterkunde op iedere bladzijde: zij beschouwen de dingen zoo weinig mogelijk abstract; liefst in verband gebragt met voorvallen of voorwerpen, uit het dagelijksch leven, en wel uit *hun* dagelijksch leven ontleend. Hunne naïveteit gaat bij die overbrenging of vergelijking menigwerf zoo verre, dat zij onderstellen, dat de zaken, van welke zij zich als beeld of maatstaf bedienen, aan al hunne hoorders of lezers even goed bekend zijn als aan hen zelve.

Veelvuldig zijn de sporen van die zucht of veraanschouwelijking in onze tegenwoordige taal, en ontelbaar de spreekwijzen, die aan haar het aanwezen verschuldigd zijn.

Onder de hier bedoelde verschijnsels moet de *versterkte ontkenning* geteld worden, althans voor een gedeelte. Zij was toch van ouds van tweederlei aard. Vooreerst bestond zij in het dubbel gebruik van een ontkenningwoord; een gebruik, dat nog in de volksspraak voortleeft, doch uit onze beschaafde spreek- en schrijftaal is geweerd, op grond van de onjuiste meening, dat bij twee ontkenningen in denzelfden zin de eene de andere vernietigen en alzoo de zin stellig worden zou. Dit moge in het latijn waar zijn: in de duitsche talen is het volstandig gebruik daarmee in tegenspraak. Dáár wordt,

zoo als Grimm (1) zegt, ieder ontkenningwoord in betrekking gedacht tot den zin, en niet het eene in betrekking tot het andere. In plaats dus van de ontkenning te verzwakken, dient de herhaling om haar te bevestigen en haar meer nadruk te geven.

Doch de versterking der ontkenning had, ten tweede, ook plaats, door aan het negative woord een stellige uitdrukking toe te voegen, ontleend aan een of ander voorwerp, uit het dagelijksch leven of uit de omringende natuur genomen, en het denkbeeld van iets gerings of kleins met zich brengende.

Zulke spreekwijzen zijn in de volkstaal steeds in gebruik gebleven. *Niet een zier of geen zier* en enkele andere, voor *niets*, *volstrekt niets*, worden nog bestendig gehoord; doch oudtijds was het, ook buiten den gemeenzamen stijl, zeer gewoon dus te spreken. Ja zelfs, onze algemeenste, volstrektste ontkenning, het woordeke *niet*, is in den grond niet anders dan zulk eene uitdrukking, en zegt etymologisch letterlijk *niet een wicht*, oudhoogd. *ni-wiht*, d. i. geen schepsel of levend wezen (2). Van der Franschen *pas* en *point* is hetzelfde te zeggen, al is ook daarbij het denkbeeld van *stap* en *punt* verloren gegaan. Bij hen zijn, even als *zier* bij ons, ontkenningen als die van *goutte*, *mie*, *brin*, alleen in den omgang overgebleven.

De uitdrukkingen van die soort zijn eigenlijk elliptisch. Wie zijne armoede wil te kennen geven door te zeggen: *ik heb geen cent*, bedoelt: *ik bezit geen geld, tot zelfs geen cent*. De reden van het veelvuldig gebruik dier spreekmanier ligt zonder twijfel allereerst in den nadruk, dien zij geeft. *Ik heb niets* is kortaf; ondertusschen wenscht de spreker nadrukkelijk en duidelijk te zijn; hij neemt daarom de herhaling te baat, zoo als wij boven zagen; of wel de omschrijving: *ik heb niets, tot het minste voorwerp of de geringste waarde toe*. Dit moge nu

(1) D. Grammatik, III. 727.

(2) Ald. III. 64.

duidelijk zijn: het is voor den hoorder nog niet aanschouwelijk genoeg. Hij spreekt daarom niet van *voorwerp* of *waarde* in 't algemeen, maar kiest, om zijne armoede op het klaarst af te beelden, een of ander wat in zijn' tijd en in zijn' kring als van weinig beteekenis of waarde bekend staat: *ik heb niet een duit, niet een appel, niet een ei, niet een haar*, enz. Aan onze oude schrijvers, vooral dichters, kwam de menigvuldigheid dier uitdrukkingen zeer te stade; zij gaf hun ruime keus, om hunne regels naar eisch van maat of rijm te vullen, en ik houd het er voor, dat aan die omstandigheid alleen menige krachtige ontkenning haren oorsprong te danken of te wijten heeft.

Dat mettertijd, en bij het aanwassen der reeks van ontkenningen, de eigenlijke beteekenis der gekozene woorden, en het verband tusschen den maatstaf en het voorwerp der vergelijking verloren gingen, ligt in den aard der taal. Van ieder dikwerf ter omschrijving gebruikt woord raakt de oorspronkelijke zin alligt uit het oog; het wordt een algemeene term, waarbij men weinig denkt, en zoo ten laatste een louter stopwoord. Van een *voorwerp* tot vergelijking bij de ontkenning gaat het over tot de *ontkenning* zelve; niet meer de *aard* van het voorwerp, maar het *doel* van zijne aanwending komt in aanmerking. In de uitspraak valt ook de geheele klemtoon niet op de ontkenning, maar op het naamwoord dat haar vergezelt en ondersteunt, en van daar dan het anders zonderling verschijnsel, dat mettertijd de ontkenning *bijzaak*, en het naamwoord *hoofdzak* wordt, en zelfs nu en dan de eerste geheel gemist wordt en het laatste daarvoor in de plaats treedt.

Van het hier beknoptelijk voorgestelde zullen de volgende bladzijden de nadere toepassing en ontwikkeling leveren. Ik heb getracht, daarin bijeen te brengen de verschillende versterkte ontkenningen in onze taal, vooral in het tijdperk, waarin die soort van uitdrukkingen het meest gezocht waren, gebezigd. Het verschijnsel zelf zal aan weinigen, die in de volksspraak en in de ge-

schriften onzer ouden eenigzins bedreven zijn, nieuw zijn. Sommige geleerden hebben er reeds meer of minder opzettelijk de aandacht op gevestigd (1). Ik meen echter, dat eene bepaalde behandeling van dit onderwerp nog niet overtollig was. Zij toch maakte het doenlijk, de reeks dier meer dan honderd spreekwijzen in haren omvang, en de spreekwijzen zelve in hare verschillende aanwending en meer- of minder-vuldige toepassing te doen kennen. Ik vlei mij tevens, over de ware beteekenis van eene en andere uitdrukking, die tot heden nog twijfelachtig was, eenig licht te hebben kunnen verspreiden, zoodat er thans niet dan een zeer enkel zal overblijven, welks ware zin niet volkomen is opgehelderd. Tevens is het, bij de behandeling dezer stoffe, mijn toelag geweest, bij voorkomende gelegenheden ook aangaande andere taalquestiën zoodanige op- of aanmerkingen mede te deelen, als zouden kunnen dienen om de kennis onzer moederspraak, vooral zoo als die zich in de middelnederlandsche schrijvers vertoont, te bevorderen en langs dien weg mijn' arbeid eenige meerdere belangrijkheid bij te zetten.

Om bij de beschouwing van de versterkte ontkenningen onzer taal niet geheel zonder orde te werk te gaan, is het mij gevoegelijk voorgekomen, de zich aanbiedende voorwerpen te verdeelen naar de natuurrijken, tot welke zij behooren. Ik vermeld alzoo in de *eerste* plaats de voorwerpen uit het *delfstoffenrijk*; in de *tweede*, die uit het *plantenrijk*, en in de *derde*, die uit het *dierenrijk*.

(1) Bij voorb. Prof. De Vries, *Hoofts Warenar*, bl. 133; Prof. Lulofs, *Handboek van den vroegsten bloei der Ned. Letterkunde*, bl. 328; Dr. Brill, *Holl Spraakleer*, bl. 680; Grimm, *Grammatik*, III. 728 seqq.; Benecke, *Mittelhochd. Wörterb.*, I. 17; Hahn, *Mittelhochd. Grammatik*, II. 151; Du Marsais, *Oeuvres*, IV. 224 seqq.; *Grammaire et Littérature* (de l'Encyclopédie Methodique), II. 634.

I. Rijk der Delfstoffen.

Als wij de aandacht bepalen bij de voorwerpen uit het delfstoffelijk rijk ontleend, hebben we allereerst het woord stof zelf, ter aanduiding van de geringste waarde, die zich laat denken, in de uitdrukking *niet een stof waard*. Zij komt voor in de Schadtkiste der Philosophen ende Poeten, fol. 78:

*Crates werp in see t' gaut midts sijn siele wonden,
Seggende gaet van my rijkdom niet weert een stof.*

In 't hoogduitsch komt dezelfde spreekwijze voor, volgens Ziemann, die op „*Stoup*, pulvis” heeft opgeteekend: „*nicht ein stoup*, nicht das allergeringste.” Het woord *stof*, in den hier gebezigten zin, wordt thans alleen als collectief en dan zonder lidwoord *een* gebruikt. Spreken wij van een stofdeeltje, dan zeggen wij *een stofje*, doch niet *een stof*. Van zoodanig verschil tusschen het tegenwoordige spraakgebruik en het oude, zullen lager meer voorbeelden voorkomen.

Zand is zeker wigtiger dan *stof*: 't is evenwel ook als van geen waarde beschouwd in de Antw. Spelen van Sinne, 662, en wel drifzand:

Ons die niet sonder God zijn, ja min dan drifsant.

De meest voor de hand liggende maatstaf ter bepaling van eenige waarde, is zonder twijfel de gangbare munt:

geen wonder, dat onze geringste muntstukken vooral in zwang waren, en nog zijn, om geringe zaken aan te duiden, zoo als de *oort*, de *duit*, de *penning*, enz.

Onder de verschillende beteekenissen van oord of oort behoort die van *vierde deel*, in welken zin 't woord één wordt geacht met *quart*. Dus werd het, zoowel bij de Hoogduitschers (¹) als bij ons, toegepast op maten en gewigten, evenzeer als op munten. Onder de laatsten had men *een oort* van *een rijksdaalder*, van *een goudgulden*, van *een gulden*, en van *een stuiver*. Voor *kwartgulden* is oort nog niet geheel buiten gebruik, en, op een stuiver toegepast, zegt men nog *een oortje*, ook in de spreekwijs: *iets geen oortje waard achten*. Dat hier bepaaldelijk aan een vierde van een' stuiver gedacht wordt, valt in het oog, en even zoo zullen onze ouden, als zij *niet een oort* zeiden, daarmee bedoeld hebben de kleinst gangbare munt van dien naam, bij hen gangbaar. Zoo leest men reeds in de Dietsche Doctrinale, 311, aangaande Magdalena, die »beste deel hadde vercoren:"

Want si — achte niet een oert

Van al dat der werelt toehoert.

Voorts elders, met verschillende andere werkwoorden verbonden, Maerl. Sp. Hist. IV. 403:

Segebrecht en gaf niet een ort

Omme al gader dese wort.

N. Werken van Letterk. V. St. II. 19:

Ic (d. i. ic en) hebbe, vrouwe, eren niet een ort,

Hens (d. i. het en is) mi al van u comen.

ald. III. St. II. 109:

Zelve en verstaet hijs niet een oert.

Nieuwe Reeks, II. 143:

Ic en kenne hare niet i. oert.

Der Leken Spieghele, Prologhe:

— *dichters* —

Die selve nochtan een oort

Niet en weten daer af.

(¹) Zie Adelung i. v. en Schmeller, I. 112.

ald. B. III. Cap. 14, vs. 29:

Lettre noch scrivere nochtan

En dochten (deugden) beide niet een oert.

Cap. 15, vs. 214:

Ende van wat ter heiligher kerken hoort

En salmen lieghen niet een oert.

ald. vs. 272:

Want uut des auctoors woort

En salmen niet gaan een oert.

Lancelot, B. III. vs. 11571:

In spare dors niet een ord.

d. i. ik ontzie het paard *volstrekt niet*. — Zonder de ontkenning wordt eene geringe waarde uitgedrukt door *een oert*, in Der Leken Spieghel, B. II. Cap. 46, vs. 28:

Watsi seiden ofte brachten voort,

Dat en was maer een oert

Jeghen Silvesters argumente.

en in 't zelfde werk, B. II. Cap. 54, vs. 80, beteekent het woord, naar de verklaring van prof. De Vries, *een zeker klein onderdeel* in 't algemeen:

Ende elc dach in sinen naturen

Hout in viere ende twintech uren,

Ende elke ure die es voert

Gedeilt op soe corten oert,

Dat elc cume heeft bevaen

Van den oeghen een opslaen.

Vóór de invoering van het tegenwoordige muntstelsel is de duit lang het laagste der gangbare muntstukken geweest. Van daar dat hij nog in menige spreekwijs der volkstaal voorhanden is, en vooreerst wel zal blijven (¹). Onze allervroegste schrijvers kenden hem, ter figuurlijke

(¹) Dat de duit niet dan bij verbastering voorkomt in de uitdrukking *op een duit*, voor *volkomen, geheel en al, in allen deele*, als zijnde eigenlijk *op ende uit*, werd aangetoond door Alewijn, Werken van de Maatsch. der Ned. Lett. I. 101. — Bij Rusting (Werken, I. 553) vind ik de spreekwijs: *omzwerven als een malle duit*: wordt hier de munt bedoeld of iets anders?

uitdrukking eener geringe waarde, niet, waaruit zijne latere of minder algemeene invoering is af te leiden. In de zestiende eeuw en vervolgens komt hij tot het genoemde einde voor. Marnix, Bienkorf, 105 verso: *soo dat sijne verclaringe niet een duyten gelden can.* De Decker, I. 205:

Zal hy daerom iet meer, iet hooger zyn geschat?

By Mammon, niet een myt, niet eenen duit, niet dat.

J. van Elsland, het Loterij-Leven, laatste bladz.:

Het scheeld my niet een duyten, of gy het pryst of laakt.

De Regts Mengeld. 12:

Maar wat zal 't helpen? neen, ó neen, niet eenen duit.

De naam *duit* schijnt van onzekeren oorsprong (¹). Bij Kiliaan is hij ook *negenmanneken*, en die benaming wordt door de oude rekenboeken bevestigd. Volgens Stockman (Arithmetica ofte Cijfferboeck, Rott. 1653) heeft de stuiver »16 penningen Hollants, ofte 8 duyten, ofte 8 negenmannekens." Bredero noemt het muntje, Jerolimo, 60:

Men zal ou ou geldt tot een negenmanneken, tot een mijtken hebben doen.

Meer algemeen gebruikelijk, ook ter ontkenning, is de penning, in waarde gelijk aan den halven duit. Kausler, Denkmäler, II. 335:

Ende sint en es hi zekertlike

Van eenen penninghe niet worden rike.

s. 397:

— — *si en souden*

Eenen penninc niet behouden.

Der Leken Spieg. B. I. Cap. 28, vs. 64:

Si sullen cume in hare leven

Euen penninc voor zyn ziele gheven!

Cap. 34, vs. 106:

Ende also die stat hevet noot

Ten ghemeinen oorbaar, soe

(¹) Zie Bilderdijk, Verkl. Geslachtl. op 't woord, eu Adeling op *Deut.* — Scheltema verdedigt de afleiding van *deux*, als zijnde de duit = 2 penningen, Mengelwerk, V. II. 53.

*Salmen dan gaen daer toe
 Wijslike ende mit maten,
 Ende enen penninc niet quiten laten.*

Bredero, Angeniet, 8:

Jonckheydt vol sotheydt is niet eenen penningh waardigh.

Ook twee en vier penningen duidden eene geringe waarde aan; Lancelot, B. II. vs. 6770:

*Ende hi nam mi in deser manieren
 Mine rike cleder daer toe,
 Ende dede soe vele ane mi doe,
 Dat ic ne hadde van allen dingen
 So vele machts als van .ij. penningen.*

en vs. 44607:

*Hi stal Waleweine sijn gode swaerd;
 En was niet twe penninge waerd
 Dat hi stac weder in die scede.*

Blommaert, Theophilus, 59:

*ende u kinderen soude come gheven
 viere penninghen om u leven.*

De uitdrukking *een penning waard* had een bijwoordelijk karakter, ging als gewoonlijk tot één woord over en werd ten laatste naauwelijks herkenbaar. Kausler, Denkm. II. 455:

*Of in (d. i. ic en) prise minen aert
 Noch mi selven eenen penninc waert.*

Lancelot, B. IV. vs. 6805:

*Dat gi niet verlisen selt binnen der tijt
 Dat gi in desen lande sijt,
 Dat eens pennincs waerd sal wesen.*

Van Velthem, fol. 83:

Dus waert .i. penninc werd niet verloren.

N. Reeks van Werken der L. Maatsch. III. 49:

*Al en gecreghedi van uwes vader goede
 Nemmermeer penninc wert.*

Blommaert, Oudvl. Ged. I. 13:

*.vii. werven, ja meer dan tiene,
 Hebdi mi bestaen opt velt,
 Dat ic noit en gecrech gewelt*

U te doene pennicwert scaden.

ald. 10:

*Men segt, ende het is ware
En es man negheen die leeft,
Die een pennewerde eren in heeft.*

Lancelot, B. III. vs. 16292:

*Mi ware liver haddi Godsat
Dan ic u smijns en penneward
Gave —*

Kausler, Denkm. II. 20:

Ne gheve haers niet goede penewaert.

N. Reeks van Werken der L. Maatsch. III. 119:

*Eer ghi van den haren gecrijght
Een pennewaert. —*

M. Stoke, I. 45:

*Dus mosten si keren onblide,
Sonder troost danen si quamen,
Als di nummermeer ne namen
Penwaert vromen in Hollant.*

Het valt in 't oog, dat deze uitdrukking overal beteekent voor de waarde van een penning, en nu meer dan minder figuurlijk is op te vatten. Huydecoper gaf reeds die verklaring t. a. p. van Stoke, waardoor derhalve zoowel de „pen” als de „waar” van Kiliaan verviel. Nogtans heeft men later wederom zoowel aan de „pen”⁽¹⁾ als aan „de waar”⁽²⁾ gedacht⁽³⁾.

Bij Kiliaan is *penninck-waerde* (ook tot *penninck-waere* verbasterd) in den zin van *koopwaar* opgeteekend, en inderdaad komt het woord dus voor. Wat men voor

(1) Belg. Museum, I, 257.

(2) N. Reeks van Werken der L. Maatsch. III. 326.

(3) Men vindt in gelijken zin ook een *naelde wert*. Blommaert, Oudvl. Ged. III. 80:

*Maer die een naelde wert goets ontfaet
Sekers (?) om ghelt dat hi leent,
Hets woeker, siet wel wat ghi neemt.*

en een *helleweert*, d. i. de waarde van een heller, Belg. Mus. IV. 260: *van biere es dmenste gemet dat men heeft een Helleweert.*

een' penning kon koopen; heette een *penningwaarde*, en die benaming ging over op *de goederen, de koop- of eetwaren*, welke men voor die waarde kocht. Dat in 't oude hoogduitsch *Pfenwert* en *Pfenwerth* dezelfde beteekenis hadden, is door Schmeller (I. 316) uitvoerig gestaafd. Ook het fransche *denrée* (d. i. eetwaar), oul. *dénérée*, zegt eigenlijk zooveel als men voor een *denier* kan krijgen. Zoo leest men in het Belg. Mus. I. 257: *van wat penneweerden ende van wat goede die scoud* (d. i. *schuld*) *ruerende es*. D. VII. 299: *niemand, die penneweerde vercoopt, en sal weghen binnen huys boven vijf en twintich pond zwaer*. Ald. 310: *gheen voircooper andre pennincweerden van ganzen, van hoenderen, van wiltbraden, van cappuynen, van kyekenen, van botren, van eyheren, van keese, noch van andren pennincweerden niet coopen en sal*. Willems, Vaderl. Meng. 346: *salmen alle penneweerden, comenscapen — copen ende vercopen met ponden ende met scillingen*.

Het zoo even vermelde fransche denier, van *denarius* gevormd, wordt ook bij ons gebezigd, om iets van geringe waarde aan te duiden. Kausler, Denkm. II. 190:

Dat ickene prise .i. denier wert.

Lancelot, B. II. vs. 44058:

Dat haren Wabeweine meest deerde

Dat was om dat sijn swerd

Nine sceen .iiij. denieren werd.

De mijt werd inzonderheid gebruikt ter aanduiding van eene kleine waarde; zij werd gewoonlijk gelijk gesteld aan anderhalven penning (*). Als geldswaarde, en

(* Zie de Rekenboeken van Coutereels (Middelb. 1710), Van Diepenbeek (Amst. 1711), Van Lintz, Bartjens en anderen; ook Clarisse in de N. Werken der L. Maatsch. IV. 128. Doch de Cijferkonst van David Cock van Enckhuysen (Amst. 1696) geeft op:

»1 grootjen is 24 myten, ende

3 myten is een penning."

en ook volgens Scheltema (Mengelw. t. a. p.) stelt Westendorp in

dus in eigenlijken zin, komt *mijt* bij onze oudste schrijvers meermalen voor. Blommaert, Oudvl. Ged. III. 79:

— *dese questeerts, die omme loopen*
Ende loven aflæet, ende scelden quite
Al tsmenschen sonden, om een mite.

ald. 103:

Dat noch onghebetert stoede
Dat willen si metten offer quiten,
Met haren penninghe, met haren miten.

Hor. Belg. XI. 117:

Ghi moetet al betalen
Robijn, wel lieve bloet;
Daer en mach een mijtken niet falen,
Wat ghi daer tegen doet.

Vad. Mus. I. 84:

— *Bi lode! ene mite*
ende willic ic u niet langher borghen!

Kausl. Denkm. II. 162:

Hets sulc (d. i. er is menigeen) hine hevet niet i. mite,
Hi levet meer in delite,
Danne sulc die hevet in sinen tas
Hondert mudden coerens. —

Dietsche Warande, I. 24:

— *maer ghy sullet my leenen*
Om die vrouwen te betalen daer met —
 Niet en mijte in vieren ghesplet ⁽¹⁾.

zijn Jaarboek 6 mijten gelijk aan één duit, derhalve 3 mijten gelijk aan één penning. 't Komt dat hier de *brabandsche* mijt bedoeld wordt, die, zoowel als de *hollandsche*, in den tekst door mij vermeld is. Bij Kiliaan is een penning: »drij mijten brabandts»; en, volgens hem in voce *Korte*, is wederom »drij mijten brabandts» gelijk »twee mijten *vlaemsch*." Dat een mijt »een penning» zoude zijn, als Weiland, en ook de Aanteek. op Marieken van Nijmegen, bl. 16, zegt, is in allen gevalle onjuist. Witsen Geysbeek in zijne aantoeck. op Cats, II. 625, rekent de mijt op een halven penning, en zoo de *vlaamsche* bedoeld wordt, gaat dit op.

(1) Van dit *splijten der mijt* gaf men den gierigaard den naam van *splijtmijt*, d. i. *mijtsplijter*, Antw. Sp. van Sinne, 454:

Maer ten zijn maer splijtmijten sonder delae
Die den spaerpot bewaren dien sy dienen.

Marieken van Nijmegen, 28:

Betaelt mij opentlijke en siet op een oneffen mijte niet.

Constth. Juw. 163:

*Waerom ghy soe lang in gevanckenis sult zijn geseten,
Tot dat ghy al u schult hebt betaelt tot een mijt.*

ald. 324:

*Daerom heeft Christus van de Wedue ghesproocken,
Die twee mijten in Godts-kist heeft ghesmeeten.*

Dietsche Warande, I. 417:

*Al er vercochtse maer in appelen en peerren
Voor twee mijtten, wy zijnder in 't lamoen.*

Houwaert, de vier Wterste, 214:

*Al cest dat ghy den halven dach vertraecht,
Ghy en wilt van den loon niet min nemen twee mijten.*

Antw. Sp. van Sinne, 169:

*Dus, wijsheyt en derf men ons niet verwijten
Die niet ses mijten en gou, waerse veyl.*

Vondel, Toonneel des Menschel. Levens, 51:

*Sardanapalus ó! wat helpen u drie mijten
Daar ghy de spille om draait?*

Hoe heeft men, in de jongste uitgave, toch hier aan *mijters* kunnen denken! — Geen wonder is 't dat eene zoo druk voorkomende munt ook tot vergelijking met nietswaardige voorwerpen, of tot bloote ontkenning, wordt aangetroffen. Hoffmann, Hor. Belg. IV. 96:

Bi Gode! ic en gaver niet om ene mite.

Belg. Mus. X. 56:

*— ic u maecte uws levens quite,
Ende mi niet kosten en souden ene mite.*

Marieken van Nijmegen, 16:

en 706:

*Oock noempt men hem met een verwijtelijck rumoer,
Halsbandt, Tayaerdt, splijtmijte, vilt, rekel, en loer,
Om dat hij zijne niet en verquist door desen.*

Men zeide daarvoor ook *splijtpenning*, zie Kil. en Van Hasselt aldaar. Bredero bezigt *splijtemijt* — minder goed — voor de *gespleten mijt*, Jerolimo, 60:

*Men zal ou ou geldt tot een negenmannen, tot een mijken hebben doen,
Ja tot een splijtemijt. —*

*Keren! lieve man, wat salt haer deyren,
Al mach sy wat gebruycken haers willen,
't En sal haer een enckel mijte niet schillen.*

Vlaerd. Reder. 453:

— *Sy en vragen niet een mijt
na het Gemeyne best, 't welck sy brengen tot schanden.*

Rott. Sp. van Sinne, 158:

*My is ontleent noch ontdraghen niet een mijt,
Dan twee goede vrienden, waerse zijn ghescholen.*

Constth. Juw. 69:

*Want voor hem ben ic vervaert niet een Hollant-
sche mijt.*

Hier heeft men de *hollandsche*, Sartorius heeft in zijne Adagia, p. 640: „Niet een Brabantsche mijte.” — Bredero, Roddr. en Alph. 17:

*Nieuwen Haan, wat's hier, ick wilje niet ien mijt vresen.
Lucelle, 62:*

*Syn vader — — die by gestaafden eede
Van zijn kint niet een mijt te weten heeft beleden.*

Bruno, Mengelmoes, 30:

*Hy zwijgdt; maer 'k weet de saeck, al seydt hy niet
een mijt.*

De Decker, I. 176:

*Dat Tullius ons hier derf voor de schenen smyten,
Dat die sterckmoedigheid niet waert en is twee myten —
Dat acht ic niet een mijt.*

Deze plaats brengt ons weder in het *tweetal*, dat ook elders voorkomt. Constth. Juw. 443:

*Siet voor soo veel ons aengaet niet twee mijten
Willen wy vant onse te deser tyt derven.*

Valcoogh, Cronyck van de Sype, 68:

Een mans leven was doen nie waerdich 2 mijten.

De aangevoerde ontkenningen heb ik opzettelijk door voorbeelden van den eigenlijken zin des woords doen voorafgaan, om te verhoeden dat men in de eerste verkeerdelijk aan het insect *mijt*, in plaats van aan het muntstuk van dien naam, zou denken. Men is wel eens in die dwaling vervallen. Grimm was onzeker tusschen

beide beteekenissen (¹). Hoefcr, in zijne Denkmaeler Nied. Sprache, I. 50:

Up Godes wort achten se nicht enen miten aantreffende, verklaarde dit door *kaasworm*, ofschoon hij kort daarop elders (²), na inzage van Grimms werk, insgelijks op de *mun*t wees. In het Archiv fur das Studium der Neuern Sprachen, von Herrig u. Viehoff, IV. 465, werden, naar aanleiding der regels:

*Weil doch Melancholieren
Hilft wahrlich nit ein Meit,
Ich heut noch will spazieren
Zum nächten grünen Wald.*

nopens *Meit* verschillende gissingen te berde gebragt, en naar de ware beteekenis gevraagd. Indien dit geschrift onze taalbroeders bereiken mag, zullen zij in 't bovenstaande hunnen wensch voldaan zien.

Bij onze schrijvers der zeventiende eeuw raakte het begrip der ontkenning *niet een mijt* verloren, zoo als blijkt uit het verloop, dat de uitdrukking bij hen onderging en wel in dezer voege, Bredero, Aend. Liedtb. 32:

*Al mocht men al de wereldt winnen,
Wat isset als men 't hier laten moet?
Och niet en mijdt. —*

Dez. Lucelle, 30:

*Vermits ick niet heb genut noch kouwe schael, noch ontbijt,
Noch brandemoris, extract, noch bontwater, noch taback,
noch niet e mijt.*

Dez. Stommen Ridder, 35:

Dat acht ick sonder u veel min als nietten mijdt.

(¹) Grammatik, III. 733. — Gelijk men bij onze ontkenning *niet een mijt*, wat den vorm betreft, even goed aan den kaasworm, als aan het muntstukje zou mogen denken, indien bij onze oude schrijvers de eerste beteekenis even gewoon was als de laatste, dobbert men bij onze naburen in den zin der oude ontkenning *nicht ein medel*. Volgens sommigen is die van *medel*, diminutief van *made*, worm; volgens anderen, van *medel*, obolus; zie Benecke, die zich onzijdig houdt.

(²) Zeitschrift für die Wissenschaft der Sprache, III. 217.

Dez. Boertigh Liedtb. 18:

Wat, dat lijckt seker niette mijt.

Constth. Juw. 186:

Ghy die doch niette mijt ter werelt hier verspaert.
ald. 196:

Mer ick achts niette mijt —

Coster, Tijsken van der Schilden, Voorreden :

Volck, siet dat ghy hem soo niet raectt, dat hy er of hinckt.

Niettemijt, bestevaer, wy schieten in 't hondert.

ald. 27 :

Ick sorgh, ick sorgh. — Niettemijt, wie sou mijn man tomen?

Dit *niettemijt* gaf ten laatste op 't einde der vorige eeuw
niettemijtig, Bekker en Deken, Economische Liedjes, 470 :

'k Ging dan reis kyken

Of ik myn gaaijing zag.

Niet by de Ryken,

Daar was niet van myn slag;

Die meisjes zyn zo groos,

Zy houwen zig zo boos,

Wat kyken zy ook spytig!

En Peetje zaid altoos,

't Is niettemytig!

De heller, ofschoon geen nederlandsche munt, eischt hier vermelding. Hij heet ook *helder*, *haller*, *hellinc*, *hallinc*. In ontkenningen kwam hij mij voor bij Blommaert, Oudvl. Ged. III. 104:

Al daden si allen die missen singhen

Die men soude moghen volbringhen

In hondert jaren, in allen straten,

't En soude niet een hellinc baten.

Maerl. Sp. Hist. III. 333 :

Hine hadde allinc no penninc mede (1).

(1) De Hoogl. Meijer, in zijn Leven van Jezus, bl. 378, deze plaats aanhalende, verklaarde *allinc* door het bijwoord *allynck*, d. i. volstrekt; doch herriep die uitlegging in zijne Nalezingen, bl. 19, na de aanwijzing van prof. Siegenbeek in den Letterbode van 1836, No. 4.

De Decker, I. 54, waar aangaande Herodes gezegd wordt:

*De Vorst zal na den slaep niet eenen heller geven,
En achten zynen eed als in den wyn geschreven.*

De heller heeft den naam van de stad Halle, als zijnde *denarius hallensis*. In waarde is hij gelijk aan een halven of een derden penning (¹). Dat hij minder dan dezen bedraagt, blijkt duidelijk uit Kauslers Denkm. I. 98:

*Hi dede de backers dvinghen
Broed te backene van allinghen,
Al waest cleene, dat die aerme man
Die gheenen penninc hadde, dan
Om eenen allinc, of hine brochte,
Broed, al waerd cleene, hebben mochte.*

Spreekwoordelijk is zijn gebruik mede Belg. Mus. VI. 205:

*Ons ware beter enen hellinc
Met Gode gewonnen ende verteert,
Dan wi hadden alle dinc,
Daer haer de werelt mede gheneert
Dat ghewonnen is met blamen.*

De heller komt ook als gewigt voor in 't hoogduitsch. Zoo hebben eenige onzer oude Bijbelvertalingen Exodus

(¹) De verklaring door »een duit" bij Kluit op Hoogstraten is dus onnaauwkeurig. Adeling stelt den heller op een halven penning; doch Ziemann zegt: »3 haller machten einen denier." Misschien echter wordt door penning en denier niet hetzelfde bedoeld. Volgens Von Schmid (Schwäb. Wörterb. s. 271) had men nog *helbling*, voor een halven heller. Voorts zie men over 't woord een belangrijk artikel bij Schmeller, II. 168. Het Aanhangsel op Hoenffts Bred. Taaleigen vermeldt een *gouden halling*, van zeventwintig stuivers waarde, een stukje derhalve, dat zeker om zijne kleinte dien naam droeg.

In het Belg. Mus. X. 75, leest men van »penninghen, hellinghen, *potevinen*". Wat zijn de laatsten? De aanteekening zegt: »*Potevinen*, fr. *pot de vin*." Onjuist, naar ik meen. *Potevine* is de naam eener kleine munt, die, naar de landstreek *Poitou*, *poitevine* heette, gelijk de bewoners er van *Poitevins*. Het bedoelde fr. *pot de vin* is ook geen geldstuk, maar het verval of de fooi, die men aan een' verkooper of makelaar schenkt boven den bedongen prijs eener koopwaar. Zie den Dictionn. de Trévoux.

30, vs. 13: *een sikkel heeft twintigh hellinghen, waar de Statenoverzetting 't hebr. gera behouden heeft. Intuschen, zoowel gera als sikkel gold voor gewigt en munt tevens. In de Randteekening op Levitic. 27, vs. 25, bepalen onze overzetters de gera aldus: »Een Gera woech tseventich garsten korenkens, of asen, bedragende het twintichste deel van eenen halven Rijcxdaelder.»*

In den zin van *geld* komt kruis bij ons voor in de spreekwijs *mint noch kruis* hebben, welke ontleend is van de beide zijden van het muntstuk. Die spreekwijs is reeds oud en komt voor in 't Vad. Museum, I. 88; van een dronkaard, die in de taverne zijn geld is kwijt geraakt:

*Ach leider! hoe es hi dan ghescint
die arme dwaes, die thuuswert geet,
daer hi wijff ende kinder vint
ende hi cruus no munt en weet!*

Antw. Spelen van Sinne, 227:

Elck wijst hem die poorte

Want in zijn borseken en schuylt munte noch cruys.

Doch ook *kruis* alleen kwam oudtijds voor *geld* voor; Hor. Belg. XI. 118:

*Syn borse wert hem ontbonden
doen en hielt hi niet een cruys.*

Consth. Juw. 366:

Wat heb ick te doen met Haerlem de stadt?

Voor den armen ouderdom gaef ick niet een cruys.

En van daar als ontkenning, Marnix, Bienkorf, 114 verso: *Item van Paulo ende van so menighe andere — — daer en geven wy niet een cruys om, want het zijn alle perticuliere ende sonderlinghe exempelzen enz. Bl. 155 verso: Laet onse Heere nu vry comen rekeninge hooren, als hy wilt. Hy sal vinden dat de heylige Roomsche Kercke hem niet een cruys schuldich en is. Coster, Tafelspel van twee Personagien, 3:*

Maer die beuselingh het niet een kruys om 't lijf.

Dez. Tijsken v. d. Schilden, 34:

En alst al om komt, kennese van de tael niet een kruys.
Zie voorts prof. De Vries op Hoofds Warenar, 95.

Een p o n d, hetzij dan van 20 schellingen of van 20 stuivers, zou men onder de reeks der ontkennings-voorwerpen niet zoeken, en toch komt het zoodanig voor, waarschijnlijk echter om des rijms wille; Rott. Spelen van Sinne, 236:

*Zijt wellekome, wy zijn u danckelijck, wt herten gront,
Ghy zijt d'bloem, eerst stonden wy wanckelijck, niet
gheacht een pont.*

Een a a s, het kleinste goudgewicht, waarvan 32 een engelsch uitmaken, diende, zoowel als de geringste munten, om de ontkenning der waarde te versterken. Brabantsche Yeesten, I. 29:

*Ende (hi) was tesen live soe dwaes
Dat hi niet en dochte een aes
Anders, dan hi dranc ende at
Ende in des conincs stede sat.*

Dietsche Doctrinale, 256:

*Soe seit men: het es een dwaes,
Die den here nien doech een aes.*

d. i. die zijnen heer volstrekt geen voordeel aanbrengt.
Van Velthem, fol. 138:

*Nochtan algader dese dinc
En bescoet daer niet van enen ase.*

Als voorwerpen, van metalen vervaardigd, komen in aanmerking de s p o o r, Lancelot, B. II. vs. 26574:

*Ende sech hare vort, des biddic di,
Dat icse niet eens spore werdich prise.*

en B. IV. vs. 7246:

*Here, ic sal mergen rumen u lant
In selker maniren dat ic van al
Dat ic u noit diende, groet ende smal,
Met mi niet sal voeren in die vaerd
Dat sal sijn ere sporen waerd.*

Voorts de malie, d. i. ring of schalm van den halsberg; Lancelot, B. II. vs. 46974:

*Hine gaver niet om ene maelge
Dat hi den strijt dan began.*

Bloot ter aanduiding van eene kleinigheid komt zij voor in 't Vaderl. Museum, I. 85:

*Suete water halen si daer met stopen
ende ghevens om ene malie een pinte.*

Vooraf, hoewel niet bij de allervroegste schrijvers, de speld; Constth. Juw. 68:

*Want daer geen Medogent hart is, verstaet d'intentie,
Heeft den troostlosen te verwachten niet een spel.*

bl. 544:

*Wasser vele ten besten?
Wament niet een spelle —*

en 560:

*Ick gave niet een spelle, oft ick duyst pont groote hadde,
En al storve ick morghen, ick soude op den dust temen.*

Bred. Jerolimo, 41:

*Sy helpen de Schoyer en Sluycker wel an gelt:
Maer dat baet het Landt noch Pachter niet een spelt.*

De Malle Wedding, of Gierige Geeraard, 19:

Je moet Katrijn ook niets belooven, niet één speld.
en 90:

*— Ik begeer, dat zij niet ééne speld
Zel minder hebben, als heur toekomt. —*

Het Gouvernement van Sanche Panche, 20:

*Die wil dat ik van al het geld
De waarde niet van eenen speld
Zal hebben, wil daar meé vertrekken.*

Van Elsland, het Loterij-Leven, 6:

*hoeveel Loten hebje te missen? Voor jou drie, maar
voor een aár*

Niet een speld. —

Van Hoven, Leedige Uuren, 82:

*Ja, 't is wat raars, roept vader Steven,
Ik wou' er niet een speld voor geeven.*

Zoo mede de lens, d. i. de ijzeren spie van een wagenrad; Bredero, Stommen Ridder, 45:

— *den armen kramer het in zijn mars niet een lens.*

Vondel, Warande der Dieren, 12: *Na dat hy (Acilius) nu alles doorgebracht had, ende niet een lens in de merss' had om by te zetten, zoo quam hy tot den Keyser Tiberium.*

In het tweetal, Rott. Spelen van Sinne, 114:

*Volbrencht al dat u hertken mach wenschen,
Vreest niet twee lenschen, wilt met ons byzonder paren.*

De taats, in den Walewein, vs. 9904:

*Den swarten ghinc hi asselgieren
Bitterlike in sulker maniere
Oft hine in die aerde soude maetsen.
Die swarte achtets niet twee taetsen.*

De boor, in het Belg. Museum, III. 101:

*Ken weetter niet een inckel puncteloos boor of
Wanneer ick vertrecke: een esser diet weet.*

Willems teekent hierbij tot opheldering aan: »ik kan het niet doorboren, niet doorgronden.» Wat te vernuftig, naar ik meen. 't Is de bloote ontkenning. Een punte-looze boor is zeker een nietswaardig werktuig, en in zoo verre niet ongeschikt ter aanduiding van 's dichters bedoeling. Het zou mij evenwel niet verwonderen, zoo de door hem gebezigde uitdrukking op een misverstand berustte, en hem 't woord *boor* of *bore* voor den geest had gezweefd, dat onze ouden somwijlen gebruikten om de ontkenning te versterken, doch dat met het naamwoord *boor* niets dan den klank gemeen heeft. Zie over dit oude *bore* mijne Verscheidenh. 226—232.

Eindelijk de bottoen of knoop. Kausl. Denkm. II. 302:

*En trouwen, men gawe hier up niet
Up dese vileine, die men ziet,
Eenen coperinen bottoen.*

Maerl. St. Franc. Leven, vs. 702:

*Vrilike riep hi ende sprac,
Dat hi slaghe, yser, ongemac,
Ende wat so hi mochte doen,
Niet ne achte een bottoen.*

Dez. Sp. Hist. IV. 216:

*Want si gewinnen niet en mochten
Uptie Sassen een bottoen.*

Dez. in Van Wijns Huiszitt. Leeven, II. 315.

*Zi zeit zi hevet tiende ghegheven,
Daer zi noyt af te haren doene
Profyt ghecreech van enen bottoene.*

Nevens de verklaring door „t fransche *bouton*, een *knoop*”, geeft Van Wijn hier ook de gissing, of er *mouton* te lezen zij „eene fransche munt, ook in de Nederlanden gangbaar”. Om vele redenen denkelijk wel niet; onder anderen, omdat de hier bedoelde *mouton* een gouden munt was en dus niet zeer geschikt, om als nietswaardig voorwerp de ontkenning aan te duiden. — M. Stoke, II. 89:

*Ende achtens niet een bottoen
Hoe grote scade du ontvinghes.*

Hoffmann, Hor. Belg. V. 81:

*dat ic niet gheve omme sijn doen
alse goet als een bottoen.*

Intusschen, hier valt een bedenking te maken. *Bottoen* beteekende bij onze ouden, gelijk *bouton* in 't fransch, zoowel *bloemknop* als *knoop*, zoo als uit de volgende plaatsen blijkt. Kausler, Denkm. II. 125:

*Wie souden betrouwen tote hu
Te wachtene rosen ende bottoene.*

ald. 445:

*So bleven daer die ydele zade
Van den bladren na sijn doen,
Darmen doorsage den bottoen.*

en elders. De bloemknop kan mede niet ongeschikt geacht worden, om eene kleinigheid aan te duiden, en beneden zullen wij *bot* in dien zin aantreffen, zoodat de vraag is, of in de aangevoerde voorbeelden van *bottoen*

dit naamwoord *bloemknop* of *knoop* beteekenen zal. Doch in één er van wordt gesproken van een »*coperinen bottoen*»: dit kan dus niet anders zijn dan de *knoop*, en in de overige plaatsen bestaat geen reden om eerder dan aan dezen, aan den *bloemknop* te denken, weshalve de voorbeelden hier gevoeglijk konden bijeengebragt worden. Volgens Lacombe had het oudfransch ook de spreekwys: *estimer quelqu'un un boton ou bouton*, voor iemand op lagen prijs stellen, gering achten; doch 't blijkt niet, in welke der twee beteekenissen het substantief daar genomen zij.

Er zijn eenige hier passende woorden, die gedeelten of stukken van voorwerpen aanduiden, op de eene of andere wijze klein gemaakt. Van dien aard is gruis, Belg. Mus. VI. 61:

Al weet hy mijn biechte, ic en achs niet een gruis.
Dietsche Warande, I. 18:

Dat en achte ick niet een gruis.

ald. 16, in het tweetal:

Maer ick en achts niet twee gruisen

Al zijn nijdighen spijt, noch zijn smeckende muysen.

Constth. Juw. 366:

Sietse sitten sien, ick achtse veel min dan een gruis.

Moerman, de Kleyne Wereld, 75:

Hy achtede den ryedom min dan *caf, ofl* gruis.

Porphyre en Cyprine (achter de Schadt-kiste der Philosophen), fol. 36:

Och lief, soo is ons liefd min *t'achten* als een gruis.

Het oudhoogduitsch kende dezelfde spreekwys, blijkens de voorbeelden: *ez envrumet niht umbe eine gruz, niht gein einer griuze* enz. bij Ziemann en vooral bij Benecke opgeteekend.

Een brijzel, bij Cats, I. fol. 521:

Maer segh doch eens, wat is het hof?

'k En houw er niet een brysel of.

Six van Chandelier, Poësy, 123:

't *Saferlijck nat* —

Te drinken, God heb dank, om niet een brysel.

Poirters, *Heyl. Hof van Theodosius*, 195:

— *naer veel loopens by mijn heer*

Schoon woorden, niet een brisel meer.

Een vinne of vinde leest men Belg. Mus. IV. 346:

— *dat hi die (crone) hadde verworven*

Met consente gemeenlike

Der genoten van Vrancrike,

Ende dat hier nieman an en kinde

Dan hem selven ene vinde.

Willems verklaart dit *vinde* door *vinne*, bij Kiliaan voor *brok, hacht, afgesneden stuk*, opgeteekend, en ik zie niet, dat er iets met grond tegen die verklaring is in te brengen. *Vinne* en *vinde* wordt echter in den *Lancelot* gebezigd voor de *stukken (pions)* van het schaakbord, B. II. vs. 18414:

Tirst dat si verstont dat,

Si trac ene vinde vort alse houde

Om te weten wat wesen soude.

Dar spranc ene vinde vor thant,

Datter nieman toe ne dede hant.

en lager:

Ende hi sette te poente bede

Die guldine ende die selverine mede,

Alsi te rechte souden wesen;

Ende hi trac vorwart na desen

Int begin die selverine vinne

Die bider coninginnen stont, met sinne.

Ende alsi getrect hadde alsoe,

Die vinde an dander side quam vort doe —

Alsi hadde gespeelt met vinnen

Ginc hi met ridders beginnen, enz.

Ook van zulke *vinnen* of *vinden*, die niet altijd, zoo als die van het bij uitstek schoone schaakbord van Walewein, van goud of zilver zullen geweest zijn, kan men de ontkenning zeer wel ontleend hebben. 't Schaken was bij

de oude ridders en edellieden een geliefd, en dus ook een bekend, spel.

Een kruim en een kruimel. Bij voorbeeld Coster, Teeuwis de Boer, 22:

*Wech, wech, met sulcken titel, dochter, die van de rest
niet weet ien kruym.*

ald. 30:

O vrou, soo behoefde je niet een kruym te schromen.

Bekker en Deken, Economische Liedjes, 189:

*Dan kwam onze Peetmeu ook,
Om het my uit het hoofd te praaten; —
Maar het kon geen kruimel baaten.*

In 't hoogd. is *nicht ein Krümchen* mede als ontkenning gangbaar. Voorts maken wij onderscheid tusschen *de kruim* en *de kruimel*. Het eerste is het weeke en dus 't beste gedeelte des broods, in tegenstelling van de korst; doch het tweede is een afgefallen stukje. De dichter Ten Kate verloor dit uit het oog, toen hij (Vergeet mij niet, 1848, bl. 256) eene moeder deed bidden:

*Mij het kruim van den disch, waar Gij de uwen ver-
zaadt.*

Hij bedoelde »het geringste», doch vroeg »het beste». *Een kruim* zou nog hebben kunnen gaan; doch vooral het onzijdig geslacht, waarin de Dichter, in afwijking van 't gewone schrijfgebruik, 't woord bezigt, brengt het denkbeeld van een collectief mede.

Diminutiefvorm van *kruim* is *grummegien*, in het drenthsch dialect voor kleinigheid in zwang, Dr. Volksalm. 1847, 180; voorts in 't geldersch *grimmeltje* en *griemeltje*, Geld. Volksalm. 1845, 174: *gy wilt geen grimmeltje verlaoren laoten gaon, en nog thans wil je de klikskes niet bewaard hebben.* A°. 1847, 177: *of 't um zol lukken er en griemeltje wiisheid in te brengen.*

Een krussel, bij J. Kemp, Klucht van de bedrooge Smith, 5:

— als mijn Moer begint, die scheelt

6*

*Het oock niet een krussel, soo out alsse is, durftse wel
tegen vier Wijven.*

komt mij voor, hetzelfde te zijn met een *kriezel*, bij Weiland „een klein afgescheurd stuk”, waarvan bij hem de spreekwijze: *gij zult er geen kriezeltje van hebben.* 't Woord zal dan te onderscheiden zijn van het adj. *krusselig*, dat ik aantref bij De Casteleyn, de Konst van Rethoriken, 193:

Indien mynen boeck valt in krusselighe handen,

Willen dien blydelick zonder wrempe (d. i. *zuur gezigt*) *ontfaen.* Ik verklaar dit door *kiesche*, *keurige*, *delicate*, van *krüsk*, in het Brem. Nied. Wörterb. „lecker, eckel oder zart im Wählen, dem nichts leicht gut genug ist.” In andere dialecten heet dit *krüdawisch* en *krüdatsch*.

Dropfel hoort hier mede te huis; Der Leken Spieghel, B. I. Cap. 92, vs. 78:

Met alder werelt rijcheden

En softmen niet een dropel edelheden.

Marnix, Bienkorf, 106: *soo datter niet een dropel (van de schult) over en blijft.* Grimm merkt, Gr. III. 730, op en staaft, dat inzonderheid bij Otfried de ontkenning met *ni drof* zeer dikwerf wordt aangetroffen. Men bemerkt hier hetzelfde overdragtige gebruik van *droppele*, dat de Franschen van *goutte* maken, als dit woord hun tot ontkenning dient. Thans zeggen zij nog alleen *ne voir goutte* en *n'y entendre goutte*, doch de Dict. de Trévoux geeft ook voorbeelden als dit: *parmi bien des paroles, il n'y a pas une goutte de bon sens* (1).

(1) Gelijk men weet, beteekent *goutte* in 't fransch ook *jicht*. Dit *goutte* leidt Willems af van ons *koude* voor *koorts*, zie de Inl. tot den Reinaert de Vos, 65. Men wete echter, dat in 't ondnederlandsch en 't oudduitsch de *jicht* ook *drop*, *Tropfe*, heet, zoodat de beteekenissen van *droppele* en *jicht* zich mede wel in 't fransche *goutte* kunnen vereenigen, 't welk van 't lat. *gutta* wordt afgeleid. Verg. Kiliaan, Ziemann, en vooral Halbertsma, Inl. tot de Aanteekk. op Maerlant, 107. — In 't Leven van St. Amand, II. vs. 524, leest men *drope*:

Vrienden ons heeren, door uwen wille

Sal ic gheerne bliven stille

Behalve *droppel* vindt men ook *traan*, dat oulings hetzelfde beteekende, zoo als Bild. in zijne Geslachtlijst aantoot; b.v. Seghelijn v. Jerus. 86:

— *in die cappelle lach*
Die witte speer, daar altoos aen
Hinc van verschen bloede .iii. traen.

Belg. Mus. V. 77:

Die wijn doet mi vroude ontfaen,
Als men mi scinct den edelen traen.

Die *edele traan*, waarvoor wij thans *edel vocht* zeggen, komt meer voor, b.v. Coornhert, Odys. I. 13:

Sy gaf Telemacho den rondon beker, met dedelen traen.

Springh-Ader aller Kinderen Godts, 13:

Ick prijs d'edelen traen, en datmen met genuchten
Den gheest so wat vermaeckct met Rhetorijckers Kluchten.

De ontkenning leest men N. Werken van de L. Maatsch. V. II. 18:

Die tleven gevet moet hier haen (d. i. hangen),
Ende dies noyt verbuerde een traen
Drinct van dinen venine.

Eindelijk een *spoog water*, bij Bredero, Stommen Ridder, 34:

De Scepter en de Kroon van Hemel en van Aert;
Sy waren sonder u my geen spoogh water waert.

en Bloemkrans van Versch. Ged. 63:

— *is zulk een mensch wel een spoogh waters waard?*

Bi hun lieden, om dat ic hope
Dat ghi te meer sonderlike drope
Quite su't verden, ende voort an
Sult wachten van sonden te meer dan.

Waarop in 't Gloss. staat angeteekend: »*drope*, jicht; *sondelike drope*, zondige vlekken.»

II. Rijk der Planten.

Onder de voorwerpen, uit het plantenrijk ontleend, om nietswaardige voorwerpen aan te duiden, tellen wij vooreerst een gras, waarvoor wij thans zeggen: een *grasje*. 't Komt voor in de Schadtkiste der Philosophen, fol. 212:

Soo dat hy de fortwijne niet en achte een gras.

Hiertoe breng ik ook een spier, Haupts Zeitschrift für deutsches Alterthum, I. 265:

Roelant die stoute, noch Olivier

En hadden niet bi hem een spier.

d. i. niet een gras. De meest gewonè beteekenis des woords is zeker niet die van *gras*, welke zelfs bij Kiliaan noch Weiland voorkomt. Doch de Teuthonista van Van der Schueren, wiens dialect met dat van de fragmenten, waaruit de aangeh. regels ontleend zijn, mij toeschijnt overeen te komen, heeft: »Grass, Spyer, Gramen.» Daarenboven het Brem. Nieders. Wörterb. (IV. 954) heeft niet alleen *spier* in de beteekenis van »spruitje, inzonderheid van gras of graan, dat pas uit de aarde komt;» maar ook de uitdrukking *nig ein Spier* voor »niet das allgeringste.» Adelung zegt (in voce *Bischen*) dat *spier* in dezen zin de teedere punt van het gras is. — Nog heden is de uitdrukking *geen spier*, voor niet het minste, in 't dialect van Breda gangbaar; zie Hoeuffts werk i. v. en verg. het Taalk. Mag. IV. 685.

Meer gebruikelijk nogtans was een hooi, b.v. Lancelot, B. II. vs 40071:

*Al lügenre .iiij. coninge voren,
Dine alle wilden testoren,
Hine achtens niet van enen hoye.*

B. III. vs. 13835:

*Ende Walewein, die riddere coene,
Gaf doe weder Gyngantione
Altehant daer enen slach,
Den meesten die noit man gesach;
Maer en scaetde hem niet een hoy.*

ald. vs. 21602:

*So ne gavic niet een hoy
Om die grote hers cracht.*

Beatrijs, vs. 230:

*Ik hebbe u nach en dach geclaghel
Ontfermelike mijn vernoy,
Ende mi en es niet te bat een hoy.*

d. i. het heeft mij niets gebaat. Belg. Mus. IX. 75:

Tegen recht en ginc hi niet een hoy.

Willems' verklaring te dezer plaatse „geen stroopijl breed” vat de spreekwijs te letterlijk op (1).

Nevens een hooi voegt een stroo, dat mede voorkomt, als Lancelot, B. III. vs 11319:

(1) Men kent de spreekwijs: *de hooi van iets hebben*, voor iets verre van zich werpen. B.v. Willem Leevend, VIII. 249: *Waarom zegt zy niet assurant maar weg, dat zy er den hooi van heeft?* De vraag is, of die met afgemaaid gras iets gemeen heeft. Bilderdijk geeft van de uitdrukking twee zoo uiteenlopende verklaringen (Verkl. Gesl. op hooi, en Huyg. IV. 146), dat men grond heeft, beide te wantrouwen. Men heeft ook *de gooi geven* voor wegwerpen, zie het Woordenb. des Inst. op Hoofd. Deze spreekwijzen zijn te vergelijken met *den brui geven*, dat hetzelfde beteekent. *Gooijen* en *bruijen* worden vaak in gelijke beteekenis gebruikt. Van de Venne (Wijsmal, 69) heeft: *daer leyt de gooi!* waarvoor men anders zegt: *daar ligt de brui!* En in Willem Leevend, VIII. 26, leest men: *de Menschen worden om den hooi niet gaarn overscheenen*, — wat anders om den brui heet. Welligt is hooi voor gooi gezegd; doch zie eene andere gissing in mijn Archief, IV. 242.

*Doe bat die coninc Waleweine den here;
Nu trect vord an die vingerline!
Hi trac, maer met en gere pine
En const hise daer gebringen ut.
Doen trocken si alle over lunt (1),
Maer en bescoet hen niet een stroe.*

ald. vs. 21056:

*So wat mi mach van u gescien
Daeromme en gevic niet een stroe.*

Maerl. Spieg. Hist. IV. 420:

*In een gedreech sprac hi so;
Maer sine achtens niet een stroo.*

Blommaert, Oudvl. Ged. II. 10:

*Ghi en wert niet zijne hulpen vro,
Hi en mach hu helpen niet een stro.*

Der Minnen Loep, B. IV. vs. 909:

Doch ic en twivels niet een stroo.

Van Velthem, fol. 83:

*Want hadden sise daer in, sijn rochten
Om die geburen niet een stroe.*

d. i. zij gaven om de geburen niets. Marieken van Nijmegen, 16:

Sy en sal niet te nauwer sijn een stroo.

Rott. Spelen van Sinne, 226:

Zijt ghy beschaemt? Wat, niet een stroo.

Bredero, Het daget enz. 21:

Ick acht u niet een stroo, komt alle dry te samen.

Het oudhoogd. zeide evenzoo: *nicht ein stro*, zie Ziemann. — *Iemand geen stroo in den weg zijn of leggen* is eene nog gebruikelijke spreekwijs. Om eene beuzeling aan te duiden bezigt men ook *haverstroo*, b.v. Coster, Tijsken van der Schilden, 28:

(1) *Overluid trekken* klinkt thans vreemd; doch *overluid* had oulings niet volkomen dezelfde beteekenis als thans; het beteekende wat wij nu *openbaar* zouden noemen en werd meermalen met dit woord verwisseld. Wij passen het woord thans alleen toe op hetgeen voor *het gehoor* merkbaar is; vroeger had het ook betrekking op hetgeen *door de zintuigen in 't algemeen* werd waargenomen. Zie de Verscheid. 211, en de daar aangeh. schrijvers.

— om een haverstroo leyt hy er wel een aen kolen.

Bredero, Het daget enz. 22:

Waeght ghy u leven, kindt, dat om een haverstrootjen.

Van Niedek, Zinneb. der Tonge, 223: om een haverstroo hoort men ter bevestiging van een verhaal of zaak uitroepen: *Godt straffe my!* — In deze laatste plaats komt haverstroo mij voor, verward te zijn met haverklap. Om een haverklap dient ter bepaling van tijd, en zegt zooveel als *telkens, gedurig*; zie mijn Archief, II. 101; Van Niedek wil zeggen, dat men de genoemde verwensching *telkens, ieder oogenblik*, hoort bezigen; niet zoo zeer om een beuzeling. Voor om een haverstroo, en in denzelfden zin, zeide men ook om een haverkaf, Van Paffenrode, Ged. 108:

*Daar ik, en mijns gelijk om een haver kaf souden in
duel gaan stappen,*

*Ja om een quaad sesje souden wy malkanderen heele
emmers vol bloed aftappen.*

en Theophilus, door Hoffm. von Fallersleben, 9:

Ok bin ik wol so overmodich,

Ik sloge my wol bla unde blodich

Mit eime um ein haverkaf.

Dit *haverkaf* brengt mij tot een andere ontkenning, van een kaf, dat nog minder waard is dan stroo; het werd dan ook nog meer dan dit gebezigd. Fergunt, vs. 3385:

Wat dat hi geleesten mochte,

Het sceen of sijs niet en rochte,

Ende sine achtens niet .i. caf.

Brab. Yeesten, I. 434:

— *maar een caf*

En achten si niet om dat.

Der Leken Spiegel, B. III. Cap. 3, vs. 916:

— *ghine achtens niet en caf.*

Der Minnen Loep, B. I. vs. 916:

Ende (hi) en achte nyemants raet een caff.

Reinaert de Vos, vs. 1803:

Dat en can u niet geholpen een caf.

N. Reeks der L. Maatsch. IV. 151:

Nochtan en halpt (d. i. hielp het) niet een caf.

Lancelot, B. III. vs. 17869:

In (d. i. ic en) prise haer have niet een caf.

Bilderdijk, N. Versch. I. 124:

Hine gaf niet om u ere een caf.

Blommaert, Oudvl. Ged. III. 72:

Want alle dese werlike sticken

En mach men niet .i. caf micken

Jeghen die bliscap, die God bereet

Der zaliger zielen, alse men sceet.

ald. III. 104:

Al ware oec quaet die cappellaen

Die de misse over hem dede,

Te minder es Gods ontfermichede

Daer af niet van eenen cave.

Kausler, Denkm. I. 191:

— al dede men ghewach

Voer den coninc van den grave,

En diende (d. i. baatte) niet van eenen cave.

ald. II. 661:

Alle creaturen, hoe men poghe,

Ne doghen niet een caf.

Der Leken Spieghel, B. I. Cap. I. 22:

Sine macht ende sine glorie daer af

En warens te minder niet een caf.

Cap. XII. vs. 35:

Dat een ziele zonder zonde

In midden den vagheviere stonde,

En scaedde haer niet een caf.

Hor. Belg. XI. 340:

Wy en achten u snorcken niet een kaf.

Constth. Juw. 450:

Wech wech met al u fablen, twalt ons te straf,

Wy achtent niet een caf avont oft morghen.

Antw. Spelen van Sinne, 230:

Ten baet ghesnorct, ons werck en dooch niet een caf.

Men vindt ook *niet twee cave*, zie prof. de Vries, Gloss. op Der Lek. Spiegh. 476; doch daarentegen insgelijks *niet een clene caf*, en zelfs *niet het tiende deel van een caf*, Maerl. Rijmb. bij Buddingh, Gesch. v. Opv. en Ond. II. i. 27:

*Dus eist openbaer anscine,
Dattie mensceit dogede pine,
Entie godlicheit daer af
Niet en wiste een clene caf.*

Kausler, Denkm. II. 674:

*Rijcheit die coninc hevet, of grave,
Nes tienden deel van eenen cave.
Ghehacht vor dit gheval.*

Dat is zeker weinig genoeg! Zonder de ontkenning komt de uitdrukking als vergelijking voor, Die Dietsche Doctrinale, 312:

*Wat men van (God) singht of leest,
Oft dicht oft scrijft daer af,
Dats algader maer een kaf.*

Op een' persoon toegepast leest men 't woord, Constth. Juw. 33:

*Waarmed' hebt ghy, arm caf, u leven doorgebracht?
Och! wat verschricklijck quaet hebt ghy doch al ghewracht (¹).*

(¹) Een paar merkwaardige spreekwijzen, van het kaf ontleend, en die ik weet niet of wel ergens vermeld staan, zijn mij voorgekomen. Reinaert de Vos, vs. 7325:

Ic en ben geen vogel met caf te locken.

d. i. ik laat mij door geene kleinigheid zoo gemakkelijk verschalken. En Der Minnen Loep, B. III. vs 1620, waar van verminderde liefde gezegd wordt:

Dat scoene coern wert een caf.

Elders wordt mede het kaf tegenover het graan gesteld, ter aanduiding van ziel en ligchaam, Leven van St. Amand, II. 127:

*'t Graen sal och varen, maer 't kaf
Sal hier bliven, dat's de voorme
Mijns lichamen —*

Gerste cave komt voor als poeder, waarmede Herman van Woerden wil, dat het hoofd van den gevangen Floris gewreven worde; Van Velthem, fol. 204:

Tot de gewassen behoort nog een riet, Ferguut, vs. 526:

*Alse die knape die dieven versiet,
Hine duchte se alle niet een riet.*

Een bies, Hor. Belg. V. 69:

inne ontsie u niet een bies.

Dryderley Refer. achter de Rott. Spelen van Sinne, 70:
— *al waert waer, u woorden acht ick als biesen* (1).

En een kaneel, Ferguut, vs. 880:

*Hen es ridder in sconinx zale,
Warewi gewapent even wale,
Ende ic ware op grauweele,
In (d. i. ic en) gaver niet omme .i. canele
Haddic mijn strael ende mijn gysarme.*

Dus het HS.; de druk heeft verkeerdelijk »camele», en daardoor misleid, heeft Dr. Halbertsma naar eene verklaring van *kameel* uitgezien, die 't woord geschikt maakte voor »eene kleinigheid», en gemeend die werkelijk te vinden door eene onderstelde verwisseling van *kabele* in *kamele*, zoodat de beteekenis er van zou zijn »een touwetje of draadje»; zie des geleerden Schrijvers Naoogst, bl. 47.

*Ganc, en doe gemac den grave,
Wasch hem sijn hoofd; met gerste cave
Soutu dan sijn haer wel wriven
Soe datter die lemen vast in cliven.*

(1) Onder de van *bies* ontleende spreekwijzen komen bij Harrebomée voor: *hij zal het hek met eene bies sluiten*, en *hij zal op de bies raken*, zonder aanwijzing van eenige autoriteit. 'k Deel om die reden hier voorbeelden van haar gebruik mede. Paffenrode, 51:

*Daar wou ik wel reden van hooren, brood-ëtend Propheet, maar besluit
het hek met geen bies.*

G. van Spaan, Opkomst der O. I. Compagnie, 66:

*Dog hoe men 't haspelden met winst, en met verlies,
Hier raakt veel van ons volk ellendig op den bies.*

en 68:

— *zij werden met verlies
Van zeven honderd man geholpen op den bies.*

Verschillende deelen van de planten en gewassen kwamen mede in aanmerking, zoo als een zaad, Willems Mengelingen, 47 :

*Al heeft een sot thoeft gescoren
Ene brede crume, toten oeren,
Hines te vroeder niet een saet.*

Der Leken Spieghele, B. I. Cap. 28, vs. 20 :

*Der gierigher quaetheit is so groot,
Datsi niet en kennen broederliken noot,
Ende vader ende moeder of gaet,
Ende Gods niet en acht een zaet.*

B. III. Cap. 4, vs. 418 :

*Als u ieman ontmoetet
Ende u dan niene groetet
Oft u toent ront ghelaet,
Des en acht niet een zaet.*

De Gemeene Duytsche Spreekwoorden (van 1550) hebben, bl. 4, de uitdrukking: *hy is niet een oliezaet weert.*

Een grein is bij Kiliaan hetzelfde als *graan*, *granum*; waarmede het ook verwisseld wordt, Belg. Mus. I. 346. Zoo versta ik het woord in het Constth. Juw. 146 :

*Want het gunt ick moet geven, en es maer een grein
in de sack vol armoede vol benouwen.*

Dus ook Nieuwland, Letter- en Oudh. Verlostig. I. 340: *de Edomiten hebben geen greintje, zelfs niet zoo groot als aan een mostertzaad, van het waare geloove.* Wij zeggen nog wel *niet een grein of greintje*, doch denken daarbij, naar ik meen, aan het medicinaal gewigt.

Graan ziften heette oulings trijzelen, dat ook gebezigd werd voor *muggenziften*, *beuzelen*, *talmen*, thans *treuzelen*. Van dat *trijzelen* leid ik af een *trisseltje*, bij Bredero, Bron der Minnen, 87 :

— *o sribblighe gedachten,
Hoe stoot en stommel dy Garbrande inde vreucht
Die van syn selven nau een trisseltje en heucht,
Want siet vergeteldranc dronck hy verscheyen nachten.*

Indien die afleiding de ware is, zal *trisseltje*, dat mij nergens anders is voorgekomen, zooveel beteekenen als *beuzeling*.

Hierbij kan men voegen een gort, dat welligt alleen aan 't rijm zijn oorsprong dankt, bij Van Huls, Ged. 220:

Dan —

*Zal Mama een Jonge koopen,
Die de buurt de loef afsteekt,
Daar, als Vaartje en als Mortje,
Niet het alderminste gortje
Aan misstaat of aan ontbreekt.*

Ik plaats hier ook een sikkepit, ofschoon ik moet bekennen niet te weten, wat soort van *pit* dit zij. 't Woord schijnt in alle oorden van ons vaderland bekend, want het staat vermeld als groningsch en zeeuwsch (Taalk. Mag. IV. 684, en Archief, II. 185); bovendien ontmoet men het in den gelderschen tongval, Geld. Volksalm. 1843, 125: *dat ic in en edelman en baedelman en minsch zitt, en den een geen sikkepitje hooger of gelukkiger stelt dan den ander.* — en bij de noord-hollandsche jufvrouwen Bekker en Deken, Willem Leevend, VI. 5: *dat de Engelschman alle onze dorpen in Oost-indien neemt of steelt en geen sikkenpit weer wil geeven.* — Het woord werd vervormd tot *sittebitje* (Arch. t. a. p.) waarbij men dus niet aan een naamwoord *bitje* behoeft te denken; en tot *sissepitje*, Geld. Volksalm. 1842, 159: *Ze gunnen ons geen sissepitje room meer.*

Voorts een blad, N. Werken der L. Maatsch. III. St. II. 108:

*al gave ic wech lijf ende scat,
ende ghedoghede grote coude,
weer ik hoeftsonden mat,
het vromede mi niet een blat.*

Blommaert, Oudvl. Ged. III. 82:

Soe wie nu hevet enighe staet,

*Die en scamet hem niet een blat,
Dat hi sine gheburen bescat.*

Kausler, Denkm. II. 693:

*Dat cruce seghet Marien dat
Wat so men bit of dat men bat
An hare up ghenaden,
Dat het niet en doeck een blat.*

Van Velthem, fol. 334:

*Dese stat es so over rike,
Ende groet, ende scoene sekerlike,
Dat hi noch nie quam in 't stat
Die derre geleec yet een blat.*

Der Leken Spiegh. II. Cap. 35, vs. 38:

Haer boeken en holpen haer niet een blat.

Cap. 51, vs. 28:

*Die dwyle gheloeven, maer dat
En mach hen helpen niet een blat.*

Constth. Juw. 545:

*— ghy liet Achab daer met zijn goed strijcken:
Want hy en hadde doen blat noch bladeken.*

Anders een loof, Reinaert de Vos, vs. 1450:

*— wildi te biechten gaen,
So moetti dan verloven saen
Alle de diefte en allen roof;
Oft en diet u niet een loof.*

d. i. zoo als Willems juist vertolkt: „of het gedijdt (helpt) geen lovertjen”. N. Reeks van Werken der L. Maatsch. IV. 122:

*Donre ende blixem dicken drait,
Daert een loof niet wayt.*

De hier gegevene verklaring luidt: „in 't geheel niet waait, blakstil is,” waarvoor te lezen zal zijn *bladstil*.

En ook een bot, d. i. knop of uitspruitsel, Hor. Belg. V. 69:

*god hi moete mi verdoemen
of ic gave omme uw roemen*

die quaetste botte *die nie wies*.
 Hoffmann verklaart dit door »die schlechteste *Knospe*
 die je wuchs.»

Tot de vruchten van planten en gewassen behooren
 een loock, Roman van Walewein, vs. 9752:

Om Waleweine ghevet hi niet een looc.

Hier dus in den zin van *uije* genomen: niet in dien van
 plant in 't algemeen. Opmerking verdient de spreekwijs
een looc stooten voor schreijen, of liever, *aan 't schreijen*
helpen, in Willems' Mengel. 38:

Ic soude node stooten een loec,

Maer ik songe wel een montet.

Het hoogduitsch heeft: *er hat Lauch geschält*, voor *hij*
weent.

Ter ontkenning werd intusschen meer gebruik ge-
 maakt van een boon, b.v. Maerl. Spieg. Hist. I. 340:

Entie romeine ghaven die crone

Herodes, die niet een bone

En hadde an dat conincrike.

Kausler, Denkm. II. 219:

Wat eeren hadwijs of wat lone

Dat wi, die niet doghen .i. bone,

Gheloven dat elc zie?

Blommaert, Oudvl. Ged. III. 29:

Al es die pape in sondelike vaert

Ende hi handelt Gods lichame scoene,

Hine es niet te heiliger een bone.

Lancelot, B. II. vs. 18154:

Hi seide dat hi niet ene bone

En michte op eten no op crone.

N. Werken der L. Maatsch. V. II. 65:

En doeddi niet ene bone.

Vanden Levene ons Heren, vs. 2510:

Al seit hi ons sine tale scone,

Wi prisenne men (d. i. min) dan ene bone.

Hor. Belg. XI. 305:

Het en scaedt mi niet ene bone.

Schadtkiste der Philosophen, fol. 121:

Haer const en geliijckt by de Mey niet een boon.
fol. 164:

*Doen Troien benout was sach mense wercken,
Ja en achten haer leven niet meer als een boon.*

De Decker, Rijmoeff. II. 137:

De goederen des gemoeds en achtmen niet een boon.

Antw. Spelen van Sinne, 653:

— — een ander —

Die hem niet schuldich en ware een boone.

Marnix, Bienkorf, 41 verso: *ick en gave niet een boone voor alle de macht ende autoriteyt der H. Roomscher Kercken.* Ald. 205: *de gansche gheestelickheydt en soude gheen boon meer weert gheweest zijn.* — Rodenburch, Batavijse, 7:

Hun vrijen mijen wilt, gheen stomme boon gheloven.

Starter, Lusthoff, 47:

Al wat ghy by u hebt en acht ick geen dry bonen.

Zoo ook ter vergelijking, zonder ontkenning, Bild. Verscheid. III. 169:

*Met gonsten namic eene bone,
Vyl liever dan des keysers crone.*

Het oudhoogd. heeft behalve de gewone uitdrukking *nicht eine bone* ook *nicht eine halbe bone*, en de vergelijkingen: *kleiner dan ein bone, vil maneger bonen wert, wol einlief bonen wert* enz., zie Benecke (1).

De kastanje is mij, hoewel slechts éénmaal, toch mede voorgekomen in Blommaerts Oudvl. Ged. I. 18:

(1) Van de *boon* zijn verschillende spreekwijzen bij ons bekend. Voor het beste eener zaak, en dus voor het tegendeel van hare gewone beteekenis, komt zij voor bij Marnix, Bienkorf, 191 verso: *Onse lieve vrouwe heeft de boone uit de coeck gecregen, ende is de Coninginne der Hemelen.* — Von Schmidt vermeldt in zijn Schwäb. Wörterb. eene zegswijze, die mij bij ons nog niet is voorgekomen: *geh mir aus den Bohnen*, d. i. ga uit den weg, hinder mij niet. Hij vergelijkt ze met eene andere: *einem in die Schäfen gehen*, d. i. iemand in den weg staan.

*Die coninc sat op een ors van Spaingien,
Hi en derf sijn lijf niet twe carstaingien
Prisen, diere chins gheraect.*

Niet zoo weinig bezigde men de noot, Kausler,
Denkm. II. 76:

*Dat mi mijn oghen ute leeden,
Daer mijn herte al sonder beide
So zeere te sine begaert,
Ne prisdic mi niet eere note waert* (').

Brab. Yeesten, I. 45:

*Een dwaes wast ende een sot,
Die niet en dochte een not.*

Elders *niet drie noten*, Walewein, vs. 6122:

*So en gavic niet drie noten,
Sprac Walewein, om hem allen.*

ald. vs. 6927:

*Hine gave niet drie noten,
Al waren si nu op hem comen.*

doch ook een *kwade noot*, N. Reeks van Werken der L.
Maatsch. II. 213:

*Waendi dat icken ontsie?
Nenic, ene quade not.*

dit antwoord is ontkennend op te vatten: *geene quade noot*.
Dus ook Lancelot, B. III. vs. 13811:

*Walewein heefden weder gesteken
Dat sijn spere te stucken brac;
Maer en dede geen ongemac,
Dat seggie u, ene quade note.*

De oudhoogd. uitdrukking: *nicht umb ein nuz*, bij Zie-
mann vermeld, komt met de onze overeen. In Der
Leken Spieghel (B. I. Cap. 10, vs. 88) wordt geleerd,

(') Waarschijnlijk moet de uitdrukking *niet een noot prijzen* ook
gelezen worden bij Kausler, II. 209:

*Niemen prijst soe .i. odt,
No omme eerscaps ghebodt
Ne acht soe niet —*

Een naamwoord *odt* althans heb ik niet kunnen opsporen.

dat zoo iemand uit de sterren onze aarde zag, deze hem zoo klein, ja kleiner zou dunken dan »een note van enen hasel”.

De uitdrukking: een vijg komt nu en dan voor. Bredero, Rodd. en Alph. 53:

't Het niet een vygh om 't lijf daer ghy dus ruyg om blaackert.

Noozeman, Beroyde Student, 15:

*Jae, brengt dat ambacht geen mier an —
Soo het et een vijgh om 't lijf.*

Coster, Teeuwis de Boer, 24:

Want 'tisser met seggen te doen, en dat acht ick niet een vijgh.

De Decker, Rijmoeff. I. 211:

Wat kond' ghy zonder geld? by Mavors! niet een vijg.
Verlangt men een bijzonder soort van vijgen, die geven de Antw. Spelen van Sinne, 372, aan de hand:

Hier is "thooft vol luysen" (d. i. één der spelers)

Die niet werdt en is een spaensche vijghe.

Doch de *spaansche vijg* was eene vergiftigde vijg, zie mijn Archief, III. 176. Zoo zegt de Vlaerd. Redenrijckb. 20:

Oock Groote vaar, se moeten swichten voor juw kueren. —

Wel waerom niet? want ick ken Spaansche vijghen koken: —

Dat's hem recht, dat's hem recht, se sellent besueren.

Van keizer Karel zegt het Orangien Lelyhof, 39:

— (hij) ontsagh geen Spaensche vijgen.

Volgens Marnix hoort de vergiftigde vijf ook elders thuis, Bienkorf, 223: *dat Alexander de vijfde, door den getrouwen dienst zijns medicijnmeesters — met een Roomsche vijghe van cante geholpen werdt.* En 240: *aengesien dat hy met de Italiaensche vijge so wel wiste om te gaen, dat hy syne eygene moeder niet en spaerde* (1).

(1) Een werkwoord *vigen* ontmoette Willems in den Reinaert de Vos, 128:

Waarschijnlijk wordt de *kers* bedoeld in Walewein, 368:

— *ooc verliest hi mede*

Bede pine ende arbeide,

Dat soe niet wert es ere keerse.

't Woord rijmt op *verse*. 't Zou ook voor *kaars* kunnen zijn, dat in spelling met *kers* overeenkwam; Der Lek. Spiegh. B. I. Cap. 17, vs. 22:

— *het vergaet weder mitter haest,*

Alse een kerse diemen uut blaest.

Voor *kersenboom* zeide men *kerselaar*, bij Kil. *kerseler*, Maerl. Sp. Hist. I. 172, in de geschiedenis van Susanna:

Hy sel my haestelic volgen naer,

Ende sel my hangen, kan hi my krigen;

Dair om wil ic van hier gaen vigen

In een schoon ander foreest.

De Uitgever kon met dit woord niet te regt, en giste alleen, dat het voor *vyen* ware, d. i. eene veete hebben, of vijand zijn. Van der Schuerens Teuthonista verklaart het woord. *Vijghen*, *vijcken*, *wijghen*, *wijcken*, is bij hem *heerloopen*, en die beteekenis wordt nader bevestigd door de Antw. Spelen van Sinne, 145:

Met desen sermoen, mueghen wy gaen vijghen;

Als meerder man comt, moet minder man swijghen.

't Moet onderscheiden worden van *wijghen*, bij de Casteleyn, Pyramus ende Thisbe, 46:

Ke, wy en zijn niet dan vervaerde katten,

Een harijnck zoude ons van den dissche vechten. —

Zeker Maech, wy zijn twee frissche knechten

Om in een kanne vromelick te wijghene.

d. i. vechten, strijden; middelhoogd. *veihan*, goth. *wigan*. Kausler, Denkm. I. 274:

Mochten sise met vrientsceps gecrigen niet,

Hem ne stont te latene niet,

Si souden forchelc gecrighen

Of si souder omme wighen.

Het subst. *wijch*, strijd, is bekend, zoowel als *wijgant*, strijder, *wijchstat*, blokhuis, enz.; doch niet *wijchgaer*, voor *begeerig* of *gereed ten strijde*, *strijdlustig*; Lancelot, B. II. vs. 3440, van twee bloote zwaarden, die op een graf regt overeind stonden, en op Walewein sloegen en hem kwetsten; deze nogtans hernam den moed:

Hi soude noch gaen anderwerven

Ter tomben. Ende alse hi quam daer

Vant hi die zwerde noch al wijchgaer

Alsi te voren hadden gewesen.

Sech; waer daden si haer dinc?

Hi sprac: onder enen kerselare.

Zoo ook Van Mander, *Bucolica*, 93; en bl. 92: *mis-
pelaer* en *castagnelaer*, van welke 't laatste niet bij Kil.
voorkomt.

Meermalen treft men aan een *slee*, d. i. een wilde
pruim. Bij voorb. Kausler, *Denkm.* II. 261:

Ofte dese weenen alle drie,

En achtens nie ene slie.

M. Stoke, II. 89:

Al waren dusent werven meê,

Hine gaver niet om een slee.

N. Reeks der Werken der L. Maatsch. II. 235:

Het sal eer hondertwarf bedemen

Eer ic u ene slee sal geven.

Blommaert, *Oudvl. Ged.* III. 56:

— *noch bedinge noch ween*

En helpt den quaden niet een sleen.

Men zal hier te lezen hebben: *.ii. sleen*, d. i. *twee sleen*,
dat ook elders voorkomt, als Ferguut, vs. 1326:

kens ridder in die werelt gheen

die name heeft ieghen hem .ii. sleen.

en vs. 5120:

want en es baetselaar engheen

hire si daer, die waert es .ii. sleen. (1)

Waarom de hoogl. Visscher in het Gloss., tegen het ge-
bruik van vroeger en later tijd aan, het woord *sle* spelt,
is mij onbekend. In den hier voorkomenden meervouds-
vorm *sleen* kan de reden wel niet liggen. Men leest
sleeu, *Hör. Belg.* XI. 268:

Si en begheren fruyt, sleeu, noch braembeyere.

Zoo als ook 't adj. *slee*, d. i. *wrang*, *zuur*, *scherp*, *sleeu*
luit, *Vlissings Redens-Lusthof*, 96:

(1) In het middelhoogd. komt ook eene enkele maal de ont-
kenning *nicht einer slehen wert* voor; zie Hahn, *Mittelhochd. Gramm.*
II. 151.

Het al te sleu gemoeed veel rijkdom wel ontgljft.

Dit verklaart het door Willems verkeerd begrepen sleu-
lijch, d. i. sleeuwlijch, bitter, scherp; Belg. Mus. VI. 419:

Hi sprac ter hinden wael minnichlijck

God gruetti, mijn alder liefste scat!

Ende si antworde hem sleulijch.

Den hert verwonderde sere om dat,

Want si hem te menegher stat

Hadde getoent minlijc gebere.

Onder de vruchten komt vooral de peer in aanmer-
king, b. v. Lancelot, B. II. vs. 42726:

Wat ic mi keerde ter were

En besloet mi niet ene pere.

vs. 45112:

Wie een spere te hemward boet

Om hem te done enege dere

En besloet hem niet ene pere.

en vs. 45530:

Haer cracht en besloet niet ene pere.

Van Velthem, fol. 224:

Die ander baden genade, met trouwen;

Maer dat si besloet (¹) niet een pere.

Kausler, Denkm. I. 333:

Maer het ne scaedde hem niet ene pere.

Ferguut, vs. 1790:

Hine prijst hem niet wert .i. pere

ensi dat hi wreket sconincs lachter.

Anna Bijns spreekt van een platte peer, Belg. Mus.
VII. 77:

Al en es der keure niet weert een platte peere,

Noch schijnt Merten van Rossom de beste van tweek.

En ander van eene verrotte, Dietsche Warande, I. 16:

Ick en achts niet een verrotte pere.

(¹) Le Long wil dit besloet in bescoet veranderd hebben; doch dit is onnoodig. Het één zoowel als het ander beteekent *hielp, baatte*; zie lager.

Onze ouden spraken vooral dikwerf van *twee* peren, Lancelot, B. II. vs. 44778:

Sijn sword besloet hem niet .ij. peren;

Kausler, Denkm. II. 389:

Ic gave om hem niet .ij. paren,

Al waert dat hi oec levende ware.

Walewein, vs. 3806:

— *Vrient, te waren,*

In (d. i. ic en) gheve om u dreghen niet twee paren.

Ferguut, vs. 2983:

hi seide: hine gaver niet omme .ii. peren.

Dietsche Doctrinale, 175:

Nochtan selne verteren

Die hem nien gauen .ij. peren.

Hor. Belg. VI. 54:

ic en weet gheen wijf van so hogher geboort

dat icker seker om gave twe peren.

Blommaert, Oudvl. Ged. III. 106:

Stoerm, litte, noch gheenrande leit

En can hem ghescaden niet .ij. peren.

Der Lek. Spieg. I. 110:

Want zo wie daer toe staet den moet,

En acht hemelrycs niet twee peren.

Der Minnen Loep, B. II. vs. 2236:

— *een gadelijck wijff hoveerdich*

En is niet twe peren waerdich.

Het middelhoogd. kende in dezen zin *nicht ein ber* (zie Ziemann en Benecke), dat evenwel niet met ons *peer* moet verward worden. Het hoogd. *ber*, *bere*, is ons *bes*, *bezie*, en alzoo van *peer*, hoogd. *birn*, geheel onderscheiden. Bilderdijk zegt min juist, dat ons *bes* of *bezie* oorspronkelijk *bee* of *bei* is, waarvan 't hoogd. *beer* zou gemaakt hebben (Verkl. Geslachtl. op *bes*). De zaak is, dat het middelhoogd. *beri*, angels. *beria*, in het gothisch *basi* luidde, en dat de Duitschers hun woord van het eerste, en wij het onze van het laatste hebben. Zie Graff, Sprachschatz, III. 203.

Van den appel werd weinig gebruik gemaakt, en geen wonder! hij vlijde slecht in het rijm. Hij komt nogtans voor, b.v. Marnix, Bienkorf, 40: *alle de Roomsche Kercke en soude niet eenen verrotten appel meer ghegolden hebben.* Vlaerd. Redenrijckb. 17:

Dit (drincken) hoort seecker verboon, 't is niet waart een rotten appel.

In 't eigen geval is de mispel, bij Marnix, Bienkorf, 93: *Ons en is niet een platte mispel daer aen ghelegen.* En 211 verso: *Sy en achten niet een verrotte mispel, datmen in een clooster vertrecke.*

De vruchten doen aan de schel denken, die eene enkele maal mij voorkwam, en wel in den Lancelot, B. II. vs. 46559:

Nochtan en quetstijt (het paard) niet een scelle.

De Theophilus, 59, heeft den *notendop*:

*om dijn ghenaden altemale,
en gavic niet ene noetscale.*

Zeer gewoon was bij onze oudste schrijvers de ontkenning, aan een bast ontleend. Men kan dit naamwoord voor de schel of huid van vrucht of boom houden. Er valt echter op te merken, dat *bast* oudtijds ook *touw* beteekende, b. v. N. Werken der L. Maatsch. V. St. I. 206:

— *ende bleef*

*Mijn vleisch houdende so vaste,
Als oft ware gebonden met baste.*

Lancelot, B. III. vs. 14383:

*Ende si was gevlochten metten hare
An die telege daer ter stede,
Ende haer hande gebonden mede
Anden boem met enen baste.*

Inzonderheid werd het gebruikt voor *strop* of *touw om den hals*; Hor. Belg. XI. 64:

Ick hadde noch veel liever

*dat u die sonne bescheene
Al onder thol van uwen voeten
den bast al om u kele.*

Springh-Ader aller Kinderen Gods, 14:

*Gheen bast waer mijn te duyr, om u daer aen te hanghen.
Marnix, Bienkorf, 25: met enen swaren bast om den hals,
als oft zy van de galge quamen gedropen. Coornhert,
Wercken, I. fol. 503 verso:*

*Vreese sacht op 't scherpe zwaard of d'enghe bast.
Vondel, Josef in 't Hof, 28; van den bakker in de ge-
vangenis, die:*

*— aen een bast ter straf,
Gehangen, met zijn lijf den voogden eten gaf.*

Westerbaen, Ged. III. 4:

— dwinght het raesend goed met kercken, boey en bast.

De Decker, Rijmoeff. I. 11:

Men moetze zuiveren door basten, vier en stael.

Zie voorts daarover Weiland en anderen. Aan de *boomschors* denkt men daarentegen b.v. in Der Lek. Spieghele, II. 427, waar men, van den opperpriester, die zijne hand aan de baar sloeg, op welke Maria door de apostelen ten grave werd gedragen, leest:

*Sijn hand bleef ane vast
Ende verdorde als een bast.*

En vooral in dezen zin meen ik, dat men de ontkenning *niet een bast* heeft op te vatten. Een dorre, nietswaardige boomschil schijnt nog meer voor de hand te liggen dan een touw of koord. Eigenlijk vloeijen de beide beteekenissen in elkander, want de *bast* van den boom werd gebruikt om te binden, en heeft van dat *binden* zelfs, althans hoogstwaarschijnlijk, den naam gekregen. Zie Grimms Deutsches Wörterbuch. Volgens Benecke was de ontkenning *nicht ein bast* — in welke ook hij den *boombast* ziet — in 't middelhoofd. zeer gewoon. Niet minder bij ons. Lancelot, B. II. vs. 33805:

*Weet wel, dat die van binnen waren
Dicke geëssalgiert sonder sparen,*

Maer sine achtens niet enen bast.

ald. vs. 46971:

*Si worden der andere geware
Ende voer hen ane met haerre scare
Maer dat en besloet hen niet een bast.*

B. III. vs. 23594:

*Maer sijn casteel is so vast,
Dat hi om niemanne geeft een bast.*

Blommaert, Oudvl. Ged. I. 79, van een' vrek:

*Soe es sijn herte soe over vast,
Hine gave, doer Gode, niet enen bast,
Wie sere dat ieman hadde noet.*

Bild. N. Versch. I. 128:

— *bedi wille hi*

*.I. huus maken, also vast,
Dat hi niet gave .i. bast,
Al quamer, die con. selve voren.*

ald. 127:

*Dat ic Karel ende sine mage
Van .i. baste niet en ontsage.*

Brab. Yeesten, I. 188:

*Hoe hem dat lijf ware soe vast,
Dat hi niet ontsaghe een bast
Noch weder stoc, noch sweert, noch steen.*

Maerl. Sp. Hist. II. 40:

*Nochtanne bestu int herte vast
Hen clach Anthonise niet een bast.*

ald. 235:

*Up alle menschen, die leven,
Ne troeste (1) soe niet van enen baste,
Maer an Gode hout soe hem vaste.*

(1) *Troesten* is hier, zoo als doorgaans, *vertrouwen*; zie Bild. Verkl. Gesl. op *troost*, en N. Werken der Leidsche Maatsch. IV. 227. Niet anders is het werkw. op te vatten, Sinte Franc. Leven, vs. 4807:

*In hare, Jhesum Kerste, allene
Troosti hem van alre zake;
Hare addi geset vorsprake
Over hem ende zine scare.*

d. i. in of op haar (Maria) vertrouwde hij (Franc.) bij alle zaken,

Dietsche Doctrinale, 275:

*Wijsheit en doeck niet enen bast,
Die verdrack niet en maect vast.*

Beatrijs, vs. 956:

*Dat en helpt u niet een bast
Hets al verloren pine.*

Kausler, Denkm. II. 680:

*Dor lu en dede hijs niet .i. bast,
Maer dor die werelt ghemeene.*

Meijer, Nalezingen, 127:

Dat sine dinc met ghene vlaghen

na Christus. Ook 't subst. troost is meermalen misverstaan. Van Velthem, fol. 340:

*Want daer een vriende hebben waent,
Ende dan alsoo hebben getaemt,
Dat hi op haren troest es comen
Onder sine viande, si dan gomen
Hoe si ne bedriegen mogen gereet,
Dit's een vreselyk beheet.*

Op haren troest is in vertrouwen (op hun woord). Verg. over deze plaats mijn Archief, IV. 158. — Dus Belg. Mus. VIII. 259:

*Up den troest van den Vlaminghen
Bestont die coninc so hoghe dinghen.*

Troost geven was vertrouwen of moed inboezemen; Van Velthem, fol. 170:

*Dit dede al sine grote daet
Ende boven al sijn coene laet (d. i. gelaat),
Daer hi hem met troest gaf
So groten, datter weder af
Sine viande quamen in sorgen.*

Belg. Mus. IV. 326:

*Drie batailgen, alsic verstoet,
Hadden si daer, groet ende goet;
Maer die hertoge van Brabant
Hadde die scoenste, als ic bevant,
Ende die meeste ten selvert male.
Ende trooste die sine, herde wale.
Die coninc reed toten batailten,
Ende gaf troest sonder falien,
Met enen goeden aensichte,
So dat elcs herte verlichte.*

Hier komen troosten en troost geven beide in de genoemde betekenis voor.

*En si ongherast,
Noch ghequest van enen bast.*

De Hoogl. teekent aan: »*Bast*, boei." Het levert zeker een' zin op: *gekwetst door een boei*; doch de Dichter wil zeggen: *in het minst niet gekwetst* (1). — Der Leken Spiegel, I. 198:

*Nochtan hebben si dat
Bescreven te menighen stat,
Daer die propheten leren
Die heilighe coomst ons heren;
Maer dat en beschiet niet enen bast;
Si hebben therte so vast,
Watmen hem predict ofte leert,
Si bliven altoos verkeert.*

Als ontkenning is mij een draad alleen voorgekomen bij Marnix, Bienkorf, 144: *alsulcke bequame schriften, die sy (de Kerck) wonderlick seer fijn buyghen ende passen can tot haerder materie, so datter niet een draet op en scheelt*. Want in plaatsen als Lancelot, B. III. vs. 11918:

*Ende die vinstre viel daer neder,
Ende sloet so vaste, dat verstaet,
Datter niet tusschen en mochte een draet
Gebliven, hine moeste kerven ontwee.*

is de uitdrukking eigenlijk op te vatten. Figuurlijk is wederom *iets op een draad weten*, voor *naauwkeurig weten*; De Decker, II. 414:

(1) De drie medegedeelde regels luiden bij Kausler (II. 664) aldus:

»Dat sine dinc met gheenen vlaghen
Ne sijn ongherast,
Noch gequest een bast.»

Ik verklaar ze, ook met het oog op de latijnsche vertolking, die Serrure in het Vad. Mus. I. 183, heeft opgenomen:

»Festus et infestus
viget, et non frigus et estus.»

aldus: dat Gods werken door geene vlagen of buijen verontrust, of in 't minst gedeerd worden.

*Hoe dat men met het sap van Tyrus ommegaet,
Hoe d'oesters vol bewaert, dat weet ick op een draet.*
Van Dans, Thyrsis Minnewit, I. 168:

*Hy weet alle binnepaden
En het voetpadt op een draet.*

ald. II. 93:

Ghy weet u eyghen doen en laten op een draedt.
Verg. mijn Archief, III. 172.

Dat een lint hier plaats moet nemen, is vermoedelijk alleen aan het rijm toe te schrijven; Vlissings Redens-Lusthof, 212:

*Aemilius die oock veel landen overwint,
Verover't grooten schat, die als een Vader 't Kindt,
Hy al te samen aen 't ghemeene heeft geschoncken,
En voor sijn eyghen deel, behield hy niet een lint.*

Eigenaardiger is voorzeker een vlas, bij Van Velthem, fol. 312:

*Vele dedinchs daerom was,
Maer en bescoet niet een vlas.*

Deding is bij Le Long vertolkt door »Geding, Onderhandeling», als of dit zoo maar om 't even is. Alleen *onderhandeling* komt in aanmerking.

Een geschikt voorwerp was almede een spaan, een afgespleten stuk houts. Het komt voor N. Werken der L. Maatsch. III. St. II. 69:

(ic) en won met waerheit noyt een spaen.

D. V. St. II. 134:

*Nochtan wetic sonder waen,
Dat si mijns niet acht een spaen.*

Van Velthem, fol. 143.

*Maer bander side stont doe gescard
Van Rothem mijn heer Geraert,
Met clupplen ende met menigen pike
Ende wanetse weren daer ten dike;
Maer en bescoet hem niet een spaen.*

en fol. 334:

*Daer was hi ontfaen so wale
Dat ment ne conde in gere tale
Vertellen, die si daden heme.
Al d'ander, alsic 't verneme,
Dat hem hier vor was gedaen,
En geleec der eren niet een spaen.*

De Casteleyn, Diverse Liedekens, 40:

*Die u ziet achter straten gaen
Peyst niet een spaen
Dat ghy zijt zoo vol van vreughden.*

Constth. Juw. 369:

Ken gaf voor al den bras siet niet een enkel spaen.

Ik ontmoet een schaf in Van Dans, Thyrsis Minnewit, II. 102:

*De Schoonvaer Lycidas had overgrootte Schatten,
Maer wouw haer niet een schaf in handen laten vatten.*

Wat beteekent dit woord? Is het voor *schaft*, *schacht*, houten steel of penneschacht; of voor wat Van der Schuerens Teuthonista noemt „*Schafsel* van holt, *schafsel* van enighen dyngh”, d. i. *spaantje*, *afschafsel*? In Gelderland zal men het wel weten, want ik vind dezelfde uitdrukking in een stukje in het zutphensch dialect; Geld. Volksalm. 1838, bl. 183: *De stoldeerde Dokters zund mie niks waerd, en den onzen is gen' schaf better.*

Tot de van hout vervaardigde voorwerpen kan een bal gebragt worden, dien men aantreft N. Werken der L. Maatsch. V. St. II. 25:

— niet een bal

En doeck hem huer berouwen.

ald. 138:

*Hen sal niet wairt zijn een bal,
Ghevollet met drave.*

Gelijk Maerlant hier den bal ter ontkenning gebruikt, bezigt hij hem als voorwerp van weinig waarde, ald. III. St. II. 110:

Zoude hi als een onwaert bal

Weldaet werpen int helsche dal.

Van al de gissingen, door den geleerden Aanteekenaar op deze plaats gemaakt (bl. 167 en 168), geldt derhalve alleen de laatste. Zoo wordt ook de Zaligmaker sprekende ingevoerd, bij Van Velthem, fol. 468:

Daerna oec verdoemens mi

Ter lelycster doet daer van al.

Si stieten mi daer als enen bal,

Ende crusten mi, ende hingen alsoe.

Voorts de pijl, meermalen gebezigd door Moons, in zijnen Sedelijcken Vermaeckspiegel, 116:

Sy graven 't heel velt door, maer vinden niet een pijl.

bl. 296:

Ghy hebt geschapt het stroo en 't graen,

Ghy niet een pijl hebt laten staen.

en 359:

Aert Lossaert vondt een scherpe bijl,

Maer hy en acht die niet een pijl.

Van andere, maar toch uit het plantenrijk vervaardigde, stof is de veter of *nestel*, bij Baardt, Deugden-spoor, 307:

Dan is 't geloof geen veter weert.

Het vriesch van G. Japicx heeft dezelfde uitdrukking, I. 23:

Dyn kleyen ick nin fjtter acht.

d. i. uw klagen acht ik *niet een veter*. Ald. 97:

Hy schil om fromheyt niet een fjtter jaen.

d. i. hij zal om vroomheid *niet een veter* geven. Het geldersch heeft *fiterke*, Geld. Volksalm. 1842, bl. 159:
Ze gunnen ons — geen fiterke botter.

Naast den veter past, al ware het alleen om het rijm, de sleter, d. i. afgesleten of afgescheurde lap, zoo als Huydec. Pr. II. 367., in 't breede bewezen heeft. Als

nietswaardig voorwerp en als ontkenning komt hij voor, Rott. Sp. van Sinne, 254:

Alle diverse opinie haer leer acht ick een sleter.

Spiegelhel (uitgave van Vlaming), 311:

De boekoogst onser eeuw weegt by hem niet een sleter.

Daer werd niet nieuws ghedicht, of d'ouden wisten 't beter.

Porphyre en Cyprine (achter de Schadtkiste der Philosophen), fol. 66:

Dat 't volck u achten sal veel minder dan een sleter.

In beteekenis komt met *sleter* een *leur* overeen. Wij zeggen er thans *lor* voor. »Een lap en een *leur*» vindt men bijeen Vlaerd. Redenrijckb. 15. Voor beuzelingen is het woord zeer gewoon; Van de Venne, Wijsmal, 78:

Fraey, Meester, siet dijn Staet eens deur,

Van 't meeste af tot 't minste leur.

Cats, I. fol. 453:

Ach! eer, en vreugt, En lust, en jeugt,

En zijn maer roock, en slechte leuren.

Luyken, Gez. 139:

Weg wereldt met uw slechte leuren.

Meer bij den eigenlijken zin des woords bleven de Schimp-en Hekeld. (Hoorn, 1718), 244:

Die — met verslete, en lompe leuren

Ter voddemart verschijnt —

Smits, Poët. Verrukking, 59:

Een jammerlyk gedicht uit honderden van leuren

Onkundig t'samen zoekt en slordig naeit aen een (¹).

Men mag verwachten, dat ook dit voorwerp als ontkenning is gebezigd, en inderdaad is dit het geval

(¹) Gelijk *sleter* of *slet* werden of nog worden toegepast op eene *slordige vrouw*, vind ik ook *leur* in dien zin bij Van de Venne, Belachende Werelt, 239:

Word ick nou een Jel of Leur?

Overigens ware over de afleidingen en zamenstellingen van dit *leur*, met hare zinschakeringen, een geheel verhoog te schrijven.

bij F. van Dorp, in de plaats, bij Weiland aangehaald:

Zoo blijft er voor de weeuw, bij reekning, niet een leur.

Een zeur is »hetzelfde als leur" zegt Weiland, en Halma zeide het vóór hem. Beide woorden althans plagten vaak gekoppeld te worden, b.v. Huygens, I. 631:

't Zy een leur, hetzy een' seur,

Die men schenckt en heeft geen' keur.

Westerbaen, Ged. I. 540:

D'een paey ick met een leur,

Den andre met een zeur.

De Decker, I. 211:

— *om een leur of zeur, om lof of lauwerkranen.*

Langendijk, Ged. I. 453:

Hy kalde van geen leur of zeur;

Neen, hy had alles zelf gekeken,

En wist het daarom deur en deur.

G. van Spaan, Gelukzoeker, 105: *De Hottentotten beschikken d'er u zoo veel brand, als je begeert, voor een leur en een seur.* — Aan die koppeling moge nu de gezetheid onzer natie op wat men in 't hoogduitsch »reimhafte formeln" genoemd heeft, haar deel hebben: de beteekenis van het ééne woord zal van die van 't andere niet wijd verschillen, zoo als men dan ook de ontkenning *niet een zeur* aantreft bij Bredero, Jerolimo, 14:

Een Marquissaetschap oft Graefschap dat acht ick niet een seur.

Etymologisch laat zich die beteekenis van *seur* langs meer dan één weg regtvaardigen. Men kan denken aan *seure*, *sore*, *soore*, neders. *soor*, d. i. dor, droog, saploos; b.v. Coster, Polyxena, 54:

— *dat ick voel droplen in den hel*

De lauwe tranen op mijn kouwe sore vel.

waarvan bij Kil. ook *sore*, drooge haring. Of ook aan 't neders. *seure*, *süre*, *sire*, fr. *ciron*, lat. *siro*, ons tegenwoordige *zier*, d. i. huiddiertje (zie beneden), en waarvan ook de neders. ontkenning *nig een sür*, nicht das

Geringste. Zie het Brem. Nieders. Wörterb. IV. 1103, en Schmeller, III. 279 (1).

Nog minder waarde dan een *lap* of *leur* heeft een vezel, oudtijds ook een *vees* genoemd. Van beide vormen vindt men de ontkenning ontleend. Rodenburch, Borstwering, 393:

Ja, 't luck in eygen wezen is geen vezel waerd.

Belg. Mus. I. 370:

Daer waren mosselen, en anders niet een vees.

Vlaerd. Redenrijckb. 199:

Maer fy den Oudren —

Die 's Ouders soet vernoech en achten niet een vees.

Theophilus, van Hoffmann, 5:

Ny en halpet uns eine vesen

Dat wy vel sungen den mediavyt,

Wy gingen lykwol ur have quyt.

Antw. Spelen van Sinne, 294:

Verdrucken, benoutkeyt acht min dan vesen,

Godt altijt hebbende voor ooghen in desen (2).

Van een pits vind ik gebruik gemaakt door Moons, in zijn Sedel. Vermaeckspiegel, 405:

(1) *Sore* is bij Kil. ook *dolor*, *angor*; eng. *soor*, *sorawe*, *sorow*, *sorrow*, d. i. kwelling, verdriet (zie Horne Tooke, II. 211); dit *seur* vindt men in de Antw. Spelen van Sinne, 63:

Vooral wel toesiende, dat ickse doch speure

Om soo van allen seure eens te gheraken. —

Langher en wil ickt staken

Te soecken ighene, daer ick troost door sal smaken.

(2) Ik neem *vees* en *vezel* beide in de beteekenis, die 't laatste nog bij ons heeft, namelijk die van *draadje*, *haartje* of *splintertje*, hoogd. *fase*; Kiliaan vertaalt beide door *fibra*. Doch *vese* is bij hem ook *festuca*, het omkleedsel der korenaar; en in dezen zin verstaat Ziemann de middelh. ontkenning *nicht ein vesen*. Indien — wat ik mij niet herinner — bij onze oude schrijvers het woord *vese* in de laatst-gemelde beteekenis voorkomt, zal de door mij hier opgenomen ontkenning *niet een vees* in de rij der voorwerpen uit het plantenrijk hooger op, bij *stroo* en *kaf*, moeten geplaatst worden.

*Tot u straf en mijn vermuecken
Al den visch ghy uyt sult braecken;
Niet een pits wil ick daervan,
Backt voor u de rest in pan.*

Kiliaan heeft: *pitse*, *vellicatio*. In *niet een pits* zal 't woord dus beteekenen *een afgesneden stuk*. 't Werkwoord *pitsen* is bij denz. *vellicare*; dus Van de Venne, *Belacchende Werelt*, 114:

*Eer dat Heerschop heyt gepeuselt,
En gepitst, gevroet, gemeuselt,
Neemt de Gauwert 't vetje wagh.*

Meulewels, *Timon Misanthropos* (Antw. 1636), 4:

Gy (goden) doet —

— *pitsen bloem en fruyt door d'onghenades sceiren.*

Croon, *Moy-al*, 19: *Gy en sult niet meer aen het Deegh pitsen, maer het Broodt zyn recht gewicht laten*. Blijkbaar heeft dit *pitsen* den zin van *afplukken*, *stukken van iets afscheuren*. Anders is het *knijpen* in den eigenlijken zin, bij Mellema: *pitsen*, *pinssen*, *nijpen*, fr. *pincer*. Dus — juist niet al te fraai toegepast — de Zeeusche *Nachtegael*, III. 49:

*Neen, Moeder, hola, neen! Gods gheest pitst u aan
d'ooren,*

*En gheeft wel ander raet, zoo ghy hem slechts wilt
hooren.*

Het substantief is overdragtig voor het *nijpen* der kwelling, Meulewels, t. a. p. 15:

— *'k en voel noyt droefheyts pitsen*

Deur ongheval: Ja self trots ick de scharpe flitsen, enz. en voor de *knepen* van list of bedrog, De Casteleyn, *Konst van Rhetoriken*, 139:

O wantruwich rat! vol quader pitsen.

Zie ook Van Hasselt op Kiliaan (1).

(1) Onze vroegere schrijvers hadden 't werkwoord *pitteréren*; *Westerbaen*, *Ged.* II. 411:

— *ick sal het besten uyt gaen picken,
En tusschen beyen al te met een glaesje licken,
En pittereerende den dagh met vrolickheyd
Allengskens brengen deur —*

Ten besluite van de voorwerpen uit het plantenrijk diene de oliekoek, Marnix, Bienkorf, 27: *alle hare verdiensten ende supererogalien en souden alle gelijk niet een olykoek weert zijn.* Coster, Teeuwis de Boer, 27:

Huyg. (uitg. v. Bild.) III. 18:

Se sit en pittereert —

Bay slurpkes sal de wain in 't hoot gerôken.

Bilderdijk zegt hiervan: »'t Is het Latijnsche *pitissare*, bij kleine proeffjes drinken." Deze verklaring schijnt, althans wat de beteekenis betreft, juist; het werkwoord kan op beide plaatsen wel niet anders beteekenen. Doch in het Belg. Mus. IX. 74, leest men van:

— *clerke, moencke, canoenke, papen*

Die pittereeren selen te strie

Op anderen bi Giericheden en bi Nie.

en hier zie ik nog niet, hoe de beteekenis van *bij proeffjes drinken* zij thuis te brengen. Willems vatte de plaats ook niet, want hij vraagt of de regel ook zegt: »die *impetreren* zullen ten strijde." 't Woord zou kunnen genomen worden voor *pisen*, kwellen; doch ik beslis niet. De uitdrukking *te strie*, intusschen, is niet *ten strijd*, maar *om strijd*, d. i. om het zeerst, om het best, à *qui mieux mieux*. Dus in *strie* in 't Leven van St. Amand, I. 77, welke plaats de Uitgever in 't Glossarium opnam zonder ze te verklaren:

Die goede lieden waren blide,

Ende ontfinghene seere in strie;

Vele heeren (eere) en groote weerdichede

Dede men hem in die stede.

Elders en gewoonlijk *te stride*, Maerl. Sp. Hist. II. 158, waar van Jezus, bij zijne hellevaart, gezegd wordt:

Abraham entie andre mede

Die nam hi ute met mogenthede

Ende leedese midt dor die viande,

Ende brac te stride hare bande.

M. Stoke, II. 386:

De van Dordrecht waren blide.

Het liep al ende reet te stride

Jeghen daer hi quam ghereden.

Walewein, vs. 7420:

Viere ridders starc ende stout

Namen Waleweine metter vaert:

Aldaer die joncfrouwe begart

Leetden sine neven harre siden.

Gone camerieren saghen te stride

Up Waleweine, daer menne brochte.

en vs. 10919:

Soo segh ick, dat de wetten niet een olykoeck deughen.
Langendijk, Ged. I. 456:

Getulië met al zijn steden
Vertrouw ik niet een oliekoek;
Dat volkje hoort naar recht noch reden
En valt in 't strijden ons te kloek.

— *Si begonste*
Den coninc te groete al daer,
Ende sinen sone mede daer naer,
Die bede upspronghen in dat plein,
Ende namen minen her Walewein
In haren arm doe te stride.

Iterson, Stemmen uit den Voortijd, 35: *Achterspraec, toern, ende nydicheit, alle comen si te stride ende willen in mi regneren.* — Het middelhoogd. had in dien zin ze *strite* en *widerstrit*; zie Ziemann en Schmeller, III. 690.

III. Rijk der Dieren.

Een der thans nog meest gebruikelijke ontkenningen is ontleend aan de *zier*, terwijl nogtans het woord in eigenlijken zin nu verouderd en daardoor bij velen onbekend geworden is. Het beteekent een klein wormpje, volgens Junius en Kiliaan ⁽¹⁾ inzonderheid het insect, dat zich in de huid van mensch of dieren plaatst. Het diertje wordt vermeld bij voorb. bij Sluiter, *Buytenleven*, bl. 11:

*Men mag uyt boomen, kruyden, dieren,
Ja zelfs uyt muggen, mieren, sieren,
Veel lessen trekken die heel soet
En leersaem zijn voor elks gemoet.*

Huygens, I. 10:

(Gods) wonderlicke macht blijktt in het minste sier ⁽²⁾.

Om eene kleinigheid aan te duiden, wordt het woord gebezigd in het *Nieuwe Hoornse Speelwerck*, 188:

*Als gy, voor nieuwe minne,
Uwe oude smakt in d'asch;
En om de minste zier
U laat van spijt verwinnen.*

En van daar dan ook de ontkenning *niet een zier, geen ziertje*. Het is zoo, Kiliaan schijnt het wormpje *siere, sierken*, te onderscheiden van *siere, sierken*, in de uitdrukking *niet een siere geven*, het laatste dan verklarende

⁽¹⁾ Verg. Bild. Verkl. Geslachtl. op *zier*.

⁽²⁾ Het onzijdig gebruik van het woord te dezer plaats wordt door *Bilderdijk* (zie zijne uitgave van Huygens, V. 15) te régt als eene dwaling opgegeven: het woord is vrouwelijk.

door »atomus, res minutissima”; en Clarisse nam die verklaring over (1). Mij is ook eene plaats bekend bij Marnix, die haar schijnt te begunstigen, t. w. Bienkorf, 89: *een cleyn onbegrijpelick veseken oft zierken, dat in de locht henen vliecht* — waar men gereedelijk bij *zierken* aan een *stofdeeltje* kan denken. Het komt mij echter volstrekt onnoodig voor, aan tweederlei woord *zier* te denken. Niets is natuurlijker, dan dat het woord, hetwelk een klein, naauwelijks met het bloote oog merkbaar insekt aanduidt, eerst figuurlijk voor stofje en al wat bij uitstek klein is, en vervolgens ter ontkenning wierd aangewend. Ook de meening van Dr. Halbertsma, volgens wien *zier*, *zierken*, hetzelfde zou zijn als *schierken* (houts); d. i. *schidertje*, *schaafseltje* (2), houd ik derhalve voor gansch onaannemelijk.

De ontkenning *niet een zier* komt bij onze oudste schrijvers zeldzaam, meer in een volgend tijdperk, voor. Van Velthem, fol. 462:

*Gode en sal niet gebreken daer
Der materien der eerden vorwaer:
Want daer ne sal niet ane gebreken
Also groot also ene ziere, horic spreken.*

Vlaerd. Redenrijckb. 73:

Nu en vrage ick na Neerings kommer niet een zier.

Souterliedekens (van W. v. Zuylen van Nyvelt), Ps. 143:

*Haer rechterhant, boos en ongier,
Doocht niet een sier.*

Van Zevécote, Ged. 49:

*Siet den hont zijn myyl ophessen
En 's nachts naar de mane keffen,
Die hem niet en acht een sier.*

ald. 273:

*Dat (volk) wreeder dan een tiger dier
Het menschenbloet acht niet een sier.*

Schadtkiste der Philosophen, 93:

(1) N. Werken der L. Maatsch. IV. 127.

(2) Aanteekk. op Maerl. Sp. Hist. 115.

Die voelt geen schult in hem in 't minste niet een sier.
Hooft, Ged. fol. 157:

*Dan gaav' ik niet een zier
Voor al zoo meenigh dier,
Als daar geschildert staat met vier.*

Bloemkrans van Versch. Ged. 148:

*Al uw wonderlijk bedrijf —
Heeft geen eene zier om 't lijf.*

Marnix, Bienkorf, 166 verso: *alle de staticheyt, prael ende pronckerie — — des Paus van Roomen, vanden welcken doch niet een sierken vergeten is.* Van Effen, Holl. Spect. III. 305: *daar is zo een ziertje valsheid in men heele hart van onder tot boven niet.* En elders. Bij onze hendaagsche schrijvers zal men de uitdrukking, behalve in den gemeenzamen stijl, niet dikwerf meer aantreffen. Bij Spandaw leest men nog, Ged. I. 14, van eene vrouw:

*Heeft ze wel een zier vermogen,
Dat ze van geen' man ontving?*

Voor ons *zier* zegt het fransch *ciron*, dat in die taal mede dient om een gering voorwerp aan te duiden: *cela n'est pas plus gros qu'un ciron*. Sommigen leiden het woord af van het fr. *cire*, was, als waarin het wormpje zich zou ophouden, zie *Ménage*; anderen van het gr. *χείρ* d. i. hand, omdat het diertje zich inzonderheid in de hand vestigt; doch Roquefort verwerpt deze etymologie, en stelt daarvoor in de plaats het werkw. *κείρω*, d. i. snijden, eten, knagen. Bilderdijk en Grimm houden *zier* en *ciron* voor 't latijnsche *siro*, zie des eersten aantek. op Huyg. V. 15, en des laatsten Gramm. III. 733. — Dat de Franschen van *ciron* hun *zéro* gemaakt zouden hebben, als Bilderdijk beweert (Geslachtl. i. v.), zal wel nadere bevestiging vereischen.

Een dier van geheel anderen aard is de endvogel. 'k Vind van dien gebruik gemaakt in een oud document (volgens de aanhaling van Dr. Vermeulen, in het Gloss. op het Leven ons Heren) door de amersfoortsche Regering in 1533 aan Karel den vijfde gerigt, en waarin ge-

zegt wordt: »dat aldaer waren veel schrale heylanden, daer men plaggen mayt, die 'sjaers niet een entvogel waert en waren.»

De vogel doet ons aan het ei denken. Der Minnen Loep, B. I. vs. 36:

Mijn konst en prisic niet een eey.

Theophilus enz. 66:

*Want u gheroep ende ghecrey
mach u halpen niet een ey.*

Belg. Mus. X. 72:

U vroetscap en es niet weert een ey.

Brab. Yeesten, I. 513:

*Ende also vele als een ei
En lietmen hem niet toecomen.*

Deze ontkenning was in het middelhoofd. mede gewoon, zie de voorbb. bij Grimm (III. 729), en Benecke. Dezen vermelden ook *niet een slecht ei* en *niet een half ei*, mij bij de onzen niet voorgekomen; doch missen de eijerschaal, die in den Reinaert wordt aangetroffen, vs. 7314:

Du en gaefste mi niet een eierscale.

Voorts de veêr, in denzelfden Reinaert, vs. 4025:

Ic en can lesen niet een vere.

Willems schijnt de uitdrukking eigenlijk op te vatten, daar hij ze verklaart door »een pennestreek». Onwaarschijnlijk en ook onnoodig: 't is de gewone ontkenning. Coster, Tijksen v. d. Schilde:

'k Wed ghy slacht meest al de rest,

Dat het al op is, en houdt niet een veer in u nest (1).

In plaats van de veêr vindt men de pluim meermalen gebruikt ter aanduiding van een ligt gewigt, b.v. Lancetot, B. III. vs. 21192:

(1) Ik weet niet of de spoorveder hier al dan niet thuis hoort, in den Grimb. Oorl., aang. D. War. II. 412:

*Dat ic niet een spoerveder
En gave om hem noch om sijn daet.*

— *mochti hebben alse groet van hare*
Alse ene plume wegen soude,
Hine soude genesen alse houde enz.

Constth. Juw. 23:

Ghy achtet als plumen, dat so swaer is van ghewicht.
 En zoo ook de ontkenning, Antw. Spelen van Sinne, 591:
Sulcke plaetsen achtmen min dan een pluyme.

Vondels Pascha, 27:

— *indien by u ons spreken*
 Niet eene pluym en weegt, *gelooft ons by dit teecken* (1).

Zelfs de spinnewebbe ontbreekt niet. Antw. Spelen van Sinne, 42:

Hy acht u gebreck min dan een Spinnewebbe.

(1) Min gewoon is het, de *pluim* als beeld der snelheid te gebruiken, als bij Jan Vos, Ged. I. 77, waar Titus zegt:

Ga, wraakzucht, ga, ja vlieg, en zeg het Hoofd van Roomen, enz.
 en Thamera antwoordt:

Wy vliën gelijk een pluim.

Opmerking verdient hier *vliën*, d. i. *vlieden*, voor *vliegen*. Dus bij Hooft, in de D. Warande, II. 266: *weet ghy niet, dat die de steen wt der hand geworpen heeft, canse niet terug doen keeren, als zy in de lucht vliedt.* En Spandaw, Ged. II. 67:

Als we aan gindsche zij' der groeve

Eens elkander wederzien;

Als, verheerlijkt, in onze armen

Onze lieve kindren vliën.

Daarentegen leest men *vliegen* voor *vlieden*, Bijbel 1477, Exod. 14: *dier van egypten cominc wort gheboetscapt, dattet volc ghevloghen was.* Tobias I: *doe sij al ghinghen ten guldene calveren, so vloech dese (Tobias) allene al haer gheselschap: ende hi toech in iherusalem tot des heren temple.* Weiland heeft opgemerkt, dat *vlieden* gebruikt is voor *vlieten* door Hoogvliet; ook Bilderdijk deed het, Mengel. II. 166:

Dit zag ik, en mijne oogen,

Hoe hebt gy 't kunnen zien?

En, zonder weg te smelten?

In tranen weg te vliën?

Men zal toch *vliën* wel niet mogen aanmerken als eene zamentrekking van *vlieten*, wat intusschen gelijk zou staan met *ontlaân*, voor *ontlaten*, smelten, bij denz., Verlostiging, 5:

Gelijk de gloed des vuurs deez' waschklomp doet ontlaân,
Zo moet hij zelf terstond van minne samenvloesen.

Weinige uitdrukkingen komen bij onze ouden zoo dikwerf voor als de ontkenningen, van een haar ontleend; en de gepastheid van dit voorwerp, zoowel als de gereede aanleiding tot zijne aanwending, valt in het oog. Van de verschillende werkwoorden, bij welke wij de spreekwijze hebben aangetroffen, volgt van ieder hier een enkel voorbeeld. Maerl. Sp. Hist. I. 163:

Hine achte der wet niet .i. haer.

ald. III. 181:

Ende hine antwoorde niet een haer.

Brab. Yeesten, III. 405:

Si — maecten alle groot mesbaer,

Maer ten baette niet een haer.

Lancelot, B. III. vs. 16451:

En bescoet hen allen niet een haer,

Wat dat si gebidden mogen.

N. Reeks van Werken der L. Maatsch. II. 14:

Ende (si) voerense zoeken hier ende daer,

Dat hem niet en besloet een haer.

Der Leken Spieghel, I. 85:

Dus werpt elc op andren daer,

Dat hem niet en bestoet een haer (¹).

Lancelot, B. II. vs 38572:

An Waleweine en was niet in scijn (²),

(¹) Hier vindt men achter elkander de imperfecta *bescoet*, *besloet* en *bestoet*, van *beschieten*, *besluiten* en *bestaan*, in dezelfde beteekenis van *baten*, *helpen*.

(²) De uitdrukking *in scijn* is eene van de zoodanige, die, naar het hedendaagsche spraakgebruik opgevat, al ligt verkeerd verstaan worden. *In schijn* is bij ons *schijnbaar*, en staat tegen *wezenlijkheid* over; bij onze ouden daarentegen beteekent het wat *blijkt*, wat *kenmerklijk*, *duidelijk* is. Huydecoper heeft, M. Stoke, II. 168, opgemerkt, dat *in scine doen worden* beteekent *doen blijken*, en dit is zoo; doch daaruit volgt nog niet, gelijk latere uitleggers het hebben gemeend, dat *scijn* = *blijk* is. 'k Moet ook erkennen, dat ondanks de talrijke voorbb. daar ter pl. van *in scijn* en *an scijn* — want men schreef beide — aangevoerd, die uitdrukking aldaar niet duidelijk gemaakt is. Op de plaats, Belg. Mus. VI. 195:

Die niet en can noch en weet,

Ende niet en heeft noch en ghensert,

*No an varuwe no an gebare,
Dat hem daer van enen hare
Sine coenheit iet besweec.*

ald. vs. 26687:

— — *hi maecte ghebaer
Ochte hem die slach niet ne derde een haer.*

*Het es an schijne, oppenbare,
Dat hem es nakende ermoede zware.*

teekent Willems zoowel aan den voet der bladz. als in het register aan: »Anschyne, blyk". D. V. 76:

*(Wijn) doet die lieden vrolijk sijn,
Ende doet die lieden, dats anschijn,
Stouter dan een everswijn.*

Hier heeft het register wederom »Anschyn, blyk", doch de aant. op de bladz. zelve: »dats anschyn, dat is klaerblykelyk". De laatste verklaring is juist. *An schyne* is eene adverbiale zegging voor *kennelijk klaar, duidelijk, klaarblijkelijk*. Leven van St. Amand, I. 52:

— *hebt voor hooghen huwe ordene,
Die ght belovet, als 't es anschine,
Met herten, met siele, ende met live.*

ald. 90:

*Die daer naer met sijnder pine
Vele lieden bekeerde, als 't was anschine.*

D. II. 84:

*Daer af quam van der helscher pine,
Alsoo 't voor ooghen es ende an schine.*

Hor. Belg. XI. 222:

*Daer legt begraven die liefste mijn
Op gods acker, alst is aenschijn.*

Van Velthem, fol. 75:

*Maer die sieke, alst es in scine,
Heeft der Medecine noet.*

Vad. Mus. I. 45:

*God, onse here, es mechtich al.
Dat was herde wel in schijn
aen twee blinde —*

Lancelot, B. II. vs. 44162:

*Men seget dicke, ende hets waer,
Dat was wel in scine daer.*

En zoo ook bij andere werkwoorden dan *zijn*, altijd in dezelfde — of-schoon nu en dan eenigzins gewijzigde — beteekenis. B. v. aangeh. w. B. III. vs. 19123:

*Here, mi donct an u in scine,
Dat gi gehad hebt grote pine.*

d. i. hij hield zich, als of hem die slag niets *deerde*. —
B. III. vs. 16296:

*Hare wapine dielden niet een haer:
Si slogense al te sticken daer.*

d. i. hunne wapenen *gedijden* (hielpen, baatten) niets. —
Der Leken Spieghel, I. 17:

d. i. mij dunkt *klaar*. N. Reeks der Werken van de L. Maatsch.
VII. i. 138:

*Daer na zachi comen in scine,
Van vijf wagenen met wine.*

d. i. niet »verschijnen», maar »zag hij *duidelijk* komen». D. Wa-
rande, II. 189:

*Nochtan hadde hem beter ghesijn,
Warensse verbornt in schijn.*

d. i. *wezenlijk* verbrand. Van Velthem, fol. 16:

*Die steen Oreb, daer con. Baudewijn
Van Jherusalem eerst quam in scijn.*

d. i. de rots, waarin Baudewijn *blijkbaar* (*zeker*) kwam. Ald. fol. 18:

*Ende dit lantscap heetmen in scine
Galilea der Serrasine.*

ald. fol. 24:

*Datsi die Regale van Augustine
Souden houden wel in scine.*

fol. 51:

*Dit dede oec, des seker syt,
Daer in scine, eer hi sciet.*

fol. 123:

— — *Hoe comen ware
Die Coninc van Ingelant, met ere scare
Van vromen lieden wel in scine.*

fol. 215:

— *oec vord van den Rine
Waren si daer comen in scine.*

fol. 223:

— *van der Masen, die in scine
Stoute lieden dochten wesen.*

fol. 285:

*Na dat die soch was indien
Geborstelt, gehart in scine.
Als een Verken pleget te sine.*

d. i. niet »met borstels voorsien, die bleeken soo *hardt* te wesen,»
maar »geborsteld, *gehaard* als een varken.» Overigens ziet men, dat
in scine bij Van Velthem tot een stopwoord overgaat, om eene zaak
te bevestigen, voor *zeker*, *gewis*. Min naauwkeurig leest men Hor.
Belg. XI. 112:

*Ende die godheyt si es
So edel ende so scone,
En is niemant onder den trone,
Die daer van enen haer toe dochte,
Dat hire of spreken mochte.*

Dochte is van *dogen*, *deugen*, voor bevoegd of in staat zijn. 't Zelfde werkwoord, maar in den zin van *waard zijn*, Beatrijs, vs. 391:

*Al erdsche dinc es ellinde,
Si en doeghet niet een haer
Jeghen die minste, die es daer (t. w. in den hemel).*

Kausler, Denkm. II. 363:

*Si legghen up u bordene zwaer,
Maer selve doen si niet een haer.*

Reinaert de Vos, vs. 3871:

So en ducht ic van niemen een haer.

Lancelot, B. III. v. 15385:

Bi Gode, in (d. i. ic en) gave u niet een haer.

Maerl. Sp. Hist. II. 334:

*Ne maer niet van eenen hare
Ne consti iegen Jacobpe gestaen.*

Gestaen is *wederstaen*. Dez. Lev. v. Franc. vs. 2408:

*die wachter blaest sinen horen
ick sie den dach int seijn.*

l. *in seijn*, d. i. klaar, den klaren dag. — Over deze spreekwijs kan men voorts raadplegen Van Wijn op Van Heelu, 147, en Clarisse in de N. Werken der L. Maatsch. IV. 370. Het middelhoofd. had in dezen zin *scin* of *schin* zonder voorzetsel *in* of *an*; b. v. Der Nib. Noth. vs. 412:

des snidet in chein waffen, daz ist dicke worden schin.

schin worden, nederl. *in scine worden*, kenbaar worden. Vs. 3198:

daz si gewaldech waeren, daz taten si wol schin.

schin tuen, nederl. *in scine doen*, doen blijken, toonen. Dus ook vs. 7952:

er was ein helt zen handen, daz taet er grözliche schin.

Schmeller, III. 365, heeft: »schin sin, schin werden, schin tuen, *offenbar seyn, werden, machen.*» Nogtans lees ik in Graffs Diutiska, III. 84, in 't verhaal van Jakobs worsteling: *du sunne was in scine.* Graff vertolkt dit door »war aufgegangen, schien" (Sprachs. VI. 510); mij dunkt, *was zigbaar* ware nauwkeuriger.

*So dat hi clene no groot daer naer
Daer of niet gevoelde een haer.*

Der Leken Spiegh. II. 17:

*Ende wat hi deelt hier ende daer,
Hine hevets te min niet een haer.*

Maerl. Sp. Hist. I. 206:

*Hier binnen sendde Xerces dan
Tote Delfos .iiij. man
Omme den tempel te rovene daer,
Derre (d. i. van dezen) en keerde niet een haer.*

Der Lek. Spiegh. III. 161:

*Want om saken en ghene
En salmen daer in lieghen een haer.*

Der Minnen Loep, I. 33:

*In schimpe deetsi hem oec weten,
Dat hi alleen hoer boelkijn waer,
Des si doch niet en meynde een haer.*

Van Velthem, fol. 467:

*Daer wi en selen niet een haer
Reren (¹) dorren van anxte groot.*

Der Lek. Spiegh. II. 439:

*Hi was ooc gedrinct mit venine,
Ten scade hem al niet een haer.*

ald. III. 64:

*Hoer oeghen heeft si wel verbonden,
Soe datsi niet en sach een haer.*

D. Doctrinale, 28:

*Wi selen in allen steden
Met starcken gheloeve beden,*

(¹) *Reren* is schreyen, schreeuwen, brullen, zoowel van menschen als van dieren gezegd; hoogd. *reren*, *rören*, middelh. *reran*, angels. *rarian*, eng. *to roar* (Schmeller, III. 120). Willems, Mengel. 55:

*Wie heeft den dorper daer gemeert,
Int dal daer die duwel reert?*

Vad. Museum, I. 70:

*Die honden spronghen den esel om
ende waenden dat ware een wilt.
God, here! hoe lude hi doe reren baghan.*

*Ende twivelen niet een haer
Van dien dat wi bidden daer.*

Lancelot, B. II. vs. 18712:

*Lanceloet en verpordem niet een haer,
Al sach hi tswert op hem getrect daer.*

Maerl. Sp. Hist. II. 183:

*Maer alsi niet en vant een haer
Ane, daer hi ane talen ⁽¹⁾ mochte,
Vloe hi te barenteert ⁽²⁾ onsochte.*

⁽¹⁾ *Talen* is hier aanspraak maken; zie Dr. Halbertsma, Aanteekk. op Maerl. 315.

⁽²⁾ *Te barenteert* is ontkutst, ontsteld; dus t. a. p. 446:

— *ic waent hem dert*

*Else hi staet alte barenteert
Ende seghet dus al onverdocht:
Wie hevet mi indit strec brocht?*

Lancelot, B. II. vs. 3952:

*Walewein was gepijnt vander wonden,
Die hi hadde in die scoudere doe,
Te barenteert ende gepijnt soe,
Dut hitse gestelpen niet ne mochte.*

Zie wijders Huyd. op St. II. 84, en Dr. Halbertsma, Aanteekk. op Maerl. 19. De uitdrukking komt doorgaans voor als deelwoord met *te*, 't welk de kracht van *ver* heeft. Eéne plaats herinner ik mij buiten dien vorm, Van Velthem, fol. 122:

*Else vor hem soude spreken een man,
Te banteerdi in sine tale dan.*

d. i. ontsteldé hi. Het oudfr. was *barater*, *bareter*, en dezen zelfden vorm hebben de onzen ook, Kausl. Denkm. II. 188:

*Ne sijt niet te barteert,
Speghel hu in mijn claer anscijn.*

ald. 387:

*Mijn herte hu met trauwen mint,
Ende es te barteert so zeere om hu.*

d. i. ontsteld, onthutst; doch N. Reeks van Werken der L. Maatsch. VII. 1. 140:

*Van spise es hi te barteert,
Want de Sarrasinen ebben gewasteert
Bairier daer wi nu binnen zijn.*

is niet bedrogen, maar beroofd de beteekenis. In den zin van *verruilen*, en dan in 't imperf., leest men 't werkw. Vad. Mus. I. 47:

*Ik wisselde ende baerterde
mijn pasteide, ende verterde
om die ander, die soe wale o .*

Ook buiten de ontkenning werd *een haar* gebruikt om iets gerings te kennen te geven; b. v. Der Lek. Spiegh. I. 42:

*Want waert (t. w. het firmament) crancker dan een haer,
Ter eenre stede dan ter ander ziden,
Aerdrike zoude vervaren ende te gliden.*

d. i. want indien het firmament maar *het geringste* zwaker ware aan de eene dan aan de andere zijde, dan zou de aarde wegvallen. Blommaert, Oudvl. Ged. I. 10:

*Si moghen hier ligghen dusent jaer,
Eer si ons scade doen een haer.*

D. II. 18:

*Eer ghi ghetastet wel een haer,
Daer smolte wel een berch stabijn,
Diene worpe daerin.*

d. i. eer de tijd verliep, dat gij *een haar* betasttet. — Bij Marnix, Bienkorf, 204 verso, leest men: *sy en hadden niet een hayr opt hooft, oft het wiste wel beter.* Zoo hoort men nog wel eens zeggen: *ik wist geen haar op mijn hoofd daarvan*, dat blijkbaar verbasterd is uit het vorige.

In het middelhoogd. was *nicht ein har, nicht ein kleines har*, zeer gewoon; zie Grimm, Gr. III. 731, en vooral Benecke, i. v. Wat Grimm zegt: »Wir sagen heute: du bist nicht ein haar besser, nicht um ein haar schöner» — is ook op onze taal toepasselijk.

Als tot de dierenwereld in betrekking staande, of van de dieren ontleend zijnde, komen verder in aanmerking de schulp; Der Minnen Loep, B. II. vs. 2302:

*Soe en gavicker niet om een schulp,
Om al dat crancheit soude wercken.*

Houwaert, de vier Wterste, 79:

En wilt de doot niet achten twee schulpen.

Als voorwerpen van geringe waarde gebruikt Marnix *de mosselschelpen*, Bienkorf, 110: *Hebben de Catholicken dan niet een goede ende sachtmoedighe God, die hem also met mosselschelpen laet betalen?*

De koot, Reinaert de Vos, vs. 6101:

*Doe bad ge Isegrim om wat;
Maer hi gaf u niet een koot.*

De hondsvot, 't Vermaaklijk Lottooneel van Holland, I. 166:

Een goed Lot:

Of niet een hondsvot.

Als scheldnaam is anders deze uitdrukking méér gebruikelijk. De beteekenis er van wordt door Bilderdijk (Geslachtl. op *vot*) mijns inziens vrij wel uitgedrukt door *hondsjong*. De oorsprong van *vot* of *fot*, bij Weiland onzeker gesteld, ligt zonder twijfel in *fotte*, cunnus, bij Kil.; zie Bild. t. a. p.; het Brem. Nieders. Wörterb. I. 444; Schmeller, Bayer. Wörterb. I. 581; Eiselein, Sprichwörter und Sinnreden des deutschen Volkes, s. 177, 333 und 671; en Fortman, achter de Dichtl. Mengel. 30 (¹).

(¹) In den meest eigenlijken zin zal de uitdrukking moeten worden opgevat bij Focquenbroch, I. 37:

*Waar door zy toen als brave bazen,
De Reus, die hen gedurig zocht,
Eens lieten op een hondsvot blazen.*

Met den scheldnaam *hondsvot* wordt wel die van *hondsklink* verwisseld, b. v. Bredero, Moortje, 60:

*Ick heb wel eer een man in sijn oogen esien
Oft sulcken hontsklinck was, hoe seer ook dat hy pochten.*

Dez. Jerolimo, 28:

Die hongsklinck, wat hy mocht dat ick niet seggen en wil.

Milders, Klucht van Groengeel, 15:

*Als ick me wel overpeys, soo was Groengeel maer een hontsklink
en Marot.*

Fielebout, of de Dokter tegens Dank, 8:

— *Maar, Heerschop, kan*

Men altijd, als ien hondsklink leven?

Bij Weiland komt dit woord niet voor. Bilderdijk heeft er de juiste beteekenis van aangewezen in zijne Aantt. op Huyg. VI. 142. — Men heeft ook *matsfots*, Rusting, Geh. Duivel enz. 169:

Jou regte wisjewasjes vent! —

Kom hier jy matsfots als je bent.

Langendijk, Ged. I. 487:

De dreet, in Willems' Mengelingen, 41:

Hine gaver niet omme enen dreet.

Willems verklaart dit woord door *draad*, en Buddingh nam die verklaring over in zijn Archief voor Ond. en Opv. 157. Ik weet echter niet, dat onze ouden *dreet* voor *draad* bezigden: wel *draet*, zie boven bl. 108. 'k Denk derhalve aan *drete*, *dreete*, bij Kil. crepitus, merda. Zelfs nog bij Weiland kan men dezelfde spreekwijs vinden. Zij wordt ook opgehelderd door de zeggings: *he seggt nog Scheed nog Dröt*, bij Schütze (Holstein. Idiot. I. 261) en in het Brem. Nieders. Wörterb. (I. 258) voorkomende voor *hij spreekt geen enkel woord, hij zegt niets*. De uitlegging intusschen, die aldaar gegeven wordt, raakt kant noch wal. *Sheed* zou voor »Afscheid» zijn, en *Dröt* voor »Verdruss». Hoefer ontmoette dezelfde uitdrukking in zijnen Claws Bur (Denkm. Niederd. Spr. u. Liter. I.) vs. 683:

Enen buren van arden de nicht en wet

Van decreto efte codice schet efte dret.

d. i. een boer van aard (soort, geslacht), die van *decreto* of *codice* niet het minste weet. De Uitgever beseft, in zijne aant. op dezelfde plaats, dat de opheldering van het Bremische Woordenboek hier niet gelden kan. In stede daarvan vertolkt hij *schet* door »bescheid», en vraagt of *dret* ook het romanische »droit» kan zijn. Dit is, bij gebrek aan de kennis van ons nederduitsch, dat hier terstond den weg kon wijzen, eenigzins te verschoo-

Ik had den matfots in mijn macht,

En kon zijn vloot in brand doen steeken.

d. i. lafaard. — Dichtk. Praaltooneel van Neerl. Wonderen, I. 241:

Dien matfots echter, hoe bekommert ook door slagen,

Durft aan dat schrikgedrogt zijn bloden bast nog wagen.

Wie eene proeve verlangt, tot hoever geleerd vernuft buiten het spoor vervoeren kan, zie Bilderdijk op dit woord. De zin van *matfots* wordt duidelijk, als men het eenvoudig vergelijkt met *hondsfof*, en daarbij opmerkt, dat *mats* een wijfjeshond is, en van daar in verachtelijken zin *vrouw* beteekent; zie Schmeller, II. 660. De vloek *gants hondsfof!* (Gem. Parnasloof, I. 219) wordt (ald. 220) met dien van *gants matsfots!* verwisseld.

nen; doch erger is 't dat de Schrijver, door Grimm in de Gött. Gel. Anzeige naar 't schijnt te regt gewezen, zijne verkeerde opvatting nog tracht te verdedigen; zie zijn Zeitschrift für die Wissenschaft der Sprache, III. 211. Hij verlangt, bij de erkenenis van het eng. *dirt*, bewijzen, dat *dret* in het nederduitsch voorhanden is. Ieder woordenboek onzer taal zou hem dit bewijs hebben kunnen leveren.

Ter bevestiging — zoo noodig — van de bovenstaande verklaring, kan nog de stront dienen, Dietsche Warande, I. 21:

*Ick en vrager niet na enen stront,
Al seyt men dat ick ben amoreus.*

Voorts hebben wij nog de blaas, Lancelot, B. III. vs. 17154:

Sine achten op Gode niet een blase.

't Woord is hier genomen als in *varkensblaas* enz. Anders komt het ook voor als *geblaas*, d. i. wind. Dus V. d. Venne, Bel. Werelt, 17:

Wat een blaas! 't is maer een speultje.

en ald. 22:

Wat een blaas! waarom te schroomen?

In dezen zin heeft Benecke de uitdrukking: *din sele vert von mir als ein blas*, d. i. als een ademtogt.

En, vermoedelijk althans, de zaan, d. i. dikke melk of room; Vaderl. Museum, I. 83:

*dese broeders seiden: Stecti uut u granen,
bi lode! wi en gaven u niet ii sanen.*

Zij wordt bij de melk gevoegd, Van Zevécote, Ged. 213:

Ick hadde naer den stal geloopen heel gelaen

Met kasen ende wey, met soete melck en saen.

Six van Chandelier spreekt van een saan, wat het minder vreemd maakt van twee sanen te gewagen; Poesy, 224:

*En om de teeringh, in de maage, te doen klimmen,
Zoo zal een Hochemer ons drenken, met een saan.*

Doch ik acht daarmee de eenzelvigheid van dit *saan* met de *sanen* van den ouden dichter nog niet voldoende bewezen.

Als van leder vervaardigd komt hier de schoen in aanmerking, Maerl. Sp. Hist. II. 163:

Ghine achtles noit .ij. oude scoen.

Op eene andere plaats, D. III. 326, leest men wel:

Ne gere scoen en wilde soe roeken.

doch hier heeft men in den letterlijken zin: zij wilde zich om *geene schoenen* bekommeren, zij bekreunde zich om het gemis daarvan niet. Er volgt op:

Hare houet want soe in doeken.

Voor een geschikt hoofddekseel zorgde zij dus even weinig. Nog minder waard dan *een paar schoenen* zijn *oude schoenen*, Vlaerd. Redenr. 65:

Haer ziele zullen sy zoo veel als oude schoen achten.

En ontkenkend bij Datheen, Ps. 60, vs. 10:

Edom acht ick met zijn volck koen

Niet beter dan mijn oude scoen.

Marot en Beza, naar wier overzetting die van Datheen, naar ik meen, gevolgd is, hadden:

Sur Edom peuple furieux

Je jetterai mes souliers vieux.

en gaven dus wel aanleiding tot de „oude schoen”, maar niet tot de geheele afwijking van den tekst des israëlitischen zangers, welke door Van Effen te regt wordt gelaakt (1).

(1) Holl. Spectator, Vertoog 158. — Hoewel er uitleggers zijn geweest, die Davids gezegde: *op Edom zal ik mijnen schoen werpen*, verstonden als een teeken van oorlogsverklaring, gelijk wij zeggen: *ienand den handschoen toewerpen* (zie Nieuwlands Letter- en Oudheidk. Verlustig. II. 269), vatten nogtans de meesten het op als de voor-spelling eener onderwerping. In dien zin verkozen de vervaardigers onzer tegenwoordige berijming:

Ik werp Edom mijne schoe,

En eigen hem ten knecht my toe.

hoewel er echter, volgens Van Iperen, op hunne vergadering „veel over het *werpen van de schoe op Edom* was”. — Six van Chandelier had reeds:

Ook aan den schoenriem heeft men gedacht. Van Mander, Olijfbergh, 39:

Geen schoenriem *ghy van yemant zijt begeerich.*
Als voorwerp van geringe waarde kent men dezen ook uit de Gewijde Schrift, b.v. Gen. 14, vs. 23.

De teen komt voor in het Belg. Mus. VII. 73, waar Anna Bijns zingt:

Ik en gave om den keur niet mijnen minsten teen.
Z66 weinig verschilde aan het antwerpsch klopje de keuze tusschen Maarten van Rossum en Maarten Luther!
De uitdrukking intusschen schijnt niet van hare vinding; want Ziemann merkt op, dat het middelhoogd. *ein zehe niht* beteekent *gar nichts*.

Den nagel, en wel tot een bijzonder gebruik aangevend, treft men aan in eene spreekwijs, die de platte volkstaal nog wel doet hooren, en bij vroegere schrijvers niet ontbreekt, b.v. Van Paffenrode, Ged. 70:

Ik zie 'r oock al veel, die haar als groote kadets weten
te houwen,
En hebben duisende minder als niemendal, ja niet een
nagel om haar naars te klouwen.

Gem. Parnasloof, 219:

Op Edom werp ik mynen schoen,
Om, als een slaef, my dienst te doen.
Oudaen breidde die gedachte meer uit:
En Edom moet zich onder my verneren;
Ik geef een wenk, dat hy zich vaardig vind,
Zich nederbuig, en my den schoen ontbind.
Meer vrij, maar welligt naar ons taaleigen juist, zongen Camp-huysen:
'k Acht Edom voor mijn voete-wisch.
en Westerbaen:
Mijn voetveegh is den Edomijt.
Nog vrijer Vondel:
De streecken, Der Idumeen Zal ik vertreên.
't Minst fraai is voorzeker Pieter de Groot's vertolking:
Niet dan de zolen van myn schoen,
Heb ik tot ondergang van doen.
Van d'onbermhertige Edomskinderen.

*Hy stierf zoo kaal gelijk Jan Haagel,
En had gants Hondsfot niet een nagel,*

Pour bien grater zijn strontig gat.

Het afschrapsel der nagels zelfs diende tot vergelijking;

Van Mander, *Bucolica*, 178:

Sijn Richter self is hy, jae tot soo cleenen

Dinck als 't geschrab der naghels hy al vast

Hem selven wel in allen ondertast.

En Weiland heeft nog opgenomen: *hij is geen schrapsel van een nagel waardig.*

Zekere beweging der vingers noemen we een knip. Dezen vind ik bij Lydius, *Vrol. Uren des Doodts*, 301: *Alle andere dingen en zijn niet een knip weerdigh te achten.* Men hoort nog wel eens zeggen: *hij is geen knip voor den neus waard.*

Wat wij een *kras* noemen, d. i. een streep met eenig scherpgepunt voorwerp getrokken, heet ook een krits, bij voorb. in het *Brem. Nieders. Wörterb.* Dus leest men bij Bernagie, de *Goê Vrouw*, 8:

Ik heb over jou meid niet een krits te zeggen.

Het werkw. *kriskrassen*, voor een krassend geluid maken, is bovendien ook bij ons bekend.

Wat men bijt is een bit of beet, en ook daarvan ontleende men vroeger de ontkenning. Als onder anderen Six van Chandelier, *Poesy*, 396:

Voorts asch, voorts stof, voorts niet een bit.

ald. 422:

Maer hoe verdrietigh is 't verlangen

Wanneer men stil en eensaem sit,

Niet selden vangend niet een bit.

Marnix, *Bienkorf*, 181: *hare Propheten, die noch niet een beet en wisten van de ordinantien.* *Constth. Juw.* 319:

Dus niet een beet macht hem stichten.

Vlaerd. Redenrijckb. 139:

Of menense dat ick niet een beet van de roy weet (1)?
 Krul, Kl. van Drooge Goosen, 6:

— *o die vraegh lyckt ummers niet een beet.*

(1) *Van de roy weten is weten te ramen of te rekenen. Geen rooi van iets hebben zegt Bilderdijk te regt (Gesl. i. v.) is geen gissing, of liever geen rekening kunnen maken. Wij bezigen nog rooijen voor regelen, schikken, ramen enz. De uitdrukking dat is geen rooi, vroeger vrij gewoon, beteekende: dat schikt niet, houdt geen streek; zie de pll. door Epkema op G. Japickx uit Bredero bijgebracht. — Belg. Mus. II. 126, leest men: dats meerderen roy, waar Willems roy door roede, geeselroede, verklaart; de zin is: dat is beter gegist of geraamd. Vlaerd. Redenrijckb. 18:*

— *sy den wysen naam beminnen,*

Boven de wijsheydt self, en triewe hiet altyt moy

Bij 't nieuwsgierighe volck, al isset niet veel roy.

Wij zouden zeggen: al rooit het niet, al schikt het niet beter (dan het oude). Bredero, Boert. Liedtb. 40:

Flux quam duer an rumoeren

En raesden sonder roy

Heele waghens met Hoeren

Die wierpen vast met Hoy.

d. i. verward, door elkaar. De spreekwijs *rooi schieten*, raak schieten, treffen, in het Wbk. des Inst. op Hooft opgeteekend, komt ook bij Brandt voor, Leev. v. de Ruyter, III. 175: *hadt hy elyke stukken helpen afzien, om op dien brander rooy te schieten*. D. IV. 389: *tot dat men door de duisternis niet meer rooy of doel kon schieten*. Ald. 454: *daer d' Engelschen ook geduurigh met hun kanon op hebben geantwoordt, zonder veel rooys te schieten*.

Van dit *rooi* is het oudfr. *conroi*, *conroit*, middeln. *conroot*, d. i. rangschikking, geordende reeks of rij, en voorts: gevolg, gezelschap, stoet; zie Van Wijns Aant. op Heelu, bl. 162. Het werkw. *conroyer*, bij Roquafort ond. and. *arranger*, *ajuster*, komt in dezen zin voor in Walewein, onder den vorm *conreiten*, vs. 1385, van een arm, mank paard:

Men liet loopen harentare,

Nacht ende dag, waert heet of cout,

Winter ende somer in gont wout;

Ende hadde ghedaen wel menich jaer,

Dat mochtmen marken an sijn haer,

Dat hem also verwerret lach;

Dies was leden wel menighen dach

Dat gheconreit was of ghewreven.

Het oudfr. had insgelijks *arroi* en *desarroi*, orde en wanorde, zie Roquafort. Wat den oorsprong van deze woorden betreft, die in 't Gloss. op der L. Sp., i. v. *conroot*, onzeker wordt geacht: men verg.

De Schilder door Liefde, 58:

En die pro Deo recht, die vordert niet een beet.

De Decker, II. 27:

— 't en baet hem niet een beet.

Bredero, Moortje, 56:

Rept u van het bedrogh, noch van 't geweld niet een beet.

Bij denz. Kluchten, 9, wordt de beteekenis gewijzigd:

*O t'is sulcken suur-muyt, sy het niet een soete beet
an haer hiele lijf.*

Van dit *beet*, in den algemeenen zin van kleinigheid genomen, zeggen wij dagelijks *een beetje*, en dan met toepassing op alles: *een beetje geduld, een beetje water, een beetje tijd* enz. Althans dit is het algemeene gevoelen, dat op zich zelf zeer aangemelijk is, en door het hoogd. *bisschen* versterkt wordt. Bilderdijk echter is van eene andere meening. »*Beetjen* (zegt hij in de Geslachtl.) heeft niets gemeen met ons *beet*. Onze Grootvaders zouden dan, toen het by hen ingevoerd werd, niet van *een beetjen drinken, een beetjen gaan wandelen, een beetjen beter* en al zoo voort gesproken hebben." Alsof onze Grootvaders niet tal van uitdrukkingen hadden, die, letterlijk opgevat, ongerijmd waren! Maar wat is *beetje* dan? De Schrijver gaat voort: »'t Is een spottende nabootsing van de Hoogduitsche wanspraak, die *een bee* zegt voor het Fransche *un peu*, gelijk er vele by ons ingevoerd zijn uit eene *derisie* van vreemdelingen, doch die naderhand niet meer verstaan wordende, de taal bedierf." *Credat Judaeus Apella!* Ik houd het met de verstandige opmerking van Ten Kate: »By overdragt

het hoogd. *raiten*, rekenen, met zijne verwanten, bij Schmeller, III. 153—157.

Het zoo even vermelde *conroot*, naar de oude spelling *conroet*, werd weder gebruikt door Hofdijk, Muz. Alm. 1846, bl. 43:

Een heerlijke aanblik dat conroet!

De *oe* verleidde den Dichter 't woord op *doet* te doen rijmen, eene vergissing, die meermalen tot verkeerde opvatting aanleiding gaf. Zelfs de geleerde Schotel verviel er in, toen hij in de uitdrukking: *doe hi misse dede, so quam een hoep vuers op zijn hoeft, dat vele luden saghan — aan »een hoepel"* dacht. Zie Tilb. Avondst. 85.

komt van *beet* ons *niet een beet*, nihil, ne frustum quidem; en *beet-je*, *een klein beet-je*, frustulum, paululum. Dit woord *beet*, *beetje* past men zelf ook toe op alle weinigheid; als *een beetje bier*, en is in de spreektael zeer gemeen geworden onder Grooten en Kleinen, onder Deftigen en Geringe Liederen; dog in schrijftael vind men 't nog schaers: de algemeenheid van 't gebruik zal 't mooglijk eerlang dus in de penne ook wel doen gelden; want zoo gaet het met de overdragt der woorden, hoe oneigen zelf, als ze by elk over de tong loopen; *verba valent usu.*" Aenl. II. 119.

Voor zoo ver het leggen van een steek het werk van de hand is, voegt hier dit naamwoord, voorkomende bij Marnix, Bienkorf, 247: *hooghe questien sonder mate noch eynde, daer de kettlers niet een steeck in en sien.* Dez. Psalm 135, vs. 16:

S' hebben —

Ooghen, maer sien niet een steeck.

Ook Ziemann heeft uitdrukkingen in dezen zin: *er wirt gar blind, daz er niemer stic gesiht, niht einen stich geschen*; en *geen steek te kunnen zien* is eene onder ons nog dikwerf gehoorde zegswijze (¹). Schmeller, intusschen,

(¹) Wij hebben de uitdrukking *steek houden*, b.v. Nieuwland, Letterk. Verlost. II. 89: *geene vaste, noch steekhoudende kennisse der Godgeleertheid.* Bl. 439: *eene oude, doch geen steek houdende overlevering.* D. III. 61: *zoo de aanmerking steek houdt.* Bl. 299: *indien het steek houdt, 't geen Sanctius schryft.* Berkhey, Nat. Hist. v. Holl. III. 1104: *Dog ik twyffel zeer of zyne gissing, nopens de Scheepswaart, wel steek houde.* Kinker, Brieven van Sophië, Voorb. 7: *Dit gezegde toch kan geen steek houden.* — Bilderdijk zegt (Geslachtl. op *streek*) »dat steek houden niets dan gemeene onzin is, door de domheid veelmaals verbasterd van *streek houden*". Zoo lang echter bij het naaijen of het leggen van knoopen gezegd wordt, dat *de steek houdt* of *niet houdt*, zal die uitdrukking wel op andere zaken mogen worden overgebracht. Ook 't hoogd. zegt *stich halten*, dat Adelung op gelijke wijze verklaart. Daarenboven, *streek houden* is heel wat anders; namelijk: *den regten koers houden, zich bepaald op iets rigten.* Dus Macquet, Dichtl. Uitsp. II. 92:

die mede verschillende uitdrukkingen van dezen aard vermeldt (III. 611), verklaart ze door het goth. *stiks*, punctum, of *stick*, d. i. steilte, berghoogte. Mij dunkt, ons nederduitsch wijst hier den weg.

Verder een stip of stippel; Coster, de Rijke Man, 38:

— *en allijckwel weet de zoete vaer*

Van de saeck niet een stip mier als een aer.

Constth. Juw. 82:

Alle dees vertroostinge ghy van mijn verwachtende zijt,

Daer van sal u niet een stipken faelgeren mis.

Van Effen, Holl. Spectator, IV. 481: *die onnozele Schryvertjes merken niet, dat, in duizende gelegenheden, een heele drom van Goden geen stippel tot den zin toebrengt.* Ald. 720, wordt het woord op den tijd toegepast: *Hunne gansche aandacht — heeft geen stip tijds over om aan de driften gehoor te geven.*

Onder de letters kwam mij een o als ontkenning voor, in Van Elslands Dronke Brechje, 31:

Hy acht my minder dan een ootje:

Denkelijk zinspeelt men hier op *de nul*; zoo als in de nog bekende spreekwijs, Constth. Juw. 68:

Want ick sal daer niet meer dan een 0 in 't cijffer wesen.

Zegt men: *iemand in 't ootje houden*, dan beteekent het *cirkel of kring*.

Ook het woord, het bestanddeel der menschelijke taal, is als kleinigheid, en zoo bij ontkenning, enkele malen aangewend. N. Werken van de L. Maatsch. IV. 100:

Teerst, dat hi altesamen

Wanneer de storm verheft by 't zinken van den dag,

Hy geen gestarnt ziet, waer hy streek op houden mag.

Dit is eigenlijk gesproken. Overdragtig bezigt Hooft de uitdrukking voor *eenparig, met gelijken tred, voortgaan*, N. Hist. fol 641: *Arbeidt, wachten, t' schrap staan, hielden streek, en quaamen te korter om.*

*Vulmaect man si van lechamen;
 Dat hem niet ghebreect .i. wort
 Van dat .i. man toe behort.*

d. i. dat hem *niets* ontbreekt van wat tot een man behoort. Zoo ook Maerl. Sp. Hist. IV. 426; waar van Sente Machuut, die vernomen had, dat ergens ver in de zee een eiland lag, 't welk in liefelijkheid een Paradijs was, wordt verhaald:

*Hi ende sijn meester Brandaen de wise
 Ghereeden .i. scip, horen wi tellen,
 Met .xcv. ghesellen,
 Die beghevene moenken waren
 Ende ginghen heenen varen
 Oest, West, Zoot ende Nort
 Ende vernamenre niet af .i. wort.*

Wij zouden hier zeggen: zij vernamen *geen spoor*, of *blijk*, *niets* van het eiland. Overigens wordt de uitdrukking *niet een woord* bij onze vroegere schrijvers doorgaans, en tegenwoordig altijd, niet dan in eigenlijken zin gebezigd.

De uitdrukking *boe noch ba* hoort men wel eens bezigen; b.v. in *hij zegt boe noch ba, men hoort van hem boe noch ba* enz. Het wil zeggen *niet de minste lettergreep, niet het minste geluid*. Dus bij Staring, Ged. I. 121:

Daar kwam hij! zonder ba of boe.

d. i. zonder een enkel woord te spreken. Voor eeuwen reeds sprak men dus; b.v. Blommaert, Oudvl. Ged. II. 58:

*Uwe redene gaet den viant so na,
 Hine candere jeghen segghen bu no ba.*

d. i. uwe redenen brengen den vijand zoo in het naauw, dat hij er *niets* tegen in kan brengen. Deze zelfde spreekwijs komt bij onze ouden ook als ontkenning voor. Der Lek. Spiegh. I. 61:

*Alse dat kint wort gheboren,
 So en cant zien noch horen,
 Gaen noch staen, bu noch ba,*

Ende leit als een worm bina.

d. i. in het minste niet. De variant heeft *no bi no ba*, zie mijne Versch. 135. — N. Reeks van Werken der L. Maatsch. II. 142:

Wine wetenre af bu no ba.

d. i. niet het minste. Hoogduitsche dialecten hebben *buff noch baff*, *bif noch baf*, en zelfs het italiaansch *nè bu ne bà*; zie Muller en Weitz, in de Versch. t. a. p.

Hiertoe kan behooren *een ba*, Coornhert, Odyss. II. 150:

(Die) u noyt eer bewesen, maer achten voor een ba.

d. i. voor niets. *Ba* is anders een tusschenwerpsel, om walging of afkeer uit te drukken, als in *ba*, *hoe leelyk!* Luyken bedoelt dit, Vonken der Liefde, 73:

Daar treedt er een van achter op uw hielen

Te byster paar, en donker van gezicht,

Zeer monstereus, voor wereldlyke zielen,

Dat alle baa, en leelyk, voor hem zwicht.

of ook wel om onvriendelijkheid te kennen te geven; van daar *babok*, d. i. *een bok*, *die ba zegt*. Van Overbeke, Rijmw. 87:

Of zit Bootes wel, die babock, op de Wagen?

Van Effen, Holl. Spectator, III. 437: *babokken van knechts, die als doggen zelfs fatsoenlyke luiden van de deuren afbyten*. De Brune maakte van dit naamwoord een werkw. *babokken* of *babukken*, d. i. onvriendelijk toespreken, Bancketwerck, II. 227: *ouders, die haer jonghe kinders ezelen, en babucken, om dat zy juyst zoo veerdick niet en kunnen begrippen, enz.*

Bekend is de uitdrukking *dit en dat* als onbepaalde benaming van menigerlei zaken, zie Versch. 131. Zoo was dit noch dat vroeger ook eene ontkenning, b.v. Der Leken Spieghel, I. 23, van de engelen:

Si en vollen ghene stat,

Noch si en weggen dit noch dat.

d. i. zij vullen of beslaan geene plaats, en hebben

niet het minste gewigt. — D. Doctrin. 175, van den rijken vrek:

*Hi es arm altoos, waerlike,
Maer sine kiste si es rike,
Want si es vrouwe van den scatte:
Hine heefter aen dit no datte,
Maer hi hoedsi spade ende vroe
Datter gheen dief en come toe.*

Het enkele aanwijzende voornaamwoord dat wordt eveneens aangetroffen, bijv. De Decker, I. 205:

Zal hy daerom iet meer, iet hooger zyn geschat?

By Mammon, niet een myt, niet enen duit, niet dat.

Om deze uitdrukking wel te verstaan, moet men zich er bij voorstellen, dat de spreker haar door eenig gebaar vergezelt, hetwelk haar opheldert; gelijk in 't algemeen de platte volkstaal door wat men hare uiterlijke welsprekendheid zou kunnen noemen, krachtig ondersteund wordt (¹). Men stelle zich voor dat de spreker, als hij

(¹) Ten zij men hierop acht geeft, zijn sommige uitdrukkingen in den gemeenzamen stijl onzer vroegere schrijvers onverstaaenbaar. Men zwoer bij voorb. *bij mijn zieterna*, eene uitdrukking op zich zelve niet te verklaren; doch duidelijk voor wie weet, dat men een lichaamsdeel bedoelde, 't welk men uit wellevendheid niet noemde, doch, zich ten halve omdraaijende, aanwees. Zij was zeer gewoon, b.v. Huygens, I. 607:

Wel by men sieterna, dat benne braeve streke.

Vos, Oene, 8:

Bij men zieter nae, hy et de Droes betoovert mit ien pruimestien.

Klucht van den Pasquilmaker, I. 15:

Ja by myn sieterna hy gaet schuyven.

Is. Vos, Robb. Leverworst, 13:

*Ik loof by men sieter nae dat het Sinte Cicilia met heur musyk en
aller Engelen is.*

Paffenrode, Ged. 155:

Ze kost me, by men siet 'er nae, haer leven niet beter raken.

ald. 179:

By men siet'er nae, hy heeft'er af. —

Van Effen, Spect. I. 68: *Ik gaader wel vyftig maal op een dag na kyken, en 's nachts kan ik 'er, op men sieterna, geen oog van toe doen. —* De spreekwijs werd niet altijd begrepen, zoo als men op

niet dat zegt, te gelijkertijd een knip met de vingers geeft, en dus bedoelt: *geen knip waard*; of dat hij de ledige hand plat uitstrekt, als wil hij zeggen: *zoo veel als daar op mijne hand ligt*, of wat van dien aard meer zij.

Als eene uitdrukking van vrij onbepaalde beteekenis kent onze volkstaal een brui. Even als het werkwoord *bruijen*, wordt het zeer verschillend toegepast. Het Brem. Nieders. Wörterb. (I. 147) verklaart *brue* door *kwelling*, *plagerij*; Halma legt het woord uit door *stoot* of *slag*. Doch *brui* geeft ook te kennen allerhande voorwerpen, wat men anders wel *een boël* noemt, en zoo ook zaken, welker regten naam men niet weet of verzwijgen wil. Zoo zegt de dienstmeid bij Langendijk, Ged. II. 209:

*Zie daar, daar staat de brui: 't is lang genoeg geweest;
Ik werk niet meer. —*

mag maken uit de verminkingen, die zij onderging, b.v. Focquenbroch, Werken, I. 491:

— *met die lui*

Is by myn zieter niet te gekken.

Rusting, Werken, I. 46:

Zy riep: gy onbeschoften bloed!

Ik zal u by myn zieker wyzen,

Hoe dat men met een ouden gryzen

Met reverentie leven moet.

Bredero, Griane, 39:

't Is die versoorde papeters al goet enoogh, by mijn siecken.

Van Huls, Ged. 81:

* *Hoor eens van over duizend jaar,*

Ja vier maal duizend by myn zieken,

Homerus, en noch ouder Grieken, enz.

Verziende Ontoovering van de Gravin Trifaldi, 24:

— *By myn zieken*

't Was my vergeten —

Bredero, Griane, 43:

't Waer by myn sier niet goet, datme nou een schijvalck te moet quam.

Id. Lucelle, 36:

— *ick zweer 't hem by men sier,*

Ick sel hem soo knelis duyvelen —

Id. Moortje, 59:

Ick souw hem by men sier, gaen vliegen in sijn licht.

d. i. het huisraad. Ald. 266:

Maar 'k weet van legers noch van zulken brui te zeggen.

Hetzelfde woord werd vroeger in den gemeenzamen stijl dikwerf als ontkenning gebruikt. *Niet een brui zegt zoo-veel als niet het minste ding, niets hoegenaamd.* Dez. II. 192:

't Is hier byzonder druk met kussen,

En ik kryg niet een brui, voor 't bystaan, ondertussen.
ald. 342:

Die lompe botmuil weet van alles niet een brui.

Lottooneel van Holland, I. 7:

Drie jonge luy;

Liever wat, als niet een bruy.

ald. 200:

Zoo zy myn kaal² beurs niet een bruy willen geeven,

Moet ik uit 't looten scheyen voor al myn leeven.

Van Elsland, het Lotery-Leeven, 33:

*Je maakt het als eyeren die uytloopen, en past ook niet
een bruy op je fatsoen.*

Gemeng. Parnasloof, 46:

't (beestje) Scheen te hebben Ezels ooren,

En 't had niet een brui verstand.

ald. 56:

'k Vond daar iets, ik teeg aan 't rymen,

Maar het lukte ook niet een bruy.

en 302:

'k Agt dat geluk ook niet een brui.

Dat het opslaan, keeren of wenken der oogèn meermaalen gebruikt werd, om een kort tijdsbestek aan te wijzen, is door mij vroeger opgemerkt en gestaafd (¹). Der-

(¹) Verscheid. 254. — Aan de daar bijgebragte voorbeelden voeg ik de volgende toe. Der Lek. Sp. I. 16:

Also sine wijsheit diep

Alle dinc van niete sciep,

Also soude hijt ontmaken saen,

Alle in een oghe opslaen.

gelijke spreekwijzen gingen over tot kleinigheid in 't algemeen en zoo ook tot ontkenning. Dus een oghen winc, N. Werken van de L. Maatsch. III. St. II. 114:

*prijs, die in ladders tonghe hinc,
was noyt wert eens oghen winc,
onder die goede waerde.*

ald. 23:

*Si waren, also las ic,
Also luttel als een oghenblic
In die glorie. —*

D. II. 410:

*Ende elke ure die es voert
Ghedeilt op soe corten oert,
Dat elc cume heeft bevaen
Vander oeghen een opslaen.*

Blommaert, Oudvl. Ged. III. 5:

*Der werelt maescel was ghedaen
Eer men .i. oghe op soude slaen.*

ald. 66:

*Si worden verresen alsoe saen
Dat men een oge op soude slaen.*

Van Velthem, fol. 462:

*Alle sele wie daer op staen
Goed ende quade, sonder waen,
In alsoe corten uren alsoe saen
Alsmen een oge op mochte slaen.*

Zoo als men in het bovenstaande eene tijdmaat ontleende van de beweging met het oog, had men er ook van de hand. Kiliaan: »handwijle, momentum temporis; handwijligh, momentaneus. N. Reeks van Werken der L. Maatsch. IV. 97:

*Aldus doe ic u verstaen,
Dat die planeten, ende tfirmament,
Deen iegen dander rent.
Ende, hadt niet God ghevoucht,
Ene hantwile, dat vermoet,
Soude die werelt niet geduren.*

Van Mander, Olijfbergh, 51:

Misdader hier van een hantwijlich sterren.

Vondel, Voorr. van Het Pascha: *geduerende den handt-wylschen tydt van syn vliende leven.* Zoo ook 't middelh. Gudrun, Str. 394: *nicht einer hende wile; Ziemann: »hant-wile, die zeit in der man eine hand umwendet'.* Bij Schmeller vindt men van dat *umwenden zelf* (II. 207) *das Handleinwendlein*, diminutiefvorm voor »Moment, Bischen”.

d. i. de lof, door 's vleijers (¹) tong gegeven, had *nooit de geringste waarde* onder de goede gastheeren.

Winc werd, zoo als ik meen getoond te hebben, met *twinc* verwisseld, en van daar de ontkenning met een *twinc*; Der Minnen Loep, I. 50:

(¹) Ik zie geene reden om *lodder* hier, met den geachten Uitgever, op te vatten in den bepaalden zin van *tafelschuimer*, die, naar ik meen, niet uit onze ouden kan gestaafd worden. Ik geloof dat Schmeller (Bayer. Wört. II. 525) het woord juist omschrijft door »een mensch, die zich aan een liederlijk leven, inzonderheid aan spel en potsen, overgeeft.” De beteekenis van *liederlijk mensch* is duidelijk, Belg. Mus. VI. 308:

*Up dien dach kiesien de voghelkine
Hare ghenooten in den woude,
Die hebben van des winters coude
Langen tijt ghehadt zware plaghen.
De lodder sprinct oec huter haghen,
Ende comt met verberrende schenen:
Dat sonneschijn is nu sijn meenen.*

Wat in den Statenbijbel, 2 Machab. 6, vs. 14, heet »met hoeren in *luyheydt* leven”, is in den Bijbel van 1477 uitgedrukt door »*loddernie* doen met lichten wiven”. Zoo ook Vaderl. Museum, I. 85, van zeker klooster:

— *ledeghe, ledeghe loddernie
Wert daer ghecleet, seit men mie.*

In 't middelhoogd. worden *lotter* en *spilman* dikwerf bij elkander gevoegd; dus bij ons, Blommaert, Oudvl. Ged, II. 32: *hi verroukeloosde de kerke ende Gods dienst, maer lodders ende leckers ende speelmans, sulke lieden so ghaf hy ghelt omme ydelheden der weerelt.* — De potsenmaker tracht dikwerf door laffe vleijerij zijn hof te maken, en van daar voorts de beteekenis van *lage vleijer*, *pluimstrijker*, als in den tekst, en ook N. Reeks der Werken van de L. Maatsch. II. 161:

*Hort, her Coninc, ende staet bi:
Ic segge dat al logene si
Dat die grave seide, fi
Hem, dat hüt nie dachte,
Ende ghi, her coninc, die nie wrachte
Bi soe quaden lodders rade,
Dat ghi siüt coninc, dat es scade.*

Zulk slag van menschen was bij weldenkenden weinig geacht en zoo werd het woord toegepast op een *laag*, *verachtelijk mensch* in 't algemeen, Kausler, II. 590:

*Du waers mi liever eens lodders sone
In dien du waers der doghet ghewone,*

— minne soect die beste uut,
 Die edel zijn ende reyn van sinne.
 Daer wilsy altijd wonen inne:
 Want daer mach sij wat in wercken,
 Ende in desen groeten stompen stercken
 En mach zij winnen niet een twinc.

Ende wel gheseedt ende wel ghemoet,
 Behendich, hovesch ende vroet;
 Dan du waers eens grauen kint
 Enter doghet en hads een twint.

Lancelot, B. II. 3094:

Alse die ladders in die kerre daer
 Den ridder saghen, si liepen daer naer
 Ende warpene met lingenen ende met messe.

d. i. die kerels in de kar wierpen den ridder met *sijk* en *mest*. — Jacob van Oestvoren, aang. bij Buddingh (Een paar bladen uit de Geschied. der Kerkherv. bl. 69):

— moerdbranders, dief of mordenaer,
 Zerouers of verraders swaer,
 Boerssniders ende alle ladders mede,
 Die quade fouten hebben onder haer leden.

De beteekenis van *vleijer*, door mij zoo even toegekend aan *lodder*, wordt door prof. Siegenbeek ook toegeschreven aan *loeder*, dat dan een andere vorm van 'tzelfde woord zijn zou; N. Werken der L. Maatsch. V. II. 137:

Nochtanne, dair so allene zat,
 Wijsde hair redene den rechten pat,
 Al volghede so den loeder.

Intusschen houd ik dit *loeder* voor wat anders, en wel voor 'tzelfde met het middelhoogd. *lueder*, *luoder*, eng. *lure*, fr. *leurre*, d. i. aas, lokaas, zoowel in goeden als in kwaden zin (zie Schmeller, II. 442, en Benecke). Maerlant zegt: »Medea volgde *het lokaas* (der misdadige liefde, die zij voor Jason had opgevat) hoewel de rede haar 't rechte pad wees". De dichter laat nog volgen: »De wil hield het roer (stuurde haar), al was de rede wijzer". Zoo leest men N. Reeks van Werken der L. Maatsch. III. 201:

Die magt seide: wet vorwaer,
 Jonfrouwe, dit es swaer;
 Maer ic selve dloeder vant
 Daer ic met come ter hant.

Waar Mr. v. d. Bergh te regt aantekent: »*Loeder*, lokaas. Kil. *loejer*, revocatorium, illecebra". Zoo lees ik in het HS. Die bedinge ende lamentatie van den pelgrim totter Moeder ons Heren:

Vrouwe, du biste die loeder

d. i. niet het geringste. Drie andere plaatsen (uit Hillegaersberch, en uit den sedert in druk verschenen *Minnen Loep*, B. I. vs. 2277 en B. IV. 947), in de *Versch.* 253 medegedeeld, zal ik hier niet herhalen.

Twinc werd al verder *twint* (*twent*), en van daar de ontkenning, niet een *twint* (een *twent*), bij onze ouden op elke bladzijde voorkomende. Eenige voorbeelden mogen hier niet ontbreken. *Blommaert*, *Oudvl. Ged.* I. 72:

*In die waerderebbe (garderobe) es hi comen,
En heeft die ghelieve vernomen
Doot liggende allē beide.
Een twint hi doe niet en seide,
Al waest dat hem seere deert.*

Reinaert de Vos, vs. 6739:

— *dat been, dat gi mi gaeft,
Daer had gi tvlesch al af ghecnaecht,
Dat daer niet een twint was aen.*

N. Reeks van Werken der L. Maatsch. II. 266:

*Onser ghichten, her ridder coene,
Dunct mi, en hebdi twint te doene.*

Lancelot, B. II. vs. 2063:

*Hi sprac: Hoe mochtstu mi maken dan
Rike, du best selve so arm man
Dattu ne heves een twint.*

ald. vs. 37074:

*Want thof bleef soe bloet nu
Van goden ridders, secgic u,
Dat si vive niet bliven omtrent,*

Daer alle sondaren in vinden moeder.

Waar van *Maria het lokaas* of de *lokspijze* niet vreemder gezegd is, dan van eene *Martelares*, dat zij »de loeder van den demoed zoekt» bij *Graff*, *Diutiska*, II. 155:

*Ir reines herze strebts
Ze criste mit stetim fluge;
Ir begirde ane luge
Suhte der demut luder.*

of dan *der werlde luoder*, *mundi illecebrae*, en dergelijke. Men ziet er uit, hoe wijd de beteekenis eens woords kan verschillen na verloop van eenige eeuwen: *Maria — een loeder!*

Daermen op micken mochte een twent.

ald. vs. 39110:

Die joncfrouwe boet hen allen, twaren,

Gichten ende scoenheit omtrent;

Maer sine wildens niet een twent.

D. Doctrinale, 307:

Sine micten op eneeheit twent.

Karel de Gr. 238:

Wat hulpt, wie en mogen, meer no men,

Een twent gedaen jegen hen.

Der Leken Spieghele, III. 270:

Subtylheit noch argument

En sullen daer helpen een twent.

Kausler, Denkm. II. 60:

In (ic en) hadde hope niet .i. twent,

Te ghenesene nemmermeer.

s. 113:

— *Dangier, ghi hebt onrecht,*

Dat ghi dus desen arem knecht

Hout in dit zware torment:

In hem sie ic misdaet twent.

N. Reeks van Werken der L. Maatsch. III. 99:

Here, des en wondere u twent.

Van den vorm *twent* voerde ik meer voorbeelden aan dan van *twint*, omdat de eerste zeldzamer voorkomt dan de laatste: beide zullen, in hunne verschillenderlei toepassing, nu wel genoegzaam gestaafd zijn ⁽¹⁾.

Als vierden vorm heb ik te vermelden een *twinden*, mij éénmaal voorgekomen, N. Reeks van Werken der L. Maatsch. III. 12:

Eusebia die onberaden

Was, ontboet hare liede al,

Ende vragedem watsi doen sal

(1) Volgens B. Boers, Beschrijving van het eil. Goedereede en Overflakkee, 57, is op genoemd eiland in gebruik *twint*, *twinte*, voor *terwijl*, *intusschen*. Of dit ons oude *twint* zij, dan wel of het zamenhangt met het eng. *twene*, waarvan *atwene*, *bytweene*, nu *between*, *tussen*, beslis ik niet.

*Metten orloge daer si an
Een twindeken niene can.*

Dit woord laat zich vergelijken met de reeds (Versch. 256) door mij aangehaalde diminutiven in het middelduitsch: *augwendlein* en *zwinkerlein*, die bij Schmeller dus vermeld staan:

»Das Augwendlein. (In 't Beijersch dialect) *keen Augwentl*, keinen Augenblick, nicht das Geringste.”

»Das Zwinkerlein. *Kain Zwinkerlein*, nicht ein Bischen, nicht das Geringste. Cf. Augwendlein.”

Augwendlein komt letterlijk overeen met *Handleinwendlein*, dat dezelfde beteekenis heeft, zie boven bl. 145.

De vroeger door mij gegevene en nu weder herhaalde verklaring van *twint*, *twent*, door *twinc*, *twenc*, *wink*, *wenk*, is door sommigen goedgekeurd, maar heeft ook bij enkelen bedenkingen uitgelokt. Ik vind nu geschikte gelegenheid, daarbij stil te staan.

De Hoogl. Lulofs oordeelde, dat ik »naar een wenk van Grimm, den spijker op den kop had geslagen” (1).

Prof. de Vries verklaarde »de bewijzen zoo bondig, dat het veelbesprokene vraagstuk over de afleiding van *twint* thans wel als opgelost zal moeten beschouwd worden” (2).

De heer Leendertz heeft mijne afleiding mede met blijkbare goedkeuring vermeld (3).

Behalve deze stemmen heb ik nog — althans zoo ik mij wel herinner — twee andere vernomen, doch in minder gunstigen zin.

Mr. van den Bergh verklaarde in De Gids (4), dat ik hem nog niet had overtuigd, tevens erkennende, dat zijn eigen gevoelen nog grootelijks bevestiging behoefde. In gelijken geest sprak hij later nogmaals (5).

(1) Handboek van den vroegsten bloei der Ned. Letterkunde, 416.

(2) De Referent, 1844, bl. 514.

(3) Van den Sacramente van Amsterdam, bl. 27, en het Glossar. op Der Minnen Loep.

(4) 1845, n°. 6, bl. 460.

(5) N. Recks van Werken der L. Maatsch. III. 345.

Dr. Halbertsma, eindelijk, meende bij zijne door mij afgekeurde afleiding te moeten blijven, en vroeg eenige bewijzen tot staving der mijne (¹).

Dankbaar voor de bescheiden wijze, waarop zoowel de af- als goedkeuring van mijn gevoelen door onze vaderlandsche taalgeleerden is te kennen gegeven, wensch ik thans even bescheiden de gemaakte tegenbedenkingen te toetsen. Ik zal mij voornamelijk bij den laatstgenoemden Geleerde te bepalen hebben; niet alleen omdat deze eene eigene meening uitsprak, maar ook, omdat, zoo zijne vragen zijn opgelost, tevens de bezwaren van Mr. van den Bergh grootendeels zullen zijn opgeheven.

Dr. Halbertsma zegt: »Men heeft mijne afleiding van *twint* (door *twin*, draad) betwist, doch niet anders bewezen, dan dat *twint* en *twink* tot dezelfde einden gebruikt zijn. Bovendien *twink* kan overgaan in *twint*, maar niet in *twinde*, waaruit *twint* ontstaan is, als blijkt uit het dim. *twinde-ken*, draadje. H. v. Limb. VII. 394. Ook vraag ik het bewijs, dat in onze voorstellingen, zoo als zij zich door de taal uitdrukken, een oogwenk eerst geldt voor een oogenblik, later voor eene beuzeling; of met andere woorden, dat een klein stukje van den tijd, een klein stukje van het stof gold.»

Oogwenk en *oogenblik* hadden niet onderscheiden behoeven te worden. Een *oghenwinc*, een *oghekeer*, een *ooch opslag* en wat er meer was: deze uitdrukkingen komen daarin met *oogblik* of *oogenblik* overeen, dat zij allen de beweging aanduiden van het oog of de oogleden, en bij toepassing den tijd, voor die beweging vereischt. Dat zulke uitdrukkingen voor tijdmaat golden, is door mij bewezen. De vraag is derhalve alleen, of het tegen den geest der taal strijdt, dat eene kleine tijdruimte tot maatstaf diene voor stoffelijke voorwerpen. Hierop aarzel ik geen oogenblik, neen te antwoorden, en ik meen het in dit opstel vrij duidelijk gemaakt te hebben, dat

(¹) Aanteckk. op het Vierde Deel van Maerl. Spieg. Hist. bl. 48, de noot.

het in den aard der taal ligt, alle voorwerpen, van welken aard ook, tot maatstaf voor iets gerings, en daarna tot ontkenning, aan te wenden. Indien dan tot dat einde ieder ding, tot zelfs een onstoffelijk toe, wordt gebruikt en op de tegenstrijdigste wijze toegepast; waarom zal een stukje tijd dan zijn uitgesloten? Waarom zou ook bij onze ouden *niet een twink* of *twint brood* minder mogelijk zijn, dan bij ons: *een beetje tijd*? De zaak is, dat het begrip van het tot maatstaf genomen *voorwerp* gansch verloren gaat, en alleen dat van *maat* overblijft. Doch eigenlijk kwam de vraag van Dr. Halbertsma volstrekt niet te pas. Waar uitdrukkingen als *niet eens oghen winc wert* bij ons, *nicht ein twinck* (bij Grimm), en *nicht ein Augwendlein, kein Zwinkerlein* (bij Schmeller) bewezen zijn in de taal te leven of geleefd te hebben, om *niets, niet het geringste*, uit te drukken, daar is de zaak uitgemaakt, en voor geen bedenking vatbaar.

Bovendien, indien de overgang van *twint* (wenk) tot *twint* (beuzeling) zwaarigheid inhad: ik zie niet, dat het gevoelen van Dr. Halbertsma, naar hetwelk *twint* draad beteekent, de voorkeur zou verdienen. De zaak ware dan toch slechts in omgekeerde orde ongerijmd. In het ééne geval wordt een stukje tijd voor een stukje stof genomen; in het andere geldt een stukje stof voor een stukje tijd. Mij dunkt, de gevallen komen tamelijk wel overeen. Dat die laatste overgang, van *twint*, dat *draadje* zou moeten beteekenen, tot eene tijdruimte, werkelijk zou bestaan, behoeft ik allerminst te herinneren aan den Schrijver, die, ook blijkens het boekdeel *Aanteekeningen op Maerlant*, dat voor mij ligt, zoo buitengewoon in de schriften onzer ouden ervaren is. Ik noem alleen de uitdrukking *een twint sparen*, een oogenblik wachten of vertoeven (').

(') Bij voorb. Karel de Groote, 228:
Eest logene so willic daer
Emmer ten naesten Meye varen

De Schr. erkent voorts, dat door mij is bewezen, dat *twint* en *twink* tot dezelfde einden gebruikt zijn, en dat *twink* kan overgaan in *twint*; maar ontkent »dat *twink* over kan gaan in *twinde*, waaruit *twint* ontstaan is, als blijkt uit het dim. *twinde-ken*, draadje”. Het is verre van mij te beweren, dat *twink* zou overgegaan zijn tot *twinde*; ik beweer integendeel dat *twinde* nooit bestaan heeft, zoo min als *twin*, waaruit, door achterplaatsing der *t*, *twint* zou zijn voortgekomen. *Draad* is bij onze ouden *twine*, *twijn*, en al wilde men nu dit voor één houden met *twin*: ik verlang voorbeelden, dat onze ouden *twin* of *twine* of *twijn* of *twinde* gebezigd hebben in den zin van een *twint*. Zelfs het overigens bij hen bekende woord *draad* heb ik in dien zin wel later, maar niet in hunne werken gevonden. Het diminutief *twindeken* is ook niet noodwendig van *twinde*, maar van *twint*, even als *kindeken*, *windeken*, van *kint*, *wint*, enz.

Zoolang derhalve het bestaan der vormen *twin* en *twinde*, of het gebruik van *twint* voor *draad*, niet is gebleken, blijf ik de uitlegging van Dr. Halbertsma, voor welke zich ook Mr. van den Bergh, hoewel weifelend, heeft verklaard, verwerpelijk achten. Ik ben door beider wederlegging versterkt in de overtuiging dat *twint* niet anders is of zijn kan dan *twink*, *wink*, *wenk*, en voed de hoop, dat hetgeen door mij voor die afleiding op nieuw is aangevoerd, hun zal toeschijnen, de zaak boven redelijken twijfel te verheffen.

Niet alleen de *wenk* van het oog: ook het oog zelf is voor de ontkenning geschikt geoordeeld. Zoo althans versta ik de volgende plaatsen uit Van Velthem, fol. 230:

*Die coninginne oec, sine nichte,
Beval hem, dat hi Vlaendren slichte,
Ende wat hi vint boven der erde,*

Ende een twint niet langer sparen.

Reinaert de Vos, vs. 2017:

*Gaet, gereset die galge, of gi
Een twint mi langer niet ne spaert*

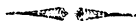
*Dat hy 't al levere ten swerde,
 Man, Wyf ende oec Kint,
 Eer hi weder vor haer wint (terugkeert),
 Dat hi oge en late te live.*

d. i. hij late *niets* in het leven. Fol. 265:

*Hadden die Vlaminge vort geronnen
 Doen die wych dus was verwonnen,
 Daer ne waer niet een oge bleven,
 En hadd'em aldaer opgegeven
 Sonder stoet, ende sonder slach.*

d. i. zegt Le Long, ik meen te regt: *niet het minste.*

Gewoner, eindelijk, is het zeggen een oogvol, dat nog wel gehoord wordt. Wat men er meê bedoelt, blijkt uit Van Effens Holl. Spectator, I. 185, waar op de vragende aanmerking: *Toen kreeg je buiten twyfel noch wel een Rok er by*, geantwoord wordt: *Een Rok? Mynheer, een Rok? geen spel (speld), niet zo veel als ik in myn oog kan bergen.* — In den gewonen vorm der ontkenning heeft Halma: *ik heb geen oogvol water in mijnen bak; ik heb geen oogvol hout op mijnen zolder.* Dus zegt Le Long, de uitdrukking: *als mosschel visch, een twint niet bet*, verklarende: *als de mosselen by de visch, niet een oog vol beter*; zie Van Velthem, fol. 265; en in den Willem Leevend leest men, VI. 60: *Zy is echter geen oogvol mal met hem.*

VERKLARENDE WOORDENLIJST

OP DE

KANTTEKENINGEN VAN DEN STATENBIJBEL.

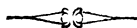

Indien de belangrijkheid van een werk mag worden afgemeten naar den tijd, dien het onder handen was, dan zal de Woordenlijst, in de volgende bladen vervat, niet het minst gewigtige gedeelte van mijnen letterarbeid uitmaken. In de Voorrede mijner ten jare 1837 uitgegeven *Taalkundige Handleiding tot de Staten-Overzetting des Bijbels*, gaf ik het voornemen te kennen, de verouderde woorden, die in de Kantteekeningen dier Overzetting voorkomen, op te zamelen, en »als bijdrage tot de taalkunde te bewerken voor het Taalkundig Magazijn”. Het »Magazijn” is sedert dien tijd voortgezet, gesloten en wederom door het »Archief” vervangen, zonder dat aan één van beide de Kantteekeningen haren cijns hebben geleverd. De reden hiervan lag aanvankelijk in den tragen en telkens door andere werkzaamheden afgebroken voortgang van het opmaken der Lijst, en daarna in de uitgebreidheid, welke zij verkreeg. Al spoedig bleek mij, dat het stuk van te grooten omvang zou worden, om in het Magazijn of het Archief te worden opgenomen, en dit was een spoorslag te minder tot zijne voortzetting en voltooiing.

Thans eenmaal ten einde gebragt zijnde, geloof ik, dat de Woordenlijst — het *Woordenboek* mogt ik liever zeggen — door het lange tijdsverloop, dat hare verschijning voorafging, niet heeft verloren. Ik vond toch nu gelegenheid, bij sommige artikels wat meer opzettelijk stil te staan, en aan het reeds opgeteekende al gaande weg nog iets toe te voegen.

Is alzoo aan den eenen kant geene uitvoerigheid geschroomd, waar ik meende nuttig te kunnen zijn: aan den anderen kant is de Lijst zoo veel mogelijk bekrompen, en ontdaan van uitdrukkingen, welke of bij de schrijvers der zeventiende eeuw vrij gewoon waren, of reeds in de Handleiding uit den tekst der Bijbelvertaling werden gebragt en aldaar voldoende toegelicht. Waar echter voor die vroegere behandeling één of meer nieuwe bewijsplaatsen niet overtollig waren te achten, zijn ze niet altijd voorbijgegaan.

Een blik op dit werk zal, naar ik meen, onder anderen tot twee opmerkingen leiden: vooreerst, dat in de Kanttekeningen van den Statenbijbel verscheidene merkwaardige woorden en taalvormen voorkomen, die elders of in het geheel niet, of zeer schaars worden aangetroffen; en ten andere, dat de geleerde Bijbelvertalers der zeventiende eeuw hunnen stijl in niet mindere mate met hoogduitsche taaleigenheden besmetteden, dan sommigen godgeleerden van den tegenwoordigen tijd wel wordt nagegeven.

Achter lande, d. i. door het land heen. Gen. 4, 32:
„lange dwalende achter lande.” Zeer gewoon is dit
zeggen bij onze ouden, zie Huyd. op Stoke, II. 20, en
Clignett, Bijdragen, bl. 362, die ook voorbeelden
bijbrengen van *achter werelt, achter hove, achter bos-*
schen en hagen, achter erderike enz. *Achter strate*
was mede bekend, Velthem, Spieg. Hist. fol. 8:

*Sine roveden al dat si vonden,
En dorste niemen te dien stonden
Achter straten gaen, no riden.*

Maerl. Sp. Hist. P. III. B. VII. Cap. 26, vs. 8:

*Die quade geest —
— ginc roepen achter de straten.*

Belg. Mus. V. 190: *Dat hem een yeghelijck manier-*
lijck ende gestichtelijck achter de straete draghe.
Dat is: *langs de straat*, en niet (zoo als men wel
eens gemeend heeft) in de *achterstraat*, of onaan-
zienlijke buurt. Bij het genoemde kan men nog
voegen *achter het veld*, Der minnen Loep, I. 203:

*Een predicker, die loopt after tfelt
Ende predict in cloesteren ende in kercken.*

Van Velthem, fol. 258:

*Daer liep menich ors al manc
Syn darne achter velde slepen.*

Achter wege, Van Velthem, fol 451:

*Ende achter wege sayen die dinge
Gelijc oft Ewangelien waren.*

Lancelot, B. III. vs. 1874:

*Den ridders die achter wege gaen
Ende die soeken aventuren.*

d. i. langs den weg. Zoo ook in prof. Molls Joh. Brugman, II. 322: *noch gelt te draghen noch staf achter wegghen* — waar dit *achter* den Hoogleeraar bedenkelijk was. En in geen anderen zin versta ik de nog dagelijks voorkomende uitdrukking *achter wege*. Iemand wordt gezegd *achter wege te blijven*, als hij *langs den weg* blijft, en alzoo niet ter bestemde plaatse verschijnt. *Achter wege laten* is *langs den weg*, en alzoo *weg-laten*. Zoo is bij Benecke *after wege varn* henentrekken, *sluoc after wege* sloeg op de vlugt, *reit after wege* rijdt weg, *after wege tragen* wegdragen, *vuoren after wegen* wegvoeren, enz.

Achterdencken. Dit werkwoord, als zelfst. naamwoord gebruikt, komt voor in den zin van *nadenken*, *inkeer*, 1 Cor. 4, 22: »Hier begint hy, tot een waerschouwinge, sijn exempel ende der andere Apostelen voor te stellen, om haer tot een *achterdencken* ende een nedrigh gevoelen te brengen.» 2 Cor. 11, 10: »om haer tot meerder *achterdencken* te brengen.» 1 Petr. 2, 33: »om dat het menichmael geschiet, dat de vervolgers tot *achterdencken* worden ghebracht.» En elders. Voorts *nadenken* met *ongerustheid* vergezeld, en dus *vrees*, *bekommering*, Levit. 26, 33: »roeckelooselick, sonder sorge ofte *achterdencken*.» 1 Petr. 4, 14: »sonder *achterdencken* van Godts toekomende straffe.» Eindelijk *nadenken* met *kwaad vermoeden* vergezeld, en dus *argwaan*, ons tegenwoordige *achterdocht*, Gen. 21, 37: »Eer Abraham sweert, wil hy alle *achterdencken* wech nemen.» Ald. 44, 11: »geen *achterdencken* hebbende op eenich bedroch.» Elders komt het woord in dezelfde beteekenissen voor, b.v. voor *nadenken*, *inkeer* (met een gevoel van leedwezen vergezeld), *Marieken van Nijmegen*, 30:

Ick heb vreesse —

Oft sy int spel yet hoorde van dege,

Daer sy berou oft achterdencken by crege.

bl. 31:

*Maer die soo versteent blijven in archeden onweerdich,
Dat sy nimmermeer en hebben achterdincken, enz.
en bl. 36:*

*Nv hoore ick wel dat achterdencken u gaet knaghen.
Voor vrees, kommer, Bredero, Roddrick, Voorreden:
soo heb ick stilswijgent dit Spel by der hant genomen,
doch met sulcken achterdencken dat dit mijn ontydigh
kint niet voldraghen en soude werden. — En in de
meest gewone beteekenis van argwaan, Marnix,
Bienkorf, 116: nochtans wilt de H. kercke evenwel,
dat wy altijd een achterdencken sullen hebben, oft
het magschien anders quame. Vlaerd. Redenrijckb. 49:*

Die haat en nijt verdrijf, en weer 't quaat achterdencken.

*Levens van Plutarchus, fol. 79: noch hem al te
bitter te toonen tegen de gene daer men achterdencken
op hadde. Fol. 114: nergens achterdencken op heb-
bende om de versekertheit die hy hadde van de be-
scherminge. Van Effen, Holl. Spectator, IV. 571:
vermits dit aanstonds met eenig agterdenken verzeld
zoude gaan. Zie voorts mijne Proeve over Bild. bl.
155, waar bij de pll. uit hedendaagsche dichters,
die het naamwoord nog bezigden, kan gevoegd
worden Wiselius, Mengel- en Tooneelp. IV. 101:*

*— in veiligheid voor 't smaadlijkst achterdencken.
en Nieuwe Dichtbundel, 19:*

*Maar baarde 't bloedig lijk aan niemand achterden-
cken?*

Voor *achterdenken* zegt men anders thans, hoewel
alleen in laatstgemelde beteekenis, *achterdocht*; en
hiervan *achterdochtig*, argwanend, ergdenkend, welk
adj. *achterdachtich* luidt, Zach. 8, 14: "den
quaden raet der te seer *achterdachtige* menschen."
Dus Rodenburgh, Bataviese, bl. 4:

*Di's d'oorzaak waarom dat de maegde afterdaghtigh
In henliéns gunste zijn. —*

Van hier wederom *achterdachticheyt*, Levens van
Plut. fol. 81: door *achterdachticheit niet te aen-*

vaerden de ghelegentheyd van een groot feyt te doen.

Voor *achterdochtig* zeide men ook *achterdenkig*, Versch. Ged. (uitg. door Groebe) II. 45: *een achterdenkig vreesen.* Kil.: »achter-denckigh, *suspiciosus.*»

Achterhalen, d. i. inhalen, betrappen, verrassen, van *woorden* gezegd. Job 6, 52: »zijt ghy van sinne bloote woorden te *achterhalen*, ende niet acht te geven op de sake selve.» Wij zeggen: iemand *achterhalen* op zijne woorden.

Achting. Ter bevestiging van het opgemerkte in de Handl. nopens het gebruik van dit woord voor *acht*, diene het volgende. Gen. 48, 27: »sonder *achtinge* te geven op de eerstgeboorte.» Ex. 7, 29: »hy en gaffer geen *achtinge* op.» 1 Chron. 23, 45: »sy moesten oock *achtinge* geven op» enz. Ps. 139, 28: »ghy gaeft goede *achtinge* op alles.» Ex. 12, 77: »die nacht, welcken de Heere in *achtinge* genomen heeft.» Jes. 42, 53: »niet willende in *achtinge* nemen syne wercken ende gericht.» Dus ook Rodenburgh, Poet. Borstweringh, bl. 218:

— *zonder achtingh van het goedt of 't quaedt te vreezen.*

Adem trekken, voor *adem halen*. Pred. 3, 36: »Want de menschen *trecken adem*, sy eten, drincken» enz.

Aelmis. Pred. 11, 5: »uwe *aelmissen* of u broot.» Deze spelling is bij Kiliaan opgeteekend en wordt, behalve door Van Hasselts voorbeelden, ook door de volgende gestaafd; Constth. Juweel, 155:

Hierom d'Aelmis u gegeven niet onnuttelick verstant.
Dryderley Refereynen (Rott. 1614), bl. 5:

— *u aelmissen die u weer te ghemoet resen.*

en bl. 6:

Hy zoekt gheen aelmis tot swerells eer. —

Levens van Plut. fol. 152 verso: *opentlick aelmissen te bidden wyt noot.* Marnix, Bienkorf, 107: *hare aelmissen, vasten ende abstinencien.* Zij komt overeen

met het angels. *aelmyssa* bij Graff. I. 238. De Kantt. geven Matth. 6, 1, de beteekenis en de afleiding des woords: »Het Grieksch woort *Eleemosyne*, daer Aelmoesse van komt, beteekent in het gemeyn een werck der barmherticheyt, ende in het bysonder de weldadicheyt tegen den armen, omdat deselve uyt medelyden moet voortkomen.» Bilderdijk, deze afleiding verwerpende, zegt: »Het is *aal-moes* (laatst gerecht) en bestond in het overschot der gerechten, op de snede roggenbroods, waar men in plaats van tafelbord van at (¹).» Ik kan echter niet zien, dat deze verklaring, die ook door Olivier Schilperoort werd voorgestaan (²), iets voor zich heeft, dan het vernuft des vinders. Zij wordt niet begunstigd door de spelling *aalmos*, die men vroeger mede bezigde, b. v. Constth. Juweel, 332:

*Wel den mensche die tot den nootdrustighen keeren,
En hem aenneemt om te doen aellossen.*

bl. 373:

Gheeft allemossen den Armen in desen noot.

en bl. 374:

Tabitha een vrou veel aellessen met deucht.

Numan, Strijt des Gemoets, 90 verso:

Legt dan v aellessene inder armen schoot.

Ik merk nog op, dat het werkw. *aalmoezen* voorkomt in het Orangien Lelyhof, 13:

Geschencken uytgedeelt, geaelmoest, nieu gekerckt.

Aenbegin. Ps. 106, 13: »dat Godt van den *aenbeginne* gedaen hadde.» Zie Handl. — Ypey verklaarde er van: »Het is een woord van de zes-tiende en zeventiende eeuw: in vroeger en laater schriften heb ik het nergens gevonden.» Het eerste gedeelte dezer verklaring wordt bevestigd door Vlis-sings Redens Lusthof, 47:

(¹) Verkl. Geslachtl. op het woord.

(²) Kort Begrip van het Zamenstel onzer Taal, bl. 259.

Van sWerelts aenbegin tot heden deser stonden.
 en Marnix, Psalmber. Voorrede: *van den eersten aenbeginne der kercken.* — Doch het woord was reeds vóór de 16^e eeuw in gebruik, en wel in de 14^e, als blijkt uit Blommaerts Oudvl. Ged. III. 120:

Voir al die werelt aenbeghin.

ald. bl. 131:

In den aenbeghin was een woert.

N. Reeks van Werken van de L. Maatsch. VII. St. I. bl. 19:

Dat bediet ons aldus

.i. inganc of .i. aenbeghin.

Aenblas, zie *blas*.

Aendragen, aanbrengen, beschuldigen. Ezech. 22, 18: »mannen, die met haer loopen ende aendragen den naesten in lijden en verderf hebben gebracht.» Zoo ook aendrager, Ps. 57, 13: »flatteerders ende aendragers, die hem (David) telkens verrieden ende by Saul aenbrachten.» Zie Handl. *Dragen was brengen*, Smyters, Fabelen, No. 43:

Den Haes die dient ons oec om loopen over al

De tijdingh draghen, als ic overwinnen sal.

Westerbaen, Ged. I. 242:

Een waeghhals —

Die ick dees brief mee gaf om die aen u te draegen.

Vondel, Lucifer, 49:

Gewaerdigh ons dat wy die blijde tijding draegen

Naer boven. —

In den Bijbel 1477, Genes. II. vs. 15, leest men: *Dus droech die here god den mensche* — waar de gewone overzetting heeft: *Soo nam de Heere God.* — In zedelijken zin voor brengen of trekken vindt men in Bilderdijks Versch. III. 139, na het noemen van eenige spijzen:

Hiertoe hem lettet zijn herte droech;

Hine dranc een twint none at.

Dit *dragen*, zoowel als *aandragen* voor aanbrengen,

is verouderd, ofschoon Broes nog spreekt van eene
 »aangedragene *afwijking van de regtzinnige leer*» (1).

Aenhangich maken. Openb. 12, 34: »dat de Antichrist soude opkomen, ende hem selven alle de Joden de gheheele werelt door *aenhangich maken*.» Germanismus, die gelukkig niet nagevolgd is. Wij zouden zeggen: *tot aanhangers maken*. Wel hoort men nog de uitdrukking: *de zaak is aenhangig, voor hangende*, 't welk evenzeer is af te keuren.

Aenlegghen. Opmerking verdient dit werkwoord in de beteekenis van *aanwenden*, 2 Con. Inh.: »als godtvruchtige Coningen, ende kloecke Overpriesteren, alle neersticheyt *aenleyden*, dat de afgoderye geweert soude worden.» Weiland heeft, in dezen zin: *zijne krachten aanleggen*.

Aenleyden. Pred. Inh.: »Alle menschen met sijn exempel ofte voorganck *aen te leyden* tot vromicheyt.» Van dit werkwoord, in den zin van *aansporen, bewegen, de gelegenheid geven tot iets*, hebben wij het deelwoord *aanleidende* (in *aanleidende oorzaak*), en het naamwoord *aanleiding* (in *aanleiding geven*); doch overigens wordt het niet gebruikt. Men vindt het bij vroegere schrijvers meermalen, b. v. Krul, Pam-piere Wereld, II. 8:

Ach Prins! zoekt gy my dan tot oneer aen te leyen?

Aenritsen, sterk aansporen. Luc. 22, 3: »door sijn stercker ingeven, ende *aenritsen*.» Rom. 7, 10: »de Wet en heeft dese dreygende ende *aenritsende* macht niet meer over ons.» Zoo ook opritsen, ald. 16: »die door de Wet ontdeekt ende *opgeritst* worden.» En *aenritsing*, ald. 10: »*aenritsing*en tot de sonde.» Verg. Weiland en het Woord. des Inst. op Hooft. De oorsprong van *aen- en op-ritsen* ligt in het oudd. *risan*, bij Graff, II. 536 *surgere; reison*, bij Ziemann *sich erheben, aufmachen, einen kriegszug unternemen*. Zie ook Schmeller, III. 125.

(1) Geschiedk. Onderz. over de Vereen der Protest. bl. 199.

Van daar bij onze ouden *ane-reisen*, *ane-reesen*, aanvallen, aantasten, zie Huydec. op M. Stoke, II. 198, en Willems op Van Heelu, p. 13. *Reese* (*reise*, *raise*) verklaren genoemde taalkenners door *onderneming*: eigenlijk is het *krijgstogt*, *veldtogt*; *expeditie*. Graff (II. 542): »Reisa, *iter* und *expeditio militaris*." Van daar een *rijzig* (beter *reizig*) paard, d. i. niet een groot paard, maar een paard tot den aanval toegerust. »Raisig Pferd, *equus bellator*," Schmeller, S. 126; waarmede overeenstemt Kiliaan: »reysigh peerd, *vet. equus bellator*." Verg. de voorbeelden van Van Hasselt. Wanneer wij thans spreken van *eene reizige gestalte*, is dit voor *lang*, *hoog*; en zoo valt dan in dit woord een gelijke wisseling van beteekenis op te merken, als in *kloek*, dat van *schrander*, *dapper*, nu op hooge lichaamsgestalte is overgegaan.

Aenspreken, voor *inspreken*. Deut. 3, 39: »*spreekt* hem eenen goeden moet *aen*." Jos. 11, Inh.: »Godt *spreekt* Josua eenen moet *aen*." Hooft bezigde dezelfde uitdrukking, zie het Woord. des Inst.

Aenstaen. Ps. 31, 25: »Datse hare quade practijcken, lasteringhen ende geweld moeten laten *aenstaen*." Wij zeggen in dezen zin *iets laten staan*, voor *iets nalaten*.

Aenstellen, instellen, inrigten. Gen. 4, 52: »men begon opentlick den Godtsdienst *aen te stellen*." Ald. 12, Inh.: »Abram *stelt* aldaer den openbaren Godtsdienst *aen*."

Aentast. Ps. 39, 21: »gelijck eene motte haest, ja met eenen *aentast*, verwreven ende te niete is." Wij zouden zeggen: *bij het eerste aanraken*. Kiliaan heeft nochtans ook »*Aentast*, *tactus*, *tactio*."

Aentyen, aantijgen, d. i. beschuldigen. Gen. 44, Inh.: »Joseph laet sijne broeders dieverye *aentyen*." Elders *aentijden*, Coornhert, Odyssea, II. 161:

En wilt daerom niet gram zijn, noch my hier nae aentyden,

Dat ick u niet eensgancx doen ick u sach, omvatte. Weiland heeft in dezelfde beteekenis: *iemand iets aentijgen*. Men had ook: *betijen, betijden* en *betijgen van iets*. Het werkw. *tijen*, zonder voorzetsel, leest men bij Maerlant, Sp. Hist. I. 214:

*Want men hare tijen woude,
Dat soe, boven haren man,
Overspel ghevaen adde an.*

Zie voorts het Gloss. op Der Leken Spieghel.

Aerdelick, aardig, aardiglijk. Job 41, 8: »daer in alle de leden, door groote wijsheyt, seer konstelick, ende *aerdelick* te samen gevoeget zijn.» Zie over de vorming zulker woorden Handl. bl. 137.

Afaerden, germanismus voor *ontaarden*. Ezech. 16, 4: »godtloose Heydenen, welcker doen ghy nagevolcht hebt, *af-aerdende* van het geloove, ende de wercken uwes vaders Abraham.» Zoo mede *af-aerdich*, ald. 19, 6: »de sonen des Conincks Josia, die van de vromicheyt hares vaders gantsch *af-aerdich* geweest zijn.» Hoz. 12, 16: »om dese syne *afaerdige* kinderen van wegen hare ondanckbaerheyt te beschamen.»

Afgaen, voor *berooft zijn, verliezen*; zoo als het hoogd. *abgehen* ook in dezen zin gebruikt wordt. Spr. 19, 18: »desgenen, die verarmt is, ende *afgegaen* van goede.» Zie N. Werken der L. Maatsch. IV. 451, en de Gloss. op Der Minnen Loep en Der Leken Spieghel, alsmede Benecke.

Afkeurlick, verwerpelijk. 1 Cor. 9, 65: »my selven onbequaem ofte *afkeurlick* make van den prijs, daer ick andere toe aenporre.» Tot opheldering volgt er: »dit is een gelijckenisse genomen van het strijden om prijs, waer in de trage ofte luye *verworpen* ende *afgekeurt* wierden, als daer toe onbequaem.»

Afslachten. Jes. 7, 67: »sonder dat de vyanden hem de selve (d. i. een koeyken en twee schapen) sullen benomen of *afgeslacht* hebben.» Dit zegt niet bloot (zoo als het hoogd. *abschlachten*) *slagten*, *af-*

maken; maar het voorzetsel *af* heeft eene beroovende kracht, en het woord beteekent blijkbaar *ontnemen door te slagten*.

Afslagich, germanismus voor *weigerende, ontkennende*. Gen. 32, 45: »dit is eene *afslagige* vrage.»

Afstoppen, door stoppen afsluiten. Claegl. 3, 16: »hy heeft my alle wegen van uytkomste *afgestopt* met onoverwinnelicke verhindernissen.»

Aftrek, afkeer. Job 6, 15: »dat hy gantsch geenen lust en hadde tot hare woorden, maer dat hy daer van een *aftreck* hadde.» Ald. 19, 30: »datse van hem eenen *aftreck*, ja afschouw hadde.» Zie Weiland op het woord.

Albestiericheydt, zucht om alles te besturen. 1 Petr. 4, 40: »uyt curiosheydt ofte *albestiericheydt*, waer door dickmael werringen, twisten, ende scheuringen voort komen.»

Aldergenauste, naar de hoogd. schrijfwijze voor *alernaauwste*. 2 Sam. 1, 46: »sy overtrof de *aldergenauste* vrientscap, die tusschen menschen kan wesen.»

Altijts, altijd. Gen. 26, 32: »verborgene aderen, *altijts* clare, versche, ende drinckelicke wateren opwellende.»

Archeyt. Ps. 38, 20: »allerley verdriet, *archeyt*, rampsalicheyt.» Dit woord schijnt hier *ergernis, kwellung*, te beteekenen, in welken zin het bij Kiliaan niet voorkomt. Gewoonlijk gaf het *listige* of *booze overlegging, arglistigheid*, te kennen. Het oude *erre*, in 't welk de oorsprong van *erg, arg, ligt*, gold echter zoowel voor *verdrietig*, als voor *kwaad en toornig*.

Auwe. Ps. 23, 2: »rontomme omgeven met groene grasige *auwen*, ofte weyden.» De beteekenis van *weiden* is hier duidelijk. Kiliaan: »Auwe, ouwe, *ager, pratum, locus pascuus*.» De spelling *ouwe* bezigt Westerbaen, Ged. I. 314:

*Segh, Holland, wyd beroemt, segt gy vermaerde
Zeeuwen,*

*Off gy oyt sulcken Vorst had in voorgaende eeuwen;
Slaet rondom uw gesicht en wandelt door het ouw,
Gaet door het Beyers huys, doorsnuffelt Henegouw, enz.*
Zoo ik althans den dichter hier goed versta. Waar onze Statenoverz. Ps. 65, vs. 14, heeft: »De dalen zijn bedeckt met koorn,» heeft Luther: »Die Auen stehen dicke mit Korn.» Een aantal eigennamen, met *au* zaamgesteld, vindt men in Keyslers Antiquitates selectae, p. 428. Verg. voorts over het woord Hoeuft, Naamsuitgangen, bl. 7.

Backens. Hosea 11, 10: »de halfter ofte muylbant, die op de *backens* der beesten blijft, soo lange sy arbeyden, ende die men oplicht ofte afneemt als sy ruste ende voeder sullen nemen.» Door *bakkens*, enkelv. *bakken*, zal men hier hetzelfde te verstaan hebben dat wij *kinnebakkens*, enkelv. *kinnebakken*, noemen. De tekst bevestigt dit, waar men leest: »als degene, die het jock van op hare *kinnebackens* oplichten.» Van der Palm heeft: *een gebit in de kaken leggen*; en dit is juister uitgedrukt. Een juk of halfter legt men niet in den bek.

Bediensticheyt, gedienschtigheid. 1 Con. 13, 34: »om door dese *bediensticheyt* te bewijzen de leetschap die hy hadde van het quaet» enz. Job 19, 26: »de onderlinge *bediensticheden* te bewijzen, die men malkanderen in sulcken noot schuldich is.»

Beding, gebed. Openb. 8, 2: »de wijze van doen, die in den Tempel op de uyre der *bedinge* placht gebruykt te worden.» Meermalen komt dit woord voor in Maerl. Lev. v. Franc., zie het Gloss.

Bedragen, hetzelfde als aandragen (zie dit woord) in den zin van *beschuldigen, aanklagen*. Spr. 30, 26: »en *bedraecht* hem niet lichtveerdelick, ende buyten sijn schult.» Dus nog bij Macquet, Dichtl. Uitspann. III. 183, waar Michal tot David zegt:

*Zoo waerlyk Sauls huis by U bedragen wordt,
Gedoog, dat ik voor dit, by U myn tranen stort.*
doch ook reeds bij onze ouden, Leven van Sinte
Amand, II. 87:

*Dat het bi Judace soude ghescien,
Ende dat menne (men hem, d. i. Jezus) ontcleeden
soude nadien,*

*Ende dattene de valsche souden bedraghen,
Dit hoordi wel Davitte ghewaghen.*

W. Moll, Joh. Brugman, II. 348: *om hem te leiden
tot Pylatum ende mit valscher loghentael te beschul-
dighen ende te bedraghen.* En bl. 354: *Jhesum,
dien ghi hebt besculdicht ende bedraghen.* Zie mijne
Nalezing op het Glossarium van prof. Lulofs' Hand-
boek, bl. 15. Bij de twee door mij aldaar aange-
voerde plaatsen, uit Marnix' Psalmen, ondergaat
echter de beteekenis eenige wijziging. *Iemand of
iets met smaad of schimp bedragen, is juist niet
beschuldigen, maar eenvoudig overdekken, beladen.*
Voorts erken ik gaarne, de regels van Maerlant:

*Die nature hadde hur beiaghet
Die scoenheit, daer hur mede bedraghet
Al dat hevet menschen name.*

te dier plaatse niet juist te hebben omschreven. *Be-
draghen, is, zoo als prof. De Vries in het Gloss.
op Der Leken Spieghel te regt heeft aangemerkt,
even als in andere door mij bijgebragte voorbeelden:
behelpen.* Tot nadere staving dier beteekenis moge
het volgende dienen. Reinaert de Vos, vs. 2674:

*Hoe mochtic vergeten dios,
Dat aldaer Reinout de ries
Die valsche penninge sloech,
Daer hi hem mede bedroech
Entie gesellen sine?*

d. i. de penningen, waarvan hij met zijne gezellen
leefde, waarmede zij zich behelpen. Grimm had
bedroech hier eerst verklaard door *verdacht maakte,*

doch vroeg daarna te regt, of de regel ook beteekende: *womit er sich ernährte*, Reinhart Fuchs, S. 280 und 283. Ald. vs. 2714:

Doene conste hem de provende niet genoeg

Daer VI monke hem bi bedroegen.

d. i. toen kon hem het levensonderhoud niet voldoen, waarmede zes monniken zich behielpen, zich voedden. Lancelot, B. II. vs. 27325:

Wi sijn van den lande van Nortgales,

Arme ridders, sijt seker des,

Ende sijn hier comen om tornyren

Sien, ocht wi in goeder manieren

Mit ridderscape moghen bejaghen

Goet, daer wi ons mede bedraghen

Alse ridders die sijn sonder lant.

En even zoo, dunkt mij, in Maerlants Leven van St. Franc. vs. 2262:

Som wile was hem gevraget,

Welker wijs hi hem bedraget

Van den couden wintre wreet,

Ende hi so dinne was gekleet.

d. i. hem (Franciscus) werd gevraagd, op welke wijze hij het stelde, hoe hij zich behielp, in den kouden winter en zoo dun gekleed zijnde. Dus mede in den Tristan (naar Massmanns uitgave) S. 222:

unser wib und unser kint sint da.

wir selbe sin wa unde wa

von lande ze lande

und gewinnen, daz wir uns betragen.

en bij Schmeller (I. 484) is *sich eines Dings betragen* = *sich damit behelfen*, *begnügen*.

Van de genoemde beteekenissen van 't werkw. *bedragen* onderscheidt zich die bij Vondel, Helden Godes, 35:

— *de zweeren, die hy lecken*

Laet van zijns huysmonds tongh, die op haer voor-
deel nyt

Snackt na de leckerny van Hiobs bedragen huyt.

d. i. *be-etterde*, van *dragen*, *etteren*, bij Kil. *be-draeghen*, *sanie sive pure contaminare*.

Bedrang. Ps. 66, 20: „*Bedrang* ende dwanck onser vyanden.” Dit woord is niet, wat wij anders *gedrang* noemen, d. i. sterke aandrang van menschen, zoo als Kauslers Denkm. I. 215:

In dit vechten ende bedranghe

Wart die grave van Vendome ghevaen.

Vaderl. Museum, I. 32:

Alsi dat vernamen, dat men misse sanc

ende men offren soude, wardt daer groot bedranc.

maar de daad van *dringen*, en dus *geweld*. In deze beteekenis heeft Schmeller *drang* (I. 414), doch ook 't werkw. *bedrangen* voor *dwingen*. Van dit *bedrangen* verschilt wederom het deelwoord *bedrangde*, Jes. 49, 105: „de vervolgte ende van de tyrannen *bedrangde* kercke.” En Jes. 51, Inh.: „een gebedt der *bedrangde* godtsaligen”. Hier denkt men terstond aan het hoogd. *bedrängen*, d. i. *dringen*, in figuurlijken zin van *kommer*, *leed veroorzaken*. Onze taal zegt daarvoor *verdrukken*, *prangen*, *in het naauw brengen*, enz. — Een adjectief *drang*, voor *geprangd*, *benaauwd*, kent Bredero, Griane, 55:

Dees dooden draeght van hier uyt dese drangen hoop,

Sy zijn de oorsaeck van de rasende oploop. ♦

en 52:

Bewegelijcke vrouw! heeft u mijn drange smert

Begoochelt soo 't gesicht, betoovert soo het hert?

Ook het Brem. Nieders. Wörterb. I. 246 heeft *drange*, voor *gedrange*, *enge*; doch vat het, blijkens de voorbeelden, alleen in den eigenlijken zin, en niet, zoo als Bredero, ook in den overdragtigen zin op.

Beeldenis. Hebr. 10, 4: „hare volle *beeldenisse* ofte gedaente”. Thans schrijft men *beeldtenis*; doch Weiland in zijn groot Woordenboek nog *beeldnis*.

Beenen (op de). De volgende plaatsen mogen nader bevestigen, dat, zoo als door Huydecoper is beweerd, de gewone uitdrukking *op de been* eene verkorting

is van het meervoud. Jes. 5, 104: »een groot heyr *op de beenen* te brengen”. Ald. 9, 45: »de Assyriërs, die de Joden *op de beenen* gebracht hadden”. Ald. 21, 22: »dat Coninck ende Vorst sal moeten *op de beenen* zijn”. Zie Huydec. Proeve, II. 213. Het verdient echter nog opmerking, dat *been*, ook buiten de spreekwijs *op de been*, voor het meervoud geldt, Lancelot, B. II. vs. 19326:

Alse Lanceloet te bedde ginc

Waren soe geswollen sine been

Van venine, enz.

Beermuys. Met deze benaming, bij Weiland even weinig als bij Kiliaan voorkomende, wordt Levit. 11, 8 en Spr. 30, 72 het dier bestempeld, dat in den tekst *Conijn* heet. Ter eerstgemelde plaats vindt men deze opheldering er van: »*Berch-muys*, ofte *beer-muys*, een viervoetich gedierte van grootte als een Egel, ende van gestalte als een muys, ende beer, woonende in de hollen der steenrotsen, seer veel gevonden in Palestina”.

Beest. Het vrouwelijk gebruik van dit naamwoord is in de Handl. aangewezen. De volgende plaats, waar men in een kort bestek zoowel het onzijdig als het vrouwelijk geslacht aantreft, toont, dat men, ten tijde van de Bijbeloverzetting, in de geslachtsbepaling dobberde; Openb. 13, 2: »Waerdoor de wonde van dit hoofd *der eerste Beeste* wederom is genesen”, en kort daarop: »de beschryvinge der eygenschappen van *dit eerste Beest*”. Zeer aardig zegt Westerbaen, Ockenburg, bl. 178:

Het beest maect hier de beest: *wie helpt my uyt de nacht?*

Van deze, nog gangbare, uitdrukking *de beest maken* (of *spelen*) moet onderscheiden worden de volgende, in Van Effens Spectator, III. 492: *Op myn weeromkomst vond ik de vrienden — bezig met een eerlijk Lanterluitje te spelen, en vernam dat zy Jakob, die door afgetrokkenheid van gedagten zig*

geduurig beest maakte, schoon beet hadden. — Zich beest maken is hier bokken begaan, in 't fransch se faire bête. — Langendijk, Ged. II. 172, bezigt beest mannelijk, waarschijnlijk om de toepassing op een' man:

Maar die verbruste Cham heeft juist myn trouw gestuit.

Ik meen dien beest wel haast dat schelmstuk te betaalen.

Begangen, deelw. van *begaan*. Pred. Inh. en Jes. 61, 7: *•begangene sonden.*" In de zeventiende eeuw werd dit woord vrij algemeen gebruikt. Westerbaen, Ged. I. 257: *het begangen quaed.* Ald. II. 69: *uw begange quaed.* Coster, Isabella, 14: *zyn begangen goedt.* Ald. bl. 49: *de zo begangen schand.* Hooft, Nêd. Hist. fol. 201: *der begange misdaaden.* Ald. fol. 724: *van begange misdaadt.*

Van dit *begangen* is *begangenis*, oudtijds *plegtige gang, feestgang*, beteekenende en verschillend toegepast. Men vindt het woord zoowel voor *eerste plegtige kerkgang eener kraamvrouw* als voor *begravenis* (¹). In den zin van *godsdienstige feestelijke optocht of bijeenkomst* komt de uitdrukking nog voor bij van Iperen, Hist. van het Psalmgezag, I. 18: *dat het zingen van Psalmen en Liederen op de graven der Martelaren, en elders; by Godsdienstige Begangenissen en Byeenkomsten, geheel en al waren afgeschaft.* Ald. bl. 73: *Insgelyks was men, ten tyde van Chrysostomus, al in de weer, met zulke Litaniën, Processiën en Begangenissen, zelfs by nachten, in het open veld te maaken.* En bl. 81: *dat men de Psalmen en Prosen by openbaare Begangenissen opzong.* De reden dezer beteekenissen ligt in het werkw. *begaan*, dat, even als het oudduitsche *begehen*, gelijk Huydecoper (op M. Stoke, II. 263) het uitdrukte *•een woord van plegtigheid was*", en bij Kiliaan onder anderen

(¹) Zie Van Hasselt op Kiliaan.

beteekent *celebrare*. *Be-gaan* is eigenlijk *om-gaan*, *omgang doen*; van daar *kerkelijke*, *plegtige*, *feestelijke omgang doen*, en voorts *feestelijke verrigting uitoefenen*, *feestvieren*.

De oude vorm *gegangen* leeft in de volksspraak nog voort in *ver-gangen*, dat men nog wel hoort in uitdrukkingen als: *de vergangen week*, *vergangen zondag* en derg.

Begordinge. Ezech. 44, 42: »met sulcke *begordinge* ofte *kleedinge*, datse daarvan souden *sweeten*». Het woord *kleeding* verklaart hier *begording*. Het werkw. *begorden* toch, dat bij Weiland ontbreekt, beteekent *omgeven*, *bekleeden*; en *begord zijn* is *bekleed*, *bedekt*, *voorzien zijn*; b. v. Maerlant, Spieg. Hist. I. 36:

Ytalia heeten alle die lant,
Die andie nortzide des berchs cant,
Die Alphen heetet in latijn,
Beghort met vasten berghen sijn.

Dez. Versch. Ged. aangeh. in de N. Werken der Leidsche Maatsch. V. St. II. bl. 152:

Die vrucht, vrouwe, die u toehort,
Die mine telge versiert, begort
Met sonderlinger blomen.

Dez. ald. bl. 139:

He was noyt mit sonden begoort (1)
Noch mit ribaeudien.

Marnix, Psalm 65, vs. 13:

De heuwels vol van terw end wijne
Met vreugden staen begort.

(1) De Hoogl. Siegenbeek verklaart dit door *begord*, *bevrucht*, omdat een werkw. *begoren* hem niet was voorgekomen. Prof. Lulofs (Handboek, 85) neemt zoodanig werkwoord aan, van *goor*, *vuil* (bij onze ouden inderdaad voorkomende), en verklaart dan *begoot* bij Maerlant door *bezoedeld*. Die uitlegging is op zich zelve niet kwaad; zoolang evenwel het bestaan van het werkw. *begoren* niet van elders blijkt, blijf ik met prof. Siegenbeek aan *begord* denken, door Maerlant hier om het rijm tot *begoot* verlengd; niet echter in den zin van *bevrucht*, maar in den gewonen van *omgeven*, *omringd*, *bedekt*. Uitdrukkingen als *bedekt met schuld*, *met zonden*, waren, ook veel later, niet ongewoon.

Van Zuylen van Nyveld, Souterl. Ps. 14 :

— *dat ick niet ghelijck en wort
Den menschen, hier metter doot begort
Die ter aerde nederdalen.*

Van Zevecote, Ged. 26:

*Siet den neuse liever aen
Effen op zijn mate staen,
Niet te lanck en niet te kort,
Noch met eenig puyst begort.*

Vlaerd. Redenrijckb. 98:

— *Mijn macht schiet niet te kort
Aen u welwetenhey. Wort sy daer me begort,
't Is een Parl aen haer Croon. —*

Coornhert, Odyssea, I. 52:

— *nu suldyt (t. w. de kist) selfs vastelijck sluyten,
En begorden het decæsel dicht met stercke touwen.*

Cats, II. fol. 43:

Hy stont alreë begort met sijn manhaftig swaart.

Dezelfde beteekenis had het woord reeds bij Notker, Psalm 19, vs. 40: *Unde mit dero virtute begurtost du mih ze uuiderstanne* — waar de onzen (Ps. 18, 40) hebben: *want ghy omgorddet my met kracht ten strijde. Omgorden* is dan ook, uit kracht der beteekenis der voorzetsels *om* en *be*, hetzelfde met *be-gorden*.

Geene andere dan de aangewezene, is ook de beteekenis van *begord* in *begorde vrouw*, bij Kiliaan en de schrijvers der zeventiende eeuw bekend voor *zwangere vrouw*, en van *begorden* voor *bezwangeren*: uitdrukkingen, door sommigen op zonderlinge wijze, en voor zoo verre mij bekend is, door niemand met vereischte klaarheid uitgelegd.

Bilderdijk leidde *begord* af van *gore*, vischkuit, of semen virile (¹); elders verklaart hij het door *ontgorden*, zonam *virgineam solvere*, verkrachten (²).

(¹) Aanteekk. op Hooft, 95, en op Anton. 53.

(²) Verklar. Geslachtl. op *gordel*.

Anderen, toch altijd digter bij de waarheid, hielden *begord* gezegd voor *begordeld*. Intusschen heeft men ook hier de gewone beteekenis van *bekleed*, *voorzien*; maar de uitdrukking is niet volledig: er wordt onder verstaan *met of van kinde*. Dus b. v. Marnix, Psalm 113, vs. 9:

Die donvruchtbaer' begordt met kint.

Bijbel 1477, Exodus 21: *Ist dat mannen schelden ende hi een wijf slaet, die mit kinde begort is.* — Nog vroeger zeide men *een kind begorden*, Lancelot, B. II. vs. 24296:

Ende over .vi. maent daer nare

Wart men an hare geware

Dat si .i. kint hadde begort.

Zoo ook Maerl. Spieg. Hist. I. 274:

Nu pensic, sone! omme di dinc,

Doe dijn moeder met di ginc,

Dat soe seide dese wort:

Ic hebbe eenen wrekere begort.

Sinte Franciscus Leven, vs. 9465:

Eens adtsoe een kint begort.

Onze latere schrijvers, als Cats, Hooft en hunne tijdgenooten, bezigen alleen *begord* en *begorden* voor *zwanger* en *bezwangeren* zonder eenige bijvoeging, en dan zoowel in den eigenlijken als figuurlijken zin.

Het valt in het oog, dat het fransche *enceinte* hetzelfde denkbeeld uitdrukt als *begord*, van *enceindre*, lat. *cingere*. Ménage en anderen leiden het woord af van *incinctus*, d. i. *non ceint*; *car les femmes grosses ne sont pas ceintes.* Men vindt hier het *ontgorden* van Bilderdijk, maar in anderen zin, terug. Le Duchat, zoowel als Roquefort, houden *enceinte* teregt als afkomstig van *ceindre*, *cingere*; en de eerste voert, tot staving zijner meening, eene opmerkelijke uitdrukking aan uit een oud fransch schrijver, die spreekt van *la Royne et du fruit qui estoit autour d'elle*, d. i. *dont elle était enceinte*.

Begrijp. 1 Sam. 14, 16: *dat dese slachtinge geschiet*

is in een kleyn *begrijp*," d. i. omtrek, omvang, zoo als reeds vroeger in de *Handl.* is aangewezen en zoo als 't woord ook elders voorkomt; Marnix, Psalm 8, vs. 1: *deur 't gansch begrijp der eerden.* Vondel, Opdragt van Noah: *het begrijp en de maet der arke.* En bl. 8:

Boumeester van 't gebou —

Hoe groot is 't van begrijp, met uwe maet gemeeten? doch opmerking verdient vooral het woord in den zin van *verstandelijke bevatting*, Job 17, 13: »een verstandich *begrijp* van het recht der sake."

Beklagen, aanklagen. Spr. 25, 17: »te bewijzen, dat ghij hem met onrecht, ende valscheydt hebt *beklaecht.*" Weiland heeft *iemand bij het geregt beklagen.*

Beknabbelen, bedillen, berispen, betwisten, anders meer gewoon *beknibbelen* genoemd; Job 6, 52: »bloote woorden te achterhalen, ende te *beknabbelen*, ende niet acht te geven op de sake selve." Dus Marnix, Biënkorf, 90 recto: *deen teghen den ander te kijven, ende te knabbelen als hoeren ende boeven.* Camphuyzen, Uytbr. der Ps. 101, vs. 6:

Wie sluypelijck sijns naestens eer beknabbelt.

De beeldspraak der uitdrukking verstaat ieder. Op gelijke wijze zeggen wij *aan iemands eer, goeden naam* enz. knagen.

Bekopen, omkopen. Deut. 27, 16: »richter, ofte getuyge, ofte een moordenaer, daer toe *bekocht.*" Zoo versta ik 't woord ook in Clignetts Bijdragen, 350, waar de bedriegelijke jonkvrouw tot haren minnaar zegt:

Al heeft mi, — becocht

Menech man, ende giften brocht:

Nochtan, seegt si, min ic die

Voer al die ghene, die ic sie.

De aant. luidt: »*becopen* is hier *betalen.*" Onjuist, dunkt mij. De minnares zegt: »al heeft menig man mij giften gebragt, en daardoor *omgekocht*: nogtans,

u min ik boven die allen." Wat toch is *omkoop*en anders, dan door *giften misleiden*?

Belet, hinder. Amos 3, 22: »palleysen, om in den somer sonder *belet* van hitte, ende in den winter sonder *belet* van koude in allerley wellust onverhindert te bancketteeren."

Beliefte, believeu, genoeg. Exod. 32, 18: »buygen nae de *beliefte* des genen die het jock oplegen." Kiliaan heeft dit woord.

Bemiddelen, in de ongewone, en eenigzins zonderlinge beteekenis van *veroorzaken*, *te weeg brengen*; Jerem. 51, 163: »dat hy door desen vreedzamen ende vroomen legæet versoeninge ende vrede gesocht mach hebben te *bemiddelen*." Het *geschil* wordt *gemiddeld*, d. i. geslecht, vereffend, midden door gedeeld; maar niet de *vrede*.

Bemoeyt zijn, bezorgd, bekommerd zijn; Psalm 35, 26: »datse *bemoeyt* ende bekommert *waren* over Davids lijden." Dus Lev. v. Plut. fol. 149: *Laet u niet bemoeyen dat ghy die geneucht niet en hebt.* Zie de Handl.

Bemorwen, vermurwen. Jerem. 4, 76: »om u vyanden te behagen ende te *bemorwen*." Ook Hooft gebruikt *bemurwen*, zie het Woord. des Instituuts.

Benaebuerd, naburig. 1 Sam. Inh.: »eenige van de *benaebuerde* volckeren." Dit woord schijnt naar het hoogd. *benachbart* gesmeed.

Benedijen, zegenen. Gen. 36, 52: »het (geslachte Jacobs) duert eeuwichlick in sijn *gebenedijde* zaet, onzen Heere Jesu Christo." Uit deze plaats blijkt, dat de hervormde geestelijken der zeventiende eeuw dit woord juist niet schuwden.

Berch, gebergte. Jos. 1, 4: »Dit (de Libanon) is den hoogsten ende grootsten *berch*, die in Syria is, beginnende van omtrent Zidon, ende streckende tot by Damascus." Het verdient opmerking, dat in den tekst de Libanon nergens *een berg*, maar wel een *gebergte* genoemd wordt, b.v. Jos. 13: 6, Richt. 3: 3.

Bereets, bereids, reeds. Deut. 2, 19: »de landen, die *bereets* van de kinderen Israëls waren ingenomen.” Jerem. 2, 33: »Godt spreekt van de nakende straffen, als ofse *bereets* zijn volck overgekomen waren.” En elders.

Beroeyt, berooid. Spr. 11, 78: »die door ongeregelde huyshoudinge, ende verquistinge van goederen syn huysgesin *beroeyt* maeckt, ende bedroeft.” Op gezag van Kiliaan verklaren onze Woordenboeken *berooïd* door *beroofd*, en alzo *arm*. Ik zie echter voor die verklaring weinig grond. Het gewone gebruik van *berooïd* in de volksspraak komt mij voor, tegen die opvatting te strijden. Men spreekt van *berooïd hoofd*, *berooïde zinnen*, dat wel niet zal beteekenen *hoofd* en *zinnen* die *arm*, maar veeleer die in *verwarden*, *ontstelden*, *radelozen* toestand zijn. Het woord schijnt derhalve gebragt te moeten worden tot *rooijen*, *roeijen*, waarvan *oprooijen*, *oproeyen*, *opruijen* (zie de Handl. op *oproeyen*). *Een berooïd hoofd* is dan eigenlijk een hoofd, dat *opgeruid*, *opgezet*, en daardoor in *verwarring* gebragt, in *ontstelden* toestand is. Volkomen strookt daarmede de boven aangeh. plaats: de uitdrukking *die zijn huisgezin beroeid maakt* dient er ter opheldering van het in den tekst voorkomende: *die syn huys beroert*.

Bescheeren, beschikken, toebedeelen. 2 Sam. 16, 32: »Godt sal my misschien, selfs oock op desen dach, wat goets *bescheeren* voor desen vloeck.” Dit werkwoord, waarvan alleen nog het deelwoord *beschoren* in gebruik is, was vroeger zeer gewoon, b.v. Marnix, Psalm 119, vs. 40:

Wil om dijn trouw gesontheit my bescheeyren.

Six van Chandelier, Poesy, 186:

Hoe lukkig is de man, wien God een vrouw

Bescheert, geleidt aan 't saaligende klouw

Door 's werrelts doolprieelen.

Zie voorts Weiland, Epkema op Gysb. Japicx, bl. 39, Tideman op Van Beaumont, bl. 16, en

het Woord. des Inst. op Hooft. — Van dit *bescheeren* of *bescheren* moet worden onderscheiden *bescharen*, bij Weiland verklaard door *heimelijk stelen*, *onder de handen wegnemen*. Beide hebben wel een' gemeenen oorsprong, doch werden van ouds in vorm en beteekenis onderscheiden, zie Graffs Sprachschatz, VI. 532 en 533. Bilderdijk verklaart *bescharen* door *sparen*, en zegt dat dit woord „zekerlijk van de *scharpe* (pelgrimstasch) ontleend, en in 't wezen der zaak 't zelfde als ons *potten* is.” Het een is hier zoo min juist als het ander. Van *bescharen*, in den zin van *besparen* of *potten*, zijn mij althans geene voorbeelden bekend; doch wel in dien van *heimelijk bestelen*, *onder de handen wegnemen*, door Weiland opgegeven, waarbij men nog die kan voegen van *zich op min of meer bedriegelijke wijze van iets meester maken*. Het oudduitsche *biscerjan*, angels. *bescyrian*, is bij Graff *privare*, *fraudare*. Daarmede stemt overeen ons *bescharen*, b.v. J. de Regts Mengeld. 108, waar de eene roover tot den anderen zegt:

Ik hoop wy zullen meer beschaaren

Van deezen nacht.

Berkhey, Zeetriumph, I. 160:

De schaamle hoop, die dus omzwoef langs zee en land,

Beschaard al wat zij kan van aangespoelde touwen.

en Van Effen, Holl. Spectator, VI. 364: *De roem van alles beter koop dan anderen zich te beschaaren is by veelen van dusdanige aanzienlykheid*, enz. d. i. meester te worden, in zijn bezit te krijgen. — Bruining komt de ware beteekenis vrij nabij, als hij, het woord tot *scharen* (tot eene schaar maken) brengende, het verklaart door *bijeenbrengen* (Synon. II. 243). *Bescharen* vindt men voor *bescheren*, b.v. Purgat et Ornat, de Prins van Platte Marry, 42:

Ik zelje van daag noch een kermis van de winst
beschaaren.

Rusting, Werken, I. 597:

— *ziet of jy me een kooltje kent*

Bescharen, om daar meé myn pyp eens aan te steken.

Alreé, man (zeyd ik) u eerwaarde heeft maar te spreken:

Meteen beschaarde ik hem een helder kooltje vuur.

De Brune, Jok en Ernst, 109: *'t luk, dat hem beschaart scheen.* Ald. 213: *weekelingen bescharen zy een ruimer deel.* — Zie ook Dr. Te Winkels N. Ned. Taalmag. IV. 17.

Beschuldiging, beschuldiging. Spr. 30, 27: *»de beschuldiging ten rechten gedaen zijnde.»* Dan. 7, 56: *»wat tot beschuldiging en onschuldiging konde bygebracht worden.»* 1 Timoth. 3, 16: *»in het oordeel, ofte beschuldiging des lasteraers.»* Jonctijs, Toon. der Jal. II. 116: *waarom komt gij onze beschuldiging te vermeereren?*

Besichting, bezigtiging, schouwing. Levit. 14, 3: *»Dese besichtiging moest van den Priester gedaen worden.»*

Besinnen, beminnen. Gen. 18, 39: *»ick hebbe hem nytverkoren, besint ende besorgt als mijn eygendom.»* Teregt zegt Bilderdijk: *»beminnen is 't zelfde als bezinnen»* (1). De volgende plaatsen mogen die uitspraak staven. Vondel, Lucifer, bl. 6:

Want Godt bezint den mensch, en schiep het al om hem.

Joseph in Egypten, bl. 1:

(Die) zette dien Hebreeuw, geleert, van elck bezint,

En zijnen meester trouw, in top van 't huisbewint.

Joseph in 't Hof, bl. 33:

Of hem zijn vader dan zoo hartelijck bezinde?

Zoo zeer, dat vader noit zijn' zoon alzoo beminde.

Pascha, bl. 20:

Dien de Hemel meest beminnet,

Dien hij allerliefst besinnet,

Meest van droefheit wert bespoelt.

(1) Verh. o. d. Gesl. bl. 225. Verg. de breedere verklaring dezer uitspraak in het Letterschrift, bl. 147, en de Aanteekk. op Hooft, bl. 27.

Bredero, Moortje, 10:

*Mijn Moeder hadse toch te wonderlijk besint,
Niet als een vreemdelingh, maer als een eygen kint.*

Ingen, Getrouwe Herderin, bl. 44:

*Ik wilde zijn bemint,
En niet beminnen een die mij niet heeft bezint,
Maar dodelijken haat.*

De Schilder door Liefde, bl. 54:

*'t Waar lijdelyk geweest voor Leonoor,
Dat haar een eerlyk man bezinde
En voor alle andere uitverkoor.*

't Gedwongene Huwelyk, bl. 19:

*Waar gae je heen, mijn ziels bezinde,
Aanstaande bruid van jou aanstaande man?*

Langendijk, Ged. II. 341:

*Wees vry gerust, gy weet hoe ik u heb bezind.
Eisch alles van een hart dat u zoo teér bemint.*

Smits, Nagel. Ged. II. 213:

*'t Zal zalige Anna, in heur heilstaat, zelfs verblyën,
Als ze uit de hoogte ziet, dat gy haer kroost bezint,
En 't edel voorwerp van haer eerste liefde mint.*

Zie ook het Woordenb. des Inst. op Hoofd. Hor.
Belg. XI. 48, vindt men *versinnen*:

*Medea Jason noyt so seer en versinde
Paris Helenam noyt so seer en beminde.*

Sluiter, Gezangen, 149:

*Elk spreekt graeg van 't geen hy mind:
Laet ons dan sijn Lof verkonden,
Dat het blijk uyt onse monden,
Wat ons herte meest versind.*

Of het werkwoord die beteekenis reeds bij onze vroegste schrijvers had, zou ik niet durven verzekeren. Bilderdijk, wel is waar, verklaart in de volgende plaats, N. Taal- en Dichtk. Verscheidenh. IV. 84:

*Ses verwen syn op eerden
Die daer God op liet ghewerden
Met synen mijnnentlikken goede,*

*Op dat die mensche mit vrien moede
Hem soude besinnen ende leeren
Gode te dancken ende te eren.*

besinnen door *beminnen*. Doch behalve dat deze regel in een ander HS., door Jhr. Blommaert in het Derde Deel zijner Oudvlaemsche Gedichten medegedeeld, verschillend luidt, zou *hem*, d. i. *zich*, *besinnen* ruim zoo goed door *nadenken*, *overwegen*, *opmerkzaam zijn*, *ter harte nemen*, uitgelegd kunnen worden: eene beteekenis, niet minder dan die van *beminnen* reeds in het oude duitsch aan *bezinnen* eigen.

Er is nog een werkw. *zinnen* • dat nevens *minnen* wordt gebruikt, doch niet in gelijken, maar veeleer tegenovergestelden zin, t. w. in de spreekwijze *men kan zijne kinderen wel minnen, maar niet zinnen*, d. i. men kan hen wel liefhebben, maar hun niet den *zin* (het verstand, de gedachte) geven of rigten, dien, of zoo als men dien wenschte.

B e s l a c h, een moeilijk te omschrijven woord. Gen. 26, 24: »*beslach* van cleyn ende groot vee.” Bij Cats komt dit woord telkens in dezen en dergelijken zin voor. Wij zouden er thans *omslag*, *beslommering*, *omvang* of zoo iets, voor zeggen.

B e s l u y t e n, insluiten. Jes. 33, 70: »om een stad te belegeren ende te *besluyten*.” Ook dus bij Hooft, zie het Woordenb. des Inst.; alsmede Van Hasselt op Kiliaan.

B e s m o o c k t, in eene in de volkstaal nog zeer bekende spreekwijze, Psalm 68, 28: »berooct ende *besmoockt* als kocks ende kocksjongens.”

B e s p u y g e n. Job 30, 8: »Yemant te *bespuygen*, is altijd een teecken geweest van groote verachtinge.” Kil. en Weil. kennen dezen vorm niet, en hebben alleen *be-spijen*, *be-spuwen*, *be-spouwen*, *be-spugen*. • Halma heeft echter ook *be-spuigen*.

B e s t a e n s e l, graad of wijze van bestaan (in bloedverwantschap). Levit. 18, 5: »door gelijckformicheyt des *bestaensels*.” Wij zouden hier zeggen: *door ge-*

lijken graad van verwantschap. Als men bedenkt, dat de uitgang *sel* het voortbrengsel eener werking (als *haksel*, *baksel*), of iets wat eene werking verrijgt (als *deksel*, *verguldzel*), pleegt aan te duiden, zal men het woord *bestaansel* niet fraai kunnen vinden.

Beständig, bestendig. Num. 18, 34: »duerich ende *bestandich*.” Zoo ook Jes. 65, 77. Zie Handl.

Bestevader, grootvader. Gen. 28, 19: »*bestevaders* ofte grootvaders.” Er is in dit woord meer gezocht dan er in ligt. *Best* duidt alleen een graad van opklimming aan, even als *groot*, *oud*, *bet*, *meer-bet* enz., en niets meer. *Bestevader* en *bestemoeder* zijn dus volstrekt geen vleiwoorden, zoo als Tuinman en Terwen meenen. Ze zijn dit evenmin als *schoonvader* of *schoonmoeder*. Bild. Geslachtl. op *best* is aangaande dit punt zeer lezenswaardig: jammer dat het artikel door de zotte uitlegging van *ten beste houden*, door *ten beeste houden*, ontsierd wordt.

Bestillen, stil worden, bedaren. Ezech. 32, 37: »gelijk de wateren *bestillen*, ende sachte ende klaer gaen.” Kil. noch Weiland hebben dit woord, doch Hooft bezigt het in gelijken zin, zie het Woord. des Inst.

Beteekening, beteekenis. Ezech. 16, 39: »Siet het selve woort in deselve *beteekeninge*.” Hebr. 6, 46: »alsoo dat het woordt *hope* alhier in sijne eygene *beteekeninge* wordt genomen.” Hooft gebruikt hetzelfde, mij van elders niet bekende, woord, doch in anderen zin, t. w. voor *benaming* of *titel*, ter vertaling van het lat. *appellatio*. Zie het Woord. des Inst. Nu zou *beteekening* de daad van het beteekenen aanduiden, en dus komt het woord bij Van Moock voor.

Beteren, herstellen (in eigenlijken zin). 2 Chron. 24, 5: »te vermaken ofte te *beteren*, dat (in het Huys des Heeren) verbroken was.” Doch ook in meer figuurlijken zin, Gen. 47, 17: »waerom sult ghy

lijden, dat wy voor uwe oogen van honger vergaen, nu wy geen gelt meer en hebben? ghy kont het doch wel *beteren*." De spreekwijs: *ik kan het niet beteren*, of ook *gebeteren*, bestaat nog bij het volk voor: ik kan het niet helpen, het is mijne schuld niet. Zie voorts eenige beteekenissen van *beteren* in het Woord. des Inst.; Weilands artikel is zeer onvolledig.

Betrachten, overdenken. Hosea 12, 44: "wanneer ghy u voor eenen tijt ophieldet in hutten, om uwe wandeling in de woestijne te *betrachten*, ende over mijne weldaden vrolijk te zijn." Zie Handl., waar bij de gegevene voorbeelden uit andere schrijvers nog kunnen gevoegd worden Van der Palm, Verhandel. II. 214: *alle onze Godsdienstige betrachtin- gen*. Ald. 248: *ik laat dit thans aan uwe eigene betrachtning over*. Feith, Werken, IX. 147:

En komt iets goeds mij al te stude,

Als ik getrouw mij zelv' betracht.

D. XII. 119:

*Daar ik heur (der werelden) talloos tal, verrukt,
bedwelmd, betrachte,*

Verzink ik in den glans van uwe Majesteit.

Helmers Gedichten (3e druk), I. 15:

*Klein, nietig zijt ge, o mensch, alleen als stof
betracht.*

bl. 17:

— een Hoofdplaneet —

*Eerst kortelings ontdekt door 't hoofd der star-
betrachters.*

Van Lennep, Vertalingen en Navolgingen, bl. 113:

Daar was een tijd, dat zij, die thands

Zoo roerloos neêrzit, gansche nachten

Der sterren blijden flikkerglans

In stillen aandacht kon betrachten.

Over de verschillend gewijzigde beteekenissen, waarin Bilderdijk *betrachten* bezigt, zie mijne, hem betref- fende, Proeve, bl. 205. Men weet, dat de Leidsche

Maatschappij van Letterkunde het gebruik van het woord heeft ontraden.

Betrapen, betrappen. Claegl. 3, 20: »Een leeuw, loerende op de menschen, ofte beesten, om die te *betrapen* ende te verslinden.» Eene vrij gewone spelling voorheen, zie Van Hasselt op Kil. en het Woord. des Inst. op Hooft. Bilderdijk zegt (Versch. II. 111) dat het werkw. *betrappen* van het fransche *trape* of *trappe* is, een val of klem, welk naamwoord van ons *trappen* zijn zoude. Deze afleiding uit het fransch zal wel zeer onwaarschijnlijk worden, indien men bedenkt, dat reeds in het angelsaksisch *trapp* val, strik, en *treppan* vangen beteekent; van waar het middeleeuwsch latijn *trappa*, het eng. *trap*, het fransche *trape* in dezelfde beteekenis van val of klem, benevens ons *be-trappen*, het hoogd. *er-trappen*, het fr. *at-traper*, afkomen. Dat *trappen*, zonder *be*, bij ons oudtijds dezelfde beteekenis had, gelijk Kiliaan zegt, is mij nog niet gebleken.

Adelung en Schmeller melden, dat het naamwoord *trappe* in het oudduitsch, en in sommige dialecten nog, *druiventros* beteekent. Doch ook bij ons wordt dit woord in dien zin gevonden; Kausler, Denkm. II. 118:

*(Ic) peinsde in mi seluen wale,
Dat die boem ten eersten male
Niet ne vallet, als men slaet,
No dat de wijn niet en gaet
Al huten trappen, hine zij
Nauwe ute gheperst. —*

Kiliaan heeft daarvoor *rappe* en *krappe*, welk laatste te lezen is bij Hondius, Moufeschans, bl. 61:

*Van een groote en vaste druyve
— een schoone crappe.*

bl. 62:

*Of ick plucke een dichte crap
Druyven —*

ald.:

Een goe crappe sal my geven

Witte druypen —

Met een zonderlinge metaphora zong Casteleyn, Konst van Rethoriken, bl. 119:

Als God ghelyck een krappe an ikruce hinck,

Ende voor alle meinschen de doot ontfinck,

Purgierde hy ons allen in des druven bloet.

Aangaande de afleiding dezer woorden, welker verwantschap met het eng. *grape* en 't fr. *grappe* in het oog valt, deelt Hoefft eenige gevoelens mede in zijn Verzam. van Fr. Woorden, bl. 205.

Betuynen, omheinen, omperken. Hoogl. 2, 2: »sulcke leliën die in *betuynde* ofte beslotene hoven wassen.»

Levens van Plut. fol. 181: *dat de Massiliensen na dese slach hen wijngaerden betuynen met heggen van doode gebeenten.* Zie Handl.

Bevesting, bevestiging. Gen. 15, 31: »hetwelcke (verbont) Godt hier met Abram heeft gemaect tot *bevestinge* sijner voorgaender beloften.»

Bevochting, bevochtiging. Ps. 72, 14: »eene sulcke *bevochtinge*, die door verspreydinge ofte sprenginge der droppelen geschiet.»

Bevreding, bevrediging. Ps. Inh.: »tot *bevredinge* sijner consciencie.»

Bewerp, schets. Hebr. 10, 2: »een rauw *bewerp*, gelijk de schilders plegen een beelt, dat sy daer na willen volmaken, eerst met eenighe linien ende schaduwen in het rauwe af te teecken en ofte ontwerpen.» Anders werd het woord gebezigd voor *ontwerp*, *plan*; Bredero, Lucelle, 44:

— *duysterley bewarpjes*

Van sorghe rusteloos, van swarigheidt onghemeen.

d. i. duizenderlei *ontwerpen* van rusteloze zorg en ongemeene zwarigheid. Zoo ook nog Macquet, Dichtliev. Uitspann. III. 98, waar de Satan, 's menschen val in het Paradijs verhalende, zegt:

De Vrouw, het zwakste deel, schein best voor mijn belang

En ons bewerp geschikt. —

Bewerpen, afschetsen, afteekenen. Jos. 18, 2: »dat sy het (lant) ergens op *bewerpen* in maniere van een tafel, of lantsbeschrijvinge, of caerte.” Zoo heeft Six van Chandelier, Poesy, bl. 267: *een schetse*, beworpen om de valsche Godinne der vleijerye wat *cierlik te penceelen*. Wij zeggen nu *een schets ontwerpen*, altijd dus nog in den zin van *afteekenen*. Later komt *bewerpen* voor als *ontwerpen*, in den zin van *een plan maken*, *overleggen*; De Decker, Rym-oeffen. II. 13:

Ja dat men 's nachts al stil vast rot en t'zamen spreekt:

Iet gruwelyx bewerpt; iet zorgelyx besteeckt.

Zie voorts de Handl.

Bewilling, bewilliging. 1 Chron. 9, 4: »met *bewillinge* des Conincks Cyri.” Handel. 14, 32: »de oplegginge der handen, die met *bewillinge* der Gemeynthe geschiedde.” Zie Handl.

Bewimpelen, omwinden, in den eigenlijken zin genomen. Ezech. 24, 48: »knevelbaert niet verhullen, *bewimpelen*, gelijk die plegen te doen, die in rouw waren.” Zoo was het bij onze oudste schrijvers, b.v. Lancelot, B. II. vs. 14814:

Si hadde hare bewimpelt sere

Jegen die heyten vander sonnen.

Thans kennen wij het woord alleen in de toegepaste beteekenis. Zie voorts de Handl.

Bewist, bewust, ingelicht. 2 Timoth. 4, 39: »*bewist* zijnde van hare oprechtigheyt.” Dus in Anna Rodenburghs Trouwen Batavier, bl 28:

Was heur oock yets bewist van uw zo lief bedroch?
en bl. 62:

Doch my was onbewist dat hier geen wetten waeren.
Van Mander, Bucolica, 170:

— *Vrouken jonck verbaest*

Dat onbewist ter dood hem snellijck haest.

Hier is *bewist* en *onbewist* bekend en onbekend; en zoo zeggen wij nog *ik ben bewust van de zaak*, en

de zaak is mij bewust, in 't laatste geval gewoonlijk niet zonder persoonlijk voornaamwoord. De vraag van Pedro aan Ines, bij Feith (Werken, VIII. 23):

— *Is mijn min aan 't Hof bewust?*

komt mij althans voor, niet door het spraakgebruik te worden begunstigd. Ik erken, men zegt *de bewuste zaak*; doch ik zou er niet voor durven instaan, dat dit geen germanismus is. Zie voorts de Handl. (1) en Huydec. Proeve, I. 353.

(1) Naar aanleiding van deze regels uit Spieghel:

*Ghy koont een wezen gheven
En nemen in een huw.*

vroeg ik te dezer pl. in mijne Handl. naar de beteekenis van *in een huw*. Ik meen thans daarop te kunnen antwoorden.

Hu, huw, is *schreeuw, kreet*, en wel *aanvalkreet*. Blommaert, Oudvl. Ged. II. 88:

*Vreselijc ende harde swaer
Was die grote wijch aldaer.
Groot es 't ghecri ende oec de hu,
Die alre beste, di wiken nu.*

ald. bl. 95:

Op hem gaven si .i. hu.

d. i. de Trojanen op de Grieken, in het gevecht. Zoo ook in de reeds door mij aangeh. plaats uit Van Heëla, vs. 7975:

*Die gravs van Luthsenborch vernam
Dat her Geraert neder quam,
Ende riep doen met enen huwe
Al in walsche toe —*

Elders bij denzelfden, *gehoe*, vs. 5305:

*Doen ane quamen die van Gelre,
Met luder stimmen ende met helre,
Ende met groter gehoe,
Soe riep elc anderen toe.*

Zoo mede *gehu, gehuw*; Blommaert, II. 58:

*Eer dat Lucifer ende de sine
Up ons maken een ghehu.*

Die Historie van Seghelijn, 117:

— met enen ghehuwe

Haddi den reese doot ghesleglen.

Van Velthem, fol. 51:

*Met groten colven ende maetsuen,
Ende met herde groten gehuwen
Bestoedense den Coninc ende sine lieden.*

„Met seer groote *Houwers*” zegt Le Long. Hetzelfde wordt elders

Voor *bewust* heeft Bredero *verwust*, Opdr. van den Jerolimo: *verwittigt en verwust zijnde, dat enz.* Bij onze oude schrijvers beteekent *zich bewissen overleggen, zich beraden*; Horae Belgicae, III. 80:

uitgedrukt door *huuc* en *gehuuc*; M. Stoke (reeds aangehaald), I. 382:

*Die van Arensberghe ende van Kuuc
Gaven op hem enen huuc,
Daer hi was al onversien.*

Walewein, vs. 10721:

*So sere riep die edel man,
Dat si hem omme keerden dan,
Ende gaven enen groten huuc.*

ald. vs. 10601:

*Van den goeden swerden van stale
Wederluutden berghe ende dale.
Tghehuuc was groot ende die jacht.*

en vs. 10631:

Daer was gheclanc ende ghehuuc.

Van daar ook het werkwoord *huen, huwen*; Lancelot, B. II. vs. 21621:

*Hem volgeden wel .c. robaude doe,
Die op hem huweden ember toe.*

ald. vs. 25817:

*Doe begonsten huwen gereet
Die dat saghen te Sarras wart.*

Sarras was in het gevecht van zijn paard gevallen, en nu begonnen die dat zagen hem *toe te schreeuwen, uit te jowen*".

Spieghele uitdrukking: *in een huw*, intusschen, is door dit alles nog niet opgehelderd: zij toch wijst eene *tijdruimte* aan, en zulk eene beteekenis komt in de aangehaalde plaatsen uit onze ouden niet voor. Adeling (als ik in de Handl. reeds opmerkte) heldert de spreekwijze voldoende op. Hij voert uit Opitz een voorbeeld aan van *in einem Huj*, in volkomen denzelfden zin als bij Spieghele:

In einem Huj *wird dir das Glücke ganz geneigt.*

d. i. in een oogenblik. Dit *Huj*, bij Spieghele *huw*, is niet het boven behandelde naamwoord *huw*, maar een tusschenwerpsel, dat opwekt tot wakkerheid en spoed, en komt als zoodanig in Luthers bijbelvertaling verscheidene malen voor. In de onze slechts tweemaal, zie de Handl. Het woord wordt in sommige hoogduitsche tongvallen ook als bijvoegelijk naamwoord gebruikt: *ein hujer Mensch*, een driftig, voortvarend mensch; en maakt ook het werkw. *hujen, überhujen*, overijlen, eng. *to hye*. Van dit *huj* nu beteekent *in einem Huj* bij Opitz, en *in een huw* bij Spieghele, hetzelfde als *in een korten stond, in een oogenblik*. Noch deze uitdrukking van Spieghele, noch het *hui* der Bijbelvertaling hebben te onzent opgang gemaakt.

*ic sal mi bewissen ende doen lesen
dierste bloemen, die men mach vinden,
ende salse onser joncfrouwe sinden.*

M. Stoke, I. 61:

*Die Pauwes de ginc hem bewissen,
Wien hi de crone gheven mochte.*

Ald. III. 227:

Want si connen hem bewissen.

d. i. volgens Huydec.: zij kunnen het in overweging nemen. Van dit werkwoord intusschen moet onderscheiden worden *bewist* en *onbewist*, *bewest* en *onbewest*, bij onze ouden voorkomende, meermalen met *bewissen* verward en soms zonderling verklaard. *Bewist* (*bewest*) is van *wist* gevormd, d. i. spijs, voedsel, onderhoud. Graff, Sprachschatz, I. 1061: „Wist, goth. vists, *substantia, cibus*, angels. vist, *victus*” (1). Van daar is *bewist*, *bewest* (van spijs of onderhoud) voorzien; Hor. Belg. III. 52:

*si vonden die herberghe wel bewest
van dies hem behoefde best,
orscoren genoeg ende voeder.*

en daarop:

*van so soonre herberghe ende so goeder
vant men quaden coever daer,
so wel waest bewist alt jaer.*

Zoo ook N. Werken der Leidsche Maatsch. IV. 64:

*Heren sijn sculdich te vorsiene,
Als diere tidē sijn te ghesciene,*

(1) Dit naamwoord *wist* zal ook wel ophelderen de mij vroeger onduidelijke plaats uit Maerl. Spiegh. Hist. I. 46, waar van een woest volk, dat met geen ander zich wil inlaten of zelfs spreken, verhaald wordt:

*Ten hoeuere van haren lande
Bringhen si in hare hande
Hare comenscepe ende wissen dare,
Ende vercopen also dat hare.*

d. i. hunne *koopmanschap* en *eeuwaren*. Eerst (zie Versch. bl. 308) hield ik, door het verkeerd plaatsens der comma daartoe geleid, *wissen* voor een werkwoord.

*Dat si van corne sijn bewist
In sorghe, in stat, in solre, in kist.*

De Hoogl. Clarisse dacht hier aan *verzekeren*; Prof. Siegenbeek, hoewel weifelend, aan *voorzien*. Zoo, *onbewist* voor onvoorzien, van het noodige onderhoud ontbloot, Maerl. Spiegh. Hist. II. 437:

*Laet ons hebben indie hoede
Ghemate ende reine aermoede,
Dat ons der aventuren mesfal
Onbewist niet en vinde al.*

en, met een gewonen overgang in de beteekenis, *bewist* en *onbewist* voor: al of niet voorzien, onverschillig waarvan; verzorgd. Van Wijn, Huisz. Leeven, II. 317:

*Die therte hebben met reinardien
Van binnen bewist ende wel bewaert.*

d. i. wier hart van binnen van reinardien (looze streken) *voorzien* (*vervuld*) is. Maerl. Spiegh. Hist. III. 184:

*Dan si waenden altehant,
Dat hi verbornen waren in den brant.
Hi seide: dattene die viant
Noint also onbewest en vant.*

d. i. dat de vijand hem nooit zoo *onvoorzien* (*onverzorgd*, *onbewaakt*) vond. Hij, (Sint Martijn, namelijk) had midden in het vuur gestaan, en was er, door zijn geloof en gebed, ongedeerd gebleven. — Hiertoe breng ik mede de uitdrukking, Taalk. Mag. IV. 29:

Metter macht Gods ombewist.

Het latijn heeft voor dit woord *septus ac munitus*, d. i. omheind en voorzien. De dichter schijnt in zijne overzetting het eerste door *om*, en het tweede door *bewist* te hebben willen aanduiden. *Ombewist* is dan *van rondom voorzien*, *verzorgd*, *bewaakt*. Mijn hooggeleerde Vriend De Vries verstond (zie bl. 71) het woord eenigzins anders, te weten als *rondom bevest*, van *vest*, schans; en voerde tot staving dier beteekenis van *bevest* een paar plaatsen uit Maerlant

aan, waar van eenig land gezegd wordt: *Nort hevet Sycia bevest*, en: *Nort hevet die zee bevest*. Liever zou ik hier *bevest hebben* verklaren door *vast hebben, verbonden zijn*, en de uitdrukkingen verstaan op deze wijze: Ten noorden is het land *verbonden (aangrenzende)* aan Sycia, aan de zee.

Bewortelen, een wortel krijgen, wortel schieten.

Ezra 7, 27: »eens menschen vaderlant ofte geboortplaetse is als een acker, daer hy in geplant, ende *bewortelt* is.» Blijkbaar een germanismus, van *bewurzeln*, die geen opgang gemaakt heeft.

Beyds. Gelijk het hoogduitsch, als het telwoord *beide*, met toepassing op voorafgenoemde levenlooze dingen, begrippen of handelingen, zelfstandig gebruikt wordt, daaraan het teeken van den tweeden naamval geeft (zie Adelung, Umständliches Lehrgebäude der D. Sprache, I. 582, en Heyses Grammatik (1838), I. 630) vindt men *beyds* en *beydes*. Jerem. 51, 23 en 142: »Het Hebr. woord beteekent *beyds*.» Joël 3, 1: »dat dese prophetye oock gehoort tot den staet des Nieuwen Testaments, waervan in 't eynde des voorgaenden capittels gesproken is, *beyds* met manieren van spreken,» enz. Ezech. 22, 24: »want het Hebr. woort van *beyds* gebruykt wort.» Gen. 25, 54: »want de text *beydes* lyden kan.»

Billicklick, 1 Cor. 14, 55: »sijn eygen exempel, hetwelck sy *billicklick* behoorden na te volgen.» Enkele malen komt dit woord met zijn verdubbelden uitgang ook wel elders voor, b.v. Brandt, Leven van De Ruyter, I. 151: *zoo hebben wy ook alle het zelve billiklyk zoo veele by ons laten gelden*. Von der Hagen heeft in zijn Glossarium op het Nibelungenlied *billichlick* opgeteekend, doch Benecke zegt daarvan, dat het geen middelhoogduitsch woord is. In het oude duitsch schijnt het echter éénmaal voor te komen, t. w. in het Hooglied bij Willeramus, p. 138: *ick quitho auor, thaz thaz bilithlich si*, d. i. ik zeg echter, dat het *billijk* is. Indien men aan-

neemt, wat vrij zeker schijnt, dat *billijk* van een naamwoord *bil* met den uitgang *lijk* gevormd is, dan zal *billijklijk* wel niet goed te keuren zijn. De oorsprong van dit *bil*, of ook *pil*, is duister. Grimm kon het bestaan van het woord, althans in zijne Deutsche Mythologie (1835) S. 266, in geene duit-sche taal aanwijzen.

Kiliaan spelt *billigh*, *billigheyd*, *billighen*, *billigh-lick*, waarschijnlijk alleen uit navolging van het hoog-duitsch; want ik geloof niet, dat men te onzent immer zoo gesproken heeft, al hebben enkelen zoo geschreven, als De Harduyn (Uitgel. Dichtst. bl. 63): *Och, waert niet billigher*. Coornherts Wercken, I. fol. 340: *meer dan billigh is*. Bredero, Het daghet enz. 14: *'t Is billigh dat men siet*. Grimm keurt in *billig* den uitgang volstrekt af; het behoort volgens hem *billich* te wezen, als zijnde geene afleiding met den uitgang *ig*, maar met *lich*, ons *lijk*.

Blader, de eigenlijke vorm, waarvan ons *blaar* eene zamentrekking is. Levit. 13, 27: *der blader, ofte des geswels*." Kiliaan: »Blaeder, blaere, puyste."

Blas, blaas, geblaas. Handel. 2, 7: »(windt) ofte *blas*." Zoo ook *aenblas*, Cap. 28, 5: »Een slange, die met haren *aenblas* de menschen doodet." Zie Handl. Bij de daar geleverde voorbeelden uit andere schrijvers, voeg ik de volgende, ten bewijze, dat de korte klank in dit woord vroeger vrij gewoon was. De Brune, Bancketwerck, II. 385: *Zoo thoont God — dat hy met een blas, en met een blick, de hoogste bergen, die den hemel dreygen, in de diepste valeyen veranderen kan*. Harduyn, Godd. Wenschen, 57:

— *'t schepsel van den mensch ontfingh sijn volle leden
Als ghy daer over gaeft den soet besielden blas*.

Starter, Friesche Lusthof, 113:

*Waer op hy (Apollo) door de lucht so schichtig
wierd gedragen,
Dat zelfs de snelle wind hem nautijcks volgen kon,
Noch roeren met haer blast het schittren van sijn Son.*

Six van Chandelier, Poesy, 477 :

— 't kleinste kruidjen, dat hier spruit,
Dat, op een blas, syn blaadjes sluit.

ald. 54 :

Hoe ook geen kleed het diep gedarmt
Beschut voor 't krimpens Noordgeblas.

Vlissings Redens Lusthof, 286 :

— al het stijf gheblas der helsche kaecken.

Hilarides, Phaedrus, 31 :

— Hy (de kikvorsch) spant sijn vel met meer
geblas.

De Bijbel van 1477 heeft Richt. 5: *gy sult horen gheblas van den cuddle*. Hier is 't woord voor *geblaet*. *Blaten*, *bleeten*, eng. *to bleat*, was in 't oud-uitsch *plazan*, bij Schmeller nog *blässen*.

Blesse. De verklaring zelve van dit woord geeft Levit. 13, 41: "(so het hayr sijnes hoofts sal uytgevallen zijn) van de kruyne tot aan het voorhoofd, ende den slach van den hoofde; welke kaelheyt eene *blesse* genaemt wort, ende diese heeft *bles*." Onze overzetters hebben van dit woord gevormd *blesheyt*, hetz. Cap. Inh.: "Wetten der kaelheyt, ende *blesheyt*." Zie voorts Handl. Bilderdijk zegt in zijne Verkl. Geslachtlijst te onregt, dat in het aangeh. Cap. *blesse* de voorhoofdsvlak beteekent. Even onjuist is, dat het woord, gelijk hij beweert, etymologisch nu eens hetzelfde zou zijn met *fledsch*, dan met *blösse*. Het is één met het hoogd. *bläss*, bleek. Het middelhoogd. had het naamw. *blasse*, nieuwhoogd. *Blässe*. De eerste beteekenis is derhalve *wit*; van daar toegepast op de van haar ontbloote hoofdplek, *kaal*; en in verband met de overigens zwarte kleur des ligchaams, *bont*. Bredero, Boertigh Liedt-boeck, 85 :

Soo haast Cupido cleyn den braven schutter quetste,
Sant hy een heeten straal na Pluto bles en grijs.

Griane, 60 :

— dit blesse hooft, en dese wille hayren,

Die ick gedraghen heb in eeren soo veel jaren.

Voor *bles* zeide men voorheen ook *blaar*. Van daar bij Kiliaan *blaere*, *vacca nigra*, *sed fronte alba*. Dus Horae Belgicae, VI. 97:

*doen ghi tghelt van onser goeder blaren coe
vercierdet (verbrastet) —*

en bl. 101:

*in (ic en) coste in eenre maent ghecrighen
van miere blare coe eneghe botere.*

Een *blare koe* is een koe met een *blaar*, gelijk *blespaard* een paard met een *bles*, d. i. met een *witte, kale*, voorhoofdplek. Met toepassing op het menschelijk hoofd zegt Maerl. Sp. Hist. II. 327:

*Alse hi gemoete menech warven
Liede, die scone waren gehaer,
Dedi maken die nolle blaer.*

d. i. als hij lieden ontmoette, die schoon van haar waren, liet hij hun de kruin *kaal* scheren. N. Werken van de Leidsche Maatsch. III. St. II. bl. 70:

*laet den dorpre varen blaer
van eren quite. —*

d. i. laat den dorper (gemeenen man) *kaal, ontbloot*, en zonder eer loopen. Der Leken Spieghele, III. 165:

*Wat node hadde dese vrouwe dat
Si vier hondert milen van daer,
Op een velt woeste ende blaer,
In couden ende in winden
Ligghen zoude van kinde?*

d. i. op een woest en *kaal* of *naakt* veld. Bilderdijk wilde derhalve zeer te onrecht hier *baer* gelezen hebben, Versch. I. 140. In den Roman van de Roos wordt het *blespaard* naast het *blaarpaard* gesteld, Kausler, Denkm. II. 429. Er is sprake van een veulen, dat nimmer eene merrie gezien had; maar dat nu, op eens onder dezer gezelschap gebragt:

*— soude neyen als hise zaghe.
Niet alleene iegken grisen,
Dat hise soude voer dandre prisen;*

*Jeghen hem allen loopt hi ghemeene,
Niet onderlinghen ieghen eene;
Maer loept te blassen ende te blaerde.*

Voorts wordt gezegd dat hij:

— *soude lopen te lyaerde,*

Te moreele ende te blessaerden.

en later nogmaals gesproken van:

— *lyaerde.*

Van brunen ende van blessaerde.

Blessaerden is met franschachtigen uitgang hetzelfde als *blessen*; *lyaerde*, oudfransch *liarde*, mede eene paardenkleur, namelijk *witachtig*; en *moreele*, oudfr. *morel*, (waarvan ook de naam onzer kers) d. i. zwart.

Blinthocken. Num. 16, 23: »*blinthocken*, als men seyt, verstant ende oordeel bedwelmen.” Anders, en tegenwoordig doorgaans, *blinddoeken*. De vraag is, wat is het regte woord? Van Hasselt, op *blindhocken* bij Kiliaan, zegt dat *blinddoeken* niet deugt, omdat *doeken* beteekent *doek worden*. Volgens Kiliaan zou *blindhocken* dan eigenlijk zijn *in een donker hok opsluiten*, en van daar figuurlijk *de oogen bedekken*, *blinden*. Ook Kluit heeft in Hoogstratens Geslachtlijst (art. *bel*) *blinddoeken* afgekeurd, hoewel zonder gronden aan te voeren.

De heer Groebe heeft over deze woorden eene belangrijke aantekening op zijne uitgave der Gedichten van Van Baerle enz. (Amst. 1827) I. bl. 215. Daaruit blijkt, dat inderdaad vroeger meestal *blinthocken* werd geschreven, hoewel wordt opgemerkt, dat Hooft zeer dikwerf *blinddoeken* bezigt. De Schrijver brengt tegen Van Hasselts bedenking teregt in, dat *doeken* kan beteekenen *doek worden*, maar ook evenzeer *met een doek bedekken*. Hij had er bij kunnen voegen, dat het werw. *doeken*, van de laatste beteekenis, zelfs die van *bedriegen* heeft ontleend; zie Weiland, en de Fragment-Woordenlijst der Leid-

sche Maatschappij. Tegen *blinddoeken* kan derhalve niets met eenigen grond worden ingebracht; het is *iemand met een doek blinden*, om hem te misleiden, en alzoo *misleiden* zelf. **Blinddoeken* (zegt prof. David, in Bild. Z. der Gel. 265) in den zin van iemand blind maken met hem een doek voor de oogen te binden, is eene samenstelling zoo natuerlijk, en zoo wel gegrond in de analogie der tael, dat het van ouds moet gebruikt geweest zijn, zoowel als *blinddoek*, waer het verbum ontegensprekelijk van gemaakt is." Ook Van Engelen verstond het woord *dus*, en hield het voor herkomstig van de oude landspelen; zie zijne vertaling van Michaëlis Prijsverh. over den Invloed der Taal, bl. 9. Ter nadere bevestiging diene nog *blinddöken*, in het Brem. Nieders. Wörterb. I. 100 en 193, aldaar verklaard door *mit einem *Tuche bedecken*; ein *Tuch*, einen *Lappen* vor die *Augen hängen* oder binden, blenden. So werden z. B. die Muthwilligen *Kühe blinddöket*, dass sie nicht durch die Befriedigungen brechen. Metaph. *enen blinddöken*, einem *Brille verkaufen*."

Wat voorts *blindhokken* betreft, de heer Groebe verklaart dit door *blindhuiken*, en ook daarmee kan ik mij zeer goed vereenigen. De *huik* (ook *heuk*, *hoek*) was een zeer bekend kleedingstuk, dat tot verscheidene spreekwijzen aanleiding gaf; ja zelfs het werkw. *doekhuiven*, van het bij Cats voorkomende *doekenhuij*, in denzelfden zin als *blinddoeken*, heeft opgeleverd, en welks verwisseling met *doek* dus niets vreemds kan hebben. Daarbij komt, dat het bezwaarlijk zal zijn het bewijs te geven, dat *blindhokken* ooit gebezigd zij in de beteekenis van *in een hok sluiten*: het geeft in al de mij bekende plaatsen, gelijk in die van onze Randteekenaars hierboven, te kennen, *iemand misleiden*. Zoo ook nog bij *Bilderdijk*, Navonkel. II. 102.

Ach, wat is 't blijken in onze oogen, Hartdoorgronder!

*Sluipt, by 't volkomenst licht, daar niets dat
blindhokt, onder?*

Het woord is hier onverstaaubar, ten zij men aan volmaakt hetzelfde denke, wat men anders *blinddoeken* heet. Weiland heeft voorts te regt aangemerkt, dat men somwijlen *blindhoeken* vindt. De Kilianus Auctus (van 1642) kent zelfs alleen *deze* schrijfwijze, en zij kwam mij nog voor in Jonctijs' Rosalijs Oochjes, 129; Toon. d. Jal. II. 246.

Bloot vinden, Ps. 27, 24: »die op my loeren, om in mijnen wandel yets te vinden, daerom sy my souden mogen lasteren, ofte oock om my ergens *bloot te vinden.*» Nevens *bloot staan, bloot stellen, bloot leggen*, had deze uitdrukking wel verdiend in zwang te zijn.

Blussen, lesschen. Ps. 104, 24: »het aerdriek wort met den regen sijnen dorst *gebluscht.*» Zoowel van *honger* als van *dorst* zeide men vroeger, dat hij *gebluscht* werd. Velthem, fol. 19:

*Ende int dal van Thabor, alsict vernam,
Waest, dat Melchisedech iegen quam
Abraham, met brode ende met wine,
Daer hi met bluste des hongers pine.*

Sambucius, Emblemata, 176:

*En ghelijc geen dinc eens walvischs honger en
blust,*

So blijft eens conincs herte allijt even woedich.

Harduyn, Uitgel. Dichtst. 117:

En dat hy —

*— met de cracht des broots, moeytheydt en hon-
gher blust.*

A. v. d. Venne, Wijsmal, 88:

*Ick heb geproeft, nu metter daedt,
Wat honger blust, en dorst verslaet.*

Coornhert, Odyssea, II. 62:

*Nae datse gherust waren van hunlieder arbeyt
Aldaer elck zijnen hongher ende dorst wel heeft
gheblust.*

Zoo ook *witblusschen*, Zevécote, Ged. 314 :

— *hy is niet eer gerust*,

Voor dat met *yeders bloet zijn dorst* wert uyt-
geblust.

Verder *slessen*, *slissen* en *slichten*, Constthoonend
Juweel, 185 :

Wilt mijnen honger voen, end' mijnen dorst wat
slissen.

Vrouwelick Cieraet van St. Agnes, 133 :

Naer hem verlangt mijn ziel met al te groten dorst,
Die hi mi slessen kan alleen maer met zijn borst.

Beaumont, Tytsnipp. 32 :

Maer sy slist met frisse roomers eerst te degen
haren dorst.

Harduyn, Goddel. Wenschen, 90: *dat uwen soeten*
ende dronckenmakenden drinck-beker mach slissen mijnen
dorst. Sambucius, Emblemata, 205 :

— *daer hy sonder swichten*

Veel potten wtdranc, om sijnen dorst te slichten.

Zelfs ter neder leggen, Zevécote, Ged. 245 :

Door water met asijn of alssem toebereyt,

Moet uwen tragen dorst te neder zijn geleyt.

Dat de beteekenissen dezer uitdrukkingen op het-
zelfde neêrkomen, valt in het oog, en zoo mede dat
lesschen, *blusschen*, *slessen*, *slissen* en *slichten* on-
derling en tevens met *blesschen* en *slechten*, etymolo-
gisch naauw verwant zijn. Zie mijne Proeve o. d.
Werkw. 197 :

Blooten, ontblooten. Gen. 8, 10: »om te ondervinden
of de aerde van de wateren *gebloot* was.” Zoo ook
bij Hooft, zie het Woordenb. des Inst. en Huygens,
I. 462 :

Hebt ghy d'eerste deur ontsloten

Om mijn broose borst te blooten.

Bilderdijk verklaart dit, V. 340 zijner uitg. door *tref-*
fen, waarbij 't bewijs ontbreekt.

Boelken, minnares (in goeden zin genomen). Richt.
5, 83: »(een liefken), ofte *boelken*, *meysken*.” In

den tekst heeft *boel* doorgaans een kwaden zin, zie Hosea 8, 9; Ezech. 16, 33; Jerem. 4, 30; en elders. In goeden zin is 't mede bij Visscher, Brabelling, bl. 96:

Mijn boelken moet zijn een aerdich dier.

alsmede in Der Minnen Loep, I. 33:

Een gheck, gheheten Thirobinus,

Verkeerde veel tot haren huus

Ende plach die joncfrou boel te helen.

In schimpe deed si him ooc weten,

Dat hi alleen haer boelkijn waer.

Meer voorbeelden geeft Huyd. Proeve, I. 312. Bilderdijk leidt het woord af van *bode*, als zijnde de *dienstbare*, tegenover de wettige, gezaghebbende vrouw; zie Geslachtlijst op 't woord en de Aanmerk. op Huydec. Proeve, bl. 19. Deze afleiding echter is niet zeer waarschijnlijk, als men bedenkt, wat uit oude schrijvers voldingend blijkt, dat het zeer oude woord *boel* in zijn oorsprong eene goede beteekenis had, en wel die van *naaste bloedverwant, broeder, gade, lieve vriend*; en dat de minder edele zin, die er thans aan toegekend wordt, van latere dagteekening is. Zie Benecke, en over de waarschijnlijke afleiding, Adelung.

Boetsmaker, potsenmaker. Ps. 35, 29: »daerom oock het Hebreeusch woort (door *spot-achtige tafelbroers* vertaald) by sommigen genomen wort voor *boetsmakers*, speelvogels." Elders bootsmaker, t. w. Hoz. 7, 16: »Als hy kranck is van den wijn, dan staet hy op met spotters ende *boetsmakers*, die hem den tijt ende de wijnkranckte sullen verdrijven." Dus Levens van Plut. fol. 94: *een van de Ptolemeus, welck genaemt worden Lamyros, dat is bootsmaecker ende snappert.* Kiliaan: »boetsen-maecker, boetsen, *atellanus, scenicus, gesticulator, histrio, pantomimus, mimus, ludio.*" Zoo ook *bootsemaken*, Vlaerd. Rieder. 18:

— *kweter me van te kallen,*

*Hoe datse met schijn vermomt na apen alle dingh,
En daar hebben deuse Vleerdinghers een handje
af sonderlingh.*

In kleen, en bootsemaken, daar sy voor speulen.

Bij Jonctijs, Toon. d. Jal. II. 446: met bootsgezellen, guichelaars en personaadjespelers. — Van boetse, bootse, cavillum, facetiae, ludicrum, gesticulatio. De Harduyn, Goddelijcke Wenschen, 521: *maer dien snooden bedriegher houdt syne prooye, ende die houdende speelt met de selve sijn oude bootsen.* Levens van Plut. fol. 132 verso: *Sijn huysvrouw die de saeck met hem eens was, ende hem sijn boetse holp beleyden.* Fol. 145 verso: *dat hy een ontellick gelt spilde, ende dat hy den tijt vergat met bootsen, ende comoedien te doen spelen.* Jonctijs, Toon. d. Jal. II. 201: *geksgrillige bootsen.* Ald. 740: *aapsgelijke bootsen, gebeerden en schuilsprongen.* Hooft, Tacitus, fol. 416: *In 't spel der Juvenaalen heeft hy, onder Nero, als uit noodt, thans vrywillighlyk bootsen gespeelt.* Coster, Tafelspel van twee Personagien, 2:

En helpen jou volvoeren potsen, bootsen, grillen.

Croon, Moyal, 188:

*(Ghy) Peyst dat ik uyt geckerny
U dit vraegh; en 't is oock waer:
'k Vraegh er om de botse naer.*

Bootsig is potsig, grappig, Orangien Lelyhof, 31:

*Al wat verdenklick was, beschaft 'elck bootzigh
Geest,*

In sang, in spel, in spraek —

en bootsery voor potserij, V. d. Venne, Nieuw Wijsmal, Voorw.:

*Hier toont hy 't groot Toneel, gestut op twalif
staken*

*Waer op den lichten Mensch sijn bootsery kan
maken.*

Jonctijs, Toon. d. Jal. I. 98: *kluchjes, bootserijtjes, gabberijtjes.* 't Is duidelyk, dat dit *boetse, bootse, botse*, één en hetzelfde woord is met ons

poets, *pots*; een woord dat in verwante talen onder menigerlei vorm voorkomt. Bij Vondel is zelfs *poets* wat boven *bootsemaker* heette, Toonn. des Mensch. Lev. 73:

De droll'ge en oude Pouts, Diogenes ik meen.

En wat wij *oppoetsen* noemen, is bij hem *opbotsen*, Helden Godes, 6:

*Doen ick de kruynen eerst wist van deze heylghe
rotzen*

Fray op te toyen, en met steenwerck op te botzen. d. i. op te schikken. Kil. »*op-boetsen*, ornare, polire.” Het Woordenb. des Inst. op Hooft zegt, dat »*bootsemaker*” is iemand, die door gebaren enz. een ander *nabootst*. 't Is nog verre van bewezen. Dat ons *na-boetsen* van het oude *boss*, figuur, gedaante, beeld, is, komt mijns inziens aannemelijk voor, gelijk ook *aanbeeld*, hoogd. *amboss*, daarvoor pleit; doch zoo *boots*, hoogd. *Possen*, met dit *boss* één is, kan het alleen waar zijn wat de etymologie en den primitieven zin der woorden betreft, en niet met opzigt tot hunne latere en tegenwoordige beteekenis. *Bootsemaker* is niet iemand, die *nabootst*; maar iemand, die *boetsen* of *potsen* maakt. Bilderdijks verklaring van *pots* door 't fransche *poche*, Versch. II. 143, komt in geene aanmerking. Zij wordt ook omvergestooten door 't geen hij zelf in zijne Verkl. Geslachtlijst zegt, dat *pots* van *botten* of *batten* is, d. i. slaan. Dit laatste begrip ligt inderdaad ten grondslag in (na)*boetsen* en *beelden*, en volgens Frisch ook in *Posse* en *pots*.

Hier zij nog opgemerkt, dat het verouderde *bootsemaker* weder werd gebezigd door Wiselius, Mengelen Tooneelpoezij, V. 191: *zoo lang men die Gestichten laat ontwijden en bezoedelen door bootsemakers en springers*, enz.

Bogger. Deut. 23, Inh.: »van hoeren ende *boggers*.” De tekst heeft *schandjongen*, dat eene vertaling zal zijn van *schandbub* uit den hoogd. geref. bijbel. Bij

Kiliaan *buggher*, sodomita. Dus G. Japiks, Hulde, II. 148:

*Lots spotters; verckens, die in Sodoms bogger-
voncken*

Brooddronken branden. —

De bijbel van 1477 heeft t. a. pl. *poytier*, onder den vorm *putier* een bij onze ouden bekend woord; doch op de andere plaatsen, waar de Statenbijbel *schandjongen* heeft (als 1 Con. 14, vs. 24; 15, vs. 12; en 2 Con. 25, vs. 7) *verdroghede*; 't welk zijn zal in den zin van *ontmand*, zoo als een dier, dat geen melk geeft, gezegd wordt *droog* te zijn, en als Von Schmid's Schwäb. Wörterb. heeft: *mein Weib had zutrocken*, d. i. heeft opgehouden te baren. De bijbel van Gailliaert heeft *hoerenjager*, en die van Vorsterman: *verwijfde man* en *wijfachtige man*. — Het woord *bogger* is eigenlijk *Bulgaar*, oud-fransch *Bougre*. »Bulgaren (zegt Dr. Halbertsma, Aant. op Maerl. 402) waren eigenlijk Albigenzen, wier ketterij velen onder de Bulgaren aannamen. Om deze kettters zwart te maken, tegen de monnikken hun de stomme zonde aan, en van daar dat *Bolgar*, verweekt in *bougar*, of geassimileerd in *boggar*, ketter en sodomiet tevens beteekent." Bij onze ouden is *bugger* doorgaans *ongeloovige* of *ketter*; Maerl. Sp. Hist. III. 245:

*Dese bekeerde, alse wijt horen,
Sente Augustine, die hadde gewesen
Te voren buggere, alse wi lesen.*

Dez. Rijmbijbel, HS. fol. 3:

*Dit woord, datmen bescreven hout,
Gaet iegen die bugghers, die spreken
Valschelike in hare treken*

ald. fol. 24:

*Doe seide Moyses —
Bughere! God moete di verwaten.
Prouf hier an al openbare;
Ic sal di leren, nu com hare.*

Kausler, Denkm. II. 366:

*Entie niet keeren an mijn boort,
Van hem segghic altoes voort,
Dat bugghers ende catters sijn.*

Zoo ook *buggerij*, *ketterij*, *ongeloof*; Maerl. Sp. Hist. III. 57:

*Die buggerie wederseget algader,
Die Sone metten Vader
Even geweldich niet en si.*

D. IV. 416:

*Die vrouwe was Kerstijn goet,
Ende hevet haren man bevroet,
Dat soene tgelove dede lijen
Ende brochtene uter buggerien.*

Jonckbloet, Middeln. Dichtk. III. 46:

*Waer es nu die grote philosophie,
waer es nu die sterke buggerie,
die ons der wet willen roven
wat wi boven nature gheloven?*

Lacombe heeft in 't oudfransch voor ketter *bougrin*. Men weet voorts dat *bougre* in die taal nog tegenwoordig een scheldnaam is, zonder bepaalde betekenis. Zoo was *bogger* ook voorheen bij ons, b. v. Huygens' Korenbl. I. 581:

*Me dunct woór ick me keer, 'k sie may dien
Bedelaer*

Dien Bogger, dye Fiel, die Schipper achter haer.

Purgat et Ornat, De verboode Vleesverkooper bedroogen, 42:

— *hoe zal ik dien Bogger flus tergen.*

Gemengeld Parnasloof, I. 68:

Ga deur, gy Bugger als gy bent!

en Rusting, Werken, I. 78:

*Maar zo u hart na wraaklust dorst,
Zo help u oudste zoon om zeep,
Want zie, dien bouger is te leep.*

Van daar het werkwoord *boegeren*, voor vloeken, De Zingende Kraamer, bl. 31:

*Wat heeft hy wel gedeabelt en geboegerd, als
een uytziende gek.*

Boosdaet, booze daad. Num 26, 20: »om datse Simeï in het stuck sijner *boosdaet* waren toegedaen geweest.” Jes. 65, 30: »haren eersten loon, dien sy met hare *boosdaden* verdient hebben.” Marnix Ps. 37, vs. 18:

— *De Heere teeckent aen,*

Der gener tijt, die reyn sijn van boosdaden.

Van daar in den tekst *boosdader*, zie Handl.

Braeuwen, breeuwen, d. i. kalfaten. Ezech. 27, 24: »om de gaten te stoppen, de schepen te kalfateren, ofte te *braeuwen*.” Dus Antonides, 102:

*Sardam, ter rechterhant des ringdijks afgeweken,
Braeut vast de kielen, die de kruin ten hemel
steken.*

Winschoten spelt alleen *breeuwen*, doch Kiliaan *braeuwen*.

Brandelick, brandbaar. Deut. 4, 24: »gelijk een aangesteken ende brandend vyer seer sterck doordringt, ende alles, wat *brandelick* is, wijt ende zijt verteert.” Spreuck. 30, 47: »Dat (vyer) nemmermeer moede is van branden, hoe veel *brandelicke* stoffe oock daer in geworpen wort.”

Brandteecken, brandmerken. Spreuck. 16, 76: »de lasteringe, waer door hy met eenen hittigen lust den naem sijnes naesten *brand-teeckent*.” Kiliaan heeft dit werkwoord; *brandmerken* echter niet.

Brekelick, breekbaar, broos (bros). Levit. 3, 21: »vet, dat, koude klonterende, hart ende *brekelick* wort.”

Breken. Spreuck. 14, 44: »die alles rijpelic versint, hem selven *brekende*, ende intoomende.” *Zich breken* komt mij voor dezelfde beteekenis te hebben als *breken* in *iemand's hoofd* of *wil breken*, d. i. overwinnen. De kracht van dat hoofd of dien wil wordt *gebroken*.

Broecklant. Gen. 41, 3: »*broecklant*, vochtige weyde.” Kiliaan: *broeck-land*, palus. Smyters, Fabelen, No:

57: broecklandt *en marasch*. Anders blootelijk *broeck*.
Dus Maerlant, Spieg. Hist. I. 395:

*In den lentijn, ten beghinne,
So mict hi (Hannibal) in sinen zinne,
Up hem (Flaminius) te comene al rasch,
Dor brouc te vaerne ende dor marasch,
Bi eere rivieren, die Samos heet;
Maer hine proevet, noch en weet,
Dat die brouc es diep ende sochte.*

Lancelot, B. II. vs. 2449:

*Enen cleinen broec ne bore groet,
Dat inden middel van bosscen stoet.*

Bijbel 1477, Exodus 7: *Neemt dijn ruede, ende steect wt dijn hant boven dat water van egipten, ende boven haer rivieren ende beken, ende boven die broecke*. Jes. 14: *ik sal babylonien setten — in wacke broecke van wateren*. Antw. Spelen van Sinne, 557:

Hoe hy dus wandelt deur beemden en broecken.

Coornhert, Odyssea, I. 58 verso:

*Tschijnt van goddinnekens, die tgeberchte hebben vercoren,
Om wonen, met dees Rivier en dit Bosch vol grasiger broecken.*

Zie voorts over dit woord ond. and. Hoefft, Naamsuitgangen, 16, en Bild. Geslachtl. Bovenstaande voorbeelden bewijzen, dat het woord door onze ouden niet enkel in het onzijdig geslacht is gebezigd, 't welk door Bilderdijk, en ook prof. de Vries (Gloss. op den Lekenspiegel, en dáár met regt) er aan wordt toegekend. Andere plaatsen, als in *een broec* (Meijer, Nalezingen, 115), *in eenen broec* (Ferguut, vs. 155), *van den broeke* (Nijhoff, Gedenkwaard. I. 407), *in den Broick wonende* (V. d. Schueren), laten de bepaling tusschen het mannelijk en onzijdig onzeker.

Bruycken (sich). Joel 3, 22: „Doet vry al wat ghy kont, brengt alle uwe macht by een, *bruyckt* u als helden.” Dit wederkeerige werkwoord beteekent

zich inspannen, zie Schmeller, I. 244, alwaar *sich dapffer brauchen* vertaald wordt door *praebere se virum impigrum*, eene beteekenis derhalve, die juist met de aangevoerde plaats overeenkomt.

Burgerschap. Verkeerdelijk wordt dit woord in het vrouwelijk geslacht gebezigd Jes. 65, 5: »de heydenen, die vreemt waren van *de burgerschap* Israëls.” Dit behoort te zijn *het burgerschap*, als zijnde de waardigheid van burger, en niet de burgers zelve. Zie over dit onderscheid Kluit op Hoogstraten, bl. 411 vlgg. en vooral de verhandeling des Heeren Te Winkel, in mijn Archief, II. 217 vlgg. Bilderdijk zingt te regt, Poëzy, I. 132:

De Burgerschap *der stargewelven*

Waart, zorgzaam zwevende, om ons heen.

doch te onregt, Buitenleven, bl. 55:

*Zoo kreeg de bevende Esp, die aan onze oevers wast,
Zijn prachtig broedrental van Esch- en Tyberboorden,
En Libans Cederstam de burgerschap 't Noorden.*

De Randteekenaars gebruikten op gelijke wijze gesantschap vrouwelijk, in plaats van onzijdig, Gen. 18, 3: »twee Engelen ende de derde de Heere selfs, die voor den tijd *deser gesantschap* met menschelicke lichamen sich vertoonden.” — De tegenovergestelde fout, *het gesantschap* voor de personen, wordt nog dikwerf begaan.

Busselken. Exod. 12, 17: »met *busselkens* van ysop.” Zie Handl. op *bussel*. Het woord is hier alleen opgenomen, om bij het daar opgemerkte nog te voegen, 1°. dat de diminutiefvorm ook *busseltje* was, Stalpaert van der Wielen, Vrouwelick Cieraet, bl. 96: *een busseltjen van Ruit*. — 2°. dat blijkens deze plaats uit Der Leken Spieghel, II. 167:

*Die bode ghinc uut te hant,
Ende brocht ghedragen in sijn hant
Ene bussele, als ic las:
En weet wedert bies of stro was.
Hi neech Jhesum mit groter waerden,*

Ende spraeyden dan opter aerden

- Die bussele die hi brachte zaen.

bussel vrouwelijk gebruikt werd, zoo als Moonen wilde; niet mannelijk of onzijdig, volgens Bilderdijk. En 3°. dat dit *bussel* te onderscheiden is van *butsel*, in den Lancelot voorkomende, B. II. vs. 45576:

(Ic) hebbe spise met mi bracht,

Beide vleesch ende broet,

Ofts mi gevile oec noet,

Ende colen claren wijn

In twe butsele, die hier sijn

Ane min gereide gehangen.

en vs. 45745:

Hi reichte nu wijn claer;

Twe goede butsele vul.

d. i. flesch of zak; welk woord verwant is met *boot*, *bute*, *bottel*, *buttel*, *bouteille* enz. Zie Hoeuffts Verz. v. Fr. Woorden op *bouteille*.

Byleggen. Gen. 29, Inh.: „als hy Rachel meynt te trouwen, wort hem Lea, Rachels outste suster, *bygeleyt*.” Het al of niet scheiden van het voorzetsel bij werkwoorden hangt af van het al of niet eigenlijke der beteekenis. De vergelijking van de zegging *bij iemand staan* met *iemand bijstaan*, *een stoel bij iemand zetten* met *iemand een stoel bijzetten*, en dergelijke, maakt dit duidelijk. *Bijleggen*, in de aangeh. plaats, beteekent dus bloot (*als vrouw*) *toevoegen*. *Bijstellen* heeft in den tekst dergelijke beteekenis van *toevoegen*, zie de Handl. — Ook *bijkomen*, zie ald., is niet anders te verstaan. *Bij iemand komen* is alleen volgens de letter *zich tot iemand begeven*; doch *iemand bijkomen* is meer figuurlijk en sluit meer in dan het bloote komen. Het is komen om te straffen, om te helpen, om gunst te betoonen, om te bezoeken enz. Dus ook Van Alkemade en V. d. Schelling, *Displegtigheden*, I. 526: *De Batavieren, volgens het getuigenis van Tacitus, waren gewoon, den anderen ongenoodigd by te komen*,

te vergasten enz. Harduyn, Goddel. Wenschen, 275: *Weet ghy niet dat gy hebt eenen schaemte-rooden Bruydegom, die sonder twijffel in de teghenwoordicheydt van gheheel de wereldt u niet en soude willen bykomen?* Opmerking verdienen hier nog de uitdrukkingen *iemand bijwonen* en *iemand bijzitten* voor (als raadsman) nevens iemand zijn of zitten, zie het Woordenb. des Instit. Van dit *byzitten* heeft men *bysitter*, Exod. 18, 18: *•Sonder bysitter in 't gerichte.*" Dit woord verdiende wel, voor het gewone *assessor*, weder ingevoerd te worden. Minder zou ik aanbevelen *bijroepen*, voor *inroepen*, dat Da Costa bezigt in den Muzen-Alm. 1820, 79:

ô Hemelkroost! ô poëzij!
Wij roepen uwen invloed bij,
Om d'aardschen wansmaak te vernielen!

Ciere, goed of vrolijk onthaal. Ezech. 28, 31: *•men heeft u allen plaisier ende ciere aengedaen.*" Zie mijn Taalk. Mag. IV. 359.

Cubyt, 1 Con. 7, 61: *•dat in yeder cubyt, ofte elle, geweest zijn tien knoppen.*" Marc. 13, 2: *•die (steenen) 25 cubiten lanck ende 8 hooch, ende 12 breedt waren.*" De beteekenis is uit de eerste plaats blijkbaar. Het woord is afgeknot van het lat. *cubitus*, elboog, dat mede bij onze oude schrijvers voorkomt, als Van Velthem, fol. 459:

So sal die zee verheffen hare
.xl. cubitus hoge openbare
Boven alle berge hogen.

Houwaert, de vier Wterste, 109:

Niemant can sijn lengde een cubitus rijsen.

Het is te onderscheiden van ons *kubiek*, dat van *cubus* komt, gr. *κύβος*, d. i. een ligchaam besloten binnen zes gelijke vlakken.

Dadigh. 1 Corinth. 13, 57: »door de Liefde moet het Geloove *dadigh* zijn.” Zoo mede, ten aanzien van het geloof, Jacob. 1, 95 en 2, 47. Wij zeggen hiervoor *werkzaam*, en gebruiken *dadig* alleen in zamenstellingen, als *liefdadig*, *goeddadig*, *weldadig* enz. Doch Kiliaan heeft »*daedigh*, *faciens*, *agens*, *actuosus*.” En zoo leest men ook in het Constth. Juweel, 475:

*U hooch gedronghen noot sal ick dadich sonder blaem
Aan den barmhertighen remonstreren gaen.*

Dag (aan den) geven, aan den dag brengen, in 't licht stellen. Jes. 48, 21: »'t is nu eerst door de Propheten geopenbaert, ende *aen den dach gegeven* 't gene dat te vooren als verborgen was.” Ook Vondel bezigde deze uitdrukking, zie Weiland.

Deel (te), ten deel. Jos. 7, 7: »dat deel des lants Canaän, 't welck de stamme Benjamin is *te deele* gevallen.” Ezra, 2, 24: »'t gene dat den Priesteren *te deel* viel.” Dus mede bij onze ouden, Lancelot, B. III. vs. 1103:

*Van den grale die aventuren,
Die menech riddere sal besuren.
Beide in velde ende in woude,
Die si nochtan nine soude
Geburen noch vallen te dele.*

Maerl. Spieg. Hist. IV. 382:

*Oustrike, dat nu heet Loreine —
Dat willic Diederic de oem sijn
Besat, alst hem te deele quam.*

Van Velthem, Spieg. Hist. fol. 123:

Want vader viel (het lant) te dele.

Dempen, te onder brengen, verslaan (van personen gezegd). Ezech. 38, 51: »die alle hare vyanden *dempe*.” Zie deze beteekenis bij Kiliaan, en voorbeelden er van in 't Wbk. des Inst. op Hooft.

Desmaels, destijds, in dien tijd. Gen. 26, 1: »het lant Canaän, daer Isaac *des maels* woonde.” Psalm 114, 12: »Gelijck ghy *des-maels* voor hem hebt

gebeeft, alsoo sult ghy oock voortaan voor hem beven." Weiland noch Kiliaan vermelden deze samenstelling.

Deucht doen, goed doen. 2 Chron. 13, 10: »deug-nieten, die niet alleene geene menschen *deucht doen*, maer oock onder geene wetten staen en willen." Job 22, 1: »Een wijs mensche kan hemselven *deucht doen*, maer niet Gode, die in hemselven de volle genoehsaemheyd is van alle goet." Bilderdijk zegt (Verh. o. d. Gesl. 228) min naauwkeurig, dat *deugd doen* eigenlijk *genoegen doen* beteekent. De uitdrukking zegt hetzelfde, wat wij nu *goed doen* of *wel doen* heeten. B. v. Der Minnen Loep, I. 12:

*Een yghelic mint oick sinen here
Ende doet sinen meyster ere,
Die hem doeghet heeft ghedaen.*

Sinte Franciscus Souter, bl. 11: *Ghi en laet niet of ons altijt duecht te doen, edel heere!* Van Effens Spectator, IV. 21: *Telkens als deze overkomt, schraept Moeder de beurs uit, om hem wat deugd te doen.* Bilderdijks eigen poëzij bevestigt deze beteekenis, zie mijne Proeve aangaande hem, bl. 196.

Deuning, davering, dreuning, hevige (geluids)beweging. Job 36, 64: »omdat (Godt) in (de wolcken) schijnt te woonen, als hy daer door werckt met *deuningen*, ende ruysschingen, dat is, door winden, ende donder." Het woord is van *deunen, donen*, bij Kiliaan »tonare, sonare, resonare." Dus Blommaert, Oudvl. Ged. I. 31:

D'erde duende onder die calcoene.

d. i. dreunde onder de paardenhoeven. Van daar gedeun, 2 Con. 21, 27: »gelijk het gehoor des menschen door een geweldich *gedeun*, ende stijf geklanck recht voor de ooren gemaect, pleecht verdooft te worden." Job 37, 5: »gerommel ofte *gedeun*."

Dieflick, heimelijk. Ezech. 12, 23: »niet met eenige ysere instrumenten, ende openbaer geweld, maer

als met eene *dieflicke* behendicheyt, ende stilheyt." Zie Handl. De volgende voorbeelden mogen de beteekenis nader in het licht stellen. Maerlant, Sp. Hist. III. 187:

*Want hi dieflike was gevaen
In sijn lant, ende so belopen,
Ende nu voerdemen omme vercopen.*

D. IV. 375:

*Dat hi in eene kerke quam
Ende hi dievelike nam
Een cruce, dat naer onsen Here
Ghesneden was dor sine ere,
Ende hevet gewont ende verslagen
Ende dieflike thuus gedragen,
Om dat hijt verbernen woude.*

Kausler, Denkmäler, II. 229:

*Maer dat soudi te dien tiden
Decken, dat niemen meere
Ne zaghe, diet in quade keere.
Ende daer omme moet sijn ghedaen
Dieuelike, doe ic hu verstaen.*

Van Velthem, fol. 326:

*Doe dede men so men naest mach
Een galge rechten daer ter stat mede,
Daer sy 't alle zagen gerede;
Ende hingen daer Tybaut Brissac,
Om dat (hi) dieflike ontstac
Die van Pergama hier voren.*

Le Long zegt: "op eene *diefachtige* wijze". Kwalijk; 't is op eene *heimelijke* wijze." *Dieflik* ontsteken is in 't geheim aanzetten, opstoken. Van Ghistele, Heroid. Ep. 106:

Och oft de schaemte —

Wijcken woude, die ons doet minnen dus dieflic.

Min nauwkeurig zegt derhalve Ingen, Getr. Heroderin, bl. 105:

— zo gy niet wilt dat ik

U volge en stadig naloop,

Zo moogt gy my mijn hart zo dieflijk niet ontdragen. indien althans, zoo als 't mij toeschijnt, de dichter hier *diefachtig* bedoeld hebbe. Men had, altijd in dezelfde beteekenis van *heimelijk*, ook *dieftich* en *dieftelijk*, die van *diefte* (zie beneden) gevormd zijn, gelijk *dieflijk* van *dief*. Van Mander, Olijfbergh, bl. 66:

— *die 't coren dieftich sneden*

Die hinck men op. —

Maerl. Sinte Franc. Leven¹, vs. 7258:

Maer die wonden van der ziden

Decte hi vaste tallen tiden,

Dat die niemen mochte zien,

Hen moestem dieftelike gescien.

Leven van Sinte Amand, I. 65:

Valsch curliaen! hoe gheerne souddi

Dieftelic hebben bedroghen mi.

Harduyn, Goddelijcke Wenschen, 526, van een opgesloten vogel:

Maer dieftelijck van by beluymt hy alle spleeten,

Off hy wel een aenreesen kost,

Langst waer dat hy sou sijn verlost.

Dus ook *diefs ghewise*, Passionael, Winterstuck, bl. 10 recto: *Dat oec niemant uter fonteynen, die daer sprutende was, water en dorste putten dan diefs ghewise.* Levens van Plut. fol. 181: *het ghene dat daer diefs-wijs wyt ontrocken ende ghestolen was.* Wij zeggen nog dus *steelswijze*, dat reeds voorkomt in de Levens van Plutarchus, fol. 113', recto: *Timoleon — sondt — vier hondert mannen, niet al te samen te gelijk, noch in 't openbaar, maar met cleyne hoopen, ende steelsgewijs.* Onze ouden zeiden ook *stolinge*, zie het Gloss. op Karel de Groote; en Van Velthem heeft mede *stolicke* en *verstolen*, fol. 139:

Daerna quam stolike here Walraven

Ende bernde Lovielle, een dorp, ave,

Dat optie Kempine gelegen is.

Le Long, vermoedelijk aan het hoogduitsche *stolz*

denkende, vertolkte het woord door *trotselijk*. Ald. fol. 435 :

*In weet (ik weet niet) hoe ik er toe geraecte,
Ter dinc die dus heeft verholen
So lange geweest, ende verstolen.*

Zoo mede de Bijbel 1477, Spr. 9: *tferstolen water is talre suetste*. En ziedaar dan reeds de bij Bilderdijk en anderen voorkomende uitdrukking *verstolen*, voor *heimelijk*, *verborgen*, door sommigen als aanstootelijke germanismus verworpen; zie mijne Proeve over Bilderdijks Invloed, bl. 122. Ik merk daarbij alleen thans nog aan, dat Rodenburg *gestolen* bezigt, Casandra, bl. 40 :

*En ziet u niemant daer?
Neen Heer, ik kom ghestolen
Als yder is in rust.*

en bl. 61:

*Ik spreek als uw Vrindin, en quam daerom gestolen,
En niemant in het Hof van mijne komste weet.*

Zoo ook Vondel, Salomon, 17 :

*Ghy weet hoe heimelijck, bekommert en gestolen
Wy hier ten hove in 't eerst ten offer mosten gaen.*

Diefsche, Jerem. 5, Inhoud: „rijkdom door boose *diefsche* practijcken.” Ik denk hier aan *diefachtig* in den zin van *boos*, *schelmachtig*, welke beteekenis ten naauwste verwant is aan die van *furax*, *proclivus ad furandum*, welke Kiliaan aan *diefsch* toekent. Zoowel in vorm als in beteekenis komt *diefsch* dan overeen met het hoogd. *diebisch*. Staring spreekt, Ged. III. 6, van een:

— *Dwingeland,*

Met diefsche list gekeerd van Elba's strand.

dat *booze*, *schelmachtige*, zal aanduiden. In de uitdrukking *een diefsche gier*, bij Weiland uit H. de Groot opgeteekend, heeft men aan *diefachtig* te denken, in den zin van *geneigd tot stelen*.

Diefte, de daad van stelen, diefstal. Job 24, 49: „de vlucht te nemen, so hy in sijne *diefte* betrapt is.”

Spreucken 6, 59: »dat *diefte* geschiet bysonderlick door hongersnoot.” En 29, 59: »die de *diefte* weet, ende niet te kennen en geeft.” Dus ook Bijbel van 1477, Gen. 31, waar Jacob tot Laban zegt: *Mer dattu mi van diefte berispes.* Levit. 19: *du en sulste gheen diefte doen.* Van de Venne, Belacchende Werelt, bl. 173:

Sulck een diefte is maer leenen.

Hilarides, Phaedrus, bl. 15:

De wolv beston den vos van dieftes schuld beklaagen.

Vlissings Redens Lusthof, bl. 102:

*Waar geenen Godsdienst is, daar is geen vreesse Gods:
Versakingh Gods woont daar, bespottingh des gebods,
Verraet, en diefte, moord.*

Van Mander, Bucolica, 35:

— de dieft' van Promethe' bedreven.

ald. 164:

Heeft Clymene van Vulcano vertelt —

Van Mars bedroch en van sijn soete diefte.

Westerbaen, Gød. II. 89:

*Daer op vertrouwende dat, schoon hy naemaels al
Van diefte wierd beticht, hem dit gelucken sal*

Dat men van synen lof een tyd langh sal gewaegen.

Vondel, Hierusalem Verw. 22: *op kerckdiefte afge-
recht.* Bredero, Angeniet, 11: *dieft', onkuysheyt, twist
of nijdt.* Ook bij nog oudere schrijvers komt het
woord in denzelfden zin voor, zie b. v. het Glossarium
op Maerlants Franciscus. In deszelfden schrijvers
Spiegh. Hist. IV. 295 leest men het voor *verboden
of heimelijken minnehandel, of overspel:*

In dieften es gewonnen die sone

Ende ter werelt van hare comen,

Bidi salmenne dief dan noemen.

Onze vroegere schrijvers kennen het woord *on-
diefte, indiefte*, nopens 't welk Weiland zediglijk be-
kende, de afleiding niet te weten; doch dat Bilder-
dijk stoutweg door het tegendeel van *diefte* ver-
klaarde. Prof. de Vries merkt echter (Hoofts Ware-

nar, bl. 172) te regt aan, dat „onze grootste taal-kenner” — Ten Kate namelijk — de uitdrukking voldoende heeft opgehelderd, door het angelsaksische *ondefene*, gepast, behoorlijk, van *dasan*, passen, behooren. Die beteekenis wordt, zoowel in de belangrijke aanteekening des genoemden Hoogleeraars, als in het Woordenboek des Instituuts op Hooft, door tal van voorbeelden gestaafd. Ik voeg er een en ander aan toe. Visscher, Brabbeling, bl. 30:

Want alle dinck had sy dubbelt ondieft;

Twee tabbaerts, twee rocken, als ryckeluy pleghen.

Coornherts Wercken, I. fol. 491 verso:

Twas niet dan schijn, al docht het mij ondieft,

Want liefd blijft liefd en mint tot allen tyen.

Constthooneend Juweel, 73:

Maer laten u reden sijn niet te ondieft,

Opdat ghy geen Nihil en krijcht op u request.

Hooft, in het vers achter de Brieven, I. 398:

En oft ick altemet een rais

My stel goedt schick, en dat het pais,

Jae, heel ondieft schijnt: met een vaertje,

So ben ick weêr heel op mijn paertje.

Bredero, Boert. Liedtb. 18:

't Is hier soo ondiefte moy.

Wellens, Vermaeck der Jeucht, 33:

— een Jonghman mijns ghelijck

Die mij bemindt ondieft.

Schimp- en Hekeld. (Hoorn. 1718), 206:

Het jongste kint danst op haar zingen zo ondieft,

Dat zelf het hoerhuis naast zyn deur daar op verliest.

Krul, Drooge Goosen, bl. 13:

*Ick heb het met me Moêr over eleyt, dat ick jou
wat wil vryen,*

't Isser heel ondieft na heur sin. —

en bl. 17:

*Alle ding moet dubbelt ondieft wesen van banket en
leckere Wijn.*

Het voorzetsel *on* of *in* is dus in dit woord geen

ontkenning, maar versterking, en *on-diefte* heeft met *diefte* niets dan den klank gemeen. Het eerste is veel-
 eer, zoo als Ten Kate juist opmerkt, verwant aan *deft-ig* (bij Hooft *deft*), *deftelijk*, angels. *daeft*, *daeft-lice*, gepast, behoorlijk. De eigenlijke beteekenis van *deftig* is derhalve, gelijk Bruining (Synon. I. 175) zeer goed zegt »zoo als het behoort of betaamt,» zonder dat daarom het woord aan het lat. *debere* verwant behoeft te zijn. Dat de engelsche adjectiven *deft*, *deftily*, dezelfde woorden zijn, vereischt nauwe-
 lijks aanwijzing.

Dienarersse, dienaresse. Jerem. 35, 34: »dienaers ende *dienarerssen*.» Van dezelfde vorming zijn Ezech. 27, 2: handelaersse; Spreuck. 5, 26: koppelaerssen; Micha 4, 46: krijgersse; ald. 7, 33: liggersche; Genes. 38, 33 en elders: overspeeldersche en overspelersse; Richt. 5, 15: richtersche; Jes. 14, 25: rooversche; 1 Sam. 8, 19: slachtersche; Obadja 60: verleydersse; en Micha 7, 43: vervolgersse. Zie de Handl. op *apotekersse*, waar bij de voorbeelden uit andere schrijvers nog de volgende kunnen gevoegd worden: *badstoeversche*, Teuth.; *bedelaersse*, Hor. Belg. XI. 45; *behoedersse*, Springh-Ader aller Kind. Gods, 157; *behoudersse*, Hoeuft, Br. Taaleig. 321; *behulpersse*, Van Ghistele, Heroid. Ep. 73; *bemindersse*; Springh-Ader, 157; *beniderssche*, Bijb. 1477, Con. I; *besittersse*, Antw. Sp. v. Sinne, 75; *bewaerstersse*, Marnix Bienk. 131; *bloetlatersse*, Belg. Mus. VII. 298; *boelaersse*, Jonctijs, Toon. d. Jal. II. 469; *boetersche* 'en *borgersche*, Teuth.; *byslapersse*, Bloemkrans, 401; *eebrekersse*, Teuth.; *clergersche*, Hor. Belg. XI. 3; *clusenersse*, D. War. III. 157; *koopersse*, Hoeuft, Bred. Taaleig. 321; *coppelaersche*, Lev. v. Plut. fol. 72 v°.; *koppelaersse*, Mar. v. Nijm. 24; *kostersse*, Hoeuft, Br. Taaleig. 340; De Decker, II. 373; *quadersse*, Lancelot, B. II. 40030; N. R. v. Werk. d. L. M. III. 328; Maerl. Sp. Hist. 4to.

III. 52; *lachersse*, Kil.; *latersse*, Vad. Mus. II. 134; *leerersse*, Vlaerd. Red. 249; *melkersken*, Antw. Sp. 598; *meulenerssen*, Coornhert, Od. II. 117; *moordenersche*, Ibid. I. 74 v°.; *moordersche*, Ibid. I. 57 v°.; *moordersse*, Smyters Fab. n°. 27; *naeyersse*, Hor. Belg. XI. 86; *patronerse*, D. War. III. 60; *poetersse*, V. Ghistele, Her. Ep. 122 v°.; *poortwachtersse*, Vond. Heerl. v. Sal. 19; *priestersse*, Jonct. Toon. d. Jal. II. 83 en 596; *princersse*, Houwaert, de vier Wterste, 215; Hor. Belg. XI. 12 en 69; *prophetersse*; Maerl. Sp. Hist. 4to. III. 52; V. Ghistele, Her. Ep. 119; St. Franc. Souter, 110; *regeerdersse*, Coornh. Od. II. 66; *roeversche*, Belg. Mus. VI. 203; *scrobbersse*, Vad. Mus. II. 134; *schuerersse*, Antw. Sp. 608; *slutersse*, Maerl. Sp. Hist. 4to. III. 83, Vad. Mus. II. 160; *soegersche*, Teuth. i. v. amme; *sondaersche*, St. Franc. Souter, 52; *spijswaerdersse*, Coorn. Od. I. 3 en 18 v°.; *spinstersse*, Marn. Bienk. 50; *stichtersse*, Bred. N. Poem. 41; *tochtenersse*, Kil.; *tooverersse*, Kil.; *trostersse*, Velth. 30; *tuchtersse*, Coornh. Wercken, I. fol. 499 v°.; *tutersse*, Antw. Sp. 218; *verwinnersse*, Bijb. 1477, Sap. 10; Wolschaten; de Doodt verm. 271; *voedersse*, Vl. Red. 254; *voestersse*, ald. 316; Marnix Bienk. 131; *voechdersse*; Hor. Belg. XI. 12; *voedersche*, Teuth.; *voircoopersse*, Belg. Mus. VII. 304.

Dienstbaer. Hoogl. 3, 22: »de Engelen Godes, die *dienstbare* geesten zijn, worden van Christo uytgesonden.» Dit *dienstbaar* is hetzelfde, wat in den tekst, Hebr. 1, 14, *gedienstig* heet. *Dienstbaar* is *dienende* of *geschikt tot dienen*; doch *gedienstig* is *dienstvaardig*, *bereidwillig tot dienen*. Elders leest men voor *dienstbare geesten*, met een woord, dat thans geheel buiten gebruik is »dienstbarige geesten,» b. v. Hebr. 1 Inh. en 1 Cor. 11, 26 en meer. Levit. 23, 3, heeft »dienstelick werck:» wij zouden thans daarvoor *dienstwerk* zeggen.

Doender, dader. 2 Cor. 3, 21: »den *doenders* der

Wet." 2 Thessal. 3, 18: "lediggangers ofte *doenders* van ydele dingen." Dus Coornhert, Wercken, I. fol. 538 verso: *So achtstu dan ellendiger te wesen den doender, dan den lijder van 't onghelijck.* Zie voorts de Handl. op *boosdader*.

D o n s t, fijn meel, bloem. Levit. 2, 3: "gebuydelt meel, de *dons* van het meel." Zie *dons*, *dunst*, in deze beteekenis bij Kiliaan en Ten Kate, II. 616. Ook in eenige streken van Duitschland is *dunst* in dien zin gangbaar. Meer gewoonlijk beduidt het woord daar anders *mist*, *nevel*; daarvoor is mede bij ons het woord niet onbekend, en blijktens het Idioticon van Hoefft te Breda nog gangbaar. Als algemeene beteekenis geeft Adelung op "de kleine deeltjes, die zich van grootere lichamen afzonderen;" en zijne afleiding, volgens welke *dunst* van *dunsen*, *dunen*, *dehnen* (uitzetten) is, komt met die van Ten Kate overeen. Ons *dons*, voor pluiswol of pluisvederen, is hetzelfde woord. Vondel heeft daarvoor *dons*, Heerl. van Sal. 15:

Ter zyden 't pluymondons van zyn witte Reygerschachjes.

De Brune bezigt een naamwoord *donseling*, naar 't mij voorkomt voor iemand die gewoon is op *dons* te rusten; Bancketwerck, I. 258: *'t Is zoo met ons ghestelt, dat indien wy zonder moeyten wilden leven, wy een weereld apart moesten hebben, ons niet vernoegende met de ellementen, daer onze vaders zich mede ghedient hebben. En noch willen de menschen het delicaetjen spelen, en voor een donselingh haer uyt-geven.*

D o o r. Dat de voorzetsels *door* en *bij* in onze taal dikwijls als gelijkbeteekenend gebruikt, en met elkander verwisseld werden, is bekend. Een voorbeeld daarvan is de volgende uitdrukking, in welke wij thans volstrekt *bij* in plaats van *door* zouden schrijven, 2 Chron. 9, 34: "Euphrates, die *door* uytinementheit *de riviere* genaemt wort."

Droge, geneesmiddel, droogerij. Hoogl. 1, 50: »*Myrrhe* is een seer goede ende lieflicke specerie, *droge* ofte gomme." Ezech. 17, 14: »allerley specerijen, *drogen*, ende kostelicke waren." Dus bij Numan, Strijdt des Gemoets, 18:

*Daer leerde ick de crachten der cruyden excellent,
En der droguen daermen door wordt gesondere.*

Bredero, Jerolimo, 16:

— *al hebje dan al de cruyden en droogen van
de stadt,*

*Ten baat gheen lieve moeren, men moet voort al
hadmen een bort veur 't gat.*

Croon, Moy-al, bl. 1:

*Kruyden-Menger oft Apteker,
Hebt ghy niet wat goets en seker?
Hebt ghy geene leckerny
In uw Droogh-bereydery?*

ald. bl. 2:

— *ghy doet in sulcken schijn
Uwe drooghen lekker zijn.*

Six van Chandelier, Poësy, 149:

— *onvervalschte Poësy,
Voor my, naast neeringe in de droogen
't Vermaaklikst, dat ik kan beoogen.*

De Decker, Rymoeff. I. 119, van den Apotheker:

— *Zijn kruideren en droogen*

Zoo droog zomtyts en dor, dat zy niet veel en doogen.

Antonides, Ged. bl. 50:

— *de Senne, een pronk van alle droogen.*

ald. bl. 57:

— *eedle droogery, gegroeit in 't riekend Zuiden,
Daer 't kreeftvier op het hoofd der Abissijnen steekt,
En daer d'Egiptenaer de droogen zoekt, en queekt.*

De naam *drooge*, thans *droogerij*, doet gereedelijk aan het werkwoord *droogen* denken, en de uitdrukking wordt dan omschreven »gedroogd kruid." Zie Kiliaan en velen na hem. Zoo zou dan ook het fransche *drogue* van ons overgenomen moeten zijn. De zaak

schijnt echter niet juist zoo. Men treft bij ons ook de spelling *droggen* aan, b. v. Hooft, Ned. Hist. fol. 194: *ten einde hy hem met eenighe dranken oft droggen versterken wilde.* Dez. Gedichten, fol. 85:

Indien oit iemandt mocht ter wereldt munten uit

In kennisse der kracht van droggen, en van kruidt.

Oudaan, Uytbreydinge van het Boek Jobs, bl. 115:

(Hy) weet de vrucht, door kracht van drogge en spijs

Haar af te drijven.

en deze schrijfwijze doet reeds zien, dat men het woord uit het fransch overgenomen achtte. Hoeufft (Fransche Woorden, i. v.) uitgaande van het denkbeeld dat de beteekenis van *drogue* is »slechte waar, met welke kwakzalvers en anderen bedriegen» vermoedt dat dit naamwoord overeenkomt met het nederd. *drog* (in *be-drog*), van *be-driegen*. Hoewel het fr. *drogue*, zoowel als het eng. *drugs*, niet alleen *artsenij* of *geneesmiddel* aanduiden, maar ook iets *slechts* of *gerings*, zoo blijkt het echter niet, dat deze laatste beteekenis de eerste en oorspronkelijke zijn zou. Veeleer is het gevoelen van Ménage, Roquefort en andere etymologisten aannemelijk, dat het fransche *drogue*, even als het eng. *drug*, het spaansche *droga*, en het ital. *droghe*, afkomen van het angelsaksische *drig*, deelwoord van *drigan*, *drugan*, d. i. *to dry*, *droogen*. Zegt het fransch en engelsch nu ook *drogue* en *drug* voor beuzeling of iets van geringe waarde, dan is dat, omdat vele voorwerpen, verdroogd zijnde, ophouden waarde te bezitten.

Duchtich, onduchtich. Al en niet deugend, geschikt of bruikbaar. Jes. 32, 54: »die van natueren *onduchtich* zijn tot het goede, die sullen *duchtich* gemaect worden.» Richt. 16, 51: »door het uytgraven sijner oogen van de Philistijnen tot uytvoeringe sijns beroeps *onduchtich* gemaect.» 2 Sam. 4, 14: »dewijle Mephiboseth, als lam zijnde, *onduchtich* was tot de successie.» 2 Chron. 22, 6: »terwijle sijn vader tot de regeringe *onduchtich* was.» Voorts

nog Ezra 2, 22; Jerem. 1, 17; en Ezech. 44, Inh. en 13. Deze woorden komen met het hoogd. *tüchtig* en *untüchtig* overeen; het nedersaksisch heeft insgelijks *dugtig* en het eng. *doughty*. Hun oorsprong ligt in het oude *tugan*, hoogd. *taugen*, nederd. *deugen*, zie Graff, V. 369. *Duchtig* is dus wat *deugt*, wat in zijne soort *goed is*, wat *uitmunt* enz. Zoo spreken wij nog dagelijks van *eene duchtige les*, *een duchtig bewijs* en dergelijke. Doorgaans verklaart men dit door *geducht*, d. i. *vreesselijk*, van *duchten*, vreezen. Het valt echter in het oog, dat, hoewel de beteekenissen van *duchtig* en *geducht* wel in sommige gevallen elkaâr kunnen ontmoeten, deze twee woorden te zeer verschillen, om ze voor een en hetzelfde te mogen verklaren. Vooral valt dit in 't oog bij het hoogduitsch, in 't welk *tüchtig* veel meer gebezigd wordt, dan *duchtig* bij ons. Zie Adelung.

Van het werkw. *deugen* kennen wij ook *deugdelyk* en *ondeugdelyk*, d. i. *deugend* en *ondeugend*; zie reeds bij Kiliaan. Doch *ondeugdelyk* heeft ook — wat bij Kil. of Weiland niet voorkomt — den zin van *deugdelyk*, Bredero, Griane, 8:

*Heer de man onthaalden ongs soo ondeuchtelycke
wel.*

Moortje, 73:

*— heer je vaer was sulcken man
Soo ondeughdelijcke goet, dat icketje niet seggen
en kan.*

Jerolimo, 56:

*'t Is de waerheydt vaer, ghy wetet 't ondeughdelijck
te seggen,
Ghy houwt niet van verquisten, maer wel van op te
leggen.*

Klucht van de Koe, 8:

*Maar alle heylige daegs gaet hier de Veel met de
Fluyt an boort,
't Gaet soo ondeugdelycke moy jy wilt wild worden
dat ghy 't hoort.*

Hoogd. Quacksalver, 14:

— *heer moer het kortelingh van de drie-en-twintighste
in de kraem elegen.*

*Wat hettet te beduyen s'is te ondeughdelijck van goe
Ayeren eset.*

bl. 17 verkort tot *ondeugd*:

*Soo vriendelijck saghse my an op 't lest, 't was te
ondeucht, jaa 't sonder jocken.*

Blijkbaar is *on* hier niet de ontkenning; maar één met *in*, en dient alleen tot versterking der beteekenis. Boven (op *diefte*) zagen we zoo *indieft* en *ondieft* in dezelfde beteekenis. De uitdrukkingen *te ondeugdelijck* en *te ondeugd* komen in de aangeh. pl. voor als adverbiale zeggingsen, om den hoogen graad eener hoedanigheid aan te duiden, op gelijke wijze als dit met *te ondieft* het geval is.

Dueráchtig en duerich, duurzaam, bestendig. Jes. 9, 43: »cederhout, 't welck veel beter ende *duerachtiger* is, als het wilde vijge-boomen-hout.» Num. 18, 34: »*duerich* ende bestandich: gelijk de dingen die gesouten zijn, lange dueren.» Zie de Handl. en voeg bij de voorbeelden, aldaar van den uitgang *achtig*, in denzelfden zin, bijgebracht, nog *stantáchtig*, van 't welk Van Hasselt op Kiliaan een paar plaatsen heeft opgeteekend, en dat mede voorkomt bij Marnix, Psalm 119, vs. 66:

Geef mijnen geest, o heer mijn God almachtigh,

Een rechten smaeck end' onvervalscht verstandt:

Want ick geloov aen dijn gebodt stantachtigh.

Duerende, gedurende. Ezech. 5, 9: »waer door een derden deel des volcks, *duerende* de belegeringe, in de stadt soude omcomen.» Dit voorzetsel is even zoo het tegenwoordig deelwoord van het werkwoord *duren*, als *gedurende* van *geduren*, thans verouderd, doch vroeger vrij gewoon, b. v. Kamphuysen, Stichtel. Rijmen, bl. 391:

(den Heere) Die 't al t'samen moet besturen,

En in wezen doen geduren.

Sluiter, Gesangen, bl. 290:

Maer 't Hemels goed geduurd altijd.

Dwinger, bolwerk, voormuur. Claeglied. Jerem. 2, 47, waar het woord »voormuer" omschreven wordt door: »voor-schanse, *dwinger*, bollewerck, vestinge, voor-burcht, wal, forteresse." Dus bij Kiliaan: »Dwinger, dwenger, *propugnaculum*." 't Is bij hem ook *pomerium*, d. i. de ruimte tusschen den stadsmuur en de gracht. *Dwinger*, mede bij Wachter in dezen zin bekend, is van *dwingen*, in den (naar 't mij voorkomt) oorspronkelijken zin van *inluiten*, *benaauwen*, *in de engte drijven*. Bilderdijk zeide dan te regt (Geslachtl. op *dwang*) dat onze ouden *dwingen* gebruikten voor *benaauwen*, arctare, en zijne gissing, dat het naamwoord *dwang* daarvan zijne beteekenis heeft, verdient de voorkeur boven de daar en elders (Verh. o. d. Gesl. bl. 322) gegeven verklaring van *dwingen* door *gedwee maken*, en boven nóg eene andere (Geslachtl. op *wijngaard*), dat *dwingen* van *winden* zou afkomen. Zie wijders Graff, V. 269.

Ecchel, bloedzuiger. Spr. 30, 40, waar het diertje dus wordt omschreven: »eenen dicken waterworm, die in poelen, ende morasschen is, hebbende een scherp tongskén in 2 tacken gekloven, waermede hy aan een lichaem gevoecht zijnde, desselven vel doornijpt, ende dan soo veel bloet intreckt, dat hy van selfs daer van afvalt." Weiland spelt den naam op drie wijzen, en alle drie verkeerd. *Echel* zou naar de bilderdijksche spelling goed, doch moest naar de gewone schrijfwijze *egchel* zijn; en *eechel*, *aechel*, uit Kiliaan, behoort *ecchel* *acchel* gelezen te worden. De klank in de eerste lettergreep is bij ons kort, b. v. Smyters Fabelen, n°. 76:

Een Ecchel heeft eens aan een groote Slangh ghebeden

Sy hem vergunnen wouw, enz.

ald. n°. 75 :

Den hongherighen Wolf quam eens een Ecchel teghen.
Bredero, Lucelle, 33 :

*Al is het Ecchel-dier een gulsigh slockend vract ,
Het wijckt doch van de wond, wanneer 't sich voelt
versaed.*

Six van Chandelier, Poësy, bl. 243 :

*Een ecchel is se in korte woorden ,
Die een kan heilen, een kan moorden.*

ald. bl. 348 :

*De bloedgraage ecchel suight sich wel aan 't lichaam
dronken,*

En slindt een hoopen bloed.

Het woord is etymologisch een met *egel*, bij ons op het stekelvarken, doch door de Duitschers op den bloedzuiger toegepast, welk laatste reeds in het oude duitsch *ecala*, en in het latere *agel*, *igel*, *eigel*, *egel*, heet. De naam is klaarblijkelijk van *eg*, *ek*, dat iets puntigs of scherps te kennen geeft. Gelijk de *g* achter de *i*, *e* of *ei*, in meer woorden versmelt, is *egel*, in het nedersaksisch ook *eigel*, *igel*, tot *eile*, *ile* zaamgetrokken, en van daar *ijle*, bij Kiliaan en Cats, I. fol. 5: *de Yle ofte Bloedsuyger (trecht) bedorven bloet ylt een gesont lichaam.*

Eenigheydt, eendragt, eensgezindheid. 1 Petr. 2, 34: "ordonnantien ende wetten, die de Overheydt tot onderhoudinge der burgerlicke *eenigheydt* ende welvaert maeckt." Zoo leest men in den tekst Ephes. 4, 3 en 13: *de eenicheyt des Geests*, en *de eenicheyt des geloofs*, waar Van der Palm heeft *de eenheid*. *Eenigheid* in zoodanigen zin is meer hoog- dan nederduitsch. Wij zeggen ook niet, gelijk onze naburen, *eenig zijn*; maar *een* of *eens zijn*, voor *eensgezind* of *eenstemmig denken*. *Eenig* slaat bij ons alleen op het letterlijk één in getal zijn; niet op de overdrachtige beteekenis van *eenheid* in denken, gevoelen of willen. Wel zeggen wij, overeenkomstig met deze onderscheiding, in de spreektaal, *eenigheid* voor *eenzaamheid*; b. v.

ik was in mijne eenigheid, d. i. ik was alleen, buiten gezelschap van iemand. Vroegere schrijvers bezigden dezelfde spreekwijs, b. v. Van Bleyswijck, Beschrijving van Delft, I. 364: *hy was in syn eenigheyt in conversatie met een bysonder geselschap van Engelen.* Huygens, Korenbl. I. 8:

Verdriet en eenigheid deekt Zions lege straten.
bl. 358:

— *waerde gasten,*

Die hier mijn' eenigheid op 't onvoorsiens verrasten.

Eerbieding, eerbiediging. Openb. 7, 16: »met *eerbiedinge* voor sijne Majesteyt.” Men zeide ook, en Bilderdijk nog, *erbidden* voor *eerbiedigen*, zie mijne Proeve o. d. Werkw. bl. 207; dat intusschen niet verward moet worden met *erbieden*. aanbieden, hoogd. *erbiethen*, Const-thoonende Juweel, bl. 209:

*Gy doet ons meerder eer, als wy verdienen connen,
Mer wy erbidden ons tot wven dienst ghereet.*

Eerlickheyt, heerlijkheid. Deuteron. 26, 17: »tot prijs ende *eerlickheyt* van Godts hoogen en heerlicken naem.” Zoo ook vereerlicken, verheerlijken, ald.: »dat ghy boven alle volckeren geroemt, vermaert, ende *vereerlickt* zijt.” Zie de Handl. op *eerlick*.

Eernstafdig, ernsthaftig, ernstig. 1 Con. 22, 27: »Achab beveelt hem eene *eerstafdig* antwoorde te geven.” Over den uitgang *hafdig*, zie de Handl. op *duerachtich*. Dat *antwoord* in den tekst vrouwelijk gebruikt werd, zie mede aldaar op het woord.

Effenwel, evenwel. Psalm 36, 3: »al wort sijne boosheyt gantsch openbaer — — *effenwel* behaecht ende pluymstrijckt hy sich sich selven in 't boose.” Ezech. 40, Inh.: »wanneer de substantie ende het principael oogemerck al bekent mach zijn, so salder *effenwel* noch al veel verborgens blijven.” Kiliaan: »Effen wel, even wel, *aeque bene*.”

Eggig, stomp. Jerem. 31, 101: »(der kinderen tanden) worden stomp, *eggig*.” Anders *eggerig*, b. v. Macquet, Dichtl. Uitspann. II. 112:

Ik karme en knarsse op eggerige tanden.

Zie over de afleiding en beteekenis dezer woorden Dr. N. Beets in het Taalk. Mag. IV. 106, waar echter voor *egger* zal moeten gelezen worden *egge* of *eggig*; want behalve *eggerig*, zijn deze beide adjectievormen bekend, doch niet *egger*. Zie Kiliaan.

Elleboog, el als *maat*. Genes. 6, 37: »(drie hondert ellen) cubiten, ofte *ellebogen*.” Weiland verklaart *elboog* door *armbogt*, en ook Graff, Sprachschatz, I. 239, meent dat *elle* en *arm* etymologisch een kunnen zijn. Het oudduitsch *ellan*, angels. *ellean*, *ellen*, beteekent ook *kracht*, *sterkte*, zie Graff, ald. 202; en Benecke, I. 429. Doch, als laatstgenoemde Geleerde, S. 178, op de plaats: »Heime, der hat vier *ellenbogen*,” vraagt, of dat beteekent: *voor twee man krachten*, dan antwoord ik: neen, *vier ellen lengte*, en Heime verloor het dus van Goliath, die boven de *zes ellen* had.

Ember, amber. Ezech. 1, 22: »eene soorte van hars, amber, ofte *ember*, ofte brantsteen, by den Latinen *succinum* genaemt.” Het woord, in oorsprong uitheemsch, luidt bij Kiliaan »emmer, ember, ammer, amber; barnsteen.” Opmerking verdient, in plaats van 't gewone *barnsteen*, in de aangeh. plaats *brantsteen*. Men weet, dat *barnen* en *branden* eigenlijk hetzelfde woord zijn.

Engelsch, engelachtig, of liever als tweede naamval van *engel*. Ezech. 41, 45: »de Engelen met al haer *Engelsch* verstant.” Niet ongewoon is dit adjectief bij vroegere schrijvers, b. v. Luiken, Jezus en de Ziel, bl. 170: *Maar wanneer wy willen spreken van het Paradys en deszelfs vreugde — wy hadden daar Engelse tongen toe van doen, en Engelse kennisse*. Bl. 177: *Waarom heeft God Engelse Vorsten geschapen, en niet alle in gelykheid?* Antw. Sp. v. Sinne, 150:

De Mensch, meyn ick, die hy oock heel triumphant Vercoren heeft boven d'Engelsche natie.

Bredero, Rodd. en Alph. 51:

*Ontsluyt u poorten nu, op dat mijn gulsich hert
Van haar Enghelsche stem nu eens versadet werdt.*
Macquet, Dichtl. Uitspann. II. 279:

De Aertsengelsche bazuin is naeuwelijks gesteken enz.
Zie voorts mijn Archief, I. 13 en 163. 't Woord is zeker even regelmatig gevormd als *duivelsch*; doch om alle dubbelzinnigheid te vermijden, liefst niet weder in te voeren of aan te bevelen, ten ware het om eene woordspeling mogt te doen zijn, zoo als het met den naam *Engeland* meermalen 't geval was. Men denke aan Cats, 82-jarig Leven, fol. 49:

*De kust hiet Engelant daar wy naar staan te reysen,
Laat ons dien goeden naam geduurig overpeysen.
Geef ons hier, lieve Godt! of op een vremde strant,
Geef waer het wesen mag het eeuwig Engelant!*
en 't Nieuwe Hoorns Speelwerck, bl. 50:

*Valt Engelandt ons af, wil Vranckrijck ons verdelgen,
Moet eens de Kercke Godts een bitter Koordranck
swelgen —*

*Daer 's noch een Engelandt, en ongefallen Eng'len,
Die sullen dan haer macht met ons te samen streng'len.*
Erkauwen, herkauwen, overdenken. Openb. 10, 15:
»dat hy het selve boeck neerstelick moest oversien, overleggen, verstaen, ende erkaauwen.» Zoo leest men bij Vondel, Salmon. 41:

Een reden, lang erkaut, bevestight door de tijden.
Oudaan, Ps. II. 121:

*Want de ziel erkauwt de zoetheyd
Zijner Goddelijke goedheyd.*

Zie voorts Kil. en het Woord. des Inst. op Hooft. Het voorzetsel *er* werd oudtijds bij ons veel meer gebruikt dan thans; niet altijd kan het, zoo als hier 't geval is, met *her* verwisseld worden. Kiliaan stelt b. v. *ervaeren* = *vervaeren*, *erklaeren* = *verclaeren*, *erdichten* = *verdichten*, enz. en ons *erkennen* is zeker niet = *herkennen*. Wat *erkaauwen* betreft, men zeide daarvoor ook *eder-cauwen*, Bijbel 1477,

- Leviticus 11: *Alle dat die claeuwe ghedeilt heeft ende edercauwet inden quicke dat suldi eten. Mer so wat edercauwet ende claeuwen heeft die niet ghedeilt en sijn, dat en suldi niet eten.* Ook voor overpeinzen, W. Moll, Joh. Brugman, II. 334: *hier staet ons merkelic over te denken ende te edercauwen dat Sunte Johan Guldemont seit.* Van Hasselt zegt op Kiliaan, dat van dit *edercauwen ercauwen* eene zamentrekking is. Het Holsteinsch-Idiot. van Schütze heeft dus *edderkauen*, zijnde *edder* aldaar door *wieder* verklaard.
- Evendrachtich.** Jerem. 10, 11: *»evendrachtich geslagene platen recht opgemaect.»* 't Komt mij voor te beteekenen *gelijk dragende* of *van gelijke dikte*.
- Evene, vlakke.** 2 Sam. 5, 52: *»de pleyne, ofte evene der scheuren.»* Naar 't hoogd. *Ebene* gevormd.
- Eygendunckenheydt.** Openb. 8, 17: *»den mensche doen opswellen door sijne schijnheyligheyt ende eygendunckenheydt van sijne volmaecktheyt.»* De vorming van dit niet fraaije woord was te minder noodig, daar hetzelfde denkbeeld zich bij ons door *eigendunk*, *hooge dunk*, *hooge gedachte*, enz. voldoende laat uitdrukken.
- Eyndeling, eindelijk.** Coloss. Inh.: *»met verscheyden groeten over ende weder, ende eyndelinge met eene vermaninge»* enz. Kiliaan: *»Endelick, endelinck, endelingh.»* 't Woord behoort tot diegene, bij welke de uitgangen *ling* en *lijk* in 't gebruik verwisseld werden, b. v. *plotseling*, *plotselijk*; *verraadling*, *verraadlijk*; *mondeling*, *mondelijk*, enz.
- Eyselick, ijsselijk.** Genes. 41, 22: *»een eyselick ende treurigh gelaet.»* Levit. 20, 23: *»eene quade, schandelicke, eyselicke daet.»* Jerem. 51, 69: *»die de hayren over eynde steken, als ofse te berge stonden, ende eysselick daer uyt sien.»* En elders. Huydecoper heeft aangetoond, dat *eiselijk* niet alleen de oude, maar ook de ware spelling is; zie zijne Proëve, II. 340 en volgg. alsmede Graff, Sprachschatz, I. 103. Daarbij zij nog de opmerking ge-

voegd, dat onze ouden ook soms *eynselic* schreven, zoo als men *deizen* en *deinzen*, *peizen* en *peinzen* heeft; b. v. Maerl. Spieg. Hist. II. 204:

*Lippe ende tonge was woch tsamen,
Ende was einselijc te schouwene an.*

D. III. 49.

— *volc van siere paertien,
Cleene, zwart ende einselic.*

Fijn komt niet alleen voor in den zin van *schoon*, dien 't woord bij onze ouden dikwerf heeft, Pred. 3, 18: »*fijn*, hups, fraey, wel gemaect;» maar ook als bijwoord, ter versterking der beteekenis van het adjectief, waarvoor het geplaatst is, Gen. 8, 25: »sy (t. w. de dieren) gingen *fijn* ordentlijk, elck gepaert nae sijn geslachte.» Van zulk gebruik in 't Hoogduitsch heeft Adelung verscheidene voorbeelden opgeteekend. Bij ons is het vrij ongewoon. Ik herinner mij althans alleen de uitdrukking *fijn koud*, voor: zeer koud. Schmeller, die mede de adverbiale beteekenis van *fein* doet opmerken, verklaart het in de spreekwijzen *fein spät*, *fein kalt*, door »ziemlich.»

Flag, laag, moerassig land, hoogd. *Flage*, hier eene soort van *gras*; Job 8, 18: »(rietgras), anders seck, ofte *flag*, ofte meyrgras.» Men zie over de beteekenis van dit woord en zijne vormen in verschillende talen, Hoeuffts Fransche Woorden op *flache*.

Flitter, schilfer, schubbe, dun en zeer beweeglijk blaadje van eenig metaal, als in 't Hoogduitsch. Jes. 3, 57: »de cleederen bezaeyt met dunne goudene of silvere schubbekens of *flitteren*, die eenen glans gaven» enz. Van daar ook t. z. pl. het werkwoord *flitteren*: »*flitterende* of bevende loverkens.» *Flitter* is verwant aan *flinter*, *flenter* (d. i. waaijende lap) gelijk *splinter* aan *splitter*.

Floers, voor het kleedingstuk, dat wij *voile* noemen. Jes. 3, 64: »Het (t. w. de overdeksels of mantels)

mogen wel groote *floersen* geweest zijn, die nu op het Frans genoemd worden *la (sic) grand voile*." Het bijv. naamw. *floersche* is mij voorgekomen bij Macquet, Dichtl. Uitsp. II. 281:

— *dat geen oog door 's Hemels floersche kleén*

De dartle trekken zag van hunne geile leén.

Frijten en fruyten, braden, in 't Fransch *frire*.

Levit. 2, 13: »het gene dat inde ketel gesoden, ofte inde pannen *gefrijt* is." Ald. 6, 35: »*gefrijt*, ende soo gesoden, dat het opbobbelt." 1 Chron. 23, 41: »gebradene, *gefruytte*, *gefrijckasseerde*." Dus Dietsche War. III. 319:

— *vlesch, dat men te frytene plegt.*

Bijbel 1477, 2 Con. 6: *elc een broot ende blomen: ende olye gefrijt.* Six van Chand., Poesy, bl. 74:

— *worst van osse of verkenvleisch —*

Gekookt, of in de pan gefruit.

De Brune, Bancketwerck, I. 157: *als men dan niet meer te freuyten en heeft, de panne raecht weg.* Bl 190: *hy en heeft met de panne niet te doen, die niet meer te freuyten heeft.* Van daar hetz. werk bl. 206: *freytpan*, braadpan; elders *frijtpan*, zie Dr. Schotels Geschied-, Lett.- en Oudheidk. Uitspann. bl. 52. Men vindt ook *freuten*, Bijbel 1477, 2 Sam. 17: *bonen ende erwten ende ghefreut zaet (geroost koren).* — *Froyten*, Bijb. 1477, 1 Chron. 9: *dinghe, die gefroit worden inder paenen.* 2 Machab. 7: *hen die noch den adem in hadde beval hij te froyten in die panne.* en *freyten*, Marnix, Bienkorf, 140 recto: *dat hyse mochte sieden ende braden oft in de panne freyten.* Hondius, Moufeschans, 146:

Die elck braen of freyten mach.

Het werkwoord werd nog gebezigd door Van der Hoop, Vertellingen, bl. 23:

Hier fruit men een kalfrīb, als honing zoo wit,

Daar steekt men de helft van een rhee aan het spit.

Gabberen, spottend lagchen. Job 12, 6: »dat hy met sijnen naesten niet alleene in sijnen tegenspoet en *gabbert*» enz. Psalm 35, 26: »sy scheurden de kele op, dat is, *gabberden* en spotteden.» 't Is het frequentatief van *gabben*, waarvan ook *ginnegabben*, d. i. op zotte wijze lagchen; zie mijne Proeve over de Werkw. bl. 115. Van daar *gabberij*, Job 16, 31: »sijne huysvrouwe, vrienden, ende andere, die door verkeerde oordeelen, spottingen, ende *gabberijen* sijn lijden vermeerderden.»

Gaen. Dit werkwoord komt in min gewonen zin voor, Jes. 33, 85: »een stadt, rontom de welcke wyde grachten *gaen*.» Wij zouden *loopen* zeggen.

Ganck (op den), ter been. 2 Chron. 28, 34: »die door ouderdom ofte jonckheydt, ofte sieckte, ofte quetsuere, ofte vermoeytheydt niet wel *op den ganck* en waren.»

Gardenier, tuinier, fr. *jardinier*, eng. *gardener*. Jes. 2, 13: »een instrument 't welck de hoveniers ende *gardeniers* gebruicken.» Zoo ook *wijngardenier*, Ezech. 5, 16: »tot *wijngardeniers*, ende ackerlieden.»

Gebaer, geschreeuw, getier. Job 39, 64: »het ge-roep, ende *gebaer* der Oversten, daer mede sy malkanderen in den strijt, om schrick te maken, bejegenen, ende aenvallen.» Van het werkwoord *baren*, *gebaren*, dat oudtijds *razen*, *schreeuwen*, *geweld maken* beteekende. Zoo reeds Der Minnen Loep, B. IV. vs. 1396:

*Tweder dochte hem qualiken tieren
Om te vorderen haer ghevaerde,
Soe dat hi toornlick daer om baerde.*

Der Leken Spieghel, II. 131:

*Hier binnen quam tfolc al,
Ende maecten op Jhesum groot ghescal,
Ende claechden in lanc so mere.
Joseph wert vervaert zere,
Om dat tfolc dus ghebaerde.*

Maerlant, Spiegh. Hist. I. 85, van de Egyptenaren sprekende, die het feest van Apis vieren:

*Ende alsemen dien siet eens int jaer
So volgen hem die kinder naer,
Ende roepen ende gebaren,
Ghelijc of si dronken waren.*

Ook bij de lateren; Constthoonende Juweel, 75:

*Ghy sult ons hooft noch al te versuft maecken.
't Is voor een doofmans deur, al u spreken en baren.*

Antw. Spelen van Sinne, bl. 298:

*Aenhoort mijn kermen, goedertieren heere,
Verdrijft tweedracht, discordie en nijt.
Laet uwen lof baren tot elcken keere,
Die hebt gheweest en sult zijn immermere.*

Hier meen ik, dat het woord voor *klinken*, *weér-galmen*, en dus in goeden zin, genomen is, zoo als Maerlant van de *kwinkelerende* vogels zegt, Sinte Franc. Leven, vs. 4594:

*Want onse zustre de voegele also
Om ons gebaren ende zijn vro.*

Voorts Vondel, Pascha, 22:

*Wat 's Konincx Koetser ook gebaerde oft luyde riep,
De redeloose vlucht al even swijmich liep.*

Coornhert, Odyssea, II. 74:

*— de vryers tierden en baerden
So datte zale doort rumoer aen alle hoecken clanck.*

Bredero, Jerolimo, 53:

*— of sy wat rement ⁽¹⁾ en baert,
Daer geef ick niet om —*

Cats, II. fol. 435:

(1) *Rementen* beteekent almede *tieren*, *baren*; b. v. Verbiest, Klucht van 't Wynvaatje, 13:

Dat zal een van de hoeren ontgelde, hoe willewe rementen.
Wij zouden zeggen: hoe willen we *huitshouden!* Zie dit woord, als naar gewoonte grondig, verklaard bij prof. De Vries, Warenar, 148. Bij de vormen, aldaar van het woord aangevoerd, kan nog *reddement* gevoegd worden, Schimp- en Hekeld. (Hoorn, 1718), 256:

— wat maakt die Raasbol daar een duivels reddement!

Nu Herder houdt u stil, en wilt niet luyder baren.
Van Paffenrode, Ged. 156 :

*Och, ik zei het je wel van te voren, waarom maakte
je zoo veel gebeer? (1)*

Focquenbroch, Werken, I. 363:

— — *wil toch dat vroumensch wel bewaren,*
En schoon dat zy wat vreemd en yslyk komt te baren,
En acht dat niet, maar houd haar dichjes in de val.

Langendijk, Ged. IV. 2 :

Gy zit, terwijl ik vloek en baar,
Altyd te leezen, prevelaar!

Van *baren* in dezen zin leidde Burman (Aanmerk. I. 34) ons *voorbarig* af, »welk (volgens hem) eigenlijk beteekent iemand die te haestig en te schielijk in zyne driften voortvaert.» Zoo ook Weiland na hem. Zelfs Bilderdijk zegt (Aanteekk. op Huygens, VI. 246): »*Voorbarigh* is van *baren*, schreeuwen, en beteekent gerucht maken voor den tijd, en by uitbreiding van beteekenis, in het algemeen, *te snel, te spoedig.*» Dat deze verklaring onjuist is, had reeds uit Huydecoper, op M. Stoke, II. 116, kunnen blijken, en zij zal niet ligt worden volgehouden door wie met het spraakgebruik onzer ouden bekend is. Het adjectief *voorbaar* beteekende bij hen *voornaam*, eigenlijk *wat zich vooraan stelt, de voorste, de eerste*, en zoo *uitmuntend, voortreffelijk*. Huydecoper heeft het door eenige voorbeelden aangetoond. De

(1) *Gebeer* heeft ook Vondel in den zin van ons *gebaar*, Heerl. van Sal. 15 :

— *doen hy weer kinds met toegeneyghd gobeer*
Uw tranen stilde —

en bl. 36 :

Met een woord, — — met een gebeer, met wencken.

Bij Kiliaan is *gebaeren* *gesticulari*, *gerere se*; en daarmee komt overeen *gebeeren* bij V. Hasselt voor *zich gedragen, zich houden*. In de Antw. Spelen van Sinne, 651, wordt het van God gezegd :

Laet God gebeeren —

En in u zijnen goeden wille oirboren.

Wij zouden zeggen: *zijn' gang gaan.*

volgende mogen het nader staven. Maerl. Sp. Hist.
II. 338:

*So dat vander Juedscher wet,
Een voerbare, hem hevet geset
Jegen Jacobpe als ende als.*

Van Velthem, fol. 225:

*Daer ne was no op, no neder,
No so rike, no so vorbare,
Hine moeste liden die wrede scare.*

Kausler, I. 49:

*— Robbrecht, die in Vlaendren daer naer
Een edel grave was ende voerbaer.*

ald. bl. 168:

*— Philips de graue vorbaer
Verleet der werelt. —*

en bl. 209:

*Ende noch was een prince vorbaer
Die in huwelike adde vorwaer
Alienor, de dochter van Ingelant.*

Bijbel van 1477, 2 Coninghen 1: *die voerbare van
israhel worden gewont.* — Meermalen in den superla-
tief; Maerl. Spiegh. Hist. II. 352:

*Daer Pieter ende Jacob mede
Die voerbaerste waren tiere stede.*

ald. bl. 383:

*Entie voerbaerste vander stede
Worden onderlinghe stridende mede.*

D. III. 125:

*Vrouwen, daer scoenheit ane lach,
Die voerbaerste vander stede.*

bl. 205:

*Maercillius, so hietere een,
Die was voerbaerst —*

Van Velthem, fol. 477:

*Noch daer ne sal die vorberste niet
Den mindren verhogen, wats gesciet.*

Belg. Museum, IV. 353:

Die voerbaerste, weet wel dat,

Die daer sijn binnen die stad, enz.

In denzelfden zin van *voorst*, *eerst*, *voornaam*, *aanzienlijk*, bezigde men *voerbarig*, b. v. Bijbel 1477, Genes. 31, waar Labans zonen van Jacob zeggen: *van sinen guede is hi gheworden rijk ende voerbarich*. Num. 16: *twee hondert ende een half voerbarigher mannen vander synagogen*. Brederode, Boert. Liedtb. 103:

*Ghy toovert met u rymen
De voor-barighste lién,
Die ghy versuft, als zy 't vernuft
Van u besinningh zien.*

Vondel, Salomon, 7:

— *Wie zich voorbarigh toont*

In 't yvren, zentze niet naar huis toe onbeloont.

Ook van levenlooze voorwerpen leest men in den gen. Bijb. Genes. 12: *totter voerbariger valeyen*, waarvoor die van Vorsterman heeft: *totten heerlicken dale*. Leviticus 26: *voerbarigen steen*, voor *opgerigten*, *verheven steen*. Enz. Het zelfstandig naamwoord *voorbaarheit*, door Huydec. aangevoerd, beteekent *voornaamheit*, *eerste rang* of *plaats*. Zoo ook *voerbarighheit*, N. Reeks van Werken der L. Maatsch. II. 190:

— *omme die vorebaricheide*

Die men hem om sine vromicheide

Doet —

d. i. *hooge eer*. Pass. Wint. 60: *die menichvoudicheyt ende die voorbaricheyt der aensichten*, d. i. *uitstekendheid*. Roemer Visscher drukt hetzelfde uit door *voorbaarlijkheid*, Sinnepoppen, bl. 108: *Het is een oudt recht, dat de Edele gheboren eenighe voorbaerlijkheydt ofte præminentie hebben in alle Heeren Hoven*. Zie wijders Kiliaan, het Glossarium van Mr. Van den Bergh in de Nieuwe Reeks van Werken der L. Maatsch. III. 354, en het Woordenboek des Instituuts op Hooft, IV. 298. Ter laatste plaatse is verzuimd aan te wijzen, dat Hooft *voerbarig* gebruikt van een voorwerp, 't welk op het punt is en alzoo als het ware *vooruitsteekt*, om te vallen.

Zoo is het in de aldaar vermelde plaats uit de Ned. Hist. fol. 553: *toen 't (gewest) voorbaarigh ten afval was.* Maar zoo ook in de niet vermelde plaatsen uit des Schrijvers Gedichten, fol. 234:

*Wat ding ook dat het zy als 't is ten top gsteegen
En hooger niet en kan, zoo raakt het aan het wagglen
Voorbarigh tot den val. —*

en fol. 197:

*De Troysche middlen zijn wijdt uitgespreit, met allen
Licht om te schudden, en voorbaarigh om te vallen.* Bilderdijk verklaart, in zijne uitgave van Hoofst Gedichten, op beide plaatsen, het woord min naauwkeurig door *haastig, haastende*; III. 271 en 276.

Voorbarig heeft derhalve met *baren*, schreeuwen, niets gemeen. Het is van het bijv. nw. *voorbaar* gevormd, dat wederom, zoo als mijn vriend Te Winkel zeer juist heeft opgemerkt (zie mijn Archief, III. 157), niets anders is dan het bijwoord *voor*, met den uitgang *baar*. *Een voorbaar man* was oudtijds een *voornaam, aanzienlijk man*. *Ons voorbarig zijn* is alzo *de voorste of eerste zijn, zich vooraan stellen*. Wij bezigen *voorbarig* niet, gelijk onze ouden *voorbaar*, in goeden zin; maar verbinden aan 't woord het denkdeeld van *te grooten*, en daardoor *ongepasten ijver*.

Gebouwsel, gebouw. 1 Coningen 6, 14: *»kamerengebouwselen, ende vertrekken buyten aen den Tempel.»* Hooge Liedt, 7, 25: *»gebouwselen, langst de huysen gaende.»* Zephanja 2, 20: *»grootte schoone Casteelen ende gebouwselen.»*

Gedachte, in 't onzijdig geslacht. Job 21, 51: *»een boos gedachte.»* Zie de Handl. Kluit verdedigt dit gebruik als oud en echt; het vindt echter in Bilderdijk een' bestrijder, zie Verscheid. I. 92. Bij Velthem was het reeds, fol. 463: *in enen gedacht.* De Brune, Bancketwerck, II. 57: *'t Gedacht alleen.* En onze keurige Staring, Ged. I. 42: op *één gedacht.*

Marnix, zeker hier berispelijker dan Van Alphen, ofschoon in de »heilige en zalige dagen der Vaders» levende, gebruikte *gedanken*, in zijne Psalmen, 20 vs. 8, en 33 vs. 10.

Geduerende, 1 Sam. 20, 49: »*welcken tijd geduerende*, geschiet is 't gene dat — verhaelt wort.» Deze constructie en de buiging *welcken tijd* herinneren ons, dat *gedurende*, 't welk wij als een voorzetsel met een vierden naamval aanzien, eigenlijk het tegenwoordig deelwoord van *geduren* is, en dat uitdrukkingen als *gedurende den tijd* niet anders zijn, dan overblijfsels van den zoogenaamden ablativus absolutus, naar welken Wagenaar bij voorb. nog schreef, Vad. Hist. I. 209: deezen Vorst *en* zijnen Broeder *en* Opvolger *Floriaan* overleeden zijnde, enz. Thans gebruikt men in zulke gevallen den eersten naamval. Men zie daarover de Brieven van Huydecoper en Van Leeuwaarden in het Eerste Deel der (quarto) Werken der Leidsche Maetschappy, en Bilderdijs vertoog in het derde Deel zijner Nieuwe Verscheidenheden, met Kinkers Beoordeeling daarvan, bl. 66 en volg.

Geduericheyt, duur, duurzaamheid. Handel. 8, 34: »de eeuwige kracht ende *geduericheyt* sijns levens.» Zie Kiliaan en het Woordenb. des Inst. op Hooft.

Gedweech, gedwee, buigzaam. Spreuck. 25, 48: »ghy sult sijn herte vermorwen, ende *gedweech* maken.» Claeglied. 3, 45: »Sy wortter door vernedert, ende *gedweege* gemaect.» Van daer *gedweechsaem*, Ezech. 11, 57: »niet hart als een steen, maer buyghelick ende *gedweechsaem*.» Den vorm *gedweeg* treft men meermalen bij onze vroegere schrijvers aan, doch Kiliaan vermeldt ook *gedwaey*, dat mij nog niet is voorgekomen; wel, daarentegen, *gedwaeg*, De Harduyn, Goddelijcke Wenschen, bl. 58, van 's pottbakkers klei:

Tot dat sy nu is tay, verwerckich en gedwaegh.

Rodenburch, Borstweringh, bl. 395, schreef, denklijk om het rijm, *ghedweed*:

*Vermits de harrick d' herdste kluyten mullen deed,
En maekt de dwaerste grond gebuyghzaem en ghedweed.*

Ook *dweeg*, dat onze woordenboeken niet vermelden, komt voor bij Six van Chandelier, Psalm 22, vs. 14, en 47, vs. 2.

Geefs (te). 1 Chron. 21, 28: »ick en wil geensins *te geefs* aannemen dat ghy my presenteert." Dit behoort te zijn *te geef*. *Te geefs* deugt even weinig als *te koops*, *te leens*, *te huurs*, en al zulke uitdrukkingen, waarin de wortel des werkwoords met *te* vercenigd een bijwoordelijk karakter aanneemt, doch onbuigbaar blijft. Anders is het met de adverbiale zeggingen *goed geefs* en *vergeefs*, die als adjectieven kunnen gebezigd en dan gebogen worden. De *s* maakt hier de uitdrukking tot een bijwoord.

Geerse, girse, gierst. Ezech. 4, 33: »(heerse) anders genaemt *geerse* ofte *girse*." Zie de Handl. op *heerse*, en Weiland op *gierst*.

Gehinge, hengsel, hang. Spreuck. 26, 26: »hencksel, ofte *gehinge*, daer acn (de deure) hangt ende vast is." Deze vorm is mij alleen voorgekomen bij Kiliaan: »Ghehinghe, herre, *cardo*." Meer gewoon was *hengeles*, dat nog wel gehoord wordt. Dus Van Bleyswijck, Beschrijvinge van Deift, II. 636: *de hengelessen, tralien — zijn alle van koper. Les* is hier een andere vorm van den uitgang *sel*. Hooft heeft *zageles*, bij Halma tot *zagelis* verbasterd, voor *zaagsel*.

Gehooren, behooren, toebehooren, hoogd. gehören. Exod. 25, 5: »tot timmeringe des Tabernakels, ende sulcx als daer toe *gehoort*." Josua 5, 18: »Ick en *gehoore* uwe vyanden niet toe." Jesaia 44, 13: »mede tot sijne kercke *gehoorende*." Jerem. 17, 55: »datse nochtans tot het getal der uytverkorenen niet en *gehooren*." En elders.

Gekoocksel, kooksel. Gen. 25, 61: »allerley *ge-*

koocksel, als moes" enz. Ald. 62: »sijne onmatige begeerte tot dit *gekoocksel*." En 63: »dit root *gekoocksel*.

G e q u o l l e n, gekweld. Spr. 22, 19: »de plage, waermede hij andere door sijne oploopende grimmicheyt *gequollen*, beleedicht ende verdruckt heeft." Dit deelwoord komt meer voor, b. v. Cats, I. fol. 244:

En of men schrael is op de borst,
En seer gequollen van den dorst.

ald. fol. 298:

Soo doende, wert het volck met drincken niet gequollen.
Lydius, Vrolicke Uren des Doodts, bl. 119:

— *sijn hoofd, door swaren damp gequollen.*

Heinsius, Ned. Poem. 76:

Al dat de minnaer doet van Venus soon gequollen,
Is tegen het gebruyck, is tegen alle man.

Wij vervoegen *kwellen* gelijkvloeiend: *kwelde*, *gekweld*, als' zijnde een afgeleid werkwoord van het onzijdige *kwelen*, d. i. kwijnen, ziek zijn, waarvan het bedrijvende *kwellen*, d. i. doen kwelen, afstamt. Zie Ten Kate, II. 678, en Bild. Verscheid. IV. 136. Ook dit *kwelen* is thans gelijkvloeiend: *kwelde*, *gekweld*; doch oudtijds, en te regt, ongelijkvloeiend: *qual*, *gequolen*. Dus bij voorb. Kausler, Denkm. II. 279:

Daerna quam een ongheval
Daer meester Pires zeere of qual.

Maerl. Sp. Hist. IV. 246:

Daer hi mede mochte onthalen
Die aerme, die van hongre qualen.

Ald. 275:

.Lxx. daghe voer sinen doot,
Qual hi in siecheden groot.

Van Velthem, fol. 117:

Dus wert hi siec ende onghesoni,
Ende qual al gaende een wile.

Leven van St Amand, I. 25:

— *eenen persoon, die zeere*

Lach ende qual van ziecheden groot.

Antw. Spelen van Sinne, 393:

— 't scaepken dat qual
Door des viants aenstoot.

en bl. 692 en:

Noyt niemandt eenichsins deur hun bespeuren qual.

Hor. Belgicae, V. 30:

*Want mi nie sint vroochde en bequam
dat ic die edel gaerde verloos,
sint heb ic ghequolen altoos.*

Coornhert, Odyssea, II. 10:

Lydet al t'is u van noot, ghy heb doch lang gequolen.

Bekwelen is beklagen, Antw. Sp. v. Sinne, 324:

*Dus wildick wel, al heb ict bequolen
Dat my eenen anderen dienst ghebeuren mocht.*

Van Ryswyck heeft gekwollen voor gekweld weder
ingevoerd in zijn Eppenstein, bl. 14:

*Maer dat zyn ziel was aengedaen,
En diep gekwollen was.*

en bl. 66:

*Bemerkte de een en de ander rus
Dat zyne ziel gekwollen was.*

Geijckewel, evenwel. Deuter. 2, 36: »Die Israël
wel geen broot noch water hebben te gemoet ge-
bracht, maer *geijckewel* haer het selve mogen ver-
kocht hebben.» *Geijckewel*, vooral *lijkewel*, is uit
andere schrijvers, inzonderheid uit Cats, bekend.

Gelitten, meervoud van *gelit*, d. i. *gelid*. Eph. 4, 35:
»door alle gewricnten ofte *gelitten*, door welcke het
leven ende voetsel aen de andere leden toegebracht
wordt.» Men schijnt door 't woord te hebben wil-
len aanduiden, wat wij *geleding* noemen, d. i. de
verbinding van twee leden, *articulus*. Het meer-
voud *litten*, *membra*, wordt in de volksspraak nog
wel vernomen. Vroeger schreef men daarvoor ook
letten, b. v. Hondius, Moufeschans, 347:

*Den ontleder van den mensch,
Die op trouwe gaat afmeten*

Let voor let, maegh, galle, pens.

De Harduyn, Uitgel. Dichtst. bl. 73:

(Ick) voel heel mijn gheraemte, laes!

En al mijn letten t'saemen groeyen.

Zoo ook bij denz. bl. 30, voor de *krijgsgelederen*:

't Sijn brieven van bevel, om hem te moeten setten,

Ghedurende den slach, in de ghebroken letten.

Geniet, genot. Job, Inh.: »zijnde uyt het besit ende geniet aller segeninge geslooten.» *Ge-niet* is regelmatig als wortel van *ge-nieten*; gelijk *ge-not* van den verl. tijd *ge-noot*, *ge-not*, met klankwisseling *genut*, dat mede voorkomt Pred. 2, 69: »Indiender eenich ander beter *genut* uyt die tijdelicke dingen te halen ware.» En 70: »daer van te eten, ofte 't *genut* daer van te nemen.» Zie Ten Kate, II. 307. *Geniet* komt bij gelijktijdige schrijvers meermalen voor; dus Numan, Strijt des Gemoets, 53:

Als ghy tgeniet sult hebben van deewige croon.

Camphuysen, Psalm 128, vs. 2:

Den arbeydt uwer handen

Geeft u tverhoopt geniet.

Dez. Stichtel. Rijmen, 1:

Ten leven en be-erffenis,

Waarvan 't geniet oneyndig is.

en bl. 9:

Kan yemandt, died'er leeft, geraken, —

Tot zulck geniet van aerdsche zaken, enz.

Huygens, I. 8:

Jerusalem herdenckt in dese kommerdagen

't Voorspoedige geniet van haer' verleden tijd.

't Woord beteekent hier steeds de daad van *genieten*, de *genieting*; doch nog vroeger duidde het vooral het *genotene* aan, en zoo *vrucht*, *voordeel*, *winst*, *loon*. Dietsche Doctr. 94:

Wee den heeren ende den raden

Vanden lande ende vanden staden,

Die om onse of om gheniet

Die goede rechte maken niet.

en 266, van regters, die het regt verdraaijen:

*Om gheniet, die siere vore kieser,
Daer si Gode omme verliesen.*

Zie voorts prof. De Vries, op Der Leken Spieghel. In zóó verre had Bilderdijk (Verscheid. I. 158) regt, te beweren dat *geniet* geld beteekent; doch als hij deze beteekenis als de eigenlijke beschouwt en er bijvoegt, dat »dit woord *geniet* derhalve geenszins met *genot* moet verward worden», dwaalt hij zeer. Ten Kate was reeds hier op beteren weg.

Genoechte, *geneugte*, *genuchte*, *genoegen*. Spr. 26, 38: »'tgene ick gedaen hebbe, is niet uyt moetwille, ende een quaet opset, maer uyt jockerye, ende *genoechte*, ende al spelende gedaen.» Jes. 58, 12: »daer ghy lust ende *genoechte* aen hebt.» Claeglied. 3, 32: »sy hebben hare *genoechte* daer in datse my dagelicks in hare liedekens mijne elende verwijten.» Zoo Maerlant, Sp. Hist. I. 160, van Falaris:

*Die genouchte hadde groot
In onnoselre lieder doot.*

Dat het Woordenb. des Inst. op Hooft *genoegte* door *geneigte* verklaart, is denkelijk door eene drukfout: men leze daar *geneugte*. Bij onze ouden, intusschen, had *genoegte* ook de bijzondere beteekenis van *wel-lustig zingenot*; N. Werken der L. Maatsch. IV. 51:

*Ghenoechten van den lechame,
Die beestelije sijn ende sere onbequame.*

en bl. 52:

*Ende dus wart der ghenouchte ende
Lives verlies ende der zielen scende.*

Niet anders is 't woord te verstaan D. V. St. I. 199, waar David in Ps. 32 zegt:

*Mijn ghenuechte, Here, makic di cont;
Ende ic belie di, Here, metten mont.*

Zoo ook Der Minnen Loep, B. III. vs. 177:

*Pasypeus, dese creatuur
Was van menscheliker natuer
So onghetempert ende blindt,*

*Dat sy enen stier heeft ghesint,
Daer sy haer ghenuechte mede dreef.*
en vs. 838 (Semiramis was):

*So onghetempert inden sinne,
Waer sy sach enen schonen man
Daer most si mit ghenoechten an.*

Der Leken Spieghel, III. 114:

*Ooc seldi ghedincken des
Dat svleeschs ghenoechte cort es.*

doch bl. 119, waar tot den man eener booze en onverbeterlijke vrouw gezegd wordt:

*Om haer quaede ghenoechte soe
En maect u niet alle onvroe.*

is *quaede ghenoechte* — wat in 't Glossarium verzuimd is op te merken — blijkbaar *ontevredenheid*, *misnoegdheid*, *boosheid*.

Geprang, germanisme voor *gepraal*, *gepronk*. Jes. 42, 7: »Hy en sal niet veel pocchen, noch veel rumoers maken, met veel tumult, gelijk de princen deser werelt doen. Oock en sal hy niet veel uysterlick *geprang*, of gedruys maken.» Adelung omschrijft *das Gepränge* door »uitwendige pronk of pracht, inzonderheid met opzigt tot een talrijk gevolg.» Luther heeft ook *prangen* voor *pralen* in zijne Bijbelvertaling gebezigd, zie Von Stade, Erläuter- und Erklärung der vorn. Deutschen Wörter u. s. w. S. 482. Dat dit *prangen* aan ons *pracht*, *pralen*, *prijken* en *pronken* verwant is, valt in 't oog.

Gereyken, verstrekken, uitloopen. Ps. 81, Inh.: »hare ongehoorsaemhey, die hen tot schade was *gereykende*.» Spreuck. 14, 63: »al wat sy hebben en baet haer niet, maer *gereyckt* hen tot enckel dwaesheydt.» Hoogel. 5, 36: »Datmen sulck decksel een vrouwe van het hoofd afneemt, is tot hare groote schande *gereykende*.» Het hoogd. *gereichen* heeft denzelfden zin, zie Adelung.

Gesinde, gezin, huisgezin. Ps. 58, 25: »dat de Propheet het *gesinde* des godtloosen — aenspreect.»

Luc. 12, 40: »van zijn *gesinde*.” Dus Roemer Vischer, Sinnepoppen, 154: *Het is een werck van een goet Vader des Huysghesins, al zijn doen ende laten daer toe te stueren, dat zijn ghesinde mach welvarende zijn aen lijf ende aen siele.* Vondel, Joseph in Dothan, 15: *Dat troetelkint, 't welck ons zoo eerlijck af kan maelen,*

En lust schept, om 't gezint en ider te behaelen.

Six van Chand. Psalm 107, vs. 21:

*Maar hy verhief syn vrinden,
Uit nooddruft, druk, en pijn;
En dee hun huisgesinden
Vermeert, als kudden, zijn.*

Zie voorts de Handl. — De oorsprong des woords ligt niet, als Bilderdijk wil (Verh. o. de Gesl. 340), in *zinnen*, bevatten; maar, zoo als Weiland eenigzins twijfelachtig van Adelung overneemt, in het oudd. *sind*, weg. *Gasindo* is een *gezel*, *makker*, en 't woord werd dan ook voor één persoon gebezigd. Bij Schilter (I. fol. 263) vertaalt Otfried *diaboli minister* door *ther diufeles gisindo*, d. i. *des duivels gezel* (Judas namelijk). Dus ook Barlaam und Josaphat, 154:

*Dem vatter unde dem kinde
Wart er ein lieb gesinde.*

d. i. voor den vader en het kind was hij (de schoon-zoon) een *aangenaam gezel*. — Vervolgens werd het woord collectief voor *het gezelschap*, *het gevolg*, inzonderheid van vorsten; dus Der Nibelungen Noth, vs. 1657:

Do sprach ein ir gesinde —

vs. 5146:

*Do sprach zer chuneginne der march-grave Echewart:
sit daz ich allererste iwer gesinde wart.*

en bij de onzen, Bijbel van 1477, Machab. 15, 32: *anthenobius des conincs vrient quam in iherusalem ende sach symons glorie ende sijn voorbaricheit in goude ende in silver, ende sijn grote ghesinde: ende hij verwonderde des.* D. i. zijn talrijk gevolg. De Staten-

overzetting heeft: *vele toerustingc.* W. Moll, Joh. Brugman, II. 352: *Herodes met al sinen ghesinde.* Vad. Mus. 323:

*Hoe mocht men beter dinc ghevinden
dan dat keren ende dat winden
na vespertijt, van straten te straten;
want dar gheet dat vroudelec ghesinde
ter locht waert sitten, tallen inden,
om dat si coelheid selen vaten.*

d. i. het vrouwvolk. Vlaerd. Redenr. 364:

Daer is nu genen raet, dan dat met straf gewelt

Dees Mars met sijn gesind' ter neder word' gevelt.

Men zie Grimm, Gramm. II. 736; Graff, VI. 233 en Schmeller, III. 266. *Gesinde*, later *gezin*, is dus *gezelschap*, *gevolg*, en van daar *hofgezin*, *huisgezin* enz. voor de personen, die tot het *hof*, het *huis* enz. behooren. Zeggen wij voor 't laatste alleen *gezin*, dan wordt *huis* daaronder verstaan.

De Nibelungen, straks aangehaald, hebben ook ook *ingesinde*, vs. 172:

ich waen, ie ingesinde so grozer milte gepflach.

d. i. ik meen, dat nooit een huisgezin so groote *milddadigheid* oefende. En vs. 2324:

so schones ingesindes nu niht chuniges chunne hat.

d. i. zoo schoon *gevolg* nu geen koningskind heeft. Zoo mede Haupts Zeitschrift, I. 541:

Wan din wif met harte claget

Over din yngesinde mit boser tucht.

Ik haal dit woord aan, omdat het ook bij onzen Maerlant voorkomt, Sp. Hist. II. 224:

Die moeder stont up entie vader

Ende dat ingesinde algader,

Ende vinden tkint bi hare doot,

Ende tmes bi hare van bloede root.

Waar Clignett het woord in de Aanteekk. bl. 119, zeer goed heeft verklaard door *huisgezin*. Alleen behoeft men met hem niet aan te nemen, dat *in*, *inne*, juist *domus* moet beteekenen. *Ingesinde* is eene

zamenstelling van het naamwoord *gesinde* met het partikel *in*, dat hier de kracht heeft van *besloten in*, *behoorende tot*. *Ingewand* bij voorb. is wat tot het *gewand*; *inlandsch*, *inheemsch*, wat tot het *land*, het *heem* behoort enz. Van *ingesinde* voeg ik aan het bovenstaande nog een voorbeeld toe uit het Belg. Museum, V. 95: *hi en waer van den ingesinde des geens, die de cleder gave, dagelics etende, drinkende ende slapende in sinen huse.*

Gespens, het hoogd. *Gespent*, d. i. spook. Dan. 5, 74: „ten is geen gespoock, noch *gespens*, maer de hant Godes.” Meermalen vindt men dit woord ten onzent in de zeventiende eeuw gebruikt. Westerbergen, Ged. I. 21:

*Wat lijveloos gespens, wat geest, wat spooch haer sinnen
Betoovert nae zijn lust en in een doolhof breydt.*

D. II. 55:

Sy kennen geen gespens, noch spooch, noch bytebauw.

Rusting, I. 5:

*Ten minsten dat er een zyn zal,
Van zoo veel nikkers en gespenssen,
Die my voldoen zal op mijn wenssen.*

De Brune, Jok en Ernst, 6:

*En (my) na het bleek gespens in helschen nacht
verzende.*

Six van Chand. Poesy, 93:

*Een groote duistre gaalery
Van nachtgespensen nimmer vry.*

Ibid. 102:

*Maar vrouw Natuur, naa geen dry uren langh —
Dryft al 't gespens naa syne nachten toe.*

Het werd nog gebezigd door V. d. Hoop, Vertell. 7:

Verdwijn, gespens, als morgenrook!

en Staring, Ged. II. 175:

*De beenderknie, waarmeé 't Gespens
Den vensterdorpel drukt.*

Kiliaan en anderen na hem stellen met *gespens* in beteekenis gelijk *gespuis*. Bilderdijk zegt: „Te

recht, want *gespuis* is eigenlijk bedorven uit *gespies* van *spien*, zien. Doch wij nemen dat woord nu voor slecht volk als van *spijen* (spuwen) afgeleid, en dus *uitspuwsel*." Aanteekk. op Antonides, III. 87. Kiliaan kent aan *gespuis* ook nog de beteekenis toe van *gedruis*, *geweld*: de vraag is, of er nu ook nog een derde afleiding van 't woord bestaat. Plantijn kent *gespuis* alleen in den zin *gepuffel* d. i. *gepeupel*, la racaille du peuple. Wij gebruiken thans 't woord nóg zoo, en de andere beteekenissen zijn niet voldoende gestaafd. Hooft noemt, fol. 101 zijner Historiën, *gespuis*, wat hij eenige regels hooger *geboefte* heette, d. i. derhalve *slecht* of *gemeen volk*, *grauw*. Bij Harduyn, Uitgel. Dichtst. 35, wordt de „Gherechticheydt" gezegd: 't *goddeloos ghespuys te buyghen en te breken*, dat zijn *de boeven*. En zoo elders. Wat de afleidingen betreft, door Bilderdijk aan de hand gedaan: die van *spuwen*, *spouwen*, ook in zijne Geslachtlijst opgenomen, komt mij aannemelijk voor. *Gespuis* is dan *spuwsel*, *spouwsel*, zoo als wij overdragtig ook van het *wilbraaksel* spreken. Voor die verklaring pleit niet alleen de spelling *gespous*, bij Plantijn te vinden; maar ook die van *gespuw*, *gespu*, vroeger niet ongewoon; dus De Harduyn, h. a. w. bl. 100:

*Dat u ghenaeде soet al het gespu verniele,
't Welck dapper my bevecht.*

Dez. Goddelicke Lofsanghen, 166:

*Maer dat gespu van Edoms saet
O Heere wilt ghedachtich wesen.*

De Casteleyn, Konst van Rethoriken, 96:

Ziet dat ghy niet en moet int helsch ghespu baen (1).

(1) Nadat het bovenstaande artikel door mij was geschreven, heeft prof. De Vries in mijn Archief, IV. 229, over de afleiding van *gespuis* gehandeld. Het gevoelen, dat *gespuis* en *gespenst* hetzelfde woord is, wordt door hem voorgestaan en, ik mag het niet ontkennen, vrij aannemelijk gemaakt. Ik vind echter in de verschillende beteekenis der beide woorden nog te groot bezwaar, om dat gevoelen te omhelzen.

Gesinneken, diminutief van *gezin*. Jes. 5, 60: »'t gedruijs, 't welck het heyloose *gesinneken* maeckt in sijne brasserijen.»

Gestade, in *te gestade komen*, te stade komen. Jes. 29, 57: »'t en sal haar niet te *gestade* komen.» De beteekenis dezer uitdrukking zie men aangewezen in mijn *Magazijn*, IV. 59.

Gesweer, zweer. Levit. 13, 15: »eenich ander *gesweer* ofte gebreck.» Job 2, 20: »Jobs *gesweer*.» Openb. 16, 5: »met haet ende nijt, als door een boos *gesweer* in haer gemoet ontsteken ende gequelt.»

Getuych, tuig, in den zin van *toestel*, *opschik*, *versierselen*. 2 Con. 20, 27: »wapenen, ofte silveren, ende gouden juweelen, ende allerley kostelick *getuych* van cleynodien.» Ezech. 6, 14: »de beelden, ende afgoden met al haer afgodisch *getuych*.» En ald. 20, 15: »de beelden, ende al haer godtloos *getuych*.» Elders, in denzelfden zin, *tuych*, ald. 7, 70: »gout, ende veelderley kostelick *tuyck*, ende kley-nodien.» De zamenstelling van *entuych* beteekent vaatwerk, Ezech. 16 55: »allerley *vatentuych*, gereetschap, ofte huysraet — van gout, silver.» Zie *Weiland* op *tuig*.

Gevanck, vangst. Job 40, 46: »uyt blijscap van een soodanich *gevanck*, ofte uyt hope daer van.» De tekst heeft meermalen *vanck*, zie de *Handl.* — Op de plaats van *Cats*, *Twee-en-tachtigjarig Leven*, fol. 44:

De krabben uyt het slijck dat was de beste vanck.
maakte derhalve Witsen Geysbeek zeer te onregte de glos ook al om het rijm.» 't Woord komt reeds bij onze ouden voor; *Brab. Yeesten*, I. 548:

Dat hen tgheluc soe was ieghen,
Datsi, in al den somer lanc,
Noit en hadden harinc vanc.

Dus nog *Moons*, *Sedel*. *Vermaecksp.* 368:

Ick wacht dickwils daegen lanc,
En dan krijggh ick cleynen vanck.

Van de Venne, Wijsmal, 66:

*Geluckt ons nu de groote vangh,
Het dijdt en voedt ons lijdigh langh.*

Gevangens, meervoud van het naamwoord *gevangen*.

Gen. 40, Inh.: »Josephs uytlegginge wort aen beyde *gevangens* metter daet bevestiget.»

Geveder, collectief woord voor *vederen*, overeenkomende met het hoogd. *Gesieder*, bij ons *gevederte*. Job 39, 37: »het *geveder* des oyevaers — de vleugel des struysvogels, ende sijn *geveder*, ofte pluymen.»

Geweldich, magtig, als een titel van koningen. Psalm 136, 17: »machtige, *geweldige*, doorluchtige.» Zoo noemt Van Heelu, vs. 519, God een »*gheweldich* heere.» *Geweldig zijn* was wat wij nu heeten *magtig zijn*, d. i. meester zijn van iets, iets bezitten; b. v. Hor. Belg. V. 2:

*o Sandrijn, wel scone wijf,
en mach ic u niet gheweldich sijn,
het sal mi costen dat leven mijn,
ende ewelick blijf ic verloren.*

't Woord is van *geweld*, waaraan wij nu het denkbeeld van *dwingelandij*, *misbruikte magt*, hechten; doch dat eigenlijk bloot *magt* beteekende, van *waldan*, *waltan*, heerschen, gebieden; zie mijn Magazijn, I. 343 en Graff, Sprachschatz, I. 805. Voor ons *geweldig*, of *gewelddadig*, leest men gewelts a e m (hoogd. *gewaltsam*) Jes. 53, 45 en Ezech. 28, 17: »*geweltsame* doot.» — De Handl. vermeldde reeds het naamw. *geweldig* voor *overheerscher*, *overweldig*; dit komt ook voor Job 24, Inh.: hare (der godtloosen) gemakelicke doot, hoewelse *geweldig*ers zijn.» Daarvoor heeft Van Velthem, fol. 297, *gewelder*:

*Si gelieten hem daer openbaren,
Datsi souden tot Loven varen,
Ende al afdoen, datsi vonden;
Ende verbernen totten gronden;
Hen dochte datsi gewelder waren.*

Gewoelmaker. Spreuck. 20, 1: »de wijn ende andere

stercke dranck — maeckt dat de menschen, diese misbruycken, spotters ende *gewoelmakers* worden." Figuurlijk zeggen wij in dezen zin: *woelwaters*.

Glatte, gladde. Job 40, 41: »sachte, ofte *glatte* dingen." Ald. 41, 16: »eene dicke, ende *glatte* huyl." Ezech. 26, 13: »de *glatte*, kale, bloote rotze." Zoo ald. »glatticheyt eener steenrotze." Deze scherpe vorm des woords, die met het hoogduitsch overeenkomt, wordt ook bij Kiliaan aangetroffen. *Glat* is bij dezen insgelijks *ghe-lat*; dus De Harduyn, Goddelijcke Wenschen, 59:

Maer langher leven zy die met ghelatte vimmen

De konckelen der zee op ende neer beklimmen.

Onze ouden schreven zoo *gelas* voor *glas*, *gelimp* voor *glimp*, enz.

Gleep, reet, opening. Psalm 129, 12: »In het lant Canaän waren de daken der huysen boven plat, daer gras op wies tusschen de *glepen* of t'samenvoeingen der steenen." Dit naamwoord is mij elders niet voorgekomen. Wel echter het werkwoord *glepen*, bij Van de Venne, Sinnemal, 83:

Dan houdt sijn keeltje lange maet,

En singt —

Tot dat sijn mond niet meer en gleept,

Die pronckers deur de mostaert sleept.

dat blijkbaar aanduidt *zich opent, gaapt*. Er behoort toe *glop*, bij Hooft meer dan ééns gebruikt voor *gat*, *opening*, zie het Woordenb. des Inst.; bij Wiarda *glupe*, *ghlop*. Deze laatste brengt het woord tot *glupen*, *gluipen*, en het Woord. des Inst. tot *glippen*. 't Behoort veeleer tot *kloven*, *klieven*, angels. *cleofen*, *clyfan*, neders. *klöven*, *klieben*, enz. zie Fulda's Germ. Wurzelwörter, 97, en Ten Kate, II. 234.

Hooft gebruikt *glop* bijwoordelijk, Henrik de Groote, fol. 99: *Derhalven de koninklijke staat glop ende, naa hun verstandt, verwerfbaar staande voor den genen die onder hen lieden des best waardigh waar.* Het Woordenb. des Inst. verklaart dit door *op het*

glippen of glijden staan. Beter voegt de beteekenis van *open*. Er gaat toch bij den geschiedschrijver vooraf, dat Karel van Bourbon »voor koning uitgeroepen» in de gevangenis overleden was. Daardoor stond dus het koningschap *open* of *ledig*.

Weiland kent aan *glop* in de eerste plaats de beteekenis toe van *smal straatje* of *gang*: die kan het woord alleen in zoo verre hebben, als het een *opening* of *doorgang* tusschen de huizen te kennen geeft. Wij heeten dat ook *slop*, bij Wiarda (die zegt, dat de Oostvriezen den inham van een eiland zoo noemen) *schlop*, 't welk blijkbaar van *glop* is gemaakt.

In het Archief van Visser en Amersfoort, I. 103, wordt gesproken van »reescap van oerloghe, als die *glupen*; ende Groningers holten catte.» Welk oorlogsgereedschap hier met *glupen* bedoeld wordt, is mij, even weinig als den Uitgever, duidelijk.

Goedelick, vriendelijk, goedaardig, bij Kiliaan *benignus*. Genesis 16, 24: »die my nu oock in dese mijne sware elende *goedelick* aengesien hebt.» Bij zamenrekking luidt dit woord, en dan in verschillend gewijzigde beteekenis, *goelick*. Zie Huydec. Proeve I. 148, en vooral het Glossarium op Der Minnen Loep, waar te regt de meening wordt weersproken, dat *goelick* eigenlijk *gâlijk* zijn zou. Onze spreektaal bezigt voor *goedelick*, nog wel *goedig*, en ook dit treft men aan voor *goedertieren*, Deuteron. 4, 29: »den machtigen ende *goedigen* Godt»; en Cap. 8, 7: »op sulcke wijze — als een *goedich* vader sijn kint castijdt.» Van daar in den tekst, 2 Thessalon. 1, vs 11, en Ephesen 5, vs. 9: *goedigheid*.

Goet doen, vergoeden. Gen. 31, 61: »Dat Jacob heeft Laban moeten *goet doen*, dat de wilde beesten verscheurt hadden.»

Goetdaet, weldaad. Psalm 65, 25: »u goet jaer, dat van uwe *goet-daden* overvloeyt.» Zie de Handl.

Goetgunner, begunstiger. Jes. 22, 52: »helpmeester, of helper, d. i. *goetgunner* deser Godtloosen.» 't Woord

komt mede voor bij Hooft, zie het Woordenb. des Instituuts. Wij zeggen nog *goedgunstig*.

Goets moets, in koelen bloede, met bedaardheid of overleg. Genesis 27, 47: »hy (Esau) haddese (de eerstgeboorte) hem (Jacob) *goets moets* verkocht.” Kiliaan verklaart de uitdrukking door *aequo et pacato animo*, en daarvoor geldt zij in onze spreektaal nog dikwerf, wanneer men zegt *iets goedsmoeds doen of verrigten*. Onderscheiden daarvan is *goedsmoeds zijn*, zoo als dit voorkomt in den tekst, 2 Chron. 7, vs. 10, Esther 5, vs. 9 en elders, dat meer letterlijk is op te vatten en kan verwisseld worden met *goeden moed hebben*.

Grindich, schurftig. Jerem. 31, 127: »des *grindigen*, ofte *schurfdén*, alsoo (nae sommiger gevoelen) genoemd, om dat aldaer de *grindige*, ende andere onreynne menschen moesten wonen.” Kiliaan kent wel het substantief *grinde*, scabies, doch niet het adjectief, dat nogtans voorkomt bij Van der Schueren: »Gryndich, *scabiosus*.” *Grindig* in dezen zin is nog hoogduitsch; in 't middelh. *grintekt*, *grindekt*, scabidus; zie Benecke. Ten Kate, II. 200, leidt *grind* af van *grijnen*; wat ook door Graff, IV. 330, bevestigd wordt.

Met dit *grindig* is niet te verwarren *grintig*, bij Cats, Twee-en-tachtig-jarig Leven, fol. 50:

Wy moede van de zee begaven ons te lande,

En sagen met vermaack het grintig 's Gravesande.

Witsen Geysbeek giste, of dit ook *grijnzend* betekende. De nieuwe uitgave bij Ter Gunne te Deventer verklaart het woord te regt door *zandig*; zie de aant. aldaar D. I. 43.

Groenicheyt, groente. Job 39, 26: »gras, ende andere *groenicheyt*, is sijn voetsel.” Anders ook groensel, 1 Con. 21, 2: »een hof der groente, ofte, des *groensels*.” Dit laatste ook in de Handl.

Groot-achting, groote mate van achting, zoo als wij thans *hoogachting* zeggen. Psalm 55, 26: »Achi-

tophel, van wiens *groot-achtinge* ende *credijt*' enz. Levens van Plut. fol. 179 verso: *een Crijchsoverste van meerder ervarentheyt ende grootachtinge als die. Kiliaan kent grootachtig.* Bij Cats ontmoet men nog eene andere zamenstelling, D. I. fol. 97: *den schrickelijcken blixem (noemt Jesus) de stralen van (Gods) grootachtsaemhey.*

Grootwichtig, zeer gewichtig. Exod. 18, 23: »*groot-wichtige saken.*» Zoo ook Dan. 1, 63, en 3, 20. Kiliaan heeft het woord.

Gros (in 't), in 't groot, in 't algemeen, ruim genomen, fr. *en gros*. Gen. 35, 42: »*eene maniere van spreken waer door yets niet preciselick ofte ten nauwsten en wort gestelt, maer in 't gros, ende ten sekeren aensien.*» Cap. 15, 31: »*Het getal — hier in 't grosse, ende niet int volkomene gestelt.*»

Guy, paard. Psalm 22, 17: »*Het Hebr. woort beteekent eygentlick stercke, machtige, maer wort oock genomen voor stieren, ossen. — Siet oock Jerem. 47, 3, alwaer 't voor stercke guylen genomen wort.*» In de aangeh. plaats van Jeremia leest men *stercke peerden.* 't Woord is hier, zoo als bij Marnix, Psalm 32, vs 9:

Weest niet gelijk den eeslen ende guylen.

dus gebruikt in zijne oude en eerste beteekenis, dat is die van *paard* in 't algemeen; zie Adelung op *Gaul*. Zelfs acht Grimm het waarschijnlijk, dat *Gaul* vroeger de algemeene benaming van mannelijke dieren was, zie Gramm, III. 325. Later werd het woord verschillend toegepast. Bij Frisch geldt het voor krijgs- en tornooipaard; bij Schmeller voor ongesneden hengst; bij Weiland voor merrie, die niet gedragen heeft, enz. Inzonderheid echter werd *guil* bij ons voorheen gebruikt voor oud of slecht paard; b. v. Spieghel, Byspraax-Alm. op 5 Febr.: *Vroegh hengst, vroegh ghuil.* R. Visscher, Lof der Mutse, 27:

Sint Jobs heynsten sijn meest lamme guylen.

Vondel, Poëzy, I. 317:

*Hier stuijft de Vorstenrenplaets, daer men slooft.
Partyschap hier geen lamme guilen looft,
Tot yemants voordeel.*

Cats, I. fol. 8:

Wat brengt een esel voort als onbelompe guylen?
en fol. 518: *Als oude guylen beginnen te loopen,
dan is er geen houwen aen.* Hiervan ging de betee-
kenis over op een nietig mensch, een lafaard of
bloodaard. Dus Bredero, Griane, 64:

Ick waer een bloode guyl, soo ickt niet staenden hiel.
Westerbaen, Ockenburgh, 95:

*Hy is wel licht een guyl die stoft op groote-vaeders,
En heeft geen druppel bloeds, dat eel is, in zijn aeders.*

Van de Venne, Sinnemal, 35:

*Boeren zijn maer rechte guylen,
Schocke-backen, smockel-muylen.*

Dez. Sinne-vonck, 37:

*'t Scheen dat al de rappe Guylen
Ginne-gabden door een huylen
't Samen nae de waterkant,
Met geroep: Help! Boere-brandt!*

Krul, Pamp. Wereld, II. 340:

*o Ridderlijk Juweel! o Princelĳk cieraed!
Dat meenig laffen guyl tot pronk dient over straet.*

Rodenburch, Melibea, II. 18:

*Doen was den blooten (bloeden) guyl te vreden en weer
duldich.*

Van Rusting, I. 467:

*Zo gy vertrecken wilt, gaat heen! vaarwel: vertrekt,
Eer dat u 't Leger, als een bloden guyl, begekt.*

en elders. Min gewoon is de zin, dien 't woord
heeft bij Westerb. Ged. III. 294, waar hij de cyclo-
pen *stercke guylen* noemt. Men zou hier kunnen den-
ken aan ons *kerels*, in verachtelijke beteekenis genomen.

Bilderdijk zegt in zijne Verkl. Geslachtl. dat *guil*
en *gaul* niets anders is dan eene verbastering van
vaal, d. i. verkleurd van ouderdom. Met het oog op

de oorspronkelijke beteekenis des woords, zal men die afleiding niet ligt aannemen, maar veeleer aan verwantschap met het fr. *cheval*, *cavale*, en het lat. *caballus* denken.

H a b j t, kleeding. Ezech. 23, 37: »(gelijckenissen) gemaelt ofte geschildert na het *habijt*, datmen in Babel droech.” ’t Vreemde woord schijnt ten tijde der Bijbeloverzetting in zwang geweest te zijn. Althans Vondel heeft het insgelijks, *Pascha*, bl. 2:

*Geen purper ruylden ick oft konincklijck gesmijdt,
Met mijn omgorden rock, mijn herderlijck habijt.*

H a l f. Opmerking verdient de plaatsing van dit woord achter het naamwoord, waar wij het thans altijd vóór zetten, 2 Thessalon. 2, 14: »een persoon, — die sy seggen dat *drie jaren ende een half* sal heerschen.” Openb. 11, Inh.: »nae *dry dagen ende eenen halven*.” Ald. 9: »ontrent *drie jaren ende een half*.” — »binnen *drie jaren ende een half*.” Zoo leest men ook in den Bijbel van 1477, Exod. 25: *die lancte zal wesen twee cubiten ende een half; ende haer wide een cubitus ende een halve*. Num. 16: twee hondert ende een half *voerbarigher mannen*.

Dat de Kantteekenaars een ruimer gebruik maakten dan wij thans, van het »postpositive adverbium” halve (als Bilderdijk het noemt), blijkt uit de volgende plaatsen. Gen. 11, 5: »de plaetse, daer sy eerst getogen waren, als sy *der menichte halven* haer wat moesten verspreyden.” Cap. 26, Inh.: »Isaac vertreckt *hongers halven* nae Gerar.” Cap. 43, Inh.: »hy bewogen zijnde, moet *weenens halven* wat ver-trecken.” Ald. 22: »Sy meynden dat mense in den huysse versekeren ende *des geldes halven* beswaren, ofte straffen wilde.” Ezech. 26, 44: »eenen langen tijt, *haers handels halven*, in u te verkeerem.”

H a l s (om) zijn beteekent *omkomen*, *sterven*, Ps. 94, 17: »Ick ware haest *om hals* geweest, en onder

d'aerde." Op den hals zitten, op hals- of doodstraf zitten, Gen. 39, 30: »gevangene, die tegen den Koninck misdaen, ofte een groot crimen begaen hadden, ende *op den hals gevangen saten.*" Op den hals krijgen, overvallen worden, Ps. 29, 13: »verschrikt de wilde gedierten der woestijne alsoo, datse voor den tijt den arbeyt *op den hals krijgen.*" Over den hals halen, op den hals halen, Philipp. 3, 76: »dat dese lieden — haer selven het verderf *over den hals halen.*" 1 Petr. 2, 22: »om haer selven also de verdiende straffe ende toorne Godts met hare ongehoorsaemheyte meer ende meer *over den hals te halen.*" Over den hals senden, op het lijf zenden, doen overkomen, 1 Thessalon. 2, 37: »de straffe — die Godt soodanige menschen hier ende naemaels pleeght *over den hals te senden.*"

Hans. Jerem. 50, 74: »rijcke, geweldige, stoute hansen." Het woord is vrij gewoon in de uitdrukking *grootte hanzen* voor *grootte heeren*. Smyters Fab. No. 38:

Hy is gheluckigh die hem nedrich weet te lijden,

En gheenen twist en roect met groot-hans groot vermaert.

Van Effen, Spectator, IV. 458: *die Groothansen, die voor eens anders gelt koets en paerden houden. Groothans en kleinhans worden vaak bijeengevoegd. Zoo in eene Ordonnancie achter De Jonge, Geschied. van het Zeewezen, I. 565: Item, dat een yegelicke, wanneer die waeke opgeslagen es, op zyn leger gaen sal, tzy groot hans oft cleyn hans, daer hy bescheyden es. Starter, Friesche Lusthof, 159:*

Ick gae gherust en wel

By groot hans, kleyn hans op en neer.

Bredero, Kluchten, 15:

*Hy quam by groot Hans, by kleyn Hans, by Boeren
en by Heeren.*

Hiertoe behoort ook *poch-hans*, *snoever*, *groot-spreker*, Spreuck. 12, Inh.: »zedige, ende *poch-hansen.*" Zie voorts Berkhey, Nat. Hist. v. Hol-

land, III. 524, Weiland op 't woord, en Willems in 't Belgisch Museum, IV. 166. Bij de zamenstellingen met *hans* door dezen vermeld, voege men echter nog *prach-hans*, voorkomende bij Brouërius van Niedek, Zinneb. der Tonge, bl. 65. Gewoonlijk leidt men de uitdrukkingen af van den mansnaam *Hans*, wegens zijn veelvuldig gebruik tot gemeen naamwoord overgegaan. De geleerde Halbertsma intusschen verdedigt het gevoelen, dat *hans* afkomt van het gothische *anses*, halfgoden; zie het Alg. Letterl. Maandschrift van 1848, No. 8, bl. 567.

Hant (ter eerster), uit de eerste hand, in de eerste plaats. Hebr. Inh.: »om dat hy voornamelick ende *ter eerster hant* schrijft aan de Joden." Te rechter-handt, in de regte handen, 2 Corinth. 8, 10: »de sorge om die collecte wel te bestellen, ende *te rechter-handt* te doen komen." Ter hant trecken, ter hand nemen, ondernemen, Pred. 5, 14: »dat Godt soude qualick gelucken laten al wat ghy *ter hant trekt*." Deze laatste spreekwijs vindt men ook bij van Ghistele, Heroïd. Epist. 24 verso:

*Al wat ghy te handen trect met kloecken bestaene
Is een vreucht mynen ooghen avont en noene.*

Hantgrijpelic, handtastelijk, hoogd. *handgreiflich*. Psalm 36, 3 »al wort sijne boosheyt gantsch openbaer ende als *hantgrijpelic*."

Hanthave, handvatsel. Hoogl. 5, 26: »aen de *hant-haven* van het slot." Ald. 27: »*hanthaven*, daermen de hant aan slaet." Zie de Handl.

Hantvollen, meervoud van een *handvol*. Gen. 41, 67: »als oftmen van een graen *hantvollen* bekomen hadde." Zie de Handl, waar ter plaatse nog de volgende voorbeelden den meervoudsvorm kunnen staven. Bijbel van 1477, 1 Kon. 20: *ofte tghemul van samarien ghenoech wesen sal den hantvollen van alden volke dat mi volghet*. De Brune, Bancketwerck, I. 122: *Het quaed komt ons toe met arm-vollen, en 't gaet wegh met hand-vollen*. D. II. 268: *al kan*

hy met manden zaeyen, hy en moet evenwel maer hand-vollen stroyen.

Hatich, hatelijk. 1 Sam. 14, 12: »dese Philistynen zijn vreemt van Godts verbont, ende derhalven *hatich* voor sijne oogen.” In dezelfde beteekenis leest men bij Hooft, Ned. Hist. fol. 674: *maar andren hielden voor te haatich een' onbillykheit, een' deughdelyke schuldt, door weege van geweldt, zoo ondankbaarlyk uit te veeghen.* Cats, I. fol. 101: *Wat mueckt sulcken mensche? De wereldt die — haat hem, om datse meynt dat hy Godzaligh is. Godt haut hem, om dat hy weet, dat hy 't niet en is: zynde dan hatigh voor beyde, en vint hy hulpe noch troost, by d' een noch by d' ander. — Doch hatich gold volgens Kiliaan niet alleen voor hatelijk (odiosus), maar ook voor hatende (exosus). In den laatsten zin heeft Vondel, Ifigenie, 19:*

Gy zijt een, die, zoo 't schijnt, my geensins haetigh zijt.

't Ware te wenschen, dat men *hatig* in deze beteekenis behouden hadde; nu wordt *hatelijk* zoowel voor *odiosus* als voor *exosus* gebruikt. Onze ouden kenden voor 't laatste het adjectief *hat*, zie het Gloss. op der Minnen Loep.

Heerschappen, heerschappij voeren. Pred. 8, 12: »niet en derf sijn *heerschappende* bevel tegenstaen.” Voorbeelden van dit werkwoord zie men bij Weiland.

Heerstraet, groote openbare straat of weg. Jes. 33, 27: »Niemant derf sich in het lant Juda op de gewoonlicke *heerstraten* vinden laten, of reysen.” Job 5, 21: »plaetsen, die buyten de steden zijn, als velden, ackeren, weyden, *heerenstraten*, heynen, hoven etc.” Bij Kiliaan is »heerstrate-of heerenstrate” *via regia, via militaris.* Heerstraat, ook *heerweg* hoogd. *Heerstrasse*, is hier en oorspronkelijk een *straat* of *weg*, geschikt om een kriegsleger te vervoeren, en van daar later en nog tegenwoordig

breede, groote, openbare, gemeene weg in 't algemeen; zie Hoeufft, Bredaasch Taaleigen, 237. In 't middelh. was reeds *heristraza via publica*; zie Graff, VI. 760. Ondertusschen vindt men gesproken van 's *Heeren straten* en 's *Heeren wegen*. Halma bij voorb. vermeldt »s *Heeren Straaten*. *Les rues publiques d'une ville*. 's *Heeren wegen*, openbaare wegen. *Grands chemins, chemins publics*. 's *Heeren wegen* schenden. *Violer la sureté des grands chemins.*” Andere woordenboekschrijvers na hem hebben hetzelfde. Weiland zegt »groote openbare wegen heten 's *heeren wegen*.” En bij Bilderdijk leest men b.v. in de Toelichting van Da Costaas Bezwaren, bl. 64: *Vrijheidszonen van 1784 die in Utrecht den braven Predikant Hofstede op 's Heeren straten — overvielen en mishandelden*. Zijn er dan tweederlei *heerenstraten*, één van *heir*, exercitus, en één van *heer*, dominus? Uit Plantijn blijkt reeds duidelijk het tegendeel: »*Gemeynstrate, heerstrate, oft heyrstrate. Un chemin public, grande rue. Via lata, via publica, regia via, via militaris.*” Tuinman dobberde tusschen beide, Fakkell, I. 134: »Men noemt 's *Heeren*, 't geen aan niemand in 't byzonder toekomt, en daarom des Landheers is, en onder zijn bescherming staat. Hier van wordt een gemeene weg genaamt 's *Heeren weg* of 's *Heeren straat*. *Hærstraten ende gemeene wegghen, herwech*. Doch dit laatste kan ook zijn van *heir*, gelyk *heirbaan*. Maar dat is in de zaak het zelve.” 't Blijkt dus, dat reeds in Tuinmans tijd de uitdrukking 's *Heeren straat* of *weg* gehoord werd, en 't misverstand aanving dat sedert gevestigd is.

Herbergicheyt, herbergzaamheid. Job 31, 59: »dat om de groote *herbergicheyt* van Job sijne huysgenooten hebben gevreesd, dat sij geen spijsse genoeg souden behouden om sich te versadigen.” Kiliaan heeft het adj. *herberghigh*; en Plantijn, in denzelfden zin, *herbergachtich*.

Hertich, moedig. Deuteron. 3, 39: »spreekt hem eenen

goeden moet aen, ende maeckt hem *hertich* tegens alle voorvallende swaricheden." Cap. 33, 66: »Wacker ende *hertich* tegen de vijanden." Richt. 1, 37: »so en was hy evenwel niet *hertich* genoeg om de reste te vervolgen." In later' tijd schijnt dit adjectief meer den zin gekregen te hebben, van wat wij nu *hartelijk* noemen, d.i. *uit of met het hart, welmeenend*. Zoo schreef Van Wijn, Huiszittend Leeven, II. 72: *Ik haaste my, U, mits deezen, hartig te danken voor de overgezondene oude Liederen*. En P. Nieuwland, Verlustig. III. 314: *of de Vertaaler dat — daar wel gevat hebbe, twyfele ik hartig*. Wij zeggen nog onverschillig *hartig* en *hartelijk lagchen*, en enkele uitdrukkingen van dien aard meer; doch overigens wordt *hartig* bijzonder geëigend aan krachtige, welgezouten spijs.

Heve, heffing, belasting. 2 Chron. 24, 12: »(schattinge) ofte *heve*, collecte, belastinge." Voor *heffing* (van krijgsvolk) treft men het naamwoord aan bij M. Stoke, II. 396:

*Si stondens metten scoensten ave,
Dat si hem te helpen gheven
Twe man al duere vander heven,
Na iaers daghe ghereet te wesen.*

en voor *hefdeeg* of *gist*, De Brune, Bancketwerck, II. 389: *verzuyrende, door de heve van hare twistzucht, de lieffelicke masse van vrede, die met zuycker en melck ghekneet is*. 't Woord luidt nu *heffe*, als wij spreken van den droesem eens dranks, of (figuurlijk) van het uitschot des volks. De woorden zijn zamen van *heven* (*heffen*), zie Ten Kate, II. 212, waarvan ook ons *hevig*, d.i. krachtig. Voor dit adjectief nam Six van Chandelier de vrijheid, *heeve* te gebruiken, Poesy, 181:

*— men valt ter neer,
Als al te heeve stryders.*

Hiede, werk (van vlas). Jes. 1, 101: »(grof-vlas) ofte, *hiede*, werck, spijt, snuyte: Dit is 't gene dat uyt

het vlas gehekelt wort, dwelck seer snellick van 't vyer verteert wort." Volgens Weiland is *hede* of *heede*, in den gemelden zin, een groningsch woord. 't Wordt echter ook gebruikt in Drenthe, Overijssel en Gelderland, zie mijn Archief, I. 268. 't Schijnt vroeger meer algemeen in zwang geweest te zijn, dewijl het door Plantijn, Kiliaan en elders is opgenomen. Het hoogd. zegt *Hede*, zie Adelung.

Hierentusschen, ondertusschen, intusschen. Gen. Inh.: »*Hierentusschen* is het voorneemste oogemerck" enz. Cap. 15, 37: »Dewyle Godt dit lant den Amoriten gegeven, ende besloten hadde hen daer uyt niet te verdelgen — so heeft hy haer dien tijd willen laten vervullen: Ende *hier en tusschen* de sijne beproeven, ende oeffenen."

Hoerdom, hoererij. Num. 25 Inh.: »De Israëlitien begaen *hoerdom* te Sittim." Ezech. 6, 21: »Verstaet dit van het geestelick *hoerdom*, 't welck is afgoderye." Cap. 23, 71: »Met dewelcke ghy den geestelicken *hoerdom* gepleecht hebt." De laatste (mannelijke) buiging is foutief. Zie over het woord gehandeld door Te Winkel in mijn Archief, I. 308.

Houteren, meervoud van hout. Ezech. 24, 34: »Vermenichvuldicht de houten, ofte *houteren*." Elders leest men *houters*, Bijns Refereynen, III. 223:

Doense in holen op steenen en houters sliepen.

Zie van dezen meervoudsvorm, die in de spreektaal ook van dit woord nog wel gehoord wordt, de Spraakleer van Dr. Brill, bl. 363.

Huldinge, huldiging. 2 Con. 23, 88: »dat Joahas daerom in sijne *huldige* gesalft soude zijn geweest." Dus ook inhulden, voor *inhuldigen*, 1 Sam. 11, 8: »tot dat (Saul) opentlick van al het volck *ingehuldt* was." Zie voorbb. van 't werkw. *hulden* in mijne Proeve o. d. Werkw. bl. 211.

Hunckeren, van paarden gezegd. Jerem. 31, 18: »Het Hebr. woort wort eygentlick gebruykt van het

hunneren, wrensch en ende briesschen der peerden.”
Zie hiervan Weiland.

Hutsen, schudden, trillen. Job 9, 8: »(hare pilaren) gelijk van verschrickinge *hutsen*.”

Huychelisch, Ps. 109, 13: »dewijle het (gebedt) *huychelisch* is.” Jes. 10, 22: »het *huychelisch* volck.” En elders. Van denzelfden vorm zijn jodisch, Ezech. 16, 65: »het *Jodische* volck.” Slavisch, Job 24, 25: »haer *slavisch* werck.” Eph. 6, 9: »een *slavische* vreese.” Spottisch, Ezech. 12 Inh.: »het *spottisch* spreekwoordt.” Uytlandisch, Levit. 25, 59: »van *uytlandische* ouderen afkomstich.” Deze voorbeelden bewijzen hoezeer, sedert den tijd der Bijbelvertaling, het gebruik van den uitgang *isch* bij ons is afgenomen. Uit andere geschriften van dat tijdperk ware nog een breede lijst te leveren. Ik vermeld alleen uit Marnix Bienkorf, 32: *hoerisch*, *overspelisch*; 206: *cortwylisch*; 222: *ketterisch*, *irdisch*; 236: *oproerisch*; Vondel, Hier. verw. 18: *heldisch*; Herk. in Trach. 8: *barbarisch*; Lev. v. Plut. fol. 21, 69 verso, en 80: *wyverisch*. Behalve in uitheemsche woorden, als *aziatisch*, *saksisch*, *poëtisch*, *profetisch*, leeft de uitgang nog slechts in enkele, als *afgodisch*, *wettisch*. In 't hoogduitsch, waar zoo als Meyer (Die Vor- und Nachsylben d. hochd. Spr. 169) te regt zegt »diese Ableitung sich gewaltig ausgebreitet hat,” is zij nog in bloei. Grimm merkt op, dat, vergeleken met *lich*, de uitgang *isch* dikwerf het denkbeeld van minachting meëbrengt (Gramm. II. 378). Hij is gevormd van het oude *-isk*, *-sk*.

Inbreken, verbreken, schender. Ezech. 44, 17: »De vreemde Priesters, doende tegen alle mijne ordinarientien, ende alsoo het verbont des Priesterdoms *inbrekende*, ende vernietigende.” Kiliaan heeft in gelijken zin *inbreken den koop*, rescindere emptionem. Van dit *inbreken* komt *inbreuk*, dat wij thans nog ge-

bruiken in de zeggung *inbreuk maken op iets*. Kil. heeft *inbreke der wateren*, eluvies; dus Bredero, Ned. Poem. 40: *dat my eenigh ongeval over ghekomen was, 't zy inbreeck van ys oft anders*. Hooft spelt *inbrek*, zie het Wbk. des Inst.

Inbrengen, aanbrengen. Richt. 3, 6: »in welcken geval sy souden ondervinden de menichvuldige ende groote elende, die sulcke oorlogen *inbrengen*.” Het hoogd. *einbringen* wordt op gelijke wijze toegepast.

Indwingen, doen inkrimpen, hoogd. *einzwängen*. Spreuck. 24, 20: »kleyn, geringe, vernepen, verkrompen, *ingedwongen* (cracht).” 't Werkwoord, door Kiliaan noch Weiland opgeteekend, komt ook elders voor; Cats, II. fol. 570:

*Och of ik spreken mocht met hondert duysent tongen,
Die met geen aartsch bedrijf en worden ingedwongen.
d. i. met geweld ingehouden.*

Ingetogenheyt, afgetrokkenheyt, waardoor men den omgang van anderen schuwte en vermijdt, en zich om hen weinig bekreunt. 1 Timoth. 6, 32: »Dese deught van gemeensaemheyt wort gestelt tegen den trots ende *ingetogenheyt* van sommige rijke, die de kleyne ende arme verachten, ende zelfs niet en willen te sprake staen.” Wij bezigen het woord in goeden zin, van iemand, die zich *intrekt* binnen de grenzen der betamelijkheid of goede zeden; wie daarbuiten gaat, wordt gezegd *uit te spatten*. Doch het hoogduitsch bezigt *ingezogen* en *Eingezogenheit*, behalve in den goeden, ook in den boven omschreven kwaden zin, die door de Kanttekenaars is overgenomen.

Ingeven, inruimen, overgeven, afstaan. Num. 35, Inh.: »steden, die de kinderen Israëls den Leviten, met voorsteden, souden *ingeven*.” Deuteron. 1, 14: »twee Konincklike steden in Basan, naderhant den Rubeniten *ingegeven*.” Volkomen stemt dit gebruik met het hoogduitsch overeen, dat *eingeben* ond. and. zegt voor *zum Gebrauche einräumen*, zie Adelung.

Hooft intusschen spreekt insgelijks, Ned. Hist. fol. 598, van *ingegevee steeden*.

Ingriffijen, enten, inenten. Hoogl. 2, 8: »ten zy datse door den geloove Christo worden *ingegriffijt*.” Rom. 6, 12: »een ente die in eenen jeuchdigen boom *ingegriffijt* wordt.” ’t Woord is van *griffie*, *greffie*, bij Kiliaan voor *ente*. Elders luidt dit naamwoord *grif*, Rodenburch, Casandra, 31:

*Want wat ik heb of ben ’t is uwe hoogheids plant,
’t Is uwe grif, mijn prins. —*

Zoo als wij zeggen *entrijs* heeft Cats, I. fol. 312, *griffy-tak*:

*Want, als de griffy-tack is eerstmaal ingeset,
Het kleynste siertje schaedt, het minste diertje let.*

Inhoudt, in ’t onzijdig geslacht. Ezech. 3, 5: »hoe-wel *het inhoudt* (der openbaringen Godts) hem be-droefde.” In Hoogstratens Geslachtlijst kan men zien, dat Hooft en Vondel ’t woord zoowel onzijdig als mannelijk bezigden, en in die van Bilderdijk de — mogelijke — oorzaak van dat verschijnsel.

Innerste, binnenste. Levit. 1, 8: in welker *innerste* deel was de Arke des verbonts.” Cap. 16, 2: »de *innerste* plaetse des Tabernakels.” 2 Chron. 3, 17: »het achterste, ende *innerste* deel des (Tempels).” Ps. 16, 16: »mijne *innerste* bewegingen drijven my aan tot mijnen plicht.” Daar Kiliaan het woord reeds »verouderd” noemde, mag men het gebruik er van door de Kanttekenaars aan den invloed van het hoogduitsch toeschrijven. Het komt enkele maien bij onze ouden voor; Maerlant, Sinte Franciscus Le-ven, vs. 6159:

*Daer wart het wel openbare,
Hoe wel de Gods man ende hoe clare
Metten indersten oghe sach -
Wat int herte verborgen lach.*

Kästners fragment van Maerl. Rijmbijbel, 33:

*Aen dinderste side ten tempel waert,
ende buten dan —*

Inrede, tegenreden, tegenspraak. Job 26, 11: „Na dat Job Bildads *in-rede* verworpen heeft,” enz. Het is het hoogd. *Einrede*, dat hetzelfde beteekent. De germanismus, van *ein* of *in* (wat hetzelfde is) voor *tegen* te gebruiken, komt enkele malen meer voor. Men denke aan de uitdrukking *inspraak maken op iets*, d. i. tegenspreken; voorts aan *inzeggen* bij Hooft, Ned. Hist. fol. 67: *zoo onbepaald en voluitsprekend' een bevel zyner Majesteit: op 't welk geen inzeggen meer, nocht eenigh onderzoek van lastschriften, oft yet anders viel, dan 't zelve alleenlyk uit te voeren.* D. i. tegenspraak, hoogd. *Einsage*. Bij denzelfden schrijver leest men fol. 47: *De Heeren, vindende de (plakkaaten) heftigh gehandthaaft by den heimelyken Raadt, peinsden seedert op middel, om dien de lenden te zwakken. Hier toe gebrak geen goede glimp; schynende 't ampt des Raads van Staate een oppertoezicht oover d' andere twee met zich te brengen. Dit dryvende derhalven, begonden zy 't daar naa te sturen, dat voor hen te koomen hadden alle zaaken van gewicht, die by den Heimelyken, ende dien van de geldtmiddelen, plaghten, alleenlyk met kennis en inzegghen der Landtrooghdesse, gesleeten te worden.* En fol. 686: *zommighe (verstonden) dat men 't Hof van Hollandt liete wyzen by slotvonnis: andre, dat men zich met den reeds genoomen voet van Herziening (appél) beholpe. Best behaaghde zyner Doorluchtigheit dit laatste; met die meening, dat parthyen vrystonde bewys van nieuwe daadtlykheeden (faiten) in te brengen; ende dat geschillen, ontstaan tussen de Leeden en Steeden des Lands gesleeten wierden by de Herzieners (Reviseurs), met inzeggen van vier onparthydige Rechtsgeleerden, daaroover te roepen uit de raaden der naabuurighe gewesten.* Het Woordenboek des Instituuts verklaart *inzeggen* op deze beide laatste plaatsen door „toestemming, mededeeling van gevoelen.” Hoe deze twee beteekenissen: *toestemming* en *mededeeling van gevoelen*, kunnen zamengaan, is mij niet duidelijk; doch bovendien zou

ik door regtsgeleerden wenschen beslist te zien, of hier ééne van deze, dan wel die van het hoogd. *Einsage* te pas komt, 't welk, volgens Adelung, in het nedersaksische Regt gebruikt wordt voor »Einrede, Gegenrede, *exceptio*.”

Kael, van grond ontbloomt. Exod. 32, 38: »Aarons excuse is soo *kael* als Adams.” Weiland heeft, uit het dagelijksch leven, dezelfde spreekwijze opgeteekend: *dat is eene kale verontschuldiging*.

Kanten (van) helpen. Richt. 9, 54: »ick soude Abimelech haest *van kanten helpen*.” Wij zeggen *van kant helpen*.

Kedel, overkleed, kiel. Jes. 3, 67: »*Kedelen*, of fyne, dunne, ende lichte cleedingen, diemen in Judea, ende d'omliggende heete landen droech.” Kiliaan »Kedel, Kele. *Supparum*.” Ons *kiel* is niet anders dan het zaamgetrokkene *keél*. Volgens Cats maakten de *kedels* vroeger een deel uit van den vrouwelijken opschik; althans hij zegt, I. 227:

*Dan wert de pragt gevoet met sleuyer, spangen, doppen,
Met naeld- en spellewerck, met kedels, waeyers,
knoppen.*

Keeseling-steen, keizelsteen. Jes. 48, 60: »grofzant, of *keeseling-steenen*.” Kiliaan heeft »kesel, keselsteen, keselingh, keye;” en Van Hasselt voegt er een voorbeeld van *keizeling* aan toe.

Keten, scheerdraad. Levit. 13, 49: »(scheerdraed) genaemt *scheeringe*, werpte, ofte *keten*.” Hoewel Kil. dit woord reeds als verouderd opteekende, werd het echter door Vondel gebruikt; zie de pl. bij Weiland. *Werpte*, in de aangeh. pl. voorkomende, vermeldde ik reeds in de Handl. Bij het daar gezegde voeg ik nog, dat *werpte*, *werp*, bij Maerl. Sp. Hist. IV. 385, *waerp* luidt:

*Hi soude haer sulc. i. webbe up geven,
Dat soet nemmermeer gesponne,*

Hoe vele waerps soe gewonne.

en dat, volgens de Aant. van Dr. Halbertsma op deze plaats, *waerp*, *werp*, *werpte*, eigenlijk niet beteekent de *schering*, waar 't voor doorgaat in de woordenboeken (en dan ook bij de Randtekenaars); maar de *inslagdraden*.

Klappaert, klapper, d. i. snapper, babbelaar. Job 11, 2: „een *klappaert*, ende swetser.” Deze vorm is één der vele bewijzen, dat hier geen zamenstelling met *aard*, indoles, plaats heeft; maar alleen eene versterking van den uitgang *aar* of *er*; zie mijne Verscheid. 48 en vlgg. Bilderdijk bediende zich van het woord, Nieuwe Dichtschak. I. 195:

't Geheim is veilig, en geen klappaart kraait er naar.
Elders vindt men *klappert*, b. v. Hilarides Phaedrus, bl. 93, en Jonctijs, Rosalijs Oochjes, bl. 89. Het woord gold, gelijk alle van dien uitgang, den *man*; voor de *vrouw* zeide men, bij voorb. Cats, *klappei*, in denzelfden zin. Dat deze laatste benaming voor „oud wijf en koppelares” doorging, zoo als Bilderdijk zegt (Geslachtl. I. 63; verg. Muis- en Kikvorschrijg, bl. 42) is mij althans nog niet gebleken. Den *klappaert* en de *klappei* vindt men nevens elkaâr, Belg. Museum, IV. 87:

*Clappeyen die haers selfs quaet niet en helen,
Vinden haers ghelijcke wel eenen clappaert.*

Moerman, de Cleyne Werelt, 124:

Een goet exempel voor clappaerts en clappeyen.
Gelijk wij zeggen *praatal*, *bemoeial*, heeft Moons, met omkeering der woorden: *alle-clap*, Sedel. Vermaeck-Spiegel, 92:

— *wel alle-clap, gy weet heel hoogh te singhen,
Ghy sijt heel wel geleert, ghy sijt heel lanck ghebeckt.*

Opmerking verdient ook de uitdrukking *den clap hebben*, Nieuwe Reeks van Werken der L. Maatsch. III. 135:

*Van minnen en hebbic maer den clap,
Anders en dogicker niet toe;
Nochtan ben ic blide ende vroe,*

*Als icker iet af spreken hore,
Dat gheet mi soe wel in doere
Dat ic vervrouwe altemale;
Maer nemmeer dan die tale
En hebbics van dat men doet.*

Men ziet, de uitdrukking, in het Glossarium niet opgenomen, wordt hier verwisseld met *de tale hebben*, en geeft duidelijk te kennen *hooren spreken*.

Knoteren, knorren, morren. Job 15, 22: »dat uwen geest *knotert* tegen Godt, ende sulcke redenen uyt uwen mont voortbrengt.» Dat *knoteren*, *kneuteren*, oudtijds dezen zin had, wees ik reeds aan in mijne Proeve over de Werkw. bl. 129. De volgende plaatsen mogen zulks nog nader staven. Belg. Mus. VI. 329:

*Wat gans evel knoterdy? — Meester, niet met allen.
Croon, Moy-al, 238: soo is hy versekert van soo veel
kneuteren en preutelen dagelijx te hooren als een vraww
sal kunnen voor den dagh bringen, dat is, sonder eynde.
Van de Venne, Belacchende Werelt, 20:*

*Noyt en quam ick oyt soo vord',
Daarme dus bekneutert wort.*

De heer Nolet de Brauwere bedient zich nog van het woord in het Ned. Lett. Jaarboekje (Gend, 1849) in het dichtstuk *Vaderles*:

Om een fut-bagatel is 't uren lang kneuteren.

Kompas, passer. Spreuck. 8, 56: »dat Godt de aerde gelijk met een *kompas*, ofte passer ront gemaect heeft.» Kiliaan kent *kompas*, zoowel voor *passer*, als voor *zee-kompas*; en ook in 't fransch gold het woord voor beide beteekenissen. 't Verdient opmerking dat tegenwoordig de laatstgenoemde taal voor den windstreekwijzer *boussole* zegt, 't welk in oorsprong waarschijnlijk duitsch is, van *büchse*, *bus*, lat. *buxula*; eigenlijk derhalve de *doos*, waarin de naald besloten is. De Bijbeloverzeters bezigden in den tekst de benaming *passer* Jes. 44, vs. 13, en zij komt reeds voor te dier zelfde plaatse in den Bijbel van 1477.

Het woord *kompas* was dus in dezen zin verre van algemeen gebruikelijk.

Kort-hoofdich, korzelig, eigenzinnig. Spreuck. 14, 43: »haest-toornich, *kort-hoofdich*, cursel." Kiliaan heeft het subst. *kort-hoofd*, dat hij gelijkstelt met *korsel-hoofd*. Het Brem. Nieders. Wörterb. heeft *kort-kopp* (subst.) en *kort koppisk* (adj.) voor »der kurz angebunden ist;" Richey, Idiot. Hamb. *kortköppisch* in denzelfden zin, en Schütze, Holstein. Idiot. onder andere benamingen ook *kortkopp* »von eigenwilligen und sinnigen, jachzornigen Menschen, die man auch *kortköppsch* heisst." De uitdrukking is dus ontleend van het runddier, dat wegens zijne *koppigheid* kort wordt aangebonden, en schijnt te onzent uit het hoogduitsch nagevolgd.

Korts, kort. Exod. 10, 23: »In dese Zee is Pharao *korts* hier na verdronken." Elders *kort daarna*. Dan. 9, 87: »al wat onder Ezra aen de mueren gebouwt was, dat wert *korts* door de vyanden der Joden, weder om verre geworpen." Het adverbiale op een *korts* beteekent *binnen kort*, Jes. 3, 23: »het sal gewisselick op een *corts* vallen." Cap. 7, 47: »sy sullen op een *korts* selfs omkomen." Dan. 4, 88: »ghy sult op een *korts* bevinden," enz.

Cramerie. Jerem. 14, 46: »Propheten ende Priesters *drijven cramerie* tegen het lant, ende sy ('t volck) mercken het niet." De beteekenis der uitdrukking *kramerij drijven*, indien zij bij ons gangbaar ware, zou zijn die, welke Adelung aan het hoogd. *Krämerey treiben* toekent, d. i. handel doen in het klein. De werkwoorden *kramen* en *sich kramen* duiden echter in sommige dialecten ook aan: *zich bezig houden, met ongestadigheid iets ter hand nemen, zich met allerlei ophouden*; zie het Brem. Nieders. Wörterb., het Idioticon Osnabr. van Strodtmann, en het Schwäb. Wörterb. van Schmid. In dezen laatsten zin schijnt ook de uitdrukking der Randteekenaars te moeten worden opgevat.

Kranseling, zeker gebak, dat den naam van den vorm ontleent. 1 Con. 14, 5: „*kranselingen*, ofte tweeback.” ’t Is hetzelfde, wat anders, met eene benaming van de zelfstandigheid ontleend, *krakeling* heet, en dat deze van ouds onder het „broodgebak” gezocht was, blijkt onder anderen uit Van Hasselt, Bijdr. voor d’ oude Geld. Maalt. 141. Eene andere beteekenis heeft *kranseling* bij Focquenbroch, I. 260:

Gelyk een wyngaard, om een ouden olm gevlochten,

De gantsche stam vereert met kranzelingen zwier.

Hier zal men te denken hebben aan *zwier van kranzen* of *krullen*. Van dit woord is te onderscheiden *kranselijn*; Krul, Pamp. Wereld, II. 220:

— *bloem, en kruidgewas,*

Waer uit Alcip zoo vaek het alderkeurigst las,

En vlocht een kranzelijn om dees mijn blonde hairen.

d. i. kransje; in Der Minnen Loep *crenskijn*, B. II. vs. 1583:

Want eer die hout hoir crenskijn vast.

Krol en **krouws**, gekruld. Hoogl. 5, 50: „(sijne hayrlocken zijn gekruld) of *krol*, of *krouws*.” *Krol*, *krul*, als adjectief in den eigenlijken zin van *gekruld*, is ongewoon; minder in den overdrachtigen van *stout*, *fier*, *trotsch*. Dus bij Kiliaan: „*krol*, *krul*, fastuosus, arrogans, audaculus.” Wiarda, Altfr. Wörterb.: „*krol*, verwegen, muthwillig.” Van de Venne, Belacchende Werelt, 105:

Wordje krijgjel, wips, en krul?

Word, ey! lieve, dan niet dul!

Krouws is waarschijnlijk een verhoogduitschte vorm van *kroes*, dat vaak met *gekruld* wordt verwisseld, en ook gelijk *krol*, *krul*, in verschillend gewijzigde beteekenissen voorkomt; zie Dr. de Vries’ Warenar, 157; en het Wbk. des Inst. op Hooft.

Westerbaen schijnt eenig verschil te stellen tuschen *krul* en *krol*, Ged. II. 678:

De schoone Phedra heeft Hippolytus bemint,

Al had hy in zijn hayr noch krul noch krol noch lint.

Vermoedelijk wilde de Dichter bij 't eene woord aan haarlok, bij 't andere aan eenig *aangebragt versiersel* gedacht hebben.

Kruyderen, meervoud van *kruid*. Exod. 10, 21: »doodelicke *kruyderen*." Jes. 26, 68: »gelijck de dauw de *kruyderen* verquickt." Wtenhove, Psalmen Dav. 94 verso, heeft *kruyders*:

*Du doest wassen den vee hoy, over al,
End kruyders oock, over bergh ende dal.*

Met dit woord, zoowel als met *houteren* (zie boven), kan de lijst vermeerderd worden, die Bilderdijk van zulke meervoudvormen geeft, Verkl. Geslachtl. III. 394.

Kuwe, kieuw. Ezech. 39, 3: »Ick sal — haken in uwe kaken, ofte *kuwen* doen." Dus Huydec. Hekeld. 122: *met opgeblaazen kuwe*. Ook het werkw. *kaawwen*, waarvan *kieuw* de verleden tijd is, luidde oudtijds *kuwen*, Leven van St. Amand, I. 128:

*Elc cuwe dese woorde ende versta,
Ende merke waer die redene ga.*

Quedelen en *quinckelen*, zingen. Amos, 6, 19: »nae de wijze ende aanleydinge van het luyten, ofte psalter-spel, hare stemme op het fijnste ende veerdichste te breken, datmen noemt *quinckeleren*, ofte, *quincken*, *quinckelen*, *quedelen*, ende by de Musiciens heet *diminueren*." *Kwedelen* wordt ook zaamgetrokken tot *kwelen*, en dit leest men, doch in den zin van *kwijnen*, Job 24, 53: »alsoo gaen vele sondaren soetkens uyt, wanneer haren sterfdach gekomen is, sonder lange onder vele smerten te *quelen*." Zie van deze woorden mijne Proeve o. d. Werkw. 45.

Quijte maken, ontslaan. Job 30, 23: »datse sich — *quijte maecten* van den plicht der eerbiedinge, ende gehoorsaemhey, die sy hem schuldich waren." Der Leken Spieghele, II. 225:

*(hi sal) Al dat volc, groot ende smal,
Dat ane hem gheloven sal,*

— quite maken van allen zonden.

Zie Weiland, en het Wbk. des Inst. op Hooft.

Aan de daar vermelde uitdrukkingen met *kwijt*, kan nog worden toegevoegd *kwijt houden*, Huyg. I. 67:
 Houd *ick de booste niet van nu af kwijt* —

Lack, meir. Jes. 19, 29: »de *lack*, golve, of 't meer Maerios." Zoo mede Van Velthem, fol. 21:

Dit Lake die ons doet gewach

Die Bible, dat si opten Saterdach

Alsi roerde, dat dan d' een

Ember genas.

In deze beide voorbeelden is 't woord vrouwelijk, want voor *dit*, zal men, blijkens hetgeen er op volgt, *die* te lezen hebben. Hooft echter bezigde het onzijdig geslacht: 't lak van *Bajen*, Tac. Jaarb. 234. Deze wankeling in het geslacht ontmoet men reeds bij Maerlant, Sinte Franc. Leven, vs. 4454: *in ene lake*; doch vs. 4481: *int zelve laec*, vs. 9163: *in enen laec*, en vs. 9177: *in den laec*. Bilderdijk stelt het woord onzijdig.

Laefsel, Psalm 104, 35: »so krijgen (de boomen) voetsels of *laefsel*s genoeg van den regen."

Langst, langs. Hoogl. 7, 25: »gebouwselen *langst* de huysen gaende." 't Schijnt opperduitsch; althans Adelung vermeldt in dat dialect de zeggings: *längst des Landes*. Elders kwam mij voor *langers*, Van Bleyswijck, Beschrijvinge van Delft, I. 73: *die wederzyts langers de Schie wonen*. Ald. 369: *vermocht niemant syn Hondt langers straten te laten loopen*. In welken tongval dit thuis hoort, is mij onbekend.

Lastich vallen. Jes. 62, 27: »houdt aen in den gebede, ja *valt* (den Heere) soo lange *lastich*, tot dat ghy verhoort wort." Deze uitdrukking, gelijk andere van dien aard, als *hinderen*, *vervelen* enz., stuiten ons, zoodra men ze op God toepast, omdat zij het denkbeeld van zekere gemelijkheid of wederwil insluiten, die we aan 't Hoogste Wezen niet mogen

toeschrijven. Als De Decker, Rymoeff, I. 223, van den Zaligmaker zingt:

Al is hy onbezwaert van eigene misdaden,

Hy staet met d'ons verladen;

Die liggen hem zoo zwaer, zoo lastig op 't gemoed,

Dat hy verstommen moet.

hebben wij lastig op te vatten in den zin van drukkend, zwaar.

Laten, als hulpwoord achter het hoofdwerkwoord geplaatst, zie de Handl. — Exod. 8, Inh.: »indien hy Israël niet en wil *trecken laten*.” Cap. 9, 8: »'t gene ick na desen over u sal *komen laten*.” Cap. 32, 16: »Aaron heeft het gouden calf gemaect, ofte *maken laten*.” Cap. 33, 5: »eyndelijk heeft sich de goede Godt *verbidden laten*.” Claegl. 4, 9: »de mamme, die sy daer — mogen *liggen laten*.” Ald. 90: »de Heere en sal u niet — in dese gevanckenisse *blijven laten*.”

Leedtbancket, leedmael, leedmaeltijt, leedtmeester, leedspijse. Jerem. 16, 5: »(des genen, die eene rouw-maeltijt houdt) ofte, *leedmeesters*, des genen, die het bewint ende bestier heeft in de *leedtbancketten*, die sy als *leedmaeltijden* houden, om droevige, ofte malkanderen, te troosten over eenen dooden.” Ald. 10: »in het sterfhuys, ofte ter plaetse daer de vrienden tot het *leedmael* by een quamen, om de treurige te vertroosten ende te verquicken, etende ende drinckende met hen.” Deuteron. 26, 11 »Tot eenige *leedmaeltijt*, ofte begravinge der dooden.” Hosea 9, 16: »*leedspijse* die men eet in sterfhuysen.” De beteekenis dezer uitdrukkingen wordt door de aangevoerde plaatsen zelve duidelijk genoeg aangeezen. Wij zouden er voor zeggen: *lijkbanket*, *lijkmaal* enz. Zij zijn ontleend aan de hoogduitsche volkstaal, die, volgens Adelung, in sommige streken het subst. *leid* gebruikt voor *begravenis*, en ook voor het *lijk* zelf; en zoo ook de zamenstellingen: *Leidbitter*, *Leidbrief*, *Leidfrau*, *Leidhaus*, *Leidkleid*, enz.

bij ons: lijkbidder, rouwbrief, klaagvrouw, sterfhuis, rouwkleed enz. Schmeller (II. 434), die dergelijke composita mede vermeldt, verklaart ze door de aanwijzing, dat onder de beteekenissen van *leid*, *laid* (bij ons *leed*), ook die is van *droefheid*, *ziel-smart*, *rouw*, over een sterfgeval."

Leetschap, berouw, boete. Num. 14, 51: "Dit en is geene oprechte belijdenisse, nochte *leetschap* geweest, dewijle die hem niet recht en bekeeren, die van een quaet ophoudende, in een ander vervallen." 1 Con. 13, 34: "de *leetschap* die hy hadde van het quaet dat hy den Propheet van Juda gedaen hadde." Cap. 21, Inh.: "also Achab een uytwendich teecken van *leetschap* geeft." Job 2, 21: "een teecken der droefnisse, treuricheyt, *leetschap*, ende vernederinge des herten." Bij andere schrijvers komt het woord in denzelfden zin voor, zie Van Hasselt op Kiliaan.

Leggen, zonder *te*, dat onze taal vereischt. 1 Sam. 1, 31: "*legt* u *slapen*, op dat ghy den wijn verteert ende uytslaept." Eene navolging van het hoogd. *sich schlafen legen*, dat, zelfs in die taal, bij wijze van uitzondering gezegd wordt.

Levedage, leeftijd. 1 Sam. 1, 48: "sijn *levedage*." De volkstaal bewaart die uitdrukking nog, en dat zij vroeger vrij gewoon was, blijkt uit Huydec. Proeve, III. 297. Deze taalkenner zag haar aan voor eene verbastering van *levensdag*, 't geen te regt door Hinlopen wordt weêrsproken. 't Woord is *leefdag*, dat niet alleen Kiliaan en Plantijn kennen, maar ook bij onze Overzetters te vinden is, Jezus Sirach, 13, 2: *En neemt u leefdage geenen last op, die u te swaer is*. Antw. Spelen van Sinne, 638:

Ich machs my wel schamen, mijn leefdage lanck.

Houwaert, de vier Wterste, bl. 26:

Die haer leefdaegh mijn rechten, seden, en wet,

En gheboden houden, sal ick verschoonen.

Marnix, Bienkorf, 13: *niet anders dan oft hy inde Boecken Lutheri, ende Calvini zijn leefdaech lanck*

gestudeert hadde. Ald. 99 verso: *zijn leefdage lanck.*
 Bredero heeft er voor *levelijke dagen*, Jerolimo, 61:
Maer is het sijn levelijcken dagen wel in 't Karsten-
rijck eschiet?

Kluchten, 9 (met een woordspeling):

Ghy saecht van joe lieflijcke levendagen niet sul-
ken leelijcken wijf.

Bij onze vroegere schrijvers beteekende zijn *dag te belevē* zijnen laatsten dag te belevē, en *dag* in 't algemeen zijn laatsten dag; zie de aantekeningen van Fortman, achter zijne Dichtl. Mengelingen, bl. 43.

Liefappel. Gen. 30, 19: »*lieflicke vruchten ofte bloemen seer aengenaem van reucke, verwe ende smake: hoedanige by ons plegen genoemd te worden minnebloemen, ofte liefappelen.*» De *liefappel*, zoo min als de *minnebloem*, is mij bij de onzen voorgekomen. Wel vind ik bij Adeling *Liebesapfel*, anders *Goldapfel*, voor een giftige plant, *solanum lycopersicum*. Onder al de oude appelnamen, bij Van Hasselt, Arnh. Oudheden, III. 142 en 143, komen deze niet voor.

Liggen, met den derden naamval. Jes. 11, 60: »de middel-lantsche zee *leyt den lande Canaan* tegen 't westen.» Cap. 14, 111: »*Judaea, 't welck den Philistijnen* tegen het noorden *gelegen is.*» D. i. tegen het westen van het land, tegen het noorden van de Philistijnen. Met denzelfden naamval zeide het middelhoogd. *si lac im nahen*, zij lag hem nabij; *er lit uns hie niht verre*, hij ligt hier niet verre van ons; zie Benecke. In figuurlijken zin gebruiken wij *liggen* nog dus in: *het hart ligt hem op de tong, hij ligt mij na aan 't hart*, enz.

Lijckstee, likteeken. Jes. 1, 23: »een teecken, of strieme, of *lijckstee*, als sich het bloed ergens verheft of ver-
 toont van wegen eenen slach of stoot.» Zie mijn N. Archief, 70. Kiliaan: »*lijckstede, lijckteecken.*»
 Dus in Van Dans Thyrsis Minnewit, I. 107:

Schep eens water uyt den Rhijn,
Geene lijcksté salder sijn.

D. II. 73:

*Een lijksteê in den Rhijn, al wort daerin gesteken,
Soo is doch weer terstont het gat tot een geweken.*

Lijdsamich, lijdzaam. Rom. 5, 4: »de hope, dat is *lijdsamige* verwachtinge.” Zie Kil. en het Gloss. op Der Minnen Loep.

Lochting, tuin, hof. Hoogl. 8, 62: »der gaerden, der *lochtingen*, der tuynen.” Kiliaan heeft, als *vlaamsch* »Lochtinck, hof, hortus; lochtinck-man, hortulanus.”

Loopscheyt, drift tot loopen, doch dit *loopen* dan in kwaden of verachtelijken zin genomen. Jerem. 2, 60: »Daerom wiert eene sulcke kemelinne [t.w. omdat zij snel in 't loopen was] met een griecx woort *dromas*, D. *loopster* genaemd, het woort *dromedaris* wort in onse tale oock gebruyckt. Hier by vergelijckt Godt Israël, van wegen hare hittige *loopscheyt* in alle afgoderije.”

Lote (te). Gen. 38, 2: »een stedeken — dat daerna den stamme Juda *te lote* gevallen is.” Num. 13, 16: »dewelcke (stadt) daerna den stamme Naphthali *te lote* gevallen is.” Zoo ook in den tekst Luc. 1, vs. 9. — Weiland heeft *het viel hem te lot*: kwalijk. Het voorzetsel eischt de buiging des derden naamvals. De tekst heeft evenzoo teregt Josua 29, vs. 5 en 6, en elders, *bij lote*.

Loteren, slap zijn, wankelen. Jes. 35, 8: »Swacke, waggelende, *loterende* knijen.” Inzonderheid van de knie gezegd, komt het werkwoord in dezen zin voor bij Schmeller, Bayer. Wörterb. II. 525.

Luchten, lichten. Habak. 3, 15: »de vyer-colomme, die de Israeliten *luchtle* in de woestijne.” Zie de Handl. — Doch Genes. 34, 43: »sulcks datmen my niet en sal mogen *luchten* noch lijden.” heeft het woord, een' anderen in 't spraakgebruik nog voorkomenden zin, waarvan zie mijne Proeve o. d. Werkw. bl. 192. De verklaring door *zien*, aldaar op 't voetspoor van Bilderdijk aan *luchten* toegekend, is echter niet boven alle bedenking verheven. Indien mij

de gelegenheid vergund wordt, eene veel vermeerderde uitgave dier Proeve te voltoojen, hoop ik daarop terug te komen.

Luytbaer, hoorbaar, ruchtbaar. 1 Con. 8, 36: »dat mijne leere daer *luytbaer* zy.» Zie de Handl. — Dus Constth. Juweel, 107:

Sulcks dat myn groten naem is luytbaer en bekend.

Van de Venne, Belacch. Wer. 203:

Sommels luydbaer, sommels swijgend.

Rodenburg heeft *luidlijk*, Batav. vryagie Spel, bl. 26:

En laet u queelend wild mijn lofzangh luydlijk uyten,

Zo haest de koude doodt ooghs tenten toe sal sluyten.

Opmerking verdient mede het naamwoord *luid*, bij Broes, Filip van Marnix, I. 178: *Dra hierop is er hooge luid van trompetten.* — Van trompetten gezegd vindt men ook *luiden* in den Bijbel van 1477, Exod. 19: *Ende die roop vander trompen beghonste starckelic te luyden.*

Maken. 1 Con. 12, 48: »Hierom wort dickwijls van Jerobeam geseyt, dat hy Israël sondigen *maeckte.*» Ezech. 6, 10: »(ick) sal oock hare doode lichamen, ende de stucken daer van laten liggen, ende *maken* verstroyt te worden ontrent hare afgodische altaren.» Een germanismus, hoewel bij onze ouden niet geheel onbekend, zie mijne Proeve over den invl. van Bilderdijks Dichtw. bl. 207, waar voorbeelden uit dezen dichter zijn bijgebracht. Men leest dus ook in Costers Rijke Man, bl. 36:

Is onse tijdt wat kort, my maecken se te reken.

De Verwaande Holl. Franschman, bl. 2.

Pas op, wys hem zyn Huys, en maak hem wel te dienen.

ald. bl. 3:

Maak gy maar aan de Deur te staan dat hy u groet.
Cats, I. fol. 357:

Dog maeckt het heylig boek niet nytter hant te leggen.

Gedachten op slapel. Nachten, fol. 15: -

*Mijn Ziel, maack overal uw handeling te drijven
In waaren, die gestaãg ja eeuwig sullen blijven.*

Het ongewone ligt hier niet in het woord *maken* zelf, maar in de wijze van het te gebruiken. In plaats van de onbepaalde wijze, met welke het bij de gemelde schrijvers is verbonden, plegen wij de aantoonende te gebruiken: *hij* maakte dat *Israël* zondigde; *ik* zal maken, dat *de stukken* verstrooid worden; *wij* maken, dat *wij* ze rekken; maak dat *gij hem* wel dient; enz. — Op *Bilderdijs* regel:

Wat make ik, Hemel, in dit treurtooneel van schrikken! teekent Prof. David, in zijne uitgave van de *Ziekte der Gel.* bl. 233, aan dat *maken* voor een germanismus te houden is. Ik moet echter doen opmerken, dat dit *maken*, voor *doen*, bij ons zeer gewoon is. Dus b. v. *Lydius*, *Vrolicke Uren des Doots*, 133:

*Hy weet niet wat te doen, of wat te sullen maken.
Iets of niets te maken hebben hoort men dagelijks.
Echter zou ik oordeelen, dat de uitdrukking voor
Bilderdijs regel wat te plat is. Zoo zeggen wij ook,
als in 't hoogduitsch, zich (weg)maken, voor (weg)-
gaan, dat evenwel buiten den gemeenzamen stijl niet
geduld zou worden. Onze ouden kenden die spreek-
wijs reeds, b. v. N. Reeks van Werken der Leid-
sche Maatsch. II. 330:*

Ende maect u heymelec weghe.
en hadden dit *maken* ook in andere uitdrukkingen,
Ferguut, vs. 175:

*Hi liep op den foreeste sciere
drie grote milen so deden hi viere,
ende maecte hem in een vreemt lant
daer men Gode niet en kant.*

vs. 980:

Si maecten hen beide in dat hof.

en vs. 1081:

Die camerlinc maecte hem vore.

Maerl. Sinte Franc. vs. 6439:

*Daer ne was was merren no slaen,
Maer hi maect hem sire straten.*

Tot *maken* in dezen zin behoort ook sich op de eene zyde maken, 1 Sam. 20, 47: »dat ghy u voor een tijt lanck, op d'eene zyde maect, ende niet te hove en komt.» Wij zeggen daarvoor aan eene zijde gaan en op zijde gaan, doch 't hoogd. *sich auf eine Seite machen*, en naar dit schijnt de uitdrukking der Kantteekenaars gesmeed.

Bij *maken* voor *nabootsen* (zie de Handl.) verdient nog gevoegd te worden de uitdrukking den sieckaert maken, zich ziek houden, 1 Sam. 19, 16: »om te sien, of hy in der waerheyt sieck was, of dat hy den sieckaert maecte.» Zoo had men ook *zich maken* voor *zich houden*, N. Reeks van Werken der Leidsche Maatsch. II. 330:

*Ende maect u of ghi doet waert,
Ende doet u scrine ter vaert
Uwen knecht maken heymelike.*

Marteren, martelen. Psalm 129, 6: »Alsoo hebben de boose menschen my gepijnicht ende gemartert.» 't Woord kwam mij, behalve bij Kiliaan, mede voor bij Starter, Fr. Lusthof, bl. 10:

*U ooghjes —
— ylen, by wylen, als pylen seer dicht,
In 't harte, vol smarte, ja marteren dien.*

Voor *marteling* leest men *marter*, bij Marnix, Bien-corf, bl. 123 a: *daer en is geene tijtlicke pijn* noch *marter*, *dat met de pijn des vagevyers eenichsins te vergelijken sy*. Sluiter, Lofz. van Maria, bl. 38:

*Sy overleyde, met een waer geloovig herte,
En met een kloeke geest, sijn marter, angst en smerte.*

Medepaer, wederpaar, gade. Gen. 8, 13: »(eene Duyve) die niet lichtelick haer *medepaer* verlaet.»

Medereyser, medereiziger. 1 Petr. 5, 17: »Silas — een mede-gesel ende *mede-reyser* Petri ende Pauli.» Wolschaten, de Doodt vermaskert, bl. 324:

Reysers sullen geeren vraghen

Hoe naer dat sy zijn by landt.

Vlissings Redens Lusthof, bl. 96 :

Den Mensch is op de Aerd een Reyser, en geen blijver.
Meesteren, meester over iemand spelen. Psalm 78, 41: »sy wilden hem (t. w. God) perck ende mate stellen — — sy wilden hem (alsmen seyt) *meesteren*.” De beteekenissen van dit werkwoord zijn door Weiland zeer gebrekkig aangewezen. Van *meester* in den gewonen zin beteekent het w. onzijdig *meester zijn*; bedrijvend: (als zoo even) *iemand* of *iets over-meesteren*, *zich meester maken van*; doch van *meester*, voor *wondheeler*, onzijdig: 't zij *het beroep van meester uitoefenen*, 't zij *onder 's meesters handen zijn*; bedrijvend: *genezen*, als in de Handl. — Weiland zegt, dat *meesteren* »schertsend, voor *breken*” gezegd wordt, in »*wie heeft dat glas gemeesterd?*” Ik twijfel er zeer aan, en houd dit *meesteren* voor *over-meesteren*, *overweldigen*, *gewelddadig behandelen*, zoodat het breken daarvan het gevolg is.

Hooft zegt, Ned. Hist. fol. 74: *En met dus bitsch en bitter een artsennijtuigh heeft men in Vrankryk, in Engelandt, hier entlyk ook, 't vuur in de wonde gemeestert, ende niet, dan den hoop der afvallighen vermeenighvuldigt.* In de uitgave der drie Hoogleeraren vindt men bij dit *gemeestert* deze aanteekening: »Dat is, de wonde zoodanig behandeld, dat er het vuur in kwam.” En zoo ook in het Woordenb. des Inst.: »*Meesteren 't vuur in de wonde*, zegt zoo veel als het vuur in de wonde aanbrengen, van *meester*, nog gebruikelijk voor Chirurghijn.” Ik zie niet, hoe die beteekenis uit het woord *meesteren* bij mogelijkheid kan afgeleid worden, en ben het in dezen eens met Weiland, die 't woord hier verklaart door *genezen*, *heelen*; doch 't worde dan in ironischen zin genomen, zoodat het tegendeel van *genezen* of *heelen* bedoeld wordt.
Merck nemen, acht geven. Job 1, 22: »hebt gy acht gegeven, ofte *merck genomen*.” Zie Huydec. Proeve, II. 31.

- Merckelick**, blijkbaar, duidelijk. 2 Cor. 5, 3: »alsoo de Apostel hier *mercklick* spreekt van een gebouw, ofte huys.” Col. 1, 41: »het welck oock de volgende woorden — *merckelick* medebrengen.” Openb. 13, 2: »allermeeft dat de 42 maenden — *merckelick* slaen” enz. ’t Is de eerste en ware beteekenis des woords, ook bij Kiliaan alleen bekend. Wij nemen het thans in die van *groot*, *aanzienlijk*, welke afgeleid is. — Zoo ook in den tekst Gen. 26, vs. 28; en Handel. 7, vs. 34.
- Metbrengen**, medebrengen. Job 38, 70: »dat het Seven-gesternte niet en rijse, ende *metbrenge* de soeticheyte der lente.”
- Metlijdhlick**, medelijdiglijk. Ps. 41, Inh.: »die sich godtsalichlick ende *metlijdhlick* draecht tegen den bedruckten.” Zie de Handl. op *met*.
- Middach**. Gen. 2, 33: »de geheele lantstrecke tegen *Middach*.” d. i. tegen het Zuiden. ’t Is het hoogd. *gegen Mittag*. Ongewoon is thans ook het bijv. naamw. *middaechs*, Job 11, 36: »het schijnsel der *middaechscher* sonne.” Bij Kiliaan echter komt *middagsche sonne* en *middachschen wind* voor. Wij zouden zeggen *middagzon*, *middagwind*.
- Middeljarich**, van middelbare jaren. Jos. 17, Inh.: »om dat de Merariten de swaerste lasten te dragen hadden, ende daer toe meer stercke, ende *middeljarige* mannen behoefden.”
- Midweechs**, op ’t midden van een’ weg, halverwege. Richt. 9, 66: »den t’ samenloop der wegen — *midweechs* tusschen Silo ende Sichem.” Zie Kil. en Van Hasselt. ’t Engelsch zegt evenzoo *midway*.
- Misval**, misstap, mistred (in zedelijken zin), Psalm 37, 53: »niet een sijner gangen sal slibberen, ofte wanckelen, dat is: hy sal voor *misval*, ende verderf, ofte voor afval van Godts Wet behoedt worden.” Zoo leest men ook in de Dietsche Warande, I. 29:
*Maer eerst wil ick eenen vrient toemaecten,
 Die hem voor my bidden sal,*

Dat hy my vergheve mijn sondich misval.
 Meer gewoon was het woord, voor *ongeval*, *ramp*,
leed; N. Werken der Leidsche Maatsch. IV. 54:

Want mesualle die min letten
Als mer ieghen es in die wachte.

Jonckbloet, *Geschied. der Midd. Dichtk.* III. 236:

Dit vernoye ende dit mesfal
sal biden papen comen al.

Van Nyveld, *Souterliedekens*, Ps. 39:

Al die belachen mijn misval
Haer dan verblyden boven maten.

Marnix, Ps. 35, vs. 26:

Maer maeck doch dat ter selver stonden,
Heer, schaemroot worden t'samen al,
Die bly zijn over mijn misval.

Vlaerd. *Redenrijckb.* 156:

— *een middel om* —
 — *'s Lands misval te weren.*

Constth. *Juweel*, 78:

Sijt niet wederspannich als den meesten hoop heel slecht,
Op dat ghy met haer niet comt het tot misval.

Vlissing's *Redens Lusthof*, bl. 86:

De liefst is niet verheucht in haers Naesten misval.

Den Gheestelijcken *Nachtegael*, II. 71:

Maer blinckende Zee-starre —

Ontreect u stralen niet,

Op dat my gheen misval ghesciët.

Ingen, *getr. Herderin*, bl. 78:

Wat wenst gy anders dat niet straks tot misval strekte.

Zie ook 't *Gloss.* in de N. Reeks v. *Werken der L. Maatsch.* III. 314.

De Kantteekenaars gebruiken *misval* ook voor *misdragt*, Num. 12, 13: »een *misval*, welckes vleesch half verrot is, alst uyt sijner moeder lichaem voortkomt.» Job 3, 23: »waerom en ben ick niet geweest als een verborgen *misval*?» Pred. 6, 8: »Dewijle een *misdracht* of *misval* vry is van alle de elenden.» Dus Huygens* in een' brief aan Hooft, in dezes

Brieven. II. 455: *Aen dit misvall gebreken noch hoeft en staert.* De Brune, Jok en Ernst, 366: *hoewel sijne beste vonden niet zijn dan outijdige misvallen.* Elders leest men 't woord voor *miskraam*, J. Kemp, Klucht van de bedroogen Smith, bl. 12, waar de zwangere dochter tot hare moeder zegt:

*'k Sou wel een misval krijgen, van al jou rasen,
en kijken.*

Jonctijs, Toon. d. Jal. I. 499: *de misvallen, schoon tegens haren eed zelfs van haar meester Hippocrates ingestelt.* Ald. II. 692: *een misval, en geen kindbaring.* Voor *flaauwte* of *bezwijming* schijnt Bredero het woord te gebruiken in den Stommen Ridder, 46:

*Komt en besichtigt de Princes, die van haer selven leyt:
Kent Ghy de oorsasck van haer misval bewijsen,
Soo salmen u versochttheydt betalen en prijsen.*

Zie voorts mijn Taalk. Mag. I. 167, waar mede is opgemerkt, dat voor *misval* ook *misschienis* werd gebezigd, zoowel voor *miskraam* als voor *misdragt*. Beide beteekenissen wil ik nog nader staven. *Miskraam* beteekent het woord bij Beverwijck, Wtnementh. des Vrouwl. Gesl. bl. 606: *datsy — met groote pijn ende benautheyt een misschienis kreegh.* Levens van Plut. fol. 17 verso: *Prodicos gaf hem te verstaen, indien hy haer belooven wilde te trouwen, als hy Coninck soude zijn, dat sy haer selven een misschienis soude doen crijghen.* Van de Venne, Belacch. Werelt, bl. 131:

*Wel! ick sta gelijk een Flubbert,
As een die verslegen leydt,
Of die een misschienis heydt!*

Paffenrode, Ged. bl. 72:

*— 't was goed dat ik niet swanger en was;
Want ik had heel ligtelijh anders een misschienis
gekregen.*

Voor *misdragt* of *misgeboorte* vindt men bij Westerbæn, Ged. II. 549:

So sal ick seggen dat het een misschienis is.

*En daer is niemand niet (dat weet ick wel te vooren)
Die anders dencken sal of 't is van u gebooren.*

Dez. Ockenburgh, bl. 57:

*Een deftigh Arabier, van wetenschap en waerde,
Verhaelt hoe dat een vrouw daer negen kinders baerde,
En dat een andre noch tot eender misdracht braght
Vyftigh misschienisjes van alle leen volwracht.*

De goede Hoeffft verklaarde dit *misschienisjes* door *meisjes*; zie zijn Fransche Woorden, bl. 281.

Prof. de Vries zegt (Gloss. op den Lekenspiegel, bl. 507) „Latere schrijvers kennen ook het subst. *misschienis* voor ongeval.” ’t Is zeer mogelijk, hoewel ik moet erkennen, dat het woord in dien zin mij nimmer is voorgekomen, wat echter toevallig kan zijn. Zeker is het, dat *misschienis*, in welken zin dan ook, afkomt van het werkw. *misschien*, dat in ’t aangehaalde Glossarium is opgenomen, doch ook elders voorkomt, b. v. Maerl. Spieg. Hist. I. 119:

Neemstu geen wijf, so esdi messciet.

d. i. zoo treft u ongeval, zoo zijt ge in ’t ongeluk.
Ald. bl. 429:

*So eist noot, dat ghi u besiet,
Wat ghi sult doen, alse u messciet.*

D. II. 13:

*Omme dat hem verlies ende scade
Dat herte te sware lade
Sulcken tijt, alstem messciet.*

D. III. 149:

*Want teersten dat hine sack in dogen,
Ne conste sine herte gedoghen,
Dattem jet ware messciet.*

Leven van Sinte Amand, II. 64:

*Ooc ne wilde die coninc niet
Dat den Jueden hiet meschiet.*

Vaderl. Museum, I. 59:

*Dat u niet en es mesciet
des danct Gode van hemelrijc.*

Van Velthem, fol. 194:

*Want sine liede hebbent benomen
Dat hi dore dwout en vare niet,
Om dat si dochten mere verdriet
Te hebbene ende oec mescien
Om die dinc die si gesien
Hadden, daer in 't wout te voren.*

fol. 199 :

*Die Hertoge geloefden doe na dien,
Wat hem daer af mochte meschien,
Dat wilde dat vergeten ware.*

Hor. Belg. XI. 143 :

*Want u sal niet misschien:
ter doot toe soude ict wreken,
saghe ick u onghelijc bien.*

Duidelijk is hier *misschien* overal *leed* of *ongeval* overkomen, *tegenspoed treffen* en dergelijke. Doch Velthem heeft fol. 299 :

*Doen was der, sijt seker das,
Een deel gewont optie ure;
Oec blever daer, ten sconfelture,
Doet geslegen vrome liede,
Daer mijn Her Gy sere af mesciede.*

Le Long zegt: »seer verbaest over was»; 't zal wel moeten beteekenen »dat voor mijn heer Gy of Gui zeer ongelukkig was, eene groote ramp was,» of iets van dien aard. Tot diep in de zestiende eeuw is men 't werkwoord blijven gebruiken; Marnix, Psalm 146, vs. 9 :

*Hy bewaert de vreemde lieden —
Laet de weesen niet misschieden.*

Constthoonend Juweel, bl. 101:

Ick bidde segget my, wat is dy doch misschiet?

Coornherts Wercken, I. fol. 494 verso:

*Maar 't (kint) loopt tot zijnen Vaar, wat hem mis-
schiet*

Om hulpe te begheeren.

Zie ook Kiliaan en het Woordenboek. des Inst. op Hooft.

Gelijk *misschien* van *misschien*, zoo komt *misval* bovengemeld van *misvallen*, welk werkwoord beteekent *slecht uitvallen* (*mislukken*); *niet bevallen* (*mis-hagen*), en ook *ontijdig bevallen* (*een miskraam hebben*). De laatste dezer beteekenissen zie men gestaafd bij Weiland; de beide eerste leveren de Kantteekenaars Jerem. 18, 5: »gelijk leem in de hant eenes pottebackers, somtijts wel pleegt te *misvallen*.” d. i. tegen te vallen, slecht uit te vallen. Nehem. 13, 20: »het was seer quaet in mijne oogen, dat is, het *misviel* my seer,” d. i. mishagde. Voor *mislukken*, *tgevallen*, leest men Lancelot, B. II. vs. 3470:

*Here, noch nes niet geboren die man
Noch die riddre, des sijt gewes,
Dient niewerinc af mesvallen en es.*

Karel de Grootte, 198:

*Doch biddic gene onmate groete
Dat men beide tote dier tijt
Dat geint si die andre strijt.
Het mochte lichte daer mesvallen
Alshet hier dede voor u allen
Gyote den lieven neve mijn.*

Niet zeer duidelijk is mij 't naamwoord *misvalligheid*, bij Ypeij en Dermout, Geschied. der Ned. Herv. Kerk, I. 413: *Dit eene en andere kwam spoedig in een algemeen gebruik, zoo dat beroepingen, die niet naar deze staats- en kerkresolutiën gedaan waren, door de klassen bezwaarlijk werden goedgekeurd. Dan hieruit ontstonden dikwerf misvalligheden, die het ongenoegen der Staten moesten wekken. Men zal hier te denken hebben aan ongunstige omstandigheden, verkeerde toedragt van zaken.*

Misvallen is in 't oudfransch *méchoir*, (van *choir*, vallen) dat, onpersoonlijk gelijk ons *misschien*, beteekende *mésarriver*, *arriver malheur*, *mal réussir*; dit werkw. gaf het subst. *méchéance*, voor *ongeluk*, *ramp*, zie Pougens, Archéol. Franç. II. 11 et 12; welk naamwoord niet alleen, gelijk de Schr. opmerkt,

overgenomen is door de Engelschen in hun *mischance*; maar ook bij ons voorkomt, Van Velthem, fol. 253:

*Maer in vele corter termine
Waren si alle gescoffiert,
Ende hare batailge gestoffiert,
Dan gi sout wel vollike lesen
Een Pater Noster. Ende mettesen,
Doen si sagen dese mescanse,
Riep si alle: Roy die Franse.*

Le Long zegt *kwade kans*; beter *ongeluk*, *ramp*.

Geheel in dezelfde beteekenis als *méchéance* had het oudfransch ook *méchef*, *méchief*, *meschief*, dat almede door de onzen is overgenomen; Hoffmann, Hor. Belg. IV. 12:

*coomter mi goet af of meskief,
wi sullen desen strijt nu scheiden
ende becorten tusschen ons beiden.*

Vaderl. Museum, I. 391:

*Het mochte ons lichte wesen quaet,
want selken mochte comen den brief
toe, hi mochter af spreken blame.
Dat waer mire herten groot meskief.*

Ferguut, vs. 2725:

*Si worden verbloet ende traghe,
ende sere te meskive.*

d. i. ongelukkig; zoo ook vs. 4787:

*Ferguut was te meskieve,
hine sprac: ghine hebt mi niet lieve.*

Ook nog bij latere schrijvers; Hor. Belg. XI. 215:

*O mindese mi, die bloeme reyn,
So waer gheblust alle mijn miskief.*

Van Ghistele, Heroïdum Epistolae, bl. 124:

— *myn man, myn here, myn lieff,
Die gekomen zijt in een groot miskief.*

Rott. Spelen van Sinne, bl. 193:

*In 't lijdens miskief van mijn dienaren,
Zal ick my zelven haer openbaren.*

Antw. Spelen van Sinne, 307:

Soo dat die sulcke niet en coemt in miskief.
bl. 636:

Wanneer ghy miskieff hebt in oude daghen.
en bl. 725:

Al u meskiefken can ick verdrijven.

Porphyra en Cyprine (achter de Schadtkiste der Philosophen), fol. 19:

*My dunckt ghy sijt voorwaer al siende blint,
Dit is d'miskief, dat my u meest doet haten.*

De fransche taalgeleerden leiden hun *méchef* af van *chef*, hoofd; op wat wijze, maken zij niet duidelijk; zie Ménage, Dict. Etymol.; Court de Gebelin, Monde Primitif, V. 715; De Roquefort, Dict. Etymol. en andere. Het komt mij echter veel aannemelijker voor, *méchef*, zoowel als *méchéance*, gelijk Le Duchat reeds giste, af te doen komen van het werkw. *méchoir*, *mechéoir*, *meschéoir*, prés. *il meschiet*, *nous méchevons*. Mij dunkt, behalve de overeenkomst in beteekenis, wijzen hierheen de verschillende vormen van *méchef*: *méchief*, *meschief*, *meschief*, *meschiez*, *meschiés*, *meschiès*, die alle in Roqueforts Glossaire de la langue Romane voorkomen. Men had even zoo van 't werkw. *escheoir*, het subst. *eschief*, voor *afval* of (*toegevallen*) *erfenis*. *Mé-chef*, *mis-kief*, is dan letterlijk *mis-val*.

Zoo komt het mij ook bedenkelijk voor, dat de verklaring, die men steeds van ons oude werkw. *misschien* geeft, de ware zij. Men houdt dat voor *mis-schieden*. Onze ouden echter kenden dien vorm niet. Meest vindt men bij hen den onpersoonlijken vorm *meschiet*, die geheel met het fransche *il meschiet* overeenkomt. Ik meen daarom, dat de onzen, gelijk menig ander fransch woord, ook dit hebben overgenomen. Van den tegenw. tijd *meschiet* maakten zij het imperf. *meschiede*, en den infin. *meschien*. Door deze verklaring blijft én de verwantschap én de overeenkomst in beteekenis tusschen het naamwoord *miskief* en 't werkw. *meschien* bewaard. Ook

pleit daarvoor het deelwoord *misschieft*, Vlaerd. Rendrijckb. 202:

— *Vreed'elck best gerieft:*

Eendrachtich zonder spijt, niemant moet zijn misschieft.

d. i. niemand moet eenig *leed* of *hinder* ervaren.

Moeyen. Job 7, 44: »dat ghy op hem — acht geeft, ende hem weerdich houdt, soo met hem *gemoeyt te wesen*.” Weiland heeft eene dergelijke spreekwijs: *ik wil met die zaak niet gemoeid zijn*, en verklaart *moeijen* dan door »*moeite veroorzaken*.” Kwalijk. *Met iets of met iemand gemoeid zijn is zich met iets of iemand bemoeijen*, d. i. zich bezig houden of inlaten. Opmerking verdient nog de spreekwijs *gemoeid zijn voor noodig zijn, geëischt worden*, als men zegt: *met die zaak is zoo veel geld of zoo veel tijd gemoeid*.

Mogen, moeten. Gen. 22, 4: »Elck woort [van Gods bevel aan Abraham] *mochte* des vaders herte doorsnijden.” Kunnen, Ezech. 23, 67: »(de beker houdt veel in) d. daer *mach* veel drancks in, als wy spreken.”

Mont voor mont. Deut. 5, 5: »als wanneer d'eene vriend *mont voor mont* tot den anderen seer vryelick spreekt.” De tekst heeft *van mont tot mont*, Num. 12 vs. 8; en *mont tot mont*, 2 Joann. vs. 12, en 3 Joann. vs. 14.

Moortel en moorter, mortel. Spreuck. 24, 65: »t' samen gestapelde steenen sonder eenich kalck, ofte *moortel*.” Ezech. 13, 33: »materie van leem, ofte *moorter*.”

Naebotsen, nabootsen. 1 Con. 12, 53: »om het gene dat in Juda so genaemt wert, *nae te botsen*.” 2 Con. 10, 44: »so heeft de Duyvel sulcks in sijne Priesteren willen *nabotsen*.” Dus Westerbaen, Ged. I. 54:

*Willende Vulcaen nabotsen,
Ende andre ryders trotsen,
Met 't berijden van een dogg'.*

Zie voorts op *boetsmaker*.

Nagerucht, nagedachtenis, nareop. Spreuck. 10, 14: »tot prijs, ende een eerlick *nageruchte*, als men van hem ofte absent, ofte oock doodt zijnde, gewach maeckt.»

Namaels. Coloss. 1, 40: »Christus — door welkers kracht alle andere opgestaen zijn, ende *hier namaels* opstaen sullen.» 1 Thessal. 2, 37: »straffe — die Godt soodanige menschen *hier ende naemaels* pleeght over den hals te senden.» *Namaels* beteekent *na (dezen) tijd*, gelijk *voormaals: voor (den) tijd*, en *toenmaals: toen (ter) tijd*. Zie het oudduitsche *mal* in Graffs Sprachschatz, II. 714. Hetzelfde *maal* komt ook voor in *eenmaal, tweemaal, driemaal*, d. i. *een, twee of drie tijden of keeren*. *Te dien male* was oudtijds *te dien tijde*, b. v. Blommaert, Oudvl. Ged. II. 11:

*Een der moonken stal daer tien male
Eenen breydel wel ghedaen.*

(*Tien* is eene zamentrekking van *te dien*). En bl. 13:

*Daer hi den breydel tien male
Hier voren stal in die zale.*

Uit het gezegde volgt, dat *namaels*, d. i. *na dezen tijd of na den tijd*, een volledige uitdrukking is, en dat men zoo ook bij tegenstelling kan zeggen gelijk boven: *hier en namaels*; maar tevens dat *hier namaels*, 't welk in de andere plaats voorkomt, en thans niet zelden gehoord en gelezen wordt, geen zin oplevert. Wat kan het beteekenen: *hier na dezen tijd opstaan?* Te regt leest men derhalve in den tekst Pred. 1, vs. 11: *de gene die namaels wesen sullen*; Luc. 13, vs. 9: *maer indien niet, so sult gy hem naemaels withouwen*; en Joh. 13, vs. 36: *maer gy sult my namaels volgen* — plaats, die ik meermaalen door bijvoeging van *hier* zie en hoor ontsieren. Zoo

schreef Vondel, Opdragt van Noah: *dat de menschen namaels niet door het water zouden uitgeroet worden.* Voor *namaels* kan men ook zeggen *hierna*, en uit verwarring van deze beide zeggingen is het pleonastische *hiernamaels* vermoedelijk ontstaan. Het dagteekent al vóór den tijd der Kantteekenaars. Van Nyveld, Souterliedekens, Ps. 47:

U herten stelt op haerder cracht

Op datmen hier namaels al haar macht

Mach kennen: —

In Vlissings Redens Lusthof is 't op dezelfde bladz. 193:

Het is tot mijnen best, Godt sal my naermaels loonen.
en

Hier des Landts overvloet, hier naermaels —
Het Hemels Coninckrijk.

Constth. Juweel 74:

Godts ghenade staet voor hem hier naemaels open.

Ja, reeds in Reinaert. de Vos leest men, met eene andere punctuatie dan bij Willems, vs. 4638:

Dit recht heeft hier altoes gestaen;

Daerom en latet nu niet vergaen

Over mi; alst is nu over mijn,

Het mach hier namaels een ander sijn:

Dat recht en doet niemen ongelyc.

Ten zij men in deze regels *hier* van *namaels* afscheide, en als bijwoord van plaats aanmerke: »gelijk het regt nu voor mij pleit, zoo mag het *na dezen keer* (op een ander maal) te dezer plaatse voor een ander pleiten.»

Namen, noemen. Job 1, 11: »want Job *naemt* desen sijnen dach.» Starter, Friesche Lusthof, bl. 147:

— *dees twee, als die te samen*

Versamen, moghen recht haer kinders Edel namen.

Zoo ook benamen en vernamen, Jes. 33, 33:

»andre, na *benaedde* plaetsen, liggende aen de palen des lants.» Gen. 16, 26: »sy *vernaemde* den put van haer selven.» Zie de Handl. op *naemen*.

Naseggen, nageven, in iemands afwezigheid zijn goed of kwaad verbreiden. Jos. 5, 10: »den smaet die de Egyptenaren Godt ende sijn volck souden opgeleyt ende *nagesegt* hebben.” Hooft bezigt het werkwoord in gelijken zin, zie het Woordenb. des Inst.

Natrachten, najagen. 2 Sam. 22, 69: »Saul, die my met ongelijk ende geweld gedurichlick heeft *nagetracht*.” 1 Joann. 2, 51: »al wat de wereltsche menschen liefhebben, ende *naetrachten*.” Constth. Juweel, 444:

Hebt ghy tgheen wy u flus seyden naegetracht?

Marnix, Psalmber. Voorrede:

Wy willen Sauls stamm' end' Benjamins gheslachten

Met onser vaders wet end' seden voorts natrachten.

Levens van Plut. fol. 100 verso: *Alcibiades verspiët, ende naghetracht zijnde van de Lacedemoniensen.* Zie de Handl.

Natuerkundiger, natuurkundige, natuurkenner. Ps. 140, 6: »De *natuer-kundigers* schrijven, dat de slangen hare tongen scherpen”, enz.

Nederste, laagste, benedenste. Eph. 4, 23: »de aerde, die het *nederste* deel der werelt is.” Wolschaten, de Doodt vermaskert, bl. 87: *dat den ghene die tot het opperste gheclommen scheen te wesen, tot het nederste ghedaelt is.* Blommaert, Oudvl. Ged. III. 16:

Die nederste alre dingen,

Die d' upperste was te voren.

Maerl. Spieg. Hist. I. 8:

So hout soe die nederste stede

Van den viere elementen mede.

Vlaerdings Redenrijckb. bl. 7:

— *De Volcken die daar wonen*

Int neerst van Belgia, die vellen ons ter neer.

Coornherts Wercken, I. fol. 524:

En alst den Prins —

Maar lust, so sal de hoogste de neerste wesen.

fol. 527:

Opt hoghe treffen meest die vlaghen:

Het neerste kiest, dat vreest gheen plagen.

Zoo ook 't bijvoeglijke *neder*, Maerl. Sp. Hist. IV. 70:

So neder waest dat nieman conde

Rechte gestaen daer in ter stonde.

N. Reeks van Werken der Leidsche Maatsch. VII.

r. 151:

Ne ware, die minne altoes waect

Ende menegen bloeden coene maect,

Ende meer den nedren hoge doet minnen.

Hor. Belg. V. 2:

ghi sijt mi te hooch gheboren en te rike

ende te neder ben ic te sijn uw wijf.

ald. 6:

des heb ick rouwe int herte mijn,

dat ghi mint so neder een wijf.

Van daar ook *nederheid*, voor *lage staat*, wel te onderscheiden van *nederigheid*, waarmee 't woord in de Handl. min juist vertolkt werd; Poirters, Heyligh Hof van Theodosius, bl. 196:

U die een weese sonder goet,

Sulck een beleef" onthaelingh doet!

En tot een maeght van nederheyt

Daelt met uw groote Majesleyt.

Houwaert, de vier Wterste, 28:

Sy (de liefde) en denckt op schade niet noch nederheyt,

Sy verblijt haer als men haer de waerheyt uytleyt.

Heinsius, Lofsanck van J. C. bl. 2: *het gene van de dry Evangelisten van zijne nederheyt verhaelt wort, tot onderdruckinge van zijne grootheyt.*

Neyen, hinneken of brieschen der paarden. Jes. 10,128:

"neyet, gelijk de peerden." Jerem. 5, 16: *"neyen,*

brieschen van geylheyt, als de moettwillige hengsten." 't Woord was bij onze ouden vrij gewoon.

Lancelot, B. III. vs. 19532:

Doe werd hi saen geware das,

Dat Gringalet na Waleweine

Sere neyede in den pleine,

Ende maecte groot misbaer.

N. Reeks der Werken van de L. Maatsch. VII.
I. 135:

*Ende het (paert) begonde neyen zere
Ende scrabbelde metten voete.*

Kausler, Denkmäler, I. 239 :

*Ende neder commende de rechte wege
Sone was onder theere ghehort
Peert neyen weder no voert.*

Blommaert, Oudvl. Ged. II. 27 :

*Si hoerden paerden neyen,
Ende oec voghelen screyen.*

Maerlant, Spieg. Hist. I. 195, spelt *nijen*:

*So wies ors dat daer teerste nijede,
Datmen dien te Coninge wijede.*

Steenwinkel merkt daarbij op, dat Maerlant zoo schreef om het rijm. De spelling komt echter, buiten het rijm, ook voor in het Ruygh-Bewerp van de Redenkaveling (Leyden 1585) bl. 27: *tellen, spreken, lachen, etc. is der menschen Eyghenschap: ende nijen of brinssen der paerden.* — Het werkw. *brinssen* (hier genoemd) treft men mede elders aan; Rodenburgh, Bataviersche vrijagie Spel, bl. 36 :

— *brinsende zoo krachtigh,*

Dat al de werelt zagh, na't eele beest, zoo praghtigh.
Trouwen Batavier, bl. 10 :

— *'t paert dat moedigh brinst niet als uyt liefde spruyt.*
Kiliaan stelt *brinssen* gelijk aan *brieschen*: digter bij ware *wrinschen*, *wrenschen*, dat, ook bij hem, hetzelfde beteekent. Het friesch van Gijsbert Japicx heeft *brinsgjen* en *wrinzgjen*; en het Brem. Nieders. Wörterb. *wrenskén*, *wriensken*, ook *rünsken*, *rämsken*. *Brinssen* dus is door gewone letterwisseling van *wrinschen*, *wrenschen*, en dit van *wreen*, paard. Onze latere woordenboeken schijnen *wrenschen* niet te kennen: 't komt echter onder anderen bij Bilderdijk voor, Affod. I. 74 :

De Echo voert naar verre heiden

't Hijgend wrenschen door de lucht,

*Van den springhengst uit de weiden,
Aan de Gâ, die om hem zucht.*

Noest, kwast in 't hout. Habak. 2, 61: »knoop, of *noest* die in het hout is." Kiliaan: »Noest, oest, ast, quast, *nodus arboris*." Van daar Zach. 13, 25: »tot eenen harden *noest* moetmen eenen scherpen beytel gebrueken"; welk spreekwoord reeds voorkomt in de Gemeene Duytsche Spreckw. (Campen, 1550), bl. 44: *Tot een quaden nuest, moet men eenen quaden beytel soecken*. Het hiermeê overeenkomende hoogduitsche spreekwoord: *auf harten ast gehört ein harter keil*, zoowel als de vormen van dit woord bij Kiliaan, wijzen aan, dat ons *noest* etymologisch één is met het hoogd. *ast*, 't welk in de eerste plaats wel *tak* beteekent; doch ook onder de verschillende vormen *nast*, *knast*, *knost*, bij ons *knoest*, *knuist*, voor *kwast* gebruikt wordt. Zie de Woordenboeken van Adelung en Grimm. '

De vraag rijst, of met dit *noest* ook samenhangt ons *noest* voor ijverig. Kiliaan kent dit woord niet, en Weiland oppert alleen de gissing, of het ook van 't hoogd. *nüten* komt; eene gissing, in 1844 nog door Terwen herhaald. Intusschen hadden Tuinman in zijn Fakkelt, en na hem, Bilderdijk (Aanteekk. op Hooft, III. 256) hier reeds den regten weg gewesen. Op *Naarstig* zegt Tuinman: »Naarstig, *neerstig*, was bij de aalouden *neernstig*. Dit zal komen van 't aaloude *eren*, ploegen, of *ernten*, inoegsten, waartoe men vlijtig moet zijn, en de handen uit de mouw steken, om zich te *geneeren*. Het zelve is *noestig*, *noest*, voor *oegstig*. De *n* is een voorhecht-sel, als in *des nochtens*, voor des ochtens." Tot bevestiging dezer allezins gegronde verklaring dient, dat de schrijfwijze *oest* en *oesten*, voor oogst en oogsten of maaijen, oudtijds de gewone was; en dat van het naamw. *ijver* op gelijke wijze *nijverig* en *nijverheid* gemaakt is.

Voor *noest* leest men *noost*, bij Bred. Rodd. en Alph. 72:

*Het is den noosten schemper pijn
 Dat yets sou onghelastert zijn.
 Soo yemant in het minste faalt,
 Sijn schotse tong dat meest verhaalt.*

Ik versta: den drukken, ijverigen schemper. Dus voor druk bij denzelfden, Moortje, 29:

*Wel wat gebaer is dit? hij siet seecker wel woest
 En kijckt nu hier dan daar, hij heeftet dapper noest.*

Schynheyligh, 41:

— *Heerschop.* — *Wel hoe hebijt dus noest?*

Bilderdijk, die, op deze plaats van Hoofts Gedichten:

*Vasthart, weet ghy met uw' stemmen,
 Soo te streelen, soo te kemmen
 Eenen steenhoop wild en woest,
 Tot sy 't hebben overnoest
 Met uw' klaghjes uyt te schild'ren?*

overnoest in de gen. Aant. zeer juist verklaart door *buitengewoon druk* — juister nog dan de uitlegging: *overvlijtig*, in het Wbk. des Instituuts — dezelfde Bilderdijk gooit, in zijne Aant. op Huygens, V. 330, die verklaring gansch omver. Hij vat daar 't eigen woord, in de eigen plaats van Hooft, als deelwoord van een werkwoord op, en omschrijft het door »bestudeerd, ter harte genomen; van *noest*, vlijt;” en laat dan daarop nóg ongerijmder gissing en verklaring volgen, die ik niet overneem. Wat betreft de plaats van Hooft: de Dichter schrijft daar aan Huygens, in antwoord op een klaagdicht door dezen hem gezonden: »weet gij een wilden en woesten steenhoop [d. i. de steenen van het Muiderslot] zoo te kemmen [glad te maken] dat zij *het overdruk hebben* [zich sterk beijveren] uw' klaagzang terug te kaatsen?”

Noot. Nehem. 7, 13: »op dat het getal der inwoonderen mochte worden vermeerderd, ende andere, *des noot*, daer by gevoecht worden.” 2 Sam. 11, 20: »(de Arke) die sy in sware oorlogen plegen mede te nemen, om, *des noods zijnde*, den Heere raet te vragen.” De eerste dezer twee plaatsen wijst aan,

hoe de uitdrukking eigenlijk en oorspronkelijk was en nog behoorde te zijn; de tweede, hoe zij al vroeg de verbastering heeft ondergaan, die thans algemeen is. Men behoort te zeggen: *des nood zijnde*, of bij verkorting *des nood*, zoo als wij ook zeggen: *des noodig zijnde* en *des noodig*, *des gevorderd zijnde* en *des gevorderd*, en meer dergelijke. *Des* is hier geen gebogen lidwoord, maar het aanwijzende voor-naamwoord, dat we ook in *deswegen*, *destijds* enz. ontmoeten. Een kenteeken van dit *des* is, dat het zich niet laat verkorten tot *'s*, zoo als het lidwoord, b.v. in *des zomers*, *'s zomers*; *des daags*, *'s daags*, enz. De verbastering *des noods zijnde*, die ook elders voorkomt, b.v. Langendijk, Ged. IV. 199:

*Daar zal ik haar des noods zynde wel vrees mee
aanjagen —*

en waarvoor men thans doorgaans *des noods* zegt, is ontstaan door verwarring van het lid- en het voor-naamwoord. Een goeden zin kan men er niet aan hechten. Bilderdijk stelt in zijne *Spraakleer*, bl. 309 en 310, wel is waar *des noods* gelijk met *mijns bedunkens*, *onzes aanziens*, *mijns wetens*; adverbiale zeggingen, die eigenlijk genitivi absoluti zijn; en onderscheidt dan dit van *des nood zijnde*. Doch, behalve dat voor die onderscheiding alle grond ontbreekt, zou nog moeten worden aangetoond, dat onze ouden immer *des noods* gezegd hebben. Een voorbeeld van de echte spreekwijs, zoowel met als zonder het deelwoord *zijnde*, vindt men in Brandt, *Leeven van de Ruyter*, IV. 505: *om daar ontrent, en op alles verder, den dienst van het Landt betreffende, naa ingenoomene raadtgevinge van den gemelden L.-Admiraal de Ruiter, en ook, des noodt, van d'andre Hoofden der voorschreeve vloote, zoodanigh te besluiten*, enz. Ald. bl. 137: *of dezelve (vloot) in deeze bekommerlijke gesteltenis van tyden en zaaken niet, zoo veel doenlyk, versterkt, en in staat zou konnen gebraght worden en behoorde gebraght te worden, om*

den vijandt, des noodt zynde, het hoeft te kunnen bieden.

Nutbaer, nuttig. Spreuck. 15, 3: »(De tonge der wijzen maect de wetenschap goet:) d. aengenaem, cierlick, stichtelick, ende *nutbaer*.” De heer Te Winkel toont, Archief, III. 165, aan, dat dit woord tweederlei beteekenis kan hebben, t. w. die van *nut aanbrengeude*, en van *genut kunnende worden*. 't Is de eerste van deze, welke hier voorkomt.

Oceaensch. Psalm 72, 22: »Die aen de *Oceaensche* zee wonen.” Dus ook Vondel, Hippolytus, bl. 79: *Oceaensche diepte*. Bl. 40: 't *Oceaensche schuim*.

Of wel. Ofschoon, hoogd. *obwohl*. Richt. 19, 5: »Want *of wel* de bywijven in 't oude Testament van alsulcke eere ende weerdicheyt niet en waren — so waren sy nochtans echte vrouwen.”

Om, in bijwoordelijke uitdrukkingen met den overtreffenden trap, voor *om het*. Openb. 21, 42: »dat alle de inwoonderen der selve (stad) elck *om suyperst, heerlickst, heyligst, ende aengenaemst* sullen sijn.” Dus in Brederoos Rodd. en Alph. 31:

Soo grijpt een yeder ook om best.

't Schijnt eene plumpe navolging van 't hoogduitsche *am*, in *am besten*, *am liebsten*, 't welk gebruikt wordt voor *an dem*.

Ombrengen, doen verliezen. Ezech. 22, 44: »vrome lieden *brenge*n sy *om* al het hare, door valsche beschuldigingen ende quade practijcken.” Zie van deze uitdrukking de Handl. op *omkomen*. Voor *doorbrenge*n, *verkwisten*, leest men het woord 2 Thessal. 2, 32: »spijse, dranck, gelt goet allenckskens *ombrenge*n ende te niete maken” In dezen laatsten zin komt *ombrenge*n, behalve bij Kiliaan, meermalen voor bij Hooft, Cats en hunne tijdgenooten; zie Weiland.

Omswermen, omzwerfen. Gen. 47, 9: »('t lant) daer in ick dicwijls als een vreemdelinck herwaerts, ende derwaerts hebbe moeten trecken, ende *omswermen*.”

Jes. 23, 29: »doe de Tyriërs uyt hare stadt ende laut verdreven waren, soo hebbense wat *omgeswermt*." Zoo ook *omherswarmen*, Hoogl. 1, 24: »sy *swarmden omher* door Arabien." *Zwermen*, voor *zwerfen*, komt meer voor; Heinsius, Ned. Poem. bl. 173:

De wonderbare kloot, daer in de menschen swermen.
De Harduyn, Uitgel. Dichtst. 84:

Aenhoort, Heere, mijn ghebedt, gheduldt dat al mijn kermen

Voor u ghenaedigh schijn ghedurelijck mach swermen. d. i. *zweven*, als wij nu zouden zeggen. Zoo leest men bij Marnix, Bienkorf, 260 recto: *sommighe (biën) vlieghen ende swermen van deure tot deure*; doch verso: *die eerst beghinnen te sweven*. Weiland leidt *zwermen* af van »het geluid der zwermdende bijen;» ik meen echter, dat het »geluid» hier buiten aanmerking blijft, en dat dit woord, gelijk *zweven*, *zwieren* en andere verwanten dezer familie, den aard der *beweging* uitdrukt.

Hooft gebruikt, b. v. Ned. Hist. fol. 682, *swermgeest* voor dwaalgeest of dweeper, en ook Kiliaan heeft die beteekenis. Bilderdijk zegt (Verkl. Gesl. op *zwerf*), dat *zwermen* voor *dweepen* hoog-, maar volstrekt geen nederduitsch is.

O naenkomelick, ontoegankelijk, ongenaakbaar. Jes. 45, 53: »woonende in een *onaenkomelick* licht."

O naerdich, ontaard. Job 39, 42: »men schrijft dat dese vogel *onaerdigh*, ende sonder naturelicken treck is tegen sijne eyeren." Kiliaan: »Onaerdich, *degener*." Zie ook het Woordenb. op Hooft.

Onderhulp, hulp van ondergeschikte personen. Num. Inh.: »Hierentusschen wort Moses in den last sijner regeringe met de *onder-hulpe* van tseventich Oatste gesteunt."

Onderlaten en onderlaet, aflaten, nalaten, ophouden, afbreken. Ezra 2, 28: »de heylige musijcke, die in de gevanckenisse was *onderlaten*." Jerem. 17, 13: »den lantbouw van Canaan (sult ghy) moeten

onderlaten." Dan. Inh.: "omdat hy niet en heeft willen *onderlaten* de gewoonlicke aanbiddinge." Jes. 44, 20: "een uytvercoren volck, 't welck in eeuwichheit by my sal leven, ende sonder *onderlaet* van my onderhouden worden." Dus Van Hasselt, Geld. Maandw. I. 239, in een document van 1584: *ick sal nyet onderlaten Uedele van vorder gelegentheit mit alle neersticheyt te veradverteeren.* Een schoolreglement van 1654, bij Buddingh, Geschied. v. Opv. en Ond. II. 2° Ged. bl. 79: *vermits het kleyn getal der kinderen in besonder saisoenen en gelegentheden des jaers, sulx (het schoolhouden) voor eenigen tijd soude stil staen, ende onderlaeten worden.* De Brune, Bancketwerck, II. 72: *die gheduyrighe feest heeft oock haer poozen en onderlatingen.* W. Moll, Joh. Brugman, II. 268: *so gheeft God sijn gracie in allen tiden ende in allen steden, sonder onderlaet.* Ald. D. II. 204:

Sy singhen altijd sanctus

Al sonder onderlaet.

Wtenhove, Hondert Ps. Dav. 124 verso:

— *mer ick, on (zonder) onderlaet,*

Heb mynen lust in dyne Wet ghenomen.

Beaumont, Tijtsnipp. 150:

Looft Godt altijd en sonder onderlaet.

Min naauwkeurig verklaart de hr. Tideman, in zijne uitgave van Beaumont, bl. 163, 't woord hier door *uitstellen*; *sonder onderlaet* is *zonder ophouden*. Zie voorts de Handl.

De beteekenis van *onder* in *onderlaten* komt overeen met die van hetzelfde voorzetsel in *onderbreken*, d. i. afbreken, *onderscheiden* d. i. afscheiden; en Adelung hield het voor eene letterlijke vertaling van het latijnsche *inter*.

Onderleggen, ondernemen. Ps. 9, 32: "dat een nietich mensche — voor u aengesicht bravere, gelijk mijne ende uwe vijanden *onderleggen* te doen." Zie van dit woord het Wbk. des Inst. op Hooft.

Ondersetting, ondersteuning, onderschraging. 1 Con.

10, 17. »baeljen, *ondersettingen*, ofte handlenen aen de galeryen.” Van het werkw. *onderzetten*, bij Marnix, Bienkorf, 145: *Nu willen wy van de aanbiddinghe der beelden wat spreken: ende sien met wat schriften dat die ondersettet is.* Bl. 171 verso: *daer zijn seven pilaren, daer de Kercke mede ondersettet wort.* Dezelfde, Ps. 119, vs. 117:

Versterck my Heer, end' ondersett my stijf.

Men weet dat onze tegenwoordige wetboeken *ondersetting* hebben ingevoerd voor *hypothek*, dat intuschen zoowel door Lulofs (Vlugtige woorden over Ned. Taalzuivering, bl. 38) als door Siegenbeek (Lijst v. Woorden, enz. bl. 37) is afgekeurd.

Ongehavend, onverzorgd, onverpleegd. Hoogl. 9, 8: »wilde, *ongehavende* boomen.” Wij zeggen daarvoor in gemeenzamen stijl: *haveloos*. Hilarides, in zijn Phaedrus, bl. 10 der Voorreeden, bezigt het woord in ongewonen zin: *de gemeene schaar, hoe ongehaavend ook van grontkennis.* Wij zeggen van iemand, die er slordig uitziet, dat hij *gehavend* is, en bedoelen dan eigenlijk: *ongehavend*. Zie over het woord mijne Proeve o. d. werkw. 177.

Ongenoechte, ongeneugt, verdriet. 2 Chr. 18, 9: »Hy en profeteert my niet, dat my tot eere, vermaeck, ofte profijt strecken mochte, maer al wat dient tot mijne schande, *ongenoechte*, ende schade.”

Ongepijnd, ongeperst. Ps. 19, 21: »dat uyt de honichraten van selfs sonder perssen vloeyt, *ongepijnden honich.*” Zie Weiland op *pijnen*.

Ongestalt, misvormd, wanschapen. Gen. 41, 4: »*ongestalt*, mismaeckt, van leelicke gedaente.” Ps. 38, 9: »(krom) ofte mis-staltich, *ongestalt.*” Ofschoon Kiliaan voor *deformis* zoowel *ongestalt* als *ongesteld* heeft, geloof ik niet, dat het eerste als nederduitsch bijwoord of bijvoegelijk naamwoord kan gestaafd, maar dat het als eene navolging van het hoogd. *ungestalt* moet aangemerkt worden. Bredero heeft er *ongestaltig* voor, Grianc, 52:

Dees arme Pellegrim, slap, sieck, en ongestaltich.
 Van daar dan ook ongestaltheit, Gen. 1, 5:
 »woesticheyt, ofte *ongestaltheyt*;" hoogd. *Ungestalt-*
heit. Alsmede ongestaltenis, ald.: »de uyter-
ste verwoestheyt, ongestaltenisse, ydelheyt, nieticheyt."
 Voor beide laatste woorden zeggen wij: *wanstaltig-*
heid.

Ongevoelick, ongevoelig. Jes. 44, 82: »de *onge-*
voelicke schepselen — — de *ongevoelicke* ende onre-
delicke schepselen." Zoowel *gevoelick* als *ongevoelick*
 komt bij Hooft voor, zie het Woord. des Inst. Er
 valt echter op te merken, dat *ongevoelick* t. a. p.
 de thans ongewone beteekenis heeft van *onbezielt*;
 in den tekst was er sprake van hemelen, aarde,
 bergen, bosschen enz. En zoo heeft ook Hooft —
 wat in het Woordenboek niet opgemerkt is — Ned.
 Hist. fol. 291: *Als alles, wat eenigh gevoelen had*
(t. w. menschen en dieren) aan 't eyndt geplaaght
was, moest het ongevoelyke voorhouden (d. i. aan-
houden, als men thans zegt, voor aanstoot lijden).
Poorten, muuren, toorens, werden in de graften ge-
worpen, enz. Voor ongevoelig, in den gewonen zin
op menschen toegepast, heeft Bredero onvoelick en
onbevoelick; Griane, 50:

— *onmenschelijcke Vrouw!* —

Onvoelick, en onsoet, *onlijdtsaem, onghenadigh.*
 Opdragt van Lucelle: *Ick ben vyand van die onbe-*
voelijcke steene menschen. Moortje, 51:

— *wil ick gaen te bier,*

By onbevoelick Volck, van onbevallijcke Boeren.

Onschuldigh, ontschuldighing, verschooning. 1 Con.
 15, 45: »niemant mochte eenige *onschuldighing* voort-
 brengen, om te mogen achterblijven." Spreuck. 14,
 22: »soodanige verbloemde *onschuldighing*, ende toe-
 gemaecte verschooninge." Dan. 7, 56: »wat tot
 beschuldighing ende *onschuldighing* konde bygebracht
 worden." Matth. 19, 9: »eenen scheydbrief, tot
onschuldighing vande vrouwe." Dit naamwoord is van

het werkw. *onschulden*, dat even regelmatig is als *onschuldigen*, thans verouderd voor *ontschuldigen*, doch nog voorkomende bij Kiliaan en vermeld bij Weiland, en van 't welk veronschuldigen is, dat men leest Matth. 26, 24: „De voorsienicheyt Godts en *veronschuldicht* dan de menschen niet die quaet doen.” Handel. 17, 21, is verontschuldiging voor *verontschuldiging*: „genoeghsame *verontschuldige*, ofte borge datse haer geroepen zijnde te rechte souden stellen.” Ook het naamwoord *on-schuld* gold voorheen voor *verschooning*, Hooft, Ned. Hist. fol. 555: *Te vooren had hy aan den Kaizar geschikt, klaaghende oover de herwaartskoomst des Aardts-hartooghens; ende die Majesteyt zich ontschuldigt. Nu zond hy anderwerfs den Markgraaf van Varrabon — om te verzoeken, dat men de onschuldt met eenigh bewys wilde waar maaken.* Van Velthem, fol. 131:

Gene onscout en mocht haer staen

In staden, dat haer yet bescoet.

d. i. die *verschooning* kon haar niet helpen, zoodat het haar baatte. Zie voorts het Gloss. op Der Leken Spieghel. — Als men bij Maerlant, Sp. Hist. I. 316 leest:

*Dit hebben wi, als tesen stonden,
Van onser Vrouwen miracelen vonden,*

Ende rade wel wisen ende sotten,

Dat siere mede niet en spotten,

Noch over truffe niet en houden;

Van hare blivix onbescouden.

is dit *onbeschouden* niet voor *onbeschuldigd*, maar voor *onbescholden*, van *schelden* in den zin van *berispen*, *bestrafen*. „Van haar (Maria) — wil de Dichter zeggen — blijf ik des (van zulke spotternij) *onberispt*.” Zoo ook in Der Leken Spieghel, I. 102:

Wel te recht sijn si bescouden,

Die ghene die niet en willen houden,

Den dienst Gods ons heren.

d. i. bestraft, berispt. Het Gloss. zegt hier min

naauwkeurig »beschuldigen, berispen.” *Ghescouden* is *gescholden*, Melis Stoke, I. 16; en *scout* het *imp. schold*, Maerl. Spieg. Hist. IV. 421:

Sine moenken hi te samen dede

Ende scout die broeders mede

Ende hiet, datsi alle Gode baden.

Onstraflick, onberispelijk. Hosea 13, 28: »welcke oversettinge oock eenvoudig ende *onstraflick* is.” Op personen toegepast, komt het woord in den tekst meermalen voor, b. v. Phil. 2, 15, Jud. vs. 24. In den zin van *gestreng* ontmoet men *straffelick*, Levens van Plut. fol. 26: *dat hy sedert een cleyne tijt deselve wat straffelicker hadde beginnen te handelen.* Fol. 133: *De ander Burghemeester die tegenwoordich was, viel hem straflick voor thoofst.*

Ontnaken, naakt of bloot worden. Hab. 3, 38: »de naektheyt der zee *ontnaeckte* of wiert naeckt, door uwe boge.” Het werkwoord komt overeen met *antnachaton*, bij Graff, Sprachschatz, II. 1016, aldaar door *entblößen*, denudare, vertolkt. Ook Ziemann heeft *entnacken*.

Ontrichten, Deuter. 17, 12: »sodanich, dat ghy u daer in niet kont *ontrichten*, ofte derven vertrouwen, wat recht ofte onrecht zy.” Psalm 73, 30: »dese sake — scheen my te swaer om te begrijpen, ick en konde my daar niet in *ontrichten*.” Met verwijzing op deze twee plaatsen zegt Bilderdijk, Geslachtl. II. 293: »Iets anders (dan *onderrichten*) is het oude *ontrichten*. Zich (of iemand anders) *ontrichten* in of omtrent eene zaak, is hem daarin te recht helpen, te recht brengen, *berichtigen* (*ad rectam notionem perducere*). Onze Bijbelvertalers gebruiken 't' enz. Er wordt hier van *ontrichten* gesproken, als ware 't een bekend »oud” woord. 't Bestaan er van blijkt echter nergens. De Randteekenaars zullen het hebben genomen voor het hoogd. *entrichten*, dat onder zijne verschillende beteekenissen ook die telt, welke Bilderdijk heeft opgegeven. Deze beteekenis intusschen is zóó

weinig gewoon, dat Adeling haar niet eens vermeldt. Dikwerf gaf het werkwoord bij middelhoogd. schrijvers het tegendeel te kennen, b. v. der Nibelungen Noth, vs. 9186: *ich entrihte in die seiten*, d. i. ik *ontstemde*, *verwarde* u de snaren. Barlaâm und Josaphat, 317:

Der valschen Babilone rat

Der welte rede entrihtet hat.

d. i. heeft de spraak der wereld *verward*. Zie over dit werkw. voorts in het breede Schmellers Bayer. Wörterb. III. 33.

Ontzich, ontzag. Nehem. 2, 6: »Uyt *ontzich* des Conincks.» Psalm 5, 14: »Met behoorlicke eerbiedicheyt ende *ontzich* uwer Majesteyt.» Psalm 68, 14: »van *ontzich*, angst ende vreeze.» Zeer gewoon was dit woord oudtijds, b. v. Vlaerd. Redenrijckb. 104: *Haer ontzich en gebiet*. Ald. 110: *wiens ontzich over allen uytmunten*. Rodenburgh, Borstw. 228: *bugghen met ontzich*. Coster, Itijs, 20:

By meerder is ontzich, by syns ghelijck vermaeck.

Polyxena van denz. 18:

Heb ik met groot ontzich te komen, my verstout.

Bredero, Ned. Poem. 6:

Ick heb tegen mijn aart gesproocken fel en straf

Om u door dit ontzich te leyden van 't quaat af.

De Decker, I. 103:

— *zyn ontzich oock niet, gezag en achtbaerheit*

Als kroonen op het hoofd. —

ald. 229:

Maer wat ontzich, helaes! wat schaemte zou u dwingen.

en ald. 262:

't Was niet uit zucht ter deugt, 't was uit ontzig der roede.

Vondel, Kon. David herstelt, 28:

Noch roepen om genade, uit ootmoedt en ontzich.

Levens van Plut. fol. 114: *meer ontzich ende sorge voor de persoon van Timoleon*. Fol. 157 verso: *soo*

grooten ontsich voor de eerlicke stemicheyt van zijn propoosten. Brandt, Leeven van De Ruyter, I. 231: *'t ontzich van de Hollandtsche waapenen.* Ald. III. 145: *met alle ontzich te gehoorzamen.* — Zie wijders Van Hasselt op Kiliaan, Hoogstratens Geslachtl. en het Woordenb. des Inst. op Hooft. — Job 29, 18 vindt men ontsicht gespeld: *uyt ontsicht van mijne tegenwoordicheyt.*” En ook dit komt elders voor. Vlaerd. Redenrijckb. 87:

Doch uyt ontsicht of dwang mach kommen nimmermeer

Gehoorzaemheyt alleen —

Marnix, Psalm 103, 13:

Alsoo ontfermt Godt onser allegader

Die met ontsicht hem gheven synen lof.

Hiervan is ontsichtelick, Ps. 65, 12: *»zijnde beyds seer ontsichtelick ende overeenkomende met uwe gerechticheydt.*” Anders luidt dit woord doorgaans *ontzichlijk*; Vlaerd. Redenrijckb. 426: *on(t)zichlijk by vrunden en vyanden.* De Decker, I. 207: *iet ontzichelyx, iet heiligs.* Westerb. Ged. III. 16: *een ontsighlijk woud.* Levens van Plut. fol. 11 verso: *hy nu behoorde alle zijn nabueren ontsichlick te zijn.* Fol. 68: *Maer desen Orator was ontsichlick by de gene die het met den edeldom hielden.* Fol. 70 verso: *een ontsichlick crijchsoversten.* Fol. 123: *zo moedich ende ontsichlick.* Fol. 135 verso: *een seer ghevaerlick ende ontsichlick vyant.* Coornherts Wercken, I. fol. 529: *'t Roomsche volck, — ontzichlijk voor de Parthen.*

Ontstellen (sich), aangedaan, ontroerd worden. Spreuck. 19, 9: *»(hy) sal murmureren, ende sich ontstellen met een gevoelen, als of de schult by den Heere ware, dat al sijn voornemen ende doen verloren gaet.*” 't Woord schijnt hier niet zeer juist gekozen. Van daar ontstelling, hoogd. *entstellung*, anders *ontstellenis*, Gen. 24, 82: *»sy is haestelick afgekloppen, uyt ontstellinge ende bedenckinge of die*

persoon wel Isaac mochte zijn." En Cap. 25, 43: »uyt onverduldicheyt, ende *ontstellinge* over dit selsaem werck."

Ontvallen, waarschijnlijk voor *vervallen*, Gen. 4, 14: »sult ghy u hoeft ofte aengesicht niet vryelick opsteken? in plaetse daer het nu neder geslagen ofte soo *ontvallen* is."

Ontwenden, ontnemen, ontstelen. Ezech. 29, 8: »niemant — canse my benemen ofte *ontwenden*." En Cap. 35, 23: »niemant salse ons kunnen *ontwenden*." Bloemkrans van Versch. Ged. 136:

(de veldheer) *lastet kop voor kop*

Op verbeurte van de strop

Iets noch niets den Boer t' ontwenden.

I. Vos. Iemant en Niemant, 76:

Mijn heeren dat is waer, hy had myn 't goed ontwent.

Zie voorts de Handl. — Van Zevécote bezigt, om des rijms wille, *ontwenden* voor *ontwennen*, Ged. 152:

Want nogt en sal het vier het branden sich ontwenden,

Noch ook het aerts gewicht sich naer den hemel senden.

Onverhinderlick, ongehinderd. Exod. 3, 26: »als men den wech *onverhinderlick* gaen mach."

Onverschaemt, onbeschaamd, hoogd. *unverschämt*. Ezech. 23, 16: »eene *onverschaemde* hoere." Jerem. 5, 7: »Soo datse gantsch *onverschaemt* zijn." Van daar *onverschaemd*elick, Ezech. 43, 22: »(als sy) *onverschaemd*elick in mijn huys invoerden ende bedreven allerleye afgoderye." En *onverschaemtheyt*, Deuter. 25, 29: »alle oneerbaerheyt ende *onverschaemtheyt*."

Onverscheydelick, onafscheidelijk. Ephes. 3, 39: »welcke (liefde) een *onverscheydelicke* vrucht ende medegeselle des geloofs is." Bij Kil. is *onverscheyden* onder anderen »non separatus."

Oorboor, nut, voordeel. Jes. 35, 17: »Het lant

'twelck geenen anderen nut noch *oorboor* en hadde' dan dat het den draken diende om daer te liggen," enz. Levens van Plut. fol. 21 verso: *datlet geen oorboir was, noch voor het kint, noch voor de gemeene saeck, dat het leefde.*

Oorloggsch, Gen. 49, 44: «wacker in de *oorloogsche* daden." Ald. 61: «*oorloogsche* wercken." Dus Levens van Plut. fol. 63 verso: *die oorloochsche feyten.* Fol. 75 verso: *oorloochsche listicheden.* Hoewel Kil. mede dit adjectief kent, en *oorloghsch-man* benevens *oorloghsch schip* vermeldt, zal het tegenwoordige *oorlogs-man* en *oorlogschip* wel de voorkeur verdienen.

Opge-eten, opgegeten. Pred. 5, 31: «dat haren ryckdom van andre verteert ende *opge-eten* wort." Zoo ook Wtenhove, Hond. Psalmen Dav. 46:

Die myn brood aen myn tafel gheeten heeft.

En met ineensmelting der eerste lettergrepen, Antw. Spelen van Sinne, 670:

Dat zy tot straffinghe haer kinders heeft gheten.

Zie daarover mijn Archief, IV. 295.

Opgeset, opzettelijk, voorbedacht. Levit. 17, 17: «niet met voorbedachten raet, ofte *opgesetten* wille." Hooft bezigt dezelfde uitdrukking, zie het Wbk. des Inst. Elders is het in denzelfden zin opsettig, Jos. 20, 9: «na datmen sal bevonden hebben, dat hy geen *opsettige* dootslager en is."

Opperste, bovenste. Levit. 13, 45: «sijne *opperste* lippe te bewinden, ende soo sijnen baert te bedecken." Zoo heeft de tekst Gen. 40, 17: *den oppersten korf*; 2 Con. 18, 17: *des oppersten vyvers*; Job 41, 4: *het opperste synes kleets*, en elders.

Oppewaerts, opwaarts. Ezech. 1, 47: «Soo waren hare aengesichten: maer hare vleugelen waren *oppewaerts*."

Oproer, in 't mannelijk geslacht. Num. 13, 25: «waer uyt dan *den oproer* gesproten is." Dus ook steeds in den tekst Handel. 20, 1; Marc. 15, 7; en elders. Zie voorts Hoogstratens Geslachtlijst. Bilderdijk keurde dit geslacht af, zie zijne Geslachtlijst.

't Komt nog voor bij den keurigen Macquet, Dichtl. Uitsp. III. 97:

Toen ze in den Hemel dien befaemden oproer wekten.
Oproeyen, opruijen, Spreuck. 18, 18: »om de gene, die sy de oore vol blasen, tot medelijden te verwekken, ende tegen haren naesten op te roeyen.» Vlissing's Red. Lusth. 92:

Sy roeyden het Volck op, selfs teghen de Propheten.
Zie de Handl. — Roeden vindt men voor ons uitroeijen gebruikt Jes. 2, 13: »om het onkruyt of wortelen uyt d'aerde te trecken ofte roeden.» Kiliaan heeft daarvoor *uyt-roden*, dat meermalen voorkomt, zie Weil. — *Uitroeden* echter trof ik aan bij Marnix, Biëncorf, 19 verso: *op dat du mogest wtroeden ende wwortelen den vyant selven.* — Opmerking verdient *roeden*, voor *rusten*, Belg. Museum, VI. 98:

*U bedde te makene in Gods trone,
Daer ghi ewelick op roedt.*

Bij Maerlant is dit *ghe-roen*, zie N. Werken der Leidsche Maatsch. III. II. 175. Op ééne — althans mij bekende — plaats echter is dit werkwoord iets anders; Van Velthem, fol. 414:

*Die cleine horen, die geroen
Uten enen vanden vieren,
Daeraf seit Anthiocus manieren,
Dat Antekerst was die gone.*

Blijkbaar is *geroen* hier *groeijen*, *voortkomen*, eenige regels hooger *uitspruiten* genoemd.

Van *oproeden*, *opruiden*, zal, althans in beteekenis, moeten worden onderscheiden *opruiten*, dat ik aantrof bij Hilarides, Phaedrus, Voorr. bl. 9: *de vrijighejt, om den staat van Phaedrus vertellingen, ujt de geduchte owthejt, eens op te rujten.* Hier denk ik aan *oproeren*; *roeren* toch is naauw verwant aan *roeijen*, *ruijen*, *ruiden*, *ruiten*, hoogd. *reuten*, fr. *ruer*. Iemand *opruijen* is hetzelfde als iemand tot *oproer* verwekken of aanzetten.

Opsicht, mannelijk of vrouwelijk gebezigd, Nehem. 2, 42: »Stadts-houwmeesters, ofte dien *de opsicht* daer van bevolen was.» Zie de Handl. — Voorbeelden van het vrouwelijk geslacht vindt men bij Hoogstraten; en één van het mannelijke in het Wbk. des Inst. op Hooft. In 't laatst. a. w. is opgemerkt, dat *opzigt* ook voorkomt in den zin van *gelaat, voorkomen*, nu *uitzigt*. Die beteekenis, bij Weiland niet vermeld, treft men aan bij Ingen, Getr. Herderin, 181:

— *een schoone Herderin*

*Door d'ooogen aangezocht tot weérmin van een Herder
Van uwe jaren, stal, bevallikheit, en opzicht.*

Vondel, Sopomfaneas, 37:

*Noch schrick ick zoo verbaest voor 't opzicht en
het wezen*

Van zijn onnozelheit, mishandelt door dien smaet.
Voor ons *opzigt*, betrekking, respectus, heeft de randteekening *opsien*, Spreuck. 24, 27: »niet alleen ten *opsien* van de tijdelicke, maar oock van de eeuwige doot.»

Opsmijten, Jes. 6, 48: »by den hoogen *opgesmetenen* wech ofte strate, over welcken men ginck uyt Salomons huys inden Tempel.» Wij zouden zeggen: *den hoog opgeworpen weg.*

Opsteken (sich), zich trotschelijk verheffen. 2 Chron. 32, 48: »op dat hy hem in alle ootmoedicheyt dragen soude onder sijne hant, niet op dat hy *sich* door hoochmoet *opsteken soude*, gelijk hy dede met al zijne schatten den gesanten van Babel te vertoonen.» Wij zeggen thans in zulken zin bloot *opsteken*. Van den wederkeerigen vorm des werkwoords komt in het Wbk. des Inst. op Hooft mede een voorbeeld voor.

Opstellen (sich), zich verzetten of opzetten, opstaan. Ps. 46, 21: »hoochmoedige menschen, die *haer* tegen Godts Majesteyt *opstellen.*» Zie de Handl. — Dus *opstellen* in den eigenlijken zin van *opzetten*, Springh-Ader aller Kinderen Gods, 222:

Stelt op ras kennis bril, en pijnt u dees les te lesen.
Voorts opstel voor opzet, toeleg; Antw. Sp. van Sinne, 106:

*Bemindy die met vierighen opstelle,
Voorwaer soo sijdy een amoreus gheselle.*

en 140:

*Dus waer dat men spreeckt van consten crachtich
Moeten wy tweedrachtich weer teghenrallen
Op datse door ons opstel en aenvallen
Niet recht haer ballen en sijn wtslaende, siet.*

Numan, Strijt des Gemoets, 28:

Wie heeft u toch geroect dit opstel quaet?

en 50:

— *Sinlyckheyt onder der Nymphken ymaige,
Socht v af te trecken van v opstel.*

Springh-Ader aller Kinderen Gods, 19:

Godt seyt, van der Jeucht op is boos's mensch opstel.

bl. 161:

*Al ist dat de werelt door haer boos opstel
Daeghlijcks den spot drijft met de Goddelijcke reden.*

en bl. 191:

— *lieden die met goet opstel*

De reden gebruycken tot haerder vroomen.

Wellens, Vermaeck der Jeucht, 133:

— *mijn vyanden*

Die met een boos opstel

My geern brachten te schanden.

Van Mander, Gulden Harpe, 124:

Die weten wel,

Met loos opstel,

Teeckens te doen in spele.

Optijgen. De onv. verl. tijd van dit werkw. luidt *optegen*, Levit. 24, 21: »dat sy hem met waerheyt dese sonde der Godts-lasteringe *optegen*." Hooft heeft in dezen zin *tyghden op*; doch de vervoeging *teech*, *getegen*, is oud en echt. Zie het Gloss. op der Leken Spieghel.

Optrecken, opvoeden, opkweeken. Exod. 2, 15: »Sy

liet hem *optrecken* in alle wijsheyt der Egyptenaren." Ps. 127, 14: »de kinderen, die wel *opgetrocken zijn*." Zoo ook Dan. 1, 21. — Van daar *optrecking*, opvoeding, Gen. 21, Inh.: »Ismaels *optreckinge*, ende houwelick." Richt. 13, 14: »wat sullen wy (de ouders van Simson) in syne *optreckinge* waernemen?" Zie de Handl. — 't Werkwoord komt nog voor bij Van Effen, I. 115: *Maar hoe meenigen zyn er in ons land, en by uitstek in deze beroemde stad, die door hunne eigene wreedheid, in 't optrekken hunner kinderen gedwardsboomd worden.*'

Oriëntaelsch, oostersch. 1 Timoth. 3, 7: »die *Oriëntaelsche* landen."

Over ende weerover. Levit. 19, 23: »eenen die *over ende weerover* wat draegt." Ps. 51, 4: »wascht my veel, wel ter degen, *over ende weer over*." Van deze uitdrukking is ons gewone *over en weder* eene verkorting, dunkt mij.

Overarbeiden, overwerken, d. i. door arbeiden uitputten. Ezech. 16, 90: »vermoeyt, ende *overarbeyt* zijnde door die onversadelicke hoerachtige begeerlickheyt." Elders *verarbeiten*, Levens van Plut. fol. 16: *mocht hy zijn reyse nemen sonder hem selven te verarbeiden, noch in perijckel te stellen.* Fol. 183: *om dat hy niet wilde lijden, dat de gene die hem quamen groeten, hen souden verarbeiden een groote wech moelende gaen.*

Overdragen, overbrengen, oververtellen. Spreuck. 20, 57: »die met aenlockende, ende schoone woorden aenkomt, om wat uyt sijnen mont te trecken, 'twelck hy daer na gaet *overdragen*." Zie het Wbk. des Inst. op Hoofd. — Van *overdragen*, doch in den eigenlijken zin van *overbrengen*, is *overdracht*, Num. 31, 13: »(de Jordane) die tegenover, ofte voorby, ofte niet verre van Jericho en vloeyt, ende een veer, ofte *overdracht* by de selve stadt heeft."

Overdringen, opdringen. Openb. 13, 35: »de Latijnsche, ofte Roomsche Kercke, die hare voornaem-

ste Godsdiensten in 't Latijn doet, ende hare ghebeden oock in het Latijn, oock sonder verstant der gene diese doen, haren dienaren *overdringt.*" Dus Vondel, Lucifer, 48:

*Ick handhaef't heiligh Recht, door hoogen noot geperst,
En, na veel wederstants, my entlijck overdrongen.*

Huygens, Korenbl. I. 642:

*De slechtste wil sijn singen,
Een yeder overdringen.*

Overhoofd, opperhoofd. Eph. 5, 33: "Christus, die het *over-hoofd* is van den man ende de vrouwe." Dus Sambucius, Emblem. 78: *Siende dat hy de wetten ooc hout voor sijn overhoofd.*" Van Ghistele, Heroid. Ep. 14 verso:

Tis quaed met syn overhoofd te leven in ghesille.
bl. 22 verso:

Dat ic door der minnen treken

Teghen myn overhoot zou willen steken.

(Hoot voor hoofd werd outtijds meer gezegd.) Jonctijs, Toon. der Jal. I. 573: *zij, als der vrouwen overhoofden.* — Zie voorts het Wbk. des Inst. op Hooft. — Bij Brouërius van Niedek, Zinnebeelden der Tonge, vindt men *overhoofdigheid*, bl. 176: *daar alle overhoofdigheidt haatelyk is, en voor zommigen zelfs doodelyk, daar is het gevoelen over onze eigene bequaamheid verderffelyk voor ons verstandt.* En bl. 257: *alle overhoofdigheidt is immers hatelyk, maar voornamentlyk van een minder tegens zynen meerderen.* Door dit naamwoord schijnt men te moeten verstaan *te groote inbeelding van zich zelven.*

Overhoop. 1 Cor. 14, 90: "(by beurte) d. i. niet seffens op eenen tijdt *over hoop*, maer de een nae den anderen." Deze uitdrukking beteekent hier hetzelfde als het hoogd. *überhaupt*, in sommige dialecten ook *überhaupts*, d. i. allen te zamen, in 't gemeen, het tegendeel van *in 't bijzonder*. Dus bij De Harduyn, Goddel. Wenschen, 141:

Maenden, Jaeren over-hoop

Onderhouden kunnen loop.

Westerbaen, Ged. I. 246:

Wy geven overhoops malkandren duysend kusjes.

D. III. 5:

*De winden overhoops, gelijk als t' saem geruyt,
Die dringen elck om 't seerst met kracht ter poorten uyt.*

Heinsius, Ned. Poem. 53:

*Al ghy Goden over hoop,
Die wilt koopen goede koop,
Morgen voor het Sonneschijn
Salder eenen kooldach sijn.*

Van Mander, Bucolica, 80:

*Ick hebbe dick ghesien al over hoop
Der Winden strijdt —*

Coornhert, Odyssea, II. 94:

*De Vryers sonder lichte, raesden daer overhoop
Tot dattet licht ontsteken —*

Antw. Spelen van Sinne, 39:

Daerom is hem thayr so over hoop verwert.

Bredero, Bron der Minnen, 67:

*En 't waater wel eer bly, en quix en snel ter loop
Dat stont bedroeft ter zy ghestaapelt over hoop,
Met Wolleken en wint verselschapt en doorsprenght.*

Hoorns Liedb. 74:

*Gy krygt het soet nu overhoop
In 't bloempje van u jeugt.*

Niet overal is de beteekenis dezer uitdrukking met volkomen juistheid aan te wijzen; even weinig die van 't hoogd. *überhaupt*. Ik meen, dat Schmeller (II. 223) den zin des woords te regt uitdrukt door »zonder de *stukken* te tellen;» wij zouden er voor kunnen zeggen: »bij den *hoop* genomen, *hoopsgewijze*.» Zoo heeft Kiliaan »*over-hoop*, *acervatim*, *cumulatim*; in *acervum*, in *cumulum*;» en 't hoogd. *überhaupt* laat zich dan daaruit in de bij Adelung opgegeven beteekenissen geleidelijk verklaren. Doch bij ons heeft zich aan die opvatting verbonden het denkbeeld van de *verwardheid*, ontstaan uit den gemengden

toestand der voorwerpen, die men zich niet afzonderlijk geordend, maar bij hoopen voorstelt. Dit straalt reeds in meerdere of mindere mate door in de voorbeelden, door mij zoo even bijgebragt. Nog duidelijker evenwel in de volgende. Levens van Plut. fol. 126: *Carthaginensen, na de welke onder den anderen vermengt volchden de andere volcken, ende togen over hoop over, in groote onordentlickheyt.* Fol. 121 verso: *slieten sy die (deure) so hart op, over hoop daer binnen vallende.* Constth. Juweel, 99:

— (*d'een*) door *d' onseeckren loop*

*Der draijende fortuyn, crijcht goedren overhoop,
Soe dat hy nijet en weet die alle t' overdencken.*

Van de Venne, Wijsmal, 89:

*Siet! of men veel heeft op de koop
Van alle dingh hoop over hoop,
Soo is 't een last —*

Van Mander, Gulden Harpe, 404:

*Ter wijder poorten vele
Loopen al over hoop.*

Oudaan, Aand. Treurigh. 23:

*Daer spatten overhoop, daar springen uyt den band
Zoo Priester als trawant.*

Van der Veens Zinneb. 368:

Daar kreet men over hoop, men jouden op de dooden.

Vondel, Hierus. verw. 30:

— *daer het woeden zoo goed koop*

Wierp 't heilge metselwerck der kercken overhoop.

Dez. Faëton, 35:

*Dit wonderlick heelal wil haest een baiert worden,
En storten overhoop in eenen mengelklomp.*

Westerbaen, Ged. III. 10:

*Toen heeft hy sich terstont nae d'andere begeben
En alles overhoop ten boschwaert ingedreven.*

D. I. 171:

Maer nu was myn vertreck so overhoops en ras

Dat daer geen tyd voor my om u te spreken was.

d. i. verward; en in de vertaling van Tacitus' Jaar-

boeken, fol. 293, bezigt Hooft *over hoop* voor 't lat. *prosmiscuus*, zoodat de bijkomende beteekenis hier geheel op den voorgrond treedt, en het denkbeeld van *bij hoopen* verloren gaat. En zoo moeten de voorbeelden, bij Weiland van het tegenwoordige gebruik aangevoerd, verklaard worden. *Alles overhoop smijten is alles in de war brengen; wij wierpen de vijandelijke ruiters overhoop is wij bragten hen in verwarring; het huis ligt overhoop is niets is daar op zijn plaats, alles is verward; hij ligt met zijne voogden overhoop is hij is met hen gebrouilleerd, in oneenigheid.* Deze laatste beteekenis, van *oneenig* namelijk, treft men reeds bij de rederijkers aan, Negenthien Refereynen in 't Sot, 18:

*Altoos sijn s' overhoop ja connen niet te saemen
In eendracht leven. —*

In de Schadtkiste der Philosophen ende Poeten wordt, fol. 25, gesproken van iemand »die *overhoop* heeft vol goets sijn schuren,» waar 't woord genomen schijnt voor *overladen*; 't zou dan echter *overhoopt* moeten zijn.

Volgens het Bredaasch Taaleigen van Hoeffft, is *overhoofd* te Breda nog gangbaar voor *in 't algemeen*. Dit is dan eene plumpe navolging van 't hoogduitsch. Overigens zal de schijn, welken de Schr. bl. 321 meende te zien »alsof men oudtijds hier te lande *overhoop* gezegd hadde voor het hoogd. *überhaupt*» nu wel wezenlijkheid geworden zijn.

Overlasten, bezwaren, hinderen. Gen. 49, 33: »soo tot gemack ende vrede genegen, dat sy niet bysonders en souden uytrecten, ja hen laten van anderen *overlasten*.» Zoo mede *overlastig*, hinderlijk, moeilijk, hoogd. *überlütig*, Psalm 139, 40: »eenen smertelicken, of *overlastigen* wech.» Zie de Handl. waar het werkwoord, min naauwkeurig, door *overladen* is verklaard, hoewel die beteekenis elders voorkomt, b. v. Van Mander, Gulden Harpe, 386:

Eerst wie veel brast, de maghe overlast.

De beteekenis van *hinderen*, die nog door het gewone *overlast* voor *hindernis*, gestaafd wordt, blijkt ook uit andere schrijvers. Huygens, Cluyswerck, vs. 253:

— *hoe 't my overlasten*

Veel danckerijs te doen voor yemand te vergasten.

Bredero, Ned. Poem. 18:

Een lang-geoort Caproen en kan niet overlasten

Den gulden Plutus blint —

Roemer Visscher, Sinnepoppen, 63: *daer men met overdaedt niemandt wil overlasten, noch door onghe-lijcke deelinghe een leep oogk maken.* Hooft, Ned. Hist. fol. 1023: *dat zyn' Hoogheit haare soldaaten niet houdt om d' onderdaanen t' ooverlasten oft quellen.* Jonctijs, Toon. der Jal. I. 592: *welk bloed, als de natuur der vrouwen overlastende, enz.* Zie ook van dit woord de aantek. van Fortman achter zijne Dichtl. Mengel. 20. Men heeft mede 't werkw. *overlastigen*, in gelijken zin; Levens van Plut. fol. 55 verso: *de Capenates, die ondertusschen dat de Romeynen elders besich waren, henluyder landen afgeloopen, ende grootelick overlasticht ende beschadicht hadden.* Bilderdijk gebruikt het voor *overmatige geldbelasting opleggen*, Geschied. des Vad. X. 139: *Hij had — begonnen Hollandsche waren te verbieden en te overlastigen, tegen de gemaakte verdragen van Koophandel.* — Vroeger had men reeds het werkw. *verlasten* voor *bezwaren*, in den eigenlijken zin; Kausler, Denkmäler, I. 302:

In desen tijt tgroete water bedreef

Vele scaden, ende oec yselinghe

Verlasten de boeme sonderlinghe

Te vele steden, ende spleten vanden laste.

en in den figuurlijken zin, Der Leken Spieghel, III. 98:

Hi en heeft licht op die stont

Ghepeins in sijns herten gront,

Dat hem so verlast den sin

Dat hi uwes dan mict te min.

- Overschatting**, te hooge schatting. Levit. 25, 49: »woecker van woecker, gewin van gewin, ende *overschattinge* buyten reden, ende mate nemen.»
- Overstrijcken**, verstrijken. Joann. 11, 13: »als die tijt sal *overstreken* zijn.» Dus bij Cats, I. fol. 458: *Sijn raet was geenen tijdt te laten overstrijcken.* en lager ;
Dies zijn er onderwijl veel dagen overstreken.
 Constthoonend Juweel, 400: *eer den tijt overstrijct.*
 Brandt, Leeven van De Ruyter, I. 385: *den voorschreeven tijdt overstreeken zijnde.*
- Overtreffen**, gelijkvloeiend vervoegd. Dan. 6, 8: »Daniel *overtrefte* alle de selve in wijsheyt.» Zoo mede in de Levens van Plutarchus, fol. 6: *teghen de welcke (plaetse) de Atheniensen — de eerste tref-*
ten. Fol. 33: een goede ende vaste verwe, die de gront ghetrefte ende doorgedronghen heeft. Fol. 63: totdat hy de gene die najaechden, aengetrefte hadde. Fol. 102: hy overtrefte oock daerin — al de ghene die van zijn ouderdom waren.
- Overwatering**, overstroming. Gen. 9, 16: »particuliere watervloeden ende *overwateringen* van landt.' Het werkw. *overwateren* zie men, in dezen zin, in het Wbk. des Inst. op Hooft; en het naamw. *overwater* heeft Coornhert, Wercken, I. fol. 528 verso: *wat brant des vlammingen berchs Aetna, of wat overwater heeft oyt soo grooten verderven gewrocht?*

Pappel, plantnaam. Job 30, 9: »*pappel*, ofte wilde kruyden.» Dus mede De Brune, Bancketwerck, II. 34: *hy wilt gansch vry zijn, en aen gheen band geleght werden; ten waer een band van maluw of van pappels.* Kiliaan: »papel, pappel, maluwe, *malva.* Volgens Bilderdijk (Geslachtl. in voce) is *pappel* de neêrduitsche naam van de *malve* »waar men de verzachtende *pap* van maakte.» Ook Ade-

lung gist onder anderen, dat de plant naar hare weeke, wollige bladen genoemd is. Zoowel bij ons echter als in 't Hoogduitsch is *pappel* ook voor den populier gangbaar. Bilderdijk ziet daarin een verbastering van *popel*. Anderen, met name Kalthschmidt in zijn Sprachvergl. Wörterb., houden beiderlei *pappel* voor één en hetzelfde woord.

Party, ligchaamsdeel, zoo als ook 't fransche *partie* in dien zin gebezigd wordt. Hebr. 4, 36: »den hals openen, om te mogen sien de *partyen* ofte inwendighe leden, die in de borst zijn: gelijk de Priesters de dieren, die geoffert wierden, van den hals af eerst de borst plachten te openen, om te sien of alle *partyen* daer in reyn ende gaef waren.»

Passen. Jes. 33, 67: »Waer zijn nu alle die groote meesters ende Officieren des Conincks Sanheribs? Sy zijn nu alle vernielt ende verdelgt, wy en *passen* nu niet langer op haer, sy en kunnen ons niet hinderen noch schaden.» *Op iets passen*, thans *op iets acht geven* of *voor iets zorg dragen*, beteekent hier *iets achten*, d. i. om iets geyen, zich om iets bekommeren, zich om iets bekreunen. Deze beteekenis, zoowel bij Weiland als in het Woordenb. des Inst. voorbijgezien, komt in de zeventiende eeuw meer voor. Bij voorb. Levens van Plut. fol. 132: *dat Archimedes (den soldaet) badt dat hy een weynich wilde wachten, op dat het ghene hy socht, niet onvolmaecht soude blijven ende sonder bewijs: de soldaet paste niet op zijn aenmerkinghe, ende sloech hem doot.* Hooft, Ged. fol. 105:

O onvermurwbaer hart, en harder dan 't gesteente,

Dat nocht op aanbeeldt, nocht op zware mokers past!

Starter, Friesche Lusthof, 100:

Dees menschen waren groot, ja sulcke stercke gasten,

Dat sy noch op de Go'on, noch op den donder pasten.

Vondel, Joseph in Egypten, 10:

Ick pas op eer noch schandt, noch op mijn eigen leven.

Dez. De Gebroeders, 42:

*Gelijck een cederboom, die, vast
Aen Liban, op geen winters past.*

Peerdstede, standplaats van een paard. 1 Con. 4, 47:
»peerd-steden, in welker yedere een peert stond. —
Peerd-stallen, waarvan elcken stal hadde tien *peerd-
steden*”. ’t Woord is van gelijke vorming als *bed-
stede, woonstede* en derg.

Peysteren, verpoozen, stil houden. Gen. 24, 18: »Om
te rusten, ofte te *peysleren*, gelijk deser beesten ma-
niere is als sy moede zijn.” Cap. 35, 27: »eene
voedinghe, ofte *peyteringhe* lants, dat is, soo veel
lants als men reyst eermen *peystert*.” 2 Sam. 20,
22: »den wech, daer sy mogen hebben *gepeystert*.”
Ald. 25: »de plaetse, daer sy *peysterden*, om Amasa
te groeten.” Weiland zegt, dat *peisteren* »ook van
dieren” gezegd wordt. Ik meen dat het werkwoord
eerst en vooral van het *voeden* of *weiden* van dieren
is gebruikt, zoo als het fr. *paître*, lat. *pascere*. Ook
Tuinman zag dit zeer goed in. Zoo althans komt
het werkw. bij onze oudste schrijvers voor, en dan
zooewel bedrijvend als onzijdig; Lancelot, B. II.
vs. 18800:

— *den vulen slangen,
Die mijn vlesch hebben bevangen,
Hen te peysteren daer mede.*

vs. 23595:

*Hi beette neder vanden perde
Ende ginc liggen op die erde
Ombe resten, alse die moede was,
Ende liet sijn pert peysteren int gras.*

B. III. vs. 5624:

*Hi beette vor enen populier daer,
Ende liet sijn paert poysteren daer naer.*

Rom. van Walewein, vs. 9635:

*Hi liet trosside up die waerde
Gaen peinstren ende sijn Gringolet.*

N. Reeks van Werken der Leidsche Maatsch. II. 86:

*Des avonts doent doncker was
Beeli van den orsse int gras
Ende liet bi hem peinstren daer.*

ald. 210: .

*Hi beete neder ende dede
Siin ors peistren gaen int gras.*

Sinte Franciscus Souter, 135: *Ick coem tot u als een scaep tot sinen herder, here, weghet mi ende peistert mi, dat bid ic u.* Van daar, en dan met toepassing op menschen en ook op levenlooze voorwerpen, *verpoozen, stilhouden, rusten*; zie de voorbb. daarvan bij Huydec. Proeve, II. 24, en mijne Proeve over de Werkw.

Pelleken. Jes. 19, 21: »Het Hebr. woort beteekent eygentlick *vellekens* of *pellekens*." Uit deze aanteekening blijkt, dat haar steller *pel* voor één houdt met *vel*. Etymologisch zal dit ook wel uitgemaakt zijn, zie mijn Magazijn, III. 398. In de toepassing, gelijk bekend is, zijn zij eenigzins verschillend. Behalve voor het omkleedsel van erwten of boonen doet *pel* zich nog voor in *pels*; doch voorheen beteekende dit woord ook *doodkleed* en *doopkleed*. Zie voor het eerste Van Hasselts Arnh. Oudh. I. 69 en volgg., en voor het tweede mijn Magazijn, II. 187. Ter laatstaangeh. pl. leidde Ackersdijck van *pelle* het woord *pillegift* af, als zijnde eene gift, bestaande in het doopkleed zelf, of in 't geen daarbij werd geschonken. 't Verwondert mij echter, dat men ter verklaring van dit veel besproken woord geen acht heeft geslagen op Van Hasselts Geldersch Maandwerk, II. 320, waar uit oude stukken blijkt, dat *doopen* genoemd werd: *pillen* en *pylen*, d. i. peilen. De doopeling werd tot op den bodem der vonte nedergelaten, en door zijn peter en meter daaruit geligt; en *pillegift* was hetgeen door hen bij die gelegenheid werd geschonken of beloofd.

Tuinman, die eerst in zijn Fakkelt, bl. 277, *pillegift* voor eene verkorting houdt van *pupilgift* —

welke verklaring Bilderdijs Geslachtl. met „zeker-
lijk” bevestigt — kwam in 't Vervolg op de Fakkelt,
bl. 157, eenigzins digter bij de waarheid, door aan
poel of vonte te denken.

Ik voeg hier nog bij, dat *pelle* voor kleeft in den
Walewein voorkomt met den vorm *pelllet*, vs. 3083:

Die vloer hi was algader scone

Met sconen pellele overspreit.

vs. 3092:

Een pelllet lach onder haren voet.

en vs. 3313:

Doe ghinc die coninc daert (swaert) lach

Met enen pellele bewonden.

In het middelhoogd. is *pfelle*, *pfellel*, *pfellol*, *pfel-
til*, *pfeller*, *pfellor*, oudfr. *palle*, lat. *pallium*, een
zijden stof; zie Schmeller, I. 308, Ziemann en
Roquefort.

Pene, straf, lat. *poena*. 2 Sam. 6, 19: „want Godt
uytdruckelick bevolen hadde, dat niemant, als de
Priesteren, de heylige vaten soude aenroeren, op
pene van den doot.” Spreuck. 8 Inh.: „waerschou-
wende voor ongehoorsaemheyt, op *pene* van eeuwich
verderf.” Dus elders, Dryderley Refereynen, 31:

Zulck feyt in autoriteyt wordt ghestraf met peenen.
Bredero, Aend. Liedt-boeck, 30:

*Ghy set hem tegen 't Oost, inden Lusthof van Eden,
Toch met een peen des doodts, indien hy hem vergaet
In 't eten van den boom des wetens goed en quaet.*

Klioo's Kraam, 334:

*Ach, Heere, toom u toorn, dat die niet wijder land;
Dees buy is peens genoegh van u gerechtige hand.*

Vondel, Hierus. Verwoest, 46:

Ontzichelijcke Vorst —

Verzacht de penen doch die d'overwonnen dreygen.

Zoo de druk van 1620; die van 1665 heeft *de
straffen*. — Ald. 54:

— indien noch 't recht in zwangh

By d' Hemellieden is, dat elck zijn straf ontfangh,

*En penen geld, en boet zijn grouwelijcke stucken,
Hy zal u niet ontgaen. —*

Warande der Dieren, 2:

*Den onverwonnen Leeuw, der dieren opperkoningh,
Zich veynsde doodlijck kranck in zijn ghewelfde
wooningh;*

*En daeghden al 't gediert ten Hove op groote peen
Wie daetlijk niet verscheen tot voorstand van 't ge-
meen.*

Allerkluchtigst is de misvatting van Weiland, die dit verklaart door »zekere welbekende eetbare wortel.» — Zie voorts het artikel *peen* in het Woordbk. des Inst. op Hoofd.

Personē. Opmerking verdient het verschillend geslacht, waarin dit naamwoord in de Randteekeningen op één en hetzelfde Cap. wordt gebezigd; t. w. vrouwelijk als kunstwoord der spraakkunst, Ezech. 13, 11: »de valsche Propheten, die Ezechiël in *de tweede persone* toegesproken hadde, van de welke hy nu spreekt in *de derde persoone.*» Doch mannelijk als een individu, ald. 49: »armkussens, ende hoofthuyven, de welke sy *den persone*, diese bedrogen, toestelden voor seker gewin.» In den tekst is het woord in laatstgemelden zin bestendig mannelijk, zoo als Hoogstratens Lijst alleen dat geslacht kent. Bilderdijk, volgens wiens Geslachtlijst *persoon*, als zijnde 't latijnsche *persona*, vrouwelijk behoorde te zijn, gebruikt het woord zelf in dit geslacht, zoowel voor individu als in de spraakkunst.

Plechten, onvolm. verl. tijd van *plegen*. Hoogl. 6, 57: »oock somtijts de godtsalige *plechten* met reyen haer te verblijden.» Dan. 7, 15: »Babyloniërs die alle andre Natien in couragie ende dapperheyt *plechten* te overtreffen.» Coornhert, Odyssea, II. 72:

*Dees lach, nu Ulysses wech was (soo de verworpen
plechten)*

Op een mishoop van muylen en ossen vol vuylicheyt.
Deze vervoeging, bij Weiland onvermeld, wordt in

de spreektaal nog dikwerf gehoord. Regelmatiger intusschen is *plagen*, bij Westerbaen, Ged. I. 176:

*Oock heb ik noyl my selfs als uwe vrouw gedraegen,
Maer heb u opgepast gelijck gevangens plaegen.*

Het deelwoord *geploegen*, mede geheel verouderd, leest men nog bij De Bie, Faems Weergalm, 187: *want daer en wordt niet geploegen in eenigen handel.* Ald. 211: *want de meeste hooftsonden door de processen worden geploegen.* Antw. Spelen van Sinne, 387:

Ghy en hebt noch gheen en crijch gheploegen.

bl. 397:

*Sy (de Rhetorijcke) is by den meesten der werelt
geploegen.*

en bl. 442:

Wat consten werden best van my gheploegen?

Numan, Strijt des Gemoets, 54:

Maer dwerck wordt van beyde t'samen geploegen.

Bred. Ned. Poem. 42:

Dees dingen hebben wy — gestadelijck geploegen.

Vroeger zeide men *geploen*, Leven van St. Amand, I. 124:

*Onverdient ende huten scouden
Wildijt hem nemen ende doen,
Dies hi te voren hadde geploen.*

bl. 169:

*Vrouwe, ic hebbe een stic geploen
Weghen, die ic vinde quaet.*

Doch dit deelwoord was van *plien*, zoo als de infinitief luidde; zie Huydec. op Stoke, III. 297 en verv. en N. Werken der L. Maatsch. IV. 118 en verv.

Pleyte, plat vaartuig. 2 Sam. 19, 33: »(de ponte) ofte schouwe, veyrschuyte, *pleyte*." Zie Weiland, en het Woordenb. des Inst. op Hooft.

Pluymstrijcken. Van dit werkw., thans alleen in de onbepaalde wijs gebruikelijk, leest men den onvolm. verl. tijd der aantoonende wijze 1 Thessal. 2, 8:

»der sulcker, die de Heydenen in hare wellusten toegaven ende *pluymstreken*.” Dus vindt men den tegenw. tijd bij Rodenburgh, Borstweringh, 320 :

De Lievert pluym-strijckt vaek zich zelven door de dromen.

(die ook bl. 265 het bijwoord *pluymstrijkich* heeft). Bredero, Bron der Minnen, 83 :

Wat pluymstrijckt ghy mijn harte noch?

en het verl. deelwoord bij Six van Chandelier, Poesy, 157 :

Wie om syn schat of groote staaten,

Wierd pluimgestreeken —

Aangaande den oorsprong van dit woord, dat reeds bij Melis Stoke (II. 201) voorkomt, vermeldde ik verschillende meeningen in het Taalk. Mag. I. 374. Het ald. bl. 294 kortelijk aangeduide gevoelen van Ten Broecke Hoekstra, komt mij, nu ik het uit den Recensent ook der Recensenten 1816, No. 7, heb leeren kennen, zeer aannemelijk voor. De genoemde Geleerde bewijst daar, dat *pluimen* zijn *randen* of *boorden*, als sieraden op kleederen genaaid, om pluimen der vogelen te verbeelden, en dat deze te strijken als vleijerij werd beschouwd. Dat men reeds van ouds de uitdrukking zoo verstaan heeft, bewijzen de spreekwoorden-platen van Joannes à Doetinchem, van 1577, op welke men een knecht vindt afgebeeld, die zijnen heer het kleed afschuijert, met het onderschrift: *dith is een pluymstriecker*. Het hoogd. *federlesen*, hoewel eenigzins anders van beteekenis, daar het, volgens Reinwalds Henneb. Idiot. I. 32, en Benecke, Mittelh. Wörterb. I. 1009, het afvegen der veertjes van de kleederen der grooten aanduidt, werd, evenzeer als bij ons *pluymstrijken*, voor *vleijen* gebezigd.

Popelen, mompelen, binnen 's monds spreken. Jes. 8, 75: »(binnen 's monts mompelen) of *popelen*.” Kiliaan heeft het woord in denzelfden zin. Dus ook de Antw. Spelen van Sinne, 374:

— *ghy die sijt int bidden mill*

Blijft hier, en popelt soo veel als ghy wilt.

Pracht, in 't mannelijk geslacht geplaatst. Openb. 11, 9: »tegen *den pracht* ende hooghmoet des Antichristendoms." Dus ook in den tekst Jes. 10, vs. 12: *den pracht*; doch Handel. 25, 23: *met groote pracht*. Adelung merkt op, dat *pracht* in het opperduitsch dikwerf, en in den duitschen Bijbel eenige malen, mannelijk gebruikt wordt. Uit den laatste zal het door de onzen zijn overgenomen.

Prijsering, prijsbepaling. Psalm 44, 18: »vergroot niet in hare prijzen, ofte *prijseringen*."

Proefbaer, beproefd, proefhoudend, de proef hebbende doorgestaan. 1 Thessal. 2, 9: »bequaem gekeurt, ofte geacht zijn, dat is, *proefbaer* ofte bequaem gemaect zijn."

Prophetinne en prophetisse, profetes. Exod. 38, 1: »de *Prophetinne* Hanna." Jes. 8, 7: »om datse mede een *Prophetinne* was." Richt. 5, 14: »als eene *Prophetisse*." De tekst heeft altijd *prophetisse*, behalve Jes. 8, vs. 3, waar men *de prophetinne* leest. De laatste woordvorm komt met het hoogduitsch overeen.

Puckel, peukel, pokkel. Hoogl. 1, 44: »(silveren stipkens) of doppen, of *puckelen*, of knoopkens." Kiliaan: »puckel, pockel, *papula*, *pustula*."

Rake, mondverhemelte. Job 6, 63: »(mijn gehemelte) ofte *rake*." Cap. 33, 2: »met mijne *rake*, ofte gehemelte." Cap. 34, 3: »*De rake* wordt de smaect toegeschreven." Spreuk. 8, 15: »mijn gehemelte ofte *rake*." Volgens Weiland is thans alleen het meervoud gebruikelijk en Halma heeft inderdaad alleen dat getal. Het enkelvoud was nochtans vroeger zeer gewoon. Marnix, Psalm 22, vs. 16:

Keel, raeck end' tong, het klijft schier al aen een.
Ps. 137, vs. 6:

Ja dat mijn tong klev' aen mijn raeck end keel.
Jonktijs, Venus, 31:

Indien een koortzig vocht —

Van haer beslagen raek, kooft op zijn tong te glippen.
Wat aangaat het geslacht van dit naamwoord: bij de Randteekenaars is het vrouwelijk, en zoo ook bij Ten Kate, II. 545 en bij Weiland. Dus Hulde aan G. Japiks, II. 134:

*Sijn Mond was all-stonds droog, zijn tong kleefde
aen de raeck.*

Constantinus (Amst. 1637) bl. 2:

— *de tongh — gevessemt aen de raeck*

Wil lossen tot u dienst.

Hoogstratens Geslachtlijst heeft het woord niet, en die van Bilderdijk geeft het onzijdig geslacht op, als bij Cats voorkomende. Werkelijk heeft deze, II. fol. 478:

*De Tonge, die haar werck plag konstig uyt te voeren,
Kleeft aan het koude raack, en kan haar geensins
roeren.*

doch fol. 390 leest men — en juist deze regel wordt zonderling genoeg door Bilderdijk aangehaald:

*De droogte schijnt de tong hem aan de raack te
binden.*

Het onzijdig geslacht is nagevolgd door Hofferus, Poemata, 33:

*De tongh kleeft my aen 't raack, 't hert is my
gansch ontstelt.*

Weiland geeft ook het mannelijk geslacht, naar aanleiding van Camphuysens Psalm 137, vs. 7:

Eer kleeff de tong my spraeckloos aen den raeck.

Men zou dit echter als den datief van het onzijdig kunnen opvatten. Het tegenwoordige hoogduitsch zegt voor het enkel- en meervoud *rachen*, en dan mannelijk, gelijk Graff ook 't oudduitsche *racho* in dat geslacht vermeldt, Sprachschatz, II. 385. Het woord is volgens dezen verwant aan 't oudd. *rachison*, ons *ragchelen*; eene afleiding reeds door Ten

Kate medegedeeld, terwijl Adeling zich nog in menigte van gissingen verdiepte.

Rammelen, bespringen, volgens Weiland alleen van konijnen en hazen, doch hier van Labans vee gezegd, Gen. 30, 61: „als sy rammelden.”

Rampaneren, beschadigen, aan stukken breken. Jes. 49, 38: „u ontnomen ofte gestolen hebben, 't welke gemeenlick met verderven ende rampaneren van huys ofte goet geschiet.” Dus Verwer, Ned. Seerechten, 232: *om wederom 't voorsz. Schip, 't welk by storm geramponneert is, toe te rusten. Anders ontrampeneren; Vondel, Palamedes, 76: d'ontrampeneerde schepen; en dus nog tegenwoordig, als bij De Jonge, Geschied. van het Ned. Zeewezen, VI. St. II. bl. 381: zijn geontramponneerd eskader. Deze beteekenis, hoewel thans alleen nog geldende, is echter niet de oorspronkelijke. Kiliaan kent rampen en rampeneren als oudvlaamsch voor vloeken, verwenschen. Een voorbeeld van rampen in dien zin levert het Belg. Museum, IV. 414: wat camere oft gheselschap, die tonsen beroupe ende feeste talderbeste, zotste, ghenoughstelixste esbatement, zonder vylonie, rampen, vloucken oft zweren, wel spelen zal. Het werkw. rampeneren hebben onze ouden meermalen in dezen zin, b. v. Lan celot, B. II. vs. 39273:*

Dus voer si op hem rampeniren

Alden dach, sonder enech viren,

Dat Waleweine dede groet verdriet.

Zie andere plaatsen aangehaald bij Halbertsma op Maerlant, bl. 215. Het oudfr. *rampone*, bespottling, *ramponer*, bespotten, schelden (zie Roquefort), is blijkbaar hetzelfde woord. Zoowel Ten Kate als Halbertsma brengen dit woord tot *ramp*. *Rampen* is dan zooveel als *ramp* of *leed toewenschen*; voorts *schelden, vloeken*; en *rampeneren*, vroeger mede *schelden* en *vloeken*, thans alleen *beledigen*, op stoffelijke voorwerpen overgebracht, en zoo *beschadigen, bederven, aan stukken breken* en derg.

In het Geldersch Maandwerk van Van Hasselt ontmoet ik een werkwoord *rampeneren*, dat van de tot hiertoe vermelde beteekenissen wijd verschilt. Uit oude rekeningen worden daar (II. 290) plaatsen bijgebracht, waar *rempenyren*, *rampenyren*, beteekent *op reis stil houden om zich wat te ververschen*, of ook het *ververschen* zelf. De onkosten worden er gevonden van eene *rampenierungh* »eer men naar Deventer reed.” Ook dit werkw. vind ik in 't fransch terug. Roquefort (Diction. Etymol.) heeft *ramponer* voor *goed drinken*, en leidt dit af van den naam van zekeren *Ramponeau*, een vermaard wijnkooper van het midden der 18^e eeuw. De geldersche rekeningen echter dagteekenen van drie eeuwen vroeger! Ik erken, dit *rampeneren* niet te huis te kunnen brengen.

Randsoenen, vrijkopen. Exod. 4, 33: »ick hebbe u leven moeten *randsoenen* met het bloet mijns soons.” Zie Weiland op *rantsoeneren*.

Reael. Matth. 18, 29: »Een Denarius was een stuck silver gelts wegende ontrent een drachme ofte viendeel loots silver, weerdich sijnde ontrent *een enckel reael*, ofte ses stuyvers.” Wat hier *een enckel reael* heet, wordt bij Weiland *een kleine reaal* genoemd.

Recht uyt, opregt. Job 1, 3: »ongevynst in't geloove, ende vertrouwen op Godt, ende *recht uyt* in de liefde tegen sijnen naasten.” Ps. 7, 24: »de rechte ofte richtige van herten — — die (alsmen seyt) *recht uyt* zijn.” Spreuck. 1, 10: »de gene, die leersaem, onnoosel, eenvoudich, ende *recht uyt* zijn.” Kiliaan: recht-uyt, op-recht, *sincerus, simplex et rectus*. Hoofst maakte daarvan *rechtuytheit*, opregtheid, zie het Wbk. des Inst.; en Vondel *rechtuitstrijdigheid* voor volkomen strijdigheid. Faeton, 23:

*Men kan geen rechtuitstrijdigheên
Vereenigen, dat blijft een regel
Die vast gaet.*

Rechtevoort, nu, op het oogenblik. 1 Sam. 24, 7:
 »de Heere geeft u *rechtevoort* sulcke bequame gelegen-
 theyt om uwen vyant te dooden.” 1 Chron.
 21, 27: »met dewelcke ick *rechtevoort* dorsche.” Job
 39, 73: »de plaetsen *recht te vooren* aen den kant
 geteekent.” Voor 't laatste zouden wij zeggen *juist*
te voren, zoo even. Kiliaan: Rechte-voord, *evestigio,*
confestim. Coornhert, *Odyssea*, II. 89:

Want ick versta en weet, al ben ick nu verrast,

Het goede en quade me, geen kint meer rechtevoort.

Vondel, Jozef in 't Hof, 33:

Ick heb een blijde Maer gehoort,

Hoe dat ons lantvoogt rechtevoort

Zijn ellef broérs gevonden heeft.

Van Effen, *Holl. Spectator*, I. 149: *een man van*
fatzoen die niet galant is, kan rechtevoort niet door
de monstering. Zie voorts het *Woordenb. des Inst.*
 op Hooft, en vooral Epkema, bl. 383.

Rechtsweer, neef. 1 Cor. 9, 10: »want Joannes
 ende Jacobus, ende oock Judas ende Simon, waren
 Christi *rechtswegers*, ofte moeders susters sonen.” Zie
 dit woord, anders ook *rechte sweer*, bij Kiliaan, en
 Epkema op G. Japiks, 468. Dat het zeer oud is
 blijkt uit Blommaerts *Oudvl. Ged.* III. 25:

Ter vijfter waerf vertogede onze Here

S' Jacob, sinen rechts zwere.

Lancelot, B. II. vs. 4771:

Want sint dat hi .ij. maent out was

Ne sag icken niet, sijt seker das,

Nogtan es hi mijn recht swere.

vs. 15798:

— *si bede*

Groeten elc andren te dier stede,

Want elc was anders rechtswere.

en vs. 24887:

Minen name en willic helen niet:

Bokort benic geheten, here,

Ende ben heren Lanceloets rechtswere.

Het woord *sweer*, d. i. *sweger*, *swager*, voor *schoonvader*, komt in den tekst voor, zie de Handl. — Bij het daar aangeh. belangrijke vertoog van Ypeij voeg ik uit onze ouden enkele opmerkingen. Maerlant schijnt onderscheid te maken tusschen *sweger* en *swager*, Spieg. Hist. II. 91:

*Nu levet men bi rove vaste,
Tusscen den wert enten gaste
Nes altoes gheene sekerhede,
Noch tusscen swegher ende swager mede.*

dit zal zijn: *schoonvader* en *schoonzoon*. — Voor *vrouws moeder* heeft men *sweeringe*, Sinte Franciscus Souter, 124: *Doen sinte peters sweeringe van groter coertsen te bedde lach, ghy raecte haer hant ende was genesen*. — *Swaselinc*, schoonbroeder, komt voor in den Lancelot, B. II. vs. 9375:

*Enen bode, di tote Gindan ginc,
Die was der joncfrouwen swaselinc.*

B. III. vs. 1534:

*Soe dat niemare horde das
Mordeaus, een rike coninc,
Hi ende een sijn swaesselinc.*

vs. 5336:

*Alsem was gevallen die dinc,
Hadde Evalac enen swaselinc,
Seraphe was die name sijn.*

en vs. 8151:

— *Naschien, wies swaselinc
Dat was Mordam die rike coninc.*

Redeninge, redenering. Jes. 3, 8: »Die wel ter tale is, of verstandich in *redeninge*, een welsprekende man.» 't Woord is van het werkw. *redenen*, zie mijne Proeve o. d. Werkw.

Rey maken, reyen, dansende zingen. Hoogl. 6, 57: »eenen hoop der gener die *eenen rey maken*, die t'samen vrolick zijn; de Israeliten, selfs oock somtijts de godtsalige, plechten met *reyen* haer te verblijden.» 1 Cor. 10, 12: »om te dansen, lacchen

ende *reyen*." Zie de Handl. en voeg daarbij, *Ma-
rieken van Nijmegen*, 5:

Ghy hebt er menighe rey gereyt,

Daer den pijper geen vijf groot en wan.

Het friesch zegt *raey* en *raeyen*, zie Epkema i. v., en van daar bij Scheltema, Mengelw. IV. St. III. 124: *nadat er eenigen tijd om haar heen geraaid en gezongen is*; en 163: *het raaijen hand aan hand*. Epkema vergiste zich, met hiertoe te brengen, Cats I. fol. 190: *de rajen der planeten*; dit zijn *de stralen*, fr. *raye*, *rayon*, waarvan ook 't werkw. *raaijen*, stralen, blinken; Vondel, Hierus. Verwoest, 34:

Den volckren —

Die op Pactolus strant het goud in d'oogen raeyt.

De Harduyn maakte er *raeyssel* van, Uitgel. Dichtst. 38:

— die gulde sonn', wiens raeyssel ick doe blincken.

Rieckercken, ruikertje. Hoogl. 1, 50: *»een lieflick tuylken, of rieckercken van myrrhe.»* Kil.

Rijge, rij. Richt. 5, 44: *»twee rijgen tegen over malkanderen.»* Jerem. 25 Inh.: *»den drinckbeker — daeruyt de volcken, by de rijge om, moeten drincken.»* Zie de Handl.

Rijven, wrijven. Ps. 90, 6: *»tot sulcken staet, dat hy vergruyst, ende als gereven wort soo kleyn als stof.»* Kiliaan: *»rijven, wrijven, radere, fricare, terere.»* Van dit *rijven* is *rijff* voor *rasp* en ook voor *hark*; want het werkw. drukt mede het *schrappen* of *schrappen* van den hark uit. Van dit *rijven* (zegt Bild. Geslachtl. op *rijffel*) *»komt gerijven, gerieven, in iemand met iets gerijven; 't is eigenlijk voor iemand eene moeilijkheid wegnemen, en drukt het applaner der Franschen uit, als ware 't gladden.»* Elders had hij geleerd, dat *gerieven* is *ge-ré-en*, berèchten, te recht helpen (Verscheid. I. 148). Op geen van beide plaatsen dacht hij aan het adj. *rijff*, door Kiliaan wijselijk van het vorige gelijkkluidende woord onder-

scheiden. Het beteekende *ruim, rijkelijk, mild*; b.v. Coornhert, *Odyssea*, II. 24:

Denct op uwen geselle, denct oock mijns offers rijff.

Antw. Spelen van Sinne, 527:

Segt quant, is u corts niet ghebeurt veel eeren,

Op verscheyden schietspelen, door de Coopmans rijff?

Jonktijs, *Venus*, 48:

Om dat het vry te rijf aen u geoffert heeft.

ald. 66:

Dan doch t'wijl nu hier van niet veel en valt te klagen,

Dat d' Ampten u Gevolg te rijf zijn opgedragen.

Meulewels, *Tim. Misanthr.* 4:

Terwijl hy te beleeft, te rijf en onbedachtich,

Sijn gelt en goeden — gedeylt heeft sonder keur.

ald. 20: *spaert, niet rijf oft niet te gierich.* Cats, I. fol. 284: *Niet al te rijf, niet al te vreck.* Roemer Visscher, *Sinnepoppen*, 27: *Alst Hoy wel gewonnen wordt, soo wordt het wel ghegheten: soo volght daer uyt een goede vaelt, om dat het te ruygher (d. i. ruwer) ende ryver uyt ghevoert wordt om de stallen te suyveren.* Visser en Amersfoordt, *Archief*, II. 206: *oock liet daer een syn budel mit ghelt legghen, daer ryf ghelt in was.* Bl. 211: *mer nochtans soe drencter ryf volck, mer niet al to voel, d. i. vrij veel volk, want dat inzonderheid beteekent het friesche rju, (zie Epkema, 383 en Wassenb. Bijdr II. 27) 't welk nog nader in vorm overeenkomt met rij, bij Starter, 136:*

Hoovaerdigh, noch gemeen, niet gierich, noch te ry.

Vroeger luidde het woord *rive*, b. v. *Belg. Museum*, VII. 319:

— *vormaels, doe di heren melde, (d. i. mild)*

Rive waren van haren gelde

Te gheven den menestreren.

Walewein, vs. 9520:

Waleweine dede hi souken rive,

Ende die joncfrouwe achement.

d. i. *fluks* of, zoo als 't friesche woord bij Epkema, *straks, weldra*. In 't leven van Sinte Amand is *rive* een substantief, II. 70:

So raeddi hem te gane met rive

Den nieuwen wech, die sere es smal.

Met rive gaen komt overeen met: *rive souken*; doch zie voorts het belangrijke artikel in het Gloss. op der Leken Spieghel, aan welks slot prof. De Vries zegt: »van het oude *rijf* hebben wij nog *gerijf, ont-rijven*." Iemand *gerijven* of *gerieven* is dan hem *ruim het noodige meêdeelen, mildheid betoonen*; die dat ondergaat, wordt *geriefd*, of krijgt zijn *gerief*; iemand *ontrijven* is hem *het noodige onthouden* of hem *daarvan berooven*. Verg. het Brem. Nieders. Wörterb. III. 508.

Voor ons *geriefelijk* hebben de Antw. Spelen van Sinne, 81, *grieffelijk*:

— *God is hem* (mijn wijngaert) *grieffelijk*.

Heerlijckheit heeten mijn tacken, lieffelijk

Sijn mijn druyven, vol van soeter luchten.

doch, bl. 63, is hetzelfde woord *grievende, stekende*:

Segt wat u deert, ick sal u behulpsaem wesen,

Ick wil ghenesen u grieffelijke hitte.

Van daar ook *misgrieffelijk*, ald. 153:

— *veel woorden*

Sonder discretie ghebruycken sottelijck

Dwelck niet alleen by den Poëten spottelijck

En is, maer oock den verstandighen misgrieffelijk.

Dus reeds *grief* voor *gerief*, Karel de Groote, 69.

Ringelen, schudden of trekken door middel van een' ring, waaraan men iemand vast heeft. Psalm 88, 28: »de schuddinge, ofte *ringelinge*, daer mede ghy my geschudt ende *geringelt* hebt." Zie mijne Proeve o. d. Werkw. bl. 61.

Rocken, berokkenen. 1 Con. 21, 15: »het quaet, dat tegens hem *gerockt* wiert." Job 6, 56: »eenich quaet *rocken*, ofte practiseren." Spreuck. 16, 75: »practiseert ende lechter op toe, dat hy sijnen naesten yet

quaets *rocke*." Zie mijne Werkw. bl. 181, en Kluit op Hoogstr. i. v. *rokken*.

Roemredich, grootsprekend, met zelfverheffing sprekende. Ps. 5, 8: »verwaende, pochachtige, *roemredige*." De duitsche Bijbel heeft vs. 6, waarop deze randteekening slaat: *die Ruhmredigen*. 't Woord komt daarin meer voor, zie Adelung, en Von Stade, *Deutsche Wörter*, S. 518. — Van daar Spreuck. 20, Inh.: »roem-redicheyt," hoogd. *ruhmredigkeit*.

Roetich, ongelig, reuzelig. Levit. 8, 21: »het smeerich ende *roetich* vet, dat aen de eynden, ende vellen ende musculen groeyt, ende hangt." *Roet* beteekende oudtijds *vet*, *ongel*; dus de Bijbel van 1477 Exod. 29: *soe sulstu* dat ruete vanden ram nemen, waar onze overzetting vs. 22 heeft: *daerna sult ghy van den ram nemen* het vette. En Deuteron. 32: *melc vanden scapen: mitten ruete der lammeren*; bij ons vs. 14: *het vette der lammeren*. Zie voorts Weiland en Bild. Gesl. op *roet*. — Von Schmid vraagt (*Schwäb. Wörterb.* 443) of »das rützig Roslin", dat te Ulm aan onze lieve Vrouw ter bouwing eener kerk gegeven werd, niet is »een *mager* paard". Mij dunkt »een *vet* paard" is wel zoo voegzaam.

Roffiaen, hoerewaard. Spreuck. 5, 26: »niet alleen de overspeeldersse, ende haren man, maer oock alle *roffianen*, koppelaers, koppeleressen, ende overspelich gedrochte, die eenich profijt van de onkuyscheyt trecken." — Wolschaten, de Doodt vermaskert, 327: *Comt ten oordeel ghy, onkuyssche Hoeren en Roffiaenen*. Vondel, Hierus. verwoest, 60:

*Zal nu een Roffiaen van 't lijf de gordels rucken,
En donverwelckte roos van onze Maegdom plucken?*

Cats, I. fol. 451:

*De Koning selfs die wort uw roffiaen,
En gy een boef, de slimste van den lande.*

Ik zou niet durven bepalen, hoeveel afleidingen er van dit woord gegeven zijn. Men kan er opgeteld vinden in den Dict. de Trévoux, en bij Hoefufft,

Fransche Woord. art. *rusten*. Bilderdijk gaf er twee: de eene, van *roef*, stroodak, vroeger ook door anderen gegeven, Geslachtl. op *oordeel*; de andere, ik geloof gansch oorspronkelijk, van *roffe*, knol, omdat »men oudtijds denzulken ter straffe een raap in den endeldarm drong», Geslachtl. i. v. — Het woord zal zijn van *roffelen*, d. i. koppelen, allerlei geheime verstandhouding aanknoopen of bevorderen, in het nedersaksisch *ruffeln*, waarvan *ruffeler* voor den man, en *ruffelerske*, *ruffersche*, voor de vrouw, die zulks pleegt, bij Schmeller *ruffian*, *ruffianer*, zie aldaar, III. 62, en vooral het Brem. Nieders. Wörterb. III. 540. Aan het daar bijeengebragte kan nog de opmerking worden gevoegd, dat het engelsche *ruffian* geldt voor *ellendige kerel*, *gaauwdief*, *moordenaar*. Bij ons is mij het werkwoord *roffelen* éénmaal voorgekomen, en wel in den eigenlijken zin van *koppelen*, Bruynbeek, Klucht van de Vyaensche Reys (1649) bl. 13:

*Trout niemant tegen jou sin, al heeft hy gelt of
goet.*

Gheroffelde *heylijcken en deugen zyn leven niet.*

Ontroffelen voor *ontstelen*, *heimelijk afzetten*, in de Lyste van Rariteyten van Anna Folie, II. 134: *Tot teeken van zijn Overwinninge, had hy een cinctuur haar ontroffelt, daar hy by haar gebuuren meê ging pronken.* Voor het boven vermelde *ruffelerske*, *ruffersche*, heeft Hooft *rofster*, Ged. fol. 244:

*Rijkdoom met weeld' en maklijkheid verlaaden
Een' rofster is, die 's menschen hart tot min
Des leevens lokt.*

Waarop Bilderdijk in zijne uitgave (III. 216) zeer verstandig aanteekeut: »Koppelaarster: 't vrouwlijke van 't geen men met een Latijnschen uitgang, om het wat op te schikken, *roffiaan* heeft genoemd. De afleiding willen wy hier niet uitpluizen.» Die »uitpluizing» vlei ik mij, thans gegeven te hebben.

Rondassier, rondas- of schilddrager. Ezech. 26, 21: »soldaten met rondassen, ofte *rondassiers*.” Kil.

Ros, rood, roodachtig. Gen. 25, 62: »Het woort (roode) wort verdobbelt, om te toonen sijne onmatige begeerte tot dit gekoocksel, dat hem seer schoon ende smakelick toescheen: ofte om dat het seer *ros* was.”

Rotte, in 't vrouwelijk geslacht. Psalm 55, 18: »de *rotte* van Korah.” Zie de Geslachtl. van Hoogstr. en Bild.

Ruchelen, geluid maken, van den ezel gezegd. Job 30, 12: »*ruchelende* als wout-eselen, die hongerich zijn.” Jes. 33, 39: »*rucchelt*, roept als een ezel.” Zoo ook in den tekst Job 6, vs. 5: *Ruchelt oock de wout-ezel by het jonge gras?* 't Woord is in 't hoogduitsch ook wel van andere dieren gebruikt, zie Von Stade, 489. 't Komt mede voor bij Ziemann.

Rusten (sich), uitrusten. 2 Sam. 4, 16: »Om *sich* te *rusten*, ofte eenen middachslaep te nemen.” In de Handl. komt dezelfde uitdrukking voor in den zin van *zich toerusten, gereed maken*. Dat ook in de nu aangevoerde beteekenis van *rust nemen* de wederkeerende vorm niet ongewoon was, blijkt reeds uit enkele voorbeelden, door mij aangevoerd op bl. 241 mijner Werkw., en nog nader uit de volgende. Lancelot, B. II. vs. 16504:

*Hie ende die naen rusten hen int gras,
Totien dat none leden was.*

Maerl. Sp. Hist. III. 239:

*Ende alse hem die papen baden,
Dat hi hem ter ziden kere;
Omme hem te rustene te mere,
Neen, sprac hi, enz.*

Const-thoonend Jüweel, 276:

Nochtans soo moet ick my voor deze door wat rusten.

Camphuysen, Stichtel. Rijmen, 271:

*Wilt g' uw verstandt doen zien? wel aen zoo laet
uw handen*

Zich rusten van een werck quaedt voor de teer' ver-
standen.

Sluiter, Buitenl. 25:

Dan sprak ik tot myn ziel: verlust u,

En tot mijn moede sinnen: rust u.

Sambucius, Emblemata, 211:

Wat mach toch Polyphemum letten dat hy hem rust

Op eenen boom dies men sijn cudde siet dwalen?

Salaris. Den oorsprong van dit woord, bij Weiland gemist, geeft Ezra 4, 34: »Alsoo worden *Salaris* (dat van *Sout* comt) item *solt*, maent *souts* ende meer andere manieren van spreken hedensdaechs gebruyckt." De Romeinen betaalden hun krijgsvolk met zout, lat. *sal*. Verg. Bild. Gesl.

Sale, woon- of verblijfplaats. Jes. 35, 17: »dat (lant) sal in een lieflick velt verandert worden, ende 't sal zijn als een *sale* vol riedt ende vol biesen." Zie de Handl.

Samentroppen, tot troepen vereenigen. Num. 11, 5: »de t'samentroppende, ofte byeenrottende menichte." Dus Brandt, Leeven van De Ruyter, III. 171: *Men zagh ze tegens den avondt van beneden by malkanderen troppen.* D. IV. 433: *toen de zonne Zuidwest was, smecten sy 't gelyk voor de windt, tropten kort op een, en vervolgden hunnen streek.* Ook het subst. *trop*, ald. 136: *een trop van veertien of vijftien scheepen.* Paffenrode, Ged. 38:

— *Ons volk met neergeboge koppen,*

Dringt weder tot hem in, en boord in syne troppen.
ald. 227:

De velden krielen haest van zagt gewolde troppen.

Six van Chandelier, Psalm 55, 8:

Met u plagt ik ook, welgemoed,

In troppen naa Gods huis, te wandlen.

En Ps. 84, vs. 4:

Sy gaan, met kracht, van trop, tot trop,

*Tot elk van hun, op Zions top,
Voor God verschynt en toe mag treden.*

Deze eenigzins vreemde uitdrukking: *van trop tot trop*, mogt doen twijfelen of er wel *troep*, en niet *trap* bedoeld ware. Doch de randteekening op vs. 8 der Overzetting doet zien dat, wat daar gelezen wordt: *sy gaen van kracht tot kracht*, door anderen wordt overgezet: *van bende tot bende*, d. i. "sy gaen met onderscheydene hoopen ofte scharen, d' een hoop voor, d' ander na." Meer psalmberijmers hebben de plaats zoo begrepen, b. v. Marnix:

*Sy treden vast van rot tot rot,
Tot dat sy voir den Heere God
Verschijnen, end in Sion comen.*

en Pieter de Groot:

*Van vaen tot vaen, van bendt tot benden,
Zal hy syn oogh en voeten wenden, enz.*

De meeste echter denken aan *kracht* of *deugd* met de Windberger en andere uit de 12^e en 13^e eeuw, door Graff uitgegeven. Opmerkelijk is de lezing, aldaar S. 396 uit den St. Galler Codex meêgedeeld: *sie farent fone ellenen zē ellenen*, waar men al ligt gevaar zou loopen aan *ellende* te denken. 't Woord is gebogen van *ellen*, kracht, sterkte; zie Graff, II. 262, en Benecke, I. 429. Bilderdijk gedacht dit woord in zijne Geslachtl. op *el*, doch leidde er kwalijk *held* van af; dat hij op 't woord zelf wederom door den volksnaam *Kelt* verklaart, d. i. *wit* (volg. de Gesch. des Vad. I. 233). — Dan, ik handelde over *trop*, en voeg er nog alleen bij, dat die woordvorm bij ons reeds oud is, als in den boetsalm, N. Werken der Leidsche Maatsch. V. St. I. 202:

*Maer mine viande alle leven,
Ende sijn op mi verstormpt bleven;
Ende dic mi fellijc hebben ghehaet,
Hebben haren trop op mi ghemaect.*

Ik zie echter geen grond om, zoo als bl. 227 geschiedt, den laatsten regel te verklaren door: *al*

spottende omringen, uitjouwen. Den trop maken, dat in de Statenverklaring luidt: staan mij tegen, kan eenvoudig beteekenen: zamentroppen, anders zamenrotten.

Sa mtlick, gezamenlijk. Psalm 75, 7: »het Coninckrijk, dat ghy my belooft, ende de *samlicke* stammen my toegestemt hebben.” 't Is het hoogd. *sämmtlich*. *Samt*, *sampt*, komt bij ons elders meer voor. Utenhove, Hond. Ps. Dav. bl. 6 verso:

*De Vorsten raed 'choop bringhen,
Te stryden teghen God den Heer
Sampt synen Christum, end syn leer.*

Vondel, Helden Godes, 7:

Ick sloegh sampt mijn ghezin te Sodoma my neer.
en bl. 8:

*Met wat ghelatenheid ick in mijn Egaes toren
Myn Hagar geef 't gheley sampt haren Ismael.*

Zie ook het Wbk. des Inst. op Hooft.

Sas, sluis. Jes. 24, 45: »(de sluysen) of spuyen, of *sassen*.” Volgens Bild. Geslachtl. i. v. is *sas* »eigenlijk een dubbele sluis, die een middelhoogte houdt tusschen 't boven- en benedenwater.”

Schadigen, beschadigen, schaden. Ephesen 6, 38: »pijlen die met de punten in 't vyer geleyt wierden, om te harder te zijn, ende te meer te *schadigen*.” Ald. 39: »hare fenijnige kracht van *schadigen*.” Openb. 3, 26: »dat (de versoekinghe) u aen uwe ziele niet en sal *schadigen*.”

Schaffer, verzorger, opziener. 2 Chron. 34, 30: »Verstaet, *schaffers*, voogden, voortdryvers, die sorge droegen, dat het werck wel gedaen wierde.” Kiliaan: Schaffenaer, schaffer, *curator*, *procurator*, *dispensator*, *oeconomus*. Dit woord is dus eenigzins onderscheiden van *schafmeester*, Joann. 2, 9: »de Overste van de eetsale, die by ons gemeenlijck *schafmeester*, ofte hofmeester genaemt wort.”

Schampen, schempen, schimpen. Ps. 137, Iuh.: »Een bedroefde klachte der Joden in Babel, over het

schampen en spotten harer vyanden." Dus Sluiter, Lofzang van Maria', 30 :

Al wierd er Joseph, sy, en 't kind, schoon om beschampt,

Dit ampt onteerd hen niet, enz.

Bij Maerlant heet dat *scamp* bieden, Kästner, S. 5, van Goliath :

Den joden boet hi groten scamp

Ende boet mit sinen live camp.

Bij Walewein leest men vs. 1459 :

Hine hout altoos met mi sijn spot,

Ghelijc of ic ware een sot;

Want hem dinct in sinen sin,

Dat ic niet beters waert ne bin

Danne hi dus spiet omme minen scamp.

d. i. om mij te bespotten. Zoo vs. 1833 :

Diet dede hout met mi sijn spot,

Ghelijc of ic ware een sot,

Ende pijnnt altoos om minen scamp.

Numan, Strijt des Gemoets, 80 :

Hoochmoet, gramschap, nijt zijn haer manieren, —

Lichtueerdicheyt, schamp en dwase rasernye.

Anders is *scamp* het leedgevoel door spot veroorzaakt; dus Vanden Levene ons Heren, vs. 2352, van den Zaligmaker :

Hi wijcte, hi was saechte als .i. lamp,

In hem was felheit no scamp.

Bild. N. Verscheid. I. 147 :

Der omme riep die degen stout :

Ghi sijt verradre, here Reinout.

Doe antwerde hem te ant.:

Inne ben niet, roelant.

Gi sijt bi gode, dat willic nu

Alte ant proeven op u.

Doe sprac Rt. 'sonder scamp :

Ongedeelt ware dese camp, enz.

d. i. zonder beschaamd of verlegen te zijn, onbedeesd. Bilderdijk zegt: "zonder uitstel, of ook zonder

missen: in welken zin het meer voorkomt." 't Bewijs van deze bewering ontbreekt echter. Maerl. Sp. Hist. IV. 264:

*So bil hi omme eenen camp:
Wie so verwint sonder scamp,
Dat onder hem bleve die stat.*

d. i. zonder schande, met eere, eerlijk. Der Minnen Loep, B. IV. vs. 424:

*Vrouwelic eer verloer den camp.
God hoede ons voer sulcken scamp!*

d. i. voor zulke *schande* of *oneer*; welke beteekenis mijns inziens ook geldt bij M. Stoke, II. 492:

*Een scepene van Delf sprac: sijts ghewes,
Hier ne vecht gijs ghenen camp.
Dat waer ons te zwaren scamp.*

en D. III. 395:

*Nochtan est int verwile
Up gheleghet te menigher steden,
Te scampe ente lelicheden.*

Te scampe is tot *oneer*, tot *schande*, en niet tot *onheil*, *schade* of *leed*; dus ook Walewein, vs. 1468:

Daer ment trecken wille te scampe.

Te scampe trecken is tot *schande* doen *strekken*, tot *oneer rekenen*. Van Velthem, fol. 330 heeft *scampie*, dat men al ligt door *scamp* zou verklaren, en er ook werkelijk door verklaard heeft (zie het Gloss. op Karel de Groot):

*Doen quam die Keyser ten Cardenale,
Met sinen genoten alle male,
Ende seide: hi soude doen her bede,
Mer hi moeite hebben uter stede
Der meester Heren ene pertie
Te gisele; dat si gene scampie
Op mi en selen doen,*

Noch en maken geen ocsoen (d. i. aanleiding).

dit is het oudfr. *escampie*, fuite, échappée, évasion; zie Roquefort, Gloss. de la Langue Rom.

Schoot, zeeboezem, golf, lat. *sinus*. Joann. 6, 1: »over

eenen *schoot* ofte inham des meers." Ald. 26: "aen d'ander zijde van dien *schoot* des meers." Ook Hooft gebruikt het woord dus, zie het Wbk. des Inst.

Schouw, afkeer, afschrik, hoogd. *scheu*. Claeglied. 3, 94: "sulcke menschen, daermen eenen afkeer ofte *schouw* van heeft." Wij zeggen nog wel *afschuw* in dezen zin.

Schricken, bedrijvend gebruikt. Gen. 9, 6: "om de menschen van alle wreetheyt ende genegentheyt tot dooden, ende moorden te *schricken*." Wij zouden hier zeggen: *af te schricken*. Dat overigens het werkw. *schricken* voorheen dikwerf werd gebruikt voor *doen schricken*, zie men in mijne Werkw. bl. 241.

Schrobbery. Micha 3, 4: "de uysterste wreetheyt, schenderye, *schrobbery* ende tyrannye der Regenten over hare onderdanen ende medebroederen." Dit woord is van *schrobben*, verwant aan *schrappen* en *schrapen*, en beteekent hier wat men *afhalen* en *plukken* noemt, d. i. door knevelarij geld afpersen. Zoo wordt het werkw. door Hooft gebezigd, Ned. Hist. 784: *Evenwel, om de kosten zynes staatvoerens te vergelden, schrobd' hy nooit de gemeente, en stak maar eighe middelen af.* Wie dat bedrijf pleegt, is een *schrobber*, Huygens, Korenbl. I. 545:

Soo noem ick Gierigaerds en Schrobbers, die haer haesten.

Naer 't sondighe gewinn ten laste van haer' naesten. Schrubber, schrubbert, is in 't Brem. Nieders. Wör-terb. een gierigaard. Zie ook Ten Kate, II. 354.

Schromen (sich). Jes. Cort Bericht: "vrymoedich ende onvertsaecht om uyt te richten de lasten ende bevelen des Heeren, sonder *haer* te *schromen* voor Coningen, ofte Tyrannen." Zoo de Antw. Spelen van Sinne, 388:

Tert vry aene, en wilt u niet schromen.

Schromen luidt in 't nedersaksisch *schrömen*. De Har-duyn bezigt het naamwoord *schrummel*, Uitgel. Dichtst. 119:

Den schrummel, anckst en vaer, de stillicheydt en rust.

Wie zal ons eens de etymologie van *schromen* geven? Schuyfelen, fluiten, iemand uitfluiten. Job 27, 47: »des genen die *schuyffelt*, ofte des godtloosen, daer over *geschuyffelt* wort." Zie mijne Werkw. 73. De beteekenis van *fluiten* blijkt allerduidelijkst uit het Const-thoonend Juweel, 552:

't En baet gheen schufelen, als de mery niet seecken wille.

Seck, rietgras, hetzelfde als *flag* hierboven, zie de daar aangehaalde plaats uit Job. Bij Kil. is *seck* zeeuwsch voor *carex*. 't Woord is van 't eng. *sedge*, bij Johnson insgelijks *sag*, *seg*, en bij Nares *segs*, *seggs*. Ook in 't oldenburgsch is *segge* eene soort van lang en dik gras, Brem. Nieders. Wört. IV. 736. Men leest het woord bij Cats, II. fol. 8:

Het kruyt dat uyt de strant, of uyt het water schiet,

En is geen taye seck, maer enckel suyckerriet.

wel te onderscheiden van I. fol. 432, waar het eene soort van wijn aanduidt:

*Of in wijnen die men brant,
Enckel vuyltheyt, enckel schant,
Of in seck en malvesey.*

Seffens en tseffens, tevens. Gen. 26, 63: »meer vrouwen *seffens* te hebben." Ezech. 5, 10: »ghy en sult dat derdendeel niet al *seffens* verbranden." Cap. 12, 55: »ellenden, die hen *seffens* sullen overvallen." Gen. 36, 31: »niet d' een na den anderen — maer *tseffens* op eenen tijt." 2 Chron. 13, 36: »vele menschen *t'seffens*." Psalm 59, 25: »Brengtse niet *t'seffens* ende schielick om." Deze, ook bij andere schrijvers voorkomende, woorden zijn verbasteringen van *teffens*, d. i. *tevens*, *te evens*, met de adverbiale *s* van *te even*, te gelijk, te gelijker tijt. Zoo maakte men van *top* op gelijke wijze *tsop* en *sop*, zie mijn Archief, II. 345. Van zoodanige schrijfwijze, zegt

Bilderdijk, Aant. op Huygens, V. 43, mijns bedunkens te regt, dat zij is ontstaan door verkeerde uitspraak, wanneer men op zijn hoogduitsch de *t* en *z* vermengde. En ook Dr. Brill bespeurt, Holl. Spraakl. 54, in den overgang van de *t* in de scherpe *s* in onze taal een verschijnsel, hetwelk toenadering tot het opperduitsch verraadt. De *ts* of *s* moge in sommige woorden op den franschen oorsprong wijzen, altijd is dit het geval niet, bij voorb. in het bovenstaande *tseffens* en *seffens*; zelfs bij *tsop* zou ik eerder aan de vermenging met het hoogd. *zopf*, dan aan de afleiding van *caput*, door middel van der Franschen *ch*, denken. Zie het Gloss. op der Leken Spieghel, art. *tsop*.

Door een zonderling misverstand leidt Weiland, zoowel in het groote, als in het latere Beknopte Woordenboek, *seffens* van het werkw. *beseffen* af. Ik vermoed, dat de kleine *s*, waarmee Kiliaan *seffens* spelt, daaraan schuld heeft.

Selfstendig, zelfstandig. Spreuck. 8, 43: „het *selfstendich* woort des Vaders.” Zoo vindt men voor ons *bestendig* daarentegen *bestandig*, b. v. Spieghel, 149: *dat men die (ghaven) voor bestandigh houwt*. Bl. 258: *De bestandighe ende veylighe gaaf*.

Selsaem, zeldzaam. Gen. 25, 41: „een ongewoonlicke, *selsame*, smertelicke wyse.” Ald. 43: „dit *selsaem* werck.” Deze vorm is dienstig ter aanwijzing van den overgang van het oude *selsien*, *selsen*, tot het tegenwoordige *zeldzaam*, bij 't welk wij verkeerdelijk aan den gewonen uitgang *zaam* denken. Van de oude vormen geef ik hier een enkel voorbeeld, voorts verwijzende naar het Glossar. van prof. De Vries op der Leken Spieghel, waar de afleiding en geschiedenis des woords grondig behandeld worden. Belg. Mus. VI. 414:

*Soudic in desen hunger dueren,
Wist ic raet, lieve Reinaert,
Dat waer een al te selsen aert.*

Maerl. Sp. Hist. I. 23:

*Ende daers menege scone riviere,
Ende menege wilde beeste, dats waer —
Selsiene voglen ende ooc diere.*

D. III. 91, de overtreffende trap:

*Sien si iet selsienst, si tastent an
Ende prisent utermaten dan.*

zoo als men dien ook vindt van de woorden *sien* en *onsien*, met welke genoemde Hoogleeraar *selsien* (of beter *zeltsien*) verwant acht; Lancelot, B. II. vs. 34442:

*— soe dat hi ter stonde
Ons int sienste van den stride vonde.*

ald. vs. 10040:

*— — Maect mi vroet des,
Welke pertie int donsienste es.
Hi seide dattie hertoge noch toe
Int onsienste was emmer toe,*

en vs. 13962:

*Daer na vragedi hare
Welc hare in donsienste bleven ware.*

Clignett, Bijdr. 397:

*Hier op stont sijn sin soe stive,
Dat hi coos voort alresienst
Gestade te bliven in horen dienst.*

ald.:

*Tis den ghemenen lieden tsienste,
Dat heren selve hoer lant besien.*

Antw. Spelen van Sinne, 84:

*Ick wil dese spijsse nutten, nemen inde hant
Desen dranc, want het is my tsienste.*

bl. 466:

— daer af te rustene dunct my tsinste.

en bl. 577:

Der hellen vetere waer u bat tsienste.

Rott. Spelen van Sinne, 165:

Ja Lief, u te dienen is my 't ghesienste.

Later zeide men hiervoor op het *gezienst* en op het

onghesienst; zie prof. De Vries op Warenar, bl. 214 (4).

Sitten, zitplaats, zetel. Hand. 22, 3: "dat de Leer-aers hooger in verhevene stoelen ofte *sittens* saten."

Kiliaan: Een sitten, sitstede, *sedes*, *sedile*, *sessio*. Het hoogd. zegt *sitz*, nedersaks. *sitt* en *sittels*. Ongevoon is mede sitplaats voor zetel eens konings, Num. 20, 1: "de stadt, daer desen Coninck sijn *sit-plaetse* hadde."

Slach, geluid der trompet. Job 39, 61: "datse (de paerden) niet en mercken, selfs op den *slach* der

(4) Huydecoper zegt, Stoke, I. 106, dat de ouden "van hun *siene* een werkw. *sienen*, *stende*, schijnen gemaakt te hebben", waarvan hem slechts één voorbeeld, en wel bij zijn schrijver, ontmoet was, III. 113:

So dat haer spel daer mede stende.

d. i. een betere gedaante kreeg, er beter uitzag Ik kan dit vermoeden bevestigen door het werkw. *ontsienen*, dat mede in gelijke uitdrukking voorkomt; N. Werken van de L. Maatsch. V. II 71:

— *diendi Gode niet met vlits*
Vor ons zo ne is heilich heremite
In waene sijn spel hem ontsiende.

Hor. Belg. VI. 76:

Ay mi! dit spel es mi ontsient,
Want ic hebbe mijn sweert verloren.

d. i. leelijk afgeloopen, leelijk bekomen. — Maerl. Sp. Hist. II. 93:

Die edel name diemen heet vrient,
Die wilen en was niet ontsient,
Die es te cope nu gheset.

d. i. onteerd, bezoedeld. Zoo ook N. Reeks van Werken der L. Maatsch. III. 92:

Het soude mtre eren seer ontsiencn.

Van Velthem, fol. 264:

Si hebben hem selven so ontsient
Datsi niemant en geleken.

d. i. mismaaakt, toegetakold. Dus ook N. Reeks van Werk. der L. Maatsch. II. 201:

Doen riep die ontsiende deghen.

d. i. die leelijke held; D. III. 167:

Den gruweliken ontsienden vogel.

Meyer, Lev. v. Jezus, 2: *so mostic onderwilen achter laten, dat nit goet en ware ghelaten ende dat dit werc seer ontsienen soude.* D. i. misstaan, ontsieren.

trompetten." Van slaen, in denzelfden zin ald. 62: »als de basuynne ofte het trompet ten alderklaersten *slaet*." De uitdrukking *de trompet slaen* komt bij Kil. en Van Hasselt voor, doch ook elders, b. v. Numan, Strijt des Gemoets, 15 verso:

Men stelder licen om tournoyen naer krijchs aert.

Die trompetten sloegen, tvolc werdt vergaert.

Gewoonlijk zegt men echter *de trompet steken*, hoewel *de basuin slaan* een bekend gezegde is, zoowel als *een geluid slaan* en *taal witslaan*. — Slaen ontmoet men ook voor *slagen*, Spreuck. 19, 8: »sijn voorstel, handel, ende affairen doen mislucken, qualick *slaen*, ende te gronde brengen." En slaginge daarentegen voor *het slaan*, Levit. 19, 34: »geesselinghe ofte *slaginge* sal geschieden." Zoo bezigde Van Ryswyck *slagen* voor *slaan*, Eppenstein, 103:

Hy kon zyn scharpen klauw in heure blanke huid

Niet slagen, want een drift die in zyn binnenst muit

Belet hem dit. —

Zoo ook de Handl. op *slaen* (eenen raet). Opmerking verdient nog de spreekwijze een verbond slaen, Num. 10, 37: »als de Heere *een verbont sloech* met de kinderen Israëls." — Zoo vindt men *eene belofte slaan*, in den Bijbel van 1477, Gen. 21, van Abraham en Abimelech: *si sloeghen beide* beloften.

Slaephuyve, slaapmuts. Ezech. 13, 53: »(hoofddeck-sels) and. *slaephuyven* of overdeckselen." Kiliaan: slaephuyve, *villa nocturna*. Zie de Handl. op *huyve*.

Slecht, onaanzienlijk. Gen. 19, 14: »so eene schie-licke ende *slechte* aenkomst (t. w. van Jacob bij Laban) in vergelykinge van Eliëzers aenkomste." Zie de Handl. — Slechtelick, blootelijk, slechts, Hebr. 6, 19: »Andere nemen dese woorden — *slechtelick voor*" enz. Voor *juist*, *naauwkeurig*, leest men dit Bijbel 1477, Deuteron. 27: *du sults op die stenen scriven alle die woerden deser wet slechtelijc ende claerlijc*. Opmerking verdient vooral onslecht,

ongelijk, oneffen, Jerem. 2, 11: »woest ende kuyl-
achtig, d. *onslecht*, oneffen, ongebaent.”

- . Slofficheyt, nalatigheid. Jos. 5, 7: »Dit is nage-
bleven, ofte door *slofficheyt* ende onachtsaemheyt.”
Ook Hooft bezigde dit woord, dat thans buiten den
zeer gemeenzamen stijl niet geduld zou worden. Wie
zou thans met Six van Chandelier, Ps. 107, vs. 11,
durven zingen, dat het volk van God:

— *offering van lof,*
Door offeren, bestelde,
En, met gejuich, niet slof,
Syn heerlijk werk vertelde.

of, met Vondel, De Gebroeders, 25:

Zoo wacht uw hooft, en kroon, ghy mooght' er niet
op sloffen.

Het Wbk. des Inst. op Hooft vermeldt het subst.
slof; daar had kunnen opgemerkt worden dat dit
woord nog in de volkstaal leeft: *daar kwam de slof in.*

- Slom, krom, kronkelend. Spreuk. 2, 26: »krom,
ende *slom* omloopende, afdwalende van het rechte
voorschrift des geloofs.” Ezech. 15, 2: »de forme,
die krom, *slom*, knobbelachtich, ende leelick is.”
Zie de Handl. en voeg bij het daar aangevoerde nog
V. d. Venne, Sinnemal, 32:

Elck ien seyt dan foey boerinne,
Fy, die slomme slonse-bel.

Meyer, Oude Ned. Spreuken, 77: *Noyt pot so slom,*
hy en vant syne schyve, waarvoor we nu zeggen:
geen pot zoo scheef, of daar past een deksel op.

- Smallen, smalling, versmallen, versmalling. 1 Con.
6, 19: »Hy hadde de dikte van den muur des
Tempels t'elken een elle *gesmalt.* — — Deze *smal-*
linge ofte inkortinge was” enz.

- Smets, brasserij. Ps. 35, 29: »die hare gebeerden
ende tongen om een stuck broots, ofte *smets* (alsmen
seyt) verkoopen.” Van daar *smets-broeder*,
smulbroeder, ald.: »*smets-broeders*, tellieur-leckers.”
Six van Chandelier, Ps. 35, vs. 8:

*Met huichelaars, vol spottery,
 Hun smetsbroers, die, om slemperry,
 Hun tong verhuuren, gaanse scherssen.*
Smetsen is smullen, brassen, Coornhert, Od. I. 5
 verso:

*Ghy vrijers van mijn moeder, geweldich int vermogen,
 Smest nu, vermaect u, luystert stille na der musijcken.*
 Vondel, Warande der Dieren, 7:

De smetsende weerdin spreeckt 't loose Vosken aen.
 Zie voorts Kil. Zeldzaam is het werkw. in activen
 zin, Bred. Rodd. 20:

— *'t gewormte, die een koude romp smetsen.*

Smuck, opschik, sieraad. Dent. 26, 18: »(tot heerlijk-
 heyt) ofte cieraet, *smuck*." Richt. 9, 22: »tot spijs-
 e, cieraet ende *smuck* van 's menschen lichaem." Ps.
 73, 12: »haer cieraet ende *smuck*." Van daar ges-
 muck, Jes. 61, 48: »Cieraet, *gesmuck*, gesmijde." En opgesmuckt, Openb. 13, 2: »de Conincklicke
opgesmuckte Hoere." Hoogd. *schmuck*, *geschmuck*, *auf-*
geschmuckt. Kiliaan heeft alleen het werkw. *smucken*,
 dat hij als »Sax. Fris. Sicamb." kenteekent voor *or-*
nare, comere; en het heeft, met zijne verwanten, bij ons
 nooit grooten opgang gemaakt, gelijk er in den tekst
 der Bijbelvertaling ook geen gebruik van gemaakt is.
 Wij zeggen tegenwoordig, van den stijl sprekende,
 dat hij *opgesmukt* of *niet opgesmukt* is, en geven
 daarin eene bevestiging van de meermalen gemaakte
 opmerking, dat iets laags of onedels bij ons vaak
 met een aan 't hoogduitsch ontleenden term wordt
 uitgedrukt.

Smydich, zacht, vleijend. Spreuck. 2, 26: »die hare
 redenen *smydich* maect, ofte, glatte, ofte smeec-
 kende woorden geeft." Zie Weil. en mijne Werkw.
 217.

Snoot, gering, slecht. Gen. 9, 35: »de alderveracht-
 ste ende *snootste* slave." Ps. 44, 18: »van seer
 kleyner weerde geacht, ja *snooder* als gemeyne sla-
 ven." Zoo ook in den tekst, zie ééne plaats in de

Handl. en voeg er nog bij Ps. 12 vs. 9: *wanneer de snoodste van 's menschen kinderen verhoogt worden, waar 't grondwoord eigenlijk zegt nietwaardigheid.* — Volgens Weiland zou van *snood* de eerste beteekenis zijn *snel, gewind; voorts wel gevat, verstandig, schrander*, en van daar *doortrapt, listig, boos*. In verwante talen zou het woord den zin hebben van *slecht, gering*, en daardoor zouden de duitische taal-kenners verleid zijn, om de oorspronkelijke beteekenis er van te miskennen. Hoe is 't mogelijk, dat Weiland, die althans Huydecopers werken zoo ijverig raadpleegde, diens vertoog heeft over 't hoofd gezien, aanvangende: »*Snood*, datmen nu doorgaands gebruikt voor *boos, schelmsch*, enz. is eigenlijk *verachtelijk, slecht, gering, ongezien*, en wat dies meer is, of, om het met één woord te zeggen, *snood is arm*, en wat is er verachtelyker dan *arm* te weezen?» (Proeve, III. 201). De daar geleverde bewijsp plaatsen wil ik met eenige vermeerderen. Bild. Versch. III. 165:

*Kersten, joeden, ende heyden
Sullen hem sijn eere bereyden,
Wie snode dat hi si gegoet,
Die men vint in moeden reyne.*

d. i. hoe *gering* dat hij gegoed is, hoe *arm* hij is.
Der Minnen Loep, B. I. vs. 2729 :

*Mar als die vrouwen snoder sijn
Dan die man, in liefden schijn
Dair af coemt den vrouwen smarten.*

d. i. *geringer, armer*. Er volgt zoo :
*Doch ist dicwijlen wael ghesiet,
Dat een groot vorst ende heer
Ene snode juffrouwe minde zere
Ende brochtse in vorstinnen staet.*

ald. vs. 3128 :

— *soe sy beter is van aerde,
So sy snoder is van waerde.*

B. II. vs. 4227 :

*Vcel goeder mannen ringhen rive (d. i. staan sterk)
 Nader minnen van enen wive,
 Si salt hem allen wedersegghen:
 Ten lesten sal si liefste legghen
 Anden snootsten van hen allen,
 Ende sal daer mede inder asschen vallen.*

Coornhert, *Odyssea*, II. 80 :

*Mijn cleedren zijn snoot, des ic om ander bat so gy
 weet.*

d. i. *armoedig*. — Constth. Juweel, 104 :

Seer slap de neringh is, d' betalingh is heel snoot.

d. i. *gering*. Van *snood* is, met een bekenden uitgang, *snoedel*, *snuedel*, in D. Minn. Loep om het rijm *snedel*, B. I. vs. 3132 :

*Doet hi loesheit als een snedel,
 So is hi so veel meer ghescant
 Als hi hogher is becant.*

d. i. niet *snood* of *boos*, maar *laag*, *onaanzienlijk*, zoo als uit het verband duidelijk blijkt. De *snedele* staat tegen de *hoghe* over. En zoo kan B. II. vs. 1890 hetzelfde woord zonder bezwaar door *laag*, *veracht*, verklaard worden :

*Die meester zwoer bij sinen live,
 Na dien dat hoir dat was ghenacm,
 Hi soudet doen, watter off' quaem:
 Si waer so dueghende ende so edel,
 Liet hi dat, hi waer een snedel.*

Voor *gering* van soort of waarde treft men 't woord aan in het Geld. Maandwerk van Van Hasselt, II. 29, waar »tot wyntercladeren» geleverd worden »vii. ellen Graefs wits van den *snoedsten*»; en in Verwers Seerechten, bl. 245, wordt »wat breeckt» op het schip »geëstimeert voor quaet ende *snoo* goet.»

Aan het denkbeeld van *arm*, *gering*, paart zich dat van *eenvoudig*, *onnoozel*, en kennelijk heerscht die beteekenis in *snuedel*, Maerl. Sp. Hist. II. 240 :

*Snuedel! lettelt ghi ghevroet
 Dat dese edel man ende goet*

Alleene moet varen hene

Omme eene oude verleuede quene.

Zoo is N. Werken der L. Maatsch. III. II. 68, een *snodel ries* een simpele dwaas. Ald. bl 71:

Snoedel en verstaen dinc en geen;

Want nie wijsheit in hem en sceen.

en lager:

soude een snodel besitten dat leen,

dat die wijsman cochte.

Zoo worden de *snodele* met de *domme*, de *zotte*, of de *gekke* bijeengevoegd, N. Reeks van Werken der L. Maatsch. II. 171:

Eer sterven hovesce liede ende wise,

Die staen in alder werelt prise,

Dan die snodele entie domme.

Leven van Sinte Christina, vs. 1206:

— *so liep*

si henen, ende toende oppenbare,

als ocht si sot ende snoedel ware.

Belg. Mus. VI. 197:

Hets recht, hi was jonc snodel ende gec.

Indien *snood* nu tegenwoordig geldt voor *boos*, *slecht*, dan hebben wij in dit woord denzelfden overgang van beteekenissen, als in *slecht* zelf. Dit beteekende eerst *effen*, *gelijk*; vervolgens *gering*, *eenvoudig*, *onnoozel*, *opregt*; eindelijk *ondeugend*. Zoo ook *snood*: eerst *arm*, *gering*, *laag*, *onaanzienlijk*; voorts *eenvoudig*, *onnoozel*; en nu *boos*, *doortrapt*. *Snood* is echter ook gebruikt voor *slim*, bij voorb. in Hoofds gedicht achter zijne Brieven, I. 398:

Ick ben, wat meenje, geen noomkooltje,

Oft neskebolletjen, oft jooltje,

Maer Nicker en sijn moêr te snoê.

Zie ook de plaats uit Huygens in de Handl. en die van Hooft in het Wbk. des Inst., benevens Wassenberghs Bijdragen, I. 96. Doch die beteekenis is nooit algemeen geweest, en is buitendien bloot eene wijziging van *snood* of *doortrapt*. *Slim* zelf is eigen-

lijk *krom*, *verkeerd*, en krijgt alleen door toepassing den zin van *schrand*. Verg. Dr. Halbertsma, Overijss. Alm. 1836, op *leep* en *snood*.

Snood en *snoedel* hebben de werkwoorden *versnooden*, *versnoodigen* en *versnoodelen* gemaakt, bij welke ik thans niet stilsta.

Somme, korte inhoud, hoofdinhoud, lat. *summa*. Pred.

12, Inh.: »hy seyt, dat de *somme* aller leere dese is, Godt te vreesen, ende sijne geboden te houden.»

Wij zeggen thans nog in dezen zin *slotsom*, dat ik echter in onze woordenboeken niet vermeld vind.

Sonderen, Spreuck. 20, 20: »dat eens diepsinnigen, ende eensamen mans genegentheyt, ende voornemen, noch eenichsins van een verstandich man kan ondersocht, *gesondert*, en ontdekt worden.» Latere drukken hebben hier *gesondeert*. 't Is dus twijfelachtig, of men hier aan een drukfout te denken hebbe, dan wel aan een werkw. *sonderen*, overeenkomende met het fransche *sonder*, bij ons *sondèren*, d. i. peilen. Er valt bij op te merken, dat sommigen het fr. *sonder* hebben afgeleid van ons *sonderen*, bij Kil. voor *distinguer*, *seligere*, *separare*. Zie Hoeuffts Fransch Woordenb.

Sonderlick, bijzonder. Exod. 23, 19: »niet door den arbeyt eeniger menschen, maar door Godes *sonderlick* segen.» Kil. heeft dit woord niet. 't Komt overeen met het hoogd. *sonderlich*.

Sondwater, water van het *sondoffer*, en alzoo niet te verwarren met *sondvloed*, d. i. sundvloed, over 't welk zie de Handl. en het Arch. voor Ned. Taalk. I. 407. Num. 8, 6: »als de Leviten — met het *sondwater* besprengt — werden.»

Sorgen en **besorgen**, vreezen. Gen. 19, 37: »Lot *sorgt*, dat het geberchte te verre sal zijn.» 1 Sam. 16, 10: »misschien *besorchden* sy, datse eene groote sonde begaen hadden.» Dus Vondel, Jozef in Dothan, 34:

— *Ick zorg, wy zijn verraen.*

Wij zeggen nog *bezorgd* en *onbezorgd*, voor bekommerd en onbekommerd; en het werkwoord *sorgen*, in dezen zin, werd oudtijds gebruikt, b. v. Bilderd. Versch. III. 166:

Om desen crijch sal menich sorgen.

d. i. in kommer of verlegenheid zijn. Der Minnen Loep, B. II. vs. 4097, van iemand, die eene moeilijke keuze te doen heeft:

Si was in zeer bedruchten aenschijn

Ende sorchde welc dat haer waer theste.

De beide volgende zamenstellingen van *zorg* komen niet in onze woordenboeken voor, Bijbel van 1477, Deuteron. 24: *du sultste doen soe wat di leren sullen die papen van levijs gheslachte — voldoetet sorchachtelijc.* De Groot, Bewijs enz. 181:

Waerom zijt gy bevangen met sorgvuld

Waer meé dat gy uw leden dekken sult?

Speelvogel, potsenmaker. Ps. 35, 29: „het Hebreusch woort by sommige voorts genomen wort voor boets-makers, *speelvogels*.” Kil. „speelvoghel, *ludius, jocolator, hïstrio*.”

Speuren, nasporen, opsporen. Ephesen 3, 16: „’t wilt welckes voetstappen men dickmael niet en kan *speuren*, om dat te volgen.” Kil.

Spijker, voorraadschuur. Joël 1, 37: „(schathuysen) daer in de schatten, d. lantvruchten plegen opgedaen ende bewaert te worden, de koornhuysen, *spijkers* enz.” ’t Woord komt bij ons meer voor; Twespraack van de Ned. Letterkunst, 74: *des plaats woningen, uytgezondert — steegh, spijker, woningh, loods.* De Groot, Bewijs enz. 1:

De huysen vol yvoirs, de spijkers overgoten

Hier van Ternaetschen oegst, daer van Bandaensche noten.

Zie voorts Kiliaan. Het hoogd. zegt *speicher*, bij Graff *spihari, spichari*, lat. *spicarium*. — In het Archief van Visser en Amersfoort, I. 39, leest men: *Yga Galama, toech mit dese knechten, — in dat cloester*

to Hemelem, ende beleiden dat hws, dat daer in stonde, hietende die Spiker, daer in voertyden veel bloedes was om stort. Als die Spiker aldus beleit was van Yga Galama mit syn hulpers, toe toech heer Agga, Abt to Hemelem, toe Sneeck — om den Spiker te ontsetten. In de Aanteekk. bl. 63 wordt aangemerkt, dat dit woord hier eene bevestigde of versterkte plaats schijnt te beteekenen; en gegist, dat het een slot was, waarin de voorraad van het klooster bewaard werd. De vereischte opheldering geeft hier de Teuthonista, die behalve »spijker, coernhuys, granarium», ook vermeldt »spijker ter were, fortalicium.»

Spijt, werk (van vlas). Jes. 1, 101: »Hiede, werck, spijt, snuyte: Dit is 't gene dat uyt het vlas gehekelt wort, dwelck seer snellick van 't vyer verteert wort.» Dit woord, met de uitspraak *spit* of *spiet*, is nog in Overijssel en Drenthe gebruikelijk, zie Dr. Halbertsma, Overijss. Alm. 1836, op *hee*; en Mr. J. Pan in mijn Archief, I. 268. Volgens den eerstgenoemden Geleerde is »*hee*, afval van het gehekeld vlas, eerste soort; *spit*, tweede soort, ook *plukke* genaamd.» Verg. *hiede*.

Spoor, vrouwelijk. Jes. 26, 20: »ghy weegt *de spoor* (d. den wech) des rechtveerdigen.» Navolging van 't hoogduitsch, dat, ook in dezen zin van 't woord, *die Spur* zegt. Beter heeft de tekst, Ps. 23, vs. 3: *in 't spoor der gerechtigheyt. De spoor* (gelijk men weet) is *de aansporing, de prikkel*. Westerbaen voegt beide bijeen, in de Opdracht van zijn Ockenburgh, bl. 4:

De spoor, *die gy my gaeft om 't spoor van u gereeden*
Te volgen, scheen weerom te wackeren myn schreeden.

Spotten, naar de hoogduitsche constructie, met den tweeden naamval, Ezech. 31, 30: »d'andere volcken namen sijn rijk in, besaten hetselve, ende *spotteden sijner*.» De tekst heeft overal, en te regt, *spotten met iemand*. Deugdelijker dan het tegenwoordige *spotternij*, is *spotterye*, zoowel als *geckerye*,

Ephesen 5, 4: »*Geckerye*, ofte *spottery*, die dertele menschen ende spotvogels — plegen voort te brengen.” De invoeging der *n* in dezen uitgang is volgens Bilderdijk (Verh. bl. 82) »wanspraak”; en volgens Grimm (Gramm. II. 97) »unorganisch”. De anders keurige Macquet was een voorstander van dit *nij*. Hij bezigt *lachernij* en *boerternij*, zie zijne Uitsp. I. 153, II. 130 en III. 202.

Spreed en sprejde, spreij, dekkleed. Richt. 4, 31: »(eenen deken) ofte een ruych, rouw *spreed*.” Exod. 25, 7: »een deksel ofte *sprejde* over den Tabernakel.” Bilderdijk zegt in zijne Geslachtlijst, dat men voorheen *spreeder* of *spreider* zeide: ik weet voor dien woordvorm geen gezag aan te voeren dan dat van Kiliaan.

Stadich, stedich, gestadig, bestendig. Spreuck. 15, 33: »een *stadich* banket, het welck den mensche aangenaem is.” Jerem. 2, 89: »haer *stadich* loopen ende reysen.” Ps. 109, 10: »eenen aenklager, die hem in sijn aengesichte voor den Richter *stedich* beschuldige.” Jes. 38, 21: »Die niet vaste noch *stedich* op eene plaetse en blijft.” Wij bezigen thans veel de zamentrekkingen *gestlaæg*, *staæg*; zoo ook had men *steêg*, doch dan in den zin van *halsstarrig*, *koppig*, Jes. 46, 36: »stoute, *stege*, hartneckige, obstinate van herten.” Het hoogd. zegt, ook in dezen zin, *stätig*. Een *stedig* of *steeg dier* is eigenlijk een *dier* dat blijft *staan*, als het gaan moest, en 't woord wordt dus kwalijk van *steigeren* afgeleid, zie Bild. Aant. op Hooft III. 309. »*Steeg*, zegt Bruining, (Synon. I. 172) is in Vriesl. iemand, die niet ligt voort te krijgen is, om zich met anderen in te laten.” Ons *stug* drukt hetzelfde uit; en de genoemde Schr. zegt: »In *stug* schijnt de *u* bij het gronddenkbeeld dat van eenige onvriendelijkheid te hebben gevoegd.” — Hetzelfde als *stedich* wordt uitgedrukt door *stede-vast*, Ps. 69, 5: »de Deurwachters des Tempels, die *stede-vast* haar werck moesten gade

slaan." Voor ons bijw. *steeds*, dat tot de genoemde woorden behoort, leest men *stedes*, Genes. 24, 41: »dat Godt — met sijne genade ende weldadicheyt hen *stedes* by was."

Stadtlieden, stedelingen. Jerem. 4, 73: »de *stadblieden* ofte inwoonders der steden."

Stant. Jerem. 45, 8: »eene gemeene elende, over allerley *stants* menschen." Wij zouden zeggen: *menschen* van allerlei stand.

Steckade, staketsel. Num. 32, 18: »percken ofte plaetsen voor 't vee, die met heggen, *steckaden*, ofte mueren, omtuynt ende versekert waren."

Steengrave, steengroeve. Richt. 3, 29: »de *steengraven*, ofte de plaetsen daer de steenen gehouwen ende gegraven worden." 't Hoogd. zegt *steingrube*; doch daarentegen *laufgraben*, waarmee ons *loopgraven* overeenstemt.

Steken, ergens vast in gewikkeld zijn. Jes. 52, 20: »wy *steken* in groot misverstant." Ald. 22: »Joden, *stekende* in groot misverstant." Wij zeggen in dezen zin: *in gevaar*, *in schulden steken*, enz.

Stellen (sich), zich houden, zich aanstellen, eene gestalte of houding aannemen. Jerem. 17, 60: »dat ick *my* niet anders gedragen, noch niet haestiger *gestelt* en *hebbe*, als eenen Propheet toestaet die u navolgt. — — ick en *hebbe my* niet weygerlick *gestelt* u te volgen."

Stieringe, besturing. Num. 16, 11: »Door Godts ingeven ende *stieringe* — gesterkt, ende wel beraden zijnde."

Stobbe, stronk, struik. Jerem. 23, 9: »een nieuw uytspruytsel uyt eenen stam, stomp, ofte *stobbe*, die vergaen ende verdorven scheen te zijn." Volgens Weil. is dit woord, dat ook in verwante talen voorkomt, nog in Vriesland gangbaar.

Stouwen, voortstouwen, aandrijven. Spreuck. 6, 12: »de Byen haren Coninck hebben, die de sijne tot neersticheyt *stouwt*." Inzonderheid is het werkw. in

dezen zin van beesten gezegd; zie Van Hasselt op Kil., Weiland en vooral Hoeufft, Bred. Taaleigen, bl. 581. Hooft spreekt van: *woordtjens stouwen* (Ged. fol. 173), dat het Woordenb. des Inst. gissenderwijze houdt voor »*geluid geven* als een duif,” in welken zin Kil. 't werkwoord inderdaad heeft. Epkema verklaart de uitdrukking beter door »woordjes *bijeenvoegen, vereenigen*” (Woordenb. op Japicx, 464). Liever nog zou ik zeggen: woorden *opeen-stapelen*.

Strafbaer, straffende, straf aanbrengende. Ps. 39, 20: »omdat ghy my met uwe *strafbare* hant aldus bekrijcht.” Al ware het alleen om de dubbelzinnigheid, zal dit woord wel geene aanbeveling verdienen; hoewel de beteekenis er van, volgens Te Winkel in mijn Archief, III.165, wel gewettigd zou kunnen worden.

Strang, streng. Pred. 12, 32: »eer het merch ofte pit in den rugge-*strang* los worde.” »Kil. *stranghe, stringhe, vinculum*.” Zie de Handl. op *string*.

Streupen, stroopen. 2 Sam. 3, 45: »een hoop *streupende* krijchslieden.” Ald. 4, 4: »*streupende* ende roovende krijchsvolk.” Richt. 5, 12: »de *streupers* ende *vyanden*.” Nedersaksische tongval, waarmee onze spelling in strijd is.

Strevelen, streven. 1 Cor. 15, 78: »als de Wet ons yet gebiedt, soo *strevelt* ons verdorven vleesch daer tegen des te meer.” Ook Cats bezigde dit woord, zie mijne Werkw. bl. 82.

Strobbeling, struikeling. Ps. 73, 7: »alsoo loopt het leven veler godtloosen effen door, sonder groote *strobbelinge*, tegenstoot ofte hindernisse.” Kil.: »*strobelen, strubbelen, struykelen, cespitare*.” Duidelijk valt die beteekenis in 't oog bij De Brune, Bancketwerck, I. 456: *Die struyckelt voordert zontijds meer weghs, als die effen henen gaet. Zoo heeft de strobbelingh van den heilighen Pieter sijne groote boetveerdicheyd ghewroght.*

Stuckweechs, eind weegs. Gen. 26, 30: »een leech lant, een *stuckweechs* van daer gelegen.” Dus Bredero, Griane, 39:

*Soo vongh ick tuysent, een stickweeghs van uys huys
Een knoppeldoeck, met een snaphaen enz.*

Van gelijke vorming is *stictijts*, Blommaert, Oudvl. Ged. II. 35: *Als si een stic tijts hadden ghegaen, quamen si te eenen berghe.* Ald. 36: *Doe si aldus een stic tijts ghegaen hadden.* Kausler, Denkmäler, I. 33:

*Aldus waren versoent die veeden,
Die een stictijts hadden ghestaen.*

Stuer, stuursch. Deuteron. 15, 21: »*stuer*, onvriendelic.” Spreuck. 28, 51: »een nijdich, *stuer*, ende gierich mensche.” Hoogl. 1, 58: »niet *stuer*, noch trots.” Zie de Handl. Hetzelfde woord is *stoer*, Berkhey, Nat. Hist. van Holland, III. 733: *De Oogen — hebben een stoeren opslag.* Bl. 750: *De Mannen zijn sterke stoere Menschen, vlug in hunne beweeging, van een norschen opslag.* Bl. 982: *die zullen u integendeel dikwerf stoer en styf voorbygaan.* En 754: *Wyders zyn ze, ondanks de stoerheid, die men hun toeschrijft, zeer spraakzaam.* Zeetriumph, I. 178:

*Zo dat hij 't hart van 't volk, in Gods naam, treft
en roert:*

Den stoertsten zeebonk met de ziel ten hemel voert.
En II. 278:

De stoere kaerel wou meer zeggen, luider spreken.
Dus ook bij Beets, Nav. van Byron, 56:

*Die patriarch der kudde scheen,
Die glinsterzwart gelijk een git was,
En aan wiens stoere, ruige leén,
Ik niet één hairtjen zag, dat wit was.*

Stuur, *stoer*, is dus, even als ons *stuursch*, barsch, norsch, onvriendelijk, en wordt gezegd van het uiterlijk voorkomen eens menschen. Diezelfde beteekenis had het woord ook bij onze ouden, zie

prof. De Vries, Gloss. op der Lek. Spieghel; doch de Hoogl. voegt er te regt bij, dat het, op iets anders toegepast, *fel*, *hevig* beteekent. Zoo Maerl. Sp. Hist. I. 434:

Die Romeinen vochten sture.

M. Stoke, I. 391 :

Die Vriesen van Drechterlant

— *hebben gherovet ende ghebrant*

Die Kenemaren harde sture.

Van Velthem, fol. 12 :

Damiaten heeft ij. paer muren,

Ende fosseiden diep ende sture.

d. i. vreeselijk. Fol. 13 :

Cadrus heeft mer ene muer,

Mer hi es starc genoeg ende stuer.

Stoer weder is in Groningerland *stormig weder*, en *stoer* beteekent elders *zwaar*, *moeijelijk*; zie Laurman, Kl. Bijdr. 65, Hoeufft, Bred. Taaleigen, 589, en mijn Archief, IV. 421.

Suckelen, tragelijk gaan. 2 Con. 21, 21: »de Israeliten te doen verhuysen, dwalen, ende *suckelen* uyt desen lande.» Anders heet dit ook *sokkelen*, zie mijne Pr. o. d. Werkw. 84.

Swaricheyt, bezwaar, ramp, ongeluk. Jes. 53, 16 : »die vermaert was door sijn elende ende *swaricheyt*, zijnde gantsch mat en swack geworden van wegen de pijnigingen hem aengedaen.»

Sy-lam, ooilam. Jes. 53, 32: »(een schaep) eygentlick een oy-lam, of *sy-lam*.» Eene navolging van 't engelsch, van welke mij geen tweede voorbeeld bekend is. Men weet, dat die taal bij sommige diernamen de geslachten dus aanwijst: *a he-cat*, *a she-cat*. Zoo heeft Shakespeare *the she-bear* voor een wijfjes beer.

Tacken, aanbei. 1 Sam. 5, 9: »Dese plage wort in onse tale genoemd de spenen, *tacken*, aanbeyen, of vijgpuysten, daer de menschen groote pijn aen

lijden." Weiland heeft die beteekenis vermeld. Het Brem. Nied. Wört. heeft er voor *takken*, en Richeys Idiot. Hamb. *taggen*.

Taelman, tolk. Gen. 45, 22: »dat ick tot u spreke niet door *eenen taelman* in eene andere tale, maer door mijne eygene tonge." Exod. 4, 19: »hy sal u *taelman* zijn ende 't woort voeren." Dus Bredero, Angeniet, 47, waar Pallas tot den woordvoerder Mercurius zegt:

*Treect tael-man opter tril en soeckt u sotte ooren,
Want weet dat ick u kunst in 't minst niet wel en
ne'm.*

en lager:

O taelkundige tolck gelooft vry, enz.

Dezelfde beteekenis treft men aan bij Plantijn: »taelman, taelspreker, oft tolck, *un trucheman*, interpres, internuntius." Bij Kiliaan intusschen is 't woord *advocaat*; die beteekenis, aldaar door Van Hasselt reeds gestaafd, komt voor Dietsche Warande, I. 424:

— *Procureurs, taellieden, ende advocaten.*

De beste krijghers van den neste.

en Bred. Ned. Poem. 51: *de naemrechtsgeleerde, doch oock insonderheydt, sommige broetsche taal mannen, of goet-dunckende Voorspraken, oock jonge Doctoren* enz. Zie ook den Woordentolk van Boey. Hoofd spreekt in zijne Brieven, fol. 574, van »*taallieden* en gezanten des Hemels," d. i. tolken; 't welk ik hier opmerk, omdat de plaats in het Wbk. des Inst. wel aangevoerd, maar onverklaard gebleven is. - Weiland spelt verkeerdelijk *taalsman*, dat lateren hebben overgenomen.

Teen, meerv. van *tee*, d. i. teen. 1 Chron. 20, 14: »aen yeder voet ses *teen*." Dan. 2, 114: »by de voeten ende *teen*." Het enkelv. *tee* komt in den tekst voor, zie de Handl.; doch het meervoud luidt er altijd *teenen*, zie 2 Sam. 21, vs. 20; Dan. 2, vs. 41 en 42.

Tegenstoot, tegenspoed. Job 8, 29: »dat de huyche-
laer voor eenen tijt alle beletselen, ende *tegenstoot*
overkomt, die sijnen tijdelicken welstant scheenen
te sullen verhinderen." Ps. 73, 7: »alsoo loopt het
leven veler godtloosen effen door, sonder groote
strobbelinge, *tegenstoot* ofte hindernisse." Dus Vlis-
sings Redens Lusthof, 129:

Bestier 't ghemeene best, hoedt ons voor teghenstoot.
Houwaert, de vier Wterste, 181:

Gheluck en voorspoet sonder tegenstoot.

Zoo ook *wederstoot*, bij denz. 41:

En weer ghy bidt, oft niet en bidt in wederstoot,
Het bidden en sal uwen commer niet stelpen iet.

en bl. 67:

— *de Heer minioot*

Hem bevrijdde van allen wederstoot.

Vlaerd. Redenrijckb. 167:

— *sy zijnder geplaecht, verdroncken met wederstoot,*
En sijn volck verlost uyt den groten zwaren noot.

Ook in een vroeger tijdvak; Bijb. 1477, slot van
Leviticus: *van menigen wederstoot ende van menigen*
plagen die sy leden van der wrake gods. Bild. Ver-
scheid. IV. 127:

Hen si dat hem elc man kere
Ter were, ende wi bliven doet,
Of wreken onzen wederstoet.

Ik zie niet, dat men hier juist aan *leed* of *veronge-
lijking* behoefte te denken. Sinte Franc. Leven, vs.
5010:

Dus eist gesciet dat wederstoot
Van winde tscip dwanc so onsochte
Dat het nieuwer havenen mochte.

en elders. Doch 't gold bij hen ook voor *wederstand*,
Maerl. Sp. Hist. I. 185:

Al hadde Cyrus indien tiden
Verwonnen den Con. van Liden,
Hem bleef wederstoot int lant.

Kausler, Denkm. I. 184:

*Waer hi keert, ofte went
In Vlaendren, ghenen wederstoot
Ne vant hi cleene no groot.*

Zie voorts Huydec. op Stoke, II. 294, en het Wbk. des Inst. op Hooft, waar echter de aangeh. plaats uit Van Wijn meer fouten dan regels telt.

Tellieur-lecker. Ps. 35, 29: »(spot-achtige tafel-broers) ofte smets-broeders, *tellieur-leckers*." Zie Weiland.

Toebescheyden, toebeschenken. Gen. 1, Inh.: »Jacob, dien het recht der eerstgeboorte van Gode *toebescheyden*, van Esau verkocht, ende van Isaac in sijnen segen toegeseyt ende bevestigd wort." Num. 31, 30: »eene schattinge, die — den Priesteren — voor haer deel *toebescheyden* was."

Toebrenge, germanismus, voor *doorbrengen*. Deuter. 1, 7: »Van Egypten tot aen Kades Barnea hebben sy omtrent twee jaren *toegebracht*." Jos. 27, 1: »Sy hebben seven jaer *toegebracht* met het innemen des lants." Ps. 119, 67: »den tijt — dien andere lieden met slapen *toebrachten*." Ook Hooft heeft het werkw. in dien zin. Reeds in Der Minnen Loep, B. II. vs. 3099, leest men:

*Vrouwe, sprac hi, met groter eeren
Suldi uwen tijt toe bringhen.*

Toedecken, Jes. 14, 61: »In onse sprake zeggen wy oock, dat yemant met sweerden, of stocken dapper *toe-gedeckt*, d. geslagen ende gewont is." Deze opmerking bevestigt Weilands uitlegging van *toedecken*, door »afkloppen; *dek hem duchtig toe*."

Toedichten, toedenken. Esther, Inh.: »hy heeft, door het bevel des Conincks, Mordechai moeten aendoen die overgrootte eere, die hy hem selven hadde *toegedicht*." 't Woord beteekent anders *toeschrijven*.

Toegeroep, geroep. Levit. 9, 32: »sy hebben een vrechden-geschrey, ofte vrolick *toe-geroep* gemaect."

Toeluysteren. 2 Con. 20, 25: »Desen (boden) heeft Hizkia vlijtichlick *toegeluystert* over het gene, datse hem aendienden, ofte vraechden." *Desen* is hier de

dativus, en de constructie als in 't hoogd. *einem zuhören*. Wij zeggen: *naar iemand luisteren of hooren*. Toemaken, sieren, opschikken. Spreuck. 14, 22: »soodanige verbloemde onschuldige, ende *toege-maecte* verschooninge.” Zoo mede in den tekst Spreuck. 7, vs. 16: *Ick hebbe mijne bed-stede met tapijt-cieraet* toegemaect. Dus bij voorb. in Der Minnen Loep, B. I. vs. 2955:

Ten lesten quam die vrouwe schoen

Mit rijcken abijt toe ghemaect.

Levens van Plut. fol. 62: *dienstmaechden* — *die sy met gulden cleynodien* toemaecten. Zeer te regt merkt Van Hasselt, bij Kiliaans »toemaecten, *ornare*,” op, dat dit werkw. ironisch gebruikt wordt, als wij tot een slordigen knaap zeggen: *gij maakt u mooi toe*. Weiland let op de ironie niet, en zegt daardoor min nauw-keurig dat »toemaken in het gemeene leven *vuilmaken, bemorsen*” is. Wat betreft de plaats in De Dietsche Warande, I. 29, waar de Verloren Zoon zegt:

Dus sal ick sien oft ick in der gratiën

Mijns vaders sal moghen raecken,

Maer eerst wil ick eenen vrient toe-maecten,

Die hem voor my bidden zal.

Hier is toemaken wat anders aanmaken en opmaken heet, d. i. overreden, overhalen; bij Schmeller: »*an-machen einen zu etwas*, ihn dazu bereden; *aufmachen*, ä. Sp. bereden, verführen.” Adelung verklaart *sich anmachen* door »zich met vleijen in iets dringen.” Dus bij ons in den Bijbeltekst, Handel. 13, vs. 50: *Maer de Joden* maecten op *de Godsdienstige ende eerlicke vrouwen*. Van Velthem, fol. 65:

Aldus oec hi se an hem trecte

Int erste, tote dat hi lude ende stille

Van den haren heeft sinen wille.

Doe maecti an Dietsce vort

Datsi waren an syn accord.

d. i. toen haalde hij de Duitschers over. En lager:

Ende aldus bracht hise af

*Al heymelike ende met liste,
Dat 's de Coninc niet en wiste,
Ende maecten an hem daer alsoe.*

Toert, taart. Richt. 7, 26: »eene toerte van gersten broot.» Zie Weiland op taart en toert.

Toesmeecken, Ezech. 13, 44: »de gene, die de valsche Propheten geloofden, ende van hare ydele ende toesmeeckende prophetiën alle goed verwachteden.» De beteekenis van dit woord komt overeen met die van het hoogd. *zuschmiegen*, d. i. buigend en vleijend iemands gunst aftroggelen.

Toestaan, voegen, betamen. Jerem. 17, 60: »dat ick my niet anders gedragen, noch niet haestiger gestelt en hebbe, als eenen Propheet toestaet die u navolgt.» Kil. »toestaen, *perlinere, decere, convenire.*» Dus Brandt, Leven van De Ruiters, III. 255: *dat ze zich in deeze gelegentheit ten dienst van 't vaderlandt, naar behooren kloekmoedig, en gelyk dappre krygsluiden toestaat, zouden quyten.* Wagenaar, Vad. Hist. VII. 365: *De Staaten — beweerden, dat het hun niet toestondt, voor straatklap te verantwoordden*, Huyg. Korenbl. I. 539:

— *weest op d' ondeughd gebeten*

Soo vinnig als ghy mooght; dat staet den Vromen toe.

In Hoofts Ned. Hist. vindt men dezelfde beteekenis, zie het Wbk. des Inst. en voeg daar deze plaats uit de Ged. bij, fol. 249:

O alle ghy van Godt geschaape dingen,

Het staat u toe de gloory Godts te zingen.

Bij denz. schryver — en dit is in het Wbk. niet opgemerkt — beteekent toestaan ook vrijstaan, N. Hist. fol. 86: *De breede Raadt, vergaadert zynde, weigherde plat uit het preeken buiten de vesten te steuren, alzoo zulx den burgheren niet toestond.* En fol. 92: *om dat hy hun in den weeghe, en hem niet toestond, 't bestier der dingen alleen te houden.* Wagenaar, Vad. Hist. X. 55: *regels — welken zij hielden verder te gaan dan het der burgerlyke Overheid toestond.* — Het

werkw. is bij Kil. mede *tegenwoordig zijn, bijwonen*; en in dezen zin kan het naamw. *toestander* worden opgevat, voor 't welk wij nu *omstander* zeggen, Ps. 11, 2: »Saul ende zijne *toestanders*, die David met sulcke propoosten beschimpten." Men kan ook aan *aanhangers* denken; want *toestendig zijn* gold mede voor *aanhangen*; Lev. v. Plut. fol. 86 v°.: *een man die des volcx regeeringe hatede, ende was toestandich de regeeringe van het cleyne getal*. En fol. 160 v°.: *hoewel sy de saecken des Conincx — toestandich waren*. — Van de nog heerschende beteekenis van *toestemmen, vergunnen*, is verouderd het naamw. *toestand*, Bloemkrans, 468:

Hij houd om toestand aan by Ouderen en Vrinden. bij Cats *toestandigheid*, II. fol. 90: *dat geen vrouw-mensch — gewelt in haer lichaem en kan lijden, sonder ten minsten eenige toestandigheyt*. Zie ook *toestander, toestandt* en *toestanding* in het Wbk. des Inst.

Toevallende, voorvallende, toevallige; want *toevallen* beteekent ook *voorvallen*. Pred. 3, 45: »Wie kan dit mercken ofte weten, uyt de gemeene uyerlicke *toevallende* gelegentheden, der gener, die sterven?" — *Toevallen* is ook bij Kil. *accedere, adjungere se*, en van daar het subst. *toeval*, voor *toetreding*; Vondel, David in Ball. 4:

— *het volck quam op dien roep by een*
Noch vroeger dan men docht. dit perst my dus te
spoeden,

En kunnen yver, die zoo groot is, aen te voeden,
Eer zy verstroien. door dien toeval, niet verwacht,
Dient mijne reis gespoet. —

Ypeij en Dermout, Gesch. d. Herv. Kerk, II, 560: *bij menschen, die onder het lezen van den Bijbel hun gezond verstand wilden gebruiken, zoude hij (Bekker) toch toeval vinden, en dank verdienen*. En III. 676: *Deze menschen hadden gerekend op den toeval van velen*. — Voor *toevallen* in dezen zin zeggen wij nu

bijvallen, en voor *toeval*, *bijval*; ik zie niet in, dat de verwisseling der voorzetsels *bij* en *toe*, die we ook bij andere woorden als *bij-* en *toevoegen*, *bij-* en *toedoen* enz. aantreffen, nu *bijval* tot onhollandsch kan maken. De schrijver in De Gids (1840) die het woord sterk veroordeelt, vraagt bl. 207: „Ik lees u mijn stuk voor, gij luistert, denkt na, vergelijkt, oordeelt: en keurt het goed. Dit noemt gij uwen *bijval* schenken? Maar wat valt er dan?” — Het antwoord is eenvoudig: „Ik *val* u (in mijn oordeel) *bij* of *toe*; ik *treed* tot u *toe*; ik schenk u mijn *toeval*, *bijval* of *toetreding*; gij hebt mij door uwe redenering *overgehaald*, *aangetrokken*. Zoo gij dit niet hadt gedaan, zoo uw betoog mij integendeel *tegengevallen* was, zou ik u *afgefallen* zijn.” Hier overal alleen vast te houden aan de letterlijke beteekenis van *vallen*, en te vragen: *wat valt er dan?* is (om het zachtste te zeggen) onnoozel. Bilderdijk zoowel als Van der Palm hebben dan ook niet geaarzeld aan *bijval* hunnen *bijval* te schenken; zie ond. and. des eersten Krekelz. I. 180, en Kallim. 92; en des laatsten Salomo, I. 64 en 78; Bijb. voor de Jeugd, XX. 109, en Redev. I. 27 (der Opdr.), en III. 146. Da Costa zong, Hesper. 139:

En loone u aller braven bijval ruim.

Dit „klinkklare onzin” te noemen, is de beeldspraak der taal miskennen en dus in waarheid „onzinnig.” — Om de eenzelveheid der woorden *toeval* en *bijval* nog nader te staven, voeg ik hier de opmerking bij, dat voor ons *toeval* voorheen ook *bijval* gezegd werd; Hooft, Ned. Hist. fol. 99: *'T is der pyne waardt, in te zien, hoe gering een byval de zaaken doet sprong neemen, wanneer zy — als op een wip staan.* Nieuwland, Uitlegk. Vermaakelykh. I. 595: *Dees brieu is door eenig bijval op de rechte plaats niet ingelascht.*

Toevergadering, bijeenbrenging, vereeniging. 2 Thessal. 2, 1: „deze toekomstige Christi, ende onse *toe-vergaderinge* tot hem.” 't Woord komt in den

tekst zelf te dezer plaatse voor. De hoogd. overzettingen hebben: *Versammlung*, *Beyeinander-versammlung*, *Zusammenfügung*; Van der Palm: *te zamen zijn*.

Tooversche, bijv. naamw. Handel. Inh.: „dat vele hare *tooversche* boecken — verbrandden.” Wij zeggen: *tooverboeken*.

Top Huyve, Jes. 3, 66: „(de hulle-doecken) ofte *top-huyven*.” 't Woord beteekende *een helm* volgens Kil. en Van Hasselt, welke laatste een voorbeeld aanbrengt van: *een staelen top-huyve*. De Randteekenaars evenwel namen het voor een vrouwen-hoofdsiersel, hoofdhulsel of kap; wat zij *hoofthuyve* noemden Ezech. 13, 49: „armkussens ende *hoofthuyven*.” of eenvoudig *huyve*, Ezech. 24, 46: „*huyve*, mutse, bonette, sett op u hoofd.” Welk laatste meermalen in den tekst voorkomt, zie de Handl. Ook elders komt het woord in dezen zin voor, bij voorb. Vondels Lucifer, 56:

— *men ziet er parle huiven,*
Gekrolde vlechten hairs, en pluim en pennen stui-
ven.

Hierus. Verwoest, 65:

— *de maen haer zilvre pruick ontvalt,*
De zon zijn gouden huive. —

In een anderen zin nogtans komt *huifken* voor Pred. 12, 33: „dat dunne *huifken*, velleken, daer de hersenen in liggen.” Hier is het blijkbaar *omkleedsel*, *net*, *vlies*, en komt dus overeen met Kiliaans „*huyve* des inghewands, *omentum*.” Van het naamw. *huif* had men het werkw. *huiven* bij Kiliaan *caput operire*, eigenlijk een *huif* of *kap omhangen* of *opzetten*. Men leest het bij Visscher, Sinnepoppen, 88: *Een Valck — laet hem blindhocken en huyven*.

Antw. Sp. van Sinne, 412:

Ghescheirt, ghehuyft sy wesen
Int net verwaert, sijn sy beswaert.

Tragerick, Spreuck. 18, 21: „den luyaert, ende tra-

gerick." Één der voorbeelden van afleidingen met den uitgang *rik*, die in onze spraakkunsten over 't hoofd gezien, maar toch zeer wezenlijk is. Hij leeft inzonderheid in de volkstaal, waar men spreekt van *botterik*, *dommerik*, *stommerik* en derg. Uit onze vroegere schrijvers waren meer zulke woordvormen aan te voeren, b. v. *blinderik*, Westerb. Ged. I. 25 en 417; *dooverik*, de Brune, Bancketwerck, I. 53, Mar-nix Bienkorf, 34 verso; *gauwrik*, de Brune, a. w. I. 56.

Trotsich, trotsch. Gen. 26, 26: »dertele, wereltsche, *trotsige*, ende wederspannige manieren." 1 Sam. 17, Inh.: »sijn *trotsich* uytdagen." 2 Con. 20, 28: »het *trotsich* vertoonen uwer schatten." Zie Kil.

Trotten, draven. Richt. 5, 60: »stampen, draven, *trotten*, klateren." Zie Kil. — Belg. Mus. IV. 246:

En als u quamen claghen goede patriotten,

Die liet ghy gaen trotten met troost onghemeent.

Antw. Spelen van Sinne, 691:

Den goeden dranck de desen ganck my troten fier.

Tuck, trek, treek, streek. Spreuck. 12, 33: »de schelm-sche practijcken ende loose *tucken*, die de quade gebruycken om de vrome te bedriegen." Van daar *tuckachtich*, listig, bedriegelijk, Jerem. 17, 34: »(arglistich) ofte *tuckachtich*, bedriechlick." Kiliaan heeft *tuck* onder anderen ook in den gemelden zin, doch het moet niet veel in gebruik geweest zijn: ik weet althans niet, het te hebben aangetroffen. Wel vond ik het meermalen in den nog niet geheel verouderden zin van *gestlacht*, *ras*.

Tusschen des, ondertusschen. Gen. 12, 32: »*tus-schen* des droech Godt sorge voor Abram." Wij bezigen nog wel op dezelfde wijze *onderdies*, en Ypeij en Dermout, Gesch. d. Herv. Kerk, I. 67, *onderdes*: een volk, dat bestuurd wordt door een' re-gent, die de welvaart zijner onderdanen beveiligt tegen de stoute aanslagen van buitenlandsche vijanden, maar onder des niet vergeet enz.

T u s s c h e n s n i j d e n, onderbreken, afbreken, afsnijden. Num. 10, 7: „niet altijd eenderley, effen, ende gelijk, maer verscheyden, *tusschengesneden*, bevende, ende ongelijk geluyt.”

T u y s c h e r, dobbelaar. Ephes. 4, 33: „de *tuyschers* ofte teerlingh-speelders.” Van *tuischen*, dobbelen; Six van Chand. Poesy, 329:

*Wat tuischt ghy om der heiligen beenen,
Al is 't juist met geen dobbelsteenen.*

Zie voorts Kil.

T w e e. Verbogen wordt dit telwoord Levit. 10, Inh.: „Verbiet Aäron ende sijnen *tween* anderen sonen.” Num. 4, 31: „Gelijk in een ander geval, *tween* sonen Aarons — wedervaren was.” Spreuck. 30, 1: „den *tween* persoonen toegeschreven.”

T w e e h e e r i c h, aan twee heeren behoorende, in 't hoogd. *zweyherrig*. 1 Chron. 4, 21: „dit dal is gelegen aan de lantpalen van Juda ende Benjamin, so dat het *twee-heerich* was.”

T w e e w e c h, tweesprong. Ezech. 21, 68: „aen het begin des *tweewechs*.” Ald. 71: „een tweesprong, ofte *twee-wech*, die in twee wegen gedeelt wort.” Kil. „*twee-wech*, *bivium*.”

T w i j f e l r a d i c h, *twijfelmoedig*. Ps. 88, 31: „(twijfelmoedich) of, *twijfel-radich*, wanckelmoedich.” Van daar *twijfelradicheyt*, Hos. 11, 18: „hangen in onsekerhey ende *twijfelradicheyt*.”

U y t b o b b e l e n en **u y t b o r t e l e n**, al borrelende uitgieten, uitstorten. Psalm 119, 171: „(overvloedlick uytstorten) of, *uytbobbelen*, uytgieten.” Ps. 19, 5: „gelijk de fonteynen ofte sprinck-aderen steeds overvloedichlick water uytgeven ofte *uytbortelen*.” Ps. 59, 17: „(sy storten) ofte, gieten, *bobbelen*, ofte, *bortelen* uyt allerleye lasterrede van my.” Zie deze werkw. in mijne Proeve, en de Handl. op *uytbordelen*.

- Uytbreken**, uitbersten, losbersten. Gen. 38, 7: »hy is genegen geweest ende *uytgebroken* tot groote ende grove sonden." Job. 5, 40: »de lasterwoorden, achterklappingen, ende leugentalen; waer door de quaetsprekende menschen tegen de vroomen over al *uytbreken*, ende woeden." Rom. 3, 9: »David *breeckt uyt* in deze bekentnisse." Ald. 35: »dat alle dese ondeughden in alle natuerlicke menschen even krachtelic altijd *uytbreken*." Zoo ook in den tekst Exod. 19, vs. 22: *dat de Heere niet tegen hen uyt en breke*. Job 38, vs. 8: *de zee — doese uytbrack*. Gal. 4, vs. 27: *breeckt uyt ende roept*. Er behoort ook toe de eenigzins gewijzigde beteekenis, in de Handl. vermeld.
- Uyteren**, uiten. Ps. 35, 29: »als sy by dit haer volcxken zijn, dan *uyteren* sy de bitterheyt hares herten tegen my." Ps. 52, 8: »(Ûwe tonge) *uytert* niet dan u voorbedacht ende gepractizeert quaet." Van daar *uytering*, uiting, Ps. 42, 10: »de *uyteringe* aller gedachten, ende begeerten door 't gebedt." Voorbeelden van dezen frequentatiefvorm gaf ik in mijne Proeve o. d. Werkw.
- Uytgeef**, uitgaaf. Luc. 16, 1: »den ontfanck ende *uytgeef* der goederen." Kil. »wt.-gheve, *expensae* etc."
- Uytgeubelen**, uitbraken. Claeglied. 3, 96: »Sy hebben vrymoedelick *uytgegeubelt* al wat sy bedencken konden, dat het eenichsins tot onse oneere was streckende." Zie mijne Proeve o. d. Werkw.
- Uytgeven**, aan de hand geven, opleveren. Num. Inh.: »geschiedenissen — welcker oorsaken, middelen ende uytkomsten veelderley onderwijs, ende waarschouwinge — allen menschen *uytgeven*."
- Uyt hebben**, gedaan hebben, afgedaan hebben. Jes. 26, 22: »De godtsalige en slachten de godtlose niet, by dewelcke de Heere heel *uyt heeft*, wanneer hyse met sijne roeden slaet." Wij zouden de spreekwijze alleen in zeer gemeenzamen stijl dulden.

Uythof, buitenhof. Ezech. 36, 16: „vrye ledige ruymten, plaatsen voor, ofte buyten ende omtrent de steden, ofte andere gebouwen, gelegen, hoeven, *uytloven*, erven etc.” Ook Hooft heeft het woord; zie het Wbk. des Instituuts.

Uytkeeren, uitvegen. Exod. 8, 16: „dat de vorschen in de huysen stervende met beesemen ende schuppen *uytgekeert*, ende uytgeworpen wierden.” Zie *keeren* in de Handl. Dit werkw. komt ook nog voor Hor. Belg. VI. 41:

*Goede Lippijn, wast die scotelen met
ende keret ons den vloer scone.*

Bredero, Jerolimo, 22:

— *gay moetme voorts wat keeren :*

En hebby gien borstel? —

Cats, I. fol. 648:

*Een yder keere voor sijn huys,
Soo worden alle straten kuys.*

Wolsschaten, de Doodt vermaskert, 35:

*U tabbaert die — heeft in het spel
Van menich Bal den vloer ghekeert.*

Pots van Kees Krollen, 6: *Wisten set maer dat hy in sen slaep al het vuil van de wech kan keeren.* —

Richt. 5, 56, vindt men wechkeeren: „veechdese, *keerdese wech*, door verbolgentheyt des strooms.” —

In prof. Molls Joh. Brugman vindt men *keerquaet*, I. 295: *dat onreyn keerquaet onses olden, sondighen levens — desen corf onses onreynen keerquaets sulen wy untdragen.* D. i. *drek, vuilnis*, eigenlijk *kwaad*, dat *weggeveegd* moet worden; zie Van Hasselts Arnh. Oudheden, IV. 113.

Uytmuyten, uitmunten. 1 Sam. 15, 29: „de groote sondaers, *uytmuytende* in sonden ende boosheden boven andere.” Meermalen komt dit werkw. vooral bij schrijvers uit de 17^e eeuw voor; in Kiliaans tijd schijnt het, zoowel als *uitmunten*, niet in zwang geweest te zijn. Bleyswijck, Beschrijv. van Delft, I. 8: *want de schoone groote Parochiekercken — muyten uyt*

boven alle andere. De Brune, Bancketw. I. 338: *Ghelijck elck mensch zijn aerdt, soo heeft oock elcke natie yet uyt-muytens, waerdoor sy van andere onderscheyden wert.* Dez. Zinnewerck, 3: *die daer meest in deughden uytmuyten, en die met alle neerstigheyd betrachten.* De Groot, Bewijs, 72:

Dat stuk sou muyten uyt, gelyk als by de duyven.
Hondius, Moufeschans, 17:

*Slechts alleene om uyt te muyten
Van het ander vrou-getal.*

ald. bl. 19:

*(Die) van hoofde tot de voeten
Muyten uyt elck best om best.*

Uytnemen, uitzonderen. Gen. 14, 46: »toonende daer mede dat sy geenerley straffe *uyt* en *nemen*, maer die laten in het rechtveerdich oordeel Godes.” 1 Con. 18, 53: »een speciael, ende bysonder bevel Godts, ende daerom *uyt* te *nemen* van den gemeynen regel.” Handel. 21, 25: »ten ware men dit als een extraordinarisch exempel wilde *uytnemen*.” 1 Timoth. 2, 18: »het welck ten tijden des Nieuwen Testaments in alle plaetsen sonder *uytnemen* geschieden mach.” Van daar *uytneming*, uitzondering, 1 Con. 15, 10: »dese *uytneming*e ten aensien van seer grove sonden.” 2 Con. 21, 34: »de afgoderye, dewelcke met sonderlinge *uytneming*e Sonde genoemt wort” en elders. Zoo mede in den tekst, Coloss. 3, vs. 25: *daer en is geen uytneeming des persoons.* Wij hebben in dezen zin alleen nog het verl. deelw. *uitgenomen*, uitgezonderd. Deze beteekenis komt reeds voor Bijb. 1477, Deuteron. 10: *hi en neemt niemants persone wt noch ghiften.* Jacob van Oestvoren, bij Buddingh, Een paar bladen uit de Gesch. der Kerkherv. bl. 69:

Die quade fauten hebben onder haer leden:

Dese sijn al wt ghenomen.

En die en moghen in onse ghilde niet comen.

Van daar: *uitnemer*, St. Franciscus Souter, 23: *dat*

ghi geen wtnemer en sijt van personen. — *Uitname*, Hoffhams Nagel. Geschr. 208: *Mevrouw Acco is eene uitnaame des regels.* — *Uitneemst* en *uitneemzel* bij Hooft, zie het Wbk. des Inst. — Vroeger was echter méér gewoon de beteekenis van *uitmunten*, in de Handl. aangewezen, en die ik hier nader zal staven ter wederlegging van de bedenking, tegen ons *uitnemend*, voor *uitmuntend* nog overgebleven, ingebracht. Maerl. Sp. Hist. I. 423:

Meneghe wtnemende ere

Gheviel hem, die hier niet en staet.

D. II. 61:

— *die maget* —

Met haerre wtnemender chierheit scone.

Rodenburch, Keyser Otto den Derden, 16:

't Gheboomtens lommer is uytnemende gheneughlijck. De Harduyn, Goddel. Wenschen, 112: *hoe grootelijcx de uytvercoren selve moghen uyt nemen in rechtveerdicheydt.* Dus *uitgenomen*, voor wat wij nu *uytnemend* heeten, bij Hooft *uitnemelijk*; Lancelot, B. III. 20936:

Want uwes gelijcs niet en si.

En was nie man so utegenomen.

N. Werken van de Leidsche Maatsch. V. I. 291:

Ende hout die .x. ghebode daerbi,

Die ic selve gaf metterkant,

Want si sijn wortel ende bant

Van allen deuchden wtgenomen.

Van Velthem, fol. 400:

Pijnlijc ende wreed wtgenomen.

Springh-Ader aller Kinderen Gods, 158:

— *een billich vernuft, suyver, reyn, uytghenomen,*

Sonder smet, rimpel, vleck, of ander misnaecktheyt.

Westerb. Ged. I. 245:

Ick spreek niet van haer geest en uytgenoomme zeden.

D. II. 232:

— *Haer vader is een uytgenoomme man.*

Bredero, Griane, Opdragt: *doen ick door u lieve om-*

megang geware wiert dyne wijze en uygenomen zeden.
Griane, 55:

*Maer stelt u macht in 't werck, mijn uytgenomen
vrienden.*

Moortje, 38:

Wtgenomen aerdich, daer is geen verbeteren an.

Stommen Ridder, 51:

*Op het vertrouwen van u deuchden uytgenomen
Verliet ick mijn gebied, en ben hier aengekomen.*

Angeniet, 48:

Dat is een lieflijk volck vol uytgenomen krachten.
Dit *uitgenomen* bewijst, dat men het werkw. zoowel bedrijvend als onzijdig nam, en die bedrijvende beteekenis blijkt ook uit het middelh. *sich ausnemen* voor *zich onderscheiden*, *uitsteken*, *uitmunten*; zie Schmeller, II. 694, en Grimms Wörterbuch. De beide beteekenissen van *uitzonderen* en *uitmunten*, die we beschouwden, zijn niet strijdig met elkander; maar de eene vloëit uit de andere voort. Aan wat men *uitneemt* of *uitzondert*, verbindt zich het denkbeeld van bijzonder de aandacht te verdienen, en *uitnemend* of *uitgenomen* wordt genoemd eerst wat zich *onderscheidt*, en voorts wat zich *gunstig onderscheidt*. In andere uitdrukkingen bespeurt men denzelfden overgang van denkbeelden. *Uit* te *steken* behoeft juist niet altijd ten goede te zijn: 't kan ook ten kwade; en toch wordt *uitstekend* gezegd van wat zich voordelig onderscheidt, en *uitsteken* was *oudtijds* zoowel *uitzonderen* als *uitmunten*. Ja, met het woord *onderscheiden* zelf is het niet anders gelegen. *Onderscheiden te zijn* van anderen bewijst nog geen meerderheid; en toch wordt dat ondersteld in uitdrukkingen als *lieden van onderscheiding*, *gedistingueerde familiën* en derg.

Uytscheyding, afzondering. Num. Inh.: „soo over de bedeelinge des lants Canaan, als over de *uytscheydinge* eeniger steden ende plaatsen.” *Uitgescheiden* is *uitgezonderd*, Belg. Mus. V. 96: *dat nu vort*

aan alle gelijke cledinge — — te nieute (te niet) zijn selen, den vorseiden tijt durende; uutgesceden den ridders clederen. Willems, Mengel. 347: dat nieman en sal mogen wisselen enich gelt, daer hi bate af mach nemen — — wtgesceden den wisseleren, die van tshertogen wegen daer toe ghedeputeert selen sijn. Meer in den zin van buitengesloten is het te verstaan ald. 352: dat Wij de vors. nuwe penninge van goud e oft van zilvere, niet argheren en seten, noch lichten van snede, noch int alloy, noch int gewichte, maer selen die houden staende, opten selven voet ende weerde, alsi gemaect en geordineert sijn, allen argelist wtgesceden. Zie de Handl. op uytscyden.

Uytshot, uitgekozen manschap. 1 Con. 9, 24: »sekeren uytshot van mannen, die in dit werck souden besich zijn.” Zoo ook in den tekst vs. 15: den uytshot, die de Coninck Salomo dede opkomen, om het Huys des Heeren te bouwen. En Cap. 5, vs. 13, waar 't woord onzijdig voorkomt. Het is van *uitschieten*, nog gebruikelijk voor *afzonderen*, *schiften*; doch bij Schmeller, III. 408, in den bepaalden zin van »zum Kriegsdienst auswählen” voorkomende.

Uytschrift, afschrift. Esther, 4, Inh.: »met de copye van de uyttschrift, om Esther de selve te vertoonen.” Ald. 20: »(de afschrift) of, uyttschrift, of copye.” Zie Weil.

Uytsetten, Levit. 19, Inh.: »hare dochteren tot onkuyscheyt uytsetten.” Dit werkw. beteekent hier *uitgeven*, *vrij geven*, *overgeven*. Kiliaan heeft in dezen zin »wtsetten den sone, *emancipare filium*; wtsetten, wtstellen ten houwelicke, *collocare nuptui, elocare, dotare*.” In 't hoogd. is insgelijks »ein Kind aussetzen” *het de vrijheid geven, aan zich zelven overlaten*. De huwelijksgift, bij die gelegenheid geschonken, heet nog *het uitzet*, volgens Bilderdijk in het vlaamsch *hel uitstel*.

Uytsien (sich), uitzoeken, uitkiezen hoogd. *sich etwas aussehen*. Jes 57, 34: »de plaetse die ghy-u

uytgesien hebt." Dus in den tekst 1 Sam. 16, vs. 1: *ick hebbe my eenen Coninck onder sijne sonen uytgesien.* En vs. 17: *Siet my doch eenen man uyt, die wel spelen kan.* Van daar uytgesien, uitgezocht, Esther, 2, 21: »(seven aensienlicke), of *uytgesiene*, uytgelesene (jonge dochters). — Met verlatting van den wederkeerenden vorm heeft Staring, naar ik meen minder goed, *uitzien* voor *uitzoeken*, Ged. I. 111:

— *Schout en Doctor* —

Zien *wachtend*, reeds *de beste stukken uit*.

Uyt^utslaen, doorslaan (eener balans). 1 Tim. 5, 41: »de balance ofte weeschale, in welke de eene schale meer *uitslaet* als d'ander." Deze plaats bevestigt wat Weiland zegt: »Eindelijk moet *uitslaan* oulings, even als nog hedendaags in het hoogd., van eene balans gesproken, *doorslaan* beteekend hebben, daar men bij Kil. *wtslagh in de waghe* vindt."

Uyt^ustaende hebben. 2 Chron. 6, 26: »sijner sake, die hy met de menschen *heeft uytstaende*." Deze uitdrukking, die in de spreektaal nog voorkomt, is ook door Kiliaan opgeteekend, die haar uitlegt door »eenige zaak of geschil met iemand hebben." Het komt mij voor, dat Weiland te regt zegt, dat *iets met iemand uitstaende hebben*, is »iets met hem te vereffenen hebben;" van *uitstaan*, in den zin van *op voordeel uitgezet zijn*, zoo als men spreekt van *uitstaand geld*, *uitstaande schulden*. Er valt bij op te merken dat, gelijk meermalen ook hier, in de figuurlijke beteekenis de klemtoon verandert. Men zegt *uitstaãnde schulden*, maar iets *uitstaãnde hebben*.

Uyt^ustrijcken, loos behandelen, bedriegen. Gen. 29, 29: »so behoorde Laban dit Jacob te vooren geseyt, ende hem soo leelick niet bedrogen ofte *uytgestreken* te hebben." Van daar uyt^ustrijcking, Spreuck. 30, 20: »allerley valscheyd, huychelrije, bedroch, vleyinge, *uytstrijckinge*," enz. Oorspronkelijk is *uitstrijcken* met kleuren beschilderen, afzetten (zie

Schmeller, III. 679); van daar ironisch *iemand opschikken, ten toon stellen*; Sambucius, Emblem. 187:

Waarom en soumen dan dat boose Tyrannen zijn

So oock niet met een simmeken wtstrijcken en paeijen?

Van daar wijders *bedotten, foppen, bedriegen*; Croon, Moyal, 107: *Soude sulcken ouden Minnaer van tydelicke genuchten, sulcken getrauwen kalant ende Vrient van den Duyvel, op het eynde van synen Adem, wel geraecken banck te maecken ende den Duyvel uyt te strycken?* Marnix, Psalm 5, vs. 7:

God heeft die bloetvergieters leedt

End' haetet all' die met practijcken

Haer naest uytstrijcken.

Uytteekening, kenmerking. Openb. 7, 2: »dat Godt om de Christen Ghemeynte in 't midden van dese verwoestinghen in wesen te houden, dese *uyt-teeckeninge* der verzegelde uyt alle natien — — heeft laten doen, gelijk diergelijcke *uitteekeninge* ten tijde van de verwoesting des Israelitischen lants — — is gedaen.” Zoo ook Cap. 8, 14. Deze »*uitteekening*” bestond in de verzegeling op het voorhoofd der geloovigen. Het woord echter is meer hoogdan nederduitsch. Wij zeggen er voor *kenmerking, kenteekening*. Het werkw. *uitteekenen*, in den zin van het hoogd. *auszeichnen*, werd te regt afgekeurd door Siegenbeek in zijne Lijst van 1847; zie ook mijne Proeve over Bild. 122, en voeg bij de daar aangeh. pll. deze uit Da Costa's Voorlez. over het O. Test. II. 151:

Zoo blijve ik tot een schrikbeeld uitgeteekend,

En treff' mij aller nageslachten smaad!

Uytwaerder, meer uitwaarts of buitenwaarts. 1 Con. 8, 20: »het deel des Tempels, dat *uytwaerder* was.” Zoo heeft ook de tekst *achterwaerder* en *inwaerder*, zie de Handl.

Uytwalgen, uitbraken. Job 20, 30: »eenen, die sijne spijse pijnelick *uytwalcht*.” Dit woord is mij nergens voorgekomen dan in Van Manders Olijfbergh, 105:

*Dees dooden al de Zee nu wederom
Wtwalghen moet. —*

Vaddicheyt, vadzigheid. Spreuck. 19, 41: »ongesontheyt, *vaddicheyt* der leden, ende domheyt des geestes." Hooft, Ned. Hist. fol. 1093: *de waan, dat het vaddigheid was zich in 't veldt te beschansen.* Meulewels, Timon Misanthropos, 21: *vaddicheyt van liefde.* Van *vaddig*, thans *vadsig*; De Brune, Banc-ketwerck, I. 80: *die vaddighe en laegste slaverny.* Moons, Sedel. Vermaeckspiegel, 81: *dat luy en vaddigh vercken.* Bl. 435:

— *men dap een Esel slaet,*

Als hy te vaddigh werckt, als hy niet spoedich gaet.

Zie breeder over dezen woordvorm mijne Verscheid. 174 vlgg., en het Gloss. op Der Leken Spieghel.

Varen, rijden. Levit. 15, 8: »het Hebr. woort beteekent niet alleen rijden op een beest, maer oock *varen* op een wagen." Zie Weiland.

Vast, bijna, hoogd. *fast*. 2 Chron. 36, 46: »Dit vers, ende het navolgende, worden *vast* van worde te worde verhaelt in het begin des boecks." Jerem. 6, 41: »vergel. boven — — alwaer *vast* de selve woorden worden wederhaelt." Van dezen germanismus zijn mij geen andere voorbeelden bekēnd.

Velze, rots, hoogd. *fels, felsen*; bij Kiliaan: *velt, velts* (vetus). Richt. 5, 49: »kloven, ofte, hooge *velzen*." Nehem. 4, 32: »spitze plaetsen van rotzsteenē ende *velzen*." Dus oock Jerem. 49, 55.

Verachten, vertragen, uitstellen. Num. 32, 4: »het welcke — — het voltrecken van Godts beloften (soude) *verachten*." Kiliaan: »*verachten*, remorari, retardare;" doch oock »postponere", d. i. *achterstellen*, als wij thans zeggen. Dus Antw. Spelen van Sinne, 508:

*Den tronck die goet voetsel geeft, waer quaet ver-
achttert.*

Zoo heeft Hooft, Ned. Hist. fol. 154: *dat (uwe Majesteit), zonder ampt en eedl te verachten, niet kan leedigh staen, van te doen, oover Nederlandt, de rechtvaardighe straffe, enz. welke plaats in het Wbk. des Inst. wordt aangehaald, doch niet verklaard.* 't Woord is hier *verwaarloozen*, wat ook *verachteloozen* heet. In Tacitus Jaarb. fol. 34 leest men: *om dat de vergoode Augustus eertydts de speelende gezellen vry van slaaghen verk'aart hadt en Tiberius niet betaamde zyne woorden te verachten.* Hier dient *verachten* voor 't lat. *infringere*, d. i. te niet maken of verzwakken. — *Iemand achteren was anders hem benadeelen*; Kausler, Denkm. II. 563:

Dune moets oec niemen achtren,

Noch met quaden worden lachtren.

Van Goor, Beschryving van Breda, fol. 396: *om yemande in den rechte te vorderen ofte achteren*; d. i. te bevoordeelen of te benadeelen. In dezen zin zeide men ook *achter doen*, Van Velthem, fol. 117:

Hier af werd sere die Coninc

In Aelmaengen achter gedaen.

fol. 225:

Want dese Peter, die ick meine,

Was van leden cort ende cleine,

Ende ongebornich, ende sonder goet,

Die den Coninc dus t'hachter doet.

en fol. 337:

So dattie Coninc sciere was

t' Achter gedaen, syt seker das.

Van daar *achterdeel*, nadeel, benadeeling (in iemands goeden naam); bij Kil. »*achterdeel van yemanden segghen, detrahere alicui.*» Lancelot, B. II. vs. 126:

Doe wert erre Dodineel

Om sire gesellen achterdeel.

Roemer Visscher, Sinnepoppen, 29: *dat giften en gaven noyt danckelijcker ontfanghen zijn als nu; ja al waer 't dicwils met achterdeel van goeden naem of fame.*

— Voor *nadeel* of *schade* in 't algemeen, behalve bij Hooft (zie het Wbk. des Inst.), Numan, Strijt des Gemoets, 5:

*Waerom en sullen wy om sgeests confoort,
Door Poesye tot deucht niet beweghen?
Niemants achterdeel en es daer in ghelegen,
Ten waer der onwetende, die conste verdriet.*

Huisinga Bakker, Poëzy, III. 95

*Wie ooit den dartlen klank der snaeren moog' be-
minnen.*

De wijz' der weelde volg', tot agterdeel der jeugd.
Letterlijk op te vatten is het woord bij Houwaert, de vier Wterste, 67:

*Noch sprak hy, als hem fortune achterdeel boot,
Ontfermt mijnder (o Godt). —*

Wij zouden zeggen: den *rug* bood of toekeerde.

Verbelgen, vertoornen. Spreuck, 23, 3: »op dat ghy hem met geen woort, gebeerde, ofte daet, en *verbelcht*." Sinte Franciscus Souter, 53: *al ist dat wi daghelicx u goetheyt verbelghen*. En 58: *ic ondancbaer mensce houde nyet op u te verbelghen*. Zie Weil.

Verbluysteren, schroeijen, zengen. Handel. 22, 11: »de uytnemende klaerheyt van dit licht hadde mijne oogen alsoo *verbluystert*, datter gelijk schellen op waren gekomen." Zie mijne Proeve o. d. Werkw. 110.

Verbontenis, verbindtenis. Jes. 17, 12: »hare *verbontenissen* met andere Coningen."

Verdeding, verdediging. Job 23, 1: »so vele *verdedingen*, die ick tot bewijs van mijn onschult, ende oprechticheyt voor desen gedaen hebbe." Jes. 33, 70: »tot *verdedinge* eener belegerde stadt." 1 Petr. 3, 32: »wanneer de *verdedinge* der waarheyt sulcks vereyscht." Van het werkw. *verdeden*, 't welk zie in mijne Proeve o. d. Werkw. 208.

Verding, beding, overeenkomst. Gen. 30, Inh.: »Als nu Jacob begeerde met sijn huysgesin nae sijn lant

te trecken, houdt hem Laban met een nieuw *verding* van loon." 2 Sam. 3, 34: »Volgens Sauls *verding*," enz. Zie Weil.

Verdragen, een verdrag maken, overeenkomen. Gen. 29, Inh.: »Sy *verdragen* t' samen, dat Jacob om Rachel seven jaren dienen sal." Hooft heeft dezelfde uitdrukking; zie het Wbk. des Inst. — Kil., »transigere, pacisci, convenire." Meer gewoon was anders bij onze oudste schrijvers de beteekenis van *verschoonen*, *ontslaan*, zie het Gloss. op Der Minnen Loep en Halbertsma op Maerlant, bl. 7; en dus had het werkw. ook verklaard moeten worden Belg. Museum, II. 120:

— *heer, ic en riet u niet:*

Daerom willet my verdragen.

en D. III. 109:

Segt hem, dat hijs hem set tonberne,

Ende mi sijne minnen verdraghe,

Eer ict minen vrienden claghe,

Daer mochte af comen paerlement.

In gelijken zin leest men D. IV. 64: *dat men daer af niemant verdragen en sal, hoghen noch neren, riken noch armen, maer nemen die boeten*, enz. — Voor zich bij *verdrag* overgeven vindt men zich *verdragen* bij V. d. Kemp, Leven van Maurits, II. 34: *de vijand* verdroeg zich.

Verdrietsaemheyt, verdrietigheid, verdriet. Jerem. 15, 60: »aldus wort de Propheet met onverduldicheyt, *verdrietsaemheyt*, wantrouwe — — bestreden." Van *verdrietsaem*, bij Kil. opgeteekend.

Vergeetsaemheyt, vergetelijkheid, vergeetachtigheid. Dan. 5, 60: »om den Coninck indachtich te maken sijner traecheyt ende *vergeetsaemheyt* in het gedennen dies grooten wonderwercks." Elders, t. w. Levit. 5: 38, heet dit vergetenis: »of hy wel door onwetentheid, ofte onvoorsichticheyt, oft *vergetenisse*, oft haesticheyt, oft eenige andere swackheyt hem vergrepen heeft." Niet hetzelfde

wordt uitgedrukt door vergetentheyt, Gen. 32, 8: »hy versoect vriendschap, eensdeels om *vergetentheyt* van alle voorgaande onminne te verwerven." D. i. *het vergeten*. Nog iets anders is vergeting, Jacob. 5, 73: »dat sijne sonden by de menschen in *vergetinge* ende vergevinge sullen gehouden worden." Hier zouden wij *vergetelheid* zeggen. In het Wbk. des Inst. op Hooft wordt trouwens te regt opgemerkt, dat *vergetel* verschilt van *vergeetachtig*; het laatste is *neiging* of *gewoonte hebbende van te vergeten*, het eerste bloot *vergetende*. Een ander, thans verouderd, adjectief is *vergetig*; dat Six van Chandelier bezigt Psalm 88, vs. 8:

Werd uw gerechtigheyt gepreessen,

In 't onderaardsch vergeetig land?

Verhael, herhaling. 2 Petr. Inh.: »Ende besluyt eyn-delick den brief met de getuygenisse Pauli, met een ernstigh *verhael* van de voornaemste vermaningen." Op gelijke wijze is het werkw. *verhalen* bij Hooft *herhalen*; zie het Wbk. des Inst.

Verhaestigen, verhaesten, bespoedigen. Pred. 3, 1: »verscheydene verwisselingen — — die Godt alleene regeert, ende van geenen mensche vervroecht ofte *verhaesticht* en kunnen worden." Zoo mede in den tekst Spreuck. 20, vs. 21.

Verhaten, haten. Gen. 34, 43: »(mits my) *verhael* te maken, sulcks datmen my niet en sal mogen luchten noch lijden." Zie Kil. en het Gloss. op Der Minnen Loep.

Verheerschen, overheerschen. Jes. 1, 28: »als (de vreemde soldaten) een lant innemen ende *verheerschen*." Zie Weil. op *verheeren*.

Verhouden (sich), zich ophouden. Esth. 5, 3: »dat deel des huys daer *sich* de Coninck *verhielt*."

Verkneuselen, kneuzen. Hosea 5, 30: »(hy is) *ver-kneuselt*, in stucken gebroken." Zie *kneuselen* in mijne Pr. o d. Werkw.

- Verkofte, verkochte. Exod. 21, 3: »Niemand mocht in Israël eenen Hebreuschen knecht koopen, ten ware dat yemant hem selven, ofte sijne kinderen van armoede *verkofte*." Zoo schreven, nog eene eeuw later, Alkemade en V. d. Schelling, Displeg-tigh. I. 427: *die allerlei eetwaren en drank* verkoften.
- Verkrencken, gekrenkt worden. Job 18, 29: »seer swack worden, *verkrencken*, ende afgaen." Gal. 5, 55: »dat door uw twisten uw geloove niet *verkrenckt* worde." Kil. »*verkrencken*, debilitare." Camphuysen heeft *verkranken*, Ps. 112, vs. 7:
Geen ding soo sterk, off 't kan verkranken.
 Zie dit ook bij Weiland.
- Verkruppen (sich), wegkruipen. Ps. 143, 11: »hy maect dat ick met de gene die by my zijn, in duystere hoecken ende winkelen *ons* moeten *verkruppen* ende verberghen." Kil. »*verkruppen*, reptando evadere."
- Verleydich, verleidelijk, verleidend. Spreuck. 22, Inh.: »*verleydige* vrouwe." Ezech. 22, 44: »door haer *verleydige* prophecyeen."
- Vermetenthey, vermetenheid, vermetelheid. Gen. 24, 21: »niet uyt mistrouwen ofte *vermetenthey*, maer uyt een bysonder vertrouwen," enz.
- Verneerdert, vernederd. Openb. 7, 16: »met een *verneerdert* gemoet ende met eerbiedinge voor sijne Majesteyt."
- Vernepen, schraal. Spreuck 24, 20: »kleyn, geringe, *vernepen*, verkrompen, ingedwongen." Kil. »*vernepen*, valde exilis, nimis contractus: parcus." Wij zeggen zoo van iets, dat de kenteekens draagt, van zeer gekneld of gedrukt geweest te zijn, dat het »in de *verknyping*" geweest is; en van een karige, dat hij *benepen* is. In den laatsten zin heeft Kil. mede het bijwoord *vernepentlick*, parce, avar. Het tegen-deel van *vernepen* is *onvernepen*, dat voor *onbekrompen* gelezen wordt Antw. Spelen van Sinne, 119:

*En met corter talen
 Hebben de Lacedemoniers begrepen,
 Dese const, en met sententien onvernepen
 Een groote wijsheyt ghebruyct met sinne.*

Bijns, Refer. III. 25:

*Waer is groot Troyen, dat heerlijk geschepen was —
 Vol schoonder gestichten, werck onvernepen was?*

Vernieting, vernietiging. Ps. 55, Inh.: »David — —
 bidt seer anghstichlick om vernietinge van de aansla-
 gen sijner vyanden.»

Veronweerdig, versmading, minachting. Zach. 11,
 61: »als spot-wijse gesproken, ende met *veronweerd-
 ding*.” Van het werkw. *veronweerden*, anders *ver-
 onweerdigen*, verachten, versmaden; zie de Handl.

Veroorsaken, aan iemand oorzaak geven. Exod.
 32, 62: »om dat sy Aaron daer toe *veroorsaecht* ende
 gedreven hadden.” Hooft gebruikt het woord in
 gelijke beteekenis, zie het Wbk. des Inst.

Verootmoeding, verootmoediging. 2 Chron. 32, 50:
»dese verootmoedinge.” Van het werkw. *verootmoe-
 den*, dat men aantreft in prof. Molls Joh. Brugman,
 I. 229: *gelick als Ruth voer Boas voeten ginck liggen
 ende verootmoeden haer.*

Verpacken (sich), zich wegpakken, verhuizen. Richt.
 7, 9: »(die) vliege henen, *verpacke sich* desen mor-
 gen.»

Verpluymen, Job 39, 65: »*verpluymt* de sperwer?
 dat is, verandertse van vederen?»

Verrucken, affeiden. Jerem. 38, 48: »*Verruckende* u,
 door haren raet ende ophitzinge, van u devoir.”
 Verg. het Wbk. des Inst. op Hooft.

Verscheyden, afscheiden. Levit. 16, 34: »van het
 geselschap, ende de verkeeringe der menschen afge-
 sneden, ende *verscheyden*.” Kil.: »*verscheyden*, dis-
 gregare, separare.»

Verschoven, verstooten, verworpen. Openb. 11, 3:
 »al zijn sy minder in ghetal, ende wat meer *ver-
 schoven* van het ghesichte der wereldt.” 't Woord

is in dezen zin, zoowel als *verscroven*, bij onze ouden bekend; zie de N. Werken der Leidsche Maatsch. III. II. 140, en het Gloss. op Der Lek. Spieghel. Wij zeggen er nu voor: *verschopt*; en voor *verschoveling*, *verschoppeling*. Luyken heeft *verschovenheid*, Jezus en de Ziel, 150:

*ó Welkom kruis, en bitter lyden,
Verachting, oneer, spot en smaad,
Verschovenheid van alle zyden,
Vergeeten armoed, stryd en haat.*

Bij Hooft luidt dit *verschovenis*, zie het Wbk. des Inst.

Verschrijven, aanschrijven. Dan. 3, 3: „De Coninck heeft alle dese hooge officieren *verschreven*, ende gewilt datse daer souden tegenwoordich zijn.” Zie het Wbk. des Inst. op Hooft.

Verschrimpelen, verkrimpen. Claegl. 3, 7: „mijn vleesch vergaet, ende mijne huyl *verschrimpelt*.” Anders zeide men *verschrompelen*; zie mijne Pr. o. d. Werkw. 72.

Verschroockt, verzengd, verschroeid. Hosea 7, 27: „een koeck die half raeuw half verbrant, ofte, geheel doorbrant ende *verschroockt* is.” Men behoort hier te lezen *verschroockt*, deelw. van *verschrooken*, vroeger in de opgegeven beteekenis niet ongewoon. Vondel, Helden Godes, 3:

*Heeft Abel dan om zunst hem dagelycx geroockt,
En al de rotzen hier ontrent haer kruyn verschroockt?*

Hierusalem Verwoest, 62:

*'t Verschroockte menschenvleesch, verdort en zwert-
gebráden.*

Hippolytus, 40:

*De gloénde neck des Zomerleeus, verschroockt
Van grooten brant en hitte, 't koren koockt.*

De Amst. Hecuba, 31:

— *dat een heete vlam van wederzijds gestoockt,
Mijn keupen had verbráén, en lendenen verschroockt.*

Ingen, Getr. Herderin, 5:

— *dees roode schoone wangen*

En lippen fris en vers —

Dus doende zullen haast verschroken en vergaan.
t. w. door de zon. Doch ook in meer algemeene
beteekenis voor *bederven, verslensen, vergaan*; Vlis-
sings Redens Lusthof, 207:

*Maer soo is het niet met die hier Gods Wet be-
tracht,*

*Haar naem of werck en can in eeuwigheydt ver-
schroocken.*

Zoo ook in de Ged. van Hooft, aangeh. in het Wbk.
des Inst. — Bilderdijk verklaarde de laatste dier
plaatsen in zijne uitgave (III. 280) door *rimpelen*.
Van *schrooken* is *schrookig*, Nieuw Hoorns Speel-werck,
207: *u schrookigh braden*. Doch wat is *schrooken*
bij Hondius, Moufeschans, 13:

Eermen 't hooft gaet neder leggen

Langt men uyt het nachtpacket

Smalle schrookens diese seggen

Nu te zyn alom de wet?

't Is het diminutief van *schroye*, *schroode*, een afge-
smeden lap of band; zie Kil. en Tuinmans Fakkell,
II. 186.

Verschulden, verdienen. Jerem. 51, 15: »verwoes-
tinge, die sy met hare sonden *verschuldet* hebben.»
Dus Vondel, Hierus. Verwoest, 15:

Of isser iets verschuld —

*Duld, dat ick op uw deughd mijn bloedigheid
mach enten.*

en 33:

Der boozen rot heeft meest verschulde straf verworven.
Bredero, Lucelle, 41:

— *straft my soo ick 't verschulde.*

Dez. Het daget enz. 42:

*Maer wie sal ick myn leet, meer als myn selven
klaghen,*

*Die 't selve hebb' verschult door 't boeten van myn
wil.*

Onverschult is onverdiend; Coornherts Wercken, I. fol. 531 verso: soo maken de eeren-amteren den onvromen — — des te meer versmadelijck. Ende dit voorwaer niet onverschult. Bredero, Angeniet, 25:

*Mijn eenvoudig ghemoed, en u te slim vermoeden,
U achterdencken en u onverschulde vrees.*

Staring bezigde het werkw. in dien zin, Ged. II. 31:

*Wolf — schenkt vergiffenis, van 't geen Graaf Ot
verschuldde!*

Bij Hooft — even als bij Kiliaan — vindt men het voor *vergelden*; en in die beteekenis zingt Huis. Bakker, Poëzy, III. 56:

*De sterfling —
Zoekt buiten zig de gaeven, die hem vulden,
Door giften te verschulden.*

Bij Brandt, Leven van De Ruiters, II. 58, *verschuldigen*: 't groot geschenk, dat uw Majesteit my heeft gelieven te vereeren — wenshende het zelve te kunnen verschuldigen. — *Verschulden* was ook *verplicht* of *verschuldigd zijn*; Vondel, Warande, 88:

*Den ezel langh — geoord die kreesch uyt ongedult,
Hij was aen zulcken last noch arbeyd niet ver-
schuld.*

Smits, Nagel. Ged. II. 306:

— *hun, die zich vermsten*
Te wanen dat hun elk verschuld is eer te bién.

Bij Bredero (zoo ik 't wel heb) *schuldig maken*, Rodd. en Alph. 45:

*Ick sal met ongedult
Hetgheen my meer verschult
Noch duysentmaal vervloecken.*

Van al de genoemde beteekenissen verschilt die, welke Jes. 50, 4 voorkomt: »een Vader die *verschuldet* was, ende niet betalen en konde.» Dit is blijkbaar het hoogd. *verschuldet*, voor *met schulden beladen*. — Reisig gebruikte *verschuldiger*, in zijne vertaling van Miltons Paradijs, bl. 127, voor 't eng. *accuser*, en dus voor *beschuldiger*.

Versinnen, bezinnen, bedenken, overleggen. Num. 14, 3: »dat sy Godt beschuldigen van onbedachtsaemhey, als of hy niet en *versinde*, wat hy voorgenomen hadde.” Spreuck. 12, 55: »lichtveerdige, ende qualick *versinde* propoosten.” Zoo zou ik ook de plaats uit Hoofts Henrik de Grootte, fol. 72: *Den koning, wel hebbende te verzinnen dat zoodanige verzoeken niet onderleidt en worden, oft enz. eerder verklaren door bedenken, overwegen, dan door zich als waar voorstellen, zich overtuigd houden, als in 't Wbk. des Inst. geschiedt. In de Southerliedekens, Ps. 50:*

U wijsheyt hebt ghy my int herte geprint,

Al was zy verborgen, ick hebse versint;

Nae haer staet mijn verlanghen.

denk ik aan *bedacht*, d. i. uitgevonden, zoo als wij nog zeggen, doch ongelijkvloeiend: *een verzonnen leugen*; gelijk *bezonnen* en *onbezonnen* voor *nadenkend* en *onnadenkend*.

Versopen, verzwolgen. Richt. 6, 52: »het volck, als in Afgoderye *versopen* zijnde.” Kil. »*versopen, verdroncken*, submersus, demersus.”

Verspreken, bespreken, afspreken. Gen. 46, Inh.: »Joseph *verspreekt* met sijne broederen, wat hy Pharaos aendien, ende sy voor hem komende, sullen hebben te seggen.” Onder de verschillende betekenissen van *bespreken*, in het Wbk. des Inst. aangevoerd, komt de hier vermelde niet voor. Ik meen ze ook te vinden in Vondels Helden Godes, 2:

*Ick Kain voorhiel of, als ick mijn lamm'ren
dracht,*

*Hy d' eerst'lingen zyns oogts oock t' offren was be-
dacht.*

*Ick had gehoor. wy twee eenmoedigh ons verspraecken,
En de'en ons giften op een tweeling heuvel blaecken.*
d. i. maakten eene afspraak met elkander.

Verstant, verstandhouding. 1 Sam. 22, 16: »Dit zeyt Saul uyt suspitie — — meenende dat David secreet *verstant* met Jonathan hadde.” Ald. 29:

„Omdat sy oock *verstant* met David hebben.” Zie Weil.

Verstellen, uitstellen. Num. 9, 1: „de onreynne, ende reysende lieden, die het Pascha in d' eerste maent niet en konden houden, ende daarom tot de tweede maent *verstellt* wierden.”

Verstrekken (sich), zich uitstrekken. Levit. 18, 5: „Het Hebr. woort is wel gemeen den man ende de vrouwe, maer wort hier eygentlick van de vrouwe genomen, ende *verstreckt hem* tot de graden, ofte trappen der maechschap, ende swagerschap, die hier uytgedrukt staen.”

Versuymich, verzuimd, verwaarloosd. Openb. 3, 6: „(het overige) dat meer ende meer *versuymich* soude worden, ende eyndelick verloren gaen.” 't Woord behoort echter te beteekenen *nalatig, onachtzaam*, zoo als Kil. heeft: *negligens, incurius, indiligens*.

Vertoogen, vertoonen, aantoonen, aanwijzen. Spreuck. 9, 31: „Dese Vrouwe wort hier voorgesteld, ende *vertoocht* als de voorneemste wederpartijdster.” Kil. „*vertoogh*en, fland. *vertoon*en, demonstrare.” Souterliedekens, Ps. 96:

Sijn gerechticheyt vertogen

Die hemelen sonder logen.

Numan, Strijt des Gemoets, 27 verso:

Ouer al zal hem verdriet verthoogen.

Vondel, Josef in 't Hof, 41:

— *Hetgeen wy u vertoogen,*

Dat bidden zylien meé, ter aerde neergebogen.

Six van Chandelier, Ps. 57, vs. 4:

Verhef, o God, u booven 's heemels boog;

Dat sich uw eer, langs alle d'aard, vertoog.

Huis. Bakker, Poëzy, I. 83:

*Wat zeén, wat golven zyn 't, die zig alhier ver-
toogen!*

Bilderdijk keurt dit gebruik af, in zijne Geslachtl. op *vertoog*; doch zonder grond. Zijne bewering kan wederlegd worden door zijn eigen voorbeeld niet

alleen, zie mijne Proeve o. d. invl. van 's Mans Dichtw. 167; maar ook door hetgeen hij elders (Aanteekk. op Antonides, III. 77) leert; dat (namelijk) de verwisseling van *vertoogen* en *vertoon* thans niet wel kan toegestaan worden, doch oudtijds beide in beteekenis en toepassing één was. Is dit zoo, dan heeft Vondel zich ook aan geen misbruik schuldig gemaakt.

Als voorbeeld van dit werkw. *vertoogen* werd door Van Hasselt op Kil. aangevoerd de bijbelplaats (Gen. 34, vs. 19): *de jongelinck en vertoog niet dese sake te doen*. Weiland zegt daarop, dat dit *vertooch* waarschijnlijk niet van *vertoogen*, maar van *vertiegen*, uitstellen, moet worden afgeleid. 't Is zonder twijfel zoo. Hetzelfde *vertiegen* of *vertiegen* lezen we Deuteron. 1, Inh.: »vander tijt af, dat sy van Horeb zijn *vertogen*, tot dat sy gekomen zijn tot Kades Barnea” — en werd reeds opgenomen in de Handl. De verwarring is zonderling: hoe toch zou *vertooch* een imperf. kunnen zijn van *vertoogen*? Intusschen begaat niet alleen Bilderdijk dezelfde dwaling, t. a. pl.; maar ook de scherpzinnige schrijver van het art. *vertooghen* in het Wbk. des Inst. op Hooft, hoewel deze op de vervoeging de aandacht heeft gevestigd en opmerkt, dat *vertoogen*, voor *vertoon*, »eene eenigermate andere buiging” heeft, dan in den zin van *uitstellen*. De voorbeelden uit Hooft hadden niet op één en hetzelfde artikel mogen gebragt worden; en Bilderdijk had niet mogen zingen, Buitenl. bl. 37:

Grijp toe: dit kostbre zaad lijdt uitstel noch vertogen.

Zoomin als Van Oosterwijk Bruyn, in den Muz. Alm. 1830, bl. 132:

Daar toogt men heen om 't dreigend vuur

In 't woeden te weérhouén.

In de Antw. Spelen van Sinne, 523, leest men de vraag:

Wat seyt desen Keerl?

met het antwoord:

Hy heeft my vertoghen

Dat hy hier is comen dvn Coopman te siene,

Soo vraeght hy oft ghijt zijt.

Hier heeft *vertijgen* den zin van *verhalen*. Even als *vertrekken*, dat etymologisch met *vertijgen* overeenkomt, beduidt het zoowel *uitstellen* als *verhalen*.

Vertreck-plaets, wijkplaats. Job 24, 22: »sonder *vertreck-plaetse*, daerse in den tijt des regens, ende onweders sich soudén mogen bergen." Psalm 132, 13: »om dat aen den Tempel veel kamers ende *vertreck-plaetsen* waren." Vertreck-sael, Psalm 45, 40: »Salomons bruyt in hare *vertreck-salen*." De woorden zijn, even als *vertreck-kamer* in den tekst (4 Esdre 5, vs. 9), van het werkw. sich *vertrecken*, wijken, Jos. 20, 1: »die gene, die van wegen den dootslach vluchtich waren, *haer* in de (steden) mosten *vertrekken*." Zie de Handl. en voeg bij de daar gegevene voorbeelden nog Vlaerd. Redenrykb. 35:

— *Ick ga my dan vertrecken*

Na myne woning zwart, enz.

De Harduyn, Godd. Wenschen, 275: *Vertreckt u dan maer metter herten, ende niet met den lichaeme.* Alkemade en V. d. Schelling, Ned. Displ. III. 454: *Johannes, de voorlooper des Heilands, vertrekt zig naer de woestyne.* Macquet, Dichtl. Uitsp. III. 69:

Misschien vertrekt ge u ook een korte poos alleen.

Vervallich, bouwvallig, vervallen. Ezech. 24, 29: »boose practijcken, met dewelcke sy (de stadt) haren *vervalligen* staat heeft willen ondersteuten." Zoo Hosea, Inh., en Cap. 6, 28. Kil. »*vervalligh*, ruinosus, caducus." Men mogt dit woord wel weder invoeren.

Vervaten, vervatten. Gen. 27, 13: »het Hebreuws woort *vervaet* hier oock in sich het woort *brenge*n." Job 19, 56: »den vasten gront des geschils, *vervatende* de bondige redenen." Zie Kil. — Plut. fol. 22: *dat de spraeck in weynich woorden, veel stemmige en goede sin soude vervaten.* Jonct. Toon. d. Jal. I.

- 478: *heilig dicht, waar in — onkursheid vervaat stond.* Weiland meende derhalve te onrecht, dat *vaat* oulings alleen in den tweeden persoon gezegd werd.
- Vervoordeelen, bevoordeelen. Ezech. 22, 24: »onrechtveerdich gewin afpersende, ofte, hem met list ende practijcken *vervoordeelende.*” Zie Kil.
- Verwaren, beschermen, verdedigen. Psalm 10, 34: »hy vertrouwt het u, dat ghy sijne sake sult *verwaren*, ende op sijn recht letten.” Het hoogd. *eine Sache verwahren*, bij Kil. »*verweeren de saecke*, causam dicere, se tueri.”
- Verzeerigen, bezeeren, kwetsen. Richt. 2, 23: »gelijck een harde wech den genen quetst ende *verzeerigt*, die daer op gaet.” Hos. 11, 9: »haer niet te quetsen ofte te *verzeerigen.*”
- Vijg puyst, vijgwrat, aanbei. 1 Sam. 5, 9: »Dese plage wort in onse tale genoemt de spenen, tacken, aenbeyen, of *vijg puysten*, daer de menschen groote pijn aen lijden.” Ald. 13: »de pijnlijkste soorte van spenen ofte *vijg-wratten.*” Kil. »*vijgh-puyste*, *vijgh-warte*, ficus, marisca.”
- Vijl, laag, verachtelijk. Jerem. 50, 34: »de snoodste, *vijlste*, slechtste onder alle natien.” Ezech. 23, 89: »snoode *vijle* hoeren.” Het laatste voorbeeld kan voor *veil*, venalis, pleiten; doch zoowel de spelling als het eerste voorbeeld noyen mij, in de beide gevallen te denken aan *vijl*, fr. *vil*, lat. *vilis*. Zoo lees ik in Van Bleyswijck, Beschr. van Delft, I. 255: *niemandt — — die tot vijlder prijs dien arbeydt heeft willen aennemen.* Een *vijle prijs* komt overeen met het fr. *un vil prix*, lat. *vile pretium*, goedkoop. Ook heeft Meyers Woordenschat onder de »basterdwoorden”: *vil*, slecht, gering, onachtbaar, onwaard, waaruit blijkt, dat dit uitheemsche woord bij ons moet in zwang geweest zijn. — In denzelfden zin als *vil* of *vijl* vindt men *vileyn*, Ezech. 16, 113: »de snootste en *vileynste* schande, die men yemant soude mogen voor de menschen aandoen.” Dit

woord, dat bij onze ouden niet vreemd is (zie b. v. N. Reeks van Werken der L. Maatsch. III. 353), heeft echter een anderen oorsprong, en is 't fr. *villain*, *vilain*, lat. *villanus*, nederl. een *dorper*; zie Huydec. op Stoke, I. 534 en Roquefort, Gloss. Vitse, plant die boonen of peulen draagt. Jes. 28, 82: »(dan stroyt hy wicken) of *vitsen*, doch wat het »eygentlick voor een zaet geweest is, is onseker." Kil. »*vitse*, *wicke*, *vicia*." Van Mander, *Bucolica*, 69:

*Het grove zaedt met reutelighe schocken,
En vitsen teer, oock daer ghy ginckt af plocken.*

Hondius, *Moufeschans*, 277:

*Boonen, vitsen, eerten groen
Staen alom in goeden doen.*

Six van Chandel. Poesy, 220: — vitsen, *garst, gebloemte en gras*. Jonctijs, *Toon. der Jal. I. 674*: *kij zou eenige wicken, vitsen, of linzen te week leggen*. Vond. *Virg. 37*: vitsen, *of slechte Roomsche boonen*. De Harduyn, *Godd. Wenschen*, 16:

*Maer wat gheluck ghingh daer verloren
Als Esau vulde sijnen krop,
Met een soo dieren vitse-sop.*

Hoffmann, *Hor. Belg. XI. 79*:

— *fischeren* [l. *si scheren*] *den sot also
Siedy op haer stipkens
Si douwen toe haer lipkens
Men sietse maeyen vitsekens.*

Van Velthem heeft *veetsen*, fol. 14:

*In den lande so es een sede,
Om sinte Mertijns Merse gereede,
Datmen erweten ende veetsen snyd.*

ald. verklaard door »jonge scheuten van boomen."

Vleeschich, vleezig. Psalm 144, 27: »*Vet en vleeschich.*"

Vlicken (t'samen), bijeenaaijen, lappen. Jes. 64, 20: »een kleet van lompen en lappen t' samen gevlickt." Bij Kil. *Flicken*, *suere*, *consuere*, *sarcire*, doch als uit het »*Ger. Sax. Sicamb.*" ontleend. 't Is

het hoogd. *flicken*, dat dezelfde beteekenis heeft, van *flicke*, *fleck*, lap, stuk stof, ook bij ons in gemeenzamen stijl gebruikelijk voor *oplappen*, *opschikken*. Westerbaen, Ged. II. 141, spreekt van godgeleerden:

Die maer een woort vyf ses van heele texten flicken.
d. i. zamenlappen, zamenflantsen; en Huygens, I. 298:

*Danck hebbe 't soet behulp van afgestorven Wijsen:
Die heb ick uyt haer graf doen spreken t' mijner
baet,*

En van haer' lappen my een feestelick gewaet

Geflickt en omgedaen: —

Fokke, Verz. der Werken, IV. 186: *waarom (de jongelingen) ook met bloemen, kransen en zalven opgeflickt en gesmeerd werden.*

Het boven vermelde *flicke* is bij ons niet geheel onbekend. 't Is in 't hoogd. ook voor eene zijde *spek* gangbaar, en dus heeft de Teuthonista »*Vlyck of sijde specks.*» Doch er is nog een ander *vliek*, Kausler, Denkm. II. 401:

*Van den bogen ende vlieken,
Die smeinschen hoghe herte doen wieken,
Entie wonden heymelike,
Daer met so condi sekerlike
Vroedelike scieten mede,
Dan noit die God van Minnen dede.*

Van Velthem, fol. 238:

*Si scoten vier, dat gerne ontstac,
Met vlieken die gesplinter waren,
Die clincten alse gespannen snaren
Daer si an de wande vlogen.*

d. i. pijlen, schichten, in 't oudfr. *flic*, *fiquis*, *flich*, *fliche*, *fis*, eng. *flight*, nederl. *fits*; en het is opmerkelijk, dat het tegenwoordige fr. *flèche* mede tevens *pijl* en *stuk spek* beteekent, even als het hoogd. *flick* en het oudnederl. *vliek*. Roquesfort geeft tweederlei afleiding; *flèche*, *flic*, (pijl) houdt hij voor eene na-

bootsing van het geluid, veroorzaakt door het vliegen of snorren, dat de afgeschotene pijl (ook volgens de beschrijving van Van Velthem) veroorzaakt; en *flèche ou flie de lard* verklaart hij voor ons *vleesch*. In 't laatste echter ligt, dunkt mij, de verwantschap met het hoogd. *flick, fleck*, stuk of lap, meer voor de hand; en, ook voor *pijl* genomen, kan het woord denzelfden oorsprong hebben, ziende op het spitse, strookige of langwerpige van den vorm, die bij ons aan verschillende voorwerpen den naam van *pijl*, en in 't fransch dien van *flèche*, doet geven.

Vluchtich, vlugtende. Jos. 17, 11: »vele van de *vluchtige* soldaten Siseras." Ald. 20, 1: »die van wegen den dootslach *vluchtich* waren." Zie de Handl. Hiertoe behoort *veldvluchtigh*, Wtenhove, Hond. Psalmen Dav. 50 verso:

Veldvluchtigh ons maeckstu
Voor die ons haten nu.

Voldueren, voortgaan, volharden. 1 Con. 15, 11: »dat sijn soon Abiam in de selve oorloge *volduert heeft*." Zie Kil., Weil. en het Wbk. des Inst. op Hooft.

Volgens, derhalve, dienvolgens. Gen. 17, 18: »om dat de mannen de voornaemste oorsake zijn van de de geboorte, ende *volgens* der voortplantinge der natuerlicke onreynicheyt." Levit. 19, 37: »onreyn, ende *volgens* niet bequaem, om genut te worden." 2 Con. 2, 33: »om dat hy een Propheet des Heeren was, ende *volgens* een geduerich bestraffer der afgoderye." Jerem. 17, 16: »Ghy hebt mynen swaren toorn, ende *volgens*, dese plage veroorsaect." Ezech. 27, 11: »'twelck lange in d' aerde gelegen, ende, daermen, *volgens*, lange over genaen heeft." 1 Petr. 3, 33: »van den grondt uwes geloofs, ende *volgens* oock van uwe hope." Navolging van de hoogduitsche taal, in welke *folgend*s op gelijke wijze wordt gebezigt.

Voordereren, bevorderen. Spreuck. 18, 39: »om

yemants sake te *voorderen*." Openb. 14, 24: »de reformatie — die door vele treflijke Leeraers — is *gevoordert*." Zie de Handl. Doch ook voor *baten, nut doen, nut of voordeel aanbrengen*, Gen. 25, 65: »ick moet doch eenmael sterven, wat sal my dan *voorderen* het recht der eerstgeboorte?" *Voordering* is *bevordering*, Gen. 48, 27: »inhuldingen ende *voorderingen* tot ampten." 't Zelfde werkwoord luidt ook *vorderen*, Gen. 20, 24: »hebbende ten dienste van haren Koninck het nemen van Sara *gevoordert*." D. i. bevorderd, en niet *geëischt*, als men thans zou verstaan.

Voorsichtich en voorsichticheyt, voorzienig, en voorzienigheid; Pred. 3, 28: »(Gods) almogentheyt ende *voorsichtige* regeringe." Claegl. 3, 78: »De *voorsichtige* regeringe Godes streckt haer over alle dingen." Zoo ook Zach. 5, 19. — Gen. 22, 28: »de gene die — — hen op de trouwe *voorsichticheyt* Godes verlie-ten." Ald. 24, 26: »hoe wonderlick de genadige *voorsichticheyt* Godes haer hier vertoonde." Num. 6, 36: »hebbe geduerichlick de oogen sijner genadiger *voorsichticheyt* over u." Job 1, 24: »uwe over-al-tegenwoordige *voorsichticheyt*, ende almogende kracht." Jes. 44, 18: »hy onderhout ende regeert oock alle dingen door sijne almachtige *voorsichticheyt*." En elders. In den tekst komt het woord oock eene enkele maal in die beteekenis voor (zie de Handl.); anders is het daar *voorsienicheyt*; dit, daarentegen, komt zelden voor in de Randteekeningen. Men vindt het Matth. 26, 14: »om dat Godts *voorsienicheyt* het selve so heeft bestiert." Ald. 24: »De *voorsienicheyt* Godts en verontschuldicht dan de menschen niet die quaet doen." — *Voorsichticheyt* komt oock somwijlen voor in den zin van *prudencia*, Matth. 13, 27: »datmen daerinne *voorsichticheyt* moet gebuycken (t. w. in het oeffenen der discipline), ende dat de hypocriten ende boose niet en kunnen geheel geweert worden." Ten bewijze dat niet alleen in

de Randteekeningen, maar ook elders, voor *providentia*, doorgaans van God, ook somwijlen van menschen gezegd, vroeger het gewone woord *voorsichticheyt* was, strekken de volgende plaatsen uit verschillende schrijvers. Belg. Mus. V. 184: *dat hy (Godt) hen dien nacht voorteden door zijn goddelijcke voorsichticheyt ende goedertierenheyt ghespaert ende bewaert heeft.* Antw. Sp. van Sinne, 723:

*So gaff de voorsichticheyt Gods int verstant sterck
Den mensche voor het oirboirlijkste Hantwerck
En eerlijckste, te bauwene het lant.*

Rott. Sp. v. Sinne, 147:

De voorsichticheyt Godts heeft ons by u ghebrocht.
Numan, Strijt des Gemoets, 62 verso:

*Houdt oock seker, door Goids sententie
Oft gehengenisse compt alle verdriet.
Hoe ghy dan vaster zijn voorsichticheyt aensiet,
Hoe ghy eer vollen sult zijn consolatie.*

en 64:

*Een haer ws hoofts —
En valt niet sonder zijn voorsichticheyt bloot.*

Coornhert, Odyssea, I. 4:

*Dit huys was eertijts groot, en plach in rijcdom te
wassen,
So lang mijn vaders voorsichticheyt dat mocht be-
stieren.*

De Harduyn, Godd. Wenschen, 429: *Wy en loochenen niet, oft hy en ghebruyckt sijne voorsichticheyt over alle schepsel.* Bl. 530: *den afgront der goddelijcker voorsichticheyt.* Poirters, Hof van Theodosius, 171: *de voorsichticheyt Godts.* Van Effen, Spectator, VI. 321: *het toekomende over te laten aan de wyze bestiering van het Almagtig Opperwezen, in alle gevallen, daar de menschelyke voorzichtigheid, die echter hare waarde blyft behouden, niet door kan zien.*

Voorsienicheyt, in den zin van *prudencia*, dien Kiliaan er niet aan toekent, komt nogtans voor. Maerl. Spieg. Hist. II. 394:

Belot met voersinechede.

d. i. belof met voorzigtigheid. N. Werken der L. Maatsch. IV. 69:

*Want sin ende vorsienichede
Gaf God der menschelijchede.*

en bl. 70:

Vorsienicheit prijst elc wijs man.

Der Lek. Spieg. III. 27:

*Sulc heet wijs, omme datki —
— zijn dinghen can beleiden,
Met goeder vorsienicheiden.*

Van Velthem, fol. 120:

*Het geviel dat kindere tsamen
Ute Dorpen daer te velde quamen,
Sonder voersiennicheden yet;
Dat d'een wiste des anders niet.*

Bijbel 1477, Ex. 21: *wie dat bij voersienicheden zijn evenkersten doot. d. i. voordacht. 1 Reg. 9: het is di ghehouden van voersiennicheden, doe ict volc node. 2 Mach. 4: hi sach dattet onmoghelijk was datter vrede of worden mocht sonder coninlike voersienicheit. (Van God gebezigd, is het 2 Reg. 17: bi sheren voersienicheit wort achitofels oerbaerlijk raet belet.) Prof. Molls Brugman, I. 270: Hierom seyt die Propheet Abbacuc: ic sal staen op mijn hoede, ende ic sal minen voirtganc of mijn grade vestighen, dat is mit voersienicheyt setten. Met den uitgang nes of nis had men 't eigen woord, Sinte Franc. Leven, vs. 951:*

*Als het hem van Gode quam an,
Bider vorsienesse ons heren,
Diene wel conste bekeren.*

en in Der Lek. Sp. III. 136, is »vorsienech ende vroet» bedachtzaam en wijs.

Nevens *voorzienigheid* en *voorzigtigheid*, welker gebruik, thans vast bepaald, (als men gezien heeft) voorheen zeer dobberend was, had men nog *voorsicht*, bij Kil. *provisio*, *provisus*, *providentia*. Voor *Gods voorzienigheid* gebruikt het Rodenburgh, Borstw. 371:

De Heylghe voorsicht Gods is voor ons niet te gronden.
bl. 382 :

*De schickingh Godes heerscht hier over alle din-
ghen —*

Want zonder zijn voorzicht, hier nimmer yets geschiet.
en lager :

*Zijn wil en zijn voorzicht staet vast zoo voor als
naer.*

Hooft, Jaarb. fol. 183: *zy, door de voorzicht der
Goden, weduwe zijnde. Doch voorts komt het over-
een met wat wij voorzigtigheid, bedachtzaamheid,
overleg, noemen; Rodenb. Borstw. 374 :*

Verrijckende zijn geest door arbeyt met voorzicht.
Dez. Vrou Jacoba, 12 :

*Om hun te dwingen door geweld, en door hun machten,
Is moedlijck 't onderwin door hun voorzicht gestut.*

bl. 27 :

*Onheylen brengt de tijt, soo wy niet met voorsicht
En wijsheyt stuttent al, na Graeffelijckheys plicht.*

Bredero, Roddrik en Alph. 32 :

*Den krijghsraet ick beveel dat sy met voorsicht letten,
Dat het geheele Landt met krijghslien zy versorgt.*

bl. 71 :

*Dan merckt het Lijf (maar doch te laet)
Sijn onvoorsicht en boose daedt.*

d. i. onbedachtzaamheid. Dez. Griane, 13 :

Op dat elck souw — met trouw, en voorsicht raen.

bl. 21 :

*So haest ick Frene had myn luck, en wil vertelt,
Heeft hy met voorsicht gauw 't slecht volck vooruyt
bestelt.*

en 23 :

*Daerom, o jonge Vrouw! wilt toch met voorsicht
letten*

*Op d'uytkomst van u Min, die g'uyt u sin moe-
setten.*

Dez. Het daget uyt den Oosten, 54 :

Den Hemel heeft den loop der staaten

*Beurtswijs met voorsicht gestelt,
Op dat sig niemant souw verlaaten
Op 't ontsachelijck gewelt.*

Spiegelhel', Hertsp. B. I. vs. 115 :

*Nereus noch Doris Nimf', noch bosch-god, my be-
haghen,*

Naiaden of Napeen, die ons lui noit en zaghen.

D' onduitse Hamadrijen wy zelf met voorsicht vlien.

De uitdrukking *met voorzicht* zou men welligt het best kunnen vervangen door *met voordacht, voorbedachtelijk*. Six van Chand. Ps. 119, vs. 50 :

Myn voorsigt is veel grooter, dan ik dacht;

Wyl 'k uw bevel bewaar, en hoog blyf eeren.

d. i. voorzichtigheid. — *Met voorzicht* beteekent *voorwit*, Van Manders Bucolica, 83 :

Slach-reghen doch en heeft gedaen noyt leet,

Die met voorsicht sijn comste merckt en weet.

Bredero, Aend. Liedtboeck, 20 :

En laet my tock door voorsicht sien

Hoe groot ghy sult verryzen,

En wat ten jonghsten dagh sal schien,

Als ghy 't oordeel sult wysen.

Zoo kan ook *voorsichtich* genomen worden, Antw.

Sp. v. Sinne, 117 :

Cleostratus voorsichtich oock spade en vroech

De teecken en des hemels heeft gheopenbaert.

Bredero, Roddr. en Alph. 52 :

Eelhertich ist besluyt van u voornemen pryselijck,

*Voorsichtigh siet ghy 't Endt met rype sinnen wy-
selijck.*

Elders is men verpligt, aan *wijselijck* te denken,

Dez. Poem. 21 :

*De uytkomst van den tijdt, die noch staet toe te
komen*

*Godt seer voorsichtigh deekt met eenen donckren
nacht.*

Uit het bovenstaande kan blijken, dat *Bilderdijk* zich zeer »onvoorzigtig» uitlaat, als hij in de Aant.

op Huygens, V. 5, ter gelegenheid van het woord *Voorsichtigheden* (voor Gods *voorzienigheid*), opmerkt: »'t Moest zijn *Voorzienigheid*. Voor *Voorzienigheid* zegt Vondel ergens *Gods voorzicht*, maar niemand heeft dat nagevolgd. Nu is er ook al, die den Hoogduitschen hun *vorsicht* nabaauwen. Maar *voorzicht* is geen Hollandsch, en *voorzichtigheid* (*prudencia*) is de Godlijke *Voorzienigheid* (onafscheidelijk van de Alomtegenwoordigheid en Eeuwigheid) niet." Wat tal van aantekeningen ware te maken op deze ééne aantekening! — Men zie voorts, nopens *voorzigt* en *voorzichtigheid*, de belangrijke opmerkingen van Fortman, achter zijne Dichtl. Mengelingen, bl. 35.

Voorsinnich en *voorsinnicheyt*, in dezelfde beteekenis, of liever beteekenissen, als de voorgaande woorden. Jes. 3, 3: »verre-sienden, *voorsinnigen*, voorsichtigen, die een sake van verre siet comen, ofte voorsiet eer sy gesciet," Ald. 29, 40: »Sy zijn soo partiael, als of sy van al haer verstant, wijsheyt, ende *voorsinnicheyt* berooft waren." Deze uitdrukkingen komen bij Kil. niet voor; wèl bij gelijktijdige schrijvers; b. v. Bred. Poem. 37:

Dus heeft de werelt oock haar aansicht geblancket:

Voorsinnigh is de man die op haer staert-sleep let.
ald. 44:

Al door 't bestieren van Godes voorsinnigheden,

En 't keerelijck beleyt der Staten onzer Steden.

Ook reeds in vroeger tijdperk; Dietsche Doctr. 161:

Die vorsinnicheyt ons heren

Can voersien met groter eren

Elken mensche, lude ende stille,

Die hem selven ghehelpen wille.

Een ander HS. heeft hier *voresienicheyt*. Van Velt-hem, fol. 340:

Met voorsinnicheden groet

Hi die geze al meest ontboet,

Die hem geloeft hadden dat.

en fol. 364 :

— *die met vorsinnicheiden sterft,*
Also dat hi niet onterft
Sine ziele van der bliscap sijn,
Die ewelijc gedurech sal sijn :
Dese en sal die doet niet vresen.

en lager :

Hi begarde also sine sake
Vor sine doet, met vorsinnicheden,
Dat ict wel houde, dat hi niet sceden
En sal vander bliscap ons Heren.

Gelijk wij boven het naamw. *voorsicht* leerden kennen, zoo ontmoet men ook *voorsin*, bij Van Heelu, vs. 7775 :

— *hi nam daer toe goem*
Met voresinne, ende met vromicheden,
Dat in ghewere alle beide,
Baniere ende battaetge, bleven.

In plaats van *met voresinne* zeggen wij thans *met rijpen* of *voorbodachten zin*, anders *met voorbedachten rade*, en in stede daarvan had men almede het woord *voorraad*; Dietsche Doctrinale, 285 :

Wijs man en dede, dat verstaet,
Met vorrade noyt quaet.

N. Werken der L. Maatsch. IV. 54 :

— *hi valt in grammen dinghen,*
Dat hi ghene haesticheyt dade,
Hen ware bi goeden vorrade.

Blommaert, Oudvl. Ged. III. 6 :

Dan is den mensche niet ere clene
Datten God maecte bi voorrade.

d. i. het is voor den mensch geene kleine eer, dat God hem schiep *na voorafgaand overleg*. Van Velt-hem, fol. 158 :

Hier was af here ende Leitsman
Een Ridder, een Drossate mede;
Ende met voorrade hi dit dede,
Want hi waende, enz.

Waar Le Long fout schrijft: *vorradt*, doch goed verklaart: *voordacht*. Belg. Mus. I. 353:

*Die hem selven connen vensen
Ghenoechte te draghen in quaden ghepensen,
Daer sunde af komt ende vremde scade,
Dats quaet doen met voerrade.*

D. IV. 341:

*Sonder voerraed ghinghen si toe
Met eenen hoefde, sine wisten hoe,
Zonder avijs, alsiet versta.*

D. VII. 296: *Wat manne van buten quame binnen der stad, om onse poirtere tevelne (te evelen, d. i. kwaad te doen), ende met voirrade, hy hadde verbuert lijf ende goet.* — Hiervan wederom *vorradicheit*, in dezelfde beteekenis. Bij Maerlant wordt verteld, dat Pharao het kind Mozes zoo lief vond, dat hij het op zijn schoot nam, en het zijne kroon op 't hoofd zette. Doch 't knaapje smeed de fraai bewerkte kroon aan stukken op den vloer. Een priester wilde het terstond doodslaan; de Koning echter ge-doogde 't niet, maar deed door een vuurproef onderzoeken:

*Wedert hem quam van kintsheden
So van eere vorradicheden.*

d. i. of hem dat gebeurde uit kinderlijke onnoozelheid, dan wel door *een opzet* (Sp. Hist. I. 88). — Het tot hiertoe nopens *voorraad* bijgebragte verklaart de tegenwoordige beteekenissen van dat woord. Wij zeggen: *iets bij voorraad doen*, d. i. *met voorzorg* of *voorafgaand overleg*. Noodwendigheden die we voor den winter opdoen, noemen wij *voorraad*, en Weiland ziet daar *gereed* in; doch het zijn noodwendigheden „bij voorraad” opgedaan, en langs een niet ongewonen weg is de benaming, die de *voorzorg* of het *voorbedachte* uitdrukt, overgegaan op het *artikel*, waaraan die zorg of aandacht besteed wordt. De levensmiddelen, die we met *voorraad* hebben opgedaan, heeten we den *voorraad* zelf.

Voortkomstich, voortkomende, afkomstig. Num. 26, 45: »(het geslachte der Hebroniten) van Kahath *voortkomstich*.”

Vrede. Jes. 60, 76: »mannen *der vrede*, voorstanders *der vrede*, die *de vrede* prediken, of verkondigen.” Hier vindt men dit naamwoord vrouwelijk, afwijkende van de bepaling der overzetters, die aan het mannelijk geslacht de voorkeur gaven; zie de Geslachtl. v. Hoogstr.

Vrijen, bevrijden. Jes. 53, 26: »So dat wy van sonde ende straffe *gevrjët* zijn.” Claegl. 3, 83: »op dat hy daer van verlost ende *gevrjët* worde.” Zie Kil.

Vrouwen-getimmer, vrouwentimmer, d. i. vrouwenverblijf. Gen. 12, 32: »Niet tot den Koninck, maer tot het Konincklicke *Vrouwen-getimmer*, om aldaer na de wyse des lands toe-bereydt te worden.” Het woord *timmer* komt bij ons niet dikwerf in dezen zin voor, maar toch somwijlen; *joffrentimmer*, Vondel, Noah, 16; *Ygodinnentimmer*, Anton. 71. Men weet dat *zimmer* in 't hoogd. eerst gebruikt werd voor *stof* in 't algemeen, waaruit iets gemaakt wordt; vervolgens voor *bouwstof*; voorts voor het *gebouw* zelf; daarna voor een deel van 't gebouw, bij ons *kamer*. *Frauenzimmer* beteekende eerst een *verblijft voor vrouwen*; van daar *eenige vrouwen* bij elkander genomen, en later *eene enkele vrouw*. In den collectiven zin is *vrouwentimmer* ook door Hooft gebezigd, zoo als in het Wbk. des Inst. wordt aange-toond.

Waechschaale, weegschaal. Ps. 78, 54: »Op de *waechschaale* sijner gerechticheyt, wegende tegen malk-
 • anderen sijne straffen ende hare verdiensten.” Wij maken in 't gebruik onderscheid tusschen *weegschaal* en *waagschaal*. Door 't eerste verstaan we eene *schaal waarin men weegt*; door het tweede, eene *schaal*, waarmee men iets *in gevaar stelt* of *waagt*. Kiliaan

heeft voor die beide beteekenissen *waeghschaele*, *lanx*, metaphorice *alea*, *fortunae casus*;" en ik meen oòk, dat hier niet aan tweederlei woord, en dus in de overdragtige beteekenis niet aan *wagen*, moet gedacht worden. *Waag- of weegschaal* — Levit. 19, 49, bloot *wage*: "het was gebruycklick, dat sy op de *wage*, ofte schale, stenen in plaetse van gewichte leyden." — kan genomen worden voor de *schaal* of *bak*, waarop of waarin de waar gelegd wordt, welker gewigt men onderzoeken wil; en zoo zegt men *iets op of in de weegschaal leggen*; 't woord gaat echter ook voor de *balans*, waaraan de schaal hangt, en die, als zij in evenwigt is, de kans van overslaan onzeker laat. Zoo zegt Hooft van "de zeeghe", dat zij "in de *waagschaal* hangt", d. i. dat zij twijfelachtig, onzeker is (zie het Wbk. des Inst.), en zoo stellen wij ons leven, onze goederen enz. in de *waagschaal*, wanneer het twijfelachtig is, of wij ze zullen behouden of verliezen. Bij Ziemann vindt men daarvoor de uitdrukkingen: *an der wage stan*, *ze wage geben*, *in wage setzen* en derg., van *wage*, d. i. schaal, balans. *Weegschaal* is niet gebruikelijk dan in den eigenlijken zin, en prof. Meijer verloor dit uit het oog, toen hij in den Rec. o. d. Rec. 1818, bl. 269 van het Mengelwerk schreef: *Die, om de grieven en genoegens van zijn leven te vermeerderen, dit leven zelf het eerst in de weegschaal zettede.*

Wagen-leese, wagenspoor. Spreuck. 2, 17: "een wagen-spore, ofte *wagen-leese*." Dus Croon, Moy-al, 330: *soo haest als de Wielen voorts draeijen, soo rollen deze klonten oock nederwaerts, somtijds in, somtijds neffens de leeze.* Zie Weil. Bij Kausler, II. 6, is het woord gebruikt van de *groeven* of *voren* in het voorhoofd:

*Soe hadde int voerhoeft meneghe lese,
Ende up ghescont was har de nese;
Leelic was soe ende verroest mede.*

Wanschapen, gedrogtelijk, leelijk, verachtelijk. Jac.

3, 29: »dat het misbruyck der tonghe oock een gantsch *wanschapene* sake is, ende geheel onbetamelick.” Weiland heeft, in even figuurlijken zin, *een wanschapen gevoelen*.

Watering, drenking. Ps. 23, 4: »wateren, die seer sacht ende stil zijn loopende, tot *watering* der beesten seer bequaem.” Van het werkw. *wateren*, te water leiden, water geven, 't welk zie bij Weil.

Wech (komende), 1 Sam. 9, 42: »dat Samuel om Sauls wille, die hy wist dat op *komenden wech* was, dese maeltijt hadde doen bereyden.”

Wech waeyen, bedrijvend werkw. Dan. 2, 96: »Daer het koorn gedorscht zijnde, het kaf van den wint *wech gewaeyt*, ende hier en daar verstroyt wort.”

Wederhalen, herhalen. Gen. 13, Inh.: »Godt verschijnt Abram, ende *wederhaelt* sijne beloften.” Zie de Handl. Van daar *wederhael* en *wederhaling*, herhaling; Gen. 5, Inh.: »*Wederhael* van 's menschen scheppinge.” Jerem. 52, Inh.: »*Wederhalinge* van Zedekie regeringe.”

Wederpaer, gade. Ps. 102, 15: »een mussche die haer *wederpaer* verloren heeft.” Zie Weil.

Wederpartijdst. Spreuck. 9, 31: »Deze Vrouwe wort hier voorgesteld, ende vertoocht als de voorneemste *wederpartijdst*, ende vyandinne der warer wijsheyt.” Deze vrouwelijke vorm komt bij Kil. en Weil. niet voor; zoo min als *wederpartyling* van Hooft.

Wedersporich, tegensporrelic, wederspannig. Spreuck. 17, 31: »den genen, die *wedersporich* is tegen Godt.” Kil.

Weduwaer, weduenaer. Gen. 25, 1: »dat hy na de doot syner huysvrouwe, ende het trouwen sijnes soons niet *weduwaer* gebleven is.” Moll, Joh. Brugman, I. 237: *die weduwen ende weduweren*. Kil. »weduwer, weduenaer.” Eng. *widower*, hoogd. *witwer*. Voor *weewo* lees ik *weef* bij Wolsschaten, de Doodt vermaskert, 215:

*O Doodt, soo sprack dees jonghe weef,
Maectt dat ick doch wat langher leef.*

en 217 :

't Geldt dat hy aen de weeff weer gaff.

Weer, eelt. Marc. 3, 7: „een hardicheyt, als aen handen ende voeten komt, door *weer* ofte eelt.” Bij Kil. callus; dus ook Macquet, Uitspann. I. 199:

(die) dit met onverschillige oogen

Beschouwen kan, en niet

Bekoord wordt door die fijne trekken;

Dien moet of knooprig eelt

Of harde weer de zinnen dekken.

doch 't woord is bij Kil. ook nodus, tuber, waarvoor wij thans *wrat* of *puist* zeggen, en in dezen zin treft men het aan Antw. Sp. van Sinne, 226:

Bleynen en weeren

Souwen u onteeren, werde gy een slave.

en 247:

Den dienst Gods sietmen door hem vermeerren,

Sondighe weeren hy altijd afsnoeyt.

Van de Venne, Sinnemal, 24:

Kloofjes, roofjes, pleckjes, weertjes,

Bruyn, of delluw, flets off slap.

Weerdigen, waardig achten, hoogd. würdigen. Jes. 7, 15: „De Prophete en *weerdicht* hem niet by sijnen name te noemen.” Ezech. 16, 65: „kinderen, die hy oock door *de* besnijdenisse voor de sijne noch *weerdichde* te kennen.” Bij Maerlant heet dit *gewerdigen*, Sp. Hist. III. 126:

So was die man vro, die sot,

Om dat gewerdegede haer god.

Sijn wijf te ebbene inder maniere.

Wij zeggen thans *zich ver-waardigen*, en iemand met *iets verwaardigen*. — Hiertoe behoort weert hebben, achten, Hagg. 2, 62: „Ick sal u lief en *weert hebben*, ick sal u bewaren.” Deze uitdrukking was bij onze ouden zeer gewoon, zie b. v. het Gloss. op

Der Leken Spieghele, i. v. *waert hebben*; het tegen-
deel was *onwaert hebben voor verachten*.

Weert, waard, doch in den zin van *opene vlakke, plein*.
Ezech. 26, 15: »een bloote *weert*, daer de visschers
hare netten sullen uytspreyden.» Zie van dit woord
prof. De Vries, in het Gloss. op Der Leken Sp.
i. v. *waerde*.

Wekelick, wekelijksch. Col. 2, 66: »Hier door wor-
den verstaen de dry jaerlickse Feest-dagen, die Godt
in het Oude Testament hadde ingestelt; gelijk door
de nieuw-mane de maendelicke Feesten, ende door
het woordt Sabbathen, de Sabbathen der jaren,
ende bysonderlick de *wekelicke*, voor soo veel de
selve ceremoniaal waren.» *Maandelijk*, dat hier
tevens voorkomt, wordt, meen ik, nog wel gehoord;
doch *wekelijk* nimmer, dat trouwens dubbelzinnig
zijn zou.

Welvaert, in 't mannel. gesl. Num. 36, 1: »Dien
het toequam te letten op de saken, die *den gemeenen
welvaert* van den gantschen stam waren aengaende.»
Dit geslacht is in *vaart* wel goed te keuren, doch
in een' anderen zin; zie Hoogstr.

Wendeltrappe, wenteltrap. Ezech. 41, 15: »eene
verwijdinge ende omwendinge, ofte, ommeganck, dat
is, *wendeltrappe*, als eenige meynen.» Six van Chan-
del. Poesy, 52, spreekt van *wendeltrapjes*; zie voorts
de Handl. Ten bewijze dat de verwisseling van
wendel in *wentel* reeds vroeg dagteekent, voer ik
aan, dat men voor *wendelsteen*, bij Kil. hetzelfde als
wendeltrap, en dat Maerlant bezigt, bij Kästner, 31:
*In dat zuut was gemaect
een wendelsteen wel geraect.*

reeds *wentelsteen* aantreft in den Bijbel van 1477,
3 Reg. 6: *met een wentelsteene ghincmen op in die
middelste camere.*

Wercken (by de), bij de hand. Gen. 50, 11: »het
meerdere deel (van Pharaos knechten), te weten,
alle die *by de wercken* waren, ende konden van huys

wesen." Men vindt niet alleen *bij de werken*, ook *bij de werke* en *bij de werk*. Westerb. Ged. II. 284:

*Want ick begeer dat d'een en d'ander Advocaet
Hier by de wercke zy, als hy gewelt begaet.*

bl. 285:

— *daerom bragt ick wat om 't bloed mee af te
vaegen,
So was het by de werck wanneer men 't had van
noô.*

en bl. 557:

*Waer heen, Philipp? ghy most u by de wercken
houwen.*

D. III. 453:

*D'een spant de wagens in, den ander springht te
paerd*

En maect sigh by de werck met het getrocke swaerd.

Huygens, II. 572:

*Juyst onder 't Vrouw-volck sie 'k een Meisje by de
werck.*

Hoofd bezigt een paar malen *bij den werke*, en Hoogstraten dacht, dat deze uitdrukking de ware is. Ik meen echter met Ten Kate (II. 523) en Huydecooper (Proeve, II. 226), dat het doorgaand gebruik hier niet voor een enkelvoudigen dativus, maar voor het meervoud pleit; en dat men *bij de werke* of beter *bij de werk* zegt bij afkorting als in *op de been*, *onder de voet*. Ook Kluit komt mij, in zijne korte aant. op Hoogstr., voor van deze meening te zijn.

Wesen, zelfstandigheid, stof, fr. *essence*. Gen. 1, 11: »(Licht) Een klaer, helder, luchtich *wesen*, verlichtende den duysteren klomp.»

Weygerlick, weigerachtig. Jerem. 17, 60: »ick en hebbe my niet *weygerlick* gestelt, u te volgen.»

Wieck, lemmet, pit. Jes. 42, 9: »de *wiecke* die in de lampe schier uytgebrant is.» De tekst heeft aldaar *vlas-wieke*. Zie Kil.

Wiese, weide, grasland. Richt. 20, 60: »uyt de

beemden, *wiesen*, mieden, weyden." Het hoogd. zegt *Wiese*, bij Schmeller *wis* en *wise*, oudd. *wisa*. Kil. noemt *wiese* niet alleen *sawisch* en *sicambisch*, maar ook *hollandsch*. Aan de juistheid der laatste uitspraak twijfel ik.

W i s d o m, wijsheid. Psalm 103, 8: "Alsoo oock wort *wijsdommen* gestelt, voor opperste wijsheit." Eng. *wisdom*, doch ook bij Kil. in dezen zin opgeteekend.

W i j s e. Adverbiale zeggingen met dit naamwoord komen op verschillende, thans verouderde wijzen voor. Nu eens met gebogen adjectieven, "schimpscher wijze", Job 8, 36; "spotscher wijze", 1 Con. 22, 27; 2 Chron. 25, 15; Job 12, 1; Ezech. 20, 95 en 38, 15; "spottischer wijze" (verg. *huychelisch*) 2 Sam. 6, 45; *vragenscher wijze*", 1 Con. 17, 25; Job 3, 43; Spreuck. 23, 56. Dan zonder de *r* van den genitief "verhaelsche wijze" 1 Petr. 3, 23; "vraegsche wijze" ald.; Hebr. 10, 9. Of ook met werkwoorden op *s*, "reekenens-wijze" Pred. 7, 54; "voorsegens-wijze" Matth. 13, 11; "verhalens-wijze" en "vermanens-wijze" Philipp. 2, 70; "verwijtens-wijze" 1 Cor. 4, 18. Als bij uitzondering leest men: "spotswijze" Ezech. 20, 68.

Als men in aanmerking neemt, dat zulke uitdrukkingen absolute zeggingen zijn, bestaande uit een zelfst. naamwoord met een adjectief in den genitief, dan volgt daaruit, dat het teeken van dien naamval daarin niet kan worden gemist, even weinig als in: *eenigermate*, *derwijze*, *middelerwijl*, *geenszins*, *blootsvoets*, *heelshuids* enz. en dat derhalve *verhaelsche* en *vraegsche wijze* minder goed is dan *verhaelscher* en *vraegscher wijze*. Dat men, ook buiten de Randteekeningen, in het gebruik onzeker was, blijkt bij voorb. uit *hoofscher wijze*, bij Rodenburgh, Borstwering, bl. 265, en *bedelaersche wijze*, in Marnix Biëncorf, bl. 43.

Wij zeggen thans, zoo als in het hoogduitsch sedert Luthers tijd, *gelukkigerwijze*, *menschelijker-*

wijs, gelijkerwijs; alsmede *verhalender wijze, spelender wijze, vragender wijze* enz. Doch ook *vraagsgewijs, speelsgewijs, trapsgewijs*. Deze laatste vorm, die reeds in de zeventiende eeuw voorkomt, b. v. Six van Chandelier, Ps. 111, vs. 1: *plegtsgewijze*; Huygens Korenbl. I. 551: *hockelinghs gewijs*, wordt — en naar mij dunkt met reden — voor eene verbastering gehouden van *vraagsche wijze, speelsche wijze* enz. en Kinker schreef uit dien hoofde in zijn Voorbericht van Sophiës Brieven, bl. xi: *stuksche wijze*, en bl. xvii: *broksche wijze*. Bilderdijk, ofschoon het verloop erkennende, meent nogtans dat men wèl doet, *spotsgewijze* enz. te schrijven; zie zijne Verhand. o. d. Gesl. 284.

Heyse maakt in zijne Gramm. I. 829, de opmerking, dat het subst. *weise* in 't hoogduitsch in de genoemde zamenstellingen zóó geheel tot blooten uitgang „*erstarrt*” is, dat men zulke bijwoorden als bijvoegelijke gebruikt: *ein* stufenweiser *Fortschritt*, *ein* theilweises *Missverständniss*, u. dgl. m., wat toch (zegt hij) streng genomen niet gebillijkt kan worden. Te onzent is, als ik het wèl heb, zeker in navolging van het genoemde *stufenweise*, alleen *trapswijs* als adjectief gebruikelijk, dat door Dr. Brill, Holl. Spraakl. 382, schijnt erkend te worden. Ik geloof, dat dit ingeslopen misbruik liefst niet verder behoort te worden uitgestrekt, en dat de ongenoemde schrijver van een pas uitgekomen Proeve over de Uiterl. Welsprekendheid (Middelb. 1855), als hij bl. 34 spreekt van „stukjes die vol zijn van *vraagswijze* voorstellen” geen navolging verdient.

Wijtgeseten, veraf wonende. Claegl. 4, 57: „onder de vreemde ende *wijtgesetene* heydenen ende Natien.”

Wijtluchtich, wijdluftig, wijdloopig. Jos. 10, 18: „daer na beschrijft hy *wijtluchtiger* ende naeder.” Jes. 52, 51: „daer van in het volgende capittel *wijtluchtiger* sal gesproken worden.”

Wijts ende zijts, wijd en zijd. 1 Chron. 13, 3: »*wijts ende zijts* aen alle plaetsen in Israël uytstenden.»

Willen. Enkele malen vindt men den derden persoon van den tegenw. tijd bij dit werkw., op zijn vlaamsch en zeeuwsch, regelmatig vervoegd. Gen. 47, 39: »Hy *wilt* door sijn exempel alle de sijne vermanen.» Coloss. 2, 32: »*soo wilt* den Apostel seggen.» Zie de Handl.

Wintersche. Bij Weiland komt dit bijv. naamw. voor, in den zin van *winterachtig*; doch de Randteekenaars bezigen het in een anderen zin, 2 Chron. 36, 14: »hy en heeft geen jaer geregeert, dan alleen drie *wintersche* maenden, ende tien dagen.» Wij zouden hier moeten zeggen: *drie wintermaanden*. Hooft vertaalt het *hibernum mare* van Tacitus door *op de wintersche zee*; het Wbk. des Inst. verklaart dat door »des winters op zee.» Zou hier niet eerder te denken zijn aan *winterzee*, d. i. de zee, gedurende den winter, en derhalve ook *winterachtig*, *stormachtig*? Van dezelfde vorming is *zuydersche*, Ps. 126, 9: »de dorre ende heete *zuydersche* landen.» D. i. *zuidelijke* of *zuider-landen*. — Zie voorts boven op *Middach*, waar een gelijksoortige vorm voorkomt.

Woelwater, een woelig mensch. Ezech. 32, 37: »als ick desen *woel-water* sal hebben uytgeroeyt.» *Woel* is hier de wortel van het werkw. *woelen*; doch Kil. kent ook een naamw. *woel*, dat men leest bij Oudaen, Woestijnstrijd, 21:

Van dat ick, om des werlds woel te missen,

Mijn woning nam in deze wildernissen.

Het werkw. *woelen* komt bij Weil. niet onpersoonlijk voor; zóó vindt men het echter bij Rotgans, Poëzy, 387:

Neptunus was voldaan, en al de Feestgenooten.

Het woelde in 't zeepaleis. Men zag de vreugdt
vergrootten.

en 562:

De torens staan bedekt met menschen overal,

De tempels zwart van volk. het woelt aan alle kanten.

Wederkeurig is het werkw. in de Springh-Ader aller Kinderen Gods, 198:

Want in den Mensch voorwaer is niet dan ydel deucht,

*So lang als hy sich selfs loopt in de werelt woelen
Met dertel onverstant. —*

Woorde te woorde (van), van woord tot woord.
2 Chron. 36, 46: »Dit vers, ende het navolgende, worden vast van woorde te woorde verhaelt in het begin des boecks.» Oud en echt, b. v. Kausler, Denkm. I. 153:

Desen pais ende dese vorworde

Was ghemaect van woerde te woerde.

Der Leken Spieghel, I. 133:

Maar (si) optie ackere hem gheneerden,

Van jare te jare, datsi verteerden.

Vaderl. Museum, I. 323:

— dat keren ende dat winden,

na vespertijt, van straten te straten.

GEMENGDE SPREEKWIJZEN EN SPREEK- WOORDEN.

Josua 23, 7: »en maeckt u niet gemeensaem met haer: want die by het pick wandelt, die wort daer van besmet.»

Richt. 5, 42: »sy waren seer traech, swaermoedich, hebbende (alsmen sey) groote wijsheyt in 't hooft, ende voorwendende vele swaricheden.»

Ald. 8, 13: »als eenen, die sich te vroeck als victorius drage, roepende harinck (alsmen sey) eer hy gevangen is.»

Ald. 16, 29: »dat hem al sijn moet ende lust ver-

ginck, ja, (als wy oock spreken) *d'aessem hem kort wert,* ende sijn geest nae aen 't beswijcken was."

1 Sam. 25, 63: »so lange als hy droncken was, souden hare vermaningen geweest zijn, *als roosen voor de verckens gestroyt.*"

1 Con. 20, 16: »'T is een spreekwoord van gelijcken sinne, als wanneer wy seggen, *men moet geen triumph-liet singen voor de victorie.*"

Ezra 9, 16: »herstellinge, verquickinge, *dat wy (om soo te seggen) onse aessem wat mogen halen.*"

Psalm 119, 119: »de maniere van doen der gener *die met alle winden waeyen,* ende *die soecken twee pesen op haren boge te hebben.*"

Spreek. 7, 26: »sy leyde de schaemte af, was stout, ende *dede (gelijck men seyt) een berderen aengesicht aen.*"

Ald. 20, 36: »de wijze ende voorsichtige regeringe, waer door de overheden *trouwe oogen moeten hebben* over het welvaren harer ondersaten."

Ald. 30, 34: »hooveerdige menschen, die veel gevoelen van haer selven, een yeder verachten ende *over 't hoeft sien willen.*"

Pred. 4, 8: »(gelijck wy gemeenlick spreken) *de dwaes eet hem selven op,* dat is, hy verteert al wat hy heeft, ende hy vervalt eyndelick in sulcke armoede, dat hy in hert-zeer ende armoede, sijn vleesch ende bloet verteert."

Ald. 4, 9: »Als of hy seyde: Waertoe sal ick sulcke moeyte, ende arbeyt doen, gelijck vele menschen doen? *Ick hebbe aen een kleyntjen genoeg, ick wilt zachtjens opnemen.*"

Ald. 5, 28: »Dit versken spreekt van de onversadelickheyt der gierigen, nae 't gemeene spreekwoord: *veel goets en stopt geen giericheyt.*"

Ald. 8, 27: »Gelijck men gemeenlick seyt, *onrecht slaet sijn eygen meester.*"

Jes. 1, 14: »den genen die gegeneert zijn van boos-aerdige ouderen, zijnde derhalve *quaet ey quaet kiecken.*"

Ald. 3, 35: »verstaende sulcke predikers, *die de lieden kussens onder den elleboge leggen,* roepende: »'T en heeft geen noot."

Ald 29, 77: »*Daermen noch te bijten noch te breken en vindt, ende daer alles verschrickelick is.*»

Jerem. 6, 9: »*gemackelicke t' huysblijfster, die t' huys blijft in weelde, om hare voeten te sparen.*»

Ald. 46, 46: »*packt ende sackt (alsmen seyt) ende maeckt u bagagie gereedt.*»

Ezech. 17, 52: »*Sommige meynen dat dese maniere van spreken: in den eedt doen komen, siet op het oude gebruyck, waer door de gene, die met elckanderen een verbont maeckten, beesten slachteden, die in stucken deelden, ende dan door de gedeelde stucken doorgingen.*»

Ald. 35, 30: »*veel gesnaters ende gesnaps, gelijk wanneer yemant (alsmen seyt) de vlagge voert.*»

Hab. 1, 9: »*Ten wort nemmermeer uytgesproken, de Processen blijven aen den spijcker hangen, gelijk men nu spreeckt, sy dueren veel jaren lanck.*»

Zach. 13, 25: »*Men seyt gemeynlick, harde slagen leeren wel, ende tot eenen harden noest moetmen eenen scherpen beytel gebruycken.*»

BIJVOEGSEL
TOT DE
„VERSCEIDENHEDEN.”

I.

ANTWOORD OP EENE RECENSIE.

Van mijn bundel *Verscheidenheden* enz. verscheen ten jare 1847 in het *Algemeen Letterlievend Maandschrift* eene beoordeeling van de hand des heeren J. A. Alberdingk Thijm. Zij betrof voornamelijk mijn stuk over de spelling. Ofschoon die beoordeeling een en ander behelsde, wat mij aanleiding moest geven tot zelfverdediging en terechtwijzing, zou zij van mijne zijde waarschijnlijk onbeantwoord gebleven zijn. De Schrijver echter liet zijne verslagen herdrukken en afzonderlijk uitgeven, en de Redactie van het *Maandschrift* zond mij dit werk ter aankondiging toe, waaraan ik in No. 4 van den jaargang 1848 voldeed.

Hoewel ik aan dit mijn opstel, op zich zelf beschouwd, geene bijzondere waarde toeken, meen ik echter, dat het, in verband met het werk des heeren Alberdingk Thijm, van eenig nut kan zijn. Is zijne uitvoerige beoordeeling buiten het tijdschrift, en zoo meer opzettelijk en duurzaam onder de aandacht van het publiek gebracht: ik doe, te dezer gelegenheid, mijne beknopte beantwoording haar op dien weg volgen.

Het voor nu tien jaren geschrevene stukje is thans herzien en ontdaan van hetgeen, uit een wetenschappelijk oogpunt zonder bezwaar, en uit een vriendschappelijk oogpunt bij voorkeur, kon gemist worden. Indien een nieuwe herdruk zijner beoordeeling den heer Al-

berdingk Thijm daartoe de gelegenheid bood: ik houd mij overtuigd, dat mijne handelwijze door hem ten dezen zou gevolgd worden.

•DE NEDERDUITSCH E SPELLING, in haar beginsel, haar wezen, en eischen beschouwd, door *J. A. Alberdingk Thijm*, korrespondeerend Lid van het Tael- en Letterlievend Genootschap der Leuvensehe Universiteit. Vermeerderde overdruk uit het *Algemeen Letterlievend Maandschrift*. Te Utrecht, bij Kemink en Zoon, 1847. Prijs f 2,00.

»Op het hoofdstuk onzer Nederlandsche Spraakkunst, dat *De Spelling* ten opschrift heeft, schijnt het lot te rusten van nimmer opzettelijk en eenigzins volledig behandeld te mogen worden. Wat we daarover hebben — en er is zeer veel over geschreven — zijn: aanmerkingen, bedenkingen over enkele bijzonderheden, tegenaanmerkingen en tegenbedenkingen, beoordeelingen van die aanmerkingen en bedenkingen, en zoo al voort; een overzicht van de beginselen en regelen onzer spelling, ontdaan van alle kritiek en polemieek over betwiste punten: met één woord, eene goede spellingleer missen we steeds. De Verhandeling van den Hoogleraar Siegenbeek is buiten kijf, zoowel wat stof als vorm betreft, het beste en volledigste stuk, dat onze letterkunde over dit onderwerp weet aan te wijzen; doch alleen de herinnering, dat de tweede en voornaamste afdeeling des boeks ten titel voert: *Over de Geschilpunten in de Spelling der Nederduitsche Taal*, zal genoeg zijn, om te doen zien, dat ook dit niet geeft, wat ik bedoelde.

Welke redenen Dr. Brill gehad hebbe, om in zijne Hollandsche Spraakleer de orthographie niet opzettelijk te behandelen, is mij onbekend; doch dat eene bewerking van dit gedeelte der spraakkunst, naar de schaal van de nu door hem gegevene en veelzins voortreffelijke etymologie, eene zeer wezenlijke behoefte zou vervullen, staat bij mij vast.

Men had eenig regt te verwachten, dat de heer Alber-

dingk Thijm, die voor eenige jaren een boek in 't licht zond: *Over de Spelling van de Bastaartwoorden in 't Nederduitsch*, waarin dat onderwerp met meer volledigheid wordt beschouwd, dan tot hiertoe ten onzent het geval was, de behandeling van de spelling onzer *eigene* woorden niet zou achterwege laten. Het kon zelfs eenigzins bevreemden, dat deze Schrijver niet met het laatste begon: iets, 'twelk te natuurlijker moest voorkomen, naar mate zijne begrippen over onze orthographie in 't algemeen van de heerschende schenen te verschillen, en naar mate zijn spelsysteem der bastaardwoorden, meer dan dat van eenig ander taalleeraar, met de schrijfwijze der eigene taal in verband stond.

Wie meenen mogt onze spellingleer, hetzij in al haren omvang, hetzij in eenige harer deelen, opzettelijk en eenigermate volledig behandeld te zien in het werkje, welks titel boven dit opstel te lezen staat, zou zich te leur gesteld vinden. Wat hier, onder weidsche en uitlokkende benaming, wordt aangeboden, is de letterlijke overdruk van eenige verslagen, in het Alg. Letterl. Maandschrift, van mijne *Verscheidenheden uit het Gebied der Nederduitsche Taalkunde* geleverd. De vermeerdering, die de titel belooft, bepaalt zich bloot tot eene korte *Voorreden*, eene lange lijst van *aanvulsels* en *verbeteringen*, en een uitvoerig *register*.

Gaat de titel alzoo mank aan een gebrek, dat men *onnaauwkeurigheid* zou kunnen heeten — de Schrijver zelf noemt het in zijne *Voorreden onvolledigheid* — het motto, tegenover den titel geplaatst, komt mij voor, bezwaarlijk den naam van *gepast* te kunnen dragen.

Het luidt aldus: »Wij weten wel, dat deze redenering niet zeer bevallen zal aan die nieuwere taalmeesters, die altoos van regelmatigheid den mond vol hebben. Dan wij meenen ook, dat de regelmatigheid, die deze voorstaan, en waarmede zij eigenlijk het geringe getal en de algemeenheid, of het uitgestrekt gebied van de regelen bedoelen, wel verre van in eene taal eene schoonheid te zijn, integendeel veeleer eene onbevalligheid is, en een

teeken van gebrek aan beschaving en van armoede." (A. de Vries).

Wie dit nu leest, kan niet anders begrijpen, dan dat de heer Alberdingk Thijm den inhoud dezer regelen op zijn boek toepasselijk maakt, en dat de »nieuwere taalmeesters," van welke de heer De Vries spreekt, ook die zijn, tegen welke onze Schrijver te velde trekt; althans dat hunne »regelmatigheid" met de door hem bestredene op ééne lijn staat. Zoo is het echter met de zaak niet gelegen. De heer De Vries kon (in 1804) de voorstanders der siegenbeeksche regelmatigheid niet bedoelen, om de eenvoudige reden, dat de spelling des Hoogleeraars toen nog niet was ingevoerd. Wie het vertoog des waardigen Schrijvers, over Prof. Siegenbeeks bekroonde *Verhandeling over de Welluidendheid*, in zijn geheel leest, zoo als het in de *Letteroefeningen* van 1803 voorkomt, zal bespeuren, dat het de strekking had, om de in te voeren spelling te begunstigen. Men oordeele uit het slot:

» Wij betuigen den Hoogl. Siegenbeek onzen hartelijken dank voor deze gewigtige bijdrage ter verrijking van de Vaderlandsche taalkunde. Wij achten dezelve, ten aanzien van de netheid, naauwkeurigheid, rijkheid van zaken en welbijebragte taalkundige geleerdheid, voor een werk, den Hoogleeraar alleszins waardig, terwijl wij de grondbeginselen, daarbij gelegd, op eene uitmuntende wijze ontwikkeld oordeelen, en voor de eenige ware houden; en, zoo men misschien in de toepassing dier grondbeginsels hier of daar een weinig minder schroomvalligheid mogt verlangd hebben, en nog een weinig te veel verkleefdheid aan de schrijfwijz naar de afleiding mogt meenen waar te nemen, zal men echter moeten toestemmen, dat die schroomvalligheid zelve den man tot eere verstrekt, wien de gewigtige taak, om de spelling onzer taal op een vaster en eenpariger voet te brengen, op hoog gezag is toevertrouwd.

» Met groot genoegen vernemen wij, dat de belangrijke *Verhandeling*, ten gemelden einde door den Hoogleeraar vervaardigd, eerstdaags staat in het licht te komen. Wij

twijfelen geenszins, of dezelve zal ook de overige geschilpunten in de spelling, waarover in dit stuk niet kon gesproken worden, niet minder gelukkig vereffenen; en wij hopen en verwachten, dat deze en dergelijke pogingen ter beschaving van onze schoone moedertaal eens eindelijk zullen doen ophouden dat ongeluk van onze Nederduitsche taalkunde en taalverbetering, waarover, reeds meer dan een eeuw geleden, door onzen grooten dichter Vollenhove vruchteloos geklaagd wierd in dat geestige punt dicht" enz.

De *regelmaticheid der nieuwere taalmeesters*, van welke de heer De Vries in de door den heer Alberdingk Thijm overgenomen motto-regelen gewaagt, is dus niet die van Siegenbeek en zijne volgers: het is die van hen, welke Siegenbeek voorafgingen, en wier betweterij de voorstanders der ware taalbeschaving met uitgerekt verlangen naar eene spelregeling als die van Siegenbeek deed uitzien; het is die van hen, tegen wie, eenige jaren vroeger, ook de Hoogl. Kluit den moed had zijne stem te verheffen (4); van zulke taalmeesters derhalve, die uit overdreven zucht tot regelmatigheid in de spelling en navolging van het oude taalgebruik, of, wil men liever, met het doel om zich te onderscheiden en te spellen, zoo als niemand spelde, schrijfwijzen invoerden als *daar te boven*, *eenvouwig*, *meervouwig*, *eensgelijk*, *zoo langer zoo meer* en dergelijke. De heer Alberdingk Thijm zal toestemmen, dunkt mij, dat zijn motto hem zelven, in plaats van zijne tegenstanders, vonnist.

Wat den heer Alberdingk Thijm, wien de beoordeeling mijner Verscheidenheden was opgedragen, bewogen hebbe, om aan het eerste in dien bundel voorkomende stuk, reeds voor zeven jaren door den druk bekend geworden, *acht*, en aan den overigen min bekende en meer belangrijken inhoud *één* verslag te wijden, wordt niet duidelijk gemaakt. Ik gis, ook om re-

(4) In een verhoog over *eenige nieuw ingevoerde wijzen van spreken en schrijven*, in de Letteroefeningen van 1800.

denen, die lager welligt blijken zullen, dat de Beoordeelaar hierbij vooral de rigting zijner taalliefhebberij zal hebben geraadpleegd. 'k Ben zelfs niet vreemd van de gedachte, dat de Schrijver van deze gelegenheid heeft willen gebruik maken, om zijne eigene inzichten omtrent onze spelling te doen kennen.

Hoe dit zij, ik mag mij te dezer plaats ontslagen rekenen van de taak, om de nieuwe lettervrucht des heeren Alberdingk Thijm mijnen lezeren te doen kennen. Zij hebben de verslagen zelve onder de oogen gehad. In eene beoordeeling te treden van de beoordeeling mijns werks, dat wederom niet anders dan beoordeeling van eene beoordeelende spelling was, lust mij even weinig, al ware het ook, dat ik bij de Redaktie over genoegzame ruimte, en bij den lezer over de vereischte mate van geduld te beschikken had. Zoo ik mijn oordeel in korte woorden moest zamenvatten, het zou hierop nederkomen: de Schrijver is bij zijne recensie van mijn *Antwoord over de spelling* van een onbillijk standpunt uitgegaan, door de vraag anders op te vatten, dan de Maatschappij, die ze uitschreef — te regt of te onregt, dit doet hier niets ter zake — bedoelde; in zijn werk heerscht op vele plaatsen een toon, welke aan sommige welbekende bladzijden uit de *Spraakleer* eens grooten Mans herinnert, en doorgaans, bij eene zekere mate van eigenliefde, weinig achting voor de meening van andersdenkenden; goede en zelfs schrandere opmerkingen komen hier en daar voor, doch de besprokene questien hebben onder zijne behandeling, ondanks een omhaal van velerlei zaken, niet altijd in nieuwheid of belangrijkheid van inzicht gewonnen (1).

(1) Indien ik in bijzonderheden had willen treden, zou ik mede hebben moeten wijzen op eene zonderlinge inconsequentie van den Schrijver. Herhaaldelijk gewaagt hij met afkeuring van het door mij gevolgde plan, zie bl. 26, 94 en elders. Intusschen volgt hij zelf in de behandeling der zaken dezelfde orde, hoewel niets hem kon beletten, in dit opzigt geheel vrij te werk te gaan. Voor mijn doel, dat alleen medebragt, de bedenkingen te toetsen, welke tegen Siegenbeeks spelling waren ingebracht, was het voldoende, 's Hoogleeraars *Verhandeling* op

Dat de Schrijver zelf dit oordeel niet zal onderteekenen, zie ik duidelijk in. Ik wil zelfs afzien van elke poging, om hem tot mijn gevoelen over te halen; en van mijne lezers verlang ik alleen in zoo verre toestemming, als zij zich, door naauwkeurig onderzoek der zaken, ter juiste schatting hebben bevoegd gemaakt. Zoo ik eene en andere aanmerking laat volgen, om hun het werkje van den heer Alberdingk Thijm over de spelling in een welligt helderder licht te plaatsen, is het, omdat zij punten betreffen, die, in geen onmiddellijk verband met mijn prijsschrift staande, geacht kunnen worden, van eenig meer algemeen belang te zijn.

Enkele bestrijders der siegenbeeksche spelling hebben beweerd, dat hunne afkeuring niet zoo zeer dit of dat punt dier spelling betrof, als wel de beginsels, welke daarbij ten grondslag liggen: zij protesteerden namelijk tegen de *eenparigheid* als zoodanig, en bovendien tegen de *wijze harer invoering*.

Wat het eerste belangt: de heer Alberdingk Thijm verklaart zich heftig tegen eenparigheid in de spelling, en beweert ten dezen Bilderdijk tot voorganger te hebben. Dat Bilderdijk niet veel ophad met volstreckte eenparigheid in de spelling, is bekend; ik zelf heb dat vóór verscheidene jaren door eenige uitspraken, uit zijne geschriften verzameld, doen blijken ⁽¹⁾. Ondertusschen versta men dit wél. Bilderdijk verhief zijne stem tegen *volstreckte*, maar niet tegen *alle* eenparigheid. Zijn eigen voorbeeld is daar, om het te bewijzen. In 1798 verklaarde hij »sedert lang die spelling te volgen, welke bij de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leyden door haren voormaligen Secretaris, den bekwamen Frans van Lelyveld, ingevoerd was ⁽²⁾.” De lezers zijner werken weten, dat in hoofdpunten altijd, in min belangrijke bij-

den voet te volgen: de Schrijver daarentegen wilde de *Nederduitsche spelling in haar beginsel, wezen en eischen beschouwen*; zoo mijne orde van behandeling op zijn plan nu niet toepasselijk is, bij wien ligt dan de schuld?

(1) Taalkundig Magazijn, I. 223, en volg.

(2) Voorrede voor de Mengelpoëzij, bl. XIX.

zonderheden doorgaans, die spelling door hem is in acht genomen. Zelfs heeft hij erkend »alleen uit beginsel van gelijkheid aan zich zelve, eene lastige onderscheiding, die hij liefst varen liet (te weten die van *ij* en *y*)” te behouden ⁽¹⁾. Onze Dichter was dus verre van volstrekt afkeerig van alle eenparigheid met zich zelve, en dat hij even weinig tegen het navolgen van zijne schrijfwijze door anderen was, blijkt uit de uitgave van zijn *Woordenboek voor de Nederduitsche spelling*, dat niet zoo wat in den trant van Siegenbeeks *Woordenboek* is bewerkt, maar letterlijk Siegenbeeks *Woordenboek* zelf is, veranderd — op zeer onhandige wijze ⁽²⁾, maar toch altijd veranderd — naar de bilderdijksche schrijfwijze. Ik meen op grond van het aangevoerde te mogen beweren, dat men regt heeft, om hetgeen Bilderdijk tegen de eenparigheid in de spelling heeft aangevoerd, niet zoo streng op te vatten, en dat de heer Alberdingk Thijm, die Bilderdijk ergens »zijn meester” noemt, diens geest niet te wel schijnt begrepen te hebben. Immers de leerling gaat hier zoo ver, dat hij niet alleen alle navolging afkeurt, maar ook de ge-

(1) Brieven, III. bl. 61.

(2) Dit ongunstig oordeel over het *Woordenboek voor de spelling volgens Bilderdijk*, reeds voor vele jaren door mij geuit, schijnt ook de Schrijver, bl. 79, te beamen; en toch wordt het werk, bl. 69 en elders, door hem min of meer als autoriteit aangehaald. Het boek verdient niet in eenige aanmerking genomen te worden, [zoo als ik later opzettelijk bewezen heb in mijn *Archief*, II. 261—274.] Evenzoo kennen sommigen (en daaronder mede onze Schrijver), om andere redenen, te veel gezag toe aan het *Handwoordenboek voor de spelling*, van Weiland. Deze Heer is alleen gequalificeerd tot het schrijven eener *Spraakkunst*: tot een *Woordenboek voor de spelling* kreeg hij nimmer eenigen last, en daar bestaat er van hem ook geen, dat op eenigerlei wijze gezegd kan worden, met gezag geijkt te zijn. De heer Alberdingk Thijm vergist zich dus niet weinig, wanneer hij aangaande het genoemde werk, bl. 114, zegt: »naar dit woordenboek behoort gij, overeenkomstig de voorschriften van het landsbestuur, te schrijven.” Zelfs het *Woordenboek* van Siegenbeek is met geen staatsgezag hoegenaamd bekleed, en kan bij de voorstanders der ingevoerde spelling alleen in zoo verre op navolging aanspraak maken, als het strookt met de gronden, in 's Hoogleeraars *Verhandeling* gelegd. Overigens staan de werken dier Heeren, wat gezag betreft, gelijk met die van elken anderen schrijver.

lijkheid met zich zelve: hij wil (bl. 17), dat de Neêrduitsch-schrijver hetzelfde woord nu eens met dubbele, en dan eens met de enkele vokaal spelle; nu eens in *wreedaard* de *d*, dan weder de *t* gebruike; nu eens een woord aan elkaâr, dan weder van elkaâr; nu eens naar de uitspraak, eene andere reis naar de etymologie schrijve; hij wil dat, gelijk ieder mensch eenen hem eigen stijl heeft, gelijk Buffon zeide: *le style c'est l'homme*, zoo ook elk schrijver eene hem eigene spelling hebbe (*ainsi l'orthographe c'est aussi l'homme*); hij beweert — en ziedaar eene nieuwe opmerking, die de aandacht in hooge mate verdient! — dat, met de invoering der siegenbeeksche eenparigheid „een koude wind verdorrend heenvoer over de Hollandsche literatuur;” hij noodigt tot vergelijking van de prozastukken van Bilderdijk met welke andere men wil, naar de siegenbeeksche spelling, en men zal bevinden, dat de natuurlijkheid, gemakkelijkerheid, naïve kracht, warmte des gevoels, gemoedelijkheid der ernst, losheid enz. in eene stijfheid en deftigheid is overgegaan, die het lezen van de meeste redevoeringen en andere boekwerken van prozaïsten ondoenlijk maakt; hij rekent het geene vermetelheid, tusschen de ijskou der eenparigheid en een stijl, over wiens huiverachtigheid het talent van Van der Palm ter naauwernood kon zegevieren, meer verwantschap te zoeken, dan die der bloote gelijktijdigheid (bl. 28). — Men ziet, de Schrijver doet een stoute greep. Of hij intusschen hier aan zijnen meester, die, als bekend is, zich zelve in den ongebonden stijl niet voldeed en er zich ook weinig op liet voorstaan, een dienst bewijst, door de vergelijking uit te lokken van zijn proza met dat van elken anderen prozaïst, zou ik wel in bedenking willen geven. Ik vrees, dat wie bij voorbeeld de *Lofrede op Pestel* en de *Lofrede op Borger* of *Kemper* naast elkander legt en in opzigt tot den stijl met elkaâr vergelijkt, tot uitkomsten zal geraken, weinig gunstig voor de bewering van den heer Alberdingk Thijm. Met dat al, deze Heer is niet zoo afkeerig van alle eenparigheid in de spelling, als men uit het tot hertoe gezegde

zou kunnen opmaken. Met een woordenboekje voor het behulp des volks heeft hij vrede (bl. 19), en zijne Verhandeling *over de spelling van Bastaartwoorden*, met vele woordlijstjes er in, zal toch wel geschreven zijn met het doel, onder anderen, om *nagevolgd* te worden: dan, op dit boek en zijne geschiedenis kom ik zoo straks terug. Hier zij alleen nog opgemerkt, dat onze Schrijver omtrent andere afwijkers der heerschende spelling niet die verdraagzaamheid oefent, welke men van iemand van zijne grondbeginselen zou verwachten. Het *daarintegen* en *daarinboven* van Wiselius wordt bl. 147 „eene nuttelooze nieuwigheid” geheeten; en *ik lagch* (eene schrijfwijze door de heeren Kinker en Van Lennep in hunne vroegere werken in acht genomen) gerekend tot „wat mogelijk Hottentotsch, maar stellig geen Hollandsch is” bl. 174. Ik verbeeld mij, dat de heeren Wiselius, Kinker en Van Lennep mannen zijn, die voor hunne afwijking gegronde redenen kunnen gehad hebben; doch al ware dit zoo niet, zij zouden, dunkt mij, bij onzen Schrijver kunnen volstaan met te zeggen: deze schrijfwijze behoort respectivelijk zoo tot onze eigenaardigheid, tot onzen mensch.

Verder heeft men, en niet het minst de heer Alberdingk Thijm, tegen de gevestigde spelling hevig uitgevaren *om de wijze harer invoering*. Men spreekt van *door-drijving*, van *dwangspelling*, ja zelfs van *tirannij* (bl. 10). Tot nog toe heb ik echter te vergeefs gezocht, naar hetgeen zulke benamingen ook in het minste zou kunnen regtvaardigen, en ik neem daarom de vrijheid, die beschuldiging te verwerpen. Men spreekt van *dwang*: waarin heeft dan toch wel die dwang bestaan? Wanneer en omtrent wien heeft men dien gebezigd? Op die vragen behoorde men ter beantwoording in staat gesteld te zijn door hen, die gedurig de beschuldiging van tirannij herhalen, ook nadat Van der Palm voor ruim twintig jaren de ongerijmdheid dier betigting heeft aangewezen. Wiselius gewaagde ergens ⁽¹⁾ van een „sultanachtig bevel-

(1) Mengel- en Tooneelpoëzij, I. Voorr. bl. IV.

schrift:" indien die uitdrukking ziet op het Besluit van het Staatsbewind, van 18 December 1804, waarbij niet anders wordt bevolen, dan dat de goedgekeurde spelling zal worden gevolgd op de bureaux van het Gouvernement, en in de onderwijsboeken, die van Landswege worden uitgegeven: dan moet één van beide, óf de regering des Sultans in gematigdheid menig constitutioneel gouvernement overtreffen, óf de benaming hoogst ongepast zijn. Ik bid toch, indien men toestemt, dat er eene spelregeling noodig was — en de Verhandeling van Siegenbeek wordt in dit opzigt door Wiselius zelven »eene wezenlijke weldaad" geheeten ⁽¹⁾ — wat kon men minder doen, dan gelasten wat het genoemde Besluit voorschrijft, en overigens elk en een ieder in het aannemen of niet aannemen der voorgedragen regelen volkomen vrijlaten? Ik herhaal, waar is immer iemand tot de aanneming gedwongen? Wanneer zijn Bilderdijk en Wiselius, de eenige tegenstanders onder de vroegere schrijvers van naam, die ik mij herinner — ik zeg niet gesmaad of vervolgd — maar wanneer zijn zij ooit lastig gevallen om hunne afwijking van het heerschende gebruik? Waar heeft men hun deswegens iets onaangenaams gezegd of eenige onverdraagzaamheid betoond? Waar heeft óf het Gouvernement, óf de Hoogleraar Siegenbeek, hun op eenigerlei wijze het regt betwist, om geheel naar eigen overtuiging te spellen en te schrijven; en bij wien hebben zij, te dezer zake, een grein gemist van de achting, waarop zij als taalkenners, dichters en geleerden billijke aanspraak hadden? Men geve van dit alles bewijzen, indien men zijne

(1) Zoo getuigt nog een ander tegenstander van de heerschende spelling, de heer Beets, in zijn *Leven en Karakter van Van der Palm*, bl. 67, het volgende: »In een tijd, waarin op het stuk der Orthografie eene onregelmatigheid heerschte, van welke men bij de weinige lectuur, welke de vaderlandsche letterkunde van dat tijdvak voor het onze oplevert, zich nauwelijks een denkbeeld maken kan, maar die vooral op de scholen en openbare bureaux de grootste verwarring te weeg bracht, was het ontwerp een weldaad voor het vaderland, en de uitvoering er van, vooral naar de bedeeeling van die dagen, een hoogst verdienstelijk werk."

uitspraken niet voor ongegrond wil verklaard zien. En nu stelle men daartegenover den hoogen toon, de schampere aanmerkingen, de bitse aanvallen van hen, die zich over de gewaande dwangmaatregelen zoo luide hebben beklagd, en oordeele, aan welke zijde de meeste gematigdheid is in acht genomen. Ik sta thans niet opzettelijk stil bij de weinige bedenkingen, door den heer Wiselius gemaakt, en van welke het nog twijfelachtig kan schijnen, of zij oorspronkelijk van hem zelve, dan wel van Bilderdijk afkomstig zijn, met wien hij door veeljarige vriendschap verbonden was en dien hij in het vak van taal »zijn leidsman» noemt. Ik verwijl ook niet lang bij den te regt beroemden naam, dien ik daar meldde. Het is mij niet bekend, dat Bilderdijks uitvallen tegen Siegenbeek en zijne spelling bij iemand verdediging of ingang hebben gevonden, behalve misschien bij onzen Schrijver (bl. 11); zij hebben verontwaardiging of medelijden gewekt, en bij wie 's Mans karakter meer van nabij kenden, hunne aanleiding gevonden in de tegenspraak, waartoe Siegenbeek, ofschoon in de eerbiedigste termen, zich ten aanzien van de woorden *nochtans* en *nogtans* verstout had. Welgezinden verschoonden, ter wille van zijne uitstekende verdiensten, zoodanige zwakheid in den grijsaard, die zich in zijne drift kon laten vervoeren, den Hoogleraar »een jongen knaap» te noemen, toen deze eenen ouderdom had bereikt, op welken de Dichter zelf zich reeds lang als »een afgeleefden grijze» plagt te beschouwen. Ik heb hier echter vooral te wijzen op den toon van het geschrift, dat vóór mij ligt, om het verschil te doen uitkomen tusschen de gematigdheid van de invoerders en verdedigers der gewone spelling, en de scherpheid van de meeste harer bestrijders. Al ware het ook, dat de heer Alberdingk Thijm, als een andere Bilderdijk, uit hoofde van buitengewone verdiensten, hooge jaren of andere omstandigheden, aanspraak mogt maken op versooning, waar hij, bij de behandeling van wetenschappelijke onderwerpen, smaad en schimp voor bondige redenering in plaats stelt: ik zou meenen, dat het laken

van de invoering der gevestigde schrijfwijze weinig voegt aan den schrijver: *over de spelling der bastaardwoorden*. Het is toch niet onbekend dat de steller dier Verhandeling op velerlei wijze getracht heeft en steeds tracht, de aandacht van het publiek op zijn werk te vestigen, en dat niet altijd op eene wijze, die, naar mijn gevoel, met bescheidenheid omtrent dat publiek en achting voor zich zelve bestaanbaar is. Zonder te spreken van de dagbladartikelen bij en na de uitgave van het genoemde werkje, acht ik het hier voldoende te herinneren aan de pogingen, door genoemden Schrijver eerst bij de Tweede Klasse van het Instituut en daarna bij de Hooge Regering aangewend, om bescherming, toetsing en aanbeveling van zijne spellingleer te verkrijgen ⁽¹⁾; aan zijn toeleg, om, waar dit zijns oordeels door anderen verzuimd wordt, zelf de taak op zich te nemen, zijn letterarbeid aan te bevelen, met mededeeling tevens van recomandatibrieven van anderen ⁽²⁾; aan het negentiende hoofdstuk eindelijk van het geschrift, dat de Auteur wel heeft willen noemen: *de Nederduitsche spelling in haar beginsel, haar wezen, en eischen beschouwd*. Dit hoofdstuk bevat niets anders dan eene nieuwe aanbeveling van het werkje »bij Nayler en C^o. 1843.» De Schrijver verzekert er in, dat zijne spelling der bastaardwoorden volstrekt geene »wanspelling» is; dat zijne theorie in tegendeel »analogiesch» is, ja, »uitsluitend analogiesch,» en dan nog driewerf »analogiesch,» te weten 1° met de spelling onzer taal, 2° met de bastaardwoordspelling aller volken, en 3° in zich zelve, en met de eenige, daarin denkbare, orde.”

Indien dergelijke aanbevelingen waren uitgegaan van den Hoogleraar Siegenbeek, of van hen, die zijne spellingleer invoerden of voorstonden, men zou eenigermate regt hebben, om van onredelijkheid en dwang te gewagen. Doch men heeft nog het eerste bewijs te leveren, dat er van die zijde anders dan langs den weg van

⁽¹⁾ Zie *Het Instituut*, 1844, bl. 32 en volgg.

⁽²⁾ Zie het A. L. Maandschrift, 1845, bl. 39 en volgg. der Antikritiek.

billijkheid en overtuiging is te werk gegaan. Ik ga verder en beweer, dat in de bereidwillige toetreding van alle schrijveren, op zeer enkele na, het bewijs ligt, dat er geen dwang of aanmatiging gebezigd is. Mogt men door zulke middelen zijn doel hebben bereikt bij de ambtenaren en onderwijzers, door den Staat bezoldigd: bij wie zich onafhankelijk gevoelden, zou dwang tegenwerking, zou aanmatiging weêrzin gewekt hebben; doch even weinig als gene werden gebezigd, zag men deze ontstaan. Mannen van gevestigden naam, ook in het vak der vaderlandsche taalkunde, als een Van der Palm, Abr. de Vries, Clarisse en Kinker, dachten wel niet op alle punten eenstemmig met de voorgedragen regelen; maar stonden ze daarom niet tegen. Zij huldigden veeleer een werk, dat niet minder door bescheidenheid van toon, als door bondigheid van betoog zich aanbeval, en waardig was door de uitstekende en ook door Bilderdijk geroemde taalkenners Kluit en M. Tydeman te worden geijkt; en gedachtig aan hetgeen Bilderdijk zelf zoo waar heeft uitgedrukt, dat er geene volmaakt goede spelling is uit te denken, en dat elke wijze van spellen hare onoplosbare zwarigheden heeft (¹), gingen zij voor, de nu ingevoerde, wat de hoofdpunten betreft, tot de hunne te maken.

Maar hoe! werpt de heer Alberdingk Thijm mij tegen, van de schranderste mannen van het land zijn er geweest, die door leering en voorgang bewezen hebben er zich niet meê te kunnen vereenigen: Bilderdijk, Wiselius, Kinker, Meerman, A. de Vries, Da Costa, Van der Kemp, L. Ph. C. van den Bergh, Koenen, J. van Lennep, Beets, om eene breede rij jongeren van onderscheiden verdiensten niet te noemen" (bl. 21). Van de afkeuring van Bilderdijk en Wiselius heb ik boven reeds gesproken; en als men verder van deze lijst afzondert,

(¹) Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden, IV. bl. 167. Merkwaardig is ten dezen ook de verklaring van den heer Broes, dat hij »gewoon is, zelfs bij twijfelen, hoog gezag te volgen." De Kerk en Staat, I. bl. x.

wie er niet op 'behooren, als een Kinker en De Vries, welke integendeel de siegenbeeksche spelling begunstigen, geloof ik niet, dat er zoo heel veel gezags zal overblijven, dat genoegzaam op zich zelve en buiten invloed van Bilderdijk staat, om hier in aanmerking te komen. Onder de »breede rij van jongeren van onderscheiden verdiensten», zoowel als onder hen, die zich niet meer onder de »jongeren» rekenen, ken ik er menigeen van uitstekende letterkundige bekwaamheid en verdiensten, en ik zal de laatste zijn, om iemand hunner de afwijking van het heerschend schrijfgebruik euvel te duiden, veel min hem het regt daartoe te willen betwisten; doch ik meen te mogen beweren, dat niet allen wijlen den dichter Nierstrasz (met wiens naam de Schrijver zijne lijst had kunnen vergrooten) zullen kunnen nazeggen, dat hunne toetreding tot de spelling van »den heer Bilderdijk het gevolg is geweest van een onpartijdig en opzettelijk onderzoek zijner taalgronden» (1). Ik houd het voor zeer mogelijk, zelfs voor waarschijnlijk, en ik zou, verbooed de bescheidenheid mij dit niet, de bewijzen er van kunnen leveren, dat door dezen en genen de spelling van den Dichter, voor wien men eerbied en sympathie gevoelde, werd overgenomen, eer men zich van hare gegrondheid had overtuigd (2); en dat men ze later, bij juistere inzigten, bleef behouden uit het ook door den Meester niet veronachtzaamde beginsel van gelijkheid aan zich zelve. Wil men weten, waarom de navolging der te onregt zoogenoemde bilderdijksche spelling, zoo als die thans bij eenige jeugdige dichters en godgeleerden wordt gedreven, mij voorkomt, minder waarde en gezag in de wetenschap te hebben: ik schroom niet, in eene zoo teedere zaak mijne overtuiging geheel te zeggen. Het is, omdat zij vaak werktuigelijkheid, in stede van onafhankelijk nadenken verraadt; zoo als dit voor iederen bevoegde kennelijk is,

(1) Gedichten (Leeuw. 1827) bl. 9 der Voorrede.

(2) De heer Alb. Thijm zelf verklaart, bl. 6: »dat Bilderdijks warmste voorstanders nog veel meer den meester gedachteloos schijnen na te willen schrijven dan zijn principe te willen aannemen.»

nu eens door de overneming niet alleen van verdedigbare afwijkingen, maar ook van zulke, die nimmer, zelfs door Bilderdijk, voldoende zijn gestaafd geworden ⁽¹⁾; dan weder door het bezigen van taalvormen, die niet alleen door den geëerden Voorganger niet zijn gewild, maar zelfs door hem op eene heftige wijze werden te keer gegaan, en soms in gewigt de ernstigste spellingquestie overtreffen ⁽²⁾. Zoo iemand daarenboven zou willen beweren, dat deze en gene der jeugdige schrijvers niet vrij zijn te achten van de wel niet prijselijke, maar toch op hunnen leeftijd niet onnatuurlijke zucht om zich te onderscheiden en de aandacht op zich te doen vestigen: ik zal hem niet tegenspreken. Wie men van die zucht ook moge vrijkennen, niet in mijn oog onzen Schrijver. Dat het toch dezen niet genoeg is, voor zich zelven van het regt gebruik te maken, dat niemand hem kan betwisten, van te spellen gelijk hij goedvindt, ja zelfs zoo als niemand spelt; maar dat hij ook genoeg gevoel van eigen waarde heeft om te verlangen, dat anderen hem naspellen, blijkt reeds uit het boven hier en daar vermelde. Aangaande den toon van het werkje *Over de spelling der Bastaartwoorden* luidde het verschoonend oordeel van de Tweede Klasse des Instituuts, dat hij »bijtend genoeg» was; en Dr. Nassau verklaarde in *de Gids* ⁽³⁾, dat »men de schouders moet ophalen over de spottende

(1) Men neme de spelling *nogthands*, op een bewezen misverstand van der ouden *nochtan* rustende; en die van *aart*, *aarten*, *aartig*, door Bilderdijk nergens voldoende gestaafd. Ware zij door hem bij anderen aangetroffen, hij zou ze voor *mofsch* uitgekreten hebben. De heer Alb. Thijm merkt, bl. 106, te regt op, dat de woorden de *d* vereischen.

(2) Zoo vind ik in een pas uitgekomen dichtbundel tweemaal *grijs-aart*. Voorts denke men aan het aaneenschrijven van *afietrekken*, *uittestellen*; aan het bezigen van het voorzetsel *te* achter *durven*, en wat hier nog zou kunnen genoemd worden.

(3) Jaargang 1944, bl. 412 der Boekbeoord. — Ik schrijf *de Gids*, en niet *den Gids*, als de heer Alberdingk Thijm, bl. 167, verlangt. Dat het tijdschrift *de Gids* en niet *Gids* heet, is iedere maand met tamelijk groote letters op den omslag te lezen. Ik durf wedden, dat genoemde Heer zelf, ten zij hij zonderling wil zijn, steeds zal zeggen en schrijven »het tijdschrift *de Gids*," en nimmer »het tijdschrift *Gids*."

minachting," waarmede Siegenbeek werd behandeld. En toch is die toon minder scherp, en de minachting niet zoo laag, als waarmede degenen, die van den Schrijver in denkwijze verschillen, in zijn tegenwoordig geschrift worden bejegend.

Indien men nu mogt wanen, dat de Schrijver, die zich op zoodanig standpunt meent te mogen plaatsen, inderdaad in de wetenschap, waarin hij optreedt, eene ongewone hoogte heeft bereikt, zou men zich vergissen. Het bewijs zou niet moeilijk, maar mij wat omslagtig vallen, dat zijn laatste taalwerk, bij een vertoon van veel belesenheid en geleerdheid, weinig nieuws en grondigs in de behandeling der geschilpunten aanbiedt. Ik wil liever met een paar proeven staven, dat zijne vordering in een belangrijk deel der taalwetenschap, en 'twelk bij de spellingleer telkens ter bane komt, de etymologie namelijk, nog voor merkelijke toeneming vatbaar is.

Bl. 152 zegt de Schrijver op zijn gewonen, dat is, zeer stelligen, toon het volgende: »Onder de letters, die oorspronkelijk tot het woord behooren, mocht de heer de Jager de *t* aan Prof. Siegenbeeks *on(t)stuimig* en het woord *nuf(t)jen* wel te rug hebben gegeven. *On*, als Bild. op *stuwim* aanmerkt, is steeds ontkennend, niet, als *ont*, ook aanvangend, opstekend; *nufjen* is zoo goed als *kisjen* zou wezen — en de *t* behoort in geen woordvorm zoo goed als in dezen.»

De verlangde *t* in *nufstje*, voor *nufje*, zal haren grond vinden in Tuinmans gissing, mede door Bilderdijk beaamd, dat *nuf* gezegd wordt voor *nift*, dat is *nicht*. Die afleiding echter is alles behalve zeker. Veeleer schijnt *nuf* (bij Kiliaan door *nasutulus*, gelijk *nufken* door *nasutula* vertolkt) hetzelfde woord te zijn met *nuf*, *nif*, *nifke*, in sommige duitsche dialecten voor *neuswijs* en voor *neus* tevens gangbaar, en waarvan mede de werkwoorden *niffen*, *nifeln*, *niffeln*, voor *door den neus praten* en *neuswijze aanmerkingen maken*. Zie het *Brem. Nieders. Wörterbuch*, en dat van Schmeller; alsmede Hoefffts *Bredaasch Taal-eigen*.

Blijkt het alzoo hoe betwistbaar 's heeren Alberdingk Thijms verzekering is »de *t* behoort in geen woordvorm zoo goed als in dezen:» met nog minder regt verlangt hij de *t* in *ontstuiinig*. Bilderdijs meening toch, dat in *ontstuiinig* het voorvoegsel *on* niet ontkennend is, maar versterkend, zoodat 't woord eigenlijk zou zijn *ontstuiinig*, dat is *aan- of opdampend*, van *stuiim*, damp, is geheel bezijden de waarheid. *Ontstuiinig* is wel degelijk het ontkennende *on* met *stuiinig*, in 't middelhoogduitsch *gestuem*, *gestuemig*, bij Schmeller »*sanft, stille, ruhig.*» Men zie de talrijke voorbeelden, door dezen Geleerde bijgebracht, en ten overvloede Graffs Sprachschatz, VI. 681.

De heer Alberdingk Thijm spelt, gelijk bekend is, steeds *iemant*, *niemant*, en heeft, voor zoo veel ik weet, de eer, daarin alléén te staan. De reden dier afwijking gaf de Schrijver reeds in zijne Bastaartwoorden, bl. 65, waar men leest: »De eenige woorden, die ten onzent nimmer voor verlenging vatbaar zijn, en toch door velen met den zachten medeklinker gesloten worden, zijn, voor zoo ver ik 't mij herinner, *iemant*, *niemant* — — Voor *iemund* en *niemand* weet ik geen reden op te sporen; en de meesten, die zoo schrijven, kennen haar waarschijnlijk ook niet. Voor mij, ik behoud die woorden, gelijk men ze, doorgaands, in de zeventiende eeuw schreef: — — met *t*. Wanneer wij onze ouden opslaan, vinden wij bij Melis Stoke altoos *niement* of *-mant* — — bij Maerlant *niemant*, bij van Velthem en anderen doorgaans *niemen*, en in den gebogen naamval *niemene* of *niemeune*; maar nergends (gelijk in 't Hoogduitsch) *iemanden* of *niemanden*, dat de *d* zou wettigen.» — Men ziet, de afwijking is zoo maar niet uit de lucht gegrepen, of uit grilligheid of betweterij ontstaan: zij is gegrond op onderzoek, en de S. heeft zich op dit punt veel moeite gegeven. De auteurs der zeventiende eeuw, zelfs de ouden, zijn geraadpleegd, en nergens *iemanden* of *niemanden*, dat de *d* zou wettigen. Zoo stonden de zaken anno 1843. Dan, later komt den Schrijver onder het oog het artikel *iemand* in Hoeuffs *Bredaasch Taaleigen*, 't welk

luit: „*Iemand* wordt nog heden ten dage in de stad en het land van Breda, in dé gebogene naamvallen gebruikt, zoowel als *niemand*. Oudtijds geschiedde het algemeen enz.” En het art. *niemand*, waar gezegd wordt: „*Niemand* wordt hier ook verbogen, even als *iemand*. Voorheen geschiedde het altijd enz.” Nu zal, denkt men, de heer Alberdingk Thijm niet meer zonderling zijn, en van nu voortaan als alle menschen *iemand* en *niemand* spellen, daar de *d*, naar zijne eigene verklaring, gewettigd is; dan, dit is geenszins het geval. De S. erkent wel, bl. 105 der *Nederduitsche Spelling*, zijne dwaling, als hij zegt: „Wat ik vroeger van *iemant* en *niemant* zeide, dat ik het nergends bij de ouden, in den verbogen naamval, met *den* en *de* gevonden had — moet ik steeds verbeteren. Geschriften van de zestiende ⁽¹⁾ en vroeger eeuw leveren 't herhaaldelijk op” — doch, hij laat er terstond op volgen: „maar 't is genoeg, dat het nú nimmer meer verlengd wordt, om 't thánds met *t* te schrijven.” En daarmee afgedaan! Evenwel, ik geloof dat de Schrijver zelf gevoeld heeft, dat deze zijne logica in strijd was met zijne vroegere redenering. Althans bl. 176 komt hij op de zaak nogmaals terug en vindt een nieuw bewijs voor de harde *t* der meergemelde woorden in de hollandsche uitspraak, waar de sluitletter overgaat op een klinker; men zal zich vergrijpen (staat er) aan het taalgebruik, met te zeggen *iemand* of *niemandis*, voor *niemant is*. Ik voor mij zou redeneren: *iemandis* en *niemandis* verdient in de uitspraak de voorkeur boven *iemantis* en *niemantis*, omdat de sluitletter, getuige de buiging van verschillende eeuwen, blijkt zacht te zijn; doch de heer Alberdingk Thijm keert de zaak om, en zegt: ik heb, zonder grond en tegen het gezag der oudheid, *iemant* en *niemant* geschreven, en volhard, ofschoon beter inge-

(1) Men leze hier, de zeventiende eeuw. Ten bewijze vermeld ik alleen de Staten-Overzetting des Bijbels, waarin de buigingen van *iemand* en *niemand* meermalen voorkomen. Zie mijne Handleiding bij dat werk.

licht, daarin niet alleen, maar wil ook, dat de Hollander bij zijne uitspraak de zachte *d* in de harde *t* verandere, en zegge *iemantis*, *niemantis*.

Deze bijzonderheid in de spellingtaktiek onzes Schrijvers, zoo klein zij op zich zelve is, bewijst ten minste twee zaken, 1° dat hij afwijkende schrijfwijzen invoert, gegrond op het gezag van ouden, welker schriften hij voorgaf onderzocht te hebben, doch die hij niet behoorlijk had ingezien; 2° dat hij eene eenmaal aangenomene spelling blijft in acht nemen tegen betere overtuiging. Hoe dit een en ander nu te rijmen is in den Schrijver, die meer dan iemand tegen het volgen van blind gezag en tegen eenparigheid in de spelling ijvert, en die zich als bij uitnemendheid consequent en rationeel wil beschouwd hebben, waag ik niet te beslissen.

Dat groote bekendheid met aangehaalde schrijvers onzen Auteur bezwaarlijk kan toegekend worden, blijkt onder anderen uit hetgeen bij hem bl. 162 over de afleiding van *likteeken* voorkomt. »*Likteeken* (leest men er) meest *litekine* of *littékine* geschreven, is stellig van het thema *liën*, dat in *belijden* en *blijken* zit.» — Wie de oude schrijvers wat meer dan doorbladerd heeft, weet beter. 't Woord is doorgaans *lijcteken* of *licteken*, nu en dan ook wel *litteken*, maar betrekkelijk weinig *liten*. Daar nu *li* nooit tot *lic* of *lije* kan overgaan, maar wel *lije*, *lic*, vóór de *t*, tot *lit*, zoo blijkt dat het woord oorspronkelijk van *lijken*, en niet van *liën* is. Verlangt de Schrijver den ouden vorm *lijcteken* gestaafd te zien, hij sla, om iets te noemen, het tweede Deel van Maerlants Spiegel op bl. 119, vs. 74; bl. 160, vs. 6; bl. 279, vs. 140; bl. 282, vs. 27 en bl. 304, vs. 73 en 87 (1).

In dezen stand van zaken laat ik mijne lezers oordeelen, of ik reden heb, er mij zeer op te verheffen, als de Schrijver in het ééne niet overgedrukte verslag mijner Verscheidenheden mij prijst wegens »vlijtige nasporingen

(1) Men zie voorts mijn sedert geschreven vertoogje over de be- teekenis van *lijkteeken*, in mijn Nieuw Archief, bl. 57—70.

en keurige citaten;" en verklaart »doorgaands het hoofd met gerustheid neder te leggen bij de verklaringen en bepalingen," door mij nopens oude woorden in het midden gebragt (en dus ook bij mijne uitlegging van *ghesces*, die kort na de uitgave van mijn boek gebleken is, mis te zijn); hoewel »op onderscheidene plaatsen de voorbeelden des gebruiks van eenige oude woorden nog al te vermeerderen geweest waren (¹)."

Ten besluite verklaar ik opregt, niet blind te zijn voor de onvolkomenheden van mijn stuk over de spelling, met hetwelk ik nergens getoond heb bijzonder te zijn ingenomen. Nogtans heb ik gronden genoeg voor de overtuiging, dat het zijn doel niet geheel heeft gemist; en ik voel niet de minste roeping, om wat ik voor tien jaren schreef, nu tegen iederen aanval te verweren, al ware hij ook met meer bescheidenheid geschied dan nu het geval is. Uitgenoodigd om het werk: *de Nederlandsche Spelling* enz. aan te kondigen, heb ik onbewimpeld mijne gedachten geuit, en daarbij vooral een woord naar de behoefte des tijds trachten te spreken over zaken, naar mijn oordeel gewigtiger dan het eindelooze gewar over bloote geschilpunten onzer spelling. Bij meerder studie vooral van onze oudste schrijvers, bij minder jagt op zonderlingheid, zal de heer Alberdingk Thijm ook onze vaderlandsche taalkunde met menige nuttiger bijdrage kunnen verrijken, dan de nu geleverde. Moge hij die verwachting niet te leur stellen!"

In de voorafgaande aankondiging gewaagde ik meermalen van des heeren Alberdingk Thijms Verhandeling getiteld: *Over de Spelling van de Bastaartwoorden in 't Nederduitsch*, in 1843 te Amsterdam verschenen. Uit meer dan ééne aanhaling in mijne Verscheidenheden kan blijken, dat ik dit werkje met belangstelling had gelezen. Ten naderen bewijze op hoeveel prijs ik den arbeid

(*) A. L. Maandschrift 1846, bl. 368 en 369.

des zich niet noemenden, doch bij mij niet onbekenden, Auteur schatte, laat ik hier een door mij gesteld berigt over zijne Verhandeling volgen. Het is ontleend aan een ongedrukt overzicht van de taalkundige werken, in 1843 in ons land verschenen, hetwelk in het begin van 1844 door mij, als lid eener met die taak belaste commissie, bij de Tweede Klasse van het voormalig Instituut is ingeleverd. Het luidt, onveranderd, als volgt :

• Het onderwerp, waarop de Schr. dezer Verhandeling de aandacht zijner lezers vestigt, is eerst in den laatsten tijd meer opzettelijk in overweging genomen. Hoeveel ook sedert de *Nederduitsche Orthographie* van *Pontus de Heuiter* (Antw. 1581) over onze spelling, hetzij in 't algemeen, hetzij over enkele harer deelen, is geschreven: dat gedeelte derzelve, hetwelk de dusgenoemde *bastaardwoorden* betreft, is doorgaans of geheel voorbijgegaan, of als ter loops behandeld. Ook bij de regeling onzer schrijfwijze, in den aanvang dezer eeuw, werd deze woordklasse niet opzettelijk en in haren geheelen omvang in oogenschouw genomen; maar de Hoogl. Siegenbeek, bragt, »omtrent de spelling van woorden, welke uit vreemde talen ontleend zijn» slechts «eene en andere aanmerking in het midden, ten einde het verschil, 't welk omtrent de spelling van verscheidene dier woorden plaats had, zooveel mogelijk te vereffenen.» Geen wonder derhalve, dat menigeen zich met de ten dezen veelzins onvolledige beginselen van 's Hoogleeraars Verhandeling niet kon vereenigen, en dat zelfs zij, die dit bedoelden, bij de beoordeeling van vele woorden in het onzekere bleven, hoe die naar de genoemde beginselen moesten worden geschreven. Van daar dan ook de oneenparigheid, die men bij schrijvers van gezag tegenwoordig ten aanzien der schrijfwijze van uitheemsche woorden aantreft; een verschijtsel, dat ten verleden jare aan eene onzer Vaderlandsche Maatschappijen belangrijk genoeg toescheen, om haar eermetaal uit te loven aan den genen, die de spelling der genoemde woorden op vaste grondslagen zoude weten te vestigen.

»Vóór die uitschrijving was dit zelfde doel reeds beoogd door den ongenoemden Schrijver der aan het hoofd dezès vermelde Verhandeling; en hij heeft door dit onderzoek getoond, voor die taak ten volle te zijn berekend. Het beginsel, waarvan wordt uitgegaan, is volgens bl. 25, dat »alle woorden, die uit vreemde talen in de onze worden overgenomen, volgens de uitspraak, die men er ten onzent aan geeft (hetzij dat die meer of minder van de oorspronkelijke afwijke) in zoodanige deelen gescheiden worden, als wij in het Nederduitsch Alfabeth terugvinden; en bij het weder samenstellen, bij het schrijven dezer woorden, heeft men slechts in zooverre hun primitieve gedaante indachtig te zijn, als dit met onze Hollandsche uitspraak bestaanbaar is.» Het is hier de plaats niet, uitspraak te doen omtrent de wettigheid van dit beginsel, of de daarvoor bijgebragte redenen in vergelijking te brengen met die van den Hoogl. Siegenbeek, die, integendeel, ten regel aannam, de oorspronkelijke spelling der vreemde woorden, zooveel mogelijk, onveranderd te laten. Er valt hier alleen op te merken, dat onze Schr. bl. 29 zijnen regel in zooverre wijzigt, dat hij vergunt »de vreemde woorden, die niet met onze Nederduitsche letterteekens af te beelden zijn, of wel, die men, om redenen, in hun primitieve gesteldheid wil behouden» te schrijven als in de oorspronkelijke taal. Op grond van dit alzoo gewijzigd beginsel treedt de Schr. in een onderzoek van den aard der bastaardwoorden, door dezelve in hunne eenvoudigste bestanddeelen te ontbinden, en die deelen, in eene alphabetische orde, afzonderlijk te behandelen. Geheel dit onderzoek draagt blijken van uitgebreide taalkennis, bondig oordeel en zelfstandige denkwijze. Al mogt men zich ook met des Schrijvers beginsel, of met de toepassing er van in enkele gevallen, niet kunnen vereenigen, of zelfs beweren, dat hier en daar zijn werk niet van overdrevenheid of zonderlingheid is vrij te pleiten: niemand zal ontkennen, dat hij eene allerbelangrijkste bijdrage tot de regte beschouwing van het door hem behandelde onderwerp heeft geleverd

Daarenboven geeft hij dikwerf meer, dan men zoude verwachten, nu en dan uitweidende over zoodanige punten der spelling, die op de uitheemsche woorden niet betrekkelijk zijn. Van dien aard is b. v. hetgeen bl. 52 en volgg. voorkomt over de spelling van *lichaam*, *lachen* enz. zonder *g*, voor welke schrijfwijze de Schr. ten sterkste ijvert; bl. 62 en volgg. de opmerkingen over den uitgang *aard* in *grijsaard* enz.; de aantekening bl. 64—66 over het sluiten eens woords met *d* of *t*, en enkele andere, meer of min breedvoerig behandelde, punten meer.”

II.

VERWISSELING VAN DEN I- EN A-KLANK IN HET NEDERDUITSCH.

(Vervolg.)

Aan het slot der Inleiding van de Verhandeling, op welke ik hier het vervolg lever, gewaagde ik van hetgeen mij over dat onderwerp in andere talen bekend was. Ik kan daar thans een opstel bijvoegen van Friedr. Diez, getiteld: *Gemination und Ablaut im Romanischen*, geplaatst in Hoefers Zeitschrift für die Wissenschaft der Sprache, III. 397—405. Het gedeelte, dat den *i* + *a*-klank — volgens Grimm „ohne Vergleich die vornehmste, reichhaltigste” — betreft, neem ik hier over.

• Italiänisch: *tric-trac* Kinderklapper, *tiffe taffe* Schläge *ninna nanna* Wiegenlied.

Piemontesisch: *bif e baf* ohne Verzug.

Mailändisch: *no di nè biff nè baff*, *cricch cracch* Ge-
knarre, *lipp lapp* Nüsseknacken, *slipp slapp* Klingen
des Geldes, *tin-tan* Geplauder, *misc-masc* Mischmasch.

Comaskisch: *tarlic-tarlac* Klapper, *litta-latta* Schaukel.

Parmesanisch, *cicch-ciacch* Kleiner Sprung.

Romagnolisch: *picc-pacc* Gemenge von Speisen.

Neapolitanisch: *de riffe e de raffè* mit Geraufe, *tricche-
tracche* Art Feuerwerk, *bille-valle* Complimente, *ziffe
zaffe* Schläge.

Dreisylbige, ital.: *chiccheri e chiaccheri* Geplauder,
sicul. *tippiti e tappiti* Prügel.

Spanisch: *chis-chas* Waffengeklirr, *zis-zas* Schläge, *tris-tras* hartnäckig, *chiqui-chaque* Geräusch vom Reiben einer Sache, *nifi-nafe* leeres Gerede, Schnickschnack, *niquinaque* armselige Sache, *rifi-rafe* Streit, Geraufe, *tripi-trape* Gerümpel, Verwirrung, *zipi-zape* Schlägerei, *triqui-traque* Klapper, *ringo-rango* Schnörkel, *nini-nana* leeres Geplauder.

Catalonisch: *cric-crac* Zertreten von Nusschalen, *flist-flast* Schlägerei, *xip-xap* Geschlenker der Arme, *xarric-xarrac* Spielzeug, *baliga-balaga* Gemengsel von Speisen, Ragout, *farrigo-farrago* Plunder.

Französisch, sehr zahlreich, zumal in den Mundarten: *din-dan* Glockenklang, *flic-flac* oder *frik-frac* oder *pif-paf* oder *tic et tac* Schläge, *mic-mac* = mail. *misc-masc*, *tric-trac* Brettspiel, *zig-zag* zackige Linie, *bicquebac* Brunnenschwengel.

Normannisch: *bine-ban* Glocke.

Wallonisch: *brif-braf*, *bris-bras*, *tih e tah* u. dgl.

Genferisch: *ric et rac* = franz. *ric-a-ric*, auch picard. *rique à raque*.

Neuprovenzalisch: *clin-clan* = fr. *cliquant* ⁽¹⁾, *drin-dran* Glockenspiel, *estre en gnic e gnac* nie einig sein, *trin-tran* Schlendrian, *flist e flast*, *frist e frast*, *zist e zast* Schläge.

Ferner franz. *bredi-breda* über Hals und Kopf, *clopin-clopant* hinkend (worin aber die Endungen grammatischen Sinn haben); lothring. *malin-malan* pêle-mêle; in Berry *pertis-pertas* grundloses Gerede, *balin-balan* schwankend, ungewiss, *bradin-bradan* eilig, *brandin-brandan* mit schlotternden Armen, *dalin-dalan* hinkend; normann. *vari-vara* in Unordnung; henneg. *pati-pata* Geschnatter; neuprov. *balhi balha* über Hals und Kopf, *mari-mara*

(1) Ook nederl. *klinkant*, zie Versch. 334, en voeg bij het daar vermeldte nog de volgende plaatsen; De Brune, Bancket-werck, I. 493: *prachtelick opgepronckt, en met klinckant gedost*. Dez. Jok en Ernst, 61: *gedaanten, die noch daarenboven met klinkante overtreksels voorzien waren*. Vondel, Heerl. v. Sal. 25:

Haer lijf geciert is met kliuckanten schoon van luyster:

Gezänke, *pananni-pananna* hinkend. Mit dem Ablautvocal auf der vorletzten Sylbe: picard. *prendre ses cliques et ses claques* sich aus dem Staub machen; lothring. *je bique je baque* ich schwanke in der Wahl; wallon. *higne-hagne* im Begriff sich zu beissen, *hime-hame* verworrner Handel; im Jura: *faire lippe-lappe* anlocken; neuprov. *de riflo e de raflo de quoi que ce soit*, *riga-raga* Klapper, *ringa-ranga* das Auf-und Absteigen zweier Dinge zu bezeichnen, *sica-saca* schwere Menge, *tifo-tafo* Geräusch des Kauens, *barlingo-barlango* Geläute der Lastthiere. Churwälsch: *virivari* Mischmasch."

Het medegedeelde bevestigt wel, dat de *i + a*-vormen ook in de romanische talen algemeen zijn; doch, althans naar het getal der door Diez geleverde voorbeelden te oordeelen, tevens dat zij er veel minder in gevonden worden, dan in de germaansche. Uit het Bremisch-Nedersaksisch Woordenboek en uit dat van Schmeller al-*lécā* zouden er *honderden* zijn bijeen te brengen; en hoe het te dezen aanzien met den rijkdom *onzer* taal gesteld is, meen ik vroeger te hebben getoond, en doe dit thans op nieuw door het volgende bijvoegsel, waarin de reeds door mij vermeldde, doch nu nader toegelichte of gestaafde, uitdrukkingen door een * onderscheiden zijn van de nieuwe. (1)

BIK OF BAK. Op den klank afgaande moet ik deze uitdrukking opnemen. Zij komt voor in het *Katwijker Viscdeuntje* van Berkhey:

Fluks is het, ligt het anker, want het is nu goede ty,

Het roer aan bik of bakboord, want de schuit moet aan ly.

Ik kan niet uitmaken, of de klankwisseling hier bloot woordspel is, dan of aan *bik* eene beteekenis moet worden toegekend. Indien ja, dan zal het ontleend zijn van *bikken*, d. i. eten, gelijk men *bakboord* ook opvat, als van den *etensbak* ontleend. Uit dien *bak* *bikken* de zeelieden.

* **BIMBAM.** Het luiden der klok heet *bimbambommen*,

(1) Een ander bijvoegsel op mijne lijst, door den heer J. II. van Dale geleverd, komt voor in mijn *Archief*, III. 207—212.

Gemeng. Parnasloof, 27: *Terwyle wy hier laagen, hoorde ik de klokken met haar Bim-bam-bommen de luiden tot de kerk noodigen.*

* BINGEBANGEN. Hiertoe behoort het speelrijmpje: *daar gaan de klokjes bingel-de-bang; zie De Navorscher van 1855, n°. 3, bijblad bl. 4.*

BLIKBLAK. Van Lennep, Onze Voorouders, V. 231: *deze mat, die gevlochten is van het riet Knipknop, 't welk in den pool Blikblak groeit.* Fraai is de regel van Brederoos Lucelle, 53:

Loopt, blickert, blakert, brandt met u beteerde toortsen.

Zoo mede in de Opdragt van zijn Roddrick: *So haast en sagh ick niet het blickeren en blaackeren van de heldere glase vensteren van u Geest.*

DIKKERDAK is een Burgemeestersnaam, bij Beets, Cam. Obsc. (5^e dr.) 325; misschien van 't vermelde *dikdakken*.

* FLIKFLAKKEN. Het hier vermelde fransche *flicflac* vindt men terug in het friesche rijmpje:

Flik, flak, flander

Fan 't iene bil op 't ander.

Zie De Vrije Fries, I. 253. In Holland hoorde ik daarvoor: *klisklasklandere*, enz. Ook elders zegt men dit, zie mijn Archief, III. 209. De werkwoorden *flikkeren* en *flakkeren* worden ook van de vlam of het vuur gebezigd, voor *vlammen, gloeijen, branden*; van daar in den Geld. Volksalm. 1848, bl. 25:

Daar de vlam van Phebus vier

Door mijn rokje heenen blakert

In 't geflik-flak van sijn gloet.

* GIGAGEN. Dit werkwoord is mij nog voorgekomen bij De Brune, Bancket-werck, I. 318: *als yder roept, dat ghy een ezel zijt, soo ghygaeght.* D. II. 432: *Zent een kat naer Enghelant; een ezel naer Lijfslant, d'eene zal meeuwen, en d'ander giegaeghen, als zij t'huys komen.* En het werkw. *gijgen*, waaraan het vorige verwant schijnt, bij Houwaert, de vier Wterste, 24:

Sy sullen loopen, en niet arbeyden, noch ghijghen.

Numan, Strijt des Gemoets, 12:

Twas al naer gelt dat ick elck hoorde ghyghen.

Zie ook mijn Archief, III. 208. Voorts verbeter ik hier de aangehaalde plaats uit Meermans Bootsman-Praetje. In den door mij gebezigten druk van dat werkje van 1752 leest men werkelijk *ghijgaende* (dat ik tot *gigagen* bragt); doch mijn vriend Oudemans berigtte mij, dat de druk van 1718 te lezen geeft *ghygaende*, zoodat men zal te denken hebben aan een werkwoord *giegaauwen*, dat *draaijen* zal beteekenen, van het subst. *giegauw*, door mij bl. 194 der Versch. vermeld, doch niet voldoende verklaard. In De Gids van 1845, n°. 6, bl. 458, vond ik dienaangaande de volgende opheldering: »Ref. hoorde altijd van een' molen met een *gigan* (l. *gigau*) spreken, zijnde in het molenspel de stelling, wanneer vijf schijven zoo geplaatst zijn, dat men, eene van haar verschuivende, altijd drie op eene rij, of molen heeft, en overdragtelijk beteekent het iemand, die met twee partijen heult.» Lublinks verklaring van het spreekwoord *dat is een molen met een gigauw*, door *dat is eene draaijerij*, of *dat ding heeft twee handvatsels* (zie t. a. p. mijner Versch. en nu ook mijn Archief, III. 154) komt met die van den Referent in De Gids vrij wel overeen. Zij komt ook overeen met deze plaats uit Bernagie, het Huwelijk Sluyten, 19:

— *Zo het met d'een*

Niet lukken wil, zoo gaat er d'ander mê heen:

Daar zynder wel drie of vier. Onze Jacoba heeft een open molen met een gigau.

en De Verwaande Hollandsche Fransman, 12:

— *O! 'k merk't; om niet te doolen*

Houdt gy in 't vrijen met uw' Nicht een open moolen, Licht met een gieuwgaauw. —

GIGELGAGEL, voor *gans*, in het spreekw. bij Harrebomée, I. Voorr. 58: *Er vloog een gans ter sluis, En kwam een gigelgagel weder t' huis.* Het geluid van het dier heette *gagelen*, zie Ten Kate, II. 217; thans *gaggelen*.

HIAHI, voor het geluid der ezels, bij Wiselius, Nieuwe Dichtbundel, 220:

*Wat ezel toch, die 't hihahi niet gaarne hoort?
Homerus mogt daarbij zijn hemelgalm verheffen,
Toch bleev' slechts 't hihahi hun puntige ooren treffen.*

* **HIKHAKKERIJ.** Op den »Catalogue de la Biblioth. de De Lange van Wijngaerden,» p. 32, n°. 300, komt een boekje voor met den titel: *Hikhakken van den Tel.* — *Akette*, in de pl. uit Willems Reinaert, luidt, naar eene andere lezing, door denz. medegedeeld in het Belg. Mus. VI. 208: *okette*, welk laatste ik mede aantref in Blommaerts Oudvl. Ged. III. 81:

*Die ooc beleit hebben van steden,
Ende dan bi nachte van ghierichede
Nieuwe assisen ende scalke ocketten
Op 't folc visiren ende insetten,
Op dat sire af ghenieten moghen.*

De beteekenis van *listen* intusschen is mij, ook na de opheldering van Willems, niet genoegzaam gestaafd. Duidelijker is *hakketje*, in Van Effens Spectator, III. 535: *dat ik nouw en dan wel een hakketje heb over de Religie met gemelte buurlui, die van jouw geloof zyn, dat regt jammer is.* En *hakketeeren*, mij almede voorgekomen bij Bernagie, het Huwelijk Sluyten, 11:

*Hoor Jacoba, of jy hier nog lang zo staat
Te hakketeeren, 't is vergeefs; 't is verloren gepraat.*
en Westerbaen, Ged. I. 524:

— *ick sal, mijn Heeren,
U seggen hoe de saeck is tusschen ons gestelt,
En hoe 't in 't laeste gingh nae langh te hakketeeren.*

КИКА, in de uitdrukking *ki ka kousje*, die schijnt gebezigd te worden, om iemand die spreekt, den mond te stoppen, als zeide men: *kakel maar wat!* Langendijk, Ged. III. 488:

*Wat raakt dat rymen 's lands Historie?
Ja, ki, ka, kousje; die dat zeit
Is maar jaloers van bottighcid,
Plag Jan oom van der Veen te zeggen.*

Van der Veen, Zinneb. 228:

Ki ka kousje, die dit seyd,

Is jaloers door bottigheid.

't Vermaaklijk Lottooneel van Holland, I. 162 :

Dit is voor Beatris, Truy en Els :

Ki ka kousje , moer ik zie je pels.

Verg. *kipkapkousje*, Versch. 147. Gelijken zin heeft *kiekeskaakes*, in De Schilder door Liefde, 38 :

O kieke kaakes ! 'k heb daar van

Haar 't minste woord nooit zeggen hooren.

Op dezelfde wijze heeft het Brem. Nieders. Wörterb. *kikeskaaks* en *kikel-kakel*, als antwoord aan dengenen, wiens vervelend gesnap of verward gekakel men niet langer aanhooren wil ; en *kikel-kakelbunt* voor eene verwarde mengeling van kleuren. Ik breng daartoe ook *kikkakku-tje* of *kikaku-tje*, te vinden in Vlaerd. Redenrijckb. 13 :

'T is 't ouwe deuntje weer , een lap ende een leur ,

Ghelijck sy zijn ghewent , ghewoonlijck te bedryven ,

Sy keunen toch aars niet , als kickackutjes schryven ,

Hier van vraghen newswijs , ginder van reghels diep.

Momus zegt dit van 't geschrijf der rederijkers, en het woord zal derhalve zooveel beteekenen als *verwarde letters* of *trekken*.

* KIPKAPPEN. Hiertoe behoort het oude versje, nog jaarlijks te Groningen, door de kinderen op straat, bij gelegenheid van het St. Martensfeest gezongen, waarvan het begin dus luidt :

Kip kap , koghel ,

Sinte Martensvoghel.

Zie Nijhoffs Bijdragen, V. St. II. 139.

* KISKASSEN. Als de benaming van de klippen in het Kanaal is dit woord gebezigd door Brandt, Leven van De Ruiter, V. 28: *te kruissen , tot het eilandt Wicht , en de Kiskassen , mitsgaders Torbay toe.* En als werkwoord voor *eten*, in den Oorlog der Philosophen, achter (den 2^{en} druk van) het Gemeng. Parnasloof, 39 :

Want daar was honger , soo ik meene ,

En als te mets haar kaakebeene

Soo van 't kiskassen wat wiert moe , enz.

* KLIKKLAKKEN. De meest gewone beteekenis is zeker

die van het gekletter der wapenen, zoo als b. v. bij Feith, Muzen-Alm. 1821, bl. 9:

Daar dondren de rotsen, daar klikklakt geweer.

Van der Palm, Bijb. v. d. Jeugd, XIII. 254: *het geklikklak van wapenen.* — Doch het woord geldt ook van potten en pannen, Van Hasselt, Geld. Maalt. 259: *het geklikklak van potten en pannen en woest keukengedruis.* En van muilen, Berkhey, Nat. Hist. v. Holland, III. 915: *zoo ze het geklikklak der Muilen op de Straat niet hooren.* — Het fransch zegt voor dusdanige geluiden: *cliquetis*; en Melis Stoke, voor het gekletter der wapenen, *geklas*, III. 254:

Alstie strijt vergadert was,

Hoerde noyt man sulc gheclas.

Men stac, men sloech, ende men warp,

Men scoet menighen pile scarp

Mallic andren ieghen thoeft.

Opmerking verdient het subst. *klikken en klakken*, in het Taalverbond, III. 28: *de Franschen hadden in dien tijd hunne klikken en klakken nog niet by een geschaard om naer chez nous te trekken.* Men vindt hier dezelfde spreekwijz als het bl. 449 vermelde fransche: *prendre ses cliques et ses claques*, voor zich weg maken, zijn biezen pakken.

In de Opdragt van Brederoos Griane leest men: *de nijdighe of de al te kiesche, die onghetwijffelt — — my eenighe leelijcke kliecken en klacken toewerpen sullen.* — Een *kliet* of *klak* is eigenlijk eene hoeveelheid kalk of andere klevende zelfstandigheid, die men ergens op werpt en die daarop blijft hangen; figuurlijk alzo eene *vlek* of *smet*, die men op iemand doet klevan. Zoo spreekt Griane, bl. 61, van hare *beklickte eer*. Van *klak* in dézen zin leidt Richey *klakkeloos* af, waarvan de eigenlijke beteekenis dan is *wat niet kleeft of houdt, onvast, los*. Hij voegt er bij: »Der oft angeführte *Teuthonista* schreibet es nach seiner Flämischen Art. *clacklois*, und erkläret es durch *alynck*: welches Wort aber daselbst an dem Orte, dahin er den Leser verweiset, nicht zu finden.” De hamburger Professor vergist zich. De *Teuthonista* heeft

op zijne plaats »Alynck,» het verklarende door »gantz, gantzelick, clackloise, heele,» enz. Ook Grimm leidt *klakloos* van *klak*, smet of schande, af; zie *Haupts Zeitschr.* V. 237. Ik meen echter dat Van der Schueren en Grimm den zin van *klakkeloos* even weinig getroffen hebben als Halma, die het door *plotselijk, onverwacht*, omschrijft. Beter zegt Meijers Woordenschat »klakkeloos, *slap, zonder aanwending der noodige krachten.*» — Het woord geldt bij ons — en verschillende hoogduitsche dialecten komen daarmee overeen — voor *los weg, zonder slag of stoot*. Men zie de voorbeelden uit Hooft bij Weiland en in het *Wbk. des Inst. aangevoerd*. Dus bij voorb. Ingen, *Getr. Herderin*, 40 :

Dus klakk'loos quam de Min door een gezicht in 't hart.
Bilderdijk, *Sprokkelingen*, 103:

*En mooglijk zal aan my gelukken,
Ja, druipt my klakloos in den schoot,
Het geen u 't lotgestarnt' verbod.*

en *Najaarsbl.* II. 131:

*Wanneer zy 't geen 't geval hun klakloos aan deed waaien,
Verzwelgen zonder smaak, als onverzaadbre haaien.*

KLINGKLANK, d. i. wat klinkt, zonder ziel of degelijkheid te bezitten. *Vaderl. Letteroeff.* 1844, n°. XIV, bl. 669: *bombast en klingklang*. Zoo ook *Dautzenberg, Ged.* 102; *Toussaint, Leycester*, I. 33.

* **KLINKKLANK**, van het voorgaande weinig verschillende, wordt, behalve van zinledige verzen, of ander niets beteekenends, als *clinck clanck clorum* en *clinck clanck clierom* bij V. d. Veen, 74 en 288, van verschillende voorwerpen gezegd, b. v. *Feiths Werken*, XIV. 112: 't geklinkklank *van hun bellen*. *Schimmel, Verspr. Ged.* 35: 't geklinkklank *der schalmeien*. *Spandaw, Ged.* III. 134:

*Ach! uw wapens zijn voor U verloren;
Hun geklinkklank zal ik nooit weér hooren.*

Staring, Ged. II. 114:

— hoor! — daar valt iets! — »klink! — klinkklank!»
Wat mag het zijn! —

De Sleutels waren 't der twee deuren. —

Volgens het Gentsche Kunst- en Letterblad, 1843, bl. 12, intusschen heeft het woord nog eene geheel andere beteekenis. Ik lees daar het volgende: *De lijkdiensten in Kortrijk heeten: het Groot-hooggelui, het Klein-hooggelui, de Negen-lesse, de Drie-lesse, de Klink-klank, de Zinking, en de Ziekmis.*

KLIPKLAP, d. i. kuiphout. Op den 10 Nov. 1460 stelde Arnoud van Egmond, Hertog van Gelder, de burgeren van Roermonde vrij van het betalen van tol te Venlo, voor zoo ver hunne schepen geladen waren met hout »daar men tonnen van maakt, geheeten *clippclap*, of met way en weet, daar men mede verft.” Navorscher 1853, n°. 12, bl. 364. Anders heet dit *klaphout*, hoogd. *klapp-holt*.

KLIPS-KLAPS wordt vermeld, zonder verklaring, in de Navorscher, III. n°. 7, bl. 196. 't Zal behooren tot het werkw. *klipklappen*, door mij vermeld, en waarvan ook bij V. d. Veen, Zinneb. 265:

De deuren op en toe, die gingen klippenklap.

* KLISKLAS bezigt Berkhey van het spartelen der vischen in het water; Zee-triumph, I. 88:

*Waar hij aanduchtig let op 't klisklas van den visch:
't Geen in den morgen, voor zijn vangst, goed teken is.*
Zoo ook Van Duyse, Verh. o. d. Ned. Versbouw, I. 297: *het geklisklas des waters.*

* KNIKKNAK. Tot de woorden van dezen vorm behoort *Gripholdus Knickknakius*, die een werkje schreef over de vloot; zie Schotels Tilb. Avondst. 67; en het werkw. *verknikknelissen*, Lottooneel v. Holl. II. 251:

*Wat heeft zy menigen Lans, 'k wil niet zeggen gebroken
of gestoolen;
Maar met speelen versolt, verknikknelist, en verbombamt
in 't verhoolen.*

* KNIPKNAP wordt, behalve van het opengaan van veren (zie Versch. 334), ook van andere geluiden gezegd, b. v. Oorlog der Philos. achter het Gem. Parnasloof, 75:

Gelyk de Beedlaars hier haar luysen

Knip, knap, knip, knap, *soo doen verhuysen.*

Van Lennep, Onze Voorouders, V. 231: *gevlochten van het riet Knipknap, 'twelk in den poel Blikblak groeit.*

* **KRIEBELKRABBELEN.** Alg. Letterl. Maandschrift, 1847, n°. 11, bl. 637: *En meteen kriebelde en krabbelde het boek onder het hoofd van de kleine Tuk. En lager: Kriebele krabbele! boems! daar viel er een (vogel) neér. — Van schrift gezegd, heeft V. d. Veen, Zinneb. 205:*

Mijn onbestuerde hant schreef niet dan kribbekrabbel. bij Rusting, Ovid. 106: *kribbelkrabbel*; doch bij Bild. N. Oprak. 173:

Geen letter stond er in; 't was enkel krielwelkras.

* **KRIKKRAKKEN.** Dit werkw. leest men bij De Regt, Mengeld. 132, van iemand, op wiens rug een ander staat:
— *indien je 't hoorde*

Krikkrakken — —

Zo moet je straks op 't eerste woord,

Afspringen. —

KRIMKRAM. In een artikel, uit de Nieuwe Nijm. Courant overgenomen in De Nederlander van 25 Mei 1853, vind ik dit woord, denkelijk voor *kraam* of *krame-rij*: *In de regtstreeksche verkiezingen en den verderen liberalen krimkram ligt niet alle heil voor het volk.*

KRISKRAS. Als subst. treft men dit aan in Van Elslands Dronken Jaap, 11: *Waerom staen daer nou (in een Muzijkboek) al die kromme haeken, die krissekrassen, mit al dien preutel. — De vloek bij kris en kras komt in verschillende vormen mede voor bij Van Effen, Spect. V. 545: Dit stukje wierdt daar by kris en kras verzekerd een originel te zyn. Bloemkrans van versch. Ged. 661:*

Doch hij belooft aan hen, bij kris, bij kras en kruis
Goe beterschap. —

Paffenrode, Ged. 148: *hy zweert by kruis en kras.*

***KWIKKWAK.** Als kikkvorschgeluiden — hetzij om de aardigheid opgemerkt! — komen nog voor: *wrikkik*, Rusting, Geh. Duvel, 216; *wrikkikkik*, Bild. Muis- en Kikkvorschrijg, 26; *rik-kik-kik-kik-kik-ko-oak*, Friesche Volksalm. 1841, bl. 116; *brebbekek koak*, Lulofs, Staring

geschetst, 225; *brekekekoaxkoax*, Allgem. Schulzeitung 1845, n°. 87, S. 698; *koaks*, Nieuwland, Letterk. Verlost. II. 563; *work wrok rikkik kik kik*, Berkhey, Bijzond. der Vorsten van Or. 20.

* KWIPS EN KWAPS. Als voorbeelden dienen nog, Rusting, Geh. Duvel, 159:

*Ter oorszaak, dat Fetiesje en Joosjen
Sig meer als taamlijk quips en quaps,
Aan 't morbum gallicum bevonden.*

Crispyn en Crispiaan, 20:

*Zy ziet zo kwipkwaps en hol uyt er gaaten,
Als of se te veel, of verkeerd was gelaaten.*

Lottooneel van Holland, II. 101:

*Dit is voor mooie Trui, tegenwoordig wat kwips, en
berugt door de Faam;
Zy zal over een Maand trouwen, zeldze, dog nu legt
ze in de Kraam.*

* KWISKWAS. Giertje zegt in Brederoos klucht van de Koe tot iemand, die haar zoenen wil:

*Nou hanght (d. i. hand) uyt de quist-quas, stil myn
goe maatje.*

Dit woord is de verbloemde benoeming van een plaats, die zij niet noemen wil, doch waar de hand des vrijers niet komen mogt. Te vergelijken is welligt *quetsche* en *quintipse* bij Reinwald en Schmidt. De heer Oudemans verstond deze plaats niet juist; zie zijn Wbk.

* LIELAAUW. Van dezen vorm bragt ik geene voorbeelden bij. Ik ontleen ze thans aan De Brunen Bancketwerck, II. 122: *Spijze, die maer half ghekoockt, of lielaauw is, en kan de gasten niet vermaken.* Bl. 252: *Wy zijn liere-laeuw in liefde, en ziedende heet in haet.* En bl. 330: *andere daer-en-teghen zoo lylauw en ongevoeligh, dat zy haer laten op den buyck trappen.* — *Lierlaauw* bezigt Jonctijs, Toon. d. Jal. I. 631:

*Vrouw Lierlauw is zeer droef, en klaagt,
Dat z' haren man niet meer behaagt.*

Bredero, Groote Bron der Minnen, 65, heeft nog een' anderen vorm:

Dan stijcht de vlamme in mijn leucker-laauwe Siel.

LIERUMLARUM staat, als tusschenwerpsel der volkstaal, bij Changuion, De Ned. Taal in Zuid-Afrika, 132.

* LIFLAFFEN neem ik hier op, ten einde een voorbeeld aan te voeren van het bij Kil. voorkomende subst. *liflaffer*, uit Poirters Hof van Theodosius, 87: *Voorwaer het is te beklaegen, dat wy in onse verbasterde eeuw sooveel lif-laffers van ouders vinden*, enz.

MALLIRUM MALLARUM, in het spreekw. *het is al mallirum mallarum*; bij Harrebomée, II. 51.

MIFMAF wordt genoemd bij Roemer Visscher, Quicken, vijfde Schock:

Hans Mifmaf was gisteren gaer vol gedroncken,

Nu heeft hij veel pluymen op 't kooft gehecht, enz.

Eene verwantschap van dezen Hans met dezen of genen *mof* zou niet onmogelijk zijn.

* MIKMAK. Prof. Bormans, in zijn Sinte Christina, 160, verklaart dit woord in den bij ons ongewonen zin van *geschil*, en acht het afkomstig van het werkwoord (*op iets*) *mikken*.

* PITJEPATJEOE wordt ook aangetroffen in het Lottooneel van Holland, I. 30:

Pittje, pattje, poe,

Wat of Niet, regt uyt weer naar Oostindie toe.

PTSCHII, PTSCHAA, PTSCHII, niesgeluid. Albert, Antw. aan de Edelm. Heeren Mutsaers en Luyben (Amst. 1848), 17: *Dat is dan een Drommels kruid, dat nieskruid! Ptschii, ptschaa, ptschii!*

QUINQUAMPOI is bij Langendijk gebruikt voor *windhandel* (naar ik meen), Ged. I. 450, in een verjaarvers:

— krygt gy alles naar myn wenschen,

Zo zal gewis uw verwery

Krioelen zo vol moffe menschen,

Dat gy een grooter zoekt daar by.

't Geen zonder twyffel zal geschieden;

Dewyl er door de quin quam poi

Nu komen zo veel ryke lieden,

En elk wil weezen even mooij.

Bekend is ook 's Mans tooneelspel: *Quinquampoix, of de Windhandelaars*, dat in het Tweede Deel der Ged. is opgenomen.

RIF EN RAF. In het Belg. Mus. IX. 81, leest men, dat Lucifer zegt:

*Ghi helle hoort, wes ic doe bekint,
Doet maken alrande instrumint
Van ruesters, van craulen, en van tangen
Daer ghi den mensce met selt ontfangen —
Om yegeliken nae sinen slate
Tontfane, coninge en prelate,
Al saelter comen rijf en raf,
Maect u bereescap, enz.*

Willems verklaart *rijf en raf*. door »breed en smal, wat geryffeld en geraffeld is." 't Kan zijn; doch *raf* voor *smal* is mij onbekend. De uitdrukking kan ook beteekenen *overhoop*, door elkander, zonder onderscheid, en dan komt zij overeen met het eng. *riffraff*, dat geldt voor *uitschot*, doch eigenlijk een *dooreengehutselde hoop* beteekent, van *raff*, dat in die taal hetzelfde aanduidt, en in het Neders. allerhande onkruid; zie Nares Glossary, en het Br. Nied. Wörterb. III. 422.

SCHRIPSCHRAP. Langendijk, Ged. IV. 182:

*— want met één schripschrap over het papier,
Met een gezwinde pen doe ik meer, myn zoete vaartje,
Als eertyds in tien knippen met het beurzepickers schkaartje.*

Er behoort ook toe, ald. 332:

*Wy zullen overmorgen alles laten beschryven
Door den Notaris Scrib Scrap.*

SINTE SANTE, bij Berkhey, De Leydsche Spinster, 21:

Dus schertzend, tijen zij aan 't zingen

Met voyzen en veranderingen: —

Het Spinsters lied » ha ha si zoo

Van sinte, sante, jante, joo."

SIP SAP, in een drenthsch kinderliedje, dat aanvangt:

Siip sap siipien,

Wanneer worst dou riipe?

en in een geldersch, dus luidende:

Sip sap höltien ,

Ik slao oew met een böltien enz.

Zie Dr. Volksalm. 1844, bl. 136, en Geld. V. 1845, bl. 32.

SLIERI-SLARI staat als scheldwoord vermeld in het Alg. Lett. Maandschrift, 1846, n°. 5, bl. 356. Iets anders zal *sliru slarum* beteekenen in de Staatk. Zamenspr. tusschen Le Francq van Berkhey en zijne Vrienden (1785), bl. 15: *maer Hes! wanneer kom ik nu eens om van sliru slarum?* 't Schijnt hier een stopwoord van wie de eigenlijke zaak niet noemen durft.

SLINGERSLANGER, bij Kiliaan *spira*. Verg. de Versch. 132. Als bijwoord leest men *slingerslang*, Berkhey, de Menschlijkheid van een Leydschen Kuiper, 17:

En steegjes, steegjes in die loopen slingerslang.

* SNIPSNAPPEN. Het subst. *snipsnap*, voor *gesnap*, komt ook bij ons voor, De Brune, Bancket-werck, II. 402: *Die zich van dat snipsnap wreken wilt, wensche een stuk van zijn tonghe.* In het Lottooneel van Holland, I. 120:

Snip, snap, snor,

Is 't Niet, zo is gelt van Ida hor.

Hor is weg; zie Scheltema, Mengelw. II. II. 136, benevens prof. De Vries op Hoofts Warenar, 151, en Huydec. aldaar aangehaald. De hoogl. Meijer verklaarde het oude *op hoer* liever door *ter zijde, afzonderlijk*, en zijne voorbeelden pleiten voor die uitlegging; zie zijn Leven van Jezus, 287, en de Nal. 23. Een tweetal voorbeelden ontleen ik aan Blommaerts Oudvl. Ged. III. 18:

— si sloeghen op her Hectore,

Doen moesten si saen trecken op hoere,

Doer die vrucht van sinen slagen.

en bl. 38:

Maer her Achilles sonder waen

En mochte jeghen hem niet ghestaen,

Hi trac op oer wel sere ghewont.

Op hoer trekken is hier *wegtrekken, wijken*. — In onze volkstaal hoor ik wel zeggen van een of ander voorwerp dat weg is: *dat is op den hort of den hort op!* Ik houd dit voor eene verbastering van het oude *dat is op hor!*

Den oorsprong van dit *hor* heeft men te zoeken in het oudfr. subst. *oire*, *oirre*, dat *weg* beteekent, en ook *erre* luidde, waardoor zijne afleiding van *errare* begunstigd wordt; zie Roquefort, Glossaire, en vooral den Dictionn. de Trévoux.

* SNIRSSNARS. Zoo leest men ook bij Westerb. Ged. I. 532:

*Vloogh ky onsinnigh op, en duyvelden en schelde —
En dronck de klyster in zu einer snirs und snars.*

* SOMMIRUM SOMMARUM komt mede voor bij Coster, de Rijke Man, 59: *Sommierum, sommarum, ick bin een giest.* De Malle Wedding of Gierige Geeraard, 62, spelt: *Sommierom sommarom.*

* STIMPSTAMP. De werkzaamheid des apothekers noemt Rusting, Geh. Duvel, 36:

Dat stimpstamp en dat muysebruyen.

STINKSTANK, Rusting, Ovid. 258:

De nicker mag altijd by sulck een stinkstank leven.

* STRIKSSTRAKS. Met eenig verschil in den vorm leest men dit in Ingens Herderin, 127:

(zo) Gy u niet strik strak deurpakt.

Als gewoonlijk weder in Brunos Mengelmoes, 249:

Dat hy — u niet strickx strakx overgeef.

Gouvernement van Sanche Panche, 25, en elders.

* TIFTAF. De benaming *taftaf* heeft ook Van Hasse's Geld. Maandw. II. 84: *half elle roet taftaff voor xiii. str.* Dez. Geld. Maalt. 145: *gelevert w. ellen roet taftaff tot xx. stuvers d'elle.* Doch op dezelfde bladz. leest men ook: *een root Cruyce van taffa daer op* — en deze vorm komt nabij het tegenwoordige *taf*. Verder afwijkende is het oudeng. *tufftaffeta*, bij Nares.

* TIKTAKKEN, als spel, leest men bij Rodenburgh, Keyser Otto, II. 84:

*Noyt was ick lustich om een ander spel te leeren,
Het troefspel of de kaert, ticktacken of verkeeren.*

Poirters Hof van Theod. 90:

Men ticktackt heel den dagh, men doet niet als verkeeren,

En meynt gy dat u kint den schoolboek dan sal leeren?

Bij Vondel echter moet men aan iets anders denken, Heerl. van Sal. 2:

*Dus is 't dat ick zoo vaeck in spyt van Phebus zinge
Naey veerzen langh van sleep uyt ernst te zonderlinge
Die d' Hemel in my blaest, eu ticktack even kloeck
Van wol en zacht kattoen dit heerlyck gouden doeck.*

Uit hoofde van het geluid, dat bij het *spinnen* of *weven* wordt vernomen, zou ik het werkwoord hier in ééne dier beteekenissen opvatten. Voor *onrust* of *gestadige beweging* neemt het De Brune, Zinnewerck, 3: *diens staet ofte ghelegentheyd toe-draeght, in het gewoel en geticktack dezes wecrelds te leven.* En Bilderdijk voor *eentoonig zingen*, Naklank, 190:

— *geen vers meer als men zingt,
Dat naar 't hartgeklop ontspringt;
Slechts éénsklinkend tikketakken!*

Van Duyse, in zijne Prijsverh. o. d. Ned. Versbouw, I. 59, noemt dit »de *tiktak*.” Bilderdijks *tuttik tuttak* uit de Winterbl. wordt h. a. w. bl. 280, verbasterd tot *tuktik, tuktak*. — Ieder kent overigens *Consciences Rikketikke-tak*.

* **TRIKTRAK** komt ook bij onze schrijvers voor in de beteekenis van het *tiktak-spel*. Berkhey, Vertell. 7:

*Het Dambord, of het Vorstlijk Schaeken
Kon somtijds zijn vernuft vermaaken,
Men zag hem nimmer trik-trak slaan,
Dog bij geval eens wand'len gaan.*

En De Poedel van denz. 52:

*Hij steekt braaf kaarsen op, en maakt een groot misbaar,
Met trik trak, dambord, en met schijven.*

Eenige regels hooger echter heet het:

— *om 't gedruis
Van een tiktakje, een dambordje —*

TRIJN-TRAN. Lottooneel van Holland, I. 41:

*Tryntran traalie,
Een yzere Broek met Malien.*

*Wat komt 'er uit,
Een koek of een kluit?*

Hier vindt men, maar ik meen, een speling met den vrouwen naam Trijn; alzoo niet *traan-trine* of *trine-traans*, in het Brem. Nied. Wört. een druipooig mensch, een brandewijnzuster, of ook een verwijfd manspersoon.

* **TRIPTRAPPEN.** Een voorbeeld van dit werkwoord werd door mij niet aangevoerd. Ik neem het thans uit de Ged. van Jan Vos, II. 45, van een paard:

*Nu draaft het vol van moed, dan triptrapt het op steenen.
en uit Bilderdijs Persius, 8:*

*'t Zij liefde- of heldenzang, triomf- of herderslied,
Het triptrapt dat het dreunt, en anders hoort men niet.
Brederoos Jerolimo, in 't begin luidt het:*

*Die over straat trip trap, en met sulcken getepel, gaat.
en in Feiths Oden en Ged. III. 115:*

*Spin een draadje fijn en zacht,
Trip trap, trip trap, wipt de voet,
En het snorrend raadje spoedt.*

Om des rijms wille keert Van Dans de klanken om, in Thyr sis Minnewit, Kushemel, 21:

Siet mijn lippen, trappen trippen.

* **VIDSEVADSE.** Op dit woord bragt ik een voorbeeld bij van *vadde*, uit den, sedert in 't licht verschenen, Roman van Limborch, N. Reeks van Werken der L. Maatsch. II. 161:

— *ghi sijt*

Een quaet vadde kokijn.

en meende, dat dit een substantief kon zijn. In 't zelfde werk vindt men, bl. 169, 't woord andermaal:

*Dat es om dat ic niene wille
Dat hier in lude of stille
Quame enich vadde cockijn.*

En zoo leest men ook in Der Leken Spieghel, III. 142:
— *oft hi fadde ware ende blode.*

waar de variant luidt »vadde.» Prof. De Vries heeft in het Gloss. regt geoordeeld, dat ik »thans niet meer ontkennen zal, dat *fadde*, *vadde*, als adj. moet opgevat worden.»

* **VIEZEVAZE.** Ter staving van de beteekenis van *gril*, *hersenschim*, door mij aan dit woord toegekend, laat ik er nog eenige voorbeelden van volgen uit de verschillende tijdperken onzer letterkunde. Brab. Yeesten, I. 123:

Dit en sijn maer al dromen

Ende ghevensde vise vasen.

Theophilus, Nederd. Schauspiel, door Hoffmann, 10:

Gy heren, dit is al vysevase.

My dunket wol, dat Theophilus rase.

Constthoon. Juweel, 162:

Ic ging door, en liet hem alleen staen rasen:

't Was van te spjssen, te laven, te cleden, dat

Hy geduerich inde mont hadde; maer 't sijn vysevasen.

Rott. Spelen van Sinne, 114:

Laet varen zulcke leuren, tzijs maer vyse vasen,

Want al die haer met zulcke schijse ⁽¹⁾ asen,

Werden uyt wyse dwasen, denckt om u persoone.

Vlaerd. Redenrijckb. 50:

(¹) Wat is dit *schijse*? Men zou kunnen denken aan eene verbastering van *saucijse*; doch liever houd ik het voor het oudengelsche *size*, een stukje brood of andere spijs; zie Nares' Glossary. 't Woord is te onderscheiden van een ander, mede bij de rederijkers voorkomend, *chijse*, b. v. Antw. Spelen van Sinne, 211:

De liefde Gods —

Wille u, en ons, als broeders utgelesen

Mintijck doen scheidyden, met liefden, te desen;

Op dat ghy Viotieren met goeder chijse,

In dancke ontfact der Lelien Derijse.

Met goeder chijse is zoo als het past of betaamt; size is in 't eng. eene passende of behoorlijke maat, oudfr. sise, van het werkw. seoir, in den zin van passen, voegen. Van daar ook ons oude te sise voor welgepast, van pas; Maerl. Spieg. Hist. II. 281:

Het sat een, na minen wane,

Ende dobbelde ter Losanne,

So dattem niet wel viel te sise.

N. Werken van de L. Maatsch. V. II. 60:

Dus ghevielt ons wel te sise

Bi u Maria vrouwe —

Hoewel ik *schijse* uit de Rott. Spelen van dit *sise* of *chijse* in beteekenis onderscheid, doe ik echter zulks niet, wat de etymologie betreft. Het eng. *size* toch, voor eene portie brood of andere spijs, schijnt mij toe den naam te hebben van het *afgepaste* der hoeveelheid.

- De sinnen zijn verwart door al dees vysevasen.*
 Rodenburgh, Poët. Borstw. 577 :
*Beziet de wereld wel met al heur vise-vasen,
 Vol grillen, vol bedrogh, vol zotte apery.*
- Dez. Cassandra, 45 :
*— lijkwel zeydmen dat mins grillen vysevasen
 En zotte tochten zijn. —*
- Dez. Hoecx en Cabeliaws, 20 :
Wech met u wulpse klap, 't zijn rechte vyse vasen.
- Moons, Sedel. Vermaeckspiegel, 2 :
Sijt mackers dan getroost, en vreest geen viese-vaesen.
- Van Paffenrode, Ged. 146 :
Dat men den ouderdom wil versmaden, dat zijn maar vise-vasen.
- 't Gedwongene Huwelyk, 25 :
Laat zulke vieze vaazen vaaren.
- Van Effen, Holl. Spectator, III. 14: *Alles wat anderen hier van voor dezen geschreven hebben, zyn grillen, vizevasen, kinderklap.* Langendijk, Ged. III. 224 :
*Onder al die vizeevaazen,
 Al die praatjes voor de vaak, enz.*
- Het woord *vizevazery* komt reeds bij Rodenburgh voor, in de Jal. Studenten, 29 :
*Wat hebt ghy al bedroch in u versierde schijn!
 Wat vise-vasery; want steeds ghy gaet vermommen.*
- Westerb. Ged. III. 432 :
*Sy dooden my die met veel vysevasery
 De bruyloft stellen toe —*
- Ik vind deze uitdrukking verbasterd tot *vijsvarie*, in de Levens van Plutarchus, fol. 115 verso: *ghelijck hy een kleynen bergh op clam — quamen daer by gheval onder syn heyr eenige muylpeerden gheladen met seecker cruyt datmen Eppę noemt: daer de Soldaten metten eersten om bedroeft waren, meenende, dat het een quaet voorteycken was. — — Maer Timoleon willende de selve aftrecken van deze vijsvarie, en hen dese flaeumoedicheyt benemen, enz.* Wassenbergh vertaalde hier: *hen willende ontheffen van deze bijgeloovigheid.*

Wierom waarom. Bredero, Griane 39, zegt Bouwen Langhlijf: *en wierom en waerom sou ick naat?*

* **Wiewaauwen.** Dit werkwoord ontmoette ik nog in 't Verm. Lottooneel van Holland, II. 214:

Zy mag dat hossebossen en wiewaauwen, zeldze, wonderwel lyen.

Van Elsland, Dronke Jaep, 9:

Maer hoe staen de Speullui zo te trappen, en te wiewaauwen met de voet?

Oudaan, Ged. 386:

*O dat volstandelyk volharden —
Doet eind'lyk u vereenigt werden,
Na 't lang gewiewaauw, af en aan.*

Coster voegde er nog een greep aan toe, Teeuwis de de Boer, 3:

Mijn volc weet aers met mekuer niet te doen as te wiewawouwen.

* **Wiggelwaggel.** Volgens het Belg. Museum, VIII 199, wordt *wichelen-wachelen*, anders *wiegelen-wagelen*, te Kortrijk gezegd voor de schommelende beweging van een bootje of ander ligchaam. Starter zingt in zijn Lusthof, 139:

*Als myn u hondje, dat platbeckje, siet,
't Wiggeld, het waggeld, het wispeld syn staert.*

* **Wiggewagge.** In dezelfde beteekenis heeft de Bloemkrans van versch. Ged. 385:

*— de Vrijheid van den Staat
Hing Holland, wig en wag, toen aan een zijden draad.*

* **Winjewanje.** Dit onbekende landschap staat ook vermeld in het Lottooneel van Holland, I. 164:

*Kan 't er op staan,
Dat ik van deze Zomer, zoo eens heen en weer naar
't land van winjewanje kan gaan?*

En II. 164:

*— myn Wyf vaart voordewind
Naar winjewanje toe. —*

* **Wipperwapper.** Een werkw. *wipperwappen* is 30*

door Rusting gebruikt van de beweging van een schip, Ovid. 2: 't wipperwapt en bruyt.

* Wirwar beteekent *gewarrel* in den Leidschen Stud. Alm. 1857, bl. 175: *proza, vol allegorischen wirwar en langgerekte moralisatiën.*

* Wrik wrakken. Op het »vorschgekwaak» doelende, zingt Bilderdijk, Krekelz. I. 154:

— *eens die maat gesteld op 't veeltjen van de Franschen,
Moest elk, de wereld door, naar dat gewrikwrak dansen.*

* Zigezage. Dit naamwoord ontmoette ik bij Beets, Cam. Obsc. (5^e. dr.) 181: *varkensstaarten, waterstralen en zigezagen.* En bl. 345: *hy wandelt met hem het jachtveld met vermoeiende zigezagen af.*

* Zwik zwak. Een voorbeeld van het aanklinken met het uitspreken dezer woorden geeft Brederoos Klucht van de Koe, waarin de man, door Giertje tot drinken aangepord, zegt:

*Nou goelijke Giertje, ick selt soo louter als een held
klaren.*

Swick.

waarop Giertje antwoordt:

Swack, een half bier in jou sack.

Scheltema spreekt van eene noordhollandsche gewoonte, om door het uiten der woorden *swik* en *swak* den lust tot zoenen op te wekken; zie zijn Mengelwerk, IV. III. 154.

III.

OUDE VORMING VAN DE GEBIEDENDE WIJS.

Voor zoo verre deze vorming de monosyllaben betreft, die zeker het merkwaardigste zijn, laat ik hier nader eenige voorbeelden volgen, deels ook met nog niet vermelde voorzetsels.

ZIEN. Bijb. 1477, Spreuk. 3: *Ontsich den here.* Pass. Winterstuck, 59 verso: *Wes seker, dochter, en ontsich dy niet.* Bijb. 1477, Eccles. 9: *ommesich gheen vreemde schoenheit.* Ald. Eccles. 41: *ansich niet eens vreemts mans wijf.* Van Velthem, fol. 48: *besich, Sone! na die waerheide.*

STAAN. Bijb. 1477, Job 37: *Stant ende merke Gods wonder.* Ald. Job 18: *Verstant te voren, ende also sullen wij spreken.* Ald. Eccles. 41: *Stant op haren bedde niet.* Lancelot, B. III. vs. 3043: *Nu verstant!* Vs. 3083: *Nu verstant en nem goem.* Bredero, Roddrick, 45: *Stant op myn treurighe Prins.* Ald. 67: *Stant op en maeckt ruym baen.*

DOEN. Van Velthem, fol. 28: *doch mi geloven in di saen.* Fol. 47: *Doch af, doch af die behindichede!* Bijb. 1477, Eccles. 32: *doch dijn invallen mer niet in misdaden.* Ald.: *Sone, en doch niet sonder raet.* Ald. Daniel 9: *ondoch dijne oghen; ende besich onse droefheit.* Jesaja 37: *ondoch dijn ogen, here, ende aansich.*

SLAAN. Lancelot, B. II. vs. 38959: *Deen riep: Slachene doet!* Kausler, Denkm. I. 227: *slach al doet met groten moede!* Ald. 257: *slach al doet!* Reinaert (door Willems),

62: *Vanc ende slach!* Ald.: *Slach ende va!* En bl. 220:
Men blies den horen, men riep: slach! Bijb. 1477,
 Eccles. 30: *slach sijn zide!*

Als nieuwe vorm van deze soort kan hier nu bijgevoegd worden LACH, van *laen*, zamentrekking van *laten*; eene zamentrekking, die in onze volkstaal nog bestaat. *Ze laén* of *lane hem gaan* voor *laten hem gaan* wordt niet zelden gehoord, en *Bilderdijs onlaán* voor *ontlaten* (zie hiervoor bl. 122 in de noot) kan er door gewettigd worden. De imperatief *lach*, door Dr. Brill het eerst aangewezen (Spraa kl. 817), komt voor in *Der Leken Spieghel*, II. 215 (naar de variant):

Nu lach, heer, na dijns selfs woert
Dinen knecht in rusten voort.

Ald. 222:

Nu lach, here, in rusten voort
Dinen knecht. —

en 235:

Lach in der glorien coninc, hets tijt.

Oudemans, *Der Ystorien Bloeme*, 66:

Egeas! lach varen dafgode.

Merkte ik reeds in 1842 op (*Taalk. Mag.* IV. 693), dat deze imperatiefvorm aan Grimms veel- en scherpzienden blik ontsnapt was: lang daarna bleek, dat onze hoogduitsche taalbroeders in 't gemeen hem nog niet kenden. Albert Hoefler vestigde in zijn *Zeitschrift für die Wissenschaft der Sprache*, III. 201, de aandacht, op de imperativen *stant* en *ganck*, en vermoedt dat, gelijk de infinitief wel eens voor imperatief geldt, men hier substantiven als imperativen bezigt. Met *stant* en *ganck* ging dit aan; doch met *sich*, *doch* en *lach* zou 't niet vlotten.

IV.

BIJWOORDELIJK GEBRUIK VAN EENIGE VOORZETSELS.

Kortelijk wijs ik nog uit onze ouden eenige versterkingen aan met OVER: *overbitter*, Belg. Mus. VIII. 256; *overblijdste*, N. Reeks van Werk. d. Leidsche Maatsch. II. 341; *overcoenen*, Maerl. Sp. Hist. IV. 360; *overcuusche*, Vad. Mus. I. 390; *overdiep*, N. Reeks enz. II. 339; *overgelijc*, Lanc. B. III. vs. 16982; *overgrootc*, Belg. Mus. IX. 85; Lanc. B. II. vs. 3253; *alte overhatelijck*, Der Minnen Loep, II. 34; *overscone*, N. Reeks enz. II. 169 en 219; *oversere*, N. Reeks enz. II. 274; Kausl. Denkm. I. 241; Maerl. Sp. Hist. IV. 56; Lanc. B. III. vs. 9355; M. Stoke, II. 416; III. 218; *oversoet*, Kausl. Denkm. II. 3 en 54; *overstarc*, N. Reeks, II. 137; *oversware*, Belg. Mus. IX. 84; *overvele*, N. Reeks, III. 259; *overvrome*, ald. II. 224; *overwel*, Lanc. B. II. vs. 12189. — In Kausl. Denkm. I. 221, wordt van eene bigge, die men sterk bij de ooren trok, gezegd:

— *het ghelde so overlike*

Dat al die verkene (die) buten waren,

Daerwaert quamen zonder sparen.

Hier versta ik niet de versterking, zoo even vermeld, *overgelijk*; maar *over* zelf als bijwoord gebezigd, met den uitgang *lijk*. De bigge gilde zoo *hard*, dat al de varkens er op af kwamen.

Met betrekking tot de versterking door het voorzetsel IN oordeelde ik te regt, dat de lezing van *indwaghen* onjuist was. Althans prof. De Vries heeft het meer dan waarschijnlijk gemaakt, dat ter bedoelde plaatse moet ge-

lezen worden *nidwagen*, zie mijn Archief, II. 114; eene lezing, door mij nader gestaafd, ald. IV. 495. Voorts heeft mijn hooggeleerde Vriend juist opgemerkt, dat de versterking met *in* in het middelnederlandsch niet geheel onbekend is. De volgende plaatsen, van welke er drie reeds door hem werden aangewezen, stellen het buiten tegenspraak. Walewein, vs. 7830 :

*Noch ne was joncfrouwe in erderike,
Die so sere inhertelike
Enen rudder minde ende soe sere
Als soe Waleweine dede den here.*

ald. vs. 8131 :

*Inhertelike, doe ic ju cont,
Custe hise an haren roden mont.*

Lancelot, B. III. vs. 4603 :

*Hi dancte daer inhertelike
Den here van hemelrike.*

ald. vs. 7649 :

*Hi dankets doe inhertelike
Den here van hemelrike.*

B. IV. vs. 3007 :

*Na dien daltie beste vanden goeden
U minnet soe inhertelike
Dat gine moget haten so swaerlike.*

Maerl. Sp. Hist. (4°.) III. 317 :

*Een jongelinc was seere rike
Ende minde inhertelike
Ene joncfrouwe —*

Belg. Mus. IX. 117 :

*O godlijc licht vol graciën clær —
U vonc invierich altoos raeyt.*

De versterking met het voorzetsel **DOOR** kan mede gestaafd worden door de volgende voorbeelden. Maerl. Sp. Hist. (4° uitg.) III. 66 :

Die (steen) scone was ende dore clær.

Dez. (8°.) III. 224 :

*Oec en spaerde hi die kerke niet
Ende wart dor fier in sine wort.*

D. IV. 429:

*Hi stont up vander doot
Ende clagede sinen dorst dor groot.*

Blommaert, Oudvl. Ged. II. 72:

Hi adde den rouwe so dore groot.

En die met het voorzetsel **UIT**, naar 't schijnt alleen of vooral bij Maerlant gebezigd, door diens Sp. Hist. II. 107:

Want hi was wt wel geleert.

ald. 244:

*Met eere wt clierre paertie
Van zielen ende van inglen —*

D. IV. 349:

*So dat Gillemeer wart verdreven —
In eene vte vaste wostine.*

en 384:

Wt gerne so dede hi bate.

D. III (4°) 242:

*— twee fonteinen springende greeet,
Daer die eene af was uutheet.*

en 277:

Het was een uutscone wijf.

De hoogl. Lulofs bevestigt in zijn Handboek, bl. 421, het versterkend gebruik der prepositie *uit* door *utlic*, dat in een brief uit de veertiende eeuw voorkomt in den zin van *geheel, volkomen*, en 't welk ik onderscheid van hetzelfde woord bij Maerlant, Sp. Hist. II. 398, waar hij spreekt van *willicere scoenheden*," waar ik versta *witerlijke*, d. i. *uitwendige* schoonheden." *Uiterlijk* geldt tegenwoordig nog voor datgene, waarboven men niet gaan kan, b. v. *ik kom uiterlijk overmorgen*, d. i. ten allerlaatste; *ziedaar uiterlijk den prijs*, of ook *den uitersten prijs*, d. i. den hoogsten. Bij Hooft leest men: *het uiterlyk besluit des Landsheeren*, d. i. het laatste, eindelijke; zie het Wbk. des Inst. Als dus zekere *Gezanten*" gezegd worden *witerlijk* begeerd te hebben," beteekent dit *ten laatste, eindelijk*, en niet *ernstelijk*, zoo als Mr. Van der Kemp giste in zijn Maurits van Nassau, III. 242.

Voorts erken ik gaarne, op de deswegens gemaakte bedenking van prof. Lulofs, h. a. w. bl. 422, dat het voorzetsel *uit*, door onze ouden bij een werkwoord gevoegd, niet altijd de kracht heeft, die ik er aan toekende. *Uitbieden* bij voorb. is blootelijk *ontbieden*, *opontbieden*; zoo kwam het werkw. mij ook voor bij Van Velthem, fol. 275:

Het was in Vlaenderen wtgeboden,
Om te werne dese noden,
Papen ende Clerken, wat dat was,
Om lantwere te doen op dat pas.

en lager:

Wat sitstu hier? En weetstu niet,
Datmen 't folc al wtgebiet
Jegen der Fransoyse cracht?

Uitverdrijven behoeft alleen verstaan te worden als *wegdrijven*; zoo leest men *uitverstootten* voor *verstootten*, *uitstootten*, *verwerpen*, *uitwerpen*, Maerl. Sp. Hist. II. 140:
 — *die erdsche Here*

Wert saen wtverstoten sere.

Intusschen geloof ik niet, dat daarom aan *uit*, ook bij de laatste werkwoorden, alle versterkende kracht behoeft ontzegd te worden. *Uitdrijven*, *uitstootten*, zal altijd nog wel iets meer zeggen dan *verdrijven* en *verstootten*. Meer blijkt nog die kracht in het bijgebragte *uitprijzen* voor *ten volle prijzen*, *volprijzen* (als wij nu zeggen). Als M. Stoke, I. 111, schrijft:

Als distorie sal segghen wt.

zal dit nog iets meer beteekenen dan bloot *zeggen*, en *uitvangen* meer dan *vangen*, Maerl. Sp. Hist. III (4°.) 271:

Binnen drien jaren vinc hi (de wolven) so ute —
Dat binnen Waels geen wulf en ware.

Flaauwer wordt de beteekenis van het voorzetsel bij M. Stoke, I. 355:

Des Hertoghen Diderics, dochter van Sassen,
Van edelen conne wt ghewassen.

Wat overeenkomt met Maerl. Sp. Hist. II. 357:

Pieter, d'Apostel Gods vercoren,

Van Galylee wtgeboren.

N. Reeks van Werk. der L. M. II. 268 :

— *die mechtege conincinne*

Ende van conincgen al wtgeboren.

De Jonge, Verh. o. d. H. en Kab. Twisten, 270 :

-- *hi was van hoghen bloede*

Van beyden syden wtgheboren.

Als versterkend bijwoord kan het, dunkt mij, niet mis-
kend worden bij M. Stoke, I. 134:

Noch ene dochter droech hem Gertrunt,

Die na der moeder hiet al uut.

Maerl. Sp. Hist. I. 391 :

Dese Anthyocus die nam al wt

Vanden Jueden den tribuut.

D. II. 83 :

Van Rome ghesent int lant,

— — *dat hi al wt*

Gaderde den Roemschen tribuut.

N. Werken der L. Maatsch. IV. 78 :

Dan ward die werelt, als die brunt,

Die hare vulwassen toghet al ut,

Ende met vruchte al vul beladen.

Zoo ook in de door mij vermelde verdubbeling *uit en*
uit, die nog wordt aangetroffen, Lancelot. B. II. vs.
45509 :

— *ic u mochte wel bediden*

Al ute en ut in corten worden.

ald. vs. 46263 :

Ic sal u berechten al tenegader

Al ut ende ut hoet met mi staet.

B. III. vs. 26368 :

Desen brief ende dit saluut,

Daer ic u in sende al uut ende uut

Al min herte ende minen sin.

B. IV. vs. 3289 :

Avalon, die haette van doetveten

Mijn her Walewein al ute ende ut.

M. Stoke, I. 36 :

*Al des vader rike vut ende vut
Helt hi al , meer ende minder.*

Maerl. Sp. Hist. I. 216:

*Want eist dat ifonnesse met mi lunt ,
So bem ic quite al wt ende wt.*

D. II. 94:

*Maer sijn werc , dat was so lanc ,
Dat mi gaf te groot bedranc ,
Te makene al wt ende wt.*

D. IV. 151:

*Doe nam hi eere ossen huut
Die sneet hi alle wt ende wt
Teere rieme al omme ende omme.*

ald. 377:

— *dat hare de huut
Al vercout was wt ende wt.*

N. Reeks van Werken der L. M. II. 285:

*Doe verteldi hem attemale
Al wt ende wt te poente wale , enz.*

D. VII. II. 39:

*onse Here
Wert gherect harde sere
Ane dat cruce —
Dat men mochte , uut ende uut
Sine leden tellen dor sine huut.*

Hor. Belg. V. 73:

*(hi) heeft den heelt ghemeit
die sake al uut ende uut gheseit ,
also alssem was gheladen.*

en VI. 149:

*het (kint) es ghedragen min of me
neghen maent al uut ende uut.*

De uitdrukkingen met BORE , over welke ik in de laatste plaats handelde , kunnen nog vermeerderd worden met de volgende. Maerl. Sp. Hist. IV. 154:

*Maer dat en was eene bore lange
Dattem stont in desen ganghe.*

ald. 155:

(Die) nebore lanc adde gewesen
Van Theodosiuse, enz.

D. III. (4°) 59:

enen clede —

Alte sticken ende ne bore goet.

ald. 244:

Maer het was te jonc een knecht,

Bore wat meer dan x. jaer out.

Lancelot, B. II. vs. 2449:

— si vernamen

Enen cleinen broec ne bore groot.

Blommaert, Oudvl. Ged. II. 26:

— een greffel —

Dat ne was ne bore groot.

Maerl. Franc. Lev. vs. 1453:

— een arem mannekijn,

Ne bore groot ende versmaet.

Jonckbloet, Gesch. d. Midd. Dichtk. III. 17:

Glis es een dier ne bure groot.

Kausl. Denkm. II. 197:

Tander deel van der woninghen

Nes niet van zulker dinghen —

Ende ne scijnt ne bore rike.

en 232:

— hi die dat spaert, nes bore vroet.

Over de afleiding van dit *bore* kan men raadplegen prof.
De Vries' Proeve van middeln. Taalzuivering, 24 volgg.

V.

HET WERKWOORD *MERGHEN*.

Nieuwe voorbeelden van dit werkwoord bieden de Lancelot, B. II. vs. 5377:

Na etene ginc hi mergen.

vs. 5410:

*— die ridders van sire herbergen,
Die met hem waren gegaen mergen.*

vs. 6282:

*Na etene gingen si uter herbergen,
Hen in een scone proyeel mergen.*

vs. 18386:

*— enich ander spel,
Daer wi ons mogen alsoe wel
Als met dansene mergen mettien.*

vs. 18453:

*— alse si hare lange ende vele
Gemercht hadde mettien scaecspele.*

B. III. vs. 1226:

*Si gingen eten ende na dien
Gingen si hen mergen onder hen drien
In eenen boegaerd, daert scone was.*

B. IV. vs. 4249:

*Lancelote, die hem voer mergen
Met hen te harre herbergen.*

Van Velthem, fol. 311:

*— an den voet van den bergen,
Daer bleef hi licgen om te mergen.*

Le Long, die elders het woord goed verklaarde, legt het hier uit door *merren*, *marren*. — Maerl. Sp. Hist. III. (4°.) 32:

Hier mergedem mede Floreins.

In de aangehaalde plaatsen is 't werkwoord zoowel onzijdig als wederkeerig. In de laatste beteekenis had men mede *zich vermergen*, *zich vermargen* en *zich vermorgen*. Lancelot, B. IV. vs. 10830:

*Opten selven avont, na etene, ginc
Artur hem vermergen, die coninc.*

ald. vs. 19144:

*Des margens stont op die waerd
Ende ginc hem vermargen udewaerd.*

Der Minnen Loep, B. II. vs. 1626:

*Die vroukijs bliven inden sorgen,
Endie mannen lopen hem vermorghen.*

Het adj. *mergelijc* lees ik Lancelot, B. IV. vs. 7340:

*Ay soete lant ende godertire,
Ende mergelijc in alre manire.*

Het moet beteekenen »geschikt om zich te verlustigen;» het woord er voor ontbreekt ons thans. Van daar weder *mergelijchede*, vs. 74:

*Laet ons pensen om die sothede
Ende om die feeste ende mergelichede
Die ons die werelt brinct te voren.*

Over de zamenstellingen met *tucht* en *tocht*, aan het einde van mijn verhoog behandeld, zou ik thans wel eenige bedenkingen hebben; doch ik schort die op, tot dat mijn geleerde vriend Bormans van Luik zijn voornemen vervuld heeft, om het woord *haghedocht* te behandelen.

VI.

BEHEERSCHING VAN HET WERKWOORD

HERINNEREN.

Niet algemeen heeft men zich kunnen neêrleggen bij mijne verdediging van de uitdrukking: *zich aan iets herinneren*. Wijlen prof. Siegenbeek verklaarde mij, in een vriendschappelijk schrijven, niet door mijne redenen overtuigd te zijn, en wijlen prof. Lulofs trachtte, wat minder vriendelijk, mij te wederleggen, en ging daarbij zoo ver van mij te beschuldigen van »iemand zand in de oogen te willen strooijen.” Zie Handboek, enz. bl. 423. Ik denk, dat men mij niet goed begrepen heeft, en wil de reden daarvan liefst aan eene min duidelijke voorstelling der zaak wijten. Mijn gevoelen komt in 't kort hierop neder.

Men beroept zich, ter verklaring van het werkw. *herinneren*, op het werkw. *innen*, dat wij kennen in uitdrukkingen als *geld innen*, en dat dan het simplex zou moeten wezen van het frequentatief *herinneren*. Doch dit *innen* is van later dagteekening en heeft met *herinneren* niets te maken.

Ons *herinneren*, hoogd. *erinnern*, luidde in het middeln. *inne maken*; voor *herinnerd worden* zeide men *inne worden*, middelhoogd. *inne werden*. *Inne worden* betekende wat wij nu zouden heeten *indachtig worden*, en *inne maken* ons *indachtig maken*. *Zich iets herinneren* zegt dus letterlijk, wat oudtijds heette *zich iets inne maken*;

en als men nu in aanmerking neemt wat zoowel Heyse (D. Gramm. II. 133,) als Dr. Brill leeren, (Syntaxis, bl. 60) dat wederkeerige werkwoorden den causativen genitief en ook later den datief bij zich hadden, dan is het niet vreemd dat, gelijk men oudtijds zeide *inne worden* en *inne maken* van iets, men later zeide *herinnerd worden* van en aan iets, en dat men, gelijk in het hoogd. ook bij ons heeft gezegd: *zich aan iets* of *iemand herinneren*, gelijk men óók gezegd heeft: *zich zijner herinneren*. Zoo sprak men vroeger: *hij werd indachtig des woords*, waarvoor men thans zou zeggen: *aan het woord*. Bovendien heeft Grimm als germaansche taalwet doen kennen en bewezen, dat onder de werkwoorden, die hunne beheersching in den genitief hebben, ook behooren de zulke, die het *denken* en *gedenken* uitdrukken; maar dat het voorwerp van dat denken ook met voorzetsels, inzonderheid met *aan*, verschijnt. Zie Gramm. IV. 661 en 837. *Gedenk mijner* is bij ons even geldig als *gedenk aan mij*. Men mag vragen, waarom moet het werkwoord *herinneren* van dezen regel uitgezonderd worden? Het volstandig gebruik bij onze naburen, en dat van menig achtbaar schrijver bij ons tot op heden toe, bewijst, dat dit werkwoord in zijne beheersching den naamval volgt, tot welken het, uit kracht van zijne beteekenis en van zijne afleiding, behoort. De uitdrukking *zich van* of *aan iets herinneren* is geheel volgens den regel; doch dit neemt niet weg, dat dit werkw. later eene andere beheersching kan aangenomen hebben. Als *herinneren* ophoudt wederkeurig te zijn, zegt men ook *ik herinner het hem*, voor *aan hem*; doch dit kan het aloude en echte taalgebruik niet omverwerpen, maar is als eene afwijking of verloop aan te merken, dat ook bij vele andere werkwoorden zich voordoet; zie Dr. Brill, t. a. p.

VII.

GEMENGDE OPMERKINGEN.

Op slechts enkele uitleggingen, in de afdeeling onder dezen titel voorkomende, heb ik iets ter wijziging of aanvulling mede te deelen.

GHESCES (bl. 271) is door mij geheel verkeerd opgevat, zoo als ik reeds erkende in mijne Nal. op. Prof. Lulofs' Handboek, bl. 53. Het woord beteekent *stilstand*, *rust*, *staking*, van *cessen*, *cissen*, *ghecessen*, *ghecissen*, ophouden. Men zie prof. De Vries' Gloss. op Der Leken Spieghel. Aan de daar geleverde bewijsplaatsen voeg ik de volgende toe. Van Velthem, fol. 295:

Her grote word, her grote callen

Ward nu altemale gecest.

fol. 390:

Si ne wisten wat laten, no beginnen;

Want dat weder en ceste niet.

waar Le Long te regt aanteekeut: » *Cesseerde* niet, hielt niet op". Brab. Yeesten, I. 570:

Int leste soe bleef die twist

Sonder orloghe al ghecist.

D. II. 83:

Daer si lange om, beide gader,

In orloge stonden ende in twiste,

Soe langhe dat ten lesten tsiste.

Het woord *ces*, in de spreekwijze *om een ces loopen* van Bredero voorkomende, en eigenlijk » *acte van stilstand* of *schorsing* van zaken" beteekenende, komt meermalen voor

in de tooneelstukken van *Purgat et Ornat*, b. v. De Bedrieger Erfgenaam bedroogen, 17:

*Nu zyn myn goedren door die voogd verkwist,
verslonden,*

En voor my, in de plaats, niet als een Ces bevonden.

Crispyn en Crispiaan, 56:

Houje wat over, gelyk dat behoord,

Dat kanje dienen, voor een Ces, of akkoord.

D'ongelyke Broeders, 16:

*Hy, na dat hy verstaan had dat ik met schulden
was belaân,*

*Een Cesje, Broertje, zeide hy, dat word heden-
daags gerust, en met voordeel gedaan.*

*Kost dat veel geld? vroeg ik; neen, zeide hy, niet
veel meer als je schulden;*

*Breng my van daag aan myn huis maar twee hon-
dert gulden,*

De rest zal ik u verschieten tot de Ces is volbragt.

*Wie, pokken! voor een gering man, had een Cesje
zo duur gedagt?*

*Twee hondert gulden contant, en door de tyd noch
meer van nooden,*

Die manniër van Ces doen is ons verboden.

Aangaande *GETES* (bl. 274) zie men Dr. Brill, in mijn Archief, III. 72 vlgg., die de door mij aangewezen betekenis bevestigt, en de afleiding des woords opgeeft.

De verklaring van *QUECKENOOT*, (bl. 290) door *queckhoofd*, is bestreden door Dr. Halbertsma, die aan een uitgang *oot* en *quecken*, snappen, denkt. Zie mijn Nieuw Archief, bl. 240 en vlgg. Mijne opvatting werd verdedigd in De Navorscher van 1856, n°. 5, bl. 154. Ik

kan ook niet zeggen, dat mijn geleerde Vriend mij van de waarheid der zijne heeft overtuigd.

VERMESAMEN of VERMEENSAMEN (bl. 302) is niet zoo regtstreeks verwant aan *mein* in *meined*, als aan *meen* in *gemeenzaam*, zie prof. De Vries' teregtwijzing in het Gloss. op Der Leken Spiegel. Het werkw. is eigenlijk «uit de *gemeenschap* sluiten, *excommunicare*." Men vindt het ond. and. nog bij Maerl. Sp. Hist. IV. 143:

*Bi Theodosius den jongen,
Die keyser was van vele tongen,
Riepen si enen seent te samen
Daer cæ. Bisschoppen in waren.
Daer was vermeesaemt sonder sparen
Nestorius, die tfolc wilde honen, enz.*

Het werkw. WISSCHEN, voor *wijken*, *ontwijken*, kan ik thans nog staven uit den Lancelot, B. II. vs. 2735:

*Ende als si elc andren so na quamen
Dat si souden vallen te samen
Wisscede die ghene ter ere siden.*

vs. 4521:

*Hestor verhaestem sere na dien
Ende dedene wisschen ende vlien
Dore die vrese van sinen zwerde.*

vs. 22024:

*Dander wischde tien tiden,
Alse die den slach niet dorste ontbiden.*

vs. 22368:

*Hi moeste wischen harentare,
Ende Lanceloet volgede hem ember nare.*

vs. 24855:

*Hi brachte op hem enen slach:
Lanceloet wischde alse hijt sach.*

en vs. 29818:

*Hi sloech op hem metten suerde,
Ende die ander wischde soe herde,*

*Dat dat suert van den helme gleet
Ende in die slinke scoudere sneet.*

Dus ook nog bij Maerl. Sp. Hist. IV. 88:

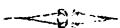
Sonder wissén iets te hant

Gaet hi midden in den brant.

waar het verbeterblad, op mijne aanwijzing, de vroeger verkeerde uitlegging herstelt.

N A L E Z I N G.

Bl. 47.

Het voorbeeld, door mij te dezer pl. bijgebragt ten bewijze dat Bilderdijk zelf het gebruik van *dezelve* of *deszelfs* niet geheel versmaadde, kan met andere vermeerderd worden. Zijne ten jare 1794 gehouden rede gaf hij den titel van: *Redevoering over de voortreffelijkheid der Schilderkunst, in derzelver voorwerp beschouwd*. In het stukje zelf leest men bl. 16 van »den wettigen roem en derzelver behalers.» In de Verspreide Ged. vindt men, II. 180, een dichtstuk: »*Aan de Bestuurders van het Gen. Kunstliefde enz. by mijne ontfangst in derzelver Vergadering.*» Ja zelfs in 's Dichters verzen komt het woord voor, t. w. in het (gouden-) prijsvers *De ware liefde tot het Vaderland*, bl. 72.

*Wat zilver blinkt zoo hel; waar vindt men goud zoo zwaar,
Dat iets deszelfs verdient genoegzaam evenaar'?*

Er wordt hier gesproken van de »verdienste» van den »patriot;» en het is opmerkelijk, dat Bild. de plaats aldus niet alleen geschreven, maar ook ze onveranderd behouden heeft, niettegenstaande een beoordeelend vriend — ik meen Feith — bij 's Dichters handschrift de bedenking had gevoegd: »Het *deszelfs* met het volgende *zich zelve* geeft een stooting, min zoetvloeiend» — en gevraagd: »zou het niet beter zijn:

— waar vindt men goud, zo zwaar.

Waar iets, dat zijn verdient betaale of evenaar?»

Bilderdijk intusschen had in 't gebruiken van het voornaamwoord Vondel tot voorganger. Deze toch zong, Jos. in Eg. 25:

*'k Vertrouw nochtans, ghy zoekt 't bouwvallig huis te stutten,
En 't ongeval deszelfs met alle macht te schutten.*

zoo als hij ook in proza schreef, Jos. in 't Hof, Voorr. :

burgerlijk oproer, en de bittere vruchten des zelfs. — Nog vroeger zong Spieghele (Ed. Vlaming) bl. 149 :

— *d'avontuursche gaven*

Na waard voor lief t' ontfaan : maar dat men zich gheen slave

Derzelve dwaaslik maak, enz.

en later de »dichter van sierlijke netheid» — Jeremias de Decker — I. 151 :

Handarbeit niet alleen noit datelyck betrachten,

Maar oock naer zyn' waerdy den zelve niet en achten.

bl. 262 :

U biechtswijze een voor een dezelve te verhoogen.

t. w. de feilen. Bl. 360 :

't Is nut, den vaderlands een borger te verwecken,

Indien ghy hem tot nut deszelve op kond trecken.

en II. 66 :

Die deze bladeren, met gulden int beschreven,

U aanbied of vereert, dezelve, Prince, bied

Uw hoogheid (dunkt my) aan iets hoogers als zyn leven.

De Psalmberijmers van 1773 schroomden niet, en dat wel volgens het berigt van Van Iperen (Hist. II. 119) aangaande deze regels »om der kracht en vloeibaarheid een beteren zwier by te zetten», Ps. 77 vs. 7, dus te stellen :

'k Zal naauwkeurig op uw werken

En derzelve uitkomst merken.

Bl. 63.

Het woord zand, buiten zamenstelling, komt mede in de ontkenning *niet een zant* voor in het HS. *Van eenen verwaenden coninc*, vs. 90. (Verg. Kausl. Denkm. I. S. LI.)

Bl. 68.

Penninck-waerde voor koopwaar, luidt bij Maerlant *penewarde*, Sp. Hist. (4°. uitg.) III. 75, van Mahomet :

Voor hare ondedi, door hare waerde,

Sine specie, sine penewarde,

Die scone waren ende diere

Ende van meneger maniere.

Bl. 75.

De kleine munt potevine, door mij in de noot vermeld en toegelicht, komt ook als ontkenning voor in Kauslers Denkm. II. 75:

*Wat so men doet ghewillike,
Ontfaet men dankelike;
Het nes niet waert .i. poitevijs,
Dat .i. ghevet behouden sijs.*

De aanwijzing van deze, mijne aandacht ontsnapte, plaats ben ik verschuldigd aan mijn geachten vriend, den hoogl. De Vries, die mij tevens tot mijn stuk over de ontkenningen eenige bijdragen verschafte, ontleend aan den Grimbergischen Oorlog en aan Handschriften, en van welke door mij in deze Nalezing een erkentelijk gebruik is gemaakt.

In de rij der munten moet ook nog opgenomen worden de mottoen, die bl. 80 door mij „niet zeer geschikt” geoordeeld werd, om de ontkenning aan te duiden. In den zoo even genoemden Grimb. Oorlog, I. 109, heeft de variant *niet een moltoen*, waar de tekst, vs. 2436, heeft: *niet een slee*.

Bl. 77.

De *spoor* ontmoet men in het tweetal, in Serrures Vad. Mus. II. 168:

*tGeluk en doetti niet .ii. sporen
Sonder tGeldt, doe ic u weten.*

Bl. 79.

De heer Oudemans, in zijn Wbk. op Bredero, verklaart — doch slechts vragenderwijze — het woord *lens* in de ontkenning *niet een lens*, door „lins, d. i. erwt.” Ik geef tegen die opvatting mijn geachten Vriend in bedenking 1°. dat het woord in de ontkenning, ook buiten het rijm, steeds *lens* is, en niet *lins*; — 2°. dat in het gebruik *lins* van *lens* werd onderscheiden, zie bij voorb. Comenius' Portael (Amst. 1673) bl. 14: *de Boone, de Erwete, de Linse*; bl. 52: *de Naeve, de Lense, de Speecken*; — 3°. dat een wagenlens, als zijnde een klein stukje ijzer, zeer geschikt is, onder de voorwerpen van weinig waarde te worden opgenomen.

Bl. 97.

Nevens *de stomme boon* kan geplaatst worden *de kwade boon*. De uitdrukking *niet een kwade bone* leest men in den Grimb. Oorlog, I. vs. 4623.

Bl. 98.

Bij de *noot* voegt de nootschaal, die de Grimb. Oorl. heeft, I. vs. 848: *niet ene noetscale*, en vs. 1736: *niet van ere nootscale*.

Bl. 100.

Bij de *kers* moeten nog opgenomen worden de kriek en de braam. Van de eerste vrucht leest men de ontkenning in den Wapene Rogier, vs. 986 (Comb. HS.):

En holpe hem niet van eere kryke.

In hetzelfde gedicht komt het woord, anders gespeld, nog eens, doch niet als ontkenning, voor, vs. 1246:

Haer loen ne wert kriecken no fresen.

Fresen, fr. *fraises*, zijn aardbeziën; zie mijn Mag. I. 172 en 176. — De andere vrucht, de braambezie, heeft Maerlants Alexander, HS. fol. 22 b:

Mer hi en achtens niet een braem.

Bl. 111.

Ook bij vroegere schrijvers, dan de hier aangehaalde Moons, is de *pijl* als ontkenning gebezigd. Dietsche Warande, III. 156:

*had si walsch gheconnen yet;
maer dies en const si en pijl nyet.*

d. i. van het walsch verstond zij niets. Waarom, volgens de uitlegging van prof. Bormans op deze plaats, *pijl* hier juist *haar-pijl*, fr. *poil*, zou moeten zijn, zie ik niet in, ten zij het blijkt, dat het woord in dien zin oudtijds werkelijk bij onze schrijvers in zwang was.

Bl. 113, 121 en 129.

Een nader voorbeeld van *leur*, *veer* en *schulp* kan ik aanvoeren uit Van der Veens Zinnebeelden, 72:

*Soo vlechtme Crans op Crans van ongemeene geur,
Om hem te trecken en sijn Wapenen te steelen,
Maer neen, sijn vroom gemoet en achtet niet een leur.*

bl. 304 :

De nieuwe voddery en acht ik niet een veer.

en bl. 363 :

*Met u rasen , blasen , poffen ,
Wont gy niet een Mossel-schulp.*

Bl. 135.

Bij den *knip* met de vingers , kan gevoegd worden de *plat* met de hand , d. i. de klap. Deze toch was de beteekenis van dit naamw. bij de ouden. Maerl. Sp. Hist. I. 198 :

*Eenen , die aldaer hi zat ,
Sine amie gaf menegen plat.*

bl. 413 :

— *alse hi terden soude bet vort
Inden tempel , omden scat ,
Gaf hem dingel Gods enen plat ,
Dat hi daer door ter neder lach.*

D. III. 301 :

*Die rechter hant hebbic genomen ,
Ende gaf hare eenen groten plat.*

en bl. 331 :

*Die goede man wart vro om dat ,
Ende gaf hem enen sachten plat ,
Ende seide , enz.*

Elders wordt het w. genomen voor het geluid dat de klap veroorzaakt , en dat wij mede *klap* heeten ; Lancelot , B. III. vs. 19270 :

— *min her Walewein quam gerant ,
Ende geraecte sinen waerd so wel ,
Dat hi neder ter eerden vel
Ende gaf enen groten plat.*

Van daar het werkw. *platten* , met de hand slaan , en *onderplatten* , elkander slaan ; zie Halbertsma , op Maerl. 328 , en mijn Mag. III. 452. — De ontkenning *niet een plat* komt voor in Serrures Vad. Mus. II. 167 :

*Clerc , al haddi al den scat
Van alder werelt , wat mocht u baten ?
Braecti den hals , soe en haddijs plat ,
Hoe moestijt hier al achter laten.*

lager :

*tGheluc hilde u in hogheren state
Daer tGelt u niet en holpe een plet (l. plat).*

en bl. 170:

*Die rijke man voer ter hellen noot ,
Sijn Gelt en help hem niet een plat.*

Eene beteekenis als die van *plat* kan toegekend worden aan *kwat*, in de ontkenning, bij Rusting meermalen voorkomende; b. v. De Gehoornde Duvel, enz. 138:

Die hele praat is my geen quat waart.

bl. 104:

Een doden Duvel is geen quat waart.

Ovidius, 71:

— *maar die wens die baat ons niet een quat.*

en elders. Het Brem. Nieders. Wört. heeft *quatsken*, voor 't geluid van een slag; en 't werkw. *kwatsen* drukt datzelfde geluid uit bij Rusting, Werken, I. 652:

— *zodat de voet verby zyn oren vloog,*

En quatsten aan de want —

Misschien ook is door *kwat* kwalster of slijm bedoeld; want *kwatten* beteekent in Noordholland kwalsteren; zie mijn N. Archief, 476; en *quatsch* in 't hoogd. klei of andere taaie, klevende zelfstandigheid; zie Schmidts Idiot. en Adeling op *quatschen*.

Bl. 143.

De uitdrukking *bij men sier* wordt door den heer Oudemans, in zijn Wbk. op Bredero, genomen als verbastering van *bij mijne ziel*. Ik zie niet in, waarom men het korte, eenlettergrepige en verstaanbare woord *ziel* tot *zier* zou verbasterd hebben. Eerder laat zich dit denken van de onverstaanbare uitdrukking *zieter*, die even ligtelijk tot *zier* zamengetrokken kon worden, als b. v. *siepsieder*, tot *siepsier*, door den heer Oudemans mede uit Bredero opgeteekend, en vele andere dergelijke.

Bl. 149.

Het diminutief *twinteken* komt herhaaldelijk voor in het Leven van S. Lutgardis, door prof. Bormans medegedeeld in 's heeren Alb. Thijms D. Warande; b. v. III. 164:

ende ic en sal mi troesten nyet

om u gelof en twinteken yet.

D. IV. 296:

— *maer dat en bescoed*

har doen nyet een twintekyn.

Te dezer pl. teekent de Hoogl. aan: „een draedje, het minste”. Ik heb doen opmerken, dat *twint* of *twintekyn* voor draad niet bestaat. Zie voorts ald. nog III. 287, vs. 297; 296, vs. 585; 307, vs. 893; IV. 276, vs. 274; 285, vs. 520; en 299, vs. 878.

Bl. 154.

Aan het slot der verhandeling over de ontkenning, had ik, tot gemakkelijker overzicht der opgenomen voorwerpen, eene lijst daarvan kunnen plaatsens. Ik doe dat nu hier.

I. Stof, zand, drifzand, oort, duit, penning, denier, mijt, heller, potevine, mottoen, kruis, pond, aas, spoor, malie, speld, lens, taats, boor, bottoen, gruis, brijzel, vinne, kruim, kruimel, krussel, droppel, traan, spooq water.

II. Gras, spier, hooi, stroo, kaf, riet, bies, kaneel, zaad, grein, trisseltje, gort, sikkepit, blad, loof, bot, look, boon, kastanje, noot, nootschaal, vijg, kers, kriek, braam, slee, peer, appel, mispel, schel, bast, draad, lint, vlas, spaan, schaf, bal, pijl, veter, sleter, leur, zeur, vezel, vees, pits, oliekoek.

III. Zier, endvogel, ei, eijerschaal, veër, spoorveder, pluim, spinnewebbe, haar, schulp, koot, hondsvot, dreet, stront, blaas, zaan, schoen, schoenriem, teen, nagel, knip, plat, kwat, krits, bit, beet, steek, stip, stippel, o, woord, boe ba, dit dat, dat, brui, oogenwenk, twinc, twint, twent, twindeken, oog, oogvol.

Bl. 199.

Op de verzekering van den heer Oudemans, in zijn Wbk. op Bredero, dat „de valken, om ze tot de jacht af te richten, eenigen tijd met bedekte of gehuifde oogen in eene kooi, of ook wel in een donker hok opgesloten worden”, neem ik aan, dat *blindhokken* kan beteekenen *in een hok sluiten*; liever zou ik nogtans zeggen: *in een hok blinden*. De beteekenis is ook niet *verbergen*, maar *blinden*, hetzelfde wat anders *blinddoeken* heet, en van daar dat *blindhokken* en *blinddoeken* in hun figuurlijken zin van *misleiden* gelijk staan. Wat betreft de uitdrukking van Bredero: *haar hoogste lust geblindthoockt houwen*: de Dichter zelf noemt dit lager: *de min dekken en de min dooven*. Hij had ook kunnen zeggen: *de min blinden*,

d. i. de min haar vuur en kracht benemen, gelijk men den gehuifden vogel in de kooi of 't hok het daglicht beneemt. Zoo vind ik ook *blindhokken* voor het benemen of berooven van kennis, Constriek Beroep, 82 :

*Want sonder waerheys kennis , gaet de daedt vertragen ,
En men blijft gheblindhockt , wetende eynd noch begin.*

Bl. 215.

Dieftig voor heimelijk wordt verkort tot *dieft*, dat bij Bredero voorkomt, en naar welks beteekenis de heer Oudemans vroeg; Griane, 31 :

*Na dat de doode bloets de Prince dieft op swoer ,
Sy stonden haetlijck noch na sijn geliefde leven.*

Dieft op zweren is heimelijk zich tegen iemand verbinden; middelhd. *uf einen swern*; zie Ziemann. Eene gelijke afkorting als *dieft* van *dieftig*, is *deft* van *deftig*, door den heer Oudemans in zijn Wbk. opgenomen en gestaafd.

Bl. 263.

Het hier aangemerkte nopens het gebruik van *hartig* doet zien, dat Dr. Beets, in zijne Verscheidenh. op Letterk. Gebied, bl. 52, niet veel regt had, *hartig* voor *hartelijk* Tollens als een taalfout aan te rekenen.

B L A D W I J Z E R.

Aelmis 162.
aalmoes, aalmoezen 163.
aalmos 163.
aenbegin 163.
aenblas 195.
aendragen 164.
aengesicht (een berderen) aen-
doen 419.
aenhangich maken 165.
aenlegghen 165.
aenleyden 165.
aanmaken 368.
aenritsen, aenritsing 165.
aenspreken 166.
aenstaen 166.
aenstellen 166.
aentast 166.
aentijden, aentyen 166.
aerdelick 167.
aart 438.
aas (niet een) 77.
aessem (onze) mogen halen 419.
aessem (d') wort hun kort 419.
achter doen 384.
achter lande 159.
achter strate 159.
achter velde 159.
achter wege 159.
achterdachtig, —heit 161.
achterdeel 384.
achterdenken 160.
ach.erdenkig 162.
achteren (iemand) 384.
achterhalen 162.
achting 162.
adem trekken 162.
afaerden, afaerdich 167.
afgaen 167.
afkeurlick 167.
afslachten 167.
afslagich 168.
afstoppen 168.
aftrek 168.
akette 452.

albestiericheydt 168.
aldergenauste 168.
alle-clap 270.
allinc 74.
altijts 168.
anereesen 166.
anmachen 368.
ansich 469.
appel (niet een) 104.
archeyt 168.
arroi 136.
ast 298.
au 169.
ausnemen (sich) 379.
aussetzen 380.
auwe 168.

Ba (een) 141.
babok, babukken 141.
bakkens 169.
bal 111.
bal (niet een) 110.
baren 234.
barenteert (te), te barteert 128.
bast 104.
bast (niet een) 105.
bast (niht ein) 105.
bediensticheit 169.
béding 169.
bedragen 169.
bedrang, bedrangde 172.
bedrangen 172.
beeldenis 172.
been 173.
beenen (op de) 172.
beermuys 173.
beest 173.
beest (de) maken 173.
beest (zich) maken 174.
beet (niet een) 135.
beetje 137.
begaan 174.
begangen, begangenis 174.
begoord 175.

- begord zijn 175.
 begorden, begording 175
 begrijp 177.
 beyds 194.
 beklagen 178.
 beknabbelen 178.
 bekoopen 178.
 bekwelen 243.
 belet 179.
 beliefte 179.
 belofte (eene) slaen 351.
 bemiddelen 179.
 beminnen 182.
 bemoeyd zijn 179.
 bemorwen 179.
 benaebuurd 179.
 benamen 294.
 benedijen 179.
ber 103.
 berch 179.
 bereets 180.
 beroeyt, berooid 180.
 bes 103.
 beschampen 344.
 bescharen 181.
 bescheeren 180.
 beschoren 180:
 beschuldiging 182.
 buscoet 123.
 bescouden 306.
 beslach 184.
 besloet 102, 123.
 beslyuten 184.
 besmoockt 184.
 bespuigen 184.
 bestaensel 184.
 bestendig 185, 348.
 beste— 185.
 beste (ten) houden. 185.
 bestevader 185.
 bestillen 185.
 bestoet 123.
 beteekening 185.
 beteren 185.
 betrachten 186.
betrayen 171.
 betrapen, betrappen 187.
 betuynen 188.
 bevest 194.
 bevesting 188.
 bevochting 188.
 bevreding 188.
 bewarpje, bewerp 188.
 bewerpen 189.
 bewest 192.
 bewilling 189.
 bewimpelen 189.
 bewissen (zich) 191.
 bewist 189, 192.
 bewortelen 194.
 bewust 189.
 besich 469.
 besichting 182.
 besinnen 182.
 besorgen 357.
 bies, niet een bies 92.
 bijkomen 210.
 bijleggen 210.
 bijroepen 211.
 bijstaan 210.
 bijstellen 210.
 bijten (te) noch te breken 420.
 bijval, bijvallen 371.
 bijwonen 211.
 bijzitten 211.
 bik of bak 449.
billichlich 194.
 billicklick 194,
 billig, billijk 195.
 bimbambommen 449.
 bingeldebang 450.
 bit (niet een) 135.
 blaar 197.
 blaas, niet een blaas 132.
 blad, niet een blad 94.
 blader 195.
 blakstil 95.
 blas 195.
 blaten 196.
 blesheyte 196.
 blessaerden 198.
 blesse 196.
 blikblak 450.
 blinddoeken 198.
blinddöken 199.
 blinderik 373.
 blinthoeken 198, 492.
 blindhoeken 200, 492.
 bloot vinden 200.
 blooten 201.
 blusschen 200.
 boe noch ba 140.
 boegeren 206.
 boel 202.
 boelken 201.
 boerternij 360.
 boetse 203.
 boetsmaker 202.
 bogger 204.
bohen (aus den) 97.
 boon 97.
 boon (niet een) 96, 489.
 boor (niet een) 79.
 boosdaet 207.
 bootse, bootsemaken 203.
 bootserij, bootsig 203.
 bootsmaker 202, 204.
 bore — 476.
 botse 203.
 botte (niet een) 95.

bottoen 80.
 bottoen (niet een) 79.
bougre, *bougrin* 206.
boussole 271.
 braam 489.
 braeuwen 207.
 brandelick 207.
 brandteekenen 207.
 brantsteen 229.
 brekelick, breken 207.
 brijzel (niet een) 31.
brin 60.
 brinssen 297.
 broecklant 207.
 broek 208.
 brui 143.
 brui (niet een) 144.
 brui geven (den) 87.
 bruycken (sich) 208.
 bu noch ba 140.
 bugger 205.
 buggerij 206
 burgerschap 209.
 busselken, busseltje 209.
 butsel 210.

 Ces, cessen 482.
 chijse 465.
 cijere 211.
ciron 120.
conroi, *conroyer* 136.
 cubijt 211.

 Dadig 212
 dag 278
 dag (aan den) geven 212.
 dat (niet) 142.
 deding 109.
 deel (te) 212.
 deft 493.
 deftig 219.
 dempen 212.
 denier (niet een) 69.
denrée 69.
desarro 136.
 desmaels 212.
 deszelfs 44, 486.
 deugd doen 213.
 deugdelijk 224.
 deunen, deuning, 213.
 dezelve 44, 486.
 dienarsse 219.
 dienen 90.
 diens 46.
 dienstbaer, dienstbaerig 220.
 dienstelik 220.
 dieflick 213.
 diefs ghewise 215.
 diefsch 216.
 diefswijs 215.

dieft 493.
 diefte 216.
 dieftelick, dieftich 215.
 dikkerdak 450.
 dit noch dat 141.
 doch, doch af 469.
 doeken 198.
 doekhuiven 199
 doender 220.
 dons, donseling, donst 221.
 door 221.
 door— 472.
 dooverik 373.
 draad (niet een) 108.
 draad (op een) 108.
 dragen 164.
 drang, *drang* 172.
 droet, niet een dreet 131.
 drifsant 63.
drof (ni) 84.
 droge 222.
 drogge 223.
drogue 222.
 dromedaris 279.
 droog 205.
drop, *drope* 84.
 droppel (niet een) 84.
 duchtich 223.
 duit (een malle) 65.
 duit (niet een) 66.
 duit (op een) 65.
 dunst 221.
 duerachtich 225.
 duerende, duerich 225.
 dwaes (de) eet hem selven op 419.
 dweeg 241.
 dwingen, dwinger 226.

Ecchel 226.
edderkauen 231.
edercauen 230.
 eedt (in den) doen komen 420.
 eenheid 227.
 eenig zijn 227.
 eenigheydt 227.
 eerbieding 228.
 eerlickheydt 228.
 eernstafig 228.
 effenwel 228.
 egel 227.
 eggerig, eggig 228.
 ei (niet een) 121.
 ey (quaet) quaet kiecken 419.
 eygendunckenheydt 231.
 eijershaal (niet een) 121.
ein — 268.
 eyndeling 231.
eygeben 266.
eygezogen 266.
einrede 268.

eynselic 232.
 eyselick 231.
 elleboog 229.
 ellen 342.
 ember 229.
 enceinte 177.
 endvogel (niet een) 120.
 engelsch 229.
 entrichen 307.
 er— 230.
 erbieden 228.
 erkauwen 230.
 erre 168.
 —ersse 219.
 escampie 345.
 eschief 291.
 evendrachtich 231.
 evene 231.

Federlesen 328.
 fein 232.
 fijn 232.
 fiterke, *fjitter* 111.
 flag 232.
flèche 399.
flick, *flicken* 399.
 fikflakken 450.
 fits 399.
 fitter, fitteren 232.
 floers 232.
 floersche 233.
 fot 130.
 freyten, freuten 233.
 frijten, frijtpan 233.
 froyten, fruyten 233.

Gabberen, gabberij 234.
 gaen 234.
 ganck (op den) 234.
 gardenier 234.
gasindo 247.
gaul 256.
 gauwrick 373.
 ge— 253.
 gebaer, gebaren 234.
 gebeer, gebeeren 236.
 gebergte 179.
 gebouwsel 239.
 ghecessen 482.
 gedachte 239.
 gedanken 240.
 gedeun 213.
 gediensig 220.
 geducht 224.
 geduron 225.
 gednerende, gednericheyt 240.
 gedwaeg, gedwaey 240.
 gedweech, gedweechaem 240.
 ghedweed 241.
 ghe-eten 311.
 geefs (te) 241.

geerse 241.
 geflikflak 450.
 gehart 125.
 gehavend 304.
 gehinge 241.
 gehoe 190.
 gehooren 241.
 gehuuc 191.
 gehuw 190.
 geckerye 359.
 gheclas 454.
 gekoocksel 241.
 gequollen 242.
 ghelat 253.
 gelijkewel 243.
 gelitten 243.
 gemoeid zijn 292.
 geniet 244.
 genoegte 245.
 genut 244.
 geploen, geplogen 327.
 geprang, *gepräuge* 246.
gera 76.
 gereyken 246.
 gerieven, gerijven 335.
 geroen 312.
 gerste cave 91.
 ghesces 482.
 ghesconden 307.
 gesmuck 353.
 gespens 249.
 gespous 250.
 gespuis 249.
 gespuw 250.
 gestaen 126.
 gestade 251.
 gestolen 216.
 gheten 311.
 getes 483.
 getuych 251.
 gevanck 251.
 gevangens 252.
 geveder 252.
 geweld, geweld 252.
 geweldich, geweldiger 252.
 geweltsaem 252.
 gewerdigen 412.
 gewoolmaker 252.
 gesantschap 209.
 ghesienste 349.
 gezin 248.
 gesinde 246.
gesinde 247.
 gesinneken 251.
 ghesweer 251.
 Gids (de) 438.
 giegaauw 451.
 gigagen 450.
 gigelgagel 451.
 ghygaende, ghygaende 451.
 gijgen 450.

- girse 241.
 gl— 253.
 glatte, glatticheyt 253.
 gleep, glepen 253.
 glop 253.
 glupen 254.
 goedelick, goedig, goelijk 254.
 goet doen, goetdaet 254.
 goetgunner 254.
 goets moets 255.
 goets (veel) stopt geengiericheyt 419.
 gooi (de) geven 87.
 gort (niet een) 94.
 goutte 60, 84.
 gras (niet een) 86.
 grein (niet een) 93.
 grieffelijk 337.
 griemeltje 83.
 grif, griffie 267.
 grimmeltje 83.
 grind, grindich, grintig 255.
 groenicheyt, groensel 255.
 groot-aching 255.
 grootachtsaemhey 256.
 groothans 259.
 gros (in 't) 256.
 gruis (niet een) 81.
 grummegien 83.
 gruz (*nicht eine*) 81.
 guyl 256.
- Haar (een) 129.
 haar (niet een) 123.
 habijt 258.
 haen 85.
 hakketeren, hakketje 452.
 half 258.
 halling 75.
 hals (om) zijn 258.
 hals (op den) krijgen, — zit-
 ten 259.
 hals (over den) halen, — sen-
 den 259.
 —halve 258.
 handelersse 219.
 handwijle, handwijlig 145.
 hans 259.
 hant (ter eerster) 260.
 hant (ter) trecken 260.
 hantgrijpelic 260.
 hanthave 260.
 hantvollen 260.
 harinck roepen enz. 418.
 hartelijk, hartig 263, 493.
 hat 261.
 hatelijk, hatich 261.
 haverkaf, — klap 89.
 haverstroo 88.
 hede 264.
 hee 359.
 Heeren ('s) straten, — wegen 262.
- heerschappen 261.
 heerstraet, —weg 261.
 heffe 263.
hebling 75.
 held 342.
 heller (niet een) 74.
 helleweert (een) 68.
 hellinc (niet een) 74.
hende-wile 145.
 hengeles 241.
 hens 64.
 her- 230.
 herbergicheyt 262.
 herinneren 480.
 hertich 262.
 —het 41:
 heve 263.
 hevig 263.
 hiede 263.
 hier namaals 293.
 hierentusschen 264.
 hihahi 451.
 hikhakken 452.
 hoep 137.
 hoer (op) 461.
 hoerdom 264.
 hondsklink 130.
 hondsvot, niet een hondsvot 130.
 hooff (over 't) sien 419.
 hoofthuyve 372.
 hooi (om den) 87.
 hooi (niet een) 87.
 hooi (de) hebben 87.
 hoot 316.
 hor 461.
 hort (op den) 461.
 houteren 264.
 hu, huw 190.
 hui 191.
 huychelisch 265.
 huifken 372.
 huys (die 't) in weelde enz. 420.
 huyve, huiven 372.
huj (in einem), hujen, hujer 191.
 huldinge 264.
 hunckeren 264.
 hutsen 265.
 huuc 191.
 huw (in een) 191.
 huwen 191.
hye (to) 191.
- I + a 447.
 iemand 440.
 ijle 227.
 in— 225, 248, 268, 471.
 inbrek, inbreken 265, 266.
 inbrengen 265.
 inbreuk 265.
 indachtig 481.
 indiofte 217.

indwaghen 471.
 indwingen 266.
 ingetogenheit 266.
 ingesinde, *ingesinde*, 248.
 ingeven 266.
 ingriffjen 267.
 inhoudt 267.
 inhulden 264.
 inne maken, — worden 480.
 innen 480.
 innerste 267.
 inrede 268.
 inspraak maken 268.
 inzeggen 268.
 —isch 265.
 Jodisch 265.
 Kael 269.
 kaf 91.
 kaf (niet een) 89.
 kaneel (niet een) 92.
 kanten (van) helpen 269.
 castagnelaer 101.
 kastanje (niet een) 98.
 kedel 269.
 keeren 376.
 keerquaet 376.
 keeseling-steen 269.
 kers (niet een) 100.
 kerse 100.
 kerselaar 100.
 keten 269.
 kiekeskaakes 453.
 kiel 269.
 kikakousje 452.
 kikkakku-tje 453.
 kip kap 453.
 kiskassen 453.
 klakkeloos 454.
 clap (den) hebben 270.
 klaphout 456.
 klappaert, klappei 270.
 kleinhans 259.
 kleyntjen (aen een) genoeg 419.
 klikken en klakken 454.
 klikklakken 453.
 klingklang 455.
 klinkant 448.
 klinkklank 455.
 klipklap, klipsklaps 456.
 klisklas 456.
 klisklasklandere 450.
 kloeg (ik) 44.
 knabbelen 178.
 kneuteren 271.
 knikkknak 456.
 knip (niet een) 135.
 knipknip 456.
 knoteren 271.
 kompas 271.

conreiten, conroot 136.
 koot (niet een) 130.
 koppelerse 219.
 kort-hoofdich 272.
 korts, op een korts 272.
 kramen, cramerie 272.
 kranselijn, kranseeling 273.
 krappe 187.
 crenskijn 273.
 kribbelkrabbel, kriebelkrabbe-
 len 457.
 krick 489.
 krielwelkras 457.
 kriezel 84.
 krijgersse 219.
 krikkrakken 457.
 krimkram 457.
 krikkras 457.
 krits (niet een) 135.
 krol 273.
 krouws 273.
krüdausch 84.
 kruyderen 274.
 kruim (de), het kruim 83.
 kruim (niet een) 83.
 kruimel (de), niet een kruimel 83.
 kruis (niet een) 76.
 krul 273.
krusk 84.
 krussel (niet een) 84.
 krusselig 84.
 kubiek 211.
 kussens onder den elleboge 419.
 kuwe, kuwen 274.
 qual 242.
 kwat, niet een kwat 491.
 kwatsen 491.
 kwatten 491.
 quedelen, quelen 274.
 queckenoot 483.
 kwelen 242.
 kwellen 242.
 quijte maken 274.
 quackelen 274.
 quinquampoi 459.
 kwikkwak enz. 457.
 kwips en kwaps 458.
 kwiskwas 458.
 Laefsel 275.
 laet 107.
 lach 470.
 lachernij 360.
 lack 275.
 langers, langst 275.
 lastig, lastich vallen 276, 275.
 laten 276.
 leedbancket, —wacl, —meester,
 —spijse 276.
 leefdag 277.
 leetschap 277.

- leggen 277.
leid— 276.
 lens (niet een) 79, 488.
 —les 241.
 lese 410.
 letten 243.
 leur, niet een leur 112, 113, 489.
 levedage 277.
 levelijke 278.
 liefappel 278.
 lielauw 458.
 hierumlarum 459.
 liflaffer 459.
 liggen 278.
 liggersche 219.
 lijksteê 278.
 lijtsamich 279.
 —lijk 43, 231, 276.
 likteeken 442.
 —ling 231.
 lins 488.
 lint (niet een) 109.
 litten 243.
 lochting 279.
 lodder, loddernie 146.
 loeder 147.
 loof (niet een) 95.
 look (niet een) 96.
 look (een) stooten 96.
 loopscheyt 279.
 lote (te) 279.
 loteren 279.
lotter 146.
 luchten 279.
luder 148.
 luid, luiden 280.
 luytbaar 280.
 lyaerde 198.

 —maal 293.
 maandelijk 413.
 maken, zich maken 280, 281.
 malie (niet een) 78.
 mallirum mallarum 459.
 marter, marteren 282.
 matfots 130.
méc'héance 289.
méchef 291.
méchoir 289.
medel (*nicht ein*) 73.
 medepaer 282.
 medereyser 282.
 meer, meest 43.
 meesteren 283.
meit (*nicht ein*) 73.
 merghen 478.
 mergelijc, —hede 479.
 merck nemen 283.
 merckelick 284.
 mescanse 290.
 mescion 287.

 meskief 290.
 mesvallen 289.
 metbrengen 284.
 metlijdiclick 284.
 middach, middaechsch 284.
 middeljarich 284.
 midweechs 284.
mie 60.
 miek (ik) 45.
 mifmaf 459.
 mijt 69.
 mijt (niet een) 71.
 mikmak 459.
 minnebloem 278.
mischance 290.
 misgrieffelijk 337.
 miskief 290.
 mispel (niet een) 104.
 mispelaer 101.
 misschieden 288.
 misschieft 292.
 misschien 287, 291.
 misschienis 286.
 misval 284.
 misvallen, misvalligheid 289.
 moeijen 292.
 moegen 292.
 mont voor mont 292.
 moortel, moorter 292.
 moreele, morel 198.
 mosselschelpen 129.
 mottoen 488.
mouton 80.
 munt noch kruis 76.

 Naelde (een) wert 68.
 naarstig 298.
 nabootsen 204.
 naebotsen 292.
 nagel (niet een) 134.
 nagerucht 293.
 namaels 293.
 namen 294.
 natrachten 295.
 natuerkundiger 295.
 naseggen 295.
 neder, nederheid 296.
 neder (ter) leggen 201.
 nederste 295.
 neerst 295.
 negenmanneken 66.
 neyen 296.
 nidwaghen 471.
 niemand 440.
 niet 60.
 niettemijt, niettemijtig 74.
 —nij 360.
 nijverig 298.
 noest 298.
 noest (tot een' harden) enz. 420.
 nogthands 438.

- noods (des) 300.
 noot 298.
 noot 299.
 noot (niet een) 98.
 nootschaal 489.
 nuffen 439.
 nutbaer 301.

 Oceaensch 301.
 odt (een) 98.
 oer (op) 461.
 of wel 301.
 oghen winc (niet een) 145.
 otre 462.
 okette 452.
 ocooen 345.
 oliekoek (niet een) 116.
 oliezaet (niet een) 93.
 om 301.
 ombrengen 301.
 omgorden 176.
 ommesich 469.
 omswormen 301.
 on— 225.
 onaenkomelick 302.
 onaerdich 302.
 onbescouden 306.
 onbevoelijk 305.
 onbewest 192.
 onbewist 189, 192.
 onder— 303.
 onder des 373.
 onderhulp 302.
 onderlaet, onderlaten 302.
 onderleggen 303.
 onderplatten 490.
 onderscheiden 379.
 onderzetten, ondersetting 303, 304.
 ondeucht (te) 225.
 ondeugdelyk 224.
 ondiefe 217.
 ondoch 469.
 onduchtich 223.
 ongehavend 304.
 ongenoechte 304.
 ongepijnd 304.
 ongestalt, ongestaltig 305.
 ongestaltenis, ongestaltheit 305.
 ongevoelick 305.
 onghesienst 349.
 onrecht slaet sijn eygen meester 419.
 onschuld, onschulden 306.
 onschuldig 305.
 onsecht 351.
 onstraflick 307.
 onstnimg 439.
 ontlaan 122, 470.
 ontnaken 307.
 ontrampeneren 331.
 ontrichten 307.
 ontrijven 337.

 ontroffelen 339.
 ontsteken 214.
 ontstellen (sich), ontstelling 309.
 ontvallen 310.
 ontwenden 310.
 ontwerpen 189.
 ontsich, ontsichlijk 309, 469.
 ontsicht, ontsichtelyk 309.
 ontsienen 350.
 onverhinderlick 310.
 onvernepen 388.
 onverschaed, — elick, — heyt 310.
 onverscheydelick 310.
 onverschuld 392.
 onvoelijk 305.
 onsienste 349.
 oog (niet een) 153.
 oogen (trouwe) hebben 419.
 oogvol (niet een) 154.
 oorhoor 310.
 oorloogsch 311.
 oort, niet een oort 64.
 ootje (minder dan een) 139.
 ootje (in 't) houden 139.
 opbotsen 204.
 opflikken 399.
 opge-eten 311.
 opgesmukt 353.
 opgeset 311.
 opperste 311.
 oppewaerts 311.
 opritsen 165.
 oproeyen 312.
 oproer 311.
 opruiten 312.
 opslaan van een oog 144.
 opsmiten 313.
 opsteken (sich) 313.
 opstel 314.
 opstellen (sich) 313.
 optijgen 314.
 optrecken, optrecking 314, 315.
 opsettig 311.
 opsicht, opsien 313.
 orientaelsch 315.
 ouwe 168.
 over— 471.
 over ende weerover 315.
 overarbeyden 315.
 overdracht, overdragen 315.
 overdringen 315.
 overhoofd, —igheid 316, 319.
 overhoop 316.
 overlasteren, overlasterig, overlasterigen 319, 320.
 overlike 471.
 overluid 88.
 overnoest 299.
 overschatting 321.
 overspeeldersche 219.
 overstrijcken 321.

*

overtreffen 321.
overwater, —ing 321.

Patre 323.
packt ende sackt 420.
pappel, *puppel* 321, 322.
partij 322.
pas 60
passen 322.
passer 271.
peen 326.
peer (niet een) 102.
peerdstede 323.
peinsteren 323.
peysteren 323.
pel, pelleken, *pellel* 324, 325.
pen 325.
pennewarde 487.
pennewerde 68, 69.
penning (niet eenen) 66.
penning (een) waard 67.
penwaert 68.
persoon 326.
pesen (twee) op den boog hebben 419.
pfenwert 69.
pijl (niet een) 111, 489.
pick (die bij het) wandelt enz. 418.
pillegift 324.
pitjepatjepoe 459.
pits, niet een pits 114, 115.
pitsen 115.
pitteréren 115.
plagen 327.
plat, niet een plat 490.
platten 490.
plechten, plegen 326.
pleyte 327.
plien 327.
pluim, niet een pluim 121, 122.
pluymstrijcken 327.
plukke 359.
pochhans 259.
poets 204
point 60.
poytier 205.
pont (niet een) 77.
popelen 328.
pot de vin 75.
potevinen 75, 488.
pots 204.
prachhans 260.
pracht 329.
prak (ik) 44.
prangen 246.
prijsering 329.
processen (de) blijven enz. 420
proefbaer 329.
prophetinne, prophetisse 329.
ptschii ptschaa 459.
puckel 329.

putier 265.

Raaijen, raeyssel 335.
raak 329.
raff 460.
rake 329.
rammelen 381.
rampaneren, rampen, —éren 331.
rampone, —ner 331.
randscoenen 332.
reael 332.
recht uyt 332.
rechterhandt (te) 260.
rechtevoort 333.
rechtsweer 333.
rechtuytheyt, —strijdigheid 332.
reddement 235.
redening 334.
reese 166.
rey maken, reyen 334.
reyzer 282.
reizig 166
rements 235.
reren 127.
richtersche 219.
rieckercken 335.
riet (niet een) 92
rif en raf, *rifraff* 460
rij 336.
rijf 335.
rijge 335.
—rijk 43.
rijven 335.
rijzig 166.
—rik 373.
ringelen 337.
risan 165.
rive 336
rocken 337.
roeden 312.
roemredich 338.
roeren 312.
roet, roetich 338.
roffelen, roffiaen, rofster 338, 339.
roy 136.
rondassier 340.
roof, rooijen 136
rooversche 219.
roosen voor de verckens enz. 419.
ros 340
rotte 340.
ruchelen 340.
ruffeln, *ruffian* 339.
ruygh 336.
ruit 312.
rusten (sich) 340.
rützig 338.
*s 41.
salaris 341.
samentroppen 341.

sampt, samtlick 343
 sas 343.
 scampie 345.
 schadigen 343.
 schaf (niet een) 110.
 schaffer, schafmeester 343.
 schamp, schampen 343, 344.
 schandjongen 204.
 —sche 219.
 schel (niet een) 104.
 schijn (in) 123.
 schijze 465.
 schin 126.
 schlop 254.
 schoen (niet een) 133.
 schoenriem (niet een) 134.
 schoot 345.
 schouw 346.
 schrapsel van een nagel 135.
 schricken 346.
 schripschrap 460.
 schrobben, —ber, —bery 346.
 schromen (sich) 346.
 schrooken, —kig 391.
 schrubber 346.
 schrummel 346.
 schulp (niet een) 129, 489.
 schuyfelen 347.
 scijn (an), in scijn 123.
 scout 307.
 seck 347.
 seffens 347.
 sikkell 76.
 sikkepit 94.
 sinte sante 460.
 sip sap 460.
 sise, te sise 456.
 sissepitje, sittobitje 94.
 size 465.
 slaen 351.
 slaephuyve 351.
 slach 350, 469.
 slachterschen 219.
 slagen, slaginge 351.
 slavisch 265.
 slecht, —elick 351.
 slee, niet een slee 101.
 sleen 101.
 slessen 201.
 sleter (niet een) 111.
 sleulijch 102.
 slichten 201.
 slieri slari 461.
 slingerslang, —er 461
 slissen 201
 slof, sloffen, slofficheyt 352.
 slom 352.
 slop 254.
 slotsom 357.
 smallen, smalling 352.
 smets, —broeder, —en 352.

smydigh 353.
 smuck 353.
 snedel 355.
 snipsnap 461.
 snirssnars 462.
 snodel 355.
 snoot 353.
 snuedel 355.
 somme 357.
 sommirum sommarum 462.
 sop 347.
 spaan (niet een) 109.
 speelvogel 358.
 speld (niet een) 73
 speuren 358.
 spier, niet een spier 86.
 spier (*nig ein*) 86.
 spijker 358.
 spijt 359.
 spinnewebbe (niet een) 122.
 splijtmijt, splijtpenning 70, 71.
 spooch (niet een) water 85.
 spoor 359.
 spoor (niet een) 77, 488.
 spoorveder 121
 spotten, spotterye 359.
 spottich 265.
 spreed, —er, sprejde 360.
 —sse 219
 stadich 360.
 stadlieden 361.
 stant 361.
 stant, stant op 469.
 stantachtig 225.
 —stede 322.
 stede-vast 360.
 stedes 361.
 stedich, steeg 360.
 steek (niet een) 138.
 steek houden 138.
 steelsgewijs, steelswijs 215.
 steengrave 361.
 steken 361.
 steckade 361.
 stellen (sich) 361.
 stiering 361.
 stictijts 363.
 stimpstamp 462.
 stinkstank 462.
 stip (niet een), niet een stippel 139.
 stobbe 361.
 stoer 363.
 stof (niet een) 63.
 stolike, stolvinge 215.
 stoup (*nicht ein*) 63.
 stouwen 361.
 strafhaer 362.
 straffelick 307.
 strang 362.
 streek houden 138
 streupen 362.

strevelen 362.
 strie (te), te stride 116
 striksstraks 462.
 strobbeling 362.
 stront (niet een) 132.
 stroo (niet een) 87.
 stuckweechs 363.
 stuer 363.
 stug 360.
 suckelen 364.
sür (*nig ein*) 113.

 't 41.
 taalman, taalsman 365.
 taatsen (niet twee) 79.
 taftaf 462.
 tacken 364.
 talen 128.
 te— 241.
 teen 365.
 teen (niet een) 134.
 tegenstoot 366.
 tellieur-lecker 367.
 tevens 347.
 tijen 167.
 tiktakken 462.
 —timmer 409.
 toebescheyden 367
 toebrengen 367.
 toedeecken 367.
 toedichten 367.
 toegeroep 367.
 toeluysteren 367.
 toemaken 368.
 toert 369.
 toesmeecken 369.
 toestaen 369.
 toestand, —er, 370.
 toestendig, —heid 370.
 toeval, toevallen, —de 370.
 toevergadering 371.
 tooversche 372.
 tophuyve 372.
 traan, niet een traan 85.
 tragerick 372.
 trap, *trappe*, trappen 187.
 treuzelen 93.
 trijntran 463.
 trijzelen 93.
 triktrak 463
 triptrappen 464.
 trisseltje 93.
 triumphliet (men moet) singen
 enz. 419.
 troest, troesten 106, 107.
 trop, troppen 341.
tropfe 84.
 trotsich 373.
 trotten 373.
 tseftens 347.
 tsop 347.

tüchtig 224.
 tuych 251.
 tuischen, tuischer 374.
 tuck, —achtich 373.
 tusschen des 373.
 tusschensnijden 374.
 twee, —heerich, —wech 374.
 twent, niet een :went 149, 150.
 twijfelradich, —heit 374.
 twindeken (niet een) 149.
 twinc (niet een) 147.
 twint (niet een) 148, 150.
 twinteken 491.

Ueberhaupt 317.
überhujen 191.
 uit —, al uit, uit en uit 473, 475
 nitbieden 474.
 uytbobbelen 374.
 uytbortelen 374.
 uytbreken 375.
 uyteren 375.
 uiterlijk 473.
 uitgeboren 475.
 uytgeef 375.
 uitgenomen 377.
 uitgescheiden 379.
 uytgebelen 375.
 uytgeven 375.
 uytgesien 381.
 uythebben 375.
 uythof 376.
 uytkeren 376.
 uytlandisch 265.
 uytmyuten 376
 uyt nemen, —d 377, 378.
 uitnemer, uitneming 377.
 uytprizen 474.
 uitroeden 312.
 uytshcheyding 379.
 uitschieten 380.
 uytshot 380.
 uyttschrift 380.
 uyttslaen 381.
 uyttspatten 266.
 uitstaende hebben 381.
 uitstekend 379.
 uytstrijcken, —ing 381.
 uitteekenen, —ing 382.
 uitvangen 474.
 uitverstoeten 474.
 uytwaerder 382.
 uytwalgen 382.
 uytzeggen 474.
 uytzet, uytzetten 380.
 uytzien, sich uytzien 380, 381.
 utlic 473.

Vadde 464.
 vaddig, —heyt 383.
 vallen 371.

- van—te— 418.
 vanck, vangh 251, 252.
 varen 383.
 vast 383.
 vatentuych 251.
 veer (niet een) 121, 489.
 vees, niet een vees 114.
 veetsen 398.
 veldvluchtigh 400.
 velze 383.
 ver— 230.
 verachten 883.
 verarbeyden 315.
 verbelgen 385.
 verbluysteren 385.
 verbond (een) slaen 351.
 verbontenis 385.
 verciereren 197.
 verdeding 385.
 verding 385.
 verdragen 386.
 verdrietsaemheyt 386.
 verdroghede 205.
 vereerlicken 223.
 vergangen 175.
 vergeetachtig 387.
 vergeetsaemheyt 386.
 vergétel 387.
 vergetenis 386.
 vergetenthey 387.
 vergetig, vergeting 387.
 verhael 387.
 verhaestigen 387.
 verhaten 387.
 verheerschen 387.
 verhouden (sich) 387.
 verknenselen 387.
 verknikknelissen 456.
 verkofte 388.
 verkranken, verkrencken 388.
 verkruypen (sich) 388.
 verlasten 320.
 verleydersse 219.
 verleydich 388.
 vermargen (zich), zich vermergen 479.
 vermeesamen 484.
 vermetenthey 388.
 vermorgen (zich) 479.
 vernamen 294.
 verneerdert 388.
 vernepen 388.
 vernieting 389.
 veronschuldigen, —ding 306.
 veronweerdig 389.
 veroorsaken 389.
 verootmoeding 389.
 verpacken (sich) 389.
 verpluymen 389.
 verrucken 389.
 verscheyden 389.
 verschopt 390.
 verschoven, —heid, —is 390.
 verschrijven 390.
 verschrumpelen 390.
 verschrockt, verschrooken 390.
 verschulden 391.
 verschuldigen, —ger. 392.
 verscroven 390.
 versnooden 357.
 verspreken 393.
 verstant 393, 469.
 verstellen 394.
 verstolen 215.
 verstrecken (sich) 394.
 vertijgen 395.
 vertoogen 394.
 vertrecken (sich) 396.
 vertreck, —plaats, —sael 396.
 vervallich 396.
 vervaten 396.
 vervolgersse 219.
 veroordeelen 397.
 verwaren 397.
 verwust 191.
 verzeerigen 397.
 versinnen 183, 393.
 versopen 393.
 versuymich 394.
 veter (niet een) 111.
 vezel (niet een) 114.
 viezevaze, viezevazerij 465, 466.
 vigen 99.
 vijf, niet een vijf 99.
 vijgen 100.
 vijgpuyt, —wrat 397.
 vijl 397.
 vijsvarie 466.
 vileyn 397.
 vinde, niet eene vinde 82.
 vinne 82.
 vitse 398.
 vlagge (de) voeren 420.
 vlas (niet een) 109.
 vleeschich 398.
 vlieden 122.
 vliegen 122.
 vlielik 399.
 vliên 122.
 vlicken (t'samen) 398.
 vluchtich 400.
 voldueren 400.
 volgens 400.
 voorbaar, —heit, —lijkheid 236, 238.
 voorbaerste 237.
 voorbarig, —heit 236, 238.
 voorderen, —ring 400, 401.
 voorhouden 305.
 voorraad 407.
 voorsicht 403.
 voorsichtich, —heyt 401.
 voorsienesse 403.

voorsienicheyt 401.
 voorsin 407.
 voorsinnich, —heyt 406.
 voortkomstich 409.
 vorderen 401.
 vorradicheyt 408.
 vot 130.
 vrede 409.
 vrijen 409.
 vrouwen—getimmer 409.

Waagschaal 409.
 —waerder 382.
 waerp 269.
 wage 410.
 wagen-leese 410.
 wanschappen 410.
 watering 411.
 wech (komende) 411.
 wechkeeren 376.
 wechwaeyen 411.
 wederhael, —halen 411.
 wederpaer 411.
 wederpartijdster 411.
 wedersporich 411.
 wederstoot 366.
 weduwaer 411.
 weef 411.
 weegschaal 409.
 weer 412.
 weerdigen 412
 weert, weert hebben 412, 413.
 wegmaken (sich) 281.
 weygerlick 414.
 wekelick 413.
 welvaart 413.
 wendelsteen, —trappe 413.
 wentelsteen 413.
 wercken (by de) 413.
 werp, werpte 269.
 wesen 414.
 wieck 414.
 wierom waarom 467.
 wiewaauwen, wiewawouwen 467.
 wiese 414.
 wiggelwaggel, wiggewagge 467.
 wijchgaer, wijghen 100.
 wijsdom 415.
 wijsheyt (grootte) in 't hoofd 418.
 wijtgeseten 416.
 wijtluchtich 416.
 wijts ende zijts 417.
 —wijse 415.
 willen 417.

winden (met alle) waeyen 419.
 winjewanje 467.
 wintersche 417.
 wipperwappen 467.
 wirwar 468.
 wisschen 484.
 wissen 192, 485.
 woel, —en, —water 417.
 woord (niet een) 139.
 wrempe 84.
 wrenschen 297.
 wrikwrakken 468.

Zaad (niet een) 93.
 zaan 132.
 zachtjens opnemen 419.
 zageles. —lis 241.
 sale 341.
 zand 487.
 sanen (niet twee) 132.
 zeldzaam 348.
 zelfstendig 348.
 segge 347.
 selsaem, selsien, —st 348.
 zeur, niet een zeur 113, 114.
 sieckaert (den) maken 282.
 zieken (bij mijn) 143.
 sienen 350.
 sienste 349.
 siepsier 491.
 zier, niet een zier 60, 118, 119.
 zier (bij mijn) 143, 491.
 zieter, zieterna (bij mijn) 142, 143.
 zigezage 468.
 sy-lam 364.
 zimmer 409.
 zinnen 184.
 sitplaatse 350.
 sitten 350.
 sonderen 357.
 sonderlick 357.
 sondwater 357.
 sorchachtelije 358.
 sore 113, 114.
 sorgen 357.
 sorgvuld 358.
 zuyersche 417.
 swager 334.
 swaricheyt 364.
 swaseline 334.
 sweering 334.
 sweger 334.
 zwermen 302.
 zwik zwak 468.

I N H O U D.

	Bladz.
TOESPRAKEN OP DE NEDERLANDSCHE TAALCONGRESSEN.	1
I. Over het belang, dat er in de samenwerking van Belgische en Noordnederlandsche letterkundigen gelegen is voor den bloei der Nederlandsche taal	3
II. Over de vervaardiging van een Nederlandsch taalkundig Woordenboek	13
III. Over het belang van de kennis der Idiotismen onzer taal, en over hetgeen aan die kennis nog ontbreekt	21
IV. Over het tegenwoordige standpunt der Nederlandsche spelling	27
V. Over het overdrijven van goede taalregels	36
IV. Over het steeds blijvend belang van de beoefening der Middelnederlandsche geschriften, voor eene grondige taalstudie	49
DE VERSTERKTE ONTKENNING IN ONZE TAAL, VOORAL BIJ DE MIDDELNEDERLANDSCHE SCHRIJVERS	57
I. Voorwerpen uit het Rijk der Delfstoffen	63
II. Uit het Rijk der Planten	86
III. Uit het Rijk der Dieren	118
VERKLARENDE WOORDENLIJST OP DE KANTTEKENINGEN VAN DEN STATENBIJBEL	155
BIJVOEGSEL TOT DE „VERSCHEIDENHEDEN”	421
I. Antwoord op eene Recensie	423
II. Verwisseling van den I- en A-klank in het Nederduitsch	447

I N H O U D.

	Bladz.
III. Oude Vorming van de Gebiedende Wijs . . .	469
IV. Bijwoordelijk gebruik van eenige Voorzetsels.	471
V. Het werkwoord <i>merghen</i>	478
VI. Beheersching van het werkwoord <i>herinneren</i> .	480
VII. Gemengde Opmerkingen	482
NALEZING	486
BLADWIJZER	494

D R U K F E I L E N.

- Bl. 50, reg. 18 staat: hebben, lees: heeft.
» 128, » 1 v. o. lees: *wale roec*.
» 216, » 12 en elders lees: Rodenburgh.
» 218, » 12 v. o. lees: *my*.
» 275, » 5 lees: Maerios.
» 338, » 11 v. o. lees: Wolsschaten.
» 393, » 13 v. o. lees: *verspreken*.

